De Brabantsche Folklore

19de jaargang, nrs 109 tot 114
September 1939 — Juli 1940

DRUKKERIJ
CHARLES PEETERS
ZOUTLEEUW.

19de jaargang Nrs 109 — 114

BULLETIJN

VAN DEN DIENST VOOR GESCHIEDKUNDIGE EN FOLKLORISTISCHE OPZOEKINGEN IN BRABANT.

De Brabantsche Folklore

BRUSSEL
12, OUD KOORNHUIS

19e Jaargang -- Nrs 109-110 Sept.-Nov. 1939

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Plaatselijke Musea. — Maria de Ellendige, Maagd en Martelares van Woluwe. — Kort bericht over de Geschiedenis van de gemeente Ukkel. — Bij de Zigeuners. — Een oude papiermolen in het Zoniënwoud. — Boekennieuws. — Vragen en Antwoorden. — De Folkloristische Beweging. — Ons Weerstandsfonds.

Plaatselijke Musea.

(ALBERT MARINUS).

Het is niet ons doel, hier deze zoo bekoorlijke als schilderachtige kleine musea te beschrijven. Het zou wel vervelend worden, alles op te sommen wat men er ziet. Met grooten omhaal van woorden de indrukken trachten weer te geven die men er ondervindt, zou vergeefsche moeite zijn. En zijn trouwens deze impressies niet persoonlijk ? En is het mogelijk ze duidelijk door middel van de taal weer te geven, zonder dat de lezer de voorwerpen zelf onder oogen krijgt ?

Veeleer willen wij, door beschouwingen van algemeenen aard, het belang aantoonen dat de kleine musea hebben. Deze van Anderlecht zullen ons hierbij een voorbeeld zijn.

Waarom juist deze van Anderlecht ? Omdat we er twee verschillende typen aantreffen. Het eerste draagt den naam Erasmushuis, het tweede heet men het Begijnhof. Het laatste is een overblijfsel van een naïeve, ontroerende volksinstelling ; het eerste huldigt den naam van een groot man, van een groot denker, van een universeele beroemdheid. Moest elke stad, waar een groot talent geboren werd of verbleef, het zich niet ten plicht rekenen de herinnering

er aan levendig te houden ? Dit is een openbare plicht.

Gewoonlijk zijn deze kleine musea ondergebracht in oude gebouwen, die opnieuw in hun vroegeren bouwtrant hersteld worden en waarvan de omgeving zoodanig gewijzigd wordt, dat men er den indruk verkrijgt in een landelijk milieu te zijn. Op deze wijze worden gebouwen, die een vroegere periode voor den geest tooveren en waaraan dikwijls geschiedkundige herinneringen verbonden zijn, voor vernieling gevrijwaard. Zoo deze oude gebouwen de verblijfplaats waren van een beroemdheid of zoo men er herinneringen aan een befaamd man verzamelt, dat men dan ook zijn naam aan die woning geve. Dit is een veel betere manier van hem hulde te bewijzen dan het oprichten van een standbeeld, naast hetwelk men onverschillig voorbijloopt. Wie heeft zich werkelijk, sedert het Erasmushuis bestaat, niet afgevraagd wie Erasmus eigenlijk was ? Is er thans nog iemand te Brussel, die heelemaal niets zou weten van dezen beroemden humanist ? Zou dit doordringen tot de massa van het volk ook bereikt geweest zijn, zoo men dezen alom befaamden denker een standbeeld had opgericht, of zoo men in den gevel van zijn woning een gedenkplaat had aangebracht ?

Met aan de woning, waar hij zoo dikwijls kwam uitrusten bij zijn vriend, kanunnik Wichman, het uitzicht weer te geven dat zij had in het begin van de XVIe eeuw, met de bemeubeling overeen te brengen met den smaak van dit tijdvak, met er allerlei herinneringen aan een groot man samen te brengen, heeft men terzelfdertijd twee doeleinden bereikt, allebei van opvoedenden aard, doch betreffende twee wel van elkaar onderscheiden volksklassen. Aan de massa, die gewoonlijk onverschillig blijft ten overstaan van geesteswerk en die slechts kan bereikt worden door concrete voorstellingen, heeft men getoond hoe een burgerwoning, de verblijfplaats van een geleerd en welgesteld persoon, er voor vier eeuwen uitzag ; men heeft haar getoond hoe de kamers er bemeubeld, verlicht en verwarmd waren. Van den anderen kant heeft men de intellectueelen gewezen op het werk van den Meester en van velen zijner tijdgenooten ; men heeft hen opnieuw smaak doen vinden in hetgeen zij schreven ; men heeft er hen toe aangezet zich opnieuw in te leven in hun levensbeschou-

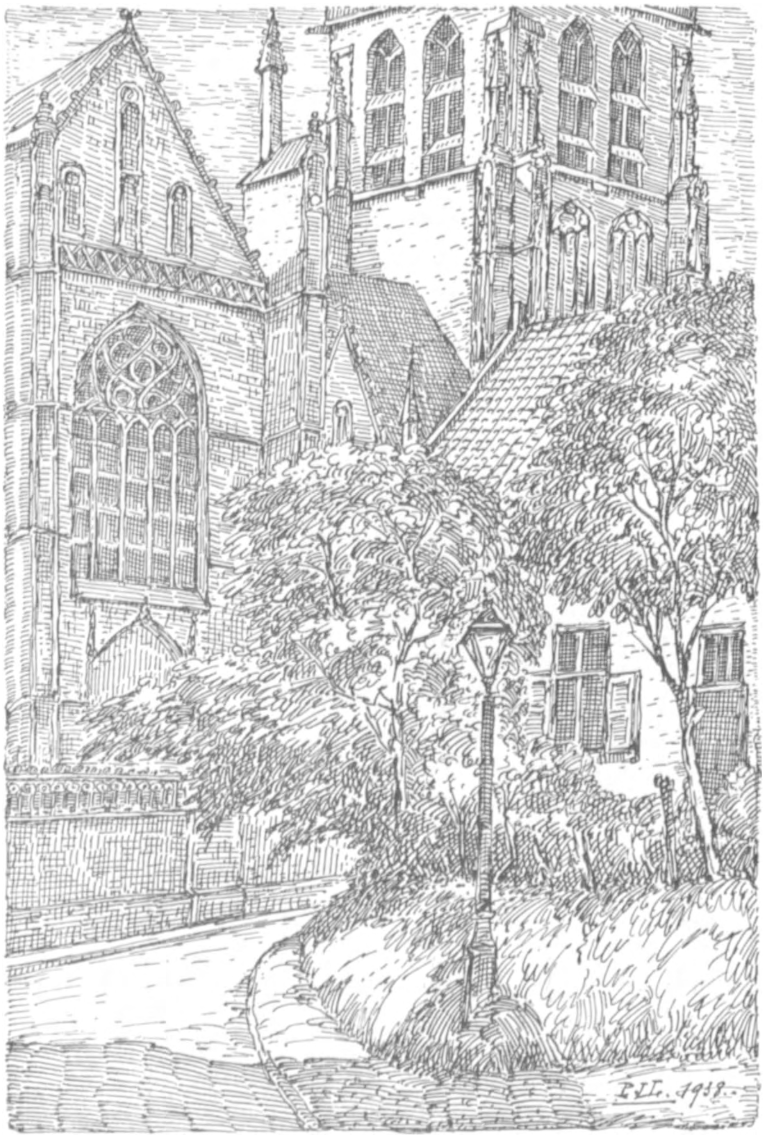

De Sint-Pieterskerk en de zijgevel van het Begijnhof.
(Geteekend door P. J. Lefever).

wing en hun philosophie. Op deze wijze heeft iedereen er baat bij gevonden, de volksmensch zoowel als de geleerde.

Wie meer dan Erasmus, verdiende een dergelijke hulde ? Onderhield hij geen betrekkingen met alle geleerden, met alle wijsgeeren ? Met Luther, met Thomas Morus ? Werd hem door de vorsten niet meer dan één verlokkend aanbod gedaan om hem aan hun hof te krijgen ? Door Hendrik VIII van Engeland en door kanselier Karel van Oostenrijk ? Heeft hij niet machtig bijgedragen tot het stichten aan de Leuvensche Hoogeschool van het beroemde College der Drie Talen, dat er thans nog bestaat, en dat Guillaume Budé er toe bracht te Parijs een soortgelijke instelling in het leven te roepen, die wij thans het *Collège de France* heeten ? Erasmus heeft een grooten invloed uitgeoefend op het leven der gedachten, op het menschelijk denken. Hij telde mee tusschen de vooraanstaande humanisten en hielp het menschelijk verstand in een richting leiden, die in komende eeuwen zou gevolgd worden. Deze invloed en deze betrekkingen blijken duidelijk uit de documenten, die in het Erasmushuis bijeengebracht werden ; het was een gelukkige gedachte dit alles te verzamelen in deze oude woning die hij liefhad, waar zijn gedachten tot rijpheid kwamen, in de omgeving waar hij ze overwoog, in deze voorstad Anderlecht, waarvan hij de toenmalige bekoorlijkheid in zijn brieven beschreef, waarvan hij de boter en het fruit en de schoonheid van de velden roemde. Onder eenzelfde dak werd aldus een plaats gegund aan handschriften en uitgaven die, waren zij overal verspreid geweest, veel van hun nut zouden verloren hebben. De vereeniging heeft er een volle waarde aan geschonken, die zoowel den geleerde als het gewone volk zal ten goede komen. Men heeft aldus een centrum van opzoekingen en studie, en tevens een geschiedkundige bezienswaardigheid tot stand gebracht.

En welk een omgeving !

In de nabijheid van de St. Pieterskerk, — een kerk die voor het volk steeds de St. Guidokerk zal blijven, — wier mooie architectuur naargelang het uur van den dag zulke verschillende kleurschakeeringen aanneemt. In het midden van een eenvoudigen tuin, heelemaal vol grasperken waarop fruitboomen staan, bouwde men, in Spaan-

Gezicht op het Begijnhof (Geteekend door P. J. Lefever).

schen baksteen, het huis dat het jaartal 1515 draagt en dat eertijds *In de Zwaan* geheeten werd. Het heeft zijn trapgevels ; men heeft het de te loor gegane vensterboomen teruggeschonken. De twee voornaamste plaatsen worden versierd met twee schouwen, waarvan een in de beste gothiek.

't Is een plaats van stilte, van ingetogenheid en ook van weemoed.

Van stilte, want hier voelt men zich ver van het zoozeer enerveerende lawaai van onzen tijd.

Van ingetogenheid, want onvermijdelijk voelt men er zich tot stille overpeinzing gedwongen, bij de gedachte dat in deze zalen Erasmus' geestige, scherpe, bijtende, ironische gezegden weerklonken, dat hij hier heen en weer wandelde met den misschien wel ietwat gewilden en overdreven aarzelenden stap van een ziekelijk man.

Van weemoed, want men vraagt er zich af waartoe het intensieve leven van den geest dient, als men nagaat welk gebruik de menschheid maakt van hetgeen de geestesactiviteit van een verstandelijke elite, van genieën soms, voortbracht ; als men denkt aan de noodzakelijkheid van eeuwig nieuwe krachtsinspanningen der denkers, zonder dat een waarneembaar resultaat kan geboekt worden wat het leven van de massa van het volk betreft.

Het Erasmushuis is een plaats, waar het volk zijn nieuwsgierigheid voelt ontwaken voor het leven in een vervlogen tijdperk en ook zijn eerbied voor den wijsgeer.

Voor hem echter die het werk kent, die het waardeert en liefheeft, is het decor van geen tel. Zijn geest houdt zich bezig met den man, die deze vergeten plaats vier eeuwen na zijn dood beroemd maakte.

Iedereen vindt er hetgeen met zijn specialen gemoedstoestand overeenstemt en alles in dit huis leent zich wonderwel tot dergelijke emoties.

Van weinig belang zijn de namen die de zalen kregen : Renaissancezaal, Witte Zaal, Werkplaats van Erasmus, Rhetoricazaal, alles herinnert er aan het tijdvak en aan den man. De meubels, de gravures, het tapijtwerk, de fragmenten van muurschilderingen, alles doet er denken aan het begin van de XVI^{de} eeuw, den tijd der groote humanisten. De Bibliotheek met haar zeldzame uitgaven van

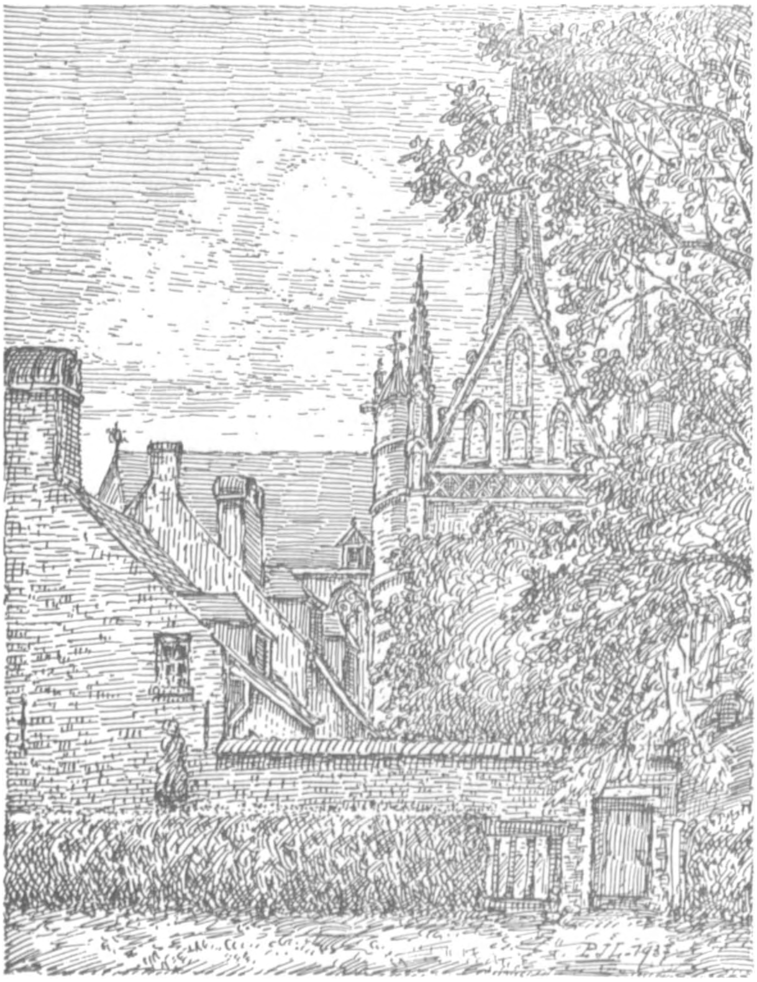

Langs een doodgewoon poortje komt men er binnen.
(Geteekend door P. J. Lefever).

Erasmus' werken, met haar groote in folio's, haar mooie banden, versierd met reliefwerk en opgewerkt met verguldsel, haar handschriften waarvan de tijd noch het papier, noch het leder, noch de vellen kon aantasten, alles verplaatst er u in de atmosfeer van studie, waarin Erasmus gansch zijn leven sleet. Dit laatste is zoo waar, dat hij van zijn talrijke reizen doorheen Europa, slechts bitter weinig herinneringen schijnt meegebracht te hebben aan monumenten, kunstwerken, landschappen, enz. Uitsluitend leven van den geest, zooals wij hooger zegden. Een leven dat door deze omgeving trouw weerspiegeld wordt.

De goede smaak, waarmede dit alles samengebracht werd, maakt deze plaats nog aantrekkelijker. Zonder dat wij er ons van bewust zijn geeft dit Erasmushuis, dat een echt juweeltje is, aan België in het buitenland een faam die we niet zouden vermoeden. Men beschouwt er ons als een volk dat piëteitsvol herinneringen weet te bewaren, een volk dat beroemde mannen met baanbrekende en edelmoedige gedachten weet te eeren. Intellectueelen hebben niet de gewoonte luidruchtig te zijn. Wanneer ze zich naar een stad begeven, wordt hun aankomst niet in blokletters door de dagbladen gemeld, men gaat hen niet afhalen aan het station, zooals dit gebeurt voor renners of stars van het witte doek ; bloemen worden hun niet aangeboden en het publiek vraagt niet dat ze aan de deur van hun hotel zouden verschijnen. Ook weet de massa niet hoeveel beroemde mannen reeds dit huis bezochten en hoe talrijk dezen zijn die, zonder het bezocht te hebben, weten dat het bestaat en er om inlichtingen schrijven. Het Erasmushuis werd een haard, een centrum, een brandpunt, vanwaar voortdurend meer invloed zal uitgaan.

* * *

Het Museum van het Begijnhof is van gansch anderen aard. Het geeft een beeld van het volksleven in een voorstad. Hier zoeke men geen bouwkunde ? Moet echter een gebouw, om schoon te zijn, bepaalde eigenschappen bezitten wat de architectuur er van betreft ? Is het het mooie op gebied van bouwkunde, dat treft bij het meerendeel der huizen van Brugge of van Lier, van Doornik of

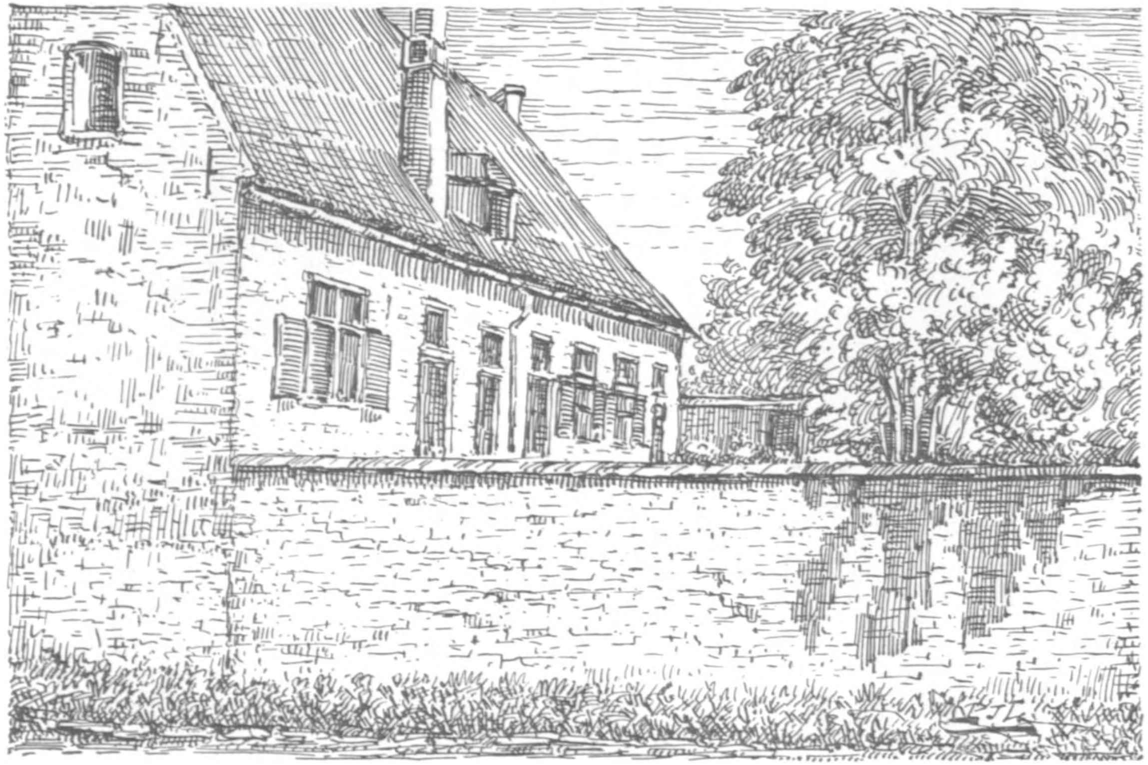

Rechts en links staan symmetrisch de begijnenhuisjes.
(Geteekend door P. J. Lefever).

van Diest, van Bergen of van Gent, langs oude kaaien, in smalle en kronkelende straatjes, of bij de afgelegen slecht gekasseide plaatstjes ? Neen ! Vooral door contrast beïnvloeden zij ons ; zij doen ons denken aan voorbije dingen, zij tooveren ons het leven onzer voorouders voor den geest. Zij zijn ouderwetsch, meer niet.

Wat al herinneringen wekken zij echter niet op. Het ouderwetsche en het landelijke alleen geven hun een zekere grootheid. In een moderne voorstad als Anderlecht gaat van dit hoekje, dat in zijn oorspronkelijken toestand bewaard bleef, dat er nog net uitziet als in lang vervlogen tijden, een gansch bijzondere aantrekkingskracht uit. Deze rij huisjes, waarbij niets gezochts te bespeuren valt, die heelemaal niet bogen op bouwkundige schoonheid, wit gekalkt met hier en daar een blootgekomen baksteen ; deze lage huisjes rond een eenvoudig terrasvormig tuintje, vormen een eenig mooi ontroerend, schilderachtig en bekoorlijk ensemble.

Het Begijnhofmuseum is niet groot. Het Begijnhof van Anderlecht is trouwens nooit zoo belangrijk geweest als deze van zooveel andere steden als Brugge of Gent, Lier of Diest, Kortrijk of Leuven. Kon dit echter het geval geweest zijn ?

Tot voor enkele jaren nog was Anderlecht niets meer dan een dorp, een groot dorp uit de omgeving van Brussel. Het is dan zelfs ook buitengewoon, dat er hier een dergelijke Instelling bestond die, van in 1252, aan acht begijntjes een onderkomen verschafte. Hier ook voelt men zich diep ontroerd in deze atmosfeer van stilte, die haast mystiek aandoet.

Een steil, smal en hobbelig wegeltje leidt er u naartoe. Zou men zich hier nog in een stad wanen ? Heelemaal niet. Het is hier een landelijk ongerept hoekje, langs alle zijden omgeven door een woelige wijk, waar handel en moderne nijverheid heerschers zijn. Langs een heel klein en doodgewoon poortje, als dit van een tuintje op den buiten komt men er binnen. Dan staat men op een binnenplein, vanwaar men alopeens, sterk contrasteerend met al het overige, een indrukwekkend gezicht heeft op de St. Pieterskerk, een heel groen pleintje met in een hoek een oude put, waaraan welig door mekaarwringende klimopplanten zich vasthechten.

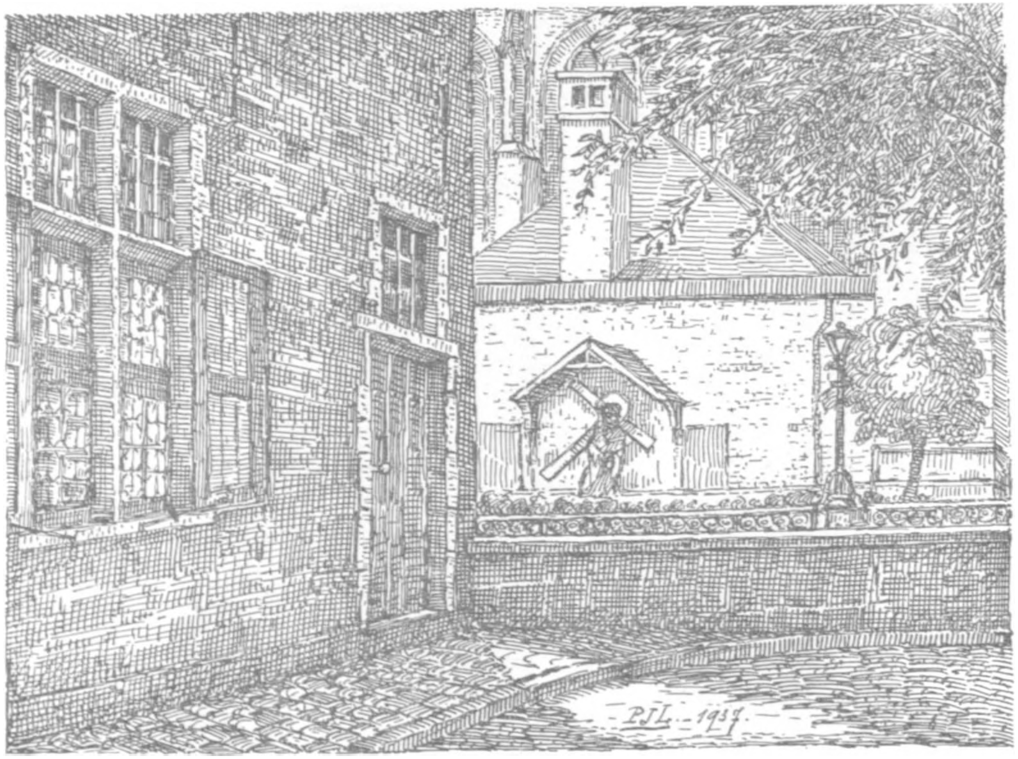

Een hoekje van het begijnhof. (Geteekend door P. J. Lefever).

Rechts en links staan symetrisch de begijnenhuisjes. Het spreekt van zelf, dat deze niet versierd werden zooals zij het waren in den tijd dat de begijnen hier nog woonden. Het ging hier immers niet om een wedersamenstelling, doch wel om een aanpassing van deze plaats aan haar nieuwe bestemming van Museum. Er opnieuw een begijnhof van maken zou volkomen nutteloos geweest zijn. In de benedenplaatsen, die namen dragen als Kamer van de Groot Juffer, van de H. Geesttafel, werkplaats der begijnen of der kantwerksters, bidplaats, spreekkamer, keuken, enz., verzamelde men in een bepaalde orde oude meubels, schilderijen, gravures en beelden. De namen der kamers, die herinneren aan liefdadigheidsinstellingen van vroeger en aan soortgelijke plaatsen, waar men zich in het verleden van het gewoel van de wereld afzonderde, zijn zeer goed gekozen en gaven aanleiding tot een hierbij passende versiering. Het was in elk geval beter dan een eenvoudig onderscheid met nummers. De schikking getuigt van goeden smaak en de bemeubeling is sober. Volksmenschen houden niet van in glazen kasten naast elkaar gelegde verzamelingen ; zij verkiezen een ensemble, waarin elk voorwerp weer op zijn plaats schijnt gezet te zijn. Dit werd gedaan in het Museum van het Begijnhof. Opmerkelijk is het wel dat misschien de Bollewinkel, een wedersamenstelling van een plaats waar eertijds suikergoed en speelgoed voor kinderen verkocht werden, wel het meeste succes oogstte. Hier beleven de grooten wel zooveel plezier aan als de kleintjes. Meer zelfs dan de kleintjes. Bij de volwassenen roept deze Bollewinkel zooveel herinneringen wakker. Ze voelen zich weer verplaatst in de atmosfeer van hun kinderjaren. De kinderen stellen er maar alleen belang in, omdat zij hier een vergelijking kunnen maken tusschen de voorwerpen waarmede hun ouders zich vermaakten en deze die zij zelf thans moeten hebben om te spelen en tevreden te zijn.

Kronkelende, smalle trappen leiden den bezoeker naar de ruime zolderkamers van de acht huizen, waarop een uiterst verscheiden verzameling werd samengebracht van de meest onverwachte, eenvoudigste en toch zoo treffende voorwerpen, die eertijds dagelijks door de volksmenschen gebruikt werden. Als men door deze zalen wan-

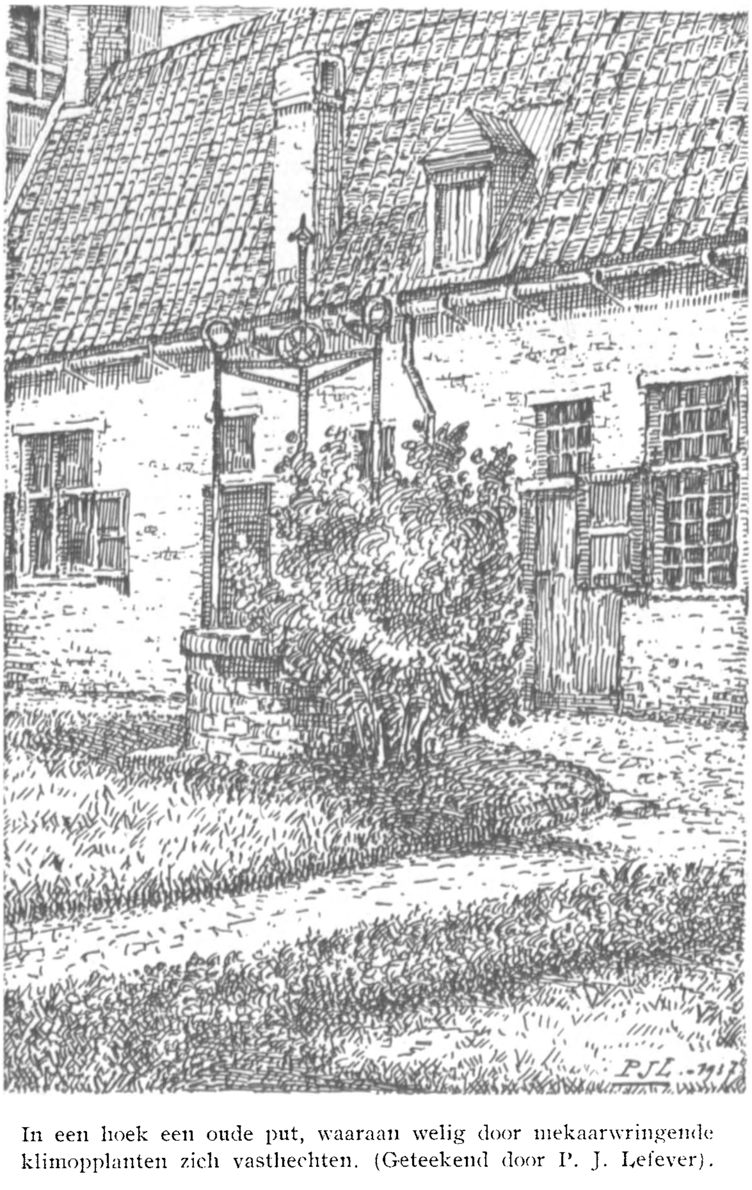

In een hoek een oude put, waaraan welig door mekaarwringende klimopplanten zich vasthechten. (Geteekend door P. J. Lefever).

delt komt onwillekeurig een glimlach om de lippen, geen glimlach van misprijzen of hoogmoed, doch wel van genegenheid en ontroering.

Uit alle oogpunten beschouwd is het Begijnhof een flink geslaagde onderneming. Ten volle begrijpen wij dat zooveel kunstenaars, schilders en teekenaars, hier komen werken, hier uren lang komen droomen in deze rustige atmosfeer van ingetogenheid en kalmte.

Ten volle verstaan wij dat het volk er van houdt, zonder zelf te weten waarom.

Het Erasmushuis is vooral een brandpunt van intellectueel leven, terwijl het Begijnhof een plaats is waar het volk naartoe komt, een plaats die uit louter nieuwsgierigheid bezocht wordt door eenvoudige lieden, die er zich over verheugen hier herinneringen aan verdwenen geslachten weer te vinden. Niets is treffender dan het volgen, door deze achtereenvolgende zaaltjes, van een groepje volksmenschen of buitenlieden, van te zien hoe hun aandacht gaande gemaakt wordt door een godvruchtig voorwerp, door een verouderd keukengereedschap of werktuig, door een bepaald kinderspel. Op de aangezichten ziet men de achtereenvolgende emoties van deze eenvoudige lieden weerspiegeld : de eerbied, het geloof, de ironie en de vreugde staan achtereenvolgens te lezen op hun gelaat en in hun gesprekken geven ze uiting aan deze gevoelens. Wij vragen ons zelfs af of dezen, die zich bezighielden met op deze plaats zooveel herinneringen aan onze voorouders samen te brengen, wel ten volle de opvoedende waarde van hun werk beseffen. Niets draagt meer bij tot het aankweeken van het gevoel van nationale samenhoorigheid, van de liefde van een volk tot den geboortegrond, dan de concrete en aanschouwelijke voorstelling van hetgeen kan herinneren aan het verleden, aan het plaatselijke verleden vooral.

Beter dan alle lessen in de geschiedenis, waarnaar de leerlingen verstrooid en verveeld zitten te luisteren ; beter dan alle patriottische feestjes, waarbij de bewegingen en de liederen op bevel worden uitgevoerd, kunnen herhaalde bezoeken aan een dergelijke instelling, geleid door een meester die, een weinig psychologische kennis bezittend, ook persoonlijk iets voor de zaak voelt, diepgaande en nawerkende indrukken nalaten, waarvan de onrecht-

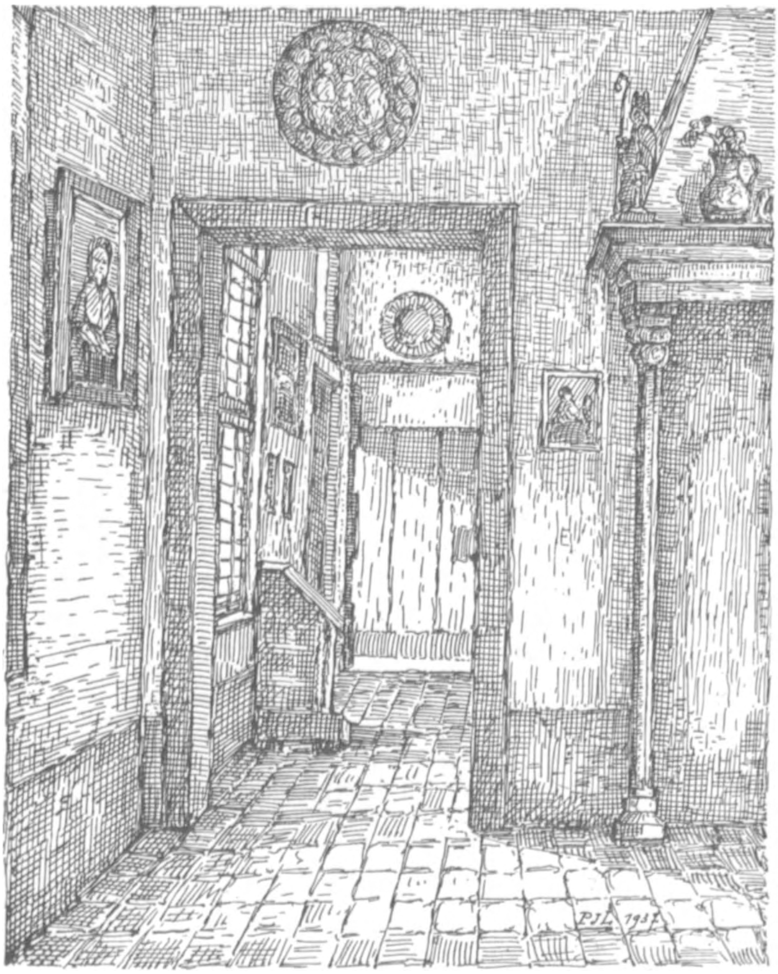

Een kijkje in de kamers.
(Geteekend door P. J. Lefever).

streeksche gevolgen veel grooter zijn dan men zich wel voorstelt.

Over het algemeen dragen de musea het hunne bij tot de vorming van het schoonheidsgevoel. Meesterwerken van beeldhouw- en schilderkunst hebben hun doel : ontroeren, onderrichten op het gebied der esthetica.

Musea voor folklore streven niet ditzelfde doel na. Zij houden zich niet bezig met het opwekken van dit schoonheidsgevoel. Zij trachten een band te leggen tusschen ons geslacht en de geslachten die ons zijn voorgegaan ; zij willen onze tijdgenooten in voeling brengen met den dagelijkschen handel en wandel van hun voorvaderen. De voorwerpen die men er verzamelt weerspiegelen trouw de opvattingen die zij er op nahielden, hun zeden en gebruiken. Ook deze ontroeren ons en leeren ons iets, doch het einddoel van deze emoties en van dit onderricht is anders. Het versterkt de traditie van een volk, een traditie zonder dewelke een volk niet zou bestaan.

Een museum voor folklore doet op een duidelijke wijze uitschijnen, welke betrekking er bestaat tusschen de mentaliteit, de zeden en de gebruiken der op elkaar volgende generaties.

Meer dan zijn leiders wordt het volk ontroerd door de herinneringen aan zijn verleden en, over het algemeen, weten de leiders deze ontroering niet te benuttigen. Strevend naar vooruitgang, willen zij eerder alles wegvagen wat aan vervlogen tijden herinnert. Dikwijls zijn zij bezield met een echte vernielingszucht. Het spreekt van zelf, dat wij niet op eenzelfde plaats mogen blijven staan. Gedreven door een soort onberedeneerden eerbied voor het verleden, is het ons niet toegelaten een generatie te verplichten te leven als haar voorouders, in oude ongemakkelijke, ongezonde krotten, in smalle overbevolkte steegjes, ongerieflijk en zonder lucht. Schuldig is een volk dat, door een onberedeneerd vasthouden aan hetgeen gisteren was, weigert zich aan te passen aan de moderne levensvoorwaarden.

Laat ons onze steden, onze wijken, onze woningen moderniseeren. Laat ons zelfs vol durf vooruitloopen en baanbrekend zijn ! Doch laat ons eveneens, zoo dikwijls wij kunnen, in onze koortsachtig-gejaagde steden een

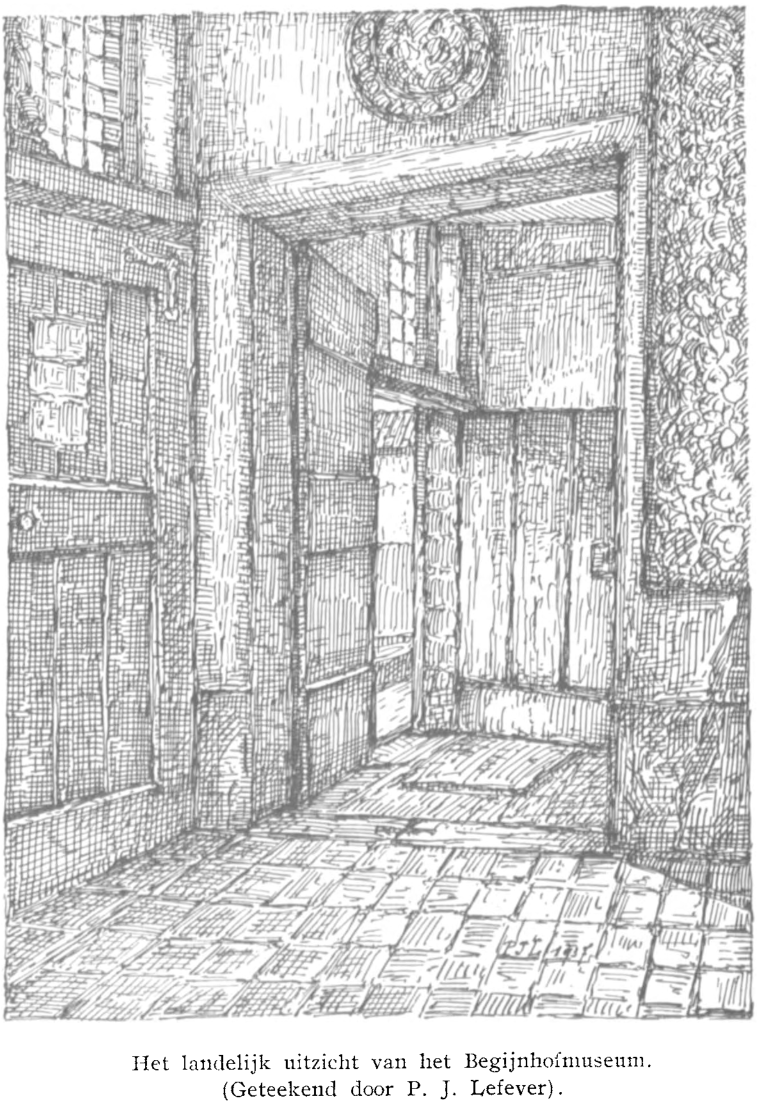

Het landelijk uitzicht van het Begijnhofmuseum.
(Geteekend door P. J. Lefever).

eilandje, een oasis behouden, waar onze nakomelingen zich zullen kunnen rekenschap geven van hetgeen het leven van gisteren was. Laat ons een offertje kunnen brengen aan het verleden en er eerbied voor inboezemen, opdat onze nakomelingen niet heelemaal onwetend zouden blijven van hetgeen voor hun tijd gebeurde.

Dit heeft Anderlecht gedaan. Slechts later zal men ten volle het materieel en vooral het moreel nut beseffen van hetgeen men er verwezenlijkt heeft. Een behendig benuttigen van de folklore zou machtig veel bijdragen om aan de volkeren, die wreed door den oorlog geteisterd werden, die ontredderd en uitgeput zijn door de daarop volgende ellende, die vol angst wachten op een nieuwen oorlog, de geestestabiliteit te schenken die hun ontbreekt.

Folklore verzet zich niet tegen het nieuwe ; de folklorist is geen vijand van den vooruitgang ; hij is slechts als een meertouw, dat de booten belet met den stroom mee af te drijven.

* * *

Heel natuurlijk vragen wij ons dan ook af : moeten de Musea ingericht worden voor het volk, voor het groote publiek, ofwel voor de specialisten, voor de liefhebbers.

Wij zouden haast durven antwoorden dat er Musea noodig zijn voor de twee hooger genoemde categorieën van bezoekers. Wij deelen de meening van gene geestesaristocraten niet, die beweren dat er geen Musea voor het volk dienen gemaakt te worden, dat een Museum alleen een elite kan interesseeren.

Wij zijn de meening toegedaan dat het volk, het moge dan nog zoo onverschillig zijn, er recht op heeft dat men zich bekommere om zijn opvoeding. Laten wij dit doel nastreven, zonder er ons al te veel illusies over te maken en ook zonder teleurstellingen te vreezen. De krachtsinspanning moet in dien zin gedaan worden. Ze moet gedaan worden met de volle overtuiging, dat een Museum dat de volksopleiding als doel heeft, heelemaal verschilt van datgene, waar slechts documentatiemateriaal voor een bepaalden specialist verzameld wordt.

Kleine musea moet het volk hebben, musea die in

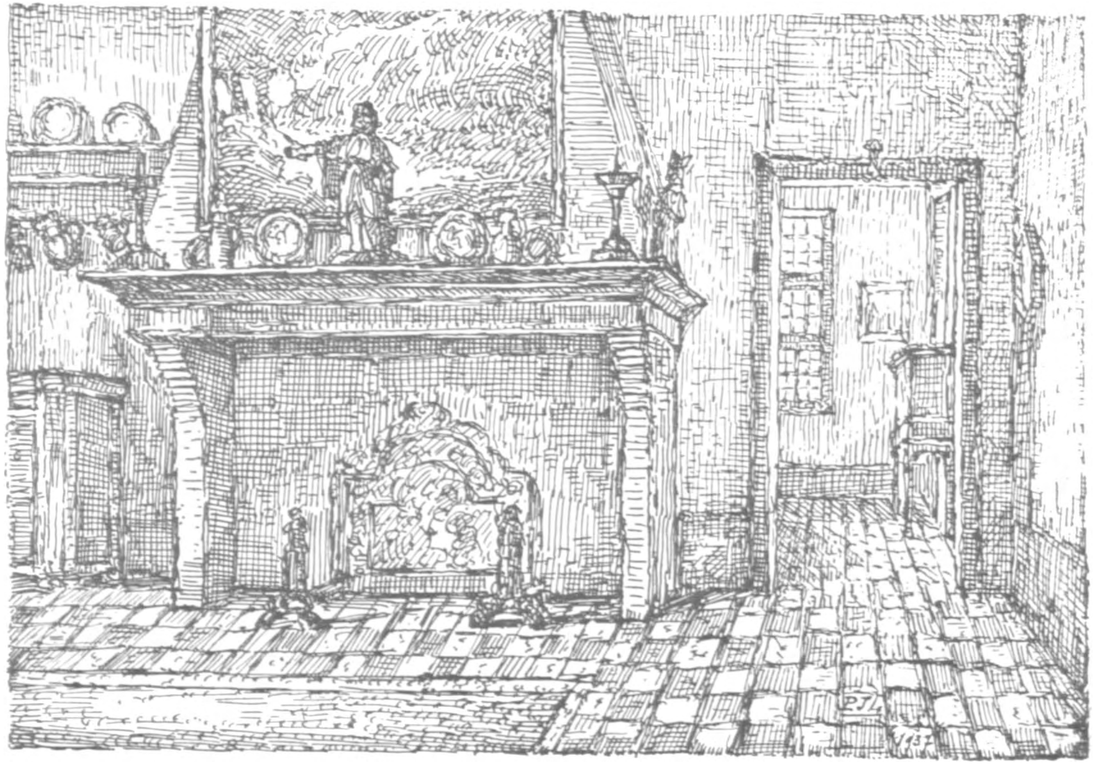

De zaal van de H. Geesttafel (Geteekend door P. J. Lefever)

een uurtje kunnen bezichtigd worden, zonder dat de vermoeienis den tijd hebbe van te komen ; musea, die ondergebracht zijn in eenvoudige lokalen, zonder eenige grootschheid, zonder een machtige architectuur. In een groot Museum voelt het volk zich niet thuis, loopt het alleen en verloren in een vreemde omgeving. Het gaat heen en keert er niet meer terug.

Wat het volk eveneens wenscht, is een voorstelling die de werkelijkheid zoo dicht mogelijk benadert. Een haal moet in een schoorsteen hangen en niet in een glazen kast bewaard worden. De bril van grootmoeder bleef ergens op een tafel liggen en op een lijst staat nog het gewone aarden of koperen keukengerief.

Op bescheiden aangebrachte etiketjes staan geen moeilijke technische woorden, wel namen uit de gewone omgangstaal, zelfs uit de streektaal. Iedereen weet immers wel dat de conservator een geleerde is, die de vakwoorden kent, en men zal er zich over verheugen als hij tevens een psycholoog en een bekwaam opvoeder blijkt te zijn.

In elke stad waar een beroemdheid het levenslicht aanschouwde of verbleef : een wijsgeer, een letterkundige of een man van de wetenschap, zouden in een bepaald huis herinneringen dienen samengebracht te worden. In gedachten zien wij er aldus een te Rupelmonde, of zelfs te St. Niklaas, vermits deze stad hem reeds een speciale zaal in haar Museum voorbehield, gewijd aan de nagedachtenis van Mercator. Wij zien er een voor Van Helmont te Vilvoorde. Daar zou men exemplaren kunnen ten toon stellen van zijn werken, portretten en ook gereedschap uit het overgangstijdperk tusschen de alchimie en de moderne scheikunde, de vroegere en de tegenwoordige therapie. Dit Museum zou nuttig zijn, zelfs al werd het ondergebracht in het huis, dat ten onrechte als zijn woning beschouwd werd. Dit huis is oud en bezit tevens een zekere oorspronkelijkheid.

Is het niet te betreuren dat Vesalius te Brussel alleen herdacht wordt door een plaat in een gevel en door een standbeeld, dat staat op een plaats waar haast niemand voorbijkomt ? Dit was nu een man die op gevaar van zijn leven, op gevaar van gefolterd te worden, de ontleedkunde op nieuwe banen leidde. Machtig veel heeft hij bijgedragen

tot onze huidige kennis van het menschelijk lichaam en al wat er overblijft van het huis, dat hij te Brussel bewoonde, is slechts uiterlijk vertoon. En dan zou het nog dienen bewezen te worden dat men het niet verkeerd voorheeft.

Te Hal wordt immers ook op deze wijze Justus Lipsius herdacht, evenals dit het geval is voor Gretry te Luik. Men ga in ons land waar men wil, overal zal er gelegenheid kunnen gevonden worden om een buitengewoon begaafd man te herdenken, om 't even op welk gebied hij zich dan ook wist te onderscheiden.

Hierbij ga men echter oordeelkundig te werk ! Politieke of andere beweegredenen moeten hier buiten blijven. Alleen aan dezen, die een zekere universeele faam verworven hebben, zou een dergelijke eer mogen te beurt vallen, aan dezen die op een of andere wijze baanbrekend optraden op gebied van het menschelijk denken. Zij alleen waren werkelijk hoogerstaande menschen.

Denk hierbij slechts aan de woning van Goethe te Frankfort en aan het huis van Albrecht Dürer te Neurenberg. Welk overgroot succes oogstte aldus het Plantijnmuseum te Antwerpen en hoe graag zal men binnenkort in dezelfde stad het Rubenshuis bezoeken ! Deze Musea hebben steeds een groote opvoedende waarde.

Wij zouden eveneens wenschen dat de kleine Musea, die in zoovele onzer steden ingericht worden, hun best zouden doen om zich door een zekere oorspronkelijkheid, door een specialiteit zouden we haast zeggen, van alle andere dergelijke instellingen te onderscheiden. Al te dikwijls zijn de kleine Musea niets meer dan een min of meer gekke verkleining van hun grootere broers. In dit geval interesseeren ze ook niemand. Het oprichten van een dergelijk groot aantal kleine musea kan alleen goedgepraat worden, met er op te wijzen dat zij elk door een bepaalde specialiteit gekenmerkt worden.

Welke plaats of welke streek verwierf in het verleden niet een zekere bekendheid door de een of andere industrie, door de een of andere kenmerkende bijzonderheid ?

Deze Musea moesten dan ook uitsluitend in dien zin hun verzamelingen trachten uit te breiden. Hoei zou zich bezighouden met den wijnbouw, Andenne met de ceramiek, Spa met de zoogenaamde « bois » van Spa, enz.

Dit wordt ook reeds gedeeltelijk gedaan, doch nog meer dient er in deze richting gewerkt te worden.

Wat zou er, op zichzelf beschouwd, mooier en aantrekkelijker kunnen zijn dan de verzameling damastlinnen te Kortrijk of dan het strooien vlechtwerk te Rukkelingen.

Daarbij dient genoteerd te worden, dat de herinnering aan een dergelijke gespecialiseerde verzameling levendig bijblijft, terwijl het meerendeel der musea uit onze kleine steden slechts een verward beeld van mediocriteit in het geheugen laten.

Te Binche moest aldus een museum zijn voor het kantwerk en de Gilles.

In het Tusschen Samber- en Maasland, te Walcourt bij voorbeeld, daar er sprake van was aldaar een Museum op te richten, of te Thy-le-Château, in het gerestaureerde kasteel, zou in een museum alles kunnen samengebracht worden betreffende de « marches » in genoemde streek. Te Nijvel moest alles verzameld worden wat herinnert aan de Abdij, de abdissen, oude prenten met de abdij, haar hoeven, enz. Te St. Hubert zouden bij een gelijksoortige verzameling nog allerlei herinneringen aan den bloemenschilder Redouté kunnen gevoegd worden, ofwel een Museum van de Jacht, in geval men niet reeds een aanvang gemaakt had met een dergelijke onderneming in het gerestaureerde kasteel van Lavaux-Sainte-Anne.

Ten einde alle eentonigheid en herhaling te vermijden, zou men dezen weg dienen op te gaan. De Musea in onze provinciesteden gelijken veel te zeer op elkaar. Zij zouden meer « unicums » moeten zijn. Hierbij hebben zij alles te winnen. Bezoekers zouden er genoeg komen, zelfs uit het buitenland.

En zou, wat de bevolking zelf betreft, hun opvoedende waarde eveneens niet grootelijks vermeerderen.

Zouden zij, met een verheerlijking van datgene wat eens den roem en de vermaardheid van hun stad uitmaakte, aan hun kinderen niet meer fierheidsgevoel meegeven, dan met een eenvoudige naast elkaar plaatsing van allerlei voorwerpen die met elkaar niets te maken hebben en die behooren tot alle mogelijke tijdvakken ; voorwerpen, die trouwens eveneens voorkomen in elke stad van hetzelfde belang ?

Het Begijnhof voor de herstellingswerken.
(Teekening van P. J. Lefever).

In deze werkelijk « plaatselijke » Musea zouden niet alleen voorwerpen, fabrikaten tentoongesteld worden ; men zou er eveneens, door middel van wedersamenstellingen van werkplaatsen bij voorbeeld, de techniek en het gereedschap behandelen. Ook het leven en de omgeving van den ambachtsman zouden er een plaatsje moeten krijgen : een aanschouwelijke voorstelling van zijn woning, van zijn huiskring.

Het vraagstuk der Musea is zoowat overal van actueel belang. Men denke goed na over de oplossing die er dient aan gegeven te worden en hierbij weze men vooral niet oppervlakkig. Welk is het doel van een Museum ? Van welken aard is het publiek dat men wil bereiken ? Met welke factoren van psychologischen aard moet men rekening houden om dit publiek er doen naartoe te komen, om het te beïnvloeden zooals men het wenscht ? Dit is niet alleen een kwestie van voorwerp, van vele voorwerpen, van waarde der voorwerpen ; het is ook een kwestie van keuze tusschen de voorwerpen en van de juiste rangschikking er van.

In het moderne leven zijn er zeer talrijke factoren, die dit probleem der Musea uiterst belangrijk maken. De verdere uitbreiding van het onderwijs is hier niet de belangrijkste der factoren ; meer rekening dient gehouden te worden met de ontwikkeling van het toerisme, met de menigvuldige en verre reizen, die door lieden uit alle maatschappelijke standen ondernomen worden ; met de vrije uren van den arbeider en van anderen ; met het begrip dat men begint te toonen voor den invloed van het milieu en voor het benuttigen van al deze elementen als factoren van sociale cohesie. Al deze feiten hebben als gevolg, dat de Musea een belangrijker rol te spelen hebben dan voorheen.

Een dag zal komen, waarop een politiek der Musea zal gevoerd worden. Dan zal er moeten uitgemaakt worden waarom een bepaald klein museum, dat op een half uur kan worden bezocht, duizenden bezoekers lokt, terwijl een ander, ingericht als een paleis en onschatbare voorwerpen bevattend, aan zijn ingang wel een vertooning zou moeten geven om de voorbijgangers tot binnenkomen te bewegen.

Maria de Ellendige Maagd en Martelares van Woluwe.

Studie door J. HELBIG.

I. — Het historische midden.

Maria de Ellendige leefde in een der meest ingewikkelde en beslissende tijdperken der geschiedenis van het Westen, toen de strijd tusschen het leenstelsel en het gemeentenstelsel op z'n hevigst was.

Zoowel in het hertogdom Brabant als in de naburige prinsdommen, werden het einde van de XIIIe eeuw en het begin van de XIVe eeuw gekenmerkt door een hardnekkigen klassenstrijd. Onophoudelijk werden er in dit tijdvak veranderingen aangebracht aan de wetten en bepalingen van administratieven en juridischen aard, met de bedoeling de schreeuwende misbruiken te beteugelen van het Rechtswezen, eigen aan het Heeren-stelsel. Het charter van Kortenberg, welke de Souvereine Raad van Brabant in 1312 instelde, is een der belangrijkste voordeelen door de sociale rechtvaardigheid behaald op het willekeurig gezag.

Fig. 1. — Maria de Ellendige. Standbeeld uit de XVIIe eeuw.
Photo L. Detaille, Brussel.

In datzelfde tijdvak heeft de beroemde overwinning der Gulden Sporen plaats (1302) waarmee de Vlaamsche ambachten de fransch-adellijke ridderschap versloegen ; — het was 't zelfde jaar dat de maagd van Woluwe den marteldood stierf (1). Deze marteldood geeft, in al zijn aangrijpendheid, den strijd weer van den verdrukte tegen den machtige ; maar hij verheft dezen strijd boven de menschelijke twisten, naar een bovennatuurlijke sfeer. Hij doet de deugd van een arm boerenmeisje zegevieren over het lage egoïsme van een patriciër ; maar die zege bestaat in haar eigen opoffering.

In den tijd van Maria de Ellendige liep de Woluwe door een bekoorlijk dal (2) : zachte hellingen met bosschen en velden omzoomden de kabbelende rivier, en spiegelden zich in de talrijke vijvers met hun stille wateren. Hier en daar verhieven zich, geschilderd in de heldere kleuren van een of anderen Heer, ruime landhoeven, opduikend uit het dichte groen der heuvelen, die elkander opvolgden tusschen de drie Woluwe's : « Wolue Sancti Petri, Wolue Sancti Lamberti et Wolue Sancti Stephani », zooals men ze toen in 't Latijn noemde ; — honderd jaar later zou men de Vlaamsche benamingen aannemen : « Sinte Peeters Woeluwe, Sinte Lambrechts Woeluwe (3) en Sinte Stevens Woeluwe ». Die drie dorpen waren nog niet erg belangrijk ; oude registers melden ons dat ze in 1435 nog slechts resp. 29, 68 en 44 bewoners telden (4). Ze waren van de stad Brussel gescheiden door het bosch van Linthout, waarvan de sporen tot in het begin der XIX[e] eeuw zijn overgebleven (5).

---

(1) Het jaar 1302 wordt door de meeste schrijvers aangenomen als het jaar van haar dood.

(2) De heerlijkheid van S. Lambrechts Woluwe was « seer aengenaem om de schoone landauwen, weyden, vijvers, bosschen, plantagien ende anderssints » (J. De Munck, 1769, bl. 30).

(3) St. Lambrechts-Woluwe heette ook « Opwoeluwe », later « Opwoluwe » of « Oppeulen » terwijl St. Pieters-Woluwe « Onderwoeluwe » genoemd werd.

(4) Alph. Wauters. Histoire des environs de Bruxelles. Brux., t. III, 1857.

(5) Zie plan.

Deze Brabantsche Stede, waar hertog Jan II (1294-1312) verbleef, was toen begrensd door wallen, welke de poorten van Leuven, Namen, Halle en Anderlecht, de Vlaamsche poort en die van Laken en Keulen verbonden. Die omgording, waarvan alleen de oude poort van Halle is blijven rechtstaan, diende nog op het einde der XVIIIe eeuw als grens van Brussel ; ze komt overeen met de binnenste boulevards van de tegenwoordige Hoofdstad.

Het oude hertogdom Brabant was een leengoed van Duitschland ; zijn grondgebied onderging dan ook de eindelooze verbrokkeling eigen aan het feodale stelsel.

Zoo waren er te Woluwe een serie stukken grond. « bonniers » genaamd, welke toebehoorden aan de Abdij van Vorst, zooals de landhoeven « Ten Berghe », « Ter Cauverschueren » en « Ten Steene », alsook het beboschte eigendom van Linthout.

Het kapittel der collegiale Ste Goedele, van Brussel, bezat daar ook acht « bonniers », waarmee graaf Lambrecht II van Leuven het begiftigd had. De parochiale kerk van St. Lambrechts-Woluwe, in 1173 door den bisschop van Kamerijk geschonken aan de abdis van Vorst, viel in de XIVe eeuw onder het patronaat van het kapittel.

De hertogen van Brabant stonden, daarenboven, aan de familie de Stalle, een bastaardtak van hun linie, landerijen af, die behoorden onder verschillende dorpen ten Oosten van Brussel, waaronder de drie Woluwe's.

Ondanks dat alles vielen de dorpen St. Lambrechts-Woluwe en St. Stevens-Woluwe oorspronkelijk onder den burgemeester van Vilvoorde en onder de schepenen van Erps, terwijl St-Pieters-Woluwe afhing van den burgemeester van Rode en van de schepenen van Watermaal. Naast die beambten, benoemd door den hertog van Brabant en theoretisch geplaatst onder den ambtman (6) van Brussel, bestonden er meiers, die rechtstreeks afhingen van de landsheeren (7) ; zoo b. v. de zaakgelastigden van de Abdis van

---

(6) Vertegenwoordiger van een leenheer in een bepaalde stad. (Vert.).

(7) In het z. g. « Brabant onder die smalle heeren », d. w. z. de heerlijkheden die de hertog in leen gegeven had.

— Plattegrond van St-Lambrechts-Woluwe met aanduiding der oude gebouwen.

Fig 2. — Nis met het standbeeld van Maria de Ellendige.
Photo L. Detaille, Brussel

Vorst in haar « bank » van Woluwe-ten-Berghe en die der familie de Stalle in hun heerlijkheid Woluwe. Die magistraten hadden het recht te veroordeelen niet alleen « toten live », d. w. z. tot alles behalve ter dood, maar ook in zekere gevallen tot de gruwelijkste doodstraf (8).

Van af het einde der XIIIe eeuw werd de macht der ambtmannen, meiers (villicus), baljuwen, schouten, rentmeesters, e. a., allen door den hertog of door de domaniale heeren aangestelde gerechtsdienaars, meer en meer gecontroleerd en besnoeid door de tusschenkomst van plaatselijke gezworenen en schepencolleges (9). In kleine dorpen echter, zooals te Woluwe, was het gezag van den vertegenwoordiger van den landsheer practisch onbegrensd (10).

Er heerschte daarbij lang geen eenheid in het theoretisch rechtswezen der verschillende gemeenten ; in Woluwe volgde men de « keure » van Ukkel.

De rechtvaardigheid kon niet altijd gevrijwaard blijven zonder werkelijke controle, doch deze was toevertrouwd aan mannen die min of meer onverantwoordelijk waren en verward geraakten in de uiteenloopende gewoonten, — die dan bovendien nog dikwijls barbaarsch waren.

Het is in die onbeschrijfelijke wanorde dat het « proces » van Maria de Ellendige verliep... Eenige jaren later, in 1314, besloot hertog Jan II nooit meer een officier van justitie voor levenslang te benoemen.

---

(8) Zie G. Eug. Van Coetsem: Du droit pénal au XIIIe siècle dans l'ancien duché de Brabant. Gand, 1857.

(9) « De schepenbank werd in den loop der tijden een ware vertegenwoordiging van de poorterij in het stadsbestuur ». (Geschiedenis van Vlaanderen onder leiding van Dr G. van Roosbroeck, Brussel, 1937, II, bld. 175).

(10) Edmond Poullet : Histoire du droit pénal dans l'ancien duché de Brabant. Mémoires couronnés de l'Acad. Royale de Belgique, B. 33, 1865-1867, bl. 87, 92 en 167.

II. — Roeping en kluizenaarsleven van Maria van Woluwe.

Het wonderlijk verhaal, dat het leven van Maria van Woluwe schildert, is geen legende, het is historisch (11).

Fig. 3. — De parochiale kerk van St. Pieters Woluwe in 1712.

Het is reeds verteld in twee handschriften van de XV[e] eeuw, dat van Joannes Gillemans, subprior van Roode

---

(11) In een pas verschenen artikel (« Eigenschoon », 1939, nr 9), brengt M. Jan Lindemans het bestaan van *Maria de Ellendige* in twijfel, zooals de handschriften en de overlevering het ons deden kennen. De schrijver beweert dat de benaming van « Ellendige

Klooster, en dan van de Priorij van Corsendonck, overgenomen door «Die alder-excellenste cronijke van Brabant, gheprent thantwerpen in 't jaar 1512» en door een serie schrijvers uit de volgende eeuwen, bestudeerd door de Bollandisten, praktisch goedgekeurd door de H. Kerk, die nimmer heeft opgehouden de eeredienst van de Gelukzalige aan te moedigen door het verleenen van aflaten aan de pelgrims, en ten laatste door God bekrachtigd met vele wonderen.

De Gelukzalige werd geboren te St. Pieters-Woluwe, rond 1270 en gemarteld waarschijnlijk in 1302, dus onge-

---

Marie » tot boven 1279 opklimt (« versus Alindeger Marien ») en hij veronderstelt dat met deze benaming een oud O. L. Vrouwbeeldje bedoeld wordt, dat van buitenlandschen, misschien van bijzantijnschen oorsprong zou geweest zijn. « Ellendich » had inderdaad, in het Brabantsch, tot in de XIVe eeuw, de beteekenis van « uitheemsch ».

Laat ons, in dat opzicht, de voornaamste oude teksten herinneren, die de kapel van Maria de Ellendige betreffen :

1. Pauselijke bul van Avignon in 1363 : « ... Cupientes igitur ut Capella S. Mariae dictae vulgariter ter *Ellendigher* Marien, in parochia Voluwe S. Lamberti, cameracensis Diaecesis, congruis honoribus frequentetur,... » (In 1611 herhaalde tekst).

2. Stichting der Gebroeders Van Meldert in 1380 : « Capella Beatae Mariae intra Parochiam de Woluwe Sti Lamberti existenti quae Capella vulgariter nuncupata est ter *Alleyndegher* Marien ».

3. Handschrift van Roode Klooster uit de XVe eeuw (Deze handschrift bevindt zich nu te Weenen) : « Passio *Dolorosae* Mariae Virginis apud villam de nomine suo nuncupatam quiescentis... Oratorium S. Mariae Virginis ad *Dolorosam* Mariam ». (Uit « Hagiologium Brabantium », B. II, fol. 280, 3° — handschrift van de priorije Royde Klooster geschreven of bijeenvergaedert door Joannes Gillemans subprior, † 1487).

Alles komt dus hier op neer te weten of het mogelijk is dat, in de XVe eeuw, aan een alomvermaard O. L. Vrouwkapel en een door de Paus met aflaten begunstigd bedevaartsoord, een devotie tot een uit de lucht gegrepen heilige, door de onderprior van Roode Klooster of iemand anders, zou kunnen gekoppeld geweest zijn. Zou het mogelijk zijn dat de benaming *(Allendige)*, eigen aan het beroemd bedevaartsbeeld, weggemoffeld zou geweest zijn, ten voordeele van een niet bestaande martelares *(Dolorosa) ?*

Deze goocheltoer is, volgens ons, onmogelijk en, indien de datum van 1279 bevestigd is, moet de datum van het martelaarschap van Maria van Woluwe (1302 ?, 1290 ?) nog verschoven worden.

veer 33 jaar oud. Van haar kinderjaren, doorgebracht in de nederige, ouderlijke woning, is slechts één trek bewaard gebleven : haar opvallende godsvrucht en haar vurige liefde tot de H. Maagd deed haar omgeving zeggen dat ze den naam Maria werkelijk met eere droeg. Met de jaren vormde zich en groeide in haar hart het onwrikbaar besluit zich met lichaam en ziel aan de dienst van haar goddelijken Bruidegom toe te wijden, door de geloften van armoede en maagdelijkheid.

Zij kreeg van haar ouders verlof om zich terug te trekken, ver van de wereld, maar dicht bij God, in een kleine kluis die naast een kapel van de H. Maagd stond (12). Deze was niet ver van St. Pieters-Woluwe, haar geboortedorp (13), waar haar ouders nog woonden. In de schaduw van dat heiligdom kwam ze een godvruchtig leven leiden.

Sommige geleerden (14) zeggen dat er hier bedoeld wordt de voormalige kapel van Onze Lieve Vrouw ter Visitatie te Stokkel, reeds in 1275 vermeld als bedevaartsoord. Men zou een ander kapel gebouwd hebben, onmiddelijk na de dood van Maria, op de plaats waar ze gefolterd werd. Hoe zal men in dit geval, echter, het opgraven kunnen uitleggen van het lijk der maagd en zijn plechtige overbrenging tot onder het altaar van de nieuwe kapel (15) ? Vol-

---

(12) Die kleine kluis was niet de eenige in haar soort in de omstreken van Brussel ; zoo vond men er nog een, niet ver van daar, te Roodebeke, waar een straat gedurende langen tijd nog genoemd werd de « Clusenhage » (Kluizenhaag of kluizenstraat).

(13) In het latijnsche handschrift lezen we : « Perrexit ad ecclesiam B. Mariae, juxta villam nativam situatam ».

(14) Alphonse WAUTERS, op. cit. ; Z. E. H. BOECKX, Pastoor van Stokkel ; enz.

(15) In « Die Alder-excellenste Cronijke van Brabant » lezen wij : (de capelle van Onzer Liever Vrouwe) « daer *nu* dlichae vander allendiger Marien rustet, te wete een mijle van Brussel oostwert ».

En in het leven van 1855 : « Deshalve zei elkeen dat het niet betaemde dat het ligchaem dier godvreezende dochter langer in den moordkuil zou rusten even als die van andere geregten, en dat diens plaets in eene heilige stede was. Het wierd dies *zonder uitstel ontgraven, en feestelijk naer de kapel van Onze-Lieve-Vrouw gedragen,* om er onder den autaer in een steenen graf geleid te worden ». (blz. 79).

gens de overlevering, inderdaad, komt de plaats der terechtstelling niet overeen met de ligging van het klein heiligdom. Hoe zal men, eveneens, uitleggen dat de beulen, terwijl ze Maria van het dorp Woluwe naar de plaats van haar marteldood meesleurden, een omweg zouden gemaakt hebben van ongeveer drie kilometer, om langs haar kluis voorbij te trekken waar, volgens de oude handschriften, aan Maria toegestaan werd een oogenblik stil te staan en tot den Hemel een driedubbel gebed toe te richten. In deze laatste smeekbede, vroeg Maria God al degene die « op die plaats » haar zouden komen aanroepen van hunne kwalen te verlossen. « Die plaats » moet dus te gelijk de voormalige kluis en het tegenwoordig bedevaartsoord aanduiden. Het latijnsch manuscript zegt inderdaad uitdrukkelijk dat Maria begraven werd op de plaats zelf waar ze leefde (16). Het is echter mogelijk dat de hagiografen van de XVe eeuw hun verhaal met stichtende uit de lucht gegrepen bizonderheden versierden of dat zij met «die plaats» de omliggende streek bedoelden. Maar, indien wij ons aan den letterlijken zin der oude teksten willen houden, moeten wij aannemen dat de kluizenares zich op de plaats zelf vestigde waar de « kapel ter Ellendige Maria » zich nu bevindt (17), gebouw dat weldra na de dood van de martelares (18) het oorspronkelijk uit de XIIIe eeuw klein heiligdom van Onze Lieve Vrouw verving. Het was, trouwens, na het overlijden van Maria en haar begrafenis onder den altaar, dat men aan de vorige

---

(16) De titel van het manuscript van Roode klooster is hieromtrent uitdrukkelijk : « Passio Dolorosae Mariae Virginis apud villam de nomine suo nuncupatam quiescentis. Miracula in loco sepulturae ejus ».

En verder : « Quid locus sibi viventi praestitit habitaculum ac decedenti sepulcrum ». (« Welke plaetse haer in het leven tot eene wooninge, ende naer haere dood tot een graf heeft gediend »).

(17) Het is overigens de gevolgtrekking van meerdere zoekers, waaronder de schrijver van het boekje : « Geschiedenis der zalige Maegd en Martelares Maria van Woluwe », Brussel, 1855.

(18) De Koninklijke Commissies voor Kunst en Oudheidkunde doen het bouwen der nieuwe kapel tot omtrent het midden der XIVe eeuw opklimmen (Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie, 49e jaargang, 1910, bl. 153). De kapel moest al befaamd zijn in 1363, wanneer de pauselijke bul die haar betrof te Avignon afgekondigd werd.

benaming van « kerk, bidplaats en kapel van Onze Lieve Vrouw te Woluwe » de woorden « ter Ellendiger Marien » bijvoegde, wat tegenwoordig de uitdrukking « Lenneke Mare » vormt.

Andere schrijvers (19) beweren nochtans dat Maria zich kwam vestigen nevens de kerk van Sint Lambrechts-Woluwe, (fig. 4) waar ze dan ook later begraven werd. En,

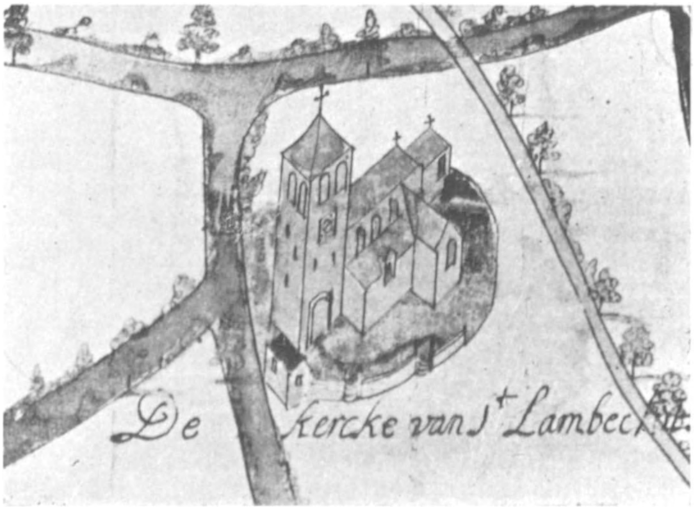

Fig. 4. — De parochiale kerk van St. Lambrechts Woluwe in 1712.

inderdaad, bestond er vóór 1725, aan den zuider kant van bedoelde kerk, een « capelle van O. L. Vrouwe », die vernield werd om plaats te maken voor de nieuwe zijbeuken, welke in dit jaar gebouwd werden (20). Het is in dit geval,

(19) Bij voorbeeld : Aubertus Miraeus, Fasti SS. Belg. et Burgund, bl. 329.

De Baron de Reinsberg-Düringsfeld, in zijn werk « Traditions et Légendes de la Belgique », Bruxelles, 1870, I, bl. 408, schrijft het volgende : « Des miracles s'étant opérés à l'endroit de son martyre, on avait exhumé ses restes afin de les ensevelir *sous l'autel de l'église de Woluwe St-Lambert*... Plus tard on éleva en son honneur, au lieu dit « Linneke Mare » une chapelle, qui existe encore sous le nom de « kapel der Ellendige Marie ».

(20) J. De Munck. Het leven van de Salige Maeget ende Martelaeresse Maria, bijgenaemt de Ellendige. Mechelen, 1769, bl. 43.

echter, onmogelijk uit te leggen dat de bedevaarten en de mirakels op de hier veronderstelde plaats van den marteldood zouden gebeurd zijn, 't is te zeggen bij de huidige kapel van Lenneke Mare, en niet bij haar graf, zooals de hagiografen het eens zijn om te beweren (21).

Fig. 5. — Kapel van Maria de Ellendige in 1712.
(De Heer Louis Robijns de Schneidauer, Secretaris van het « Comité d'Etudes du Vieux Bruxelles », heeft ons vriendelijk dit document aangewezen, dat hij in de archieven der Gasthuizen van Brussel gevonden had).

Wat er ook van zij, een feit blijft onbetwist, dat is dat Maria zich in een kluis terugtrok bij een kapel van Onze Lieve Vrouw, die niet ver van St-Pieters-Woluwe, haar geboortedorp, gelegen was. En het is heel waarschijnlijk dat op die zelfde plaats waar Maria dan ook haar eeuwig rustoord vond (22), de nieuwe kapel van O. L. Vrouw ge-

(21) Joannes Gillemans : « *Miracula in loco sepulturae ejus* », en verder : « Sed nihil ei (daemoniaco) profuit, quin potius per singula loca clamaret daemon, quod nequaquam ibi sed *apud S. Mariam, ubi Dolorosa Maria requiescit, eum expelli opporteret* ».
J. De Munck : « *de wonderheden*, de welke *in haere Rust-plaets* door de glorieuse Moeder Godts zijn getoont ».

bouwd werd, door de pauselijke bul van 1363 (23) begunstigd als centrum eener bedevaart. De huidige kapel van Lenneke Mare zou dus op de plaats zelf gelegen zijn waar de gelukzalige zich terugtrok in eenzaamheid.

Was het den heiligen kluizenaars toegestaan hun dagen te slijten in het beschouwen der goddelijke volmaaktheid, in 't bewerken van hun tuintje en in hun onbaatzuchtig werk, dan zou hun leven zeker te gelukkig zijn om het paradijs te verdienen.

De kluizenaarster van Woluwe wilde niet haar bejaarde ouders ten laste zijn en besloot dus van deur tot deur te gaan, om haar voedsel te bedelen, zooals de beroemde Bedelaar van Assisië, die in diezelfde XIIIe eeuw gestorven was.

Verschillende jaren gingen voorbij, gedurende dewelke Maria haar tijd verdeelde tusschen bidden, werken en bedelen. Weldra was het haar niet meer voldoende rond te gaan in de twee Woluwe's, in de haar bekende streek, want haar naastenliefde zette haar aan op haar beurt de ongelukkigen en zwakken te helpen, die in dat tijdperk nog uitgebuit of veracht werden. Ze ondernam dan ook

---

(22) Uit het Leven van 1855, bl. 79, halen wij de volgende nota : « Men heeft willen in twijfel trekken of de zalige Maria van Woluwe waerlijk in de kapel van Onze-Lieve-Vrouw begraven wierd, om dat een schrijver der zeventiende eeuw, bij misgreep, geboekt heeft, dat het ligchaem der zalige onder den autaer der parochiekerk rust. *Niets is nogtans zekerder dan dat zij in de kapel hare ruststede vond*... Molanus, die op het einde der zestiende eeuw zich ter plaets bevraegd heeft, voegt er bij dat hare grafstede onder den autaer was : « *Quiescit sub altari Woluae, et locus ab ea vulgariter dicitur ter Allendiger Marie* ». Over eenige jaren heeft men het graf opengedaen, en slechts (zoo het na zeven eeuwen te verwachten was) wat assche en stof gevonden ».

De Munck, in 1769, aarzelt niet te bevestigen dat « in dese Capelle, de welke hier nu in het kort is beschreven. *rust onder den geseyden autaer* de geluksaelige maeget ende martelaeresse Maria de Ellendige ». (bl. 61).

(23) De aanduiding in de bul is heel klaar :

« ... cupientes igitur ut *Capella S. Mariae, dictae vulgariter der Ellendigher Marien, in Parochia Voluwe S. Lamberti*, Cameracensis Diaecesis, congruis honoribus frequentetur... »

tamelijk lange tochten, ging zelfs het bosch van Linthout door dat het dal der Woluwe afscheidt van Etterbeek en Brussel, om te gaan kloppen aan de deur der omliggende kasteelen. Dat strenge en nederige leven dwong de bewondering af bij haar nog wat ruwe omgeving. Zoowel in de oogen der dorpelingen die haar kenden, als van de adellijke families die haar ontvingen, straalde een uitdrukking van zachte waardigheid en diep mysticisme om het voorhoofd van dat boerenmeisje. Maar omdat ze de kunst verstond haar godvruchtige oefeningen met veel eenvoud te verrichten, vermoedden de brave lieden niet tot welk een hooge top van goddelijke liefde Maria reeds gekomen was.

III. — Beproeving.

« 't Gebeurde op zekeren dag, toen de zonen Gods hun opwachting kwamen maken bij den Heer, dat Satan ook in hun midden was. En de Heer zeide tot Satan : « Waar komt ge vandaan ». Satan antwoordde den Heer : « 'k Heb de wereld doorgeloopen en heb er rondgewandeld ». De Heer zeide tot Satan : « Hebt gij mijn dienares Maria gezien ? er is geen vrouw op aarde aan haar gelijk, rechtschapen, eerlijk, Godvreezend en verwijderd van het kwade ». Satan antwoordde den Heer : « Is het voor niets dat Maria God vreest ? Hebt ge haar niet als met een ringmuur omgeven ? Gij hebt haar roeping gezegend. Doch strek uw hand uit, raak haar in haar kalmte en we zullen zien of ze U iet openlijk vervloekt ». De Heer zeide tot Satan : « Ik stel haar leven in uw handen, doch haar ziel behoort mij » (24).

Het bosch van Linthout was dien dag getooid met al de lenteschoonheid. In het loover der eeuwenoude eiken en beuken weerklonk het duizendvoudig gekweel der vogels, terwijl de zon met haar koesterende stralen naar de nederigste bloempjes zocht, om ze daar onder in het mos te verwarmen. Die schoonheid der natuur was voor Maria van Woluwe een gelegenheid te meer om haar ziel tot God te verheffen en vanuit het diepste des harten lofzangen op te sturen naar den Schepper.

---

(24) Volgens Job I, 6-12.

Maar zie, terwijl ze het boschpad volgt, om naar gewoonte een aalmoes te gaan vragen in een of ander kasteel van Etterbeek, verschijnt daar plotseling een jonge ridder uit de buurt, gekleed in een rijke tuniek en een sierlijke « surcot » (25). Maria kende dezen jonker, welken zij ver-

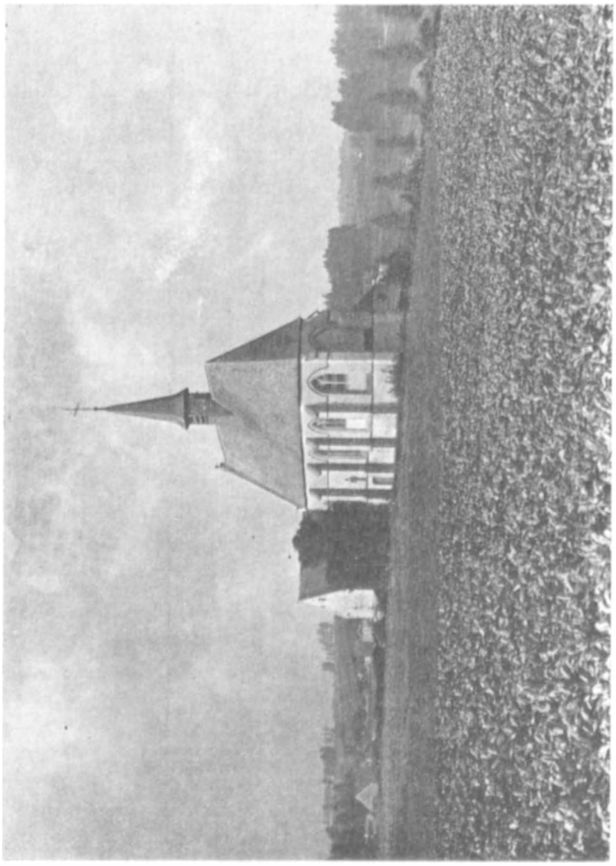

Fig. 6. — De Kapel van Maria de Ellendige in het begin der XXe eeuw.

scheidene malen ontmoet had op haar vrome rondzwervingen. In het hart van dezen jongen man had zij echter, zonder het te vermoeden, sinds eenigen tijd een vurige hartstocht doen ontbranden. Het was een ongelukkige ver-

(25) Lang onderkleed, voor mannen en vrouwen gelijk (Vert.)

dwaalde, die blind was voor de uitstekende geestelijke schoonheid van de maagd en slechts verliefd was geworden op haar natuurlijke bekoorlijkheid. Hij meende dat het oogenblik gunstig was om Maria de bekentenis zijner liefde te doen, vroeg haar met hem te huwen en beloofde haar eer, genoegens, rijkdom, in een woord alles wat voor de meeste kinderen van Eva het voorwerp harer verzuchtingen is. Door zulke woorden verontwaardigd en smartelijk getroffen in het diepst van haar ideaal, herinnerde Maria den verleider aan de geloften die zij God gedaan had en die hij wel moest kennen. En toen de andere aandrong, vluchtte ze weg en liet hem staan ; — verslagen en in radelooze woede, zwoer hij hemel en aarde te bewegen om tot zijn doel te geraken.

De volgende dagen trachtte de jonge man te vergeefs de kluizenares in haar kluis te naderen ; en toen beraamde hij een list die hem zou toelaten zijn hartstocht te bevredigen, of... de vrouw die hem weerstond voor altijd in 't verderf te storten.

Hij ging dus nauwkeurig het doen en laten van Maria na, bemerkte dat ze regelmatig ontvangen werd op een naburig kasteel, waar de heer (26), die rijk, maar ook liefdadig was, haar het middagmaal voorzette.

Onder een of ander voorwendsel gelukte het hem weldra in vriendschappelijke betrekkingen te komen met den kasteelheer ; deze noodigde trouwens dikwijls gasten aan zijn tafel : zijn talrijke vrienden, buren en kennissen. De gelegenheid, door den jongeling gezocht, liet niet lang op zich wachten. Toen hij eens zag dat Maria, zooals gewoonlijk, in het kasteel werd binnengelaten, voor het sobere maal dat men haar opdiende, na haar omzwervingen gedu-

---

(26) Volgens zekere overlevering zou hier sprake zijn van de vader zelf van den jonker. « Die Alder-excellenste Cronijke van Brabant » zegt : « Siende die knecht dat hi met smeken niet gedoe en conste so dreychde hise. En hi ghinc tot *syns Vaders huyse* en stal eene Silvere Croes ».

De Munck schrijft echter (bl. 6 en 7) : « Oversulkx heeft hij listelijk gelet waer Maria gewoon zijnde haer noen-mael te houden, hij den vader des huys-gesins sich genoegsaem toe-gedaen soude gevonden hebben : ende aldaer binnen komende, heeft hij eenen silveren kroes gestolen ».

rende de morgenuren, profiteerde hij van de algemeene drukte op 't oogenblik van het diner, om een der zilveren bekers, die in de buffetkast stonden, weg te nemen en heimelijk te laten glijden in de zak van Maria, welke deze in de kleedkamer had opgehangen.

Na den maaltijd bleven de kasteelheer en zijn voorname gasten rondwandelen in de lanen van het park, toen opeens de hofmeester, hevig ontsteld, zijn meester in stilte kwam mededeelen dat een van zijn schoonste bekers ontbrak.

Dadelijk werd het bevel gegeven het personeel bij een te roepen en een onderzoek in te stellen ; dat bracht evenwel geen resultaat op. De sluwe jongeling naderde toen tot den ouden edelman en opperde de meening dat er misschien wel eenig verband was tusschen het heimelijk vertrek van Maria van Woluwe, die bedelares, en het verdwijnen van den beker. De heer wilde eerst geen geloof hechten aan een dergelijke veronderstelling, maar de beschuldiger leidde met zooveel behendigheid zijn gastheer om den tuin, dat deze hem eindelijk ermee belastte de hut van de kluizenares te gaan onderzoeken.

De ellendeling liet het zich geen tweemaal zeggen. Zonder een minuut te verliezen ging hij, vergezeld van eenige dienaars, naar Woluwe langs den kortsten weg, door het bosch van Linthout en het gehucht Roodebeke. Zoodra hij bij Maria's kluis was aangekomen, klopte hij heftig op de kleine deur. De « Ellendige », plotseling onderbroken in haar gebed, opende voorzichtig het luikje dat het venster afsloot. Toen zij alweer haar vervolger zag, weigerde zij hem binnen te laten. Hij echter verhief z'n stem en begon met vuur de ontroering op het kasteel te beschrijven, sinds men er de verdwijning van den kostbaren beker bemerkt had. Hij voegde er aan toe dat hij ermee belast was hare woning te onderzoeken, daar zij van den diefstal verdacht werd. Nadat ze hem geopend had, beval de jonge man zijn dienaren buiten te wachten, en begon met het zoogenaamde onderzoek van de armoedige meubelen der kluizenares, welke slechts bestonden uit een legerstede, een bankje en een koffer.

Maria wachtte geduldig het einde van die vernederende behandeling, toen ze opeens vol ontzetting zag hoe

de jongeling den zilveren beker uit haar zak haalde, waarin de kleederstukken nog staken, welke ze dezen morgen voor haar armen had ontvangen. Doch de jonge man liet den beker weer in de zak terugvallen, en kwam de Maagd iets

Fig. 7. — De huidige kapel van Maria de Ellendige.

aan 't oor fluisteren : dat hij haar niet zou verraden als zij aan zijn verlangens voldeed.

Dit was het beslissende oogenblik in het leven van Maria, de top die de blijde mysteriën van de droevige scheidde.

Jezus had zelf de beproeving der bekoring willen

ondergaan : op het oogenblik dat Hij van het verborgen leven zou overgaan tot het openbare, voerde Satan Hem op een zeer hoogen berg, toonde Hem al de koninkrijken der wereld, en zei tot Hem : « Dit alles zal ik U geven, als gij aan mijn voeten neerknielt en mij aanbidt ».

Maria wordt ook voor het dilemma van den bekoorder geplaatst : ofwel een accoord sluiten met den duivel en, als belooning, een leven vol genot, of de getrouwheid aan God verkiezen met, als gevolg, de vreeselijkste angsten. Alles of niets ! Dat is de onherroepelijke, onmiddelijke en heldhaftige keuze, die God slechts oplegt aan degenen waarvan hij de karaktersterkte kent.

Maria aarzelt geen oogenblik, ze verkiest duizendmaal den dood boven de bezoedeling. Tot nog toe had ze kalm en waardig gesproken met den verleider, noemde hem zelfs « mijn vriend ». Nu vliegt ze op ; de toorn Gods maakt zich meester van haar ziel ; ze verjaagt de slang : « Vade retro, Satana, nam suadis mihi vana, ipse venenum bibe » (27).

Dat is de open strijd, onverzoenlijk en tot het einde. De man, dien zij de striemende beleediging naar het hoofd heeft geslingerd, zal niet meer denken aan het verboden genoegen, hij zal er nog slechts naar verlangen haar te doen lijden, die hem met haar verachting verpletterd heeft. Zijn liefde is tot haat overgeslagen. Hij stormt naar buiten, terwijl hij een vloekwoord onderdrukt en geeft aan zijn dienaren bevel ook de kluis binnen te treden en vast te stellen dat het gesloten voorwerp zich bevindt in de zak van de kluizenares.

De mannen leggen beslag op den kostbaren beker en haasten zich naar het dorp, om den burgemeester de schandelijke misdaad van Maria aan te geven. De magistraat toont zich echter ongeloovig, en nu geeft de jonge man een omstandig verhaal der gebeurtenissen, stelt voor onmiddelijk de beleedigde partij te ontbieden en beschuldigt Maria ervan niet alleen een doortrapte dievegge te zijn, maar ook een schijnheilige, een toovenares, een verleidster, wier betooveringen hem beletten in vrede te leven of ook maar de minste rust te genieten.

---

(27) « Terug, Satan, want gij raadt mij ijdele zaken aan ; drink zelf uw vergif op ! ».

De burgemeester, die zich niet wilde verzetten tegen een heer van groote familie, zendt dan een estafette naar Etterbeek, neemt twee gewapende mannen met zich en begeeft zich haastig naar de kluis van Maria de Ellendige. Deze, terneergeslagen door den physieken weerslag van haar vlijmende zorgen, was ondertusschen naar St. Pieters-Woluwe, bij haar ouders gevlucht, om hun hulp en raad te vragen in deze ernstige omstandigheden. Alleen het gebed kon de angst van deze drie harten verlichten, die reeds een voorgevoel hadden van den onvermijdelijken aanval der kwade machten.

De burgemeester en zijn begeleiders, die de cel van Maria op den heuvel hadden leeggevonden, kwamen terug naar de dorpen, in de overtuiging haar daar te zullen vinden. Zij klopten aan de kleine woning der ouders en zagen daar Maria, bleek en ontdaan, ondersteund door haar moeder ; zij verweten haar heure vlucht en heure angst, als was het een bekentenis van haar misdaad. Ondanks haar zwakte en de protesten van de familieleden, werd het arme meisje gegrepen en gebonden en ruw over den weg voortgedreven, naar het gemeentehuis van St-Lambrechts-Woluwe, — waar zoo juist verschillende koetsen aangekomen waren met personen uit Etterbeek.

IV. — De onrechtvaardige veroordeeling en de marteldood van Maria.

« *Sion heeft de handen uitgestrekt...... Niemand is er die haar troost ! Jehovah heeft aan de vijanden van Jacob bevolen haar van alle kanten te omsingelen. Jeruzalem is in hun midden geworden tot een voorwerp dat bezoedeld is* » (28).

Zoo was de doodsangst van Maria, toen ze zich omringd zag door die menigte, waarvan de afkeurende en verwonderde blikken haar den indruk gaven als was ze in een net gevangen, terwijl ze toch vurig verlangde naar de goddelijke bescherming.

Laat ons trachten ons voor te stellen wat die ondervraging van Maria de Ellendige door den burgemeester van St. Lambrechts-Woluwe geweest is.

---

(28) Klaagl. van Jeremias 1 : 17.

Fig. 8. — Retabel van O. L. V. van Zeven Smarten. School van Crispinus Van den Bosch. Eerste helft der XVIIe eeuw.

« Wij geloofden allen, Maria, dat ge een model van deugd en eerlijkheid waart, en nu bewijst ge uw schijnheiligheid door een kostbaren beker van uw weldoeners weg te nemen. Ge kent natuurlijk de vreeselijke straffen (29), welke de wet voor zulke misdaden oplegt. Bekent ge uw euveldaad ? »

« Nooit heb ik dien beker aangeraakt ».

« Leg dan eens uit hoe die zich in uw woning bevond ».

« Hoe zou ik uitleg kunnen geven van een feit dat zich voorgedaan heeft buiten mijn weten ».

« Erkent ge dat deze mannen den beker onder uw dak gevonden hebben ? »

« Ja, maar ik weet niet wie hem in mijn zak verborgen heeft ».

« Dat is genoeg ; ge bekent dat de beker in uw woning is ontdekt, maar ge zoudt er de schuld van willen werpen op een ander. Wie zou er genoegen in gevonden hebben bij verrassing een gestolen voorwerp in de zak te doen, welke gij op uw schouders draagt, en dat zonder dat gij het bemerken zoudt ? »

« Die zak is zonder toezicht blijven hangen in de kleedkamer van het kasteel, terwijl ik mijn maaltijd nam ».

« Wie zou er dan, ik herhaal het, belang bij hebben Maria de kluizenaarster van diefstal te beschuldigen ? Nergens hadt ge vijanden en ieder vertroetelde de kleine bedelares van Woluwe als een verwend kind. Geef me een aanwijzing die de schuld op een bepaald persoon zou kunnen werpen ; maar kom me nu niet vertellen dat die beker geheel alleen in uw zak is gekomen. — De beker werd gestolen en de dief moet streng gestraft worden. Men heeft het kostbare voorwerp in uw huis gevonden en van dit feit kunt ge geen enkele redelijke verklaring geven. De edelman, die uw huis onderzocht, vertelde ons hoe ge uw best

(29) Zooals men weet hadden de veelvuldige diefstallen in de Middeleeuwen de wetgevers er toe genoopt onverbiddelijke maatregelen te nemen, om die misdrijven tegen te gaan ; die maatregelen gingen zelfs tot de doodstraf wanneer het kostbare voorwerpen of zilverwerk betrof.

hebt gedaan den zak voor zijn oogen te verbergen. Nauwelijks waart gij aangeklaagd of gij hebt u haastig uit de voeten gemaakt en zijt gaan vluchten bij uw ouders, waar wij u al weenende hebben aangetroffen. — Heeft iemand van de vergadering eenig argument op te werpen ten voordeele van de beschuldigde ? »

Na eenige oogenblikken stilte, meende een der omstaanders te moeten verklaren dat Maria in werkelijkheid geen voordeel had bij een diefstal... om vervolgens, naar gewoonte, aan de armen uit te deelen.

Maar toen kwam de verleider tusschen beiden, en riep op valsche wijze dat dit alles slechts schijnheiligheid was ; de kluizenares maakte gebruik van de goedgeloovigheid der eenvoudige lieden om op hun kosten gemakkelijk te leven en ondertusschen rustig bezig te zijn met haar tooverij. Haar aalmoezen waren slechts een middeltje om zich een verderfelijke populariteit te verzekeren.

« Breng de beschuldigde naar den kerker en leg haar op de pijnbank » (30), besloot de burgemeester, « ze moet ons uitleggen hoe de beker in haar bezit gevonden werd ».

Onmiddelijk brachten ruwe krijgslieden de maagd weg naar een onderaardsch hol, waar ze de smartelijkste beproevingen moest ondergaan. Verscheidene malen viel ze in bezwijming, doch haar verklaringen bleven steeds dezelfde : het was buiten haar weten dat de beker in haar zak was gekomen.

Toen de burgemeester zag dat men niets vorderde wegens dit onveranderlijk antwoord van Maria, beval hij de folteringen te staken.

« Hebben we wel een andere verklaring noodig », riep hij uit, « de misdaad is onmiskenbaar, vermits de beker is teruggevonden op den dag van den diefstal, in de handen van de heelster... die ook de dievegge is, daar ze geen andere medeplichtige kan aanwijzen ».

Zonder rekening te houden met de uiterste zwakheid van zijn slachtoffer, beval de rechter dat Maria op

(30) De barbaarsche zeden van dien tijd eischten dat men zijn toevlucht zou nemen tot de folterbank, wanneer er twijfel bestond in een rechtszaak, om zoo de bekentenis van den beschuldigde af te persen.

staande voet zou gevoerd worden naar een der heuvelen langs de Woluwe, levend begraven en doorboord met een spiets (31).

De schemering was reeds ingetreden, toen de wagen met de veroordeelde wegreed naar de plaats der terechtstelling. Daar de rechter een opstootje vreesde onder de dorpelingen, die door het nieuws der beschuldiging van Maria in beroering waren gekomen, beval hij zijn mannen te profiteeren van het halfduister om hun zaakje af te werken, — hoewel het in die tijden verboden was in het hertogdom Brabant, een burger na zonsondergang terecht te stellen (32).

De jonge edelman, die van zijn wraak wilde genieten tot het laatst, vergezelde, met een uitdrukking van triomf op 't gezicht, de militaire begeleiding.

Eenige menschen van de streek, die met ontzetting het nieuws bespraken, voegden zich aan de grens van het dorp bij de officieele groep, die zich voortspoedde onder het bleeke schijnsel van de maan.

Maria, die nu op weg was naar haar Calvarieberg,

---

(31) Dit oppervlakkig rechtsgeding, gevolgd door een zoo gruwelijke uitspraak, kan men slechts verklaren door het ruwe en nog krijgslustige midden van het tijdperk van het leen- en gemeentenstelsel.

De Brabanders, daarenboven, waren in de Middeleeuwen als zeer wreede menschen aanzien. In de XIIIe eeuw zeiden de Franschen : « Cil Brabançons, ce sont des déables » (De Brabanders zijn duivels). Edmond Poullet, op. cit., bl. 5 en 6.

« De begraving was in de XIIIe eeuw in Brabant de straf der dieven en werd met den tijd alleen op vrouwen toegepast. Uit welvoeglijkheid wilde men deze niet verhangen doch begroef ze levend. Deze Brabantsche straf had veel weg van die der Romeinsche vestalen doch ging met minder vertoon gepaard. De beul legde het slachtoffer levend in eenen onder het schandhout aangebrachten kuil ; hij bedekte het lichaam met aarde, beginnend aan de voeten tot aan het gezicht dat dikwijls met een zakdoek verborgen werd ; tenslotte trappelde hij op het graf om het slachtoffer te versmachten, of ook sloeg hem een spiets in de maag. Zulke begraving maakte een ontzettenden indruk op de bevolking, naar het schijnt, en dit valt licht te begrijpen ; het werd slechts door aartshertogen Albrecht en Isabelle afgeschaft ». (Ibid., bl. 252).

(32) G. E. Van Coetsem. Op. cit., pag. 135.

sloot de oogen en verzamelde al haar overgebleven krachten voor een inwendig gebed :

« *Heb medelijden met mij, Jehovah, want ik ben in groote droefenis ; mijn oogen, mijn ziel en mijn hart wor-*

Fig. 9. — Buitenkant van de luiken der retabel.

den verteerd van smart...... Al mijn tegenstanders hebben mij gemaakt tot een voorwerp van smaad, tot een last voor mijn buren en een voorwerp van schrik voor mijn vrienden... Ik ben als een gebroken vaas, want ik heb de kwaadwillende woorden van de menigte gehoord » (33).

« *Gij hebt ons overgeleverd, o Heer, aan de handen van onrechtvaardige vijanden, van afvalligen die vergramd zijn op ons en van den snoodsten vervolger die er op de*

(33) Ps. 31.

geheele aarde is. En nu, wij durven onzen mond niet meer openen ; schande en smaad zijn het deel van uw dienares. Verlaat ons niet voor altijd, o Heer, om wille van Uw naam » (34).

Om op de plaats der terechtstelling te komen, moest men voor de kluis van Maria heen, welke gebouwd was tegen de kapel der H. Maagd. Bij het zien van het nederige heiligdom, waar zij zoovele uren in vurig gebed had doorgebracht, voelde Maria opeens hoe haar ziel door een overvloedige, goddelijke kracht overstroomd werd. Haar angst maakte plaats voor een groot en bovennatuurlijk gevoel van rust, alsof een geheele schaar van Engelen had post gevat aan haar zijden.

De Maagd richtte zich op in de wagen, en stralend door de goddelijke genade, bad zij den burgemeester een laatste maal te mogen neerknielen voor het beeld der Lieve Vrouwe. Ondanks het late uur werd deze gunst haar toegestaan, en met luide stem richtte zij tot de H. Maagd deze drievoudige smeekbede :

« O Maria, toevlucht der bedrukten, help mij in deze beproeving, verkrijg vergiffenis voor allen die hebben deelgenomen aan mijn marteling, en bevrijd van hun kwalen aldegenen die op deze plaats uw voorspraak zullen komen inroepen ». Nadat zij vervolgens haar ziel aan God had toevertrouwd, stelde zij zich weder ter beschikking van haar beulen, die door haar bewonderenswaardige moed beschaamd stonden.

Op de plaats der foltering aangekomen, groeven de grafdelvers haastig een ondiepe kuil. Toen zij het teedere, geknevelde lichaam van de geblinddoekte martelares in de kuil nederlegden, smeekte de uitvoerder van de terechtstelling, bewust als hij was van de misdaad die hij voltrok, dat de maagd hem vergiffenis zou schenken. « Vriend », zeide ze zacht, « ik bid God u deze daad niet aan te rekenen, en ik vergeef ook aan hen die mijn dood gewild hebben. Dat de Almachtige genadig zij voor al degenen die Hem hier zullen komen bidden, en moge Hij hen vooral bijstaan in het uur van hun dood ».

Maar reeds valt de eerste schop grond op het lichaam

(34) Volgens Daniël 3 : 32-34.

van Maria. Al de omstaanders zijn diep geroerd, behalve de jeugdige beschuldiger, wiens oogen glanzen van voldane haat. Met koortsachtige haast overdekken drie beulen het lichaam van Maria met een hoop aarde, loopen er op om den grond een weinig vast te trappen, en drijven dan met ferme hamerslagen een zware en vierhoekige spiets door de borst van de Martelares. Het geluid hiervan kon op een halve mijl afstand gehoord worden (35).

Eenige oogenblikken van onzeggelijke pijn, en Maria gaf haar ziel aan den Bruidegom der getrouwe maagden, terwijl overal de koren der engelen zongen : « *Wie is zij, die opstijgt van uit de woestijn, steunend op haar Beminde ?* » (36).

V. — Het bewijs des hemels ten gunste van Maria en de straf van haar vervolger.

Terwijl de ziel van Maria ten hemel opsteeg, begon plotseling de jonge kasteelheer, die met de menigte naar het dorp Woluwe terugkeerde, vervloekingen uit te braken ; hij rolde zich over den grond en viel zijn gezellen aan, zoodat deze alle moeite hadden om hem meester te worden en hem vast te binden op de kar, welke de kluizenares naar de plaats der terechtstelling had weggebracht. Men begreep weldra dat het hier geen voorbijgaande zenuwaanval was, maar dat de jonge man werkelijk bezeten was door den duivel. Hij moest voor goed worden opgesloten in een onderaardsch hol, waar hij, beladen met zware ketens, onophoudelijk te keer ging.

De openbare bestraffing van den beschuldiger van Maria deed velen de oogen opengaan, die zich nu weer het stichtende leven van de Maagd herinnerden en meenden dat de veroordeeling onrechtvaardig was. Overal in het hertogdom Brabant werd met verontwaardiging gesproken over den gruwelijken dood van Maria, — tot op het oogenblik dat de openbare meening de plechtige overbrenging van het stoffelijk overschot eischte naar een meer passend graf.

(35) Deze omstandigheid is door De Munck, bld. 15, vermeld.

(36) Hooglied 3 : 5.

Fig. 10. — Het bedevaartvaantje.

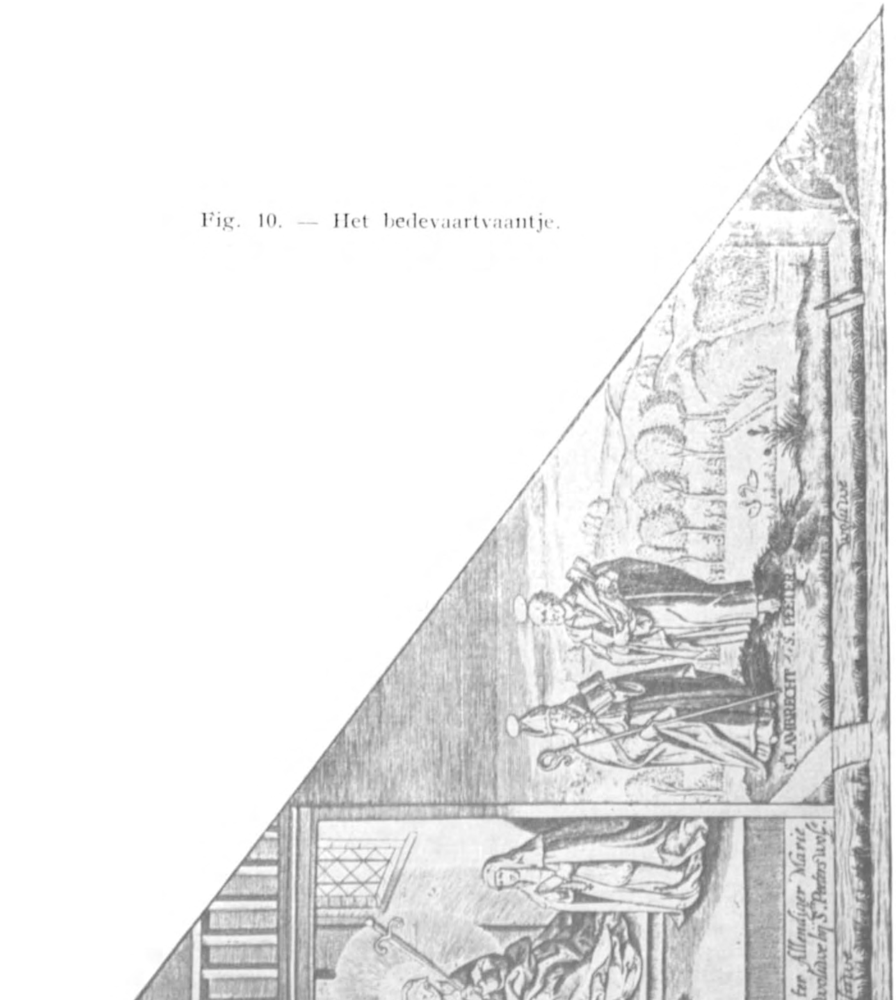

Met groote plechtigheid en te midden van een talrijke menigte, werd het gespietste lichaam van de maagdelijke martelares uit de kuil te voorschijn gehaald en overgebracht naar haar kluis, waar ze werd begraven onder het altaar van het kapelletje van O. L. Vrouw. Op het oogenblik dat het maagdelijke lichaam het heiligdom binnen werd gedragen — zegt de legende, — daalden dertien schitterende maagden uit den hemel, terwijl ze vuur in haar handen droegen. Driemaal gingen ze rond het altaar en symboliseerden aldus de driedubbele kroon der maagdelijkheid, der armoede en van het martelaarschap, welke Maria de Ellendige verdiend had. In de gekroonde Maagd, die de verschijning aanvoerde, erkenden al de aanwezigen de Koningin der Maagden.

Gedurende zeven jaren bleef de onzuivere geest den jongen kasteelheer kwellen, daar onder in zijn hol. Tevergeefs wendden de radelooze ouders zich tot de beste doktoren en sterrekundigen van het hertogdom. Ten laatste erkenden zij dat het de hand Gods was, welke hun zoon geslagen had, en besloten zij zijn genezing af te smeeken door hem op pelgrimstochten te sturen naar Geel (37), Winksele (38), Hasperen (39) en Hanswijk (40). Maar telkens verklaarde de duivel door den mond van den bezetene : dat hij slechts zou verdreven worden in de kapel waar Maria de Ellendige rustte. Hoeveel het ook de ouders kostte hun zoon te geleiden naar de plaats waar de herinnering aan zijn misdaad nog het levendigst was, gingen zij er toch toe over en voerden zelf hem erheen op een wagen.

Doch zij hadden gehoopt het te kunnen doen zonder de aandacht van het publiek op zich te trekken ; zij hadden zich echter misrekend. Op 't oogenblik van het vertrek werd namelijk de bezetene door een wonder des hemels zóó zwaar, dat men tot vier paarden moest voorspannen om het voertuig in gang te brengen. Voor de kapel aangekomen, na veel moeite en lawaai, klampte de bezetene zich

(37) In de Kempen.

(38) Tusschen Leuven en Vilvoorde.

(39) In het bisdom Namen.

(40) Bij Mechelen.

met zulk een dolle drift aan den wagen vast, dat men hem er niet van af kon trekken ; men was genoodzaakt het klokje te luiden om de menigte ter hulp te roepen.

Stoelen werden omvergegooid, menschen tegen elkaar gebotst, maar eindelijk gelukte men erin den bezetene, die zich schrap zette, voetje voor voetje naar het altaar te brengen ; zijn schuimende mond en woeste oogen joegen den aanwezigen schrik aan.

Een vurig gebed steeg toen ten hemel, om door de voorspraak van Maria de Ellendige vergiffenis te krijgen voor de misdaad, waarvan zij zelf het slachtoffer was geweest. Met een laatsten zenuwschok, waardoor alles wat in zijn bereik kwam werd neergeslagen, verliet de helsche geest plotseling het lichaam van den bezetene en stoof als een bliksem naar buiten. De jongeling richtte zich langzaam op, volkomen veranderd door de vreeselijke smarten der laatste jaren. Hij wendde zich tot het volk en met luide stem deed hij eerherstel voor de lastering die hij had uitgesproken tegen Maria de Ellendige en welke haar dood had veroorzaakt. Nederig beleed hij in aller tegenwoordigheid de zonde waaraan hij zich had schuldig gemaakt om de Maagd in 't verderf te storten. — Nu hij genezen en bekeerd was, werd hij een der vurigste verspreiders van de eeredienst tot haar, die hij had laten martelen.

VI. — Geschiedenis der kapel van Maria de Ellendige en van de devotie tot de Gelukzalige.

Deze gebeurtenissen hadden op de bevolking van Brussel en omstreken een diepen indruk gemaakt, niettegenstaande de ruwheid der zeden, welke dit tijdperk kenmerkten. Van alle kanten stroomde het volk toe om, ter plaatse, de relikwieën der heldhaftige maagd van Woluwe te vereeren. Het kluisje van de martelares en de bidplaats van Onze Lieve Vrouw, waarbij het stond, werden gauw het doelpunt van een belangrijke bedevaart, zoodat ze weldra te klein werden voor zoo een menigte en men besloot de kapel te vergrooten. Het nieuw heiligdom, dat nu nog bestaat (fig. 7) (de in den loop der jaren aangebrachte veranderingen buiten beschouwing gelaten) werd zoodus door

de tijdgenooten van Maria de Ellendige (41), gedurende de eerste helft van de XIVᵉ eeuw (42) gebouwd. Verder

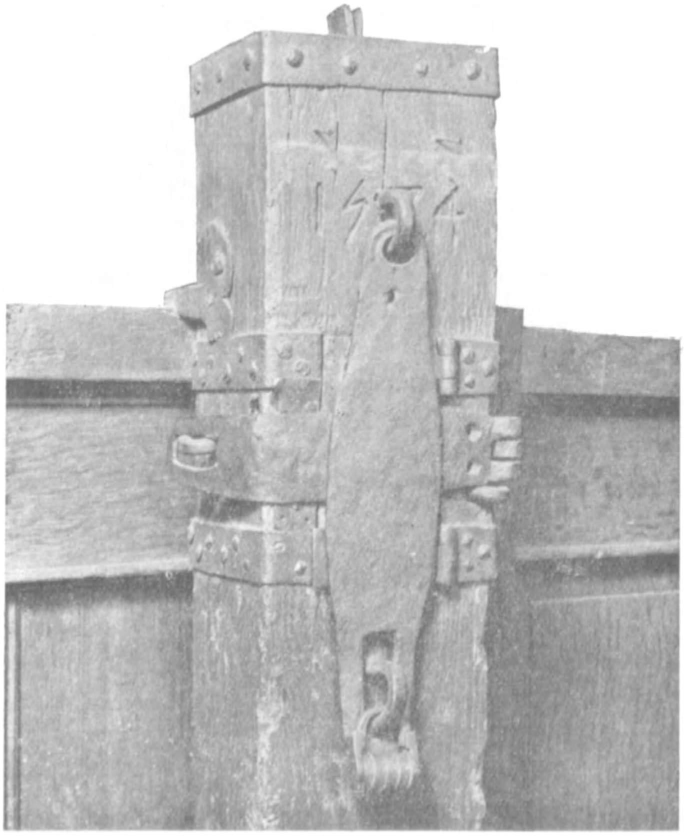

Fig. 11. — Offerblok dagteekenend van 1574.
Photo L. Detaille, Brussel.

(41) De geestdrift die op de bouwplaats heerschte vindt men terug in de legende opgenomen in een nederduitsch manuscript uit het einde der XVᵉ eeuw en die verhaalt hoe een werkman, gedurende negen dagen en negen nachten, zonder op te houden en zonder voedsel, zijnen arbeid bleef voortzetten als in 't midden van een rozenperk en door hemelsche vreugde verrukt.

(42) Zie, nota 18, de meening van de Koninklijke Commissies voor Kunst en Oudheidkunde. Het onbetwistbaar feit dat de toren en het plafond van lateren uitvoer zijn dan de eigenlijke kapel, laat ons toe den onbepaalde datum van het bouwen van deze laatste nog een weinig te verschuiven.

zullen wij zien, met de beschrijving der kapel (43) hoe het aanvankelijk uitzag.

De bedevaart naar het heiligdom stond zoo vroeg befaamd dat, reeds in 1363, op aandringen van twaalf te Avignon samengekomen bisschoppen, Paus Urbanus V bijzondere aflaten verleende aan al degenen die de kapel zouden bezoeken of met aalmoezen verrijken (44).

Deze gunst was het onderwerp van een pauselijke bulle, welke Andreas, bisschop van Kamerijk, het volgend jaar publiceerde ; Brussel en omgeving behoorde immers tot dat bisdom. — In 1611 herinnerde Mathias Hovius, aartsbisschop van Mechelen, plechtig aan dit decreet.

In den loop der tijden hebben verschillende godvruchtige stichtingen aan de kapel de stoffelijke hulp verschaft welke noodzakelijk was voor haar onderhoud en haar invloed. De oudste ervan is van 1380, krachtens een testament verleend onder de vorm van een geldelijke gift, door twee Brusselsche ridders, de gebroeders Jan en Willem Van Meldert, verzekerd door de testamentaire goederen, waaronder hun kasteel « 't Serhuyghs-Kindts-Steen », gelegen bij de groote markt van Brussel.

De drie volgende stichtingen zijn van de XVe eeuw. Een daarvan, genaamd het « beneficium der dertien zisteren rogge », stichtte in 1470 een kapelaanschap, belast met een wekelijksche H. Mis in de kapel.

Bij den dood van den eersten kapelaan, beweerde echter ridder Hendrik Bau, heer van Muggenbergh en erfgenaam van den stichter, dat hij het recht had den nieuwen titularis van de kapel aan te duiden. Dit werd evenwel betwist door Martinus van Steenberghe, deken van St-Goedele, die over de kapel het beschermrecht (of patronaat) uitoefende. Het geschil werd in 1481 bijgelegd door den Souvereine Raad van Brabant, welke, na overeenkomst der beide partijen, hun het recht toekende beurtelings den kapelaan te benoemen.

De kapel was toen reeds zeer bekend. De pelgrimstochten werden steeds talrijker. Er werd een congregatie

---

(43) Zie verder.

(44) De tekst van deze bulle is uitvoerig overgedrukt in het « Leven » van 1769, bld. 73.

gesticht onder den naam van : « confraternitas dilectae nostrae Dominae in capella B. Mariae Dolorosae — Broederschap van O. L. Vrouw in de kapel van de gelukzalige Maria de Ellendige, om de bizondere godsvrucht tot de H. Maagd hechter te maken, waartoe Maria van Woluwe ter plaatse een bewonderenswaardig voorbeeld had gegeven. De kapel, die vanaf het begin was toegewijd aan de Moeder Gods, kende een herleving van de vereering tot haar Patrones, nu aangeroepen volgens de nieuwe godvruchtige gewoonte, onder de titels van O. L. Vrouw van den H. Rozenkrans en O. L. Vrouw van Zeven Smarten welke tot dien tijd opklimmen. — Weldra moest men een klein bijgebouwtje optrekken tegen de kapel, om er een kluizenares te herbergen die belast werd met den onderhoud der voortdurend bezochte kapel. Melding van dit huisje vindt men reeds in een akte van 14 Augustus 1550. Het werd later verbreed om als aalmoezeniershuis te dienen in de XVIIe eeuw, als pachthoeve in de XVIIIe eeuw en, eindelijk, als pastorie in de XXe eeuw.

Tegen het einde der XVIe eeuw, werd de kapel het eigendom van Georges Kieffel, raadsheer en rechter bij de Kamer van Vergunning der stad Antwerpen. Deze kwam zich te Woluwe vestigen, en liet bij het Allomehof een kasteel bouwen dat Kieffelhof geheeten werd en een onderhoorigheid was van de heerlijkheid Stokkel (45). De kapel was geen castraal, maar een persoonlijk eigendom, aangezien ze bij geen enkel kasteel behoorde.

De nieuwe eigenaar deed in de kapel belangrijke veranderingen uitvoeren : zoo werd het bescheiden torentje der XIVe eeuw door een elegante torenspits met klok en galmgaten vervangen, zoo werd ook een zoldering aangebracht onder de bintbalken van het daktimmerwerk.

Georges Kieffel III, kleinzoon van den vorige, verwierf in 1642 van de familie Van Armstorff de heerlijke rechten op St-Lambrechts-Woluwe tegen 9.000 gulden,

---

(45) Het « Kieffel-Hof » heette in de XVIIIe eeuw « Kasteel van Kraainem ». In 1884 kwamen daar de Missionarissen van Afrika (Witte Paters) zich vestigen. Nadat het eigendom was geweest van de familie Lambert, werd het in 1937 gesloopt door een Societeit van onroerende goederen te Antwerpen.

Fig. 12. — Grafsteen van Georgius Kieffel († 1635) en Anna van Asseliers († 1640).

Photo L. Detaille, Brussel.

welke aankoop door den Koning van Spanje werd bekrachtigd in 1645 (46).

Bij den dood van den nieuwen heer van Woluwe, in 1678, erfde zijn schoonzoon Hendrik Antoon van Berchem zijn goederen en dus ook de kapel die hij met grooten ijver verzorgde. Het was hij, waarschijnlijk, die ze met de huidige koorgestoelte, koorafsluiting, predikstoel en oksaalbalustrade begiftigde. Hij vroeg dan de P.P. Dominikanen en Beggaarden, gevestigd te Brussel en te Oppem, hun ministerie in de kapel te komen uitoefenen en verkreeg dat er een nieuw Broederschap van den H. Rozenkrans werd ingericht. Maar de pastoor van St. Lambrechts-Woluwe, Cornelius van der Maelen, eischte het recht op er de H. Diensten te verrichten op de vier groote feesten van het jaar en op den kermisdag van Opwoluwe. Voor het overige moest heer Antoon van Berchem de verbintenis aangaan hem ieder jaar voor de Dominikanen of andere kloosterlingen de machtiging te vragen, om hun ministerie als bestuurder der Congregatie uit te oefenen.

Die toestand was niet gunstig voor de ontwikkeling der godsdienstige oefeningen. Van Berchem zond dus in 1700 een verzoekschrift tot Reginald, bisschop van Antwerpen, die hem antwoordde met een brief vol aanmoedigingen voor de Congregatie en de bedevaart tot Maria de Ellendige.

Aldus aangewakkerd, ging de Heer van Woluwe er aan denken de godsvrucht op een blijvende wijze te organiseeren. Daartoe schonk hij in 1706 aan de P.P. Karmelieten : de kapel (fig. 5), het huis van den kapelaan, dat er naast stond, al de meubels, het recht op het offerblok in de kapel (fig. 11), eenige stukken grond vóór de kapel, te Wauverveld en te Oppem, in 't geheel 3 1/2 « bonniers » en 3 1/2 dagmat (47) ; verder wereldlijke goederen en ten laatste een rente van 212 gulden, voortkomende uit een

(46) In de XVIe eeuw bezat de familie Vanderaa de heerlijkheid van Woluwe « voortijden gecommen vuyten huyse van Brabant », langs de familie de Stalle in de XIV[e] eeuw, en de familie de Witthem in de XV[e] eeuw.

(47) Een dagmat = ± 1/2 Ha. (de Vert.).

legaat van 5.000 gulden (48). Dat alles geldig voor 99 jaar, met de verplichting voor de erfgenamen aan de P.P. Karmelieten een rente te verzekeren van gelijke waarde, indien zij de goederen verlangden in hun bezit terug te krijgen.

Eerst in 1722, na den dood van den laatsten kapelaan, Cornelius van Breen, namen de P.P. Karmelieten definitief bezit van de kapel van Maria de Ellendige en van haar onderhoorigheden.

De nieuwe bezitters hadden eenige geschillen met den pastoor van St-Lambrechts-Woluwe, Philippus van der Zijpen. Een bepaling van het testament van Hendrik van Berchem richtte katechismuslessen in, van Allerheiligen tot Paschen, te geven in de kapel door de P.P. Karmelieten, na de Zondagsmis. Aan de aanwezigen moest er brood worden uitgedeeld en veertig looden penningen, geslagen met zijn wapenen en wisselbaar bij den intendant tegen twee stuivers elk. In 1724 verplichtte een decreet van den Souvereinen Raad van Brabant de P.P. Karmelieten aan den pastoor van Opwoluwe toe te staan eveneens katechismuslessen te geven in de kapel, des Zondags na het Evangelie.

Doch veel ernstiger gebeurtenissen gaan een einde stellen aan het bezit der goederen, welke Hendrik van Berchem had afgestaan aan de P. P. Karmelieten. De eenige dochter van den Heer huwde met graaf Frans van Hinnisdael, welke na den dood van zijn vrouw kanunnik van Luik en proost van Tongeren werd. Hun kinderen, gravin Dorothea Francisca en graaf Jozef Willem, erfgenamen van hun moeder, lieten na een rechtsgeding van 14 jaar, door decreten van den Souvereinen Raad van Brabant in 1747 en 1751 de schenking van hun grootvader Hendrik van Berchem, wegens gebrekkigen vorm, nietig verklaren ; zoo kwam de kapel en haar onderhoorigheden weder bij het ouderlijk erfdeel. Hierdoor zagen de P.P. Karmelieten zich verplicht de plaats te verlaten.

---

(48) Er waren nog eenige minder voorname bepalingen, zooals de schattingen, verschuldigd aan de kapel door den Pampiermolen en door het Huis van den Eed van St-Sebastiaan te Brussel ; een knechtschap ook, van twee sisters haver, verschuldigd door de kapel aan de abdij van Forest.

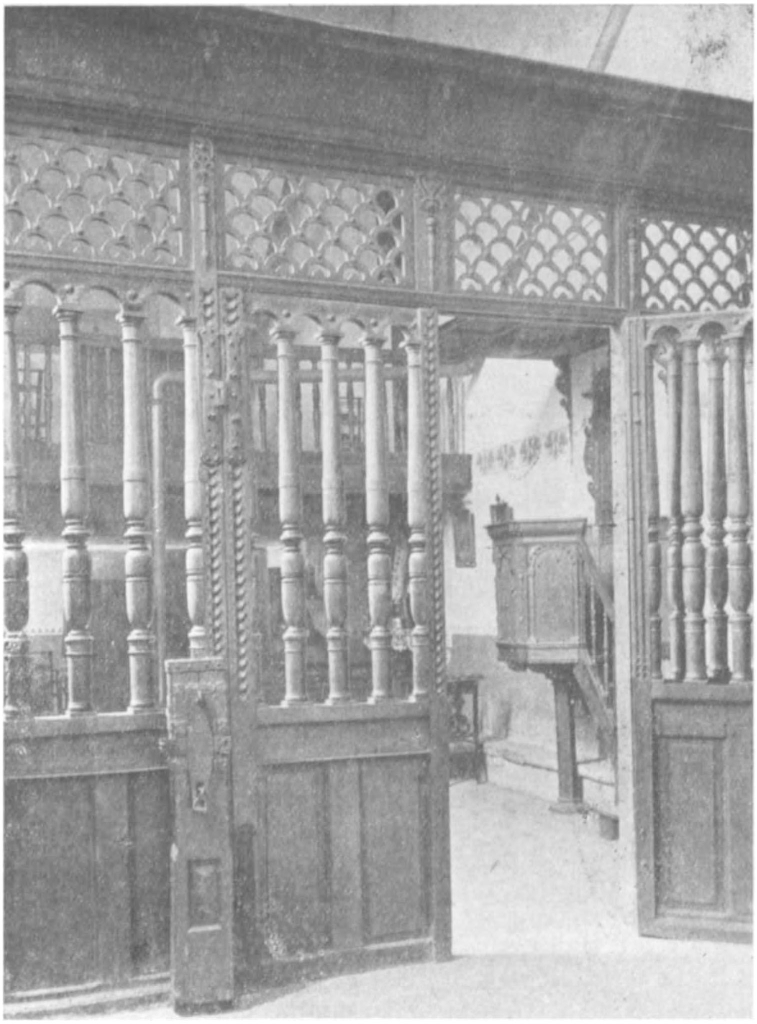

Fig. 13 — Binnenzicht van de kapel tusschen de koorafsluiting door.
Photo L. Detaille, Brussel.

Van toen af belastte de pastoor van Opwoluwe zich met de zorg voor de kapel, waar hij nog slechts de H. Diensten verrichtte op den 2[n] Zondag na Paschen, feestdag der wijding van het heiligdom ; er was dan een H. Mis met een plechtige processie.

Deze staat van verwaarloozing werd steeds erger, door de schuld der Heeren, naar het schijnt. De deken van Ste-Goedele deed toen, in zijn hoedanigheid van « beschermheer der kapel en beneficium van Maria de Ellendige in de parochie van St-Lambrechts-Woluwe », den graaf van Hinnisdael en Kraainem (49) een proces aan, door tusschenkomst van den procureur Landre (1707). De voornaamste grieven die aangevoerd werden tegen de eigenaren, waren de volgende : de familie van Hinnisdael zou getracht hebben zich de kapel en het beneficium volledig toe te eigenen en verwaarloosde de lasten die eraan verbonden waren, zooals het geven van katechismus en het uitdeelen van brood ; ze zou alle versierselen hebben verwijderd uit de kapel, om er een profane plaats van te maken, en zou zelfs zoover gegaan zijn dat ze tegen de muren een koeien- en varkensstal had gebouwd om de kapel te doen vervallen en haar kerkelijke afhankelijkheid te doen vergeten. De beklager beschuldigde in zijn rapport de curatoren, graaf van Geloës en baron van Mettecoven, de betreffende documenten te hebben doen verdwijnen, zooals « het groot boek » en « het geel boekje » ; — hij betichtte ze « Luiksche sluwheden » te plegen, en daarbij « vlaamsche brabbeltaal » te gebruiken !

De graaf van Borggraeve evenwel, proost van Luik en voogd over den graaf van Hinnisdael, en die de verdediger was der eigenaars, slaagde er in hun zaak te doen zegevieren. De kapel bleef dus 't volle eigendom der familie van Hinnisdael. Deze had, ondanks haar rechterlijk succes, de goede gedachte aan de bedevaart haar oude levenskracht te willen teruggeven. Daartoe gaf ze een rente van 150 gulden, opdat in de kapel drie H. Missen per week zouden worden gelezen.

(49) De Heerlijkheid van Kraainem was in dien tijd vereenigd met die van Stokkel en de drie Woluwe's, om nog slechts één graafschap te vormen.

De inval der fransche revolutionairen, eenige jaren later, was weder een oorzaak van verwaarloozing, en het was eerst in 1801, na de officieele herstelling der godsdienst, dat de familie van Hinnisdael bij contract een nieuwe rente gaf aan de parochie van Opwoluwe, opdat de H. Mis weer zou gelezen en de katechismus weer gegeven zooals vroeger.

Toen in 1834 de kapel overging op de familie van Thiennes, bleef deze voortgaan met het dekken der onkosten, verbonden aan de Dienst die er tweemaal per week werd gehouden.

De pastoor van St-Lambrechts-Woluwe of zijn kapelaan bedienden aldus de kapel van Maria de Ellendige (fig. 6) tot in 1924, jaar waarin de P. P. Assumptionisten haar aanwierven van de markgraaf de la Boissière en haar een nieuwen kapelaan gaven.

Talrijke wonderen hebben in den loop der eeuwen de macht bewezen, welke de Maagd van Woluwe bij den goddelijken Meester bezit (50).

Uit hetgeen voorafgaat heeft men de « glorievollen en droevige mysteriën » kunnen volgen van de godsvrucht tot Maria de Ellendige. Zooals de kerk van Christus, die in strijd was met de aardsche belangen, is die devotie de speelbal geweest van allerlei wisselvalligheden ; doch haar invloed blijkt nu meer dan ooit.

De oude bedevaart is opnieuw georganiseerd en wordt elk jaar gehouden op den 2n Zondag na Paschen, en een H. Mis wordt iederen 2n Maandag van de maand gelezen tot die intenties.

Een weg, waarlangs zeven kleine kapelletjes staan, welke aan de zeven Smarten herinneren, geeft aan de pelgrims, die het verlangen, de gelegenheid hun godsvrucht tot Maria te toonen.

Buiten de bedevaart vereert men de Gelukzalige den

---

(50) Deze mirakels of wonderen zijn in de verschillende « levens » en bijzonder in de geschiedenis van 1855 breedvoerig beschreven. Ze beginnen met de genezing in drie dagen van den heer Joannes van Meldert, « tot de dood toe krank zijnde », en werden voort omstandig verhaald ; verrijzenissen werden er zelfs bij vermeld maar er dient bijgevoegd dat het hier geen door de kerk vastgestelde mirakels geldt.

18ⁿ Juni, waarop waarschijnlijk de verjaardag van haar dood valt.

Gedurende de H. Mis die elken Zondag gelezen wordt, is de kapel steeds vol.

VII. — Korte beschrijving van de kapel en haar inhoud.

De kapel van Maria de Ellendige bestaat uit een enkel schip gesloten langs het Noord-Oosten, door een apsis met drie vakken. Zij is opgetrokken in onregelmatige

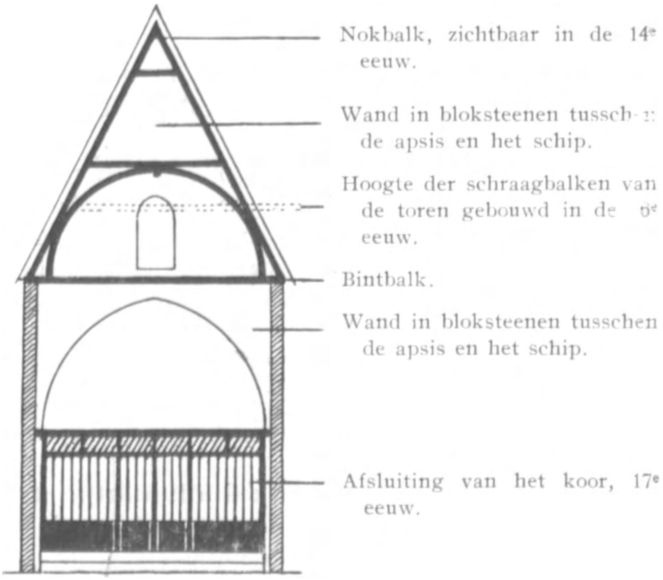

Fig. 14. — Doorsnede van de Kapel tusschen schip en apsis tijdens de 14e eeuw.

bloksteenen, afkomstig van de streek. Uit het midden van het leien dak, stijgt een zeshoekig torentje met scherpe spits. De ogieven en de rozetten der vier vensters, zooals de tien conterforten rondom, wijzen dat het bouwen van het schip tot het eerste quart van de XIVe eeuw opklimt. Uit dit tijdvak dagteekent ook de kleine sacristie, waar

men langs een ouderwetsch eiken deurtje binnenkomt, geheel met nagels gewapend en door ruwe ijzeren hengsels gedragen. Deze heel zwaar gebouwde en overwelfde cel is door middel van twee kleine vensteropeningen met gekruisde ijzeren stangen verlicht. Uit het zelfde tijdstip, dateert het daktimmerwerk van de kapel. Ongetwijfeld droeg het in het begin vier dakstoelen met scherpe nokbedekking en een reeks houten vollebogen (fig. 14).

De spitsboog die den apsis van het schip scheidde droeg tot boven toe een bloksteenenmuur, met een enkel venster, boven de bintbalk. Het feit dat deze vensteropening nu gedeeltelijk verborgen is door een der hoofdbalken op de welke de toren rust, bewijst dat deze opgetrokken werd later dan het oorspronkelijk gebouw (51).

Uit het tijdperk van de nieuwe toren, einde der XVIe eeuw (52), dagteekent ook de zoldering, die waarschijnlijk moest dienen om het ruw uitzicht van het timmerwerk te verbergen. Dit plafond kwam tegen den achtermuur steunen, juist aan den top van het gotisch venster dat er in stond.

Aan den buitenkant, boven den ouden ingang, was de nis (fig. 2), die het standbeeldje van Maria de Ellendige (fig. 1) bevatte, ook van lateren bouw dan die van het schip.

Van af 1924, werden nieuwe werken ondernomen : Het middenvenster van het koor en dit aan het eind van het schip werden toegemetseld, de platen die de drie onderste vakken der zijvensters van het koor stopten, werden verwijderd, het leien dak werd hernieuwd, de oude ingangspoort werd dichtgemaakt en door een portaal vervangen, dat in het verlengde schip toegang geeft. Daarenboven werd de sacristie vergroot en de pastorie hersteld.

Door de Koninklijke Commissie voor kunst en oudheidkunde geklasseerd (53), bezit het klein heiligdom van Maria de Ellendige eenige oude kunstwerken.

---

(51) De kapel moest in 't begin maar een zeer licht torentje dragen.

(52) Ze werd aangebracht door Kieffel, zooals reeds gezegd.

(53) « Bulletin des Commissions Royales d'art et d'archéologie », 49e jaargang, 1910, Brussel, bld. 153-155.

Men kan er een schoone, geschilderde retabel bewonderen (fig. 8), waarvan het middelste deel O. L. Vrouw van Zeven Smarten voorstelt ; het is de omgedraaide repliek van een penteekening uit 1587, bewaard in het Museum Plantin te Antwerpen en afkomstig van den Mechelschen schilder Crispinus van den Bosch. De retabel draagt op haar luiken zes tafereelen uit het leven van Maria de Ellendige en tevens de figuren van St-Petrus en St-Lam-

Fig. 15. — Standbeeld van den heiligen Jozef, XVIIe eeuw
Photo L. Detaille, Brussel

bertus (fig. 9). Ze dateert uit het tijdperk dat de twee Woluwe's vereenigd waren onder de hoede van één pastoor, d. w. z. van 1600 tot 1630 : daarna waren de twee parochies gedurende eenige jaren gescheiden, om weer vereenigd te worden tot in 1722 (fig. 3 en 4), in welk jaar de scheiding definitief werd. De gebouwen die men in de landschapjes van het achtergrond bemerkt, kasteel, kerk, kapel, enz., zijn volkomen ingebeeld en hebben geen enkel betrekking met de Woluwestreek.

In de kapel kan men een afbeelding krijgen van het oude bedevaartvaantje (fig. 10) dat Georges Kieffel op koper had laten graveeren in 1612, en waarop men O. L. Vrouw van Zeven Smarten erkent met een zwaard doorstoken, zooals ze ook is afgebeeld op de teekening van Antwerpen en op de retabel. Het oude miraculeuze beeld van de H. Maagd, uit den tijd van Maria de Ellendige, werd ongelukkig genoeg in 1695 vernield te Brussel. Het was in allerhaast overgebracht uit vrees voor plunderingen door het Fransche leger, doch ging daar verloren in een brand, veroorzaakt door de beschieting van het centrum der stad.

De kapel bevat ook nog eenige andere oudheden, zooals het eikenhouten beeld van St-Jozef (fig. 15) (54), uit de XVIIe eeuw, de grafsteen van Georges Kieffel en zijn vrouw Anna van Asseliers (fig. 12) (55) en die der drie laatste kapelaans, Lambertus Goosemans († 1667), Sebastiaan Van Gheele († 1668) en Cornelius van Breen († 1722). Verder ziet men nog aan de muur hangen de « obit's » van Hendrik van Berchem en zijn vrouw Agatha-Clementia Kieffel en van Karel van Hertoghe ; alsook twee votief-schilderijen welke kleine kinderen voorstellen, waarvan één het opschrift draagt « Elisabeth Schuermans, anno aetatis suae 11ma die ». Een oud offerblok, dagteekenende uit 1574, met kettingen vastgehouden en van een merkwaardig slot voorzien (fig. 11), doet nog dienst. De klok in de toren is geteekend « Pieter van der Ghein 1597 ». Wat het houtwerk betreft, hebben wij gezien (56) dat het grootendeels uit de XVIIe eeuw is, zooals het koorgestoelte, de

(54) Het beeld van Maria de Ellendige dat tegenover staat is een moderne houten reproductie van het oude beeld in de nis.

(55) Deze zerk, die vroeger beneden voor den altaar lag, sloot een kelder waar verscheidene leden der familiën Kieffel, van Berchem en van Hertoghe begraven lagen. Het opschrift luidt :

> « D. O. M.
> Et aeternae memoriae
> Nobil : D. Georgy Kieffel et
> Nobil : D. Anna van Asseliers
> Quos sex et sexaginta conjunxerat
> Annos connubium thalamo
> Jungit amor tumulo ».

(56) bld. 34.

afsluiting van het koor (57) (fig. 13), de balustrade van het dokzaal en de predikstoel, met het zoogezegde wortelmotief in barokstijl. De sacristiedeur schijnt nog veel ouder.

In 1930, heeft kunstschilder Paul Wante een Christusfiguur geschonken aan de kapel welke nu de tabernakeldeur versiert. De kerkramen, waarop het kluizenaarsleven en de marteldood van Maria staan afgebeeld, werden door het huis Wittebroodt, opvolger van Camille Wybo te Doornik, in 1939 vervaardigd. Zij vervangen de voormalige geschilderde glasramen die, eilaas, sedert lang verdwenen zijn en waarvan nog enkele brokjes in 1910 in de rozetten waren te zien.

Laat ons nu, in deze tijden, nu alles ons aanzet tot losbandigheid naar zinnen en geest, onze toevlucht nemen tot de machtige bescherming van Maria de Ellendige, die in de meest tragische omstandigheden haar ziel steeds omhoog hield geheven naar Christus. Laat ons dikwijls op de lippen hebben het schietgebed uit het jaar 1722 :

eLLenDIghe MarIa beWaert ons Van aLLe qVaet (58).

Voornaamste bibliographie betreffende Maria de Ellendige.

1. — Handschrift van Joannes Gillemans, sub-prior van Roode-Klooster. — XVe *eeuw.*

2. — Handschrift van de Priorij van Corsendonck. — XVe *eeuw.*

3. — « Die Alder-excellenste cronijke van Brabant gheprent thantwerpen in 't jaar *1512*.

4. — Latijnsche hagiographiën uit de XVIe en XVIIe eeuwen : P Daniel Papenbroeck, « Acta Sanctorum » ; Joannes Molanus, « Natal. SS. Belg. » ; Dionysius Mudzaerts, « Kerckelijcke Historie » ; Augustinus Wichmans, « Brabant. Marian » ; Aubertus Miraeus, « Fasti SS. Belg. et Burgund ».

---

(57) De punten, die men nog boven op de koorafsluiting bemerkt, dienden vroeger als steun voor de beelden van Christus aan het Kruis, van Maria en van den H. Joannes.

(58) Deze chronogram bevond zich op het handschrift van het gedicht van P. Serafinus ; dit gedicht werd aan den preekstoel opgehangen door de P.P. Karmelieten.

5. — Henricus Antonius van Berchem, « Capelle ende Cappellerije der elendige Marie marteleresse tot St-Lambrecht Woluwe », 1679.

6. — Gedicht van *1701* door P. Seraphinus van den Branden, capucijn : « De Verdrukte Onnooselheyt of het Leven van de Saelighe Maeght en Martelaresse Maria, bijgenaemt de Allendighe ». (een copie van 1722 bleef langen tijd aan den preekstoel van de kapel opgehangen).

7. — P. Petrus Ribadineira en P. Heribertus Ros-Weydus S. J. « Generale Legende der Heylighen, t'Antwerpen, Verdussen, *1711* » (10 juni 1302 : De Martelie vande Allendighe H. Maria Maghet., vol. I, pag. 639).

8. — J. J. De Munck. « Het leven van de Salige Maeget ende Martelaeresse Maria, bijgenaemt de Ellendige, waarbij gevoegt is de beschrijvinge van het dorp, parochie ende heerlijkheid van St. Lambrechts-Woluwe, alwaar de geseyde Maeget wordt geëerd. Tot Mechelen, bij Joannes Franciscus Van der Elst. *1769* ».

(Het eerste deel werd herdrukt in 1837).

9. — « Geschiedenis der Zalige Maegd en Martelares Maria van Woluwe, gemeenlijk genoemd Lenneke Mare, en der mirakuleuze kapel van Onze-Lieve-Vrouw waarin zij rust. Brussel, Greuse. *1855* ».

10. — H. Wuyts. De Gelukzalige Maria van Woluwe-St-Lambrecht. Antwerpen, 1897.

11. — S. Godfriend. La Bienheureuse Marie de Woluwe, surnommée « la Douloureuse », Vierge Martyre, XIIIe siècle. 23e et dernière édition. Brasschaat, *1936*.

12. — Archives de l'Archevêché de Malines. Chapelle Bienheureuse Marie Lamentabilis sur le territoire de Woluwe-St-Lambert. Manuscrits de 1667-1764.

13. — Fonds Goethals. N° 215, Bibliothèque Royale. Section des Mss. Année 1787 : Persistence incidentelle avec conclusion provisionnelle pour le très Rév. Doyen de St-Michel et Gudule en cette ville de Bruxelles, patron de la chapelle de Marie Lamentable sous Woluwe-St-Lambert.

Kort bericht over de Geschiedenis van de gemeente Ukkel.

NIEUWE DOCUMENTEN BETREFFENDE DE GESCHIEDENIS DER GROOTE VERKEERS WEGEN IN DE GEMEENTE UKKEL.

(H. Crokaert).

Inleiding.

De groote verkeerswegen hebben dit met elkaar gemeen dat, overal waar ze de velden doorkruisen, zij op hun loop een onophoudend spoor van min of meer belangrijke agglomeraties achter zich laten. Worden de omstandigheden eenigzins gunstig, nieuwe centrums ontstaan en ontwikkelen zich.

In het begin van de XIX[de] eeuw stellen we vast dat de belangwekkende economische ontwikkeling, die zich bijna overal in de voorsteden van Brussel openbaarde, haar onvergelijkbare uitbreiding te danken had aan het net van groote wegen, dat pas aangelegd werd. Het was een uitmuntend sociaal werk waarvan sommige schrijvers de opeenvolgende phasen in het licht stelden (1).

Te midden van de groote wegen die uit Brussel vertrekken om de verbinding te verzekeren tusschen de hoofdstad en de belangrijke voortbrengingscentrums van het koninkrijk en het buitenland, waren de steenweg van Eigenbrakel en die van Charleroi de hoofdoorzaken van den bloei en de snelle ontwikkeling van het Zuid-Oostelijk deel van de Brusselsche omgeving.

---

(1) Zie daarover het volledig werk van G. Jacquemyns : *Histoire contemporaine du Grand Bruxelles.* Brussel. Vanderlinden, 1936.

Omer Dierickx. — Fries van de raadzaal van 't gemeentehuis te Ukkel.
Het leggen van den steenweg op Alsemberg.

Deze streek bleef langen tijd gedompeld in de kalmte van land- en boschleven. De groote gemeenten die ze samenstelden ontwikkelden zich slechts betrekkelijk laat, ongeveer het midden van de vorige eeuw, onder den invloed van intensief wordende handelsbetrekkingen met Brussel, dat het aantrekkingscentrum was geworden en met de steden uit het kolenbekken van Charleroi.

De beide wegen waar we ons mee zullen bezighouden zijn alzoo de oorsprong van de snelle ontwikkeling van de gemeente Ukkel en de documenten die we verzameld hebben over dit onderwerp zullen ons toelaten nieuw licht te werpen op meer dan een punt, misschien van slechts gewestelijk belang, maar die nochtans een nieuw bijdragen uitmaken.

Deze twee wegen, waarvan eene langen tijd den naam droeg van *Walschen weg*, gaan van een zelfde punt uit, het *Barreel van St-Gillis*, waar ze verbonden zijn aan den steenweg, die rechtstreeks van de Hallepoort komt. Ontstaan uit deze geographische gemeenplaats, gaan ze, elk, hun regelmatige lijn uitzetten om weldra de noordelijke grens van het grondgebied van Ukkel te overschrijden, de eene op de hoogte van de Molièrelaan, in de onmiddellijke nabijheid van het *Hoogtepunt Honderd*, de andere op de zoogenaamde plaats *Vleurgat*, belangrijke wijk bij den rand van het Ter Kamerenbosch.

Ze strekken zich evenwijdig uit, een nauwkeurig bepaalde richting van het Noorden naar het Zuiden volgend, en doorloopen de gemeente van het eene einde tot het andere, de eerste op een totalen afstand van 4 kilometer (van den mijlsteen 1 tot den mijlsteen 5), de tweede het Zoniënwoud rechtlijnig afpalende op een afstand van 6 kilometer (van den mijlsteen 4 tot den mijlsteen 10 op de hoogte van de Kleine Hut geplaatst).

I. — De Alsembergsche Steenweg.

Het ontwerp van den weg van Brussel naar Eigenbrakel — door de Brusselaars voorzeker beter gekend onder den officieelen naam van Alsembergsche Steenweg — werd in 1726 door het Oostenrijksche bewind verordend. Het eerste deel dat van het *Barreel van St. Gilles* tot aan de

voort van Calevoet, in het Zuiden van het grondgebied van Ukkel gelegen, ging, werd onmiddellijk aangelegd (2).

Het strekt zich uit op een afstand van 5 kilometer en half en doorkruist de gebieden van de gemeenten St-Gillis, Vorst en Ukkel. Dit aanleggen opende het moderne tijdperk van deze drie belangrijke voorsteden die er ontegensprekelijk een goed deel van hun snelle en merkwaardige ontwikkeling aan verschuldigd zijn.

De eerste dezer steenwegen is ons bekend uit een kostbaar document t. w. « *Figuratieve kaart, opgesteld rond 1731, door den landmeter A. De Bruyne van de kasseide van Brussel naar Stalle tot aan de Kapel van Calevoet en met de erin begrepen goederen* ». (3).

Alvorens het onderzoek van dit archiefstuk te beginnen is het misschien nuttig eenige algemeene en inleidende aanmerkingen te maken over de voorstellingswijze door de landmeters uit dien tijd gebruikt. Als deze technici een uitgestrektheid teekenen, verbinden ze handig de elementen die de gewoonte en overeenkomsten gebruikelijk scheiden. Het plan wordt eerst naar klassieken trant opgesteld ; daarna teekenen ze perspectievisch, op de nauwkeurige ligging van gebouwen, kerken, huizen en bijgebouwen, deze verscheidene elementen en vullen de tusschenruimte met de voorstelling van boomen en ander belangrijk gewas.

De *figuratieve* voorstelling, zooals gebruikelijk genoemd, wordt er klaarder door en de lezing ervan heeft geen vorafgaande verbetering noodig. En zoo blijkt de bedoeling klaar : het geldt, over het algemeen, de plaatsen weer te geven zooals zij zijn, door een graphische, ontledende en beschrijvende voorstelling zoo ver gedreven als het maar kan. De *figuratieve kaart* geeft uitstekend weer hetgeen zij bedoelt en geeft zooveel elementen mogelijk om ons de werkelijkheid nauwkeurig te verbeelden. Deze voorstellingen zijn dus kostbare documenten, helder sprekende

---

(2) Een scabinale oorkonde van 1sten April 1730, spreekt duidelijk van het maken van dezen steenweg. Dit document is betrekkelijk tot het expropriëeren van een stuk land *alwaar gemaekt wordt de casseyde van Brussel op Calevoort.*

(3) Algemeen Rijksarchief. Kaarten en plattegronden. N[r] 1254 — hoogte : 36 cm. ; lengte 4 m. 26 cm. Mss.

tafereelen, waarin de fantasie en de gevoelens van den uitwerker geen vrijen teugel mogen vieren, maar waar hij gebonden blijft aan de nauwkeurige werkelijkheid en grenzelooze objectiviteit.

In den tijd toen de landmeter De Bruyne het plan dat we hier onder de oogen hebben teekende, zag de stedeling die uit Brussel vertrok en zich op de plaats van het *Barreel van St-Gillis* bevond, het oneindige perspectief van den pas aangelegden weg. Deze strekte zich voor hem uit, door velden en weiden, zonder dat een enkel gebouw de volmaakte regelmatigheid van den loop kwam breken.

Op eenige schreden van de plaats waar Julien Dillens vroeger zijn mooie fontein met de *Waterdraagster* oprichtte — die veel Brusselaars zich herinneren — (4) stond een wip voor 't gaaischieten, die bondig en kluchtig de dorpelijke vermaken deed gedenken alsmede de hiërarchiën die zoo diep in de zeden en gewoonten van de streek liggen. Het plan geeft deze paal duidelijk weer en ook de omliggende gronden. Deze behoorden tot de gemeente en strekten zich in rijkschijnende hellingen tot bij het Fort van Monteray uit (5).

Van op dit punt duidt het plan de onafgebroken opeenvolging van perceelen gronds, die alle den naam dragen van den eigenaar of van den huurder ; het zijn alle perceelen onteigend tot het aanleggen van de kassei. In zijn geheel beschouwd is het document een echt kadastraal uittreksel waarin elk onteigend perceel door een volgnummer aangeduid wordt.

Tot aan de oude kapel van Calevoet, eindpunt van het eerste deel, werden 43 perceelen gronds onteigend. Al deze perceelen zijn in hun geheel in de opsomming voorgesteld. De zone die zich uitstrekt tusschen de gronden liggende bij het Fort van Monteray en het huidige kruis-

(4) Het was een merkwaardig stuk dat een monumentale fontein bekroonde, opgetrokken door bouwmeester Chambon. Deze fontein werd over eenige jaren afgebroken daar ze meer en meer den buitengewonen doorgang belemmerde. De Waterdraagster van Julien Dillens versiert nu een der graspleinen van de hedendaagsche Parklaan, te Sint-Gillis.

(5) *De gemeynte bij het fort van Monteray.*

punt gevormd door den steenweg en de Molièrelaan, op de hoogte van het *Hoogtepunt Honderd*, was in twaalf eigendommen ingedeeld, die bijna alle tot godsdienstige ordes van de stad of onmiddellijke nabijheid behoorden.

Wij schrijven ze over in de volgorde waarin ze in het plan voorkomen :

Perceel 1. *Den pastoir van de Cappelle kerke tot Brussel ende De tresorye van het cappittel van St. Gudula.*
Perceel 2. *Abdye van Kaemeren.*
Perceel 3. *Marius van der Munten.*
Perceel 4. *Den advocaat de Swert.*
Perceel 5. *De wed*[e] *van ....*
Perceel 6. *De abdye van Vorst.*
Perceel 7. *Abdye van ter Kaemeren.*
Perceel 8. *Het godshuys van St. Peeters tot Brussel.*
Perceel 9. *Landt van de cappelaen tot Elsen.*
Perceel 10. *De Abdye van Vorst.*
Perceel 11. *De Abdye van ter Kaemeren.*
Perceel 12. De steenweg loopt hier door een eigendom behoorende tot het *Cappellania van St. Elisabeth de derde fondatie en de kerke van St. Gudula binnen Brussel.*

Als de steenweg deze perceelen voorbij is, treedt hij in koninklijk domein in. De perceelen 13 tot 16 worden alle aangeduid : *Landt van syne Majesteit uytgeroyde heeghde, in hure bij...*

Wat is het woord « Heeghde » ? Wat beteekent het ? Het blijkt dat het woord « heeg » oorspronkelijk een deel van een bosch, van een woud voorstelde, nauwkeurig beperkt en afgepaald volgens het oud hagenrecht (6). Daarenboven beteekent het woord « *heeg* » in Vercouillie, een eigendom bij een prinselijk woonhuis gelegen en men zal aannemen dat de verklaring sprekend is voor het geval dat ons bezighoudt (7). Men moet « Heeghde » begrijpen als

(6) Zie daarover het werk van D[r] A. Van Loey. *Studie over de Nederlandsche Plaatsnamen in de gemeenten Elsene en Ukkel*, blz. 114-115. Leuven. De Vlaamsche Drukkerij, 1931, (Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde. Reeks VI, n[r] 53

(7) J. Vercouillie. *Beknopt Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal.* Gent 1925... *het bij een adelijk verblijf oehoorende domein* (blz. 119).

een plaatsnaam in de XVIIIe eeuw aan een belangrijk deel van het grondgebied van Ukkel gegeven, t. w. het woudgebied dat zich ten Westen van den steenweg naar Waterloo tot aan de poorten van de Abdij van Vorst uitstrekte. De ontginning van dit deel van het Zoniënwoud, tusschen 1704 en 1728 uitgevoerd, was het uitgangspunt van de ontwikkeling van de gemeente Ukkel, waarvan de bevolking merkelijk aangroeide.

De perceelen 13 tot 16 van het plan stellen dus overblijfsels van het oud hertogswoud voor. En het is vastgesteld dat het Zoniënwoud sedert oeroude tijden tot de prinsen van het land behoorde (8). De hertogen van Brabant beheerden het altijd tot hun voordeel zoodat het Zoniënwoud steeds een hunner meest opbrengende goederen was.

Het is duidelijk dat de ontgonnen uitgestrektheden, uiterst bebouwbaar, koninklijke goederen bleven. De benaming *uytgeroyde heeghde* is hier enkel een herinnering aan het Zoniënwoud dat, uit steeds groeiende sociale en economische noodzakelijkheid, zijn opeenvolgende overblijfsels achter liet tot bebouwing en groententeelt.

Het plan van 1731 licht ons terzelfdertijd in over de namen van de inwoners die deze hertogelijke gronden bebouwden.

Perceel 13. *Land van syne Majest. uytgeroijde heeghde in hure bij Gillis Straatmans.*

Perceel 14. *Landt van syne Majest. in hure genomen bij Martinus Keyaert mede Hendrick van Kutsem.*

Perceel 15. *Landt van syne Majest. in hure bij Gillis Straetmans.*

Perceel 16. *Landt van syne Majest. in hure bij Martinus Keyaert mede Hendrick van Kutsem.*

In het voorbijgaan merken we ook aan dat we in de beperking van het parceel 14, links van den weg, het eerste huis tegenkomen. Vanaf het huidige *Barreel van St-Gillis* wordt er geen enkel gebouw verbeeld en het eerste aangeduide huis stond op de hoogte van het kruispunt van de

(8) Zie *Notice sur la Forêt de Soignes* (Touring club de Belgique), blz. 4.

Zevenbunderenlaan, de Coghenlaan en de Vanderkindere-straat, die, tot in 1860, den naam van *Breedbunderweg* droeg (9).

De mijlsteen n^r 2 duidt de limiet van het perceel 17 aan, eigendom van den genaamden Clerin. Het perceel 18 lag tusschen den weg naar Vorst en de oude straat die naar de kerk van Ukkel leidde. Het was het eigendom van Johannes Ryckaert en duidt de nauwkeurige ligging van den *Ouden Spijtigen Duivel* aan.

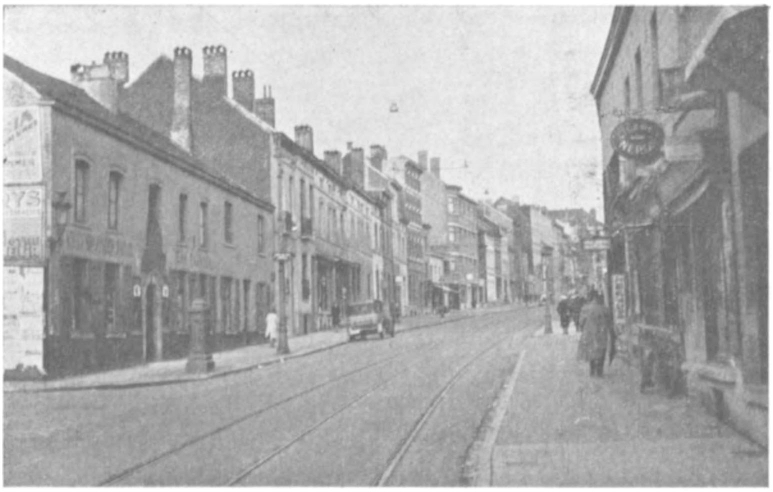

Zicht op de hedendaagsche kasseide van Alsemberg met links, de oude wel bekende herberg *In den Spijtig'en Duivel.*

Laat ons nochtans aanmerken dat deze beroemde herberg op de linkerzijde van den steenweg lag, juist tegenover den huidigen *Spijtigen Duivel.* Ze wordt duidelijk verbeeld op het plan van De Bruyne en het gebouw dat er tegenover staat is zonder twijfel een andere oude herberg, *Den Kijckuyt,* zoo dikwijls in de archivalia gemeld.

De steenweg liep door de goederen van den advocaat Farisan, onder n^r 19 in het plan van De Bruyne weergegeven. Door de perceelen 20, 21, 22, 23 en 24, niet zeer uitgestrekt, wordt het centrum van Ukkel begrensd tot aan het kruispunt van de hedendaagsche *Globe.*

---

(9) Dr A. Van Loey. Op. cit., blz. 193.

De landelijke verbeelding van deze hoogst belangwekkende wijk van de gemeente Ukkel toont ons dat de topographische geschiedenis, zooals de algemeene geschiedenis, haar echt belang aan het gevoel ontleent dat ons aanzet de bewijzen van maatschappelijke vooruitgang te vinden in de wederzijdsche verbinding tusschen de opeenvolgende tijdperken. Moeilijk wordt de geest familiaar met het hedendaagsche gejaagd leven zoodra we terugkeeren tot het plan dat De Bruyne met zooveel bijzonderheden opnam op het einde van het oude regiem.

De steenweg die Ukkel met de heerlijkheid van Stalle verbond, was een der voornaamste plaatselijke verkeerswegen in de XVIIIe eeuw. Veel ouder dan de Alsembergsche kasseide, waarmee hij rechthoekig verbonden is, vormt zij met deze laatste een kruispunt dat zich steeds uitbreidde om langzamerhand het echte centrum van de gemeente te worden. Dit bleek reeds uit het plan van De Bruyne onder den vorm van een belangrijke bebouwde plaats, daar zij menige huizen op een betrekkelijk kleine uitgestrektheid groepeerde. Ontegensprekelijk is het de meest bevolkte wijk door dezen nieuwen steenweg doorgeloopen, vanaf zijn uitgangspunt tot bij Calevoet. Maar, indien deze plaats zich reeds vóór de XVIIIe eeuw als een aanstaand centrum voordeed, heeft zij het zeker te danken aan haar bijzonder voordeelige ligging daar dit oord het kruispunt van den ouden weg van Calevoet naar Brussel met de *Ukkelbeek* vormt.

Als we terugkeeren tot het plan van De Bruyne, volgen we hier het ontwerp van den weg die overhoeks door een tuin loopt, het parceel n^r 20, regelmatig met boomen omringd. Het was een eigendom behoorende tot het Kapittel van Kamerijk. Het ligt met het perceel 21, eigendom van Arnoldus van Haecht, op den rechteroever van de Ukkelbeek, op de juiste plaats waar deze beek onder den weg loopt.

Op denzelfden oever stelt het perceel 22 *'t Hoff ende Opstal van het Cappitel van Camerijcke* voor, terwijl het perceel 23, op de overzijde, vermeld wordt onder de benaming van « *Den Opstal van Arnoldus van Haecht* ». Voor de etymologie van het woord *opstal* moet er niet gedacht worden aan « *stal* » noch, zooals het oord het gemakkelijk

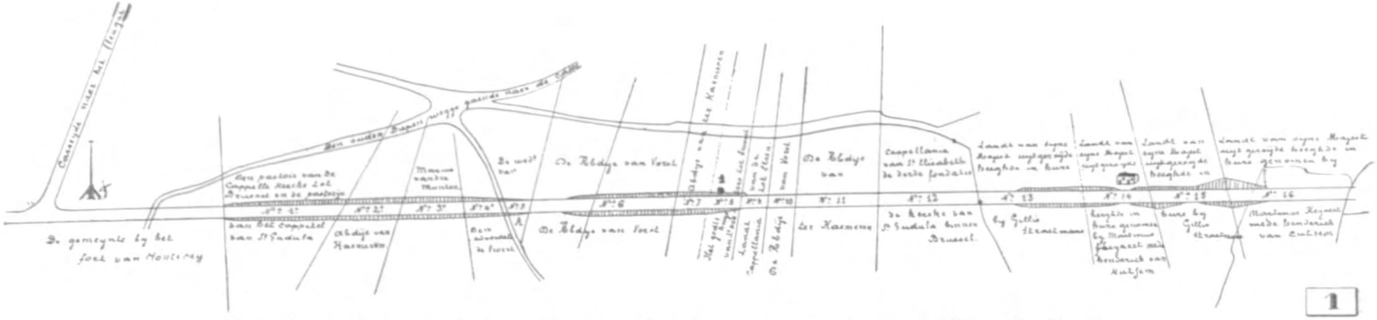

1

Kadastraal plan van de kasseide van Alsemberg, opgemaakt rond 1731. (A. De Bruyne).
Perceelen 1 tot 16.

Kadastraal plan van de kasseide van Alsemberg, opgemaakt rond 1731. (A. De Bruyne).
Perceelen 17 tot 34.

zou kunnen suggereeren, aan den topographischen naam « Stalle », de nabijgelegen wijk. *Opstal* is niet het minst verwant met een van deze beeldscheppende woorden, maar heeft een gansch anderen oorsprong.

Sedert het Belgisch-romeinsche tijdperk bezat elke familie haar huis met omheining ; velden, weiden, bosschen en heiden bleven de gemeenschappelijke bezitting van de inwoners. De Middeleeuwen bewaarden door alle moeilijkheden heen het gebruik van gemeenschappelijke goederen, alhoewel het opkomen van echte grondheerlijkheden sedert lang het princiep van privaat eigendom verwezenlijkt.

Volgens Vanderkindere noemden de documenten deze goederen in onze streken de *hemede, opstal, warande* (10). Men zou dus het woord *opstal,* voorkomende in de perceelen 22 en 23, moeten vertolken als bewijs dat deze weiden tot de gemeenschap behoorden, echte associatie van de buurt die op de gewoonten van het volk gegrondvest is.

Maar *Opstal* heeft in de XVIIIe eeuw nog een andere beteekenis. We vinden het woord in het woordenboek van Halma (11) : *Opstal = gebouw. Wat op den grond staat. Den opstal van een huis verkoopen. Een huis verkoopen zonder den grond, enkel het gebouw.*

Hier moet, voorzeker, het woord in dien zin begrepen worden ; de verbeelding van de gebouwen en ook de aanduiding van den bezitter, deze in rechtstreeksche tegenstelling met de gedachte van een grondeigendom dat tot de gemeenschap behoort, laten geen twijfel op dit gebied over.

Maar dit is het geval niet met het perceel 35 waar de eerste beteekenis van *Opstal* behouden blijft. Hetgeen grooter belang oplevert is het feit dat hier het naamwoord vergezeld is van het woord « *gemeynte* » zoodat de benaming zoo beslissend is als het maar zijn kan. De twee woorden behouden hier hun eigen waarde en *gemeynte Opstal* kan niets anders beteekenen dan weide, gemeenschappelijke

(10) Léon Vanderkindere. *L'Origine des Magistrats communaux.* Bulletin de l'Académie Royale de Belgique, 2e Reeks. Bundel XXXVIII, 1874.

(11) F. Halma. *Niew Nederduitsch en Fransch Woordenboeck.* Utrecht en Amsterdam. W. Van de Water-Mortier, 1710.

grond ; de uitdrukkingen zijn te klaar, komen te goed overeen om iets anders uit te drukken dan deze werkelijkheid.

Dat deze Ukkelsche Opstal wel een gemeenschappelijk eigendom aanduidde, en dat men er het voortbestaan van een zeer oud gebruik in moet zien, blijkt nog uit het feit dat er in die buurt een zeer oude straat op uitkwam

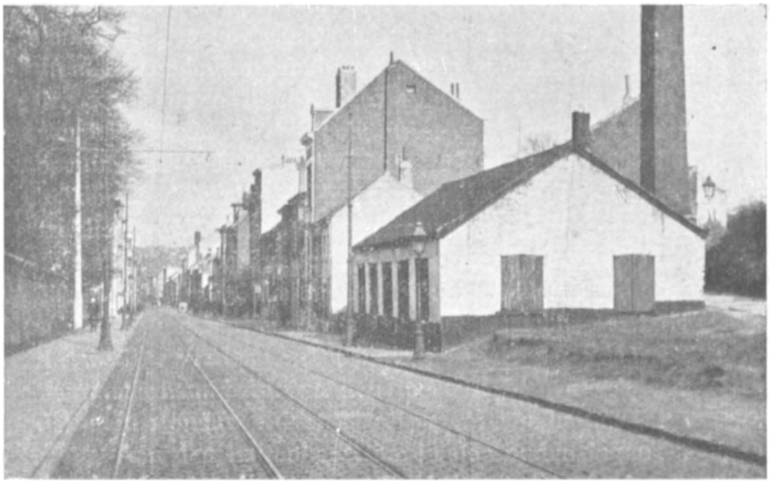

Zicht op de hedendaagsche kasseide van Alsemberg op de hoogte van de wijk *Ten Haen*. (Perceelen 29-30).

waarvan de naam uit de hedendaagsche naamkunde van de gemeente verdwenen is. Het was de *Kouterstraet* (12), de straat die naar den kouter leidde, woord dat vroeger een gemeenschappelijk beheer aanduidde (13).

Eindelijk achten wij het nuttig aan te merken dat het aangrenzende perceel, dat op het plan n^r 36 heeft, weer

(12) De hedendaagsche Van Ophemstraat, die de Stallestraat met de Alsembergsche steenweg verbindt. Alhoewel deze straat sedert lange jaren haren nieuwen naam draagt, blijven de oude Ukkelaars hardnekkig getrouw aan den alouden naam van *Kouterstraat*, zoodanig zelf dat voor menige den officieelen naam onbekend blijft.

(13) L. Vanderkindere schrijft duidelijk in zijn welbekend werk « *Deux notes à propos d'Uccle* (Bulletin de l'Academie Royale de Belgique. Classe des lettres, etc.), n^r 12, blz. 646-664, dat de gemeenschappelijke goederen, onder den algemeenen naam van *Opstal* aangewezen, heel talrijk waren op het grondgebied van Ukkel.

wordt aangeduid als *Opstal van Gillis van Overstraeten*. We vinden hier dezelfde schikking weer als voor n[r] 23 t. w. dat de klare verbeelding van de twee gebouwen, met den naam van den eigenaar, hier alle gedachte aan gemeenschappelijk goed uitsluit. Hier, zooals elders, is de beteekenis van het woord *Opstal* klaar : het duidt een gebouw aan, zonder ander commentaar. Dit gebouw stond tegen den rand van den weg, met boomen omringd, die er een echt prieël van maakten. Het was een van de oude herbergen van Ukkel die langs den weg van Brussel stonden en die voorspoedig werden met het aanleggen van den grooten steenweg. Zij heette *'s Gravenhage* en was reeds gekend in de XVIIe eeuw vermits er spraak van was in een tekst uit 1630 (14).

We zullen vlug voorbijgaan over de reeks perceelen die elkaar vanaf de Ukkelbeek tot aan het uiteinde van de gemeente opvolgen. Het is een onophoudende opvolging van bebouwde perceelen of rijke beemden die tot verscheiden eigenaars behooren.

Indien de nieuwe namen die voorkomen over het algemeen geen belang opleveren, dient er nochtans een uitzondering te worden gemaakt voor dien van den burggraaf de Fruyde dien men meermalen op het ontwerp van den nieuwen steenweg vindt (perceelen 25 tot 29, 35 en 36). Men weet dat al deze goederen vroeger tot de heerlijkheid van *Groelst* behoorden, leen dat zich in 1374 op een oppervlakte van twaalf bunders uitstrekte (15) en dat afhankelijk was van de consistoriekamer van den Horen (16),

(14) D[r] A. Van Loey. Op. cit., bladz. 304, n[r] 280.

(15) Het kasteel van Groelst behoorde tot de reeks kleine burchten die zich hier en daar op het grondgebied van Ukkel verspreidden. Het domein van Groelst kende in den loop der tijden menigvuldige veranderingen. Zoo was het dat reeds op het einde der XVIII[de] eeuw verschillende huizen en hoven de gronden van de heerlijkheid verdeelden.

(16) De Konsistoriekamer van den Horen onderwerpte het jachtrecht aan zijn reglement op het gebied van het Zoniënbosch. Deze Kamer had haar zetel te Boschvoorde en was reeds in de XIII[de] eeuw in volle werkzaamheid. Zij oordeelde naar recht en wet al de overtredingen en misdrijven aangaande jacht en vischvangst en werd beurtelings voorgezeten door den opperjachtmeester van Brabant en door den woudrechter.

later van het feodaal hof van Brabant. Toen, in 1630, de goederen te koop gesteld werden, meldde men een hoeve met goederen op den Wolvenbergh gelegen. Vanaf de XVIIe eeuw vermeldt men op deze plaats een landhuis dat, in 1724, het eigendom werd van den burggraaf de Fruyde.

Als we onzen weg voortzetten. vinden we overal hetzelfde landelijk uitzicht, landgoederen met hier en daar eenige schamele huisjes langs den weg gelegen. Door wei-

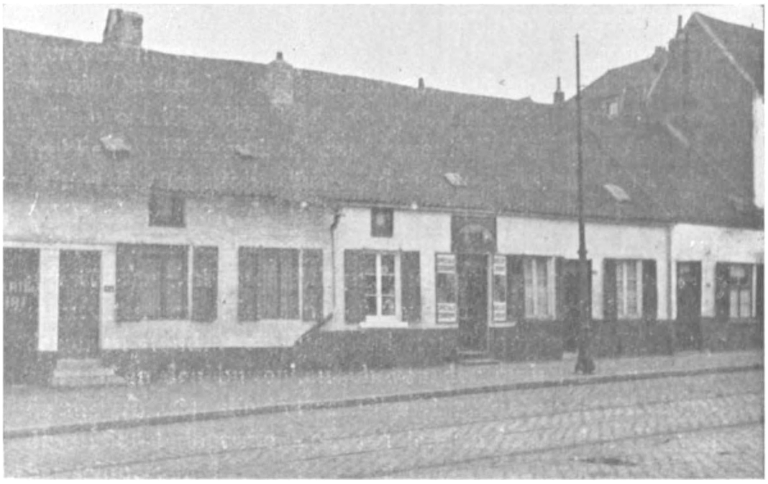

Oude Ukkelsche herberg van 't einde der XVIII^{de} eeuw, langs den steenweg gelegen (wijk Ten Haen).

den, met mooie boomschermen doorsneden, bereiken we weldra het uiteinde van het eerste deel van den weg die Obbrussel met de wijk van Calevoet zal verbinden.

Te Calevoet hebben twee plaatselijke machten elk hun deel in de goederen. De Heer van *Steen* (Perceel 42 : *Landt competeerende d'heer paulus floris van Steen)* had zijn kasteel naast den *Groelst*. Deze kleine heerlijkheid is door hare geschiedenis innig verbonden met het hof gekend onder den naam van *'t hoff te Groelst*. In het begin hield er een feodaal hof zijn zittingen en zijn bevoegdheid strekte zich uit tot op het leen van *'t hoff ten Steene* (17).

(17) *'t Hof ten Steen*, evenals *'t Hof te Groelst* komen heel dikwijls voor in de archiefstukken. Volgens een oorkonde van 't jaar 1737, zou 't Hof van St. Eloy, te Verrewinkel gelegen, den Heer

De omgrenzende goederen van den Groelst zijn bekend onder den naam van Calevoet. Deze plaatsnaam wordt nu fautief geschreven (18). Het is vastgesteld — en menige documenten getuigen ervan — dat men op deze plaats de voort doorwaadde van de beek die, heden nog, de grens vormt tusschen de gemeenten Ukkel, Linkebeek en Droogenbosch (19).

Het eerste deel van den weg van Brussel naar Alsemberg eindigde hier en ging niet over de voort.

Waarschijnlijk is het de oude overlevering, zoo dikwijls aangehaald en waarvan men reeds in 1348 een concreete versie gaf, volgens dewelke Karel de Groote den Paus Leo III zou vergezeld hebben om de eerste St. Pieterskerk in te wijden, die den naam van den keizer met de etymologie van Calevoet verbonden heeft (20). Waar is het ook dat een andere aanhoudende overlevering verhaalt dat het keizer Karel den V[den] was die bij het overgaan van de voort van Calevoet de gedenkenis van zijn naam achterliet om van de plaats *Karel-te-voet* te maken, die later *Calevoet* werd (21).

Het feit is dat de naam Calevoet getuigt van de populariteit van een der episodes van den cyclus der Karelromans en van een populaire Koning rond wien, in onze streken, menigvuldige legenden ontstonden.

---

van *Steen* een jaarlijkschen cyns van 7 1/2 Leuvensche pennningen betalen. En toen, in 1630, de omliggende gronden van *'t Hof te Groelst* werden verkocht, was er geen spraak meer dan van een eenvoudige hoeve, *'t Hoff van Gerolst, bij sgraevenhage*, in 't geheel 47 bunders geschat.

(18) Zie het werk van L. Vanderkindere. *Deux notes à propos d'Uccle.* Bulletin de l'Académie Royale de Belgique. Classe des lettres, etc., n[r] 12, blz. 646-664, 1904.

(19) Ons doel is eigenlijk niet de etymologie van het woord *Calevoet* op te zoeken. Doch zullen we aanmerken dat volgens L. Vanderkindere (op. cit.) het primitieve woord *Calevoet, Calevoirt*, enz. rechtstreeks afstamt van het woordje *voort* = wed, waadbare plaats, ondiepte. Volgens J. Vercouillie : *Etymologisch Woordenboek*, Gent, 1925, kan *voort* ook een variant van *voor* = groentebed zijn, dus eigenlijk een beplant land.

(20) A. Wauters. *Histoire des environs de Bruxelles.* Bundel III, blz. 628.

(21) Deze legenden werden opgenomen door Decock en Teirlinck in hun welbekend werk *Brabantsch Sagenboek.*

Het plan van De Bruyne toont ons het ontstaan van dit centrum. Het laatste perceel door den steenweg bezet, wordt aangeduid als goed behoorende tot de Kapel van Calevoet. De nogal juiste teekening van het gebouw dat de landmeter De Bruyne op zijn plan verbeeldt, brengt er ons natuurlijk toe er een woordje over te reppen. Dit gebouw dateert uit 1425 en nam de plaats in van een vroegere kapel in hout opgetrokken. Ze werd opgericht en rijk

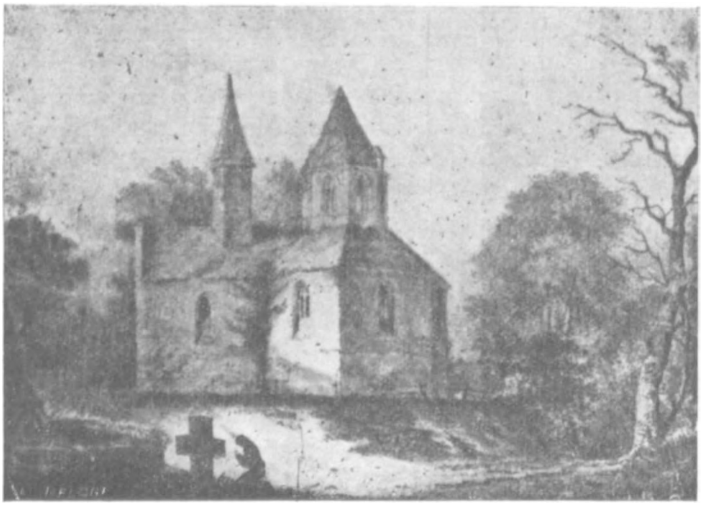

Oude kapel van Calevoet in 1835.
Teekening van Ridder de la Barre. Prentenkabinet van Brussel

begiftigd door Jan van Ophuis, een weelderigen handelaar uit Brussel. De kloosterlingen kwamen er op zon- en feestdagen de mis lezen tot op het tijdperk van de Fransche Omwenteling. Geplunderd en verwoest met menig andere godsdienstige gebouwen werd de Kapel van O. L. V. ter Troost te Calevoet in 1835 afgebroken (22).

(22) Deze kapel bewaarde een miraculeus beeld, voortijds aan een boom gehangen in de nabijheid. In 1835 werd dit beeld op processiegewijze manier tot de St-Pieterskerk van Ukkel overgebracht. Prachtig hersteld en met juweelen versierd, kreeg het, in 1843, eene standvastige plaats in eene nieuwe kapel, tegen den Alsembergschen Steenweg opgericht.

Het prentenkabinet van Brussel bezit in zijn collecties een belangwekkende teekening die een zicht van de oude kapel van Calevoet voorstelt. Zij is het werk van den Ridder de la Barre en dateert uit 1835. Vergeleken met de teekeningen die we op het plan van De Bruyne en op een belangrijke kaart, waar we ons later mee zullen bezighouden, aantreffen, vertoont de plaat uit het prentenkabinet een zeer verschillend zicht. Men moet er het resultaat in zien van menigvuldige verminkingen en pogingen tot opbreken want de oudere teksten bevestigen zonder uitzondering de opnamen van den landmeter en zijn het eens over het indrukwekkende uitzicht van den vroegeren tempel.

Wij hebben zoo het eerste deel van den steenweg van Brussel naar Alsemberg van het eene uiteinde tot het andere doorloopen. Het kadastrale plan dat de landmeter De Bruyne er omstreeks 1731 van maakte liet ons toe ons rekenschap te geven over zijn eerste uitzicht, het ontstaan van belangrijke centrums in het verleden waar te nemen, de grenzen van eigendommen van verscheiden inrichtingen te ontdekken die hun goederen verschuldigd waren aan soms zeer oude gebruiken.

Maar ditzelfde plan, dat ons als gids dient, zal ons, buiten de aanduidingen van landelijke goederen, veroorloven na te gaan tot op welk punt de nieuwe steenweg de plaats innam van oude banen en wegen. Op meer dan een plaats zal hij de ligging ontleenen van nauwelijks ontworpen wegen en die sedert oer-oude tijden belangrijke centrums verbonden.

We vinden den ouden weg van de Hallepoort naar Calevoet op eenigen afstand van het *Barreel van St-Gillis*. Hij vormt een rechten hoek met den nieuwen steenweg en het opschrift door den landmeter De Bruyne eraan gegeven laat geen twijfel over zijn eigen aard. We hebben hier te doen met een hollen weg die de wijk van de *Kat* (23) met

(23) Deze weg mag men niet verwarren met de aloude *Kattebaan* of *Cattestracte* die het gehucht *De Kat* met den Alsembergschen steenweg verbond op de hoogte van de hedendaagsche Messidorlaan. Volgens meer dan één archiefstuk moet men aannemen dat al de plaatsnamen aldaar opgenomen hun oorsprong vinden in het bestaan van een oude herberg geheeten « In de Kat ». — Te oordeele naar een schrift uit 1469. Cynsboeken. Rijksarchief nr 45108 is de verklaring duidelijk.

de stad verbindt : *den ouden Diepen wegge gaende naer de Catte*. Deze weg is bijna paralleel met den nieuwen steenweg en volgde ongeveer de huidige *Kromme straet* die de Van Meenenplaats met de Albertlaan verbindt. Er moet aangemerkt worden dat de oude kaarten van gansch het Zuiden van 't Groot Brussel over het algemeen onze oude wegen voorstellen als zijnde min of meer hol op een hunner deelen of op geheel hun loop. Zoo is het vooral op de min of meer steile hellingen. Indien men rekening houdt met den aard van den grond waar het zand overvloedig is, dat alzoo een uitstekende lichte grond vormt, kunnen wij ons gemakkelijk onze oude wegen, die naar de stad leidden, voorstellen, gelegen tusschen twee taluden waarvan de hoogte met de plaatsen verschilt (24).

Als we terugkeeren tot het plan van De Bruyne, volgen we den hollen weg van de Kat tot aan de grenzen der goederen van Zijne Majesteit. Alvorens deze te bereiken, loopt de weg door een belangrijk kruispunt waar een breed pad vertrok, dat, langs de Besmeslaan, tot op het dorp Vorst afdaalde. Van op dit punt verliezen we het spoor van den ouden publieken weg. Deze bestond nochtans en strekte zich uit op onafgebroken wijze. Bij gemis aan een plan, hebben we een nauwkeurigen tekst uit 1696, die den publieken weg op deze plaats meldt : *tegens den vrijen wege gemeynelyck genoeme de cleyne cat* (25).

We moeten den Alsembergschen steenweg tot op de hoogte van den huidigen overweg van de spoorbaan Brussel-Charleroi volgen om den ouden weg weer te vinden die niet voortgezet werd op de plaats waar de hertogelijke goederen zich uitstrekten. Ditmaal vormt hij een rechten hoek met den steenweg, draait plotseling naar rechts en zet zijn loop, op onafgebroken wijze, tot aan de voort van Calevoet uit. De onteigende perceelen 32, 33 en 34 en een deel van het perceel 35 ontleenen ongeveer de ligging van den ouden

(24) Heel de streek is zavelachtig en den steenweg, op zijne totale uitstrekking, doorkruist niets dan gronden tot het tertiaire tijdvak behoorend en wel hoofdzakelijk Bruxelliaansche (B) en Lediaansche (Le) gronden. Zie de kaart geheeten *Carte Géologique de Belgique*. Institut cartographique Militaire. Echelle 1/40.000.

(25) Rijksarchief. Notariat Général du Brabant, nr 2657.

weg. Verder op de hoogte van de *gemeynte Opstal* waarvan er vroeger sprake was, gaat een beboomde weg uit, duidelijk geteekend en die, langs de perceelen 38 tot 41 de lijn van den steenweg volgde tot op een zijstraat, *Valley straet* genoemd, een van de meest belangrijkste verkeerswegen van de gemeente Ukkel in de XVIIIe eeuw. Zij wordt meermalen in de archivalia aangehaald en verbond het dorp Droogenbosch met het dorp Linkebeek (26). Er blijft weinig over van deze oude straat want het leggen van den spoorweg Brussel-Charleroi liet ze uitgangsloos. Het deel begrepen tusschen den steenweg en den spoorweg blijft alleen open voor het verkeer ; het is de huidige Calevoetstraat en gansch het deel ten Oosten van den spoorweg gelegen, in de richting van Linkebeek, verdween stilaan. Breede en nieuwe lanen onlangs aangelegd in verband met den nieuwen spoorweg Schaarbeek-Halle, hebben een deel van den schoot van den ouden weg tot gebruik gebracht.

Laten we aanmerken in het voorbijgaan dat het plan van De Bruyne den steenweg naar Droogenbosch niet aanduidt alhoewel hij op hetzelfde tijdperk als de Alsembergsche steenweg aangelegd werd. Vanaf de *Valleistraat* was de oude weg paralleel met de lijn van den huidigen steenweg, eenigzins rechts uitwijkend tot aan de voort van Calevoet. Hij kwam op deze plaats uit, wat lageraf dan de kleine brug van de Linkebeekstraat.

Zoodra de nieuwe weg open lag voor het verkeer zag men langzamerhand den ouden weg alle practisch nut verliezen en de verscheidene deelen op het plan van De Bruyne voorgesteld verdwenen na verloop van eenige jaren.

Om ons nauwkeurig de topographische veranderingen voor te stellen die in korten tijd over heel die streek in het Zuiden van Brussel door den nieuwen steenweg doorloopen ontstonden, zullen we van een nieuw document gebruik maken. Het is een figuratieve kaart van de banen en buurtwegen tusschen Ruysbroeck, Droogenbosch, Stalle en Ukkel, in 1725 door den landmeter C. J. Everaerts opgemaakt, ter gelegenheid van een proces door de Abdesse van

(26) Reeds in het jaar 1322 is er sprake van deze aloude straat

Vorst het dorp van Droogenbosch aangedaan (27).

Deze zeer volledige kaart duidt den ouden weg van Brussel naar Calevoet niet meer aan. Daarentegen, wat het grondgebied van Ukkel betreft, laat ons de kaart uit 1775 toe, tusschen de oude wegen van plaatselijk belang, die enkel geschetst werden op het plan van De Bruyne naarmate hij ze tegenkwam, ze nu te volgen van hun vertrekspunt tot op hun uitgangspunt. Zij zal ons ook helpen in het

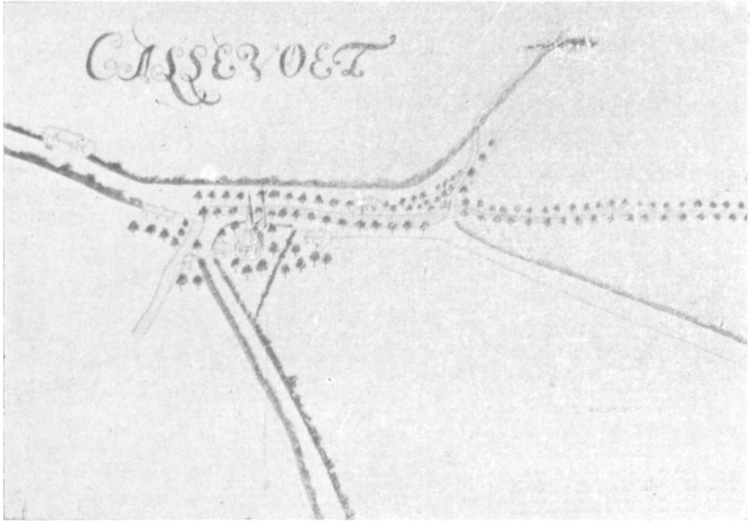

Calevoet in de XVIII^{de} eeuw. Uittreksel van een figuratieve kaart die de gronden en eigendommen van de Abdij van Vorst voorsteld. (Algemeen Rijksarchief).

nauwkeurig vaststellen van sommige andere die door menig teeken blijken als zijnde van de meest belangrijkste en gebruikt sedert de vroegste tijden.

Dit is het geval voor den ouden weg die de grens vormt tusschen de perceelen 31 en 32 op het plan van De

(27) Rijksarchief. Cartes et Plans. Mss. n° 216. H. 75 1/2 cm. B. 1.03 m. *Caerte figuratief gemaeckt door mij ondergeschreven gesworen Land ende Edificiemeter geadmitteert door den Souvereynen Raede van Brabant tot Brussel residerende in saecke voor die Eerw. Vrouwe Abdesse van Vorst geins^{e} ende Reserb^{e} tegens die Schepenen en de gemeyne Ingeselenen van Droogenbosch. Supp^{ten} actum. Brussel 16 Augst 1775. Quod attestor C. J. Everaerts.*

Bruyne. Het is de oude *Dieweg* die het onderwerp was van een zeer volledige en beslissende studie van Leo Vanderkindere, oud-burgemeester van Ukkel. Het doorsnijdingspunt van waar de oude *via populi* uitgaat is van belang. De oude weg naar Brussel vormt er een reeks van twee regelmatige curven en wijkt eenigzins naar het Noorden af. Dit is zonder twijfel dezelfde weg dien we op de kaart van De Bruyne weervinden daar juist waar de hertogelijke goederen voorgesteld worden en die alzoo een onafgebroken verbinding tusschen Calevoet en Brussel uitmaakt. Wij kunnen haast met volle zekerheid uit het plan van De Bruyne de gevolgtrekking opmaken, dat de auteur duidelijk wilde aanmerken met de zougezegden *ouden wege,* het aloud voetpad waarvan de bodem op zekere plaatsen met den nieuwen steenweg zelve ineenloopt.

De Dieweg wijkt naar het Oosten af om de waterscheiding van de vallei van St-Job en die van de Ukkelbeek te volgen. Op het hoogste punt van deze kam, op de plaats heden door het Koninklijk Observatorium van België bezet, kwam de *Dieweg* samen met een anderen belangrijken weg, die het leen van Carloo met St-Gillis en de hoofdstad verbond.

Wat den derden weg van ditzelfde doorsnijdingspunt betreft, weg die de natuurlijke verlenging van den ouden *Dieweg* uitmaakt, deze komt weldra op de baan van Neerstalle uit, die, door de Vallei van de Zenne en het dorp Vorst, op haar beurt de wijk van Calevoet met Brussel zal verbinden. Op zichzelf beschouwd, maakt dit kruispunt dus een knooppunt van de meest belangrijkste verkeerswegen in de XVIII^{de} eeuw uit. Dit is nog het geval ten dage en het topographisch oord bewaart, naar verhouding, zijn vroeger belang.

Van den ouden weg van Calevoet naar Brussel dien we weer trachtten samen te stellen in zijn geheel, vinden we het aanvangsdeel terug in een ander document uit de XVIII^{de} eeuw, een figuratieve kaart van de goederen behoorende tot de Abdij van Vorst en andere eigenaars in het dorp van Vorst, Stalle, Droogenbosch alsmede den weg leidende van deze gemeente naar Calevoet (28). De kaart

(28) Rijksarchief. Cartes et Plans. Man. N^{r} 881. 48 1/2 cm. × 4.36 1/2 m.

draagt geen datum, maar een vluchtig onderzoek laat ons toe te verzekeren dat ze het plan van De Bruyne voorafgaat. Inderdaad, de nieuwe steenweg, gansch aangelegd in 1731, wordt er niet op voorgesteld ; in tegendeel, de oude groote weg vertrekkende van de voort van Calevoet naar de stad staat er klaar opgeteekend met de aanduiding : *de houte straete gaende naer Stalle voorbij Steen.* Deze benaming kan het gevolg zijn van een dubbelen oorsprong, die de eene en de andere in oogenschouw dienen genomen te worden. Men weet, inderdaad, dat in het begin de *houte straet,* de *hout straet,* de *houdwegh,* volgens de spelling in gebruik, niets anders was dan een publieke weg waarvan het berijdbaar deel met lange houten dwarsbalken belegd was. De *houdweg* heeft dan zijn naam te danken aan de materialen gebruikt om hem berijdbaar te maken (29). Zoo gaat het ook voor het woord *steenweg* dat zoo klaar en nauwkeurig als het zijn kan zijn eigen aard aanduidt.

Maar *houdweg* of *houte straet* beteekent ook nog baan, weg, verkeersmiddel door wouden, speciaal aangelegd voor het vervoer van hout voortkomende uit omhakken en ontginning van bosschen. Het feit is dat de weg waarmee we ons bezighouden in het begin door het Zoniënbosch liep, dat, tot op het einde van de XVII^{de} eeuw zich op het gansche gebied van de gemeente Ukkel uitstrekte, bereikende op sommige plaatsen de oevers zelve van de Zenne.

Ontegensprekelijk is het dezelfde weg die gemeld wordt in een akte van het feodaal Hof van Brabant dateerende uit 1650 (30) en die met merkwaardige nauwkeurigheid de grenzen van het leen van Carloo aanduidde (31).

---

(29) Bij het leggen der tramlinie van Brussel naar de Kleine Hut (1892-93) werden talrijke balken uitgegraven. De steenweg van Waterloo, alvorens gekasseid te zijn in 1698, was dus, evenals andere verkeerswegen, niets anders dan een houtweg. Men noemde dus houtweg een boschweg gebaand voor houtvervoer.

(30) Rijksarchief. Cour Féodale du Brabant. Reg. 112, fol. XVIII, enz.

(31) Over het afpalen van de heerlijkheid van Carloo, raadplege men de meesterlijke verhandelingen van Dr E. Vanderlinden. *Carloo St-Job in 't verleden,* 1922, blz. 36. De tekst waar er spraak is van dezen weg zegt o. a. *hem streckende lancx de voors. dieffwegh tot op den houdweg ter rechter zeyde Uccle en de ter linker sijde Carloo alwaer de achste pael geset is......*

Eindelijk zullen we dit document niet laten varen zonder de aandacht te vestigen op de spelling van den topographischen naam *Callevoet.* De aanwezigheid van de dubbele l maakt den klank *cal* kort en geeft eenige waarschijnlijkheid aan de etymologie door den D[r] J. Lindemans voorgesteld (32) : Kal = steenen die den vasten bodem vormen tot het doortrekken van de voort.

Als besluit dus, kunnen we zeggen dat den nieuwen steenweg van Brussel naar Alsemberg, ten minste voor het deel gelegen tusschen het *Barreel van St-Gillis* en Calevoet, ineenloopt met de oude wegen die sedert onheuglijke tijden deze laatste wijk met de hoofdstad verbonden.

Tusschen de twee eindpunten van dit aanvangsdeel, in het eerste vierde van de XVIII[de] eeuw aangelegd, heeft de indringerige stad meer en meer haar stedelijk karakter opgelegd. Heden ziet deze belangrijke steenweg zijn eerst uitzicht vervormd door staal en beton. Zijn winkels zien er uit als die van het centrum der stad ; gansch nieuwe wijken, waarvan de vorm op menige plaatsen nog niet definitief vastgesteld is, ontstaan overal in de onmiddellijke nabijheid van zijn loop.

Zoo komt het dat het oud Ukkel, zooals Uyterschout, Asselbergs en vele andere het op het doek weergaven, er gansch vervreemd uitziet van hetgeen het heden geworden is. Nauwelijks wekt zijn nabijgelegen, mooie kerk uit de XVIII[de] eeuw, met haar eenige ouderwetsche straten, het beeld uit het verleden op (33). Op het einde van het Oude Regiem, maakten ze bijna alleen de heele gemeente uit.

---

(32) *Plaatsnamen.* Een inleidende studie door D[r] Lindemans. 2[de] uitgave. Brussel 1925, blz. 47.

(33) Men lette hier op het feit dat de oude *Kerkweg* niets gemeen heeft met de hedendaagsche Xavier De Buestraat. De ligging van den ouden *Kerkweg* komt overeen met de hedendaagsche Dekenijstraat. Verder moet er opgemerkt worden dat de *Kerkweg* de voorzetting was van de aloude baan die het dorp van Vorst met Ukkel verbond. Nog in het begin van de 19[de] eeuw ging er een andere weg van voor de kerk naar de Abdij van Vorst en volgde nagenoeg de richting der hedendaagsche : a) Geloovigenstraat ; b) Victor Allardstraat. De eerste sectie van dezen weg liep dwars de kassei over op de hoogte van het perceel n[r] 19 (Plan van De Bruyne).

Zooals in alle voorsteden, verdient de oude steenweg eerbied. Hij was de oorsprong van den voorspoed van de gemeente en zoo is 't dat hij, te midden van al de nieuwe wegen en straten, de oudste en de meest gekarakteriseerde blijft.

II. — De Waterloosche Steenweg.

Twee ontwerpen voor een nieuwen steenweg verbindende de wijk van Vleurgat mt de stad Brussel.

In de reeks kaarten en plannen van 't Rijksarchief en betreffende de gemeente Ukkel vermelden we in het bijzonder het document genummerd 171. Dit handschrift is een mooi kleurplan dat twee verschillende ontwerpen van een aan te leggen steenweg tusschen de Hallepoort en het *Vleurgat* verbeeldt (34).

Het dateert uit het begin van de XVIIIe eeuw en is het werk van den landmeter A. De Bruyne die ook de auteur is van het plan van het aanvangsdeel van den Alsembergschen steenweg waarover we bijzondere inlichtingen gaven. We weten niet ten gevolge van welke beraadslagingen en uit het bevel van welke overheid het document opgesteld werd. Het plan is heel duidelijk en alhoewel het voorgestelde grondgebied niet uitgebreid is, veroorlooft de aangepaste schaal een zeer groote uitbreiding der voorstelling van menig topographisch oord betreffende een deel van het Brusselsch centrum dat een buitengewone verandering kende in de tijdlengte van eenige lusters.

Laat ons ten eerste aanmerken dat de oude steenweg van Brussel naar Waterloo, *de Walschen wegh* van onze voorouders, die heden het Zoniënbosch volgt en die een nauwkeurige, bijna lijnrechte grens vormt, vroeger zijn aanvangspunt had aan de Naamsche Poort. Hij werd in het begin van de XVIIe eeuw aangelegd (35) en het aanvangs-

(34) Het draagt als titel : *Caerte figuratief tot het maeken van eene nieuwe kasseyde leydende van de Halle Poort naer het Vleuggat.*

(35) Ten jare 1622, onder de regeering van de aartshertogen Albert en Isabella en verbond Brussel met Trier.

Kadastraal plan van de kasseide van Alsemberg, opgemaakt rond 1731. (A. De Bruyne).
Perceelen 35 tot 43.

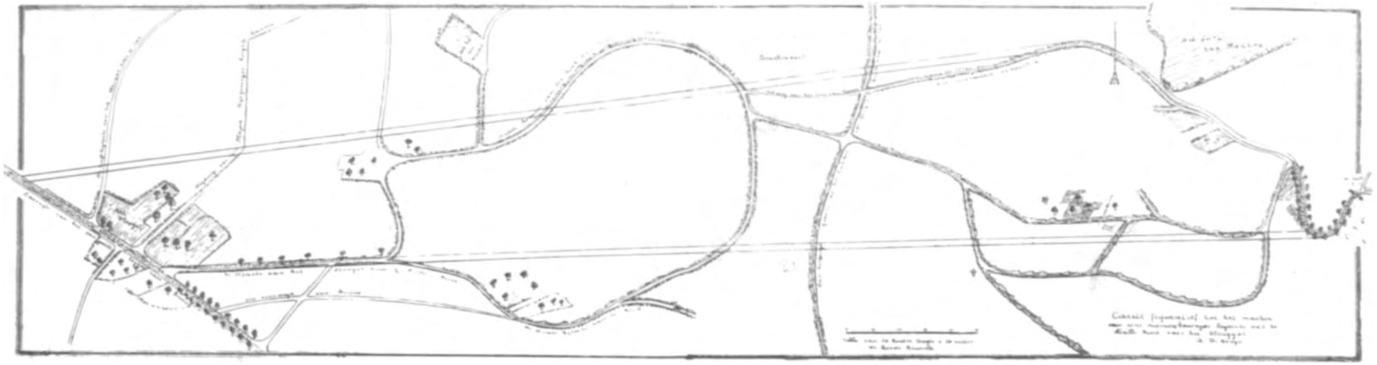

Twee ontwerpen voor het leggen van eenen nieuwen steenweg tusschen het *Vleurgat* en de Halle Poort. (A. De Bruyne).

deel, dat welke de stad met de wijk van *Vleurgat* verbond, dateert uit 1569.

Op het pan van De Bruyne heeft de wijk van *Vleurgat* een zeer kenschetsend uitzicht dat zij te danken heeft aan een eigenaardige verspreiding van huisjes, langs den weg gerangschikt en die allen naar eenige belangrijke gebouwen convergeerden. Het is een echt opkomend centrum van landhuizen, met strooien daken, met groepen huizen, nogal verspreid, bediend door menige holle wegen in alle richtingen aangelegd, die deze wijk in verbinding stelden met de naburige vlekken.

Centrum zonder beteekenis of overloopende wijk, was dit, in het begin van de XVIIIe eeuw, de woonplaats van menig hooggeplaatste boschfunctionaris in den dienst van den koning. Gansch het omliggende land, op een betrekkelijk uitgestrekt gebied, de « *uytgeroyde heeghde* » was koninklijk eigendom. Men kent den oorsprong van deze dubbele topographische benaming ; men ziet slechts dat vanaf het einde van de XVIIIe eeuw de namen van « *uytgeroyde heeghde* » en « *Landt van syne Majesteyt* » tegelijk gebruikt werden voor *Vleurgat* en de *Kat* en deze hebben den voorrang sedert de op elkaar volgende ontginningen van het Zoniënwoud.

Zooals de kaart van De Bruyne ons de wijk van *Vleurgat* weergeeft, is zij, in die dagen, bekend door twee belangrijke herbergen. De eene, *De Gulden Leeuw* genaamd, stond tegenover een wel bekende herberg *In Sint Job* waarvan een akte vaststelt dat het huis op het grondgebied van Ukkel stond en de schuur op Elsene (36). Zoodra we de eerste huizen bereiken, richt zich een tolhek in het midden van de kasseide op. Het staat duidelijk op de kaart verbeeld en was, met menig ander van dien aard, een van de plaatsen in de onmiddellijke nabijheid van de stad waar de voertuigen het recht van overweg betaalden.

Vanwaar komt de naam *Vleurgat ?* Men heeft beweerd — en met veel recht naar het schijnt — dat hij afgeleid was van *vleug = vliegen* en verscheiden hypothesen

(36) Rijksarchief. Archives ecclésiastiques n^r^ 5762, blz. 61. Zie Dr A. Van Loey. Op. cit., blz. 194.

werden vooruitgezet. Voor zekere schrijvers moet de oorsprong gezocht worden in het bestaan van een duivenhok (37). Door een uitlegging die eenigszins met de voorgaande verschilt, steunen anderen op het vroeger bestaan van een valkenhuis (38). Wat den uitgang *gat* betreft, laat ons aanmerken, dat volgens een ditmaal wel gestaafde etymologie, hij niets anders beteekent dan *doorgang, weg* en zijn gothische oorsprong *straet* dien sommige auteurs melden, mag niet vergeten worden (39).

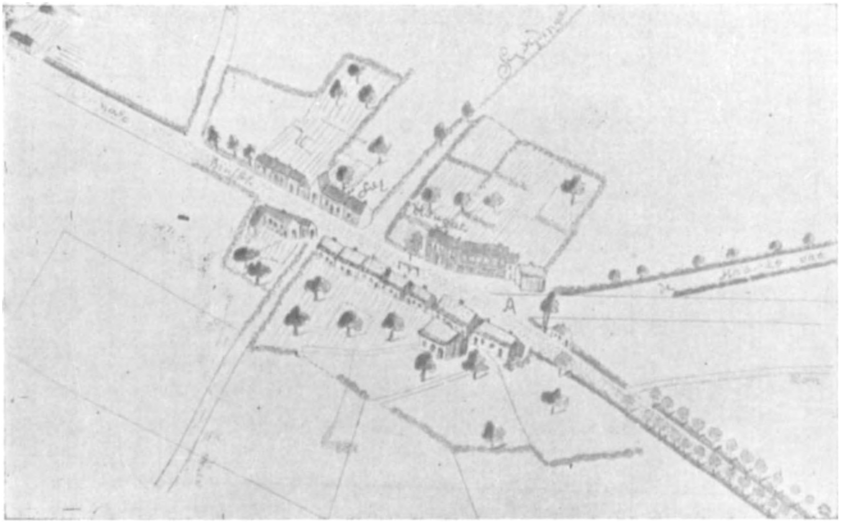

Het *Vleurgat* in de XVIII^de^ eeuw. Detail van de figuratieve kaart van De Bruyne.

Feitelijk schijnen de kroniekschrijvers die een locale etymologie wagen, zinspeling op het kweeken of taai maken van verschillende vogels, hun gegevens te doen steunen op de topographische geschiedenis van deze zinrijke paats, gansch aan het Zoniënbosch veroverd.

---

(37) Zie het werk van Dr E. Vanderlinden. Op. cit., blz. 87.

(38) J. Verschueren en L. Brounts. *Modern Woordenboek*. Brussel. De Standaard 1935 (2de uitgave).

(39) J. Vercouillie. *Beknopt Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal*, blz. 99.

Het *Vleurgat* is heden nog een belangrijke wijk van den Waterlooschen steenweg. Zijn voordeelige ligging, aan den rand van het Ter Kamerenbosch, is uiterst belangrijk geworden sedert de groote Waterloosche steenweg in rechte lijn tot in het hart van St-Gillis verlengd werd.

Volgens het plan dat De Bruyne ons geeft, moest, in het begin van de XVIIIe eeuw de belangrijke verkeersweg met de wijk van de Hallepoort verbonden worden. De twee ontwerpen door den landmeter van den Souvereinen Raad van Brabant voorgesteld, moeten beschouwd worden als deel uitmakend van een groot algemeen plan dat, in die dagen, de regeeringspersonen bijzonderlijk bezorgd maakte. Het verbod aan de Oostenrijksche Nederlanden opgelegd rechtstreeksche onderhandelingen aan te knoopen met de groote naburige landen ten opzichte van den uitvoerhandel ontnam aan onze groote nijverheidscentrums alle kans op internationale handelsondernemingen. Brussel in het bijzonder, wendde zich vastberaden naar den inwendigen handel. Paralleel met deze nieuwe economische beweging en met de nijverheidsbeweging, werd Brussel door een gansch net van prachtige wegen met de naburige steden verbonden, gemotiveerd vooral door het steeds grooter wordende verkeer en door de onmiddellijke eischen van een menigte ondernemingen die overal opkwamen.

De nieuwe behoeften waren ook oorzaak dat men de middels zocht om de nijverheids- en handelswijken van de stad met de groote reeds bestaande wegen te verbinden. Vandaar de twee ontwerpen van De Bruyne die het aanleggen van een grooten, monumentalen weg voorzien, die zich naar de opvatting van den nieuwen tijd in rechte lijn uitstrekte.

Maar terwijl het eerste van deze ontwerpen, geometrisch geteekend, de wijk van het *Vleurgat* rechtstreeks met de *Hallepoort* verbindt, komt, daarentegen, het tweede op het Barreel van St-Gillis uit, om daarna het spoor van den ouden weg van *Obbrussel* te volgen.

Wat de algemeene topographie betreft, is het belangwekkend aan te merken dat hier nogmaals, zooals elders, de nieuwe aan te leggen steenweg de oudere, reeds bestaande wegen ging bedekken.

De straete van het Vleurgat naar de Hallepoort, een holle weg op het grootste deel van zijn loop, verbond sedert altijd den ouden weg naar Trier met de *Hallepoort.* Het ontwerp van den landmeter De Bruyne ontleent de ligging van den ouden weg in het eerste deel van zijn loop. Verder, verbetert hij enkel zijn bochtige loop.

Indien men het tweede ontwerp van naderbij beschouwt en rekening houdt met de oudere reeds bestaande wegen, komen we tot hetzelfde besluit want de nieuwe ontworpen weg diende enkel om dien van Berkendael te vervangen, een van de oudste wegen van 't Groot Brussel, die sedert onheugelijken tijd den *Carloosche Wegh* met de voorstad van St-Gillis verbond.

Wanneer we de lijn van dezen weg op het plan van De Bruyne volgen, komen we weldra tot een bijweg het *Windmolen Straetken* genaamd. Deze laatste was met den Carlooschen Weg op de plaats genaamd *Berkendael* verbonden om voorbij het Fort van Monteray te loopen en op de Hallepoort uit te komen.

Van het Fort van Monteray tot aan de wallen van de stad, volgt de steenweg door De Bruyne ontworpen den vroegeren weg. Deze weg is van belang en het is belangwekkend bij te voegen dat de auteur ons hier een heldere en nauwkeurige verbeelding van de voorstad van St.Gillis op het einde van het Oude Regiem geeft. Alhoewel regelmatig de voorstelling van gronden en domeinen steeds beknopt en beperkt was tot algemeene en conventioneele aanduidingen, brengt het plan van De Bruyne deze elementen tot hun juiste waarde weer. Het is een sprekend beeld, fijn en nauwkeurig geschetst, waarin het gevoelen voor de natuur noodzakelijkerwijze afwezig is, maar waarin de bezorgdheid ze in haar ingewikkeldheid voor te stellen klaar blijkt. Alle bijzonderheden die nuttig geacht werden bevinden zich op hun plaats en de belangstellende waarnemer kon in inbeelding, door de tijden heen, de natuurlijke ontwikkeling volgen, de verandering en de moderniseering van een belangrijke voorstad beleven.

Om de *Hallepoort* te bereiken, wanneer men van het *Vleurgat* of van den Walschen Weg kwam, moesten de twee wegen door De Bruyne ontworpen noodzakelijkerwijze met een rechten hoek den ouden middeleeuwschen

weg doorsnijden die de gansche streek van Elsene met Ukkel verbond en op het plan was genoemd : *Den Hoogwegh gaende van het Lindeken ofte geweyde Boom naer de Ca[t].* Er blijft weinig over van dezen belangrijken verkeersweg. Zooals elders, heeft hij plaats gemaakt voor nieuwe wegen die meer dan eens gebruik maakten van de banen die onze velden doorliepen (40). Laat ons hieraangaande aanmerken dat de huidige straat van den Gewijden Boom, in haar geheel op Elsene gelegen, een herinnering blijft van den ouden weg op het plan van De Bruyne verbeeld.

Wat gebeurde er met deze twee ontwerpen in de Algemeene Rijksarchieven neergelegd ?

Geen enkel van beide werd uitgevoerd.

Indien we van dit ontwerp overgaan tot het actueele plan van Brussel en zijn onmiddellijke omgeving, bemerken we ten eerst dat een van de twee ontwerpen van De Bruyne gedeeltelijk uitgevoerd werd door het aanleggen, in de XIX[e] eeuw, van de Zegestraat, die van de Hallepoort tot aan de Jansonplaats gaat. Het rechtstreeksche verkeer tusschen St-Gillis en de Waterloosche kasseide werd verwezenlijkt door het aanleggen van den huidigen steenweg die het *Vleurgat* met Sint-Gillis verbindt. Het tweede ontwerp kreeg dus de voorkeur maar met dit voorbehoud dat de spil van den weg door De Bruyne ontworpen eenigzins van plaats veranderde om verbonden te worden met den Waterlooschen steenweg op de plaats *De Bascule* genaamd (41).

---

(40) De hedendaagsche rue de l'Arbre Bénit, du Beau Site et de Turin heetten vroeger : *Lindestraet* of *Geweydeboomstraat*. Deze straat werd voortgezet tot aan de kerk van Ukkel langs de hedendaagsche Brugmanlaan. *Het Lindeken op de geweyde Boom*, waarvan er spraak is in het plan van De Bruyne, stond te pronken aan den westelijken kant van den Elsene steenweg, op de plaats *Het Ellerken* genaamd. « Het was een boom — een linde — waar de priesterschap van Sinter-Goedelen op den Woensdag der Kruisdagenweek in processie naar toe ging : de druppels die van zijn bladeren na den regen vielen, genazen de kinderen van de koorts ». (D[r] A. Van Loye. Op. cit., blz. 148).

(41) Sedert dien nam deze nieuwe kassei onversaagd de naam van *Waterloosche steenweg* en de oude baan, die van het Vleugat naar de Naamsche Poort loopt, verloor met den tijd zijn oude belangrijkheid, veranderde van naam en veranderde ook van bestemming.

Alhoewel de kaart die de twee ontwerpen van De Bruyne voorstelt geen juiste datum draagt, mag er gezegd worden dat zij het jaar 1735 voorafgaat, datum op hetwelk dezelfde landmeter het plan opstelde van het eerste deel van

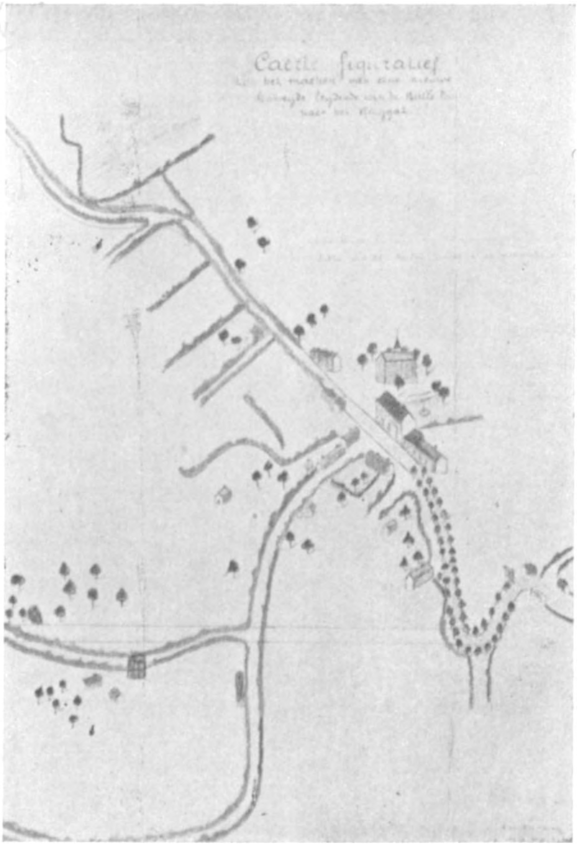

Sint-Gillis in de XVIII^de eeuw. Deel gelegen tusschen de Halle Poort en het Barreel van Sint-Gillis. Detail van de figuratieve kaart van De Bruyne.

den Alsembergschen steenweg. We gronden onze meening op het feit dat het ontwerp van den steenweg van het *Vleurgat* op dit laatste plan voorgesteld wordt.

De twee belangrijke verkeerswegen waarvan er sprake was in dit kort bericht hebben hun deel in de geschiedenis van de gemeente Ukkel sedert twee eeuwen.

Niettegenstaande hun zeer modern uitzicht zijn ze nog rijk aan herinneringen uit het verleden. De eene zag Napoleon en zijn groot Leger (42), de andere kende de mooiste publieke optochten van ruiters, in een tijd toen het voldoende was « in de traditioneele ephemeriden te wachten op de feesten en jaargetijden toegewijd sedert eeuwen aan de uitdrukking van de volksziel » (43).

De oude en kenschetsende herbergen langs de wegen tusschen de Hallepoort en de schilderachtige gehuchten van Calevoet of Carloo waren getuigen van aardige en landelijke boerenfeesten want de beroemdheid van al de parochies van de streek voor hun vermakelikjheden was zoo groot dat de stedelingen in groot getal kwamen om er aan deel te nemen (44). Meer dan een schrijver gaf er een trouw verhaal van en vestigde de aandacht op de vrijzinnigheid van onze voorouders die zich zoo gemakkelijk niet ergerden (45).

Om den steenweg van Calevoet en Alsemberg te bereiken, wanneer men uit de stad langs de Hallepoort kwam, moest men noodzakelijkerwijze de richting van den ouden, landelijken weg van *Obbrussel* volgen, langs de Oude Kerk van St-Gillis en het Fort van Monteray gaan, en door een wijk van heuveltjes trekken, zoo nauwkeurig in landbouwperceelen op het plan van De Bruyne verdeeld. In hun midden scheen de oudere parochiale kerk, daar waar nu de kerk van het Voorplein van St-Gillis oprijst, geen bijzonder bouwkundig belang op te leveren. Deze wijk werd aangevuld door een mooi, groot huis dat de bewondering van de tijdgenoten verwekte, zoo schitterend was zijn versiering. Het plan van De Bruyne verbeeldt het omringd door een schoonen pronktuin met een vijver versierd waaruit een groote fontein opspoot.

---

(42) Op het grondgebied van Ukkel werd de kassei bezet door het Engelsch-Nederlandsch leger om aan Napoleon de weg naar Brussel af te sluiten.

(43) H. Davignon. *La Vie extérieure en Flandre*. La Revue Française, 1922.

(44) *Souvenirs du Vieux Bruxelles,* door Joe Diericx de ten Hamme. Brussel, E. Rossel, 2de uitgave, blz. 247, enz.

(45) *Wandelingen in en om Brussel,* door C. Van der Vyver, Amsterdam, 1823.

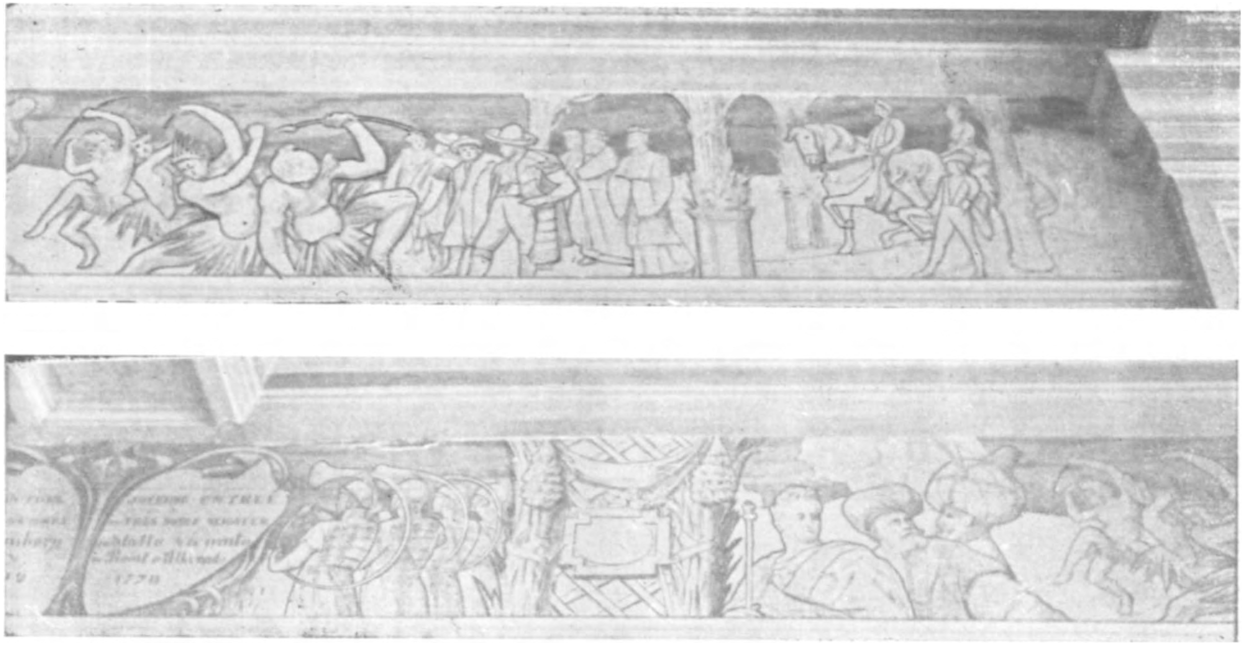

Omer Dierickx. — Fries van de raadzaal van 't gemeentehuis te Ukkel :
Inhuldiging van de laatste Heeren van Stalle (1779).

Toen op den derden Pinksterdag, den 25[sten] Mei 1779, de burggraaf Jeroom, Balthazar de Roest van Alkemade en zijn vrouw, Maria-Anna-Jacoba-Petronella Sirejacobs hun blijde intrede in hun domein van Stalle deden, ging een prachtige stoet, samengesteld uit de jeugd van Ukkel, onder de meest verscheiden kleeding, de laatste heeren van dit gebied tot aan de Hallepoort te gemoet (46).

Het toeval heeft gewild dat de documenten waarvan we gebruik maakten zich op zeer gelukkige wijze aanvullen. Naast elkaar gelegd geven ze ons een levendig, schilderachtig beeld van hetgeen de weg, door den heerlijken stoet gevolgd, moest zijn (47).

Dit is een zeer mooie geschiedenis en we belooven er nog eens op terug te komen.

---

(46) De fries van de raadzaal van 't gemeentehuis te Ukkel herinnert deze blijde gebeurtenis. Het is een werk van kunstschilder Omer Dierickx.

(47) Uit een kluchtige poezie, opgedragen ter gelegenheid van den *blijden Intre* door *alle de blijde ondersaten van Stalle*, nemen we de volgende verzen op :

« *Tot aen de Halle Poort van Brussel in Parade*
« *Treckt hem nu te gemoet een schoone cavalcade*
« *Een bende uytgesoghte onder de beste jeughdt*
« *Gaen halen haeren Heer met onbepaelde vreught* ».

Bij de Zigeuners.

(W. H. TEN HOET PARSON).

Foto's en berichten hadden in de bladen gestaan : de Buurtspoorweg had eenige Zigeunerwagens aangereden, de wagens waren uit elkaar geslagen, één paard werd gedood, verschillende personen gewond. De tram was ongeveer tachtig meter doorgereden alvorens tot stilstand te komen, de zandstrooier had niet gewerkt, althans er was geen zand op de rails gekomen om het stilstaan te bespoedigen. Het lijkt zoo eenvoudig wie hier aansprakelijk is, maar wanneer men de assurantie hoort, die de aansprakelijkheid van de tram heeft overgenomen, dan zouden het eigenlijk de Zigeuners moeten wezen die de schade aan de hen zoo noodlottig geworden tram moesten vergoeden... als ze het geld er ten minste voor hadden.

We hadden het vorige jaar voor bevriende kermis-reizenden een aangelegenheid in verband met een aanrijding en een onwillige verzekeringsmaatschappij in orde gebracht en dit nu was de zigeuners op de paardenmarkt ter oore gekomen, en ze vonden dat we nu hun aangelegenheid ook maar eens moesten opknappen en ze noodigden ons maar meteen uit hen eens te komen bezoeken.

Men had ons veel van de ellende dezer menschen verteld, maar dat we ze zóó zielig zouden vinden, zooals ze daar stonden, midden op een groot stuk braak liggend land, neen dat hadden we ons toch niet voorgesteld.

Met de « paardencommerce » — het koopen en verkoopen van paarden — hadden ze van den zomer wat zaken gedaan en tegen den herfst konden ze zich een prachtige gloednieuwe woonwagen laten bouwen, zoo een rijk voorzien van beeldhouwwerk en van blank, gevernist eikenhout, een pracht van een wagen, de trots van de familie.

Zoo waren ze, met nog twee wagens, 10 personen totaal, getrokken door drie prachtige zware boerenpaarden, op een avond door Brussel getogen. Ze hadden met opzet

gewacht tot den avond, dan was het stiller op den weg, dan was het voor hen zelf rustiger rijden en veroorzaakten zij minder hinder aan het verkeer. En tegen 10 uur waren ze Brussel uit en kwamen ze op den weg naar Leuven. Het was een donkere avond, ze reden rechts, zooveel mogelijk rechts. Maar woonwagens zijn breed en hoog, en ze hangen op veeren. Dat alles beteekent dat ze niet vlak langs den stoep kunnen gaan ; of met het schommelen onder het rijden zouden ze anders tegen de boomen of lantaarns botsen. Tusschen het wandelpad en de tramsporen was er drie meter ruimte, daarop meenden ze rustig te kunnen gaan. Ze hadden ruimte om voldoende van de trottoir en ook om voldoende van de rails af te blijven... als het tramspoor hier van normale breedte was geweest. Maar dit was het niet. Wie ziet dat nu ook in het donker, wie meet dat nu ook na, en wie weet er, hoe breed precies de trams van den Buurtspoorweg zijn. Een feit is, dat de tram ruim een halve meter buiten de rails uitsteekt, en met een snelle vaart en zonder bellen, kwam er dien noodlottigen avond een tram aangereden, gevoerd door een bestuurder die omstreeks een week daarvoor bij een aanrijding een man zeer ernstig gewond had. Dit had hem geen voorzichtigheid geleerd. Misschien ook verbiedt de Maatschappij de wagenvoerders, de wattmannen zooals ze in de Vlaanderen genoemd worden, voorzichtig te wezen. Een van hen vertelde mij althans dat, ook bij donker weer, ze op tijd moesten rijden en er dan geen tijd was om op slecht verlichte, donkere gedeelten langzaam te rijden ; ze mochten de aansluiting met bepaalde treinen niet missen.

De tram reed hard, de schok was hevig. Een paard viel dood neder onder den wagen die het braaf getrokken had, gevallen te midden van zijn arbeid ; twee wagens lagen er geheel uit elkaar. Een der voerlui was zoo hevig gewond dat hij direct naar het gasthuis vervoerd moest worden. De voorste van de drie wagens was als door een wonder ontsnapt aan de aanrijding. De tram was er, nog steeds met een stevige vaart, voorbijgebold zonder deze te raken.

Het was al omstreeks eene week geleden dat het ongeluk plaats vond. En nog steeds waren deze menschen nabij de plaats van het onheil. Er was een groot braakliggend stuk grond vlak in de buurt, daarop mochten ze

blijven zoolang ze niet weg konden, als een nietig hoopje te midden van een groot stuk land.

Het was nog vrij vroeg in den ochtend, in de tweede helft van November en ze bivakkeerden buiten. Ondanks het gure jaargetijde sliepen deze menschen in de open lucht, bij een klein vuurtje en bij de restanten van hun wagens. Zooals het altijd gaat bij zoo iets ; de oudste, de slechtste, de kleinste wagen was heel gebleven, daarin met hun tienen — of juister negen, want een was er in het hospitaal — te slapen ging niet. Het was een zielig gezicht. De vernielde wagens hadden ze ook daar heen gebracht, en de brokstukken lagen in het rond. Huilend vertelden ons de vrouwen hun leed, en heusch, dit waren geen Greta Garbo tranen. Deze menschen hadden opeens alles verloren. Denkt u zich dit eens in, ze hadden niets meer. Ze waren wél geïnstalleerd geweest, en nu alles en alles vernield. De brandende lampen waren omgevallen en hadden tevens brand veroorzaakt. De kleeren waren verbrand, het fornuis lag uit elkaar, de ingebouwde kasten waren uit elkaar gevallen, van de paspoorten konden ze ons nog slechts driekwart verbrande restanten laten zien. Alleen wat beddegoed was gered. En wonderlijk genoeg : in een der wagens was een groote ovale spiegel heel gebleven, vrijwel het eenige stuk dat behouden bleef. Men zou zeggen, deze menschen hebben mazzel, juist de spiegel bleef heel, en men weet een gebroken spiegel beteekent bij de reizenden ongeluk.

Hoewel ze onderling een zeer welluidend Bargoensch spraken, waar in alle zigeuners of ze nu uit Noorwegen, uit Zuid-Frankrijk of Hongarije komen, elkaar kunnen verstaan, stonden ze ons in het Fransch te woord en verhaalden ze ons hun lotgevallen.

We beloofden voor hen naar de Buurtspoorweg te gaan, naar den Burgemeester te Evere, op wiens grondgebied ze nu stonden en onder wiens bescherming ze zich bevonden, en met den ondersteuningsraad te spreken.

Bij de Buurtspoorweg werden ze allerminzaamst ontvangen door een der directeuren die ons naar de assurantie verwees, welke hunne financieele verantwoordelijkheid had overgenomen. Daar hebben we iemand aangetroffen die niet waard is mensch te heeten. We spraken er over

dat deze menschen en kinderen en twee overgebleven zware, kloeke paarden moesten leven, ook in den tijd die noodig was voor het gerechterlijk onderzoek. We noemden hem een som die deze menschen en dieren, per dag, noodig zouden hebben om van te leven. Het antwoord dat we kregen was : « Van dit bedrag kan ik zooveel menschen niet onderhouden, maar als die zigeuners eene korst droog brood hebben is dit voor hen voldoende ». Men vraagt zich toch af hoe, waar zooveel menschen zonder werk zijn, iemand die zulke anti-sociale meeningen durft verkondigen, nog gehandhaafd kan blijven.

Ondertusschen verstrijken de weken, de assurantie doet niets ; want deze wacht een gerechterlijke beslissing af. Voor ons is deze vrij zeker, nadat we tal van getuigen en deskundigen hebben gehoord. Maar wat moeten deze menschen ondertusschen doen ? Ze zijn gewoon zich te verplaatsen, niet lang op één en dezelfde plaats te blijven. Ze zijn er zelfs aan gewend verjaagd te worden. De gemeenten zien hen niet graag binnen hunne grenzen, en nu moeten ze hier blijven overwinteren. De mentaliteit van zigeuners is zeer eigenaardig. Op ons verzoek heeft de Burgemeester hen een woning ter beschikking gesteld, waar ze gratis gebruik mochten van maken zoolang ze hun schadevergoeding niet hebben. Dit was een mooi aanbod, maar niet in hun aard. Had de Burgemeester hen een paar woonwagens kunnen beschikbaar stellen, ze zouden zeer dankbaar zijn geweest, maar een woning, stel je voor een woning, wat moesten ze daar in doen ; een huis tusschen andere huizen, met kamers en gangen. Ze zijn het niet eens gaan zien, maar hebben de veldwachter naar den burgemeester gezonden met de boodschap dat ze hem zeer erkentelijk waren voor de goede bedoeling, maar dat het eenige wat ze noodig hadden, levensmiddelen waren of geld om zich deze aan te schaffen. De steunverleening heeft hen toen bonnen gegeven voor kruidenierswaren ; maar zooals men kan begrijpen, er zijn reeds zooveel armlastigen in de gemeente tengevolge der krisis, dat dit maar zeer kleine mondjesmaat is, voor een tiental magen die den geheelen dag in de open lucht vertoeven.

De tijd gaat zijn gang. Het is gelukkig niet koud, maar als het gaat vriezen, zullen ze toch zeker moeten

gebruik maken van het beschuttende dak dat hun ter beschikking werd gesteld... als het dan nog voor hen disponiebel is, ten minste.

Weken passeeren, en de weken zullen maanden worden en de zigeuners wachten geduldig tot het recht zijn beslag heeft en de tram veroordeeld zal worden. Een bevriende zigeunerfamilie, die langs kwam, is ook al eenige dagen met zijn wagen blijven staan, om hen wat te helpen, en om te maken dat er voor den nacht ten minste wat meer overdekte slaapruimte was. Maar hij moest ook leven en verder reizen om als stoelenmatter zijn kost te verdienen. Trouwens zijne bezittingen zagen er nu ook niet naar uit dat hij het bepaald welvarend had. Maar hoe is het, als men zigeuner is voelt men zich allen als van één groote familie, en, als er moet geholpen worden, dan helpt men, ook al heeft men het zelf niet breed.

In verband met het ongeval heeft zich nog iets eigenaardigs voorgedaan met betrekking op het hebben van een juist voorgevoel. Op het platform van de tram stond een moeder met haar volwassen dochter. Hoewel ze verder moesten zeide de moeder : « Volgende halte stappen we af. Ik ben angstig en we loopen verder ». Nauwelijks had ze het gezegd of de botsing greep plaats en zij zelf werd vrij ernstig gewond. Het ongeluk geschiedde vóór ze de volgende halte hadden bereikt.

Hoe zijn nu die Zigeuners in hun doen en laten, zal men geneigd zijn te vragen. Van de vrouwen moeten we zeggen, het zijn boven al moeders, de kinderen zijn hun geen oogenblik uit het oog, en toen een jongen met een kruiwagen rommel een eindje weg bracht en daarbij den weg overstak, stond de moeder duizend angsten uit en werd er direct een van de mannen op af gestuurd om hem veilig terug te halen. Onderling schijnt de verhouding goed te zijn en leven deze menschen in de beste verstandhouding. Voor hunne dieren, inzonderheid voor hunne paarden, moeten ze heel goed zijn, trouwens dit is ook hun kapitaal. Ze koopen gaarne dieren die er wat slecht uit zien, die ze dan goed voeden en verzorgen om ze, als ze weer op krachten zijn, met winst te verkoopen. Hun beide overgebleven paarden zijn dan ook prachtpaarden en men kon het hen aanzien dat ze er erg over in zaten hoe deze nu in goede

conditie te houden, nu ze geen geld hadden om haver te koopen.

* * *

Maanden zijn er verloopen. De assurantie heeft het gerechtelijk onderzoek niet afgewacht. De koude deed zich gevoelen, de zigeuners waren murw geworden. Geen wagens, niet reizen, dat gaat niet ; het reizen zit hen nu eenmaal in het bloed.

En toen de assurantie een bod deed, namen ze direct aan, niet vragend of dit wel in overeenstemming was met de aangerichte schade.

Een wagen werd besteld en met de armzalige restanten reisden ze alvast de plaats waar de nieuwe wagen gebouwd werd, te gemoet. De reis was weer aangevangen, het zwervende leven weer begonnen.

Een oude Papiermolen in het Zoniënwoud.

(A. VANDER STICHEL).

Schoon was de Zomer ! Langzaam wandelde ik in gepeinzen door het heerlijke Zoniënwoud, met het doel mij naar de vijvers van Groendaal te begeven.

Ter plaatse aangekomen, voelde ik mij ten zeerste onder den indruk van die schoone omgeving. Zacht suisden de ontelbare boonenkruinen, geurig was de lucht en uit alle verborgen hoeken floten de vogeltjes dat het een aard had. Wat was het goed daar te zijn.

Wat dien indruk nog versterkte, was voorzeker de nabijheid van eenige ouderwetsche gebouwen, vroegere afhankelijkheden van de beroemde abdij van Groenendaal, die daar zoo kalm, te midden van al deze boschweelde, aan hun heerlijk verleden te droomen lagen. De lezer weet dat dit klooster dateert van omstreeks 1300, uit den tijd van hertog Jan II.

Wie zou hier onverschillig kunnen voorbijgaan ?

Het hoeft dan ook niemand te verwonderen dat ik mijn nieuwsgierigheid geprikkeld voelde, en besloot eens van naderbij deze bouwvallen te onderzoeken.

Dichtbij het tegenwoordig Restaurant bevindt zich een gebouw van een veertigtal meter lang, dat vooral mijn aandacht gaande maakte, omdat het geenszins het voorkomen van een woonhuis heeft, doch meer lijkt op een nijverheidsinrichting. Waartoe zou het ooit gediend hebben ? Bij een ietwat aandachtiger onderzoek bemerkte ik een aantal stootmuurtjes, wat er scheen op te wijzen, dat de muren eertijds aan een zekere drukking weerstand hadden te bieden. Verder ontdekte ik overblijfselen, of liever sporen van het vroeger bestaan van een waterrad, waarvan houtstukken, die dienden tot de samenstelling van het geraamte van het rad of van de waterafsluiting, nog zichtbaar zijn in den muur aan de noordzijde.

Hoe kon echter de aanwezigheid van dit rad hier verklaard worden, daar er toch nergens een spoor van waterloop te bespeuren was.

Dit bracht me werkelijk in verlegenheid, maar toch gaf ik den moed niet op en besloot het onderzoek verder door te drijven.

Bij toeval ontmoette ik een ouderling uit de streek, die mij verzekerde dat daar waarlijk eertijds een molen gestaan had, die toebehoorde aan de monniken van Groenendaal. In de kalme stilte van het woud wentelde en

De oude papiermolen der Abdij van Groenendaal

draaide voortdurend een molenrad door het schuimende water. Een kanaal, dat later gevuld werd en bijgevolg verdween, bracht het water van de hoogerliggende vijvers naar het rad, dat de werktuigen in het gebouw in beweging bracht.

Mijn opsporingen voortzettende, kwam ik tot de overtuiging dat op deze plaats vroeger een papiermolen bestond, die ook aangegeven wordt op een oude kaart van L. Van Werden, in 1659 opgemaakt. Wanneer deze fabriek opgericht werd kon ik niet achterhalen ; zeker echter was zij in volle werking in het begin der XVII^{de} eeuw en bestond ze ook nog vroeger.

Wij maken er den lezer attent op, dat er hier geen sprake is van mechanische papierbereiding zooals wij deze

thans kennen ; het ging hier over een fabriekje of *molen*, waar men uit lompen en *met de hand* het zoogenaamde *geschept* papier bereidde.

Daar ik mij persoonlijk met het vervaardigen van papier bezighoud, hoop ik voor de lezers van dit tijdschrift hier later een oud stelsel van papierbereiding te beschrijven. Ik bezit het *laatste* blad *handpapier*, dat we ten onzent, te St. Genesius Rode (België), in October 1921 uit de papierstofkuipen schepten.

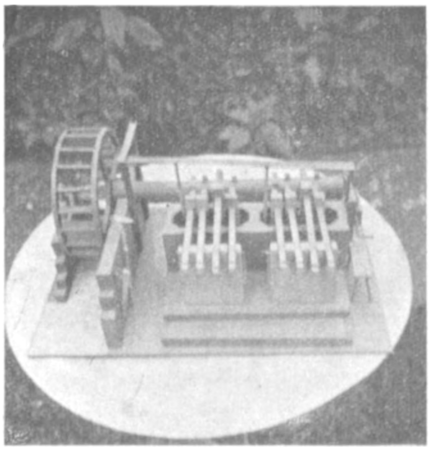

Stampmolen waarmede lompen verwerkt werden tot papierbrij

A. Wouters, gewezen archivaris der stad Brussel, verstrekt geen enkele aanduiding betreffende het bestaan van een papiermolen te Groenendaal. Alleen maakt hij gewag van een windmolen, waar graan gemalen werd, die, in 1439, vlak tegenover het klooster stond.

Ik meen te kunnen bevestigen dat deze « pampiermolen », zooals men eertijds zegde, nog steeds werkte in de XVIII^{de} eeuw, want op een plan, in 1725 opgemaakt door landmeter Bruyn, vond ik nogmaals sporen van zijn bestaan. Bij hetzelfde gebouw staat nog het woordje « papiermolen » vermeld. Wanneer de werktuigen stilgelegd werden blijft mij echter een raadsel.

Op de tweede bijbehoorende afbeelding staat de stampmolen, waarvan sprake in dit artikel. Met de hand

vervaardigde ik uit hout deze verkleinde reproductie van dit toestel, dat zeer eigenaardig was. Een waterrad bracht een met kammen bezette slagas in ronddraaiende beweging. Deze kammen heften de stampers omhoog en lieten ze met kracht op de lompen, die in de ovale bakken lagen, nedervallen, om deze te ontvezelen en te veranderen in een brij, die diende tot het vervaardigen van papier.

Dit aanhoudend geklop moet eertijds in de zoo rustige vallei een oorverdoovend gerucht gemaakt hebben.

Zoolang de doffe slagen in het sombere werkhuis en in het ronde weerklonken, zoolang ook leverden zij het bewijs van de onvermoeibare bedrijvigheid der monniken-papiermakers, die de onmisbare vellen voor het klooster leverden.

De St. Augustijnerorde had een bijhuis te Zevenborren, onder St. Genesius-Rode, waar de kloosterlingen eveneens een papiermolen uitbaatten.

Het jaartal 1743, in een steen gebeiteld, duidt het tijdstip aan waarop de oude papiermolen van Groenendaal hersteld werd.

In 1783 schafte keizer Jozef II het klooster voor de eerste maal af. Na de Brabantsche omwenteling kende het nog een periode van bloei, om daarna met de Fransche revolutie voorgoed te verdwijnen.

In den loop der XVI^{de} eeuw was het klooster van Groenendaal zeer belangrijk en beheerde het een uitgestrekt domein.

Jan van Ruusbroeck, een der beroemdste Vlaamsche prozaschrijvers en mystici, was prior van de abdij en stierf er ten jare 1371.

Boekennieuws.

(België).

Jules Van Cromphout en Fr. Vennekens. *Le château de Gaesbeek.* Drukkerij der Abdij van Affligem. Hekelgem, 1939 Mooi boekdeel van 125 blz. met 16 buitentekstplaten.

Jaren lang hebben de schrijvers tallooze archiefstukken doorpluisd om deze monographie op te stellen.

We vinden hier de namen der Heeren van Gaasbeek van 1236 tot 1795. De oudsten stamden uit het Huis van Leuven. Daarna volgen de familiën van Hoorn, van Egmont, Renesse en Scockaert. Omstreeks het einde der XVIIIe eeuw werd Paul Arconati Visconti, wiens Moeder Henriette Scockaert was, hoofd van de municipaliteit ; in 1800 was hij burgemeester van Brussel. Zijn afstammeling, Jean-Martin Arconati Visconti (1839-1876), treedt in den echt met Marie Peyrat, dochter van den vice-president van den Franschen Senaat. Deze was het die, in het bezit van een groot vermogen, te Gaasbeek een merkwaardige verzameling kunstschatten bijeenbracht. In 1887-98 liet zij aan het kasteel talrijke, doch niet steeds even goed te keuren, veranderingen toebrengen. In 1921 schonk zij het domein Gaasbeek aan den Belgischen Staat. Te Parijs in 1870 geboren, overleed zij er op 3^n Mei 1923. Zij was een bijzonder mooie vrouw, die, naar men zegt, de vriendin en de raadgeefster van Gambetta zou geweest zijn.

Volgt dan een uitvoerige geschiedkundige studie, die, in chronologische volgorde, alle voorname gebeurtenissen aanstipt die voorvielen in dit aloude feodaal kasteel, dat eertijds op de grenzen van Brabant opgericht werd als verdediging tegen deze van Vlaanderen. De schrijvers, bijgestaan door den actieven conservator van het domein, M. G. Lockem, behandelen den bouwtrant van het kasteel en geven een opsomming van de verscheidene zalen en verzamelingen.

We kunnen er niet aan denken hier, al was het dan nog bondig, een beschrijving te geven van de zeldzame en kostbare voorwerpen, die in dit Belgisch Museum voorhanden zijn. Men bewondert er o. m. prachtige tapijten, meesterwerken op gebied van schilderkunst, miniaturen, allerhande oudheden, beeldhouwwerken, kostbare meubels, stoffen, medailles, porselein en plateelwerk. Vele dezer voorwerpen werden door Marie Peyrat gekocht op de beroemde veilingen van het Hôtel Drouot.

Maar — er is een maar — het is vervelend dat we uit de verzameling de talrijke Charles-Alberts niet kunnen verwijderen, die ze werkelijk ontsieren.

Louis Stroobant.

F. VERHEYDEN. *Les hospices de Molenbeek.* Brussel, 1939, 5 fr.

De secretaris van de Commissie voor Openbaren Onderstand publiceert een geschiedkundige monographie (platen).

Iedereen kent het gesticht met zijn kolommen en driehoekig fronton, dat staat op het plein van St. Jans-Molenbeek. Dit gebouw werd ingehuldigd in 1856. In 1866 wilde men er de St. Barbarakerk hebben. In 1879 legateerde Gerard Helman, burggraaf van Grimbergen, 500.000 fr. aan de armenhuizen van de hoofdstad, op voorwaarde dat een hospitium zou gesticht worden dat zijn naam droeg. Molenbeek, dat het grootst aantal armen had, kreeg steeds het leeuwenaandeel van de nalatenschap. Een sanatorium voor zieke kinderen werd, na eerst te Middelkerke ingericht geweest te zijn, naar Breedene overgebracht. In plaats van de portretten van de vroegere bestuurders der gestichten, hadden we in dit boekje van M. Verheyden liever een portret gezien van burggraaf Helman, den edelmoedigen schenker.

LOUIS STROOBANT.

M. BOURGUIGNON, *Le blason populaire Luxembourgeois.* Uittreksel uit schrift nr 4 van de *Académie Luxembourgeoise.* Aarlen, Fasbender, 1938.

Deze 78 blz. geven als het ware een bondig overzicht van den Waalschen volkshumor, die zich, al is het dan soms nog in een platte taal, steeds spontaan en geestig weet te uiten.

Eerst een reeks spots. Deze van Aix-sur-Cloie zijn de *Cotterlach* ; deze van Bonneme de *gros cous* (dikke billen) ; deze van Chairière de cawés (voorzien van een staart). De inwoners van Falmagne heet men de *tiesses d'aragne* (spinnekoppen). Deze van Rachecourt zijn de *Chouôgnas* en deze van S. Médard zijn de *bas vintres* (laag op hun pooten). Deze van Massul zijn *mansuquets* (slecht afgerost).

De inwoners van Athus, Laforêt en Rosière, worden beschouwd als buitengewoon naïef zijnde. Deze van Virton, *Triboulets* geheeten, zijn ruziezoekers. Deze van Guiesch zijn *Biéssembenneren* = bezembinders, een spotnaam die wijst op Germaanschen invloed.

De kinderen van Mortehan zeggen tot deze van Herbeumont :

Warô, Warô,
Patte à gayot,
La malète su l'dos
Les quat' pattes dins l'pot.

(Weerwolf, weerwolf, dikke pooten, de tasch op den rug, de vier pooten in den pot).

Deze van Hatrival (Hatrivau) heet men de *Kwarbeaux,* wellicht voor het rijm. Dit dorp wordt beschouwd als zijnde

het oudste van Gallië en men bewondert het gemak waarmede de bewoners zich uitdrukken. Men onthaalt hen met het liedje :

Païsin, paille au C...
Quatre cint-balle au trou do c...

Te Sugny gebruikt men vóór het meerendeel der naamwoorden het bijv. woord in het vrouwelijk. In plaats van « *mon cheval* », « *mon bœuf* », zegt men er « *ma tchvau* », *ma bû* », enz.

Een werkelijk interessant brochuurtje.

Louis Stroobant.

Syndicat d'initiative et de tourisme de Bastogne. — L'éloge du jambon de Bastogne, 1938, prijs 10 fr.

Een boek van 128 blz. uitsluitend handelend over de hesp van Bastogne, waarvan hier den lof op alle tonen gezongen wordt. Beschrijft het hespenfeest, geeft hymnen en gedichten, sonnetten, enz., enz.

Besluit met te zeggen dat het zwijnenras van in de vroegste tijden veredeld werd in de Ardennen, waar de dieren steeds op een algemeen als de beste erkende manier gevoed werden. Volgens Monselet kreeg het vleesch een beteren smaak door de scherpe lucht der Ardensche hooger gelegen streken, door den geur der kruiden en der vruchten van de diepe wouden. Het oordeelkundig uitsnijden, het leggen in pekel, het rooken met takken van den jeneverbes, dit alles geeft aan de hesp een smaak sui generi. Goede hesp maken is een kunst, alleen voorbehouden aan de ingewijden in het vak.

Bij onze laatste reis naar Virton, in de goede afspanning « Au Cheval blanc », hebben wij ons trouwens zelf kunnen overtuigen van de onovertroffen deugdelijkheid van de smakelijke Ardensche hespen.

Louis Stroobant.

Leyder J. *Evolution de l'interprétation juridique et sociologique de l'épreuve du poison chez les primitifs du Congo Belge.* (Evolutie van de juridische en sociologische verklaring van de proef van het vergift bij de oervolkeren in Belgisch Congo) Bull. van de Société Royale de Géographie, nr 1, 1939.

Wij houden van een studie zooals deze van Leyder, waarin we twee mentaliteiten, twee opvattingen, twee sociale systemen, deze van den blanke en van den neger, tegenover elkaar zien staan. De eerste vindt natuurlijk de proef van het vergift *irrationeel* en barbaarsch en zal ze daarom bij den neger verbieden. Uit het feit dat de blanke zich tegen dit aloude gebruik verzet besluit de neger : 1°) dat de blanke het Godsoordeel niet aanneemt, 2°) dat hij weigert den toovenaar, oorzaak van het kwaad, te straffen,

3°) dat hij weigert het overspel te straffen, 4°) dat hij de tradities der voorouders niet eerbiedigt, 5°) dat hij het bedrog vergemakkelijkt en het lot van den beschuldigde in opspraak brengt. Op twee wijzen zal dan deze neger reageeren. Ofwel blijft hij trouw aan de traditie en zal hij toch in 't geheim de proef van het vergift toepassen. Dit is klaarblijkend. Ofwel zal hij, vertrouwend in de superioriteit van den blanke, tot het besluit komen dat het Opperwezen niet deze vreeselijke macht heeft die men het toeschrijft, noch deze rechtvaardigheid die men veronderstelt, dat het overspel van weinig belang is en dat het niet noodig is aan de autoriteit van het opperhoofd te gelooven.

Zooals men ziet, heeft de blanke dan rekening te houden met deze mentaliteit van zijn onderhoorige. Na een zeer strenge repressieve wetgeving aangenomen te hebben, ziet hij zich verplicht verzachtende omstandigheden te zoeken om de toepassing er van te matigen. Hij moet zelfs zijn wetgeving wijzigen en aan de gerechtshoven toelaten ruim rekening te houden met de plaatselijke omstandigheden.

Bulletijn van de Société Royale d'Archéologie de Bruxelles. Januari-April, 1939.

J. Helbig : *Nicolas Rombouts, peintre verrier et bourgeois de Bruxelles.* Deze kunstenaar, wiens geschilderde ramen men kan bewonderen te Bergen, te Luik en te Brussel, werkte in het begin van de XVIe eeuw voor Philips den Schoone, Margaretha van Oostenrijk en Karel V. M. Helbig geeft schetsen, die aantoonen hoe Rombouts verscheidene details afwerkte, die we precies hetzelfde weervinden te Bergen, te Luik en te Antwerpen. Deze vergelijkende methode laat toe verscheidene werken van den meester te dateeren en te identificeeren ; zijn handteekening komt voor in de Sinte Waudrukerk te Bergen, op het groot raam van Philibert Preudhom (1524).

Nicolas Rombouts, geboren te Leuven en wonende te Brussel, was, aldus Helbig, bij het begin van de Renaissance, de meest gewaardeerde glasschilder in België en tevens een der eerste beoefenaars van den nieuwen stijl.

Het zal den Heer Helbig waarschijnlijk niet onaangenaam zijn, te vernemen dat er in ons tijdschrift reeds sprake was van Nicolas Rombouts (1), glasschilder (verdeeling van goederen in 1539) echtgenoot van Margaretha de Becker, bloedverwanten van Jean Rombouts, eveneens glasschilder, die in 1623 in het bezit is van het kasteel te Impel te Eppegem (2). Nicolas Rombouts, Heer

---

(1) Louis Stroobant : *Les sires d'Eppeghem,* n[rs] 91-92 van *Folkl. Brabançon,* blz. 93.

(2) *Algemeen Rijksarchief.* Schepengr. n[r] 3218², Eppegem. Lancelot van Gottengijs (Gottignies), dochter van wijlen Lanceloot, *hout in leene 't hoff geheeten Rollecote gelegen in de prochie*

van het hof van Cobbenbosch te Eppegem, was de zoon van Wouter Rombouts † 1483 en van Marie Roeloffs, uit een adellijke Leuvensche familie. Nicolas die in den echt trad met Margaretha de Becker, Vrouwe van Cobbenbosch, in leven in 1500 en 1509, behoorde tot het geslacht der Sweerts. Zij was de dochter van Henri de Becker, goudsmid van den Hertog van Burgondië, zoon van Arnou en van Margaretha van Obbergen, dicta Sbosmeyers 1446 en van Catharina Bacx. Hun afstamming staat vermeld in Handschr. nr 3, IIIe deel, blz. 19 van het archief van den Heraldieken Raad.

Rombouts voerde drie zilveren schelpen in azuur. Roeloffs een sautoir in zilver en keel, met kartelrandje van keel. De Becker : van azuur met drie zilveren leliën met gouden staafjes. Op het vrij kwartier van zilver met drie schuinliggende hamertjes van keel.

LOUIS STROOBANT.

Les Dialectes Belgo-romans, Brussel. Januari-Maart 1939.

J. Herbillon : *Germaansche elementen in de Belgo-Romaansche typonomie.* Critische studie over het werk van Franz Pétri : *Germanische Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich. Die fränkische Landnamen in Frankreich und die Niederlanden und die Bildung der westlichen Sprachgrenze.* Lijvig boekdeel waarin M. Pétri zich alle moeite aandoet om België in te lijven bij het Germaansche taalkundig gebied. M. Herbillon zegt dat het ongegronde der thesis van den Heer Pétri afdoend bewezen wordt door een enkel argument van M. Gamillscheg, door de studie het toponymisch doublet *Bergilers*, in 't Vl. *Bellick*, een Gallo-Romeinsche naam op *iacum*, die werd gegermaniseerd door de Franken van de Ve eeuw af, en dat het zonder onderbreking voortleven in de traditie, van den Romaanschen, naast den Germaanschen vorm, een bewijs levert dat de taalgrens sedert de Ve eeuw niet meer merkelijk gewijzigd werd.

Volgens M. Herbillon zouden sporen van een Germaansche kolonisatie in Waalsch België en in 't Noorden van Frankrijk, slechts sporadisch voorkomen te midden van een Gallo-Romeinsche bevolking.

Persoonlijk meenen wij dat de toponymische gegevens zullen dienen getoetst te worden aan hetgeen opgravingen zouden kunnen opleveren.

LOUIS STROOBANT.

Eppegem. Christiaan Baers houdt 1/3 der goederen van Impele *daer jouffr. Cathelyne Bacx op staet.* Jan Rombouts, zoon van *meester* Claes, houdt een gedeelte van Impele *oft leen van den Moistere.* Jan Rombouts houdt 1/6 op *alle de goeden van Cobbenbosch in de prochie Eppegem.* Marten van Bossuyt 1/3 van de heerlijkheid van Cobbenbosch. Jan Rombouts idem 1/3 van de 1/2.

Oostvlaamsche Zanten, Gent, 13e jaargang, nr 6, November-December 1938.

Maurits De Meyer : *Het opstellen van het koren in Vlaanderen,* Zomer 1938. Vervolg op een studie, verschenen in 1936. Kaarten en afbeeldingen van schooven op het veld. Studie over de wijze waarop de schooven op het veld opgesteld worden en afbakening van de streken waar eenzelfde opstelling in voege is.

P. De Keyser. *De Strandvisscherij langs de Vlaamsche Noordzeekust* II. Behandelt het haringvisschen tusschen Nieuwpoort en de Panne als strandvisscherij.

Beschrijving der netten. Over aasdelven, kordeelvisschen en wantvisschen aan de Westkuste. Technische details betreffende de vischvangst door Dr Engelbeen.

J. Vermeulen : *Arteveldiana.* Folklore, herinneringen aan en iconographie van den grooten Gentschen volkstribuun. De schrijver, die Victor Hugo, het schilderij van Van Aise en verscheidene gedichten citeert, spreekt niet over de cantate van Gevaert :

't Es 't volk van Aertevelde
't Zijn de jongens van Gent !

Sprekend over het standbeeld van Van Artevelde op de Vrijdagmarkt, zeggen de Gentenaars :

Hij voelt of het begint te regenen !

Aldus verklaren zij op hun manier het uitstrekken van den arm.

L. Lievevrouw-Coopman : Springspelen voor Jongens. Opsomming van openluchtspelen, door de Gentsche jeugd beoefend.

LOUIS STROOBANT.

Oostvlaamsche Zanten, Gent, Januari-April 1939.

Paul De Keyser : *Uit de herinneringen van nonkel Selmus,* geschiedenis van de familie Gevaert, de pianomakers van Gent, afkomstig van Huysse.

Maurits Gysseling : *Folklore uit Oudenburg en omliggende.* Goede verhandeling over de folklore van deze aloude stad, gelegen tusschen Oostende en Brugge. Spreekt over de onderaardsche gangen op de groote markt en over de 12 gouden apostelen, die op het oude kerkhof in den grond verborgen werden. Schrijver besluit met vertellingen over duivels, heksen en *Nikkers.* Hij noteerde talrijke kinderspelen en raadseltjes.

LOUIS STROOBANT.

(Buitenland).

ADOLF SPAMER, *Hessische Volkskunst,* Iena, Eugen Diederichs Verlag, 1939 — mit 292 Abbildingen. Mk. 7.50.

Mooi gekartonneerd boekdeel met studiën over Hessen : de inwoners, de woningen en hun versiering, hun bemeubeling en het gereedschap, de kleedij, het borduurwerk, de decoratieve kunst, enz.

Plans en houtsneden. Op de 292 foto's zien we het Rathaus van Michelstadt, landelijke woningen, kerken uit de Kreise Darmstadt, Lauterbach, enz., versierde gevels uit de Kreise Marburg en Biedenkopf, gebeeldhouwde kerkportalen, binnenhuisjes uit Lauterbach en Schotten, gebeeldhouwde trapjes uit Obergrenzbach, de met beeldhouwwerk versierde Truke (huwelijkskisten) uit Oberhessen, galakleedij in Rollshausen, een begrafenis te Lutgelinden, waar alle mannen een hoogen hoed dragen en de vrouwen hun gelaat verborgen houden onder zwart zijden hoofddoeken, den *brautkranz* (bruidskroon) op het hoofd van zinnebeeldige poppen, vrouwenhoeden, geborduurde kleedingstukken, kinderspeelgoed, pijpekoppen, aardewerk, enz.

Dit alles geeft ons een beeld van een weliswaar oorspronkelijke, maar toch weinig aantrekkelijke volkskunst. Het doet bijna aan als een vergelijking tusschen den Louis XV van Potsdam met dezen van Versailles. Het is alles plomp, grof en naïef.

LOUIS STROOBANT.

CHARLES DIOT, *Les Sourciers et les Monuments Mégalithiques.* Bourg, Berthod, 1935.

Schrijver onderzocht op archeologisch gebied de streek gelegen tusschen Bourg en Revermont (Jura). M. Diot is vooral roedewichelaar of bronnenzoeker, die beweert dat electrische golven uitgaan van de roede of van den slinger van het registreertoestel. Het lichaam van den wichelaar doet dienst als antenne of als ontvangsttoestel, terwijl de hersenen als detector fungeeren. Dit laat M. Diot toe de lichamen te ontdekken en te herkennen, vanwaar de invloeden of de uitstralingen uitgaan die hij onbewust waarneemt.

Bronwater veroorzaakt verticale of schuine uitstralingen, die de wichelroede van den bronnenzoeker doet draaien. De roede bestaat uit een stokje met vork, dat met beide handen vastgehouden wordt, de palmen naar boven, de ellebogen tegen het lichaam Wichelroede of slinger komen eveneens in beweging boven grotten, onderaardsche kelders of holen, metaaladers, steenkoollagen, petroleumbronnen, enz... Het volstaat in de hand een stukje te houden van het gezochte lichaam. Roede of slinger zijn alsdan geneutraliseerd en zullen nog slechts bewegen onder invloed van

een lichaam van denzelfden aard als dit dat in de hand gehouden wordt. Bij alle andere lichamen blijven zij onbeweeglijk.

De roedewichelarij kan diensten bewijzen op gebied van geneeskunde, omdat zij kan dienen om het zieke lichaamsdeel op te sporen, hetzij met elk orgaan afzonderlijk te onderzoeken, hetzij met te werken op een anatomische plaat. Sommige bronnenzoekers kunnen met slinger of roede de geneesmiddelen (planten of mineralen) voor een bepaalde ziekte opzoeken.

Schrijver spreekt vervolgens over de megalietische monumenten en over de betrekking die er bestaat tusschen de plaats waarop zij staan en de bronnen die er zich bevinden. Volgens hem werden deze monumenten, menhirs en dolmens, door de priesters-bronnenzoekers uit het neolithisch tijdperk opgericht nabij het kruispunt van twee onderaardsche bronaders.

De rijen menhirs zouden, wat hun richting betreft, den loop der onderaarsche bronnen volgen. Het hoofdstuk besluit met een uiteenzetting over de verschillende soorten menhirs, menhirsbeelden die gelijken aan phallische monumenten, met een beschrijving er van en het aanduiden van hun ligging aan het kruispunt van bronnen. De Cromlechs, *cirkelvormige tempels*, zijn omringd door verscheidene bronnen. De dolmens zijn alle gericht naar den hoek gevormd door twee onderaardsche bronnen (afbeeldingen). De napjessteenen, met de wichelroede onderzocht, bleken geplaatst te zijn om de bronaders af te bakenen. Boomen, waarvan een genezende kracht wordt toegeschreven, groeiden boven een onderaardschen bronader. Het hakenkruis of Swastica, zinnebeeld van de aarde, is van godsdienstigen aard en zou, zooals schrijver het met een schets bewijst (?), de projectie van bronnen zijn. De geneeskrachtige of legendarische steenen kregen een geheiligd karakter, om reden van de verticale invloeden die er doorheen gaan. De steenen met bepaalde indrukken staan eveneens onder de verticale invloeden van een bron. Het VIe Hoofdstuk handelt over de *Priesters-bronnenzoekers* of Druïden en over de Keltische tradities, die betrekking hebben op de roedewichelarij.

De studie van M. Diot, in haar geheel genomen, leidt tot besluiten die de lachspieren zouden in beweging brengen.

Is het noodig, er op te wijzen dat de roedewichelarij bij de Scyten het voornaamste middel was om de toekomst te voorspellen. Hiertoe gebruikte men een hazelaren of beukenhouten stokje (boom aan de zon toegewijd). Naargelang de runenteekenen, toevallig door deze *op den grond geworpen* stokjes gevormd, voorspelde men de toekomst. Cf. Bergmans, *Les Scytes*.

LOUIS STROOBANT.

J. M. ROUGÉ, *Quelques tours de sorciers*, uittreksel uit tijdschrift *Berry Médical*, 2e trimester, 1939.

In een warm toegejuichte rede, spreekt de conservator van de bibliotheek van Tours over het bijgeloof dat betrekking heeft

op de geneeskrachtige bronnen, op de St-Janskruiden, enz. Het dwaallichtje heet er *feu Belluard, foiraux* of *chat foiroux*.

De dwaallichtjes zijn zieltjes in nood.

De toovenaars kunnen iemand veel kwaad berokkenen, doch zij genezen eveneens koeien die geen melk geven, hennen die de pip hebben, enz.

Hij, die door den weerwolf of *coureux d'Elbron* betooverd werd, verandert elken avond in schaap, hond of wolf. Heel den nacht moet hij dan al blatend, al blaffend, al huilend door de velden loopen.

Bij een huwelijk neemt de *noueur* (binder) een koord in de hand en zegt hij *Nobal, Ribal, Varnarbi*. Zoo dikwijls hij deze drie geheime woorden herhaalt, zoo dikwijls ook zal de bruidegom weer moeten beginnen om het huwelijk te voltrekken. Om het onheil te bezweren moet de bruidegom, zoolang het evangelie duurt, op het kleed der bruid staan.

LOUIS STROOBANT.

Revue de Folklore Français et de Folklore Colonial. Parijs, Larose, deel IX, Juli-September 1938.

René Maunier brengt *Nola's en Indrukken uit Roemenië*

De Roemeensche burger is een mijnheer, die zijn hemd *in* zijn broek draagt ; de boer is een heerschap, dat zijn hemd *op* zijn broek draagt.

Spijskaarten op zijn Turksch, café's en drankjes op zijn Oostersch. Een eigenaardige vermenging van alle gebruiken, uit alle tijden.

Henri Manceau beschrijft de *Volkskleedij in de Ardennen.* Om zich tegen koude te beschermen omwonden de houthakkers van Ligny l'abbaye hun beenen met roggestroo, dat zij dan met koordjes vastbonden, op dezelfde wijze als wij dit doen met de champagneflesschen.

Die kiel behoort tot het Zondagsch pak. De Zondagsche kiel daalt af tot aan de knieën ; deze die in de week, bij het werk, gedragen wordt is kort. Een breede kiel was een teeken van rijkdom en werd versierd met paarlemoeren knoopen. Mannen in den rouw droegen een zwarten kiel (afbeeldingen).

Lifchitz en Paulme publiceeren *Raadseltjes en Spreekwoorden* uit Dogon (Fransch Soedan).

169 raadseltjes als : mijn grijze hen komt niet in het huis (vrouw die haar maandstonden heeft). Zij leeft vijf dagen afgezonderd in een huis, dat gelegen is nabij het dorp.

LOUIS STROOBANT.

Folklore paysan, Amiens, Mei-Juli 1939.

In dit nummer bespreekt E. van Moé *de wijze van den grond te bebouwen in vroegere tijden in Frankrijk.* Hierbij steunt hij vooral op de verluchting van oude handschriften. Het artikel

is geïllustreerd met eigenaardige afbeeldingen door *de Lyre* en andere miniaturisten, bewaard in de *Nationale Bibliotheek.*

E. Violet, laureaat van de Academie, spreekt over den *wijnoogst in de omgeving van Macon*, vroeger en thans.

Jeanton schrijft een juridische studie over *traditioneele gebruiken, betreffende de verdeeling der braakliggende gemeentegronden* in de Bourgondische Bresse.

Ch. Parain, *Overblijfselen van collectieve dienstbaarheden op de weiden van Gramat* (Lot). Geeft eigenaardige bijzonderheden over de met muurtjes omringde weiden en ook over een groote weide, toebehoorend aan 80 eigenaars en toegankelijk voor al de kudden uit de gemeente.

Boréa. Het leven in de Zeealpen.

De kleedij in het vroegere graafschap Nizza gedurende de XIXe eeuw. Goede bijdrage tot de folklore van deze streken.

Dit driemaandelijksch tijdschrift der *Chambres d'agriculture* van Parijs blijkt flink op de hoogte te zijn van hetgeen er in de folkloristische wereld gebeurt.

LOUIS STROOBANT.

Revue de l'Avranchin, Avranches, 2e trimester 1939.

Brengt een flink artikel van Ruault over *Oude wegen*, geïllustreerd met een kaart van 1550, volgens het dagboek van den heer de Gouberville.

Notes sur montanel, uit het handschrift van Mad. Goutier in 1899 opgeteekend in het kasteel van Goult, door M. A. de la Vieuville.

L. S.

Les Loisirs Culturels de France, 1e jaarg., nr 1. Chatenay-Malabry (Seine), April-Mei 1939.

Mooi brochuurtje van 22 blz., met op den omslag drie paar werklieden uit de zoutmoerassen van Saillé (Loire-Inférieure), de mannen met groote hoeden, de vrouwen met kappen. Guy Le Floch vraagt zich af : *Kan het volkslied nog herleven* te Marinette.

Fournis, *De strijksters der Bretonsche kappen.* Om de groote kragen van Quimperlé te strijken zijn er niet minder dan 300 harde strootjes noodig voor de pijpen.

Martel noteert de muziek van *Dansen uit Vendée.* Schetsen verduidelijken dit artikel.

L. S.

VAN WALCHEREN, *Gerechtsboomen en steenen Roelanden*, in *Eigen Volk.* Haarlem, Maart 1939.

De volksvergaderingen hadden plaats nabij den gerechtsboom. Na de christianiseering echter hadden de godsdienstplech-

tigheden plaats in de kerk, waarvan het *heiligdom* het vroegere *halgadom* verving. Later hebben de bijeenkomsten plaats in een open zuilengang, die vervangen werd door het stadhuis of *town-hall*

Op onze dagen herkent men nog steeds in de groote markt, de nabije kerk en het stadhuis, het aloude *ruothland* (Roelant, rechtsland volgens Guido Lirzt). Deze steenen Roelanden of *wahrzeigen*, in Westfalen en in Noord-Duitschland, zijn gewoonlijk 3 m. hoog en verbeelden een ridder die met zwaard en schild gewapend is. Zij werden opgericht op de markt of op het openbaar plein. Schrijver telt er ongeveer 200, waarvan de oudste zouden dateeren uit de XIVe eeuw. Hij meent dat deze beelden geen uitstaans hebben met Karel den Groote. Zij waren het palladium hunner vrijheden en hun verplaatsing was dikwijls de oorzaak van oproerige bewegingen. Volgens G. Liszt zou *Roelant* of *Ruothland* niets anders zijn dan het Rechtsland, doch van Walcheren meent dat het oorspronkelijk beelden van Odin waren, opgericht op het Ruothland nabij het Halgadom. Hij vraagt zich vervolgens af, waarom deze steenen Roelanden niet bestaan in het Oostelijk gedeelte van Nederland. Te Amsterdam zouden er drie geweest zijn. Een dezer beelden voerde op het schild een zwaard of een kruis. Wij meenen dat het een St. Antoniuskruis is. De esch *Ygdrasil* was het symbool der godheid. De christianiseering, uit Ierland en Engeland gekomen, maakte van den esch een *Maria-linde*. Talrijke gemeenten uit Noord-Brabant voeren een boom in hun zegel, hetgeen een overblijfsel van den *Ygdrasil* zou zijn.

Wij wenschen M. van Walcheren geluk met zijn artikel. De oorsprong der *Roelanden* (Gent, Aalst, enz.) werd totnogtoe nog niet voldoende bestudeerd. Een studie over dit onderwerp zou dan ook uiterst belangwekkend zijn.

Het ontstaan der *Roelanden* is te zoeken in de *Edda's*.

De *butstein*, de steen van waarop alle berichten bekend gemaakt werden, werd het *perroen*, terwijl de esch *Ygdrasil*, onder denwelken de Asen samenkwamen, de *linde* onzer Kempische dorpen werd. Op andere plaatsen hielden de schepenen hun vergaderingen op het kerkhof, onder den kerktoren. Deze toren, die elders het belfort is, is een survival van den *Ygdrasil*, waarop een windwijzer of een ander gelijksoortig embleem geplaatst werd. 't Is boven in het belfort dat wij de *Klokke Roelant* aantreffen (te Gent). Elders, zooals te Nijvel, is het *Jean de Nivelles*, de *Klokman*, die Roelant vervangt. Overal zijn zij het zinnebeeld der gemeentevrijheden.

Onder de linde werd het huwelijk voltrokken.

Al onder den lindeboom groene
Mijn lief, mijn waerdste goed
Zij namen elkander bij de hand
En gingen onder de linde.

De Irminsul was een kolom aan Odin toegewijd, volgens anderen aan Arminius, den overwinnaar van Varus. Volgens den

Saksischen annalenschrijver Witikind hing de standaard, waarop een leeuw, een draak en een arend met opengespreide vleugels geschilderd waren, boven aan de *Irminsul*. Noteeren wij dat draken en arenden op de Vlaamsche belforten staan en dat de leeuw voorkomt op het wapenschild van Vlaanderen.

In 772 deed Karel de Groote de *Irminsul* der Saksers omverwerpen en leggen in de kerk van *Hildesheim*. De H. Bonifacius liet bij de *Katten* een overgrooten eik, toegewijd aan Thor, omhakken.

De gewoonte van de schepenen of de rechters op een open plaats en onder een *linde* te doen samenkomen, bleef in België bestaan tot in de XIIIe en de XIVe eeuw.

Lodewijk de Goede gaf het bevel recht te spreken op een plaats, die tegen weer en wind beschut zou zijn (Cap. A° 819). Op vele plaatsen werd het aan de schepenen-rechters verboden, voortaan nog zitting te houden in het *lucus* (heilig bosch), op het kerkhof of in de kerken.

De Kapitulariën verbieden dit gebruik *Mallus neque in ecclesia neque in atrio éjus habeatur* (Cap. 3, A° 819 § 14).

Laat ons hieraan toevoegen, dat het belfort zelf de privilegiën der gemeente voorstelde. Oudegherst (blz. 202) verhaalt dat het vuur het belfort vernielde, dat op de markt stond. Graaf Gwijde, meenend dat de privilegiën verbrand waren, besloot Brugge te besturen als een stad zonder voorrechten. Hetzelfde is waar voor de klokken. Het was hier de eerbied voor de letter ten nadeele van de juridische beteekenis.

LOUIS STROOBANT.

Eigen Volk. Tijdschrift voor de Volkskunde van Groot-Nederland. Haarlem, Mei 1939.

Dekker : *De Sint Antoygilde te Dwingeloo* brengt bijzonderheden over een oude gilde.

Klaes Sierksma : *Friese sjibboleths en nog wat*, Friesche dialectische spreuken en zegswijzen :

> Bûter, brea en griene tsjiis ;
> Hwa 't det net sizze kin
> Is gijn oprjechte Fries.

Rasch : *Luilakbollen*, een Amsterdamsche volksvertelling.

Rasch : *De profetieën van Joh. van Liliëndaal.* Deze Johannes Craywinkel, die assistent-proost was te Liliëndaal, was monnik te Tongerloo.

Rasch : *Musea en Folklore*, spreekt over de rijke verzamelingen die voorhanden zijn in het West-Friesch Museum en die voortkomen van de familie Carbasius.

L. S.

Béaloideas, the journal of the Folklore of Ireland society. Dublin, Nodloig, 1938.

Séan Mac Giolla Meidhre : *Some notes on Irish farm-houses* met gezichten op en plans van Iersche pachthoeven. Zij zien er eenvoudig en armoedig uit.

De vertellingen van deze verzameling werden genoteerd te Tir an Air, in het district gelegen tusschen Mallacanny en Newport, in N. W. Mayo ; zij werden opgeteekend in 1922-23 uit den mond van Tomas Mac Aodhain, een ouderling, die stierf in April 1939.

Pádraig ó moghrain : *Bealoideas ó chuirgheas umhaill,* is de Keltische legende van den achtervolgden man, die een toevluchtsoord zoekt bij zijn vader ; deze jaagt hem echter weg. Hij moet dan drie reuzen en hun moeder bevechten. Hij slaagt er in zich van hun wapens meester te maken. Een zeemonster of draak komt tusschen en vecht met een gouden *sling-ball* (slinger ?). Hij huwt ten slotte met een prinses en St. Patrick drijft de duivelen uit.

LOUIS STROOBANT.

Folk-Liv, Thulé, Stockholm, 1938.

Reidar Th. Christiansen : *Gaelic and Norse Folklore.* De geleerde archivaris van Oslo brengt hier een flinke vergelijkende studie tusschen Iersche en Noorsche Folklore.

Vilein Prazak (van Bratislava) : *Die Sozialen zustände als grund für die formenänderungen im bereiche der materiellen Kultur.* Afbeeldingen van Slovaaksche leemen woningen (plans).

Ake Meyerson (van Stockholm) : *Berufsspezialisierung der städtischen Bevölkerung* (afbeeldingen). Studie over de ambachten in de XVe eeuw.

K. B. Wiklund : *Untersuchungen über die älteste geschichte der Lappen und die Entstehung.* (afbeeldingen van ingespannen dieren en van landelijk gereedschap). Studie over het temmen en het fokken van rendieren.

LOUIS STROOBANT.

Vragen en Antwoorden.

Zooals wij het in een vorig nummer aankondigden (Br. F., XVIIIe, blz. 392) openen wij een nieuwe rubriek in ons tijdschrift. Wij hopen dat ze leefbaar zal blijken. Onnoodig er op te wijzen dat ze uiterst nuttig zal zijn voor onze lezers. Iedereen echter hoeft hier mede te werken. Wanneer iemand een vraag stelt, is het ook blijkbaar dat hij een antwoord verwacht. Zoo gij hem kunt helpen, wees dan niet zelfzuchtig, ten minste zoo gij de inlichting niet noodig hebt voor een persoonlijk werk, wat gewoonlijk wel niet het geval zal zijn. Verlangt gij zelf een inlichting te bekomen, doe dan op uw beurt een beroep op de anderen. Ons tijdschrift staat hier ten uwen dienste. Het wordt gelezen door honderden personen, zoowel buitenlanders als Belgen, en er bestaat dan ook meer kans dat gij een antwoord zult krijgen, dan wanneer gij eenige brieven aan eenige personen schrijft. Het eene belet trouwens het andere niet. Kunt gij persoonlijk geen antwoord geven op een bepaalde vraag, heel dikwijls zult ge nochtans toch kunnen helpen, zonder al te veel moeite, met eens eventjes op inlichtingen uit te gaan in uw omgeving, in uw streek. Een concreet voorbeeld zal dit duidelijk maken. In onze Franschtalige uitgave publiceeren wij een artikel over de verschillende namen die gegeven worden aan de dadels. Veronderstel even dat onze rubriek reeds voor een jaar bestaan had. Dan had de lezer deze vraag reeds toen kunnen stellen en heel gemakkelijk hadt gij ter plaatse om inlichtingen kunnen uitgaan.

Eenige woordjes om te zeggen hoe wij zullen te werk gaan. De vragen zullen genummerd worden ; ze zullen bijgevolg niet meer herhaald worden. Wanneer wij het antwoord geven zullen wij alleen verwijzen naar het volgnummer en tusschen haakjes zullen wij de bladzijde van de revue aangeven, waarop de vraag in kwestie voorkwam.

De vragen zijn anoniem. Wij vermelden den naam niet van den persoon die ze stelde. Ook de antwoorden worden voor iedereen gegeven. Moest nochtans het geval zich voordoen dat een lezer, om 't even om welke redenen, rechtstreeks in betrekking zou wenschen te komen met den steller van een vraag of van een antwoord, dan zouden wij, daar het toch hoofdzakelijk ons doel is te dienen en te helpen, volgaarne aan dit verzoek voldoen. Het spreekt eveneens van zelf dat wij ons het recht voorbehouden een vraag niet te stellen, hetzij omdat wij oordeelden dat zij buiten het bestek van onze uitgave valt, hetzij omdat wij meenen dat ze te banaal of ongepast voorkomt. Wij zullen op dezelfde wijze te werk gaan met de antwoorden, zoo wij vermoeden dat een brief-

wisselaar onze lezers voor den gek wil houden. Wij zullen niet vergeten dat er in ons land wel eens graag gezwansd wordt. Doet het geval zich voor dat een antwoord het zedelijkheidsgevoel zou kunnen kwetsen, daar de folklore in de taal niet veel rekening houdt met onze zedelijkheidsbegrippen, dan zullen wij den steller van de vraag persoonlijk het antwoord verstrekken.

* * *

Hier volgt thans onze eerste reeks vragen. Wij rekenen op u, waarde lezers en vrienden, opdat wij, in een eerstkomend nummer reeds, enkele antwoorden zouden kunnen publiceeren :

1° Gebruiken de kinderen geen bepaalde uitdrukking om te zeggen dat het sneeuwt ?

Bij voorbeeld : Is een bepaalde heilige niet bezig met het uitschudden van zijn matras, of plukt hij zijn ganzen ? Zijn het jonge diertjes die vallen ? Ziet men geen verband tusschen het weerkundig verschijnsel en de beleefdheid van dezen die werk vragen

Met juistheid de gemeente aangeven en ook den tijd waarop de zegswijze gebruikt wordt of werd. Nemen de volwassenen de uitdrukking ernstig op of is er een bijbedoeling van spot ? Wordt ze alleen gebruikt bij het vallen van de eerste sneeuw ? Is er geen sprake van bepaalde personen : de H. Catharina, Helle of Holda, Tante Arrie e.a. m. ?

2° Te Herzele (Vlaanderen) zet men op 1[n] Maart een stoel aan de deur van het huis en met heet de maand Maart, die maar een slechten naam heeft, welkom.

Wellekom Maart
Sleept mij niet mee met uwen staart.

Bestaan er soortgelijke gebruiken in andere localiteiten ?

3° Te Ocquier, bij Durbuy stookt men vuurtjes op Vastenavond (Dinsdag) en met zegt : *les soirées sont dans le feu* (de avonden zijn in het vuur). Dit wordt gedaan door jonge lieden van 17 à 18 jaar. De volwassen mannen stoken vuur op den daaropvolgenden Zondag. Men springt over deze vuren om gedurende gansch het jaar van buikpijn bevrijd te blijven. Bestaan ook elders dergelijke gebruiken ?

4° Te Remouchamps geeft men het gras, waarover de processie ging, aan het vee, om de dieren tegen bliksem te beschermen. Kent men andere soortgelijke gebruiken op andere plaatsen?

Bestaat er in Brabant een soortgelijk gebruik?

5° Weet niemand waar een (volledige of gedeeltelijke) verzameling voorhanden is van het tijdschrift « *Melusine* » dat eertijds te Parijs uitgegeven werd ?

6° Waar bevindt zich een volledige verzameling van het tijdschrift « Jadis », vroeger te Zinnik uitgegeven.

7° In Fransch-Vlaanderen danste men eertijds (voor een vijftig jaar) de *Yansmet,* waarvan onze briefwisselaar de muziek bezit. Hij vernam dat er nog vroeger een andere dans bestond, de *pas des bœufs* (ossenstap) die met den eersten veel gelijkenis vertoont. Kan niemand hieromtrent inlichtingen verstrekken of referentiewerken aanduiden, die zouden kunnen geraadpleegd worden.

8° In een gedicht uit de *Chansons des Rues et des Bois L'ascension humaine,* schrijft V. Hugo volgend vierregelig vers :

Et dans l'herbe et la rosée
Sa génisse au fier sabot
Règne, et n'est point éclipsée
Par la vache Sarlabot.

Wat verstaat hij hier door « vache Sarlabot » ?

Onze briefwisselaar, een Belg die in Frankrijk woont, meent dat Victor Hugo in België en meer bepaald te Brussel, iets over die koe « Sarlabot » vernam. Wat beteekent desnoods het woordje « *Sarlabot* » alleen ?

De Folkloristische Beweging.

Nationale Commissie voor Folklore.

Tijdens de laatste twee vergaderingen werd door de Nationale Commissie voor Folklore de bespreking voortgezet van de op te maken Bibliographie van de Belgische Folklore, een taak die wel niet zoo gemakkelijk zal zijn als men in het begin wel gedacht had. Om de opzoekingen te vergemakkelijken bepaalde de Commissie zich inderdaad niet bij het opmaken van de Bibliographie van het loopend jaar, doch ze wilde een volledige Bibliographie van de gansche Folklore opstellen, van 1830 af. Eens dat deze er zal zijn, zullen de folkloristen geen tijd meer moeten verliezen om lang en soms tevergeefs naar een inlichting te zoeken, te meer daar gezegde bibliographie de Bibliotheken zal aangeven, waar zeldzame en oude uitgaven kunnen geraadpleegd worden.

Ten slotte volgde een totnogtoe zonder definitieve conclusie gebleven bespreking, over de opportuniteit van het behandelen van de Belgische Folklore volgens de cartografische methode. Het voor en het tegen worden ongeveer door hetzelfde aantal leden verdedigd. Sommigen oordeelen het nuttig, in navolging van Franschen, Duitschers en Nederlanders, deze cartografische methode in te voeren, terwijl anderen meenen dat deze werkwijze, net als om 't even welke andere, slechts dient gebruikt te worden naargelang dit voor een bepaald geval gewenscht of noodzakelijk blijkt.

Inhuldiging van het Museum te Virton.

De Luxemburgsche Academie, in 1934 opgericht door Mevr. Van den Corput, stelt zich ten doel, elke werking aan te moedigen, die Luxemburg beter wil doen kennen.

Om tot een intensiever werking te komen, om de belangstelling van het volk te wekken en eveneens om jonge opkomende talenten aan te moedigen, wordt door de Academie elk jaar, in een bepaalde localiteit in de provincie, een « dag » ingericht, met publieke vergadering en allerhande feestelijkheden.

Na Arlon, Marche en Bouillon kwam thans Virton, de hoofdplaats van de Mergelstreek, aan de beurt, om de Academici en hun vrienden te ontvangen.

Na een voorbereidende aparte vergadering, werden de leden der Academie ten stadhuize ontvangen door den Heer Burgemeester Behin, omringd door de leden van het gemeentebestuur.

Vervolgens ging M. Van den Corput, gouverneur van de

provincie, in de aanwezigheid van talrijke uitgenoodigden, over tot het openen van een tentoonstelling, waarop schilderijen, beeldhouwwerk en gravures van een veertigtal Luxemburgsche kunstenaars bijeengebracht werden.

Bij deze tentoonstelling was een afdeeling voorzien voor de uitgaven van werken door Luxemburgers geschreven.

In den namiddag, na een landelijk maal gebruikt te hebben, woonden de academieleden de opening bijvan het « Muséé Gau mais », ondergebracht in het vroegere klooster der Minderbroeders. M. Fouss, conservator van de nieuwe inrichting, liet er de academici en hun vrienden voor de eerste maal zijn interessante geschiedkundige en folkloristische verzamelingen bewonderen.

Te 16 uur had de openbare academische zitting plaats. Veel volk was er tegenwoordig.

Bij het openen der zitting werden vooreerst door Mevr. Van den Corput de aanwezige deskundigen welkom geheeten : M. Christophe, afgevaardigde van den Minister voor Openbaar Onderwijs ; Ries, vertegenwoordiger der letterkundigen van het Groothetogdom Luxemburg ; Hissette, conservator van de Koninklijke Bibliotheek van België ; Marinus, afgevaardigde van de Nationale Commissie voor Folklore ; Breuer, hoogleeraar te Luik en bestuur der van den dienst der opgravingen van de Musea van het Jubelpark ; eveneens de H.H. Voorzitter en leden van de « Société des Naturalistes » en der « Archeologues du Nord de la Meuse ».

Mevr. Van den Corput drukte haar tevredenheid uit over de werking van de Academie tijdens het afgeloopen jaar en ontleedde tevens de laatst verschenen uitgave.

Vervolgens sprak M. Fouss over de beteekenis van dit gewestelijk Museum voor Folklore.

Dr Hollenfelz en prof. Breuer spraken daarna over de gewestelijke musea en de oudheidkundige opgravingen. De vergadering beluisterden ten slotte een prachtig concert dat, onder leiding van den componist, enkele werken ten gehoore bracht van den E. H. Camille Jacquemin, eersten prijs voor orgel in de Schola Cantorum te Parijs.

Het Brugsche Museum voor Folklore.

Voor een paar jaren vatte een groep kunstenaars, letterkundigen en archeologen het plan op, te Brugge een Museum voor Folklore op te richten.

In de aanwezigheid van een talrijk en uitgelezen gezelschap, had thans, op 1^n^ Juli te 5 uur, de niet-officiëele opening van het nieuwe museum plaats. Drie zalen op de eerste verdieping van het Belfort, werden door het gemeentebestuur ter beschikking van de inrichters gesteld.

In een passende atmosfeer vinden we hier ontelbare herinneringen weer aan de zeden en gebruiken van de neringen en ambachten, of aan eeuwenoude dingen uit de streek.

Tusschen de aanwezigen, die de plechtigheid bijwoonden, werden opgemerkt : de H.H. Baels, gouverneur van Oost-Vlaanderen, Geuens en Degroeve, volksvertegenwoordigers, Neels, senator, Ollivier, bestendig afgevaardigde, Botte, arrondissementscommissaris, Deschepper en Ryelandt, schepenen, Crick en Nijst, conservators der musea voor Folklore te Brussel en te Maaseik, Trefois en Verloot van Gent, enz.

M. Verwaetermeulen, onder-voorzitter, dankte de overheden voor hun steun en bracht een warme hulde aan den voorzitter M. Dewolf en aan den conservator M. Guillaume Michiels, die dit Museum tot stand brachten.

Ten slotte werden zij gelukgewenscht door den H. Baels in naam van de provincie en door Schepen De Schepper, in naam van het gemeentebestuur.

In het Museum te Audenaarde.

Toen wij onlangs een bezoek brachten aan deze stad, mochten wij met een waar genoegen vaststellen, dat men er in de oude Lakenhalle degelijk werk verricht had.

Men heeft er nl. de tapijtwerken, die toebehooren aan de kerk en die daar niet konden tentoongesteld worden zooals het behoorde, langs de wanden opgehangen. De versiering van de groote zaal werd volledigd met enkele groote stukken, die evenmin in het Museum een passende plaats konden bekomen.

Het geheel dat er aldus tot stand kwam is effenaf merkwaardig en verdient een woord van lof.

Het Museum van het Zeewezen.

Zonder onderbreking wordt, door een met dit doel tot stand gekomen groepeering, de oprichting nagestreefd van een Museum, waar allerlei voorwerpen betreffende onze zeevaart zullen verzameld worden.

In geval men een gepast locaal kan vinden zou het museum talrijke voorwerpen uit particuliere verzamelingen ten geschenke krijgen ; deze werden reeds door verscheidene eigenaars beloofd. Meer dan honderd modellen van oude vaartuigen zijn thans in particuliere verzamelingen verspreid en hierbij worden waardevolle relieken aangetroffen, zoowel wat hun historische als wat hun stoffelijke waarde betreft. Er zijn namelijk schepen die alleen op onze wateren aangetroffen werden, voor den tijd dat de uitvinding van stoomkracht en motor eenzelfde model in voege brachten. Thans bestaan het meerendeel dezer vaartuigen niet meer. We denken hier aan de « *otters* », de « *Brabantsche schuiten* », de « *zeeschuiten* » de « *denderschepen* », de « *poenen* », de « *westerlingen* », de « *koffers* », de « *galjooten* ». Sommige dezer schepen, zooals de « koffers » en de « galjooten », aarzelden niet zich op den Oceaan te wagen, niettegenstaande het feit dat zij slechts klein

waren ; eenige vaarden zelfs tot Rio-de-Janeiro, hetgeen ons een bewijs levert van den durf en de kennis van onze vroegere Antwerpsche zeevaarders. Er bestaan nog enkele modellen van « koffers » en van « otters », andere zijn echter te loor gekaan en om ze weder samen te stellen zou er moeten een beroep gedaan worden op specialisten... waarvan de jongste thans meer dan tachtig jaar is.

De « Vrienden » van dit nieuwe museum houden zich zeer ernstig met dit vraagstuk bezig. Wij hopen vurig dat hun pogen met welslagen moge bekroond worden, opdat het nageslacht ook zou weten hoe de schepen er uit zagen, die eens de fierheid van onze koopvaardijvloot uitmaakten.

Tentoonstelling van Windmolens.

De tentoonstelling van wind- en watermolens, in het Museum van het Sterckshof van 24n Juni tot 9n Juli gehouden, heeft een onverhoopt aantal bezoekers gelokt. De tentoonstelling toonde ons de molens in het landschap, hun geschiedenis en hun techniek alsook de molens in de folklore. Zooals M. van Nijen, gewezen bestendig afgevaardigde en voorzitter van het inrichtend comité, terecht opmerkte, herinneren deze molens ons aan een verleden waar maar enkele sporen meer van overblijven en dat van dag tot dag door den vooruitgang meer vergeten wordt. Wind- of watermolens, die eertijds onze landschappen zoo schilderachtig maakten, behooren thans tot het verleden. In 1846 waren er in België 2739 wind- en 2634 watermolens. Meest alle werden afgebroken. In Oost-Vlaanderen bv., de provincie waar men er het meest aantrof, telt men er thans maar 119 meer, waarvan slechts 62 nog in werking.

« Enkele konden geklasseerd worden, dank zij de werking van de Koninklijke Commissie voor Natuur- en Stedenschoon ; zonder ophouden moet er thans geijverd worden om ook de overige te redden. De tentoonstelling in kwestie wil het publiek attent maken op het tragische lot onzer molens, op het onherstelbaar verlies dat hun algeheele verdwijning voor onze landschappen zou beteekenen ; ze wil een « Vereeniging van de Vrienden onzer Molens » in het leven roepen, die als taak zou hebben voortaan een der mooiste elementen van het Vlaamsche landschap te beschermen.

Op deze tentoonstelling bewonderden wij tevens verkleinde reproducties van verscheidene modellen van molens en ook van onderdeelen er van ; het eerste plan van Antwerpen, dateerend van 1518, met twintig molens rond de stad ; etsen, aquarellen en doeken, waarop geschiedkundige molens afgebeeld stonden ; prenten die betrekking hadden op de molens, gereedschap en ook boeken over hun geschiedenis of hen techniek. Alles samen genomen hadden we hier een uiterst verscheiden verzameling, die machtig veel zal bijdragen om dezen, die willen redden wat nog te redden is, hun doel te helpen bereiken.

Tentoonstelling over Pijp en Tabak.

De Vereeniging voor Antwerpsche folkloristen bestaat thans drie jaar. Reeds een half dozijn tentoonstellingen, de eene al interessanter dan de andere, heeft zij op haar actief. Deze werden alle georganiseerd in een huis op de ouderwetsche St. Niklaasmarkt. Voor dergelijke folkloristische manifestaties kan wel geen geschikter plaats gevonden worden. Van 27^{n} Mei tot 4^{n} Juni werd er een tentoonstelling over pijp en tabak gehouden, die een overgroot succes mocht boeken.

Op den dag der opening herinnerde M. Jan De Schuyter, in een korte toespraak, aan de werking van de Vereeniging voor Folkloristen ; de Heer Platteau, maakte vervolgens de toehoorders attent op het feit, dat de werking der folkloristen machtig veel bijgedragen heeft om dit afgelegen en eenigszins verloren pleintje te leeren kennen. M. Jos. De Beer, die de tentoonstelling op touw zette, zegde dat Antwerpen pijpen uit Gouda bezit, dateerend van 1617, jaar waarop de Engelsche soldaten in de Nederlanden deze industrie invoerden, die eens de beroemdheid van Gouda zou worden. Deze bekoorlijke stad in Nederland, de wieg van de pijpenfabricatie op het vasteland, bezit er slechts van 1630. Gemelde eerbiedwaardige exemplaren lagen op de tentoonstelling naast de Gambiers, die eertijds zoo beroemd waren en op den kop van dewelke de beeltenis van vorsten of andere beroemde personen stond ; verder Engelsche houten of aarden pijpen, dikke indrukhebbende Beiersche pijpen in porselein of in bewerkt glas, nargileh's, pijpen voor wedstrijden en uitstallingen, pijpen van opiumrookers, het rookgerief door de eeuwen heen, exemplaren van onze nationale industrie : Chokier, Bree, Kortrijk ; pijpen met zeer kleinen kop, door de rookers gebruikt in den tijd dat de tabak nog een duur weelde-artikel was ; aan dezen tijd herinnert ons ook een kostbaar meubel, « Rookenkast » geheeten, dat eens aan David Teniers toebehoorde ; pijpen uit alle landen en van allerlei vorm, volledige verzamelingen van tabaksdoozen en zakken ; prenten waarop Raleigh verheerlijkt wordt, die, naar men zegt, het gebruik van tabak in Engeland invoerde. Kortom : een zeer volledige en verscheiden verzameling, een geschiedenis als het ware van pijp en tabak door de eeuwen heen.

Congres voor Waalsche Taal- en Letterkunde, Kunst en Folklore.

De Waalsche « Fédération litteraire et dramatique » van de Provincie Luik heeft, ter gelegenheid van de 15e verjaring van haar stichting, te Luik een Congres voor Waalsche Taal- en letterkunde, Kunst en Folklore georganiseerd.

Dit Congres werd gehouden op 13^{n}, 14^{n} en 15^{n} Augustus. De 3e afdeeling was uitsluitend gewijd aan de Waalsche Folklore en de Nationale Commissie voor Folklore had er zich laten ver-

tegenwoordigen door M. G. Laport. Hier volgt het programma dezer afdeeling :

1. Over het nut der plaatselijke folkloristische monographieën en over de methode die hierbij dient gevolgd te worden.

2. Over het nut van de studie van persoons- en plaatsnamen en over hun betrekking tot de folklore.

3. Over het nut van het opmaken van een inventaris van het landbouwgereedschap en van de studie er van, uit folkloristisch oogpunt beschouwd.

4. Over het nut van de beschrijving der plaatselijke bedevaarten en over het doel dezer processiën.

5. Over het bestudeeren van de folklore in Wallonië. Middelen om opsporingen te doen. Hulp aan de Musea voor Folklore.

6. Het « Musée de la vie Wallonne » te Luik.

7. Het belang der gewestelijke musea, in verband met de wetenschappelijke studiën.

Gerestaureerde Madonna op den Warmoesberg.

In een nis boven de deur van het huis nr 15, Warmoesberg, werd, na de noodige herstellingswerken, door de « Vrienden van de godsdienstige Folklore » een madonna geplaatst. Deze glimlachende en bekoorlijke Lieve-Vrouw zal dit stadshoekje, gelegen op een honderdtal meter van de hoofdkerk, veel aantrekkelijker maken.

Op Zondag 18n Juni, werd het beeld door de geestelijkheid van Sinter Goedele plechtig gewijd.

De H. Maagd, die hier weer bezit neemt van een nis die eertijds de hare was, werd tusschen de mooiste gekozen. Het beeld is sierlijk en waardig en het getuigt van een sobere kunst. De kunstenaar, die het zoo mooi wist te maken, was tevens een mensch, die een diepere godsdienstige beteekenis uit zijn werk kon laten spreken. We voelen dat hier, naast vaardigheid, ook nog innerlijke liefde en een diepe ontroering meegewerkt hebben.

Deze Lieve-Vrouw is een kunstwerk, doch zij kan ook het hart verteederen van dezen die bidden en hen vertrouwen schenken. Eertijds stonden er aldus in onze gouwen honderden, ja duizenden, aan de hoeken onzer straten, aan elken draai onzer openbare wegen. Sommige konden niet als kunstwerken beschouwd worden ; een ongeschoold beeldsnijder had ze vervaardigd uit een ruw stuk hout en ze daarna met eenvoudige kleuren bestreken. Zoo echt was nochtans zijn innerlijke ontroering, dat hij toch iets van zijn groot geloof, van zijn diepe godsvrucht in zijn werk wist te leggen.

Met eenige scholing zouden deze ambachtslieden groote kunstenaars geworden zijn. In de kunst, zooals trouwens ook op elk ander gebied, is het meestal het hart dat de ware schepper van het meesterwerk is.

Wat een prachtige verzameling zou kunnen gevormd worden met al de Madonna's, heiligenbeelden, Christussen, die de hoeken onzer wegen en straten versieren.

De « Vrienden van de godsdienstige Folklore » hebben thans als doel : 1° de vroegere kapel der H. Anna, onder in de Bergstraat, restaureeren en aan den eeredienst terugschenken ; 2° een beeld van de H. Maagd plaatsen aan den hoek gevormd door de Broekstraat en den Kruidtuin, tegenover het Rogierplein ; 3° de mirakuleuze bron van St. Geurik te Brussel weer in orde brengen.

Het feodaal Kasteel van Beersel.

Dank zij de restauratiewerken, in 1928 begonnen, kan thans het feodaal kasteel van Beersel elken dag van 's morgens tot 's avonds door het publiek bezocht worden. Het dateert uit de 13e eeuw en werd gebouwd in een schilderachtige vallei, tusschen Ukkel en Lot, niet ver van Brussel.

Deze burcht, die gedurende een gansche eeuw in puin bleef liggen, is thans een uiterst belangwekkend geschiedkundig en archeologisch gebouw, dat het bezoek van toeristen, kunstenaars, leeraars en leerlingen overwaard is.

Het is inderdaad een der zeldzame kasteelen, die thans nog hun defensieve inrichting uit de 13e en 15e eeuw behouden hebben : grachten, ophaalbruggen, valhekken, schietgaten, kanteelen, borstwering, spietorentjes, valgaten, arsenalen voor de bevoorrading der kruisbogen, pijlen, steenen bollen en allerlei werptuigen voor de verdediging gedurende de belegeringen.

Bij het bekijken van dezen burcht, in een vlakte gebouwd en omringd met grachten, bij het beschouwen van zijn torens, zijn middenwal en zijn kijkpost, zien we in verbeelding gansch de Middeleeuwen herleven : ridders, kasteelheeren en edele vrouwen, kruistochten, valkenjacht, steekspelen, minnezangers en menestreelen, laten, onbegrensd dienst- en schatplichtige lijfeigenen, hooger en lager gerechtshof, schandpaal, galg, vergeethoeken, enz...

Gala voor Waalsche Folklore te Rijsel.

De Belgische week der tentoonstelling te Rijsel werd, op 9n Juli, besloten met een galavertooning in den gemeentelijken schouwburg. Door ongeveer 300 tooneelspelers, die een welverdiend succes mochten oogsten, werden, voor het publiek van genoemde stad uit Noord-Frankrijk, de eigenaardigste tooneelen uit de Waalsche Folklore vertoond.

Een nieuwe toeristische Omrit.

Door de Nationale Maatschappij voor buurtspoorwegen, die, met Brussel als vertrekpunt, reeds 11 toeristische omritten door

Brabant inrichtte, werd einde Juni weer een nieuwe reisweg ingehuldigd : Brussel, Leuven, Diest, Tienen, St. Joris-Weert, Brussel, met geleid bezoek aan Leuven, Diest en Tienen. De prijs bedraagt 23.10 fr. per man, als de groep uit 25 personen bestaat ; grooter prijsverminderingen worden voor nog talrijker groepen toegestaan. Wij herinneren er aan dat werklieden, die tijdens hun betaald verlof reizen, 35 p. h. vermindering bekomen met eenvoudig hun verlofkaart te toonen. Met weinig onkosten en elken dag weer thuis komend, kunnen zij aldus Brabant op een grondige wijze leeren kennen. (Inlichtingen, 32, Eloystraat, Brussel).

Een Folkloristische Wedstrijd.

Het tijdschrift van de Nationale Belgische Vereeniging tot bestrijding van het kankergevaar, richt wedstrijden in waaraan telkens talrijke personen deelnemen. Als onderwerp voor den zomerwedstrijd van dit jaar werd gekozen : (Kent gij uw land?) Folklore in België. Elke week, drie maanden lang, stond er een foto in het blad, die door de deelnemers moest herkend, gesitueerd en gedateerd worden.

Wij besloten voor de winnaars van dezen wedstrijd een aantal gratisabonnementen op onze revue voor te behouden.

De Vergaderingen te Royaumont.

Wij kondigden reeds aan, dat in de abdij van Royaumont van 18 tot 21 Mei besprekingen plaats hadden over folkloristische onderwerpen, den 18 het regionalisme, den 19 kunsthandwerk, den 20 Volkskunst, den 21 Volksmuziek. Deze besprekingen werden achtereenvolgens geleid door M. Hautecœur, conservator aan het Musée du Luxembourg te Parijs, Tailledet, voorzitter van het « artisanat français », Foundonkidis, van het Internationaal Instituut voor Intellectueele Samenwerking, Darius Milhaud, componist.

Tusschen de uitgenoodigde buitenlanders noteeren wij : de Heeren Otto Lehmann, Voorzitter van de Duitsche Commissie voor Volkskunst, K. Hahn, bestuurder van het Ethnografisch Museum te Berlijn, Baud-Bovy, voorzitter van de Zwitsersche federale Commissie voor beeldende kunsten, Marinus, van de Belgische Nationale Commissie voor Folklore, Lajtha, leeraar aan het Conservatorium te Boedapest, Bierbauer, architect te Budapest, Romdahl, conservator van Göteborg in Zweden.

Na een lange doch leerrijke discussie over volkskunde, kwam men tot het besluit dat het thans nog onmogelijk is een bevredigende definitie van de Volkskunst te geven en dat deze definitie niet zal mogen verschillen van deze die men van de kunst in het algemeen zou geven.

Een Grieksche Museum voor Volkskunst.

Te Salessi (het aloude Avlon), dorp in Attica, werd een Museum ingehuldigd, dat, naar den naam van de vrouw die het stichtte, Zygomabasmuseum geheeten wordt. Hier zullen allerlei producten van de Grieksche Volkskunst verzameld worden, vooral landelijk borduurwerk en voortbrengselen van het spinnen en het weven met de hand.

Museum voor Volkskunst in Westfalen.

Het Museum voor volkskunst te Dortmund werd heelemaal opnieuw ingericht. Thans telt het 25 zalen. Overeenkomstig met de huidige politiek der Duitsche Musea, blijft ook dit 's avonds geopend.

ONS WEERSTANDSFONDS.

Ter gelegenheid van de vernieuwing van hun abonnement, stortten enkele abonnenten volgend bedrag voor ons weerstandsfonds :

H.H.	Anoniem (J. N.)	65.00 fr.
	L. Dupont (Ukkel)	65.00 fr.
	Oedenkoven (Antwerpen)	65.00 fr.
	Vanderseypen (St-Agatha-Berchem)	43.00 fr.
	Brigode (Fayt-lez-Manage)	15.00 fr.
	De Cocq (Anderlecht)	15.00 fr.
	De Clippele (Assche)	15.00 fr.
	Federnich	15.00 fr.
	Porto (Brussel)	15.00 fr.
	Severain (Waver)	10.00 fr.
	Fassin (Brussel)	5.00 fr.
	Samen :	328.00 fr.

Wij danken van harte deze trouwe lezers.

19e Jaargang - Nrs 111-112 Januari-Maart 1940

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Enkele verzen van « Die Hexe » folkloristisch toegelicht. — Het Pededal. — Bijdragen tot de Geschiedenis van de Abdij van Diligem-Jette. — De « Verdronken » Edelvrouwe. — Ditjes en Datjes. — Boekennieuws. — Vragen en Antwoorden. — De Folkloristische Beweging. — Onze Uitstapjes. — Necrologie. — Weerstandsfonds.

Enkele verzen van « Die Hexe » folkloristisch toegelicht.

door Prof. Dr J. Gessler.

De tekst van deze *Sotternie* werd volledig bewaard in het groot Hulthemsche handschrift (1399-1410), aldus naar den vroegeren bezitter genaamd (1). Het kleine gedicht werd achtereen-

(1) Over dezen beroemden bibliophiel en zijne merkwaardige bibliotheek, door den Staat in 1836 voor 379.400 fr. aangekocht, zie A. Voisin, *Notice sur la bibliothèque de M. Charles van Hulthem,* in den *Messager des Sciences et des Arts de la Belgique,* V (1837), p. 54-66 : 'n samenvatting van de uitgebreide *Notice biographique et littéraire,* in het eerste deel van zijn *Catalogue,* blz. I tot LXX, geplaatst. A. De Mets, *La vente d'une bibliothèque célèbre, 2 août* 1836, *Bibliotheca Hulthemiana,* in *L'Art Médical d'Anvers,* 15 Mei 1936, bl. 61-76. — Het rijke handschrift, een haast onuitputtelijke bron, berust nu ter Koninklijke Bibliotheek te Brussel, onder nummers 15.589-15.623. (Cf. *Catalogue van Hulthem,* VI, Mss. no 192). Beschrijving er van met beknopten inhoud bij Serrure, *Vaderlandsch Museum,* III (1859-60), bl. 144-64. Nieuwe en nauwkeurige beschrijving door Leendertz, in de Inleiding van zijne hierachter vermelde uitgave. — Over den datum van zijn samenstelling (schrift en band), zie P. Tack, *Onderzoek naar den ouderdom van het Hulthemse handschrift,* in *Het Boek,* II (1913), bl. 81-91.

De H. Jacobus bij den toovenaar, door P. Bruegel den Oude.

volgens afgedrukt door Hoffmann von Fallersleben, door Moltzer in zijn, nu verouderde, Middelnederlandsche dramatische poëzie, eindelijk door Leendertz in zijne gelijknamige prachtuitgave, hier benuttigd ([2]). Aan den soberen commentaar van dezen laatste willen we het een en ander hier toevoegen, uit folkloristische liefhebberij en als bescheiden bijdrage tot de interpretatie van dit pareltje onzer middeleeuwsche letterkunde. Ik volg het voetspoor van mijn collega en vriend, Dr P. de Keyser, die me op meesterlijke wijze is voorgegaan ([3]).

I. Twee buurvrouwen, Luutgaert en Machteld, hebben het over een dievegge en heks, welke zij pleonastisch als « vrouwe ver Juliane » aanspreken.

Eerst vernemen we waaruit deze hare zwarte kunst put :

Si heeft een toveren boec
Daer si met te toveren pleghet (v. 56-57).

Over het boek zelf weet Luutgaert, jammer genoeg, niets te vertellen, wijl Juliane het zorgvuldig verborgen hield. Immers, het lezen of bezitten van een *grimoire* was al even gevaarlijk als van een kettersch boek : de ontdekking er van bracht den bezitter op den brandstapel ([4]).

---

(2) *In Horae Belgicae VI,* bl. 100 ; in de *Middelnederlandsche dramatische poëzie,* van Moltzer (1875) bl. 183, en in die van Leendertz (1907).

(3) P. De Keyser, *Om zuvel te ontloeverene,* in het *Donum Natalicium Schrijnen,* bl. 846-48. Nijmegen-Utrecht, 1929.

(4) « Het lezen of bezitten van een kettersch boek was voldoende om een proces wegens ketterij op den hals te halen. Wie schuldig bevonden werd kon zich de eerste maal door afzwering der ketterij redden, maar weigerde de schuldige zulks te doen, dan werden de wreedste straffen toegepast. De mannen werden gehalsrecht, hun hoofden op palen geplaatst ; *de vrouwen werden levend begraven.* Wie voor de tweede maal van ketterij beschuldigd werd, kwam op den brandstapel ». M. Sabbe, *Uit het Plantijnsche huis,* bl. 155. Antwerpen, 1924. — In zake tooverij was het

Dat zij op de hoogte is van alle toovermiddelen, tot de geheimste toe, bewijst de raad, dien zij, even behulpzaam als onvoorzichtig, aan hare bezoeksters geeft (v. 98-100) :

Haddi die hant van enen dief
Daer neghen messen op waren ghedaen,
Het soude u altoes voerwaert gaen...

Hierbij wordt eenvoudig aangeteekend, met verwijzing naar Grimm's *Mythologie :* « De hand van een dief bezat *eigenthümliche Kraft* » (5). Heel eigenaardig inderdaad : immers, de hand van een *opgehangen* dief, of enkele vingers, of ook 'n ander lichaamsdeel (6), aan de galg of na opgraving afgesneden, diende als zoogezegde *Diebskerze* of *Diebslicht.* Zoolang deze brandde kon de drager er van, bij nachtelijke inbraak niet ontdekt

---

nog erger : daar was geen afzwering en ook geen redding mogelijk. Over de tooverboeken in Vlaanderen verspreid, zie o. a. A. De Cock, *Tooverboeken en geestenbezweiing,* in zijn *Studiën en Essays over oude Volksvertelsels,* bl. 224-271. Antwerpen, 1919 ; V. De Meyere, *Tooverij in Vlaanderen.* Antwerpen, 1930 ; L. Crick, *Livres de Sorcellerie.* Brussel, 1933. (Overdruk uit *Le Folklore Brabançon,* XIII, nr 71) ; Grillot de Givry, *Le Musée des Sorciers, Mages et Alchimistes,* bl. 86-110 (« Les livres des Sorciers »). Parijs 1929.

(5) Over het hoog aanzien en de bijzondere kracht der « overblijfsels van ter dood gebrachten », zie A. De Cock, *Volksgeneeskunde in Vlaanderen,* bl. 74. Gent 1891. De geleerde schrijver verwijst daar nog naar het leerrijk opstel van A. Gittée, *De hand en de vingeren in het Volksgeloof,* in *Los en Vast,* XXV (1890), bl. 219-260. — Over *Diebsfinger, Diebskerze* of *Diebslicht* in 't bijzonder raadplege men 't rijk gedocumenteerd artikel van W Müller-Bergstrom, *Dieb, Diebstahl,* III, in het *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens,* II, kol. 229-240. Berlijn-Leipzig, 1929-30.

(6) « In dem westlichen Flandern, nicht weit von Balliolum (Belœil) wurde ein Dieb aufgefangen, bei dem man den Fuss eines Gehangenen gefunden hat, den er gebrauchte, um die Leute in Schlaf zu bringen ». J. W. Wolf, *Niederländische Sagen,* bl. 363, Leipzig, 1843. — In de beroemde legendenverzameling van den Cisterciënser monnik Caesarius van Heisterbach (1180-1240), *Dialogus Miraculorum,* VI, cap. 10, wordt het slaapmiddel 'n soort menschelijke ruggegraat : « supra foramen de tecto pendentem quasi spinam humani cadaveris ».

worden, hetzij dat hij onzichtbaar was, of dat de bewoners, waakhond inbegrepen, in 'n zwaren slaap gedompeld lagen. Deze en andere magische kracht bezat de dievenhand op zich zelf, rechtstreeks van de galg, zonder dat er « neghen messen op waren ghedaen », hetgeen natuurlijk de tooverkracht nog verhoogde van deze veelgezochte amulet, welke met goud werd betaald ([7]).

En toch was de *Diebshand* slechts een surrogaat. Oorspronkelijk werd het vermogen van 't onzichtbaar-maken toegeschreven aan de hand of vinger — soms ook aan een ander lichaamsdeel — van een *ongedoopt* kind. Vandaar, in vroeger tijden, talrijke opgravingen van kinderen, vóór het doopsel gestorven ([8]). En wijl, dank aan den gadoop ([9]), het maar zelden gebeurde, dat een pasgeboren kind ongedoopt stierf, kwam men er toe, zwangere vrouwen te vermoorden, « um mit dem Foetus Zauber zu treiben » ([10]). Zoo ont-

---

(7) In 1672 werden de gebroeders de Witt op schromelijke wijze door het Haagsche grauw vermoord. Hunne lijken werden aan de galg opgehangen en door het gepeupel geschonden en verminkt. Dit gruwelijk schouwspel werd door Romain de Hooghe afgebeeld in een van zijne kunstvolle « Erfindungen von kühler und ausschweifender Phantasie, die bei Darstellungen gewalttätiger Vorgänge mit Vorliebe verweilte » (Wurzbach). Op de plaat bemerkt men een der woestelingen met, in zijn rechter hand, drie afgekapte vingeren, welke hij te koop aanbiedt, terwijl een deftig gekleed burger hem de vereischte geldstukken voortelt : « er will die Finger als Reliquie *(lees* Amulett) kaufen » meent H. Fehr, *Das Recht im Bilde,* bl. 103 (en plaat 128). Munchen en Leipzig, 1923.

(8) In Zwitserland werden daarom ongedoopte kinderen 's nachts heimelijk begraven, opdat de heksen er niet achter zouden komen. J. M. Rochholz, *Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz,* bl. 344. Leipzig 1857.

(9) *Gadoop :* in Limburg *gieduip ;* Duitsch *Jähtaufe.* Cfr. E. Gailliard, *Iets over het woord « Gadoop »,* in *Versl. en Meded. der Kon. Vl. Academie,* 1896, bl. 342 vlg. en vooral bl. 362. — Cf. 't maandschrift *Limburg* XI (1929-30), blzz. 12 en 59.

(10) A. Hellwig, *Die Bedeutung des kriminellen Aberglaubens für die gerichtliche Medizin,* bl. 83. Berlijn, 1919. Zie nog, van

stond het Duitsche volkslied, « ein viel verbreitetes deutsches Volkslied », volgens Koehler, *von der verkauften Müllerin*, waarin het droevig lot bezongen wordt van de zwangere muldersvrouw, door haren man aan drie bandieten verkocht en, haast in barensnood, onder een voorwendsel naar het bosch gezonden, om aldaar levend opengesneden, maar ten slotte gered te worden (11).

Meerdere gevallen van zulke afschuwelijke wandaad worden door Müller-Bergström ver-

---

denzelfden schrijver, 't vroeger verschenen *Verbrechen und Aberglaube* (vooral § 8 : « Blut und Menschenfleisch als Heilmittel », bl. 63-71. Leipzig ; 1908. *(Aus Natur und Geisteswelt*, nr 212). — Overvloedig materiaal zal men nog vinden bij Dr Fanjoux, *Aperçu médico-légal sur la magie et la sorcellerie*. Lyon, 1909.

Zoo'n moord, op 'n zwangere vrouw gepleegd, werd als roman behandeld door H. Bordeaux, *Le Lac Noir*, waarin de moordenaar ontdekt wordt door 't lezen, in een bij hem aangekocht tooverboekje, van den beteekenisvollen passus : « Si tu veux devenir invisible, ayant fait profession solennelle et invoqué le roy de la terre et de l'enfer, mange le cœur d'un enfant arraché du sein de sa mère ». Cf. J. Gessler, *Les Sources du « Lac Noir » de Henri Bordeaux*, in den *Annuaire du Cercle pédagogique de Louvain*, XXVI (1928), bl. 20-27.

(11) R. Koehler, *Das Lied von der verkauften Müllerin*, in het *Zeitschrift für Deutsche Mythologie und Sittengeschichte* IV (1859) bl. 180 vlg. of in *R. Köhlers Kleineren Schriften*, uitgg. door J. Bolte, III, bl. 279 vlg. Berlijn, 1900 ; E. Osenbrüggen, *Studien zur deutschen und schweizerischen Rechtsgeschichte*, bl. 300. Schaffhausen, 1868. (Latere bibliographie in het *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, II, kol. 238, noot 312). — Hierbij teekende W. Mannhardt aan, om de magische kracht der amulet te verklaren : « Die noch ungeborenen Kinder haben noch seelische Natur ; der Körper galt daher als leuchtend. Dass man die Seele selbst unsichtbar dachte, gab Veranlassung zu glauben, diese Unsichtbarkeit gehe auf diejenigen über, welche unter dem Schein jenes seelischen Lichtes einhergehen ». Mannhardt vergat echter, in zijn etiologischen commentaar, dat het hier niet zoodanig gaat om ongeboren, dan wel om *ongedoopte* kinderen, zooals blijkt uit het hierboven beschreven « hetzen ». En hiermee vervalt zijn commentaar. — Over het Duitsche volkslied, cf. O. Böckel, *Handbuch des deutschen Volksliedes*. Marburg, 1908.

meld ([12]) : het oudste vond ik te Utrecht in 1403 opgeteekend ([13]).

Soms werden de zwangere slachtoffers niet vermoord, maar alleen « gehetzt » en aldus tot baren gedwongen, hetgeen bewijst, dat er naar een o n g e d o o p t, en n i e t naar een ongeboren kind getracht werd. We staan hier rechtstreeks tegenover Alfons de Cock, die de volgorde of « voorkeur » omkeert, waar hij schrijft : « De naam *dievenvinger* of *dievenhand* wordt echter meer bepaaldelijk gegeven aan den vinger of de hand van een *ongedoopt*, b ij v o o r k e u r een ongeboren kind, 't zij dat de moeder voor den barenstijd overleden is, of dat het kind uit haar lichaam werd gesneden ». Hij moet hier echter vragenderwijze aan toevoegen : « Waarom echter het *ongeboren* kind hierin de hoofdrol speelt, blijft in 't duister » ([14]). Iedereen zal grif toegeven, dat de diabolische kracht van den *Diebsfinger* zich beter laat begrijpen, wanneer het *ongedoopte* kind hierin de hoofdrol speelt ([15]).

---

(12) In zijn meesterlijke bijdrage « Dieb, Diebstal » voor het *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, van H. Bächtold-Stäubli, Berlijn, 1927-1939 : een voor alle folkloristen onmisbaar standaardwerk.

(13) « Want Herman Ebben soen ende Matthijs Roft een moert ghedaen hebben aen een vroukijn ende aen haren kijnde, *daer si op haer uterste mede ghinc...* » J. J. Dodt Van Flensburg, *'s Raets merkwaerdighe slitinghen*, in het *Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht*, VIII (1842), bl. 6 vlg.

(14) A. De Cock, *Spreekwoorden, Gezegden en Uitdrukkingen op volksgeloof berustend*, I, bl. 195-198 (n° 186). Antwerpen, 1920. — « Een enkel punt blijft hierbij nog in 't duister ; namelijk, waarom alleen het o n g e b o r e n kind zulk een beschermgeest worden kan ». H. Gittée, *art. et loc. cit.*, bl. 243. Het voor Gittée en de Cock zoo duister punt wordt hierboven opgehelderd.

(15) Nog een bewijs ten voordeele van onze meening wordt ons door Pater Del Rio aan de hand gedaan, waar hij schrijft : « Ex Remigio nunc addam quaedam quibus haec explicentur confirmenturque : Scribit ad soporiferum fascinum striges usurpare cadaver abortione egestum ». M. Del Rio, *Disquisitionum magicarum libri*

Wat nu den eigenlijken *Diebsfinger* betreft, d. i. vinger of hand van een terechtgestelde, hiervan laat zich de tooverkracht verklaren uit de mysterieuse macht van, en de diepgewortelde vrees voor 'n doode, den *homo sacer* ([16]), en uit de voortdurend stralende kracht van een in vollen bloei plots afgebroken leven, welke ook op aangeraakte voorwerpen, zooals de koord van den gehangene, overgaat ([17]).

Dat de *Diebsfinger* ook in andere omstandigheden als amulet een hooggeschatte rol speelde, zoo bij geld- en liefdespel, werd reeds vroeger aangetoond, o. a. door Wutke ([18]) en door de veel-

---

sex, bl. 361. Keulen, 1636. Een lijkje, door abortus of misval gebaard, zal toch wel eerder als dat van een ongedoopt, dan van een ongeboren kind gelden. — Met « ex Remigio » doelt del Rio op de *Daemonolatreia* (Lyon, 1598) van Nicolas Remi (gest. Nancy, 1600), Fransch magistraat en heksenvervolger, die om zijn wreedheid den schrikbarenden bijnaam van « le Torquemada lorrain » verwierf.

(16) Cf. Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 16. — « Die Todesstrafen der germanischen Zeit waren sakraler Natur. Der Tod durch den Strang galt als Opfer für Odin. Das den Göttern geweihte und dargebrachte Opfer galt einst für eine Quelle des Heiles. Darum ist heilbringend, was von dem Hingerichteten stammt ». H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I, bl. 246. Leipzig, 1906 (2e uitg.). — Hierbij dient opgemerkt, dat de hypothese van de « sakrale » natuur der Germaansche doodstraffen niet meer onvoorwaardelijk wordt aangenomen.

(17) Tot hoe ver dit bijgeloof zich kon uitstrekken, blijkt uit het volgende : Een Engelschman had aan een Parijzer dame, als krachtdadige amulet, 'n beetje mos geschonken : « laquelle mousse il disoit avoir prinse auprès d'une fontaine, où une vierge avoit esté décolée ». *Registre criminel du Châtelet de Paris*, 1389-1392, I, bl. 332. Parijs, 1861.

(18) « Ein Fingerglied oder ein anderes Knöchelchen eines armen Sünders in dem Geldbeutel aufgewahrt, schafft reichlich Geld und lässt den Beutel nie leer werden ; trägt man es bei sich, so schützt es vor Ungeziefer und schützt den Dieb, dass der Bestohlene nicht aufwacht ; unter die Hausschwelle vergraben, schafft es beständigen Haussegen ; ein Diebsdaumen neben oder unter die Waren gelegt, verschafft dem Kaufmann Glück ». A. Wuttke, *Der deutsche Volksaberglauben der Gegenwart*, bl. 136. Berlijn, 1900 (3e uitg., bewerkt door E. H. Meyer). — « Ein Fingerglied unter

belezen grootmeesters der Vlaamsche folkloristen die, in hun *Brabantsch Sagenboek,* handelen over het « tooveren met een dievenvinger » om liefde te verwekken, en ons vertellen hoe, volgens een oude oorkonde, in 1412 twee meisjes van lichte zeden te Brussel aangehouden werden, omdat zij een vinger van een gehangen dief in hun bezit hadden, welken zij plachten te leggen « onder hair beddestede... omme dat die gesellen te bat tot hair commen souden dan elder gaen » ([19]).

Dank aan Prof. R. Foncke weten we ook, hoe nog in 1655 de officiaal van het aartsbisdom Mechelen een onderzoek instelde tegen een Fransche vrouw die te Brussel als « publieke hoere », rondliep, waaruit blijkt « dat ze draeght, over haer, handen ende vingers van eenige gehangene quaetdoeners, waermede sij bedrijft groote superstitien, voorseggende veel dingen, jae, dat ze eenen tesch vol hadden van zulcke handen ende vingers, die men haer gestolen zoude hebben » ([20]).

Hierbij teekent Prof. Foncke aan : Wij wisten reeds, dat de vingers van gehangen dieven een middel werden geacht om liefde te doen ontstaan en vlaamsche lichtekooien legden ze onder hun bed om jongelingen te lokken. Hier blijkt,

---

der Schwelle begraben, schafft beständigen Haussegen. Ein Kopfbein des gehängten Diebes in den Thürstock geklemmt, sichert gegen Diebstal ». H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte,* I, bl. 246, n. Leipzig, 1906 (2e uitg.).

(19) A. De Cock en I. Teirlinck, *Brabantsch Sagenboek,* I, bl. 51. Gent, 1909. — Het was me totaal onmogelijk uit te vinden, waarop de twee geleerden folkloristen en hun voorganger, J. Th. De Raadt in *Ons Volksleven,* VI (1894), bl. 17, steunden om te beweren, dat de twee lichtekooien welke, « overmids beden van goider lieden », met den amman 'n compositie of minnelijke schikking troffen, « eerst door middel van heet water gepijnigd » of beproefd werden. In den oorspronkelijken tekst, op het Rijksarchief te Brussel bewaard, is er van dit zonderling pijnigingsprocedé, ook elders onbekend, geen spoor te ontwaren.

(20) R. Foncke, *Vingers van kwaaddoeners,* in de *Folklore Brabançon — Brabantsche Folklore,* I. (1921), bl. 90-92.

dat daaraan waarzeggingskracht was toegeschreven, wat thans de eigenschap nog heet van den vinger of de hand van ongeboren of zonder doopsel gestorven kinderen in 't bizonder » ([21]).

Om echter zijn volle kracht te bezitten, moesten *Diebsfinger* of dievenhand, de z. g. *main de gloire* ([22]) — volksetymologische verbastering van *mandragore* ([23]) — een geheimzinnige en ingewikkelde behandeling ondergaan, in de jongste verhandeling over den beul en zijn werk naar 'n oud tooverboek aldus beschreven : nadat zij afgenomen was van een geëxecuteerde, wiens lijk aan den openbaren weg hing, werd de hand gewikkeld in een lijkwade, in een aarden pot gedaan met allerlei kruiden en gedurende de hondsdagen twee weken aan de zon blootgesteld. Was zij dan nog niet volkomen droog, zoo werd zij in een oven geplaatst, waarin men varen- en ijzerkruid brandde en ten slotte boven een kaars gehouden, gemaakt van menschenvet, was, paardenmest en andere ingrediënten. De beul kon voor de hand en het vet zorgen, ook voor al wat diende om de kaars te maken, welke, in de vork van een hazelaarsstruik

---

(21) R. Foncke, *loc. cit.*, met verwijzing naar A. De Cock, *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend, folkloristisch toegelicht*, bl. 197. Antwerpen, 1920. — Nergens heb ik deze waarzeggingskracht van den *Diebsfinger* vermeld gevonden, ook niet in het werk, waarnaar wordt verwezen. Prof. Foncke steunt op het woord « voorseggende » in den tekst, door hem uitgegeven. Maar dat woord kan hier ook de eenvoudige beteekenis hebben van « aankondigen, belooven », zonder echte waarzeggerij, b. v. als de Fransche vrouw te Brussel verklaarde : « Wie een dievenhand bezit, zal geluk hebben of zich onzichtbaar kunnen maken ».

(22) In 't romantisch prachtwerk van Th. Gautier, *Le Capitaine Fracasse*, verklaart de bandiet Agostin : « Je songe à me promener invisible par les logis, de même que si j'eusse eu *une main de gloire* en ma possession ».

(23) Cf. J. Gessler, *La Mandragore, d'après le Capitaine Alonso Vasquez*, in *Pro Medico*, VII (1930), bl. 75-80.

bevestigd, bovendien de magische kracht leverde om schatten te ontdekken ([24]).

Hoe algemeen en vast ook geloofd werd aan de tooverkracht van *Diebsfinger* of *main de gloire*, toch werd vroeger reeds daaraan getwijfeld, en nog wel door iemand, die persoonlijk belang had in dit bijgeloof, dat voor hem een extra-winst beteekende. Een Duitsche beul uit de laatste jaren der XVIIIe eeuw, van beulschen vader en oom, Karl Huss (1761-1838), schreef o.a. een traktaat over het bijgeloof : *Vom Aberglauben*, voor 'n dertigtal jaren uitgegeven ([25]), waarin hij zich sceptisch uitlaat over den *Diebsfinger* :

« Wie viele Spiehler haben den Aberglauben ? Wann sie einen Diebs-Daumen unter ihrem Geld in der Tasche oder Beutel haben, werden sie nie verspiehlen, sondern allzeit gewinnen. Mein Rath wäre dieser : wilst du nicht verspiehlen, so spiehle nicht ! » ([26]).

Het bijgeloof bleef echter voortwoekeren en gaf aanleiding tot gruwelijke moorden, waarvan twee gevallen uit de XXe eeuw, die zich in Italië en Servië afspeelden, door Hellwig worden vermeld ([27]), terwijl een andere moord naar een oudere bron bij hem staat aangehaald ([28]).

Ook lijkenroof en lijkenschennis kwamen meermaals voor, tot op onze dagen, om de zoo ge-

---

(24) Fr. de Witt Hubert, *De Beul en z'n Werk*, bl. 163. Amsterdam, 1938.

(25) Cf. A. John, *Die Schrift Vom Aberglauben von Karl Huss*, in de *Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde*, IX, 2. Praag, 1910.

(26) A. Keller, *Der Scharfrichter in der deutschen Kulturgeschichte*, bl. 230. Bonn-Leipzig, 1921 [*Bücherei der Kultur und Geschichte*, XXI].

(27) Cf. A. Hellwig, *op. cit.*, bl. 83 vlg.

(28) *Ibidem*, met verwijzing naar « C. F. Paullini, *Grosser Schauplatz jämmerlicher Mordgeschichten*, p. 655 (1678) ». Bedoeld is een werk van G. Ph. Harsdörfer, in 1632 gedrukt en waarvan de 7e uitgave in 1693 te Frankfort verscheen. Dit was een haast slaafsche navolging van J. P. Camus, *Amphithéâtre sanglant où sont représentées plusieurs actions tragiques de notre temps*. Parijs, 1630.

zochte amulet te bemachtigen. In 1904 werd nog in een Russisch dorp, met die bedoeling, het lijk van een knaapje de hand afgesneden ([29]). In 1823 werd het lijk van een geradbraakte, enkele dagen na de strafuitvoering, op het rad geschonden : vingers en teenen werden afgesneden en het lijk van zijn kleedingstukken beroofd ([30]).

In 't midden der vorige eeuw was het geloof aan de onzichtbaar-makende kracht van *Diebsfinger* of dievenhand nog algemeen verspreid, zooals blijkt uit volgende passage van de *Camera Obscura*, hier in haar geheel overgenomen, wijl er wordt in aangetoond, hoe men met de amulet moest omgaan. Op te merken valt echter dat hier een geheele kinderarm als *Diebskerze* werd benuttigd, volgens de spreekster (de hospita van Mej. Noiret in *De familie Kegge)* :

« Der is nog reis een winter geweest... toen braken ze in bij de lui, en kwammen voor de lui der bed staan, met een armpie van een ongeboren kind... En dan stakken ze zoo'n armpie in brand, en ze draaiden 't driemaal over de lui der hoofd om, en dan zeien ze, ja wat zeien ze ook ? dan zeien ze : *Die waakt, die waakt ; die slaapt, die slaapt!* en in die omstandigheid, wil ik maar zeggen, daar je dan in verkeerde, daar *bleef* je ook in » ([31]).

En om het al met een laatste citaat te besluiten, herhalen we hier wat Dr Knappert in zijn merkwaardig academisch proefschrift neerschreef: « In Doornspijk meent of meende men, dat dieven en moordenaars trachten handjes van ongeboren kinderen te bekomen, welke hun des nachts tot lantaarnen dienen » ([32]).

---

(29) A. De Cock, *Spreekwoorden... op volksgeloof berustend*, bl. 197.

(30) A. Keller, *Der Scharfrichter...*, bl. 232.

(31) N. Beets (Hildebrand), *Camera Obscura*, bl. 192. Haarlem, 1907 (21e druk).

(32) Cf. L. Knappert, *De beteekenis van de wetenschap van het Folklore voor de Godsdienstgeschiedenis onderzocht en aan de Holdamythen getoetst*. Amsterdam, 1887.

Ten slotte wil ik er nog even op wijzen, dat er gelukkig toch ook nog andere, minder gruwzame middelen dan de dievenhand bestonden, om tot de voor booswichten zoo gezochte onzichtbaarheid te geraken. Het zonderlingste en naïefste werd in het *Zerbster Fehmbuch* van 1513 opgeteekend ([33]) ; andere staan in alle mogelijke tooverboeken verspreid ([34]) en zelfs in den titel van een hunner uitdrukkelijk aangekondigd ([35]). Ter vergelijking weze hier nog aan een middel herinnerd, waarmee naar onoverwinbaarheid in plaats van onzichtbaarheid werd gestreefd, en dat ook eenig historisch belang oplevert ([36]).

---

(33) « Andreas Tymmerman hat sijn gemechte in dat wijwater gehangen, dat hie wolde unsichtlich sijnn, wan hie wat stelhe. Het om eyne frowe tho Magdeburg gelert bij Sunthe Michile und hit Gertrudt ». Cf. E. von Kunssberg, *Rechtliche Volkskunde,* bl 73. Halle a Saal, 1936. (N. B. « Het om... » = dat had hem...).

(34) Zie o. a. de volgende toover- of pintjesboeken, aangehaald volgens de Fransche uitgaven (herdrukken) in mijn bezit : *Grimoire du pape Honorius,* bl. 41. Rome, 1670 ; *La Clavicule de Salomon,* bl. 43. Parijs, 1823 ; *Le Grand Grimoire,* bl. 97, Nismes, 1823 ; *Le Manuel du Magicien,* bl. 169. Parijs, 1925. De twee laatste referenties verwijzen naar 't zelfde middel, hier in 't kort medegedeeld : gestolen zwarte kat, 24 uren lang gekookt onder bepaalde voorwaarden ; vleesch en huid over linker schouder heen geworpen bij 't uitspreken van : « Accipe quod tibi do, et nihil amplius ». Beenderen één voor één tusschen de tanden, voor den spiegel staande. Als men zich daar niet meer ziet, heeft men 't juiste beet ; dan gaat men langzaam achteruit, zeggende : « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum ».

(35) *Le véritable Dragon rouge où il sera traité de l'art de commander les esprits infernaux, aériens et terrestres...* « Edition augmentée des secrets de la reine Cléopâtre, *Secrets pour se rendre invisible,* etc. Sur l'édition de 1521 ».

(36) Op het lijk van Jauregui, na zijn moordaanslag op Willem den Zwijger door de omstanders doorstoken, vond men « diverses lettres qui contenaient des conjurations, ainsi que des crapauds desséchés, ayant la puissance particulière, d'après sa persuasion, de le rendre invincible ». Cf. A. De Meyer, *Le procès de l'attentat commis contre Guillaume le Taciturne,* bl. 67. Brussel, 1933. De tekst van de « conjurations », eerder gebeden dan bezweringen, staat afgedrukt bij P. L. Lotar, *Mémoire sur l'affaire Jauregui. Le cas du P. Antoine Temmerman,* bl. 17 en vlg. Brussel, 1937.

Afbeeldingen van de dievenhand zijn uiterst zeldzaam. Als een curiosum, tevens om zijn groote kunstwaarde, vermeld ik eerst de dievenhand van een prachtige gravure, door Pieter Bruegel den Oude in 1565 ontworpen en door Hieronymus Cock gesneden : « De H. Jacobus en de tooveraar ». Links midden op de schouw, prijkt een brandende dievenhand, met 'n toovercirkel en enkele mysterieuse teekens omgeven. Om het belang en de rariteit van dit dêtail hebben we het meesterwerk in zijn geheel laten clicheeren volgens een welgelukte reproductie ([37]) en den lezer als titelplaat bij deze studie aangeboden.

Een Duitsche kopergravure van lateren datum staat als kunstwerk lager dan de voorgaande, maar is voor ons onderwerp even belangrijk. Daarop wordt eene heksenscene voorgesteld, volgens het onderschrift : « Hexenwesen im Bistum Trier circa 1620 » ([38]). Hier ook werd 'n *Diebshand* afgebeeld, en wel net op dezelfde plaats als bij Bruegel, alhoewel in het Duitsch graveerwerk geen nabootsing van den Vlaamschen Meester valt te bespeuren, hetgeen uit 'n vergelijking van onze Breugeliaansche titelplaat met den hieronder gereproduceerden koperdruk genoegzaam zal blijken, zoodat we op de volksoverlevering, hier Duitsche, daar Vlaamsche, als afzonderlijke inspiratiebron zijn aangewezen.

Als folkloristisch commentaar zouden we nog 'n woordje willen reppen over plaats en aard van de *Diebshand* op de gereproduceerde tafereelen, met behulp van Pater Del Rio, 'n Antwerpschen Jezuïet van Spaansche afkomst, die in 1599 zijn vroeger veel gelezen en nu vergeten *Disquisitiones Magicae* in het licht gaf.

---

(37) Cf. R. Van Bastelaer, *Les Estampes de Peter Bruegel l'Ancien*, pl. 117. Brussel, 1908.

(38) Cf. E. Diederichs, *Deutsches Leben der Vergangenheit in Bildern*, I, bl. 120, fig. 406.

Heksenwaan in het bisdom Trier om 1620.

Alhoewel, naar 'n vrij algemeen gevoelen, de dievenhand kon branden zonder te verteeren ([39]), scheen het toch geraadzaam, aan elken vinger een kaarsje van duivelsvet te hechten en te ontsteken, dat aan het uiteinde van de vingers brandde en deze scheen te verlengen ([40]), zooals het ook bij de door Bruegel voorgestelde dievenhand 't-geval is, waar 'n modernistisch gestemde lezer aan elken vinger 'n kleine « ampoule » zou meenen te ontwaren. Van de vier gevallen, door Del Rio beschreven, waarin getracht werd, 'n misdaad — meestal diefstal — met behulp van 'n dievenhand te plegen, zijn er twee waarin de schouw als plaats voor deze wordt aangeduid, eens zelfs in de kamer *(in casu* de cel) waaruit de booswicht vertrokken was, om zijn snode plannen uit te voeren ([41]).

Het zal ons niet verwonderen, dat de uitwerking van den *Diebsfinger* nog krachtiger was, indien er negen missen over waren gedaan. Hoe tegenstrijdig deze vermenging van bijgeloof met het heiligste van onzen godsdienst ons ook moge schijnen, toch laat ze zich heel gemakkelijk verklaren, met enkele voorbeelden aan de plantlore ontleend. Het heidensch geloof aan de heilzame kracht van gewisse kruiden was bij de Christenen

(39) ... « et ardere ejus membri extremos digitos tantisper dum perficiant quod coepere, et hac flamma extincta, tam integros et illibatos manere digitos, quam si lumini fomitem nullum praebuissent ». M. Del Rio, *Disquisitionum Magicarum libri sex,* bl. 361. Keulen, 1636.

(40) « Interdum accendunt pedes aut manus mortuorum inunctas prius oleo quodam a daemone accepto, vel ad singulas digitos candelulis affixis ». *Ibidem,* p. 358.

(41) ... « et affixa ad caminum manu, quatuor digitis velut candelis obscura flamma colluctantibus » (bl. 359). — « Nemo erat in cella, dumtaxat fax ardens et obscurum lucens defixa erat in camino » (bl. 361). — Het eerste geval, volgens del Rio te Hoei ofwel te Dinant geschied, wordt door A. Gittée, *art. cit.,* bl. 239, te Hoei gelocaliseerd, met verwijzing naar J. Wolf, *Niederländische Sagen, bl. 363.*

blijven voortleven : het kwam er dus op aan, een oorzakelijk verband te leggen tusschen de heilzame werking der planten en den kerkelijken zegen er over uitgesproken, in plaats van de vroegere tooverspreuken en incantationes, reeds door een kerkelijk decreet uit de VIe eeuw streng veroordeeld [42]. Hiertoe diende niet alleen de zegen door den priester opzettelijk over de aangeboden kruiden uitgesproken, zooals dit nu nog op O. L. V. Hemelvaart geschiedt [43], maar ook alle zegen onder het Misoffer door den celebreerenden priester zelfs onwetend uitgebracht. Het oudste bewijs hiervan levert ons eene tekstverzameling, welke waarschijnlijk tot de VIe eeuw opklimt. Volgens de *Dynamidia* moest de versch geplukte *verbena,* alvorens naar het huis van de gelukkigen bezitter overgebracht te worden, in een kerk neergelegd worden en er blijven liggen, *totdat er twaalf missen over gelezen waren.* In een ander kruidboek van lateren datum, door A. Delatte in zijn meesterlijke verhandeling aangehaald, waren slechts *negen missen* noodig, doch moest de plant op het altaar geplaatst worden [44]. In een befaamd tooverboek waren *drie missen* reeds voldoende [45]. Dat de priesters dit oogluikend toelieten, kan men met voormelden schrijver aannemen, waar het

(42) Dit, volgens de *Decretalia* van Burchard Van Worms, X, 20, in Migne's *Patr. Lat.*, 140, kol. 836. — Cf. A. Franz, *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter,* I, bl. 397 vlg. Freiburg, 1909.

(43) « Den Pflanzen des Kräuterbüschels wird eine besondere Kraft zugeschrieben, die sie aber erst durch die kirchliche Weihe bekommen ». H. Marzell, *Kräuterweihe,* in H. Bachtold-Stäubli's *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens,* V, kol. 444. — Zie nog A. Lamotte, *De Kruidwijding op O. L. V. Hemelvaart,* in het maandblad *Limburg,* III (1920-21), bl. 9-14 ; A. H. Van Dijk, *De Kruidwisch,* in de *Verzamelde Opstellen van den Geschied- en Oudheidkundigen Studiekring te Hasselt,* V (1929), bl. 112-128.

(44) A. Delatte, *Herbarius. Recherches sur le cérémonial usité chez les anciens pour la cueillette des simples et des plantes magiques* (2e uitg.), bl. 154-156. Luik-Parijs, 1936. *(Bibl. de la Faculté de Philos. et Lettres de l'Univ. de Liége,* LXXXI).

(45) *Enchiridion du pape Léon,* bl. 122. Rome, 1740 (herdruk).

kruiden gold ([46]). Anders was het echter gesteld met heidensche amuletten, zooals den hier besproken *Diebsfinger*. Deze moest op geheime wijze in de kerk binnen gesmokkeld worden, en er gedurende *negen missen* verborgen blijven ; maar met de moeite steeg ook de waarde van de overlezen amulet.

Alwie een van de twee machtige tooverfiguren of *pentacula* uit het *Enchiridion Leonis papae* wil overschrijven, moet dit doen, onder bepaalde tijdsomstandigheden, op een maagdelijk perkament ([47]), waarover *eene mis van den H. Geest* was gecelebreerd.

II. Vrouw Juliane had maar een oor meer, sedert zij voor diefstal gestraft werd. Zoo getuigt Luutgaert :

Si es van Corterike gheboren,
Ende heeft haer ene ore verloren
Van quader dieften, dat es waer,
Ende oec wasse cort daer naer
Uut Ghint ghebannen op den put (v. 47-51).

Diefstal leidde haast onvermijdelijk naar de galg ([48]). Over een dief werd gerecht « mit hou-

(46) « Les prêtres toléraient donc ces pratiques, bien qu'elles se trouvassent souvent associées, ils ne pouvaient l'ignorer, à des rites magiques et païens conservés dans le cérémonial de la cueillette... Toutefois, il faut noter que certaines recettes conseillent de déposer les plantes sur l'autel à l'insu du prêtre. L'Eglise tenta de remplacer non seulement les prières, incantations et conjurations païennes récitées au cours de la récolte, par des prières chrétiennes, mais encore les rites cathartiques et apotropaïques par des exorcismes et des cérémonies de bénédiction et de consécration ». A. Delatte, *op. laud.*, bl. 155.

(47) Over de ritueele bereiding van het « maede perkemijn » of maagdenperkament zie Fr. M. Olbrechts, *Een oud Mechelsch Bezweringsformulier*, bl. 173. Gent, 1925.

(48) « Kwaad gezelschap, zei de dief, en hij ging tusschen den beul en eenen monnik naar de galg ». P. J. Harrebomée, *Spreekwoordenboek*, I, 199. Utrecht, 1858. — « Als eine schon im altgermanischen Recht begründete Regel kann man es ansehen, dass grössere oder schwerere Diebstähle als todeswürdige Verbrechen erachtet wurden, und zwar, dass das Hängen als die für den Diebstahl am meisten geeignete Lebensstrafe galt ». W. E. Wilda, *Geschichte des deutsches Strafrechts*, I, bl. 892. Halle, 1842.

te ende mit baste » ([49]). Indien er geen dieven waren, zouden er ook geen galgen zijn : zoo luidt een Duitsch gezegde ([50]). Hoe men geleidelijk in den strop geraakt, leert een Vlaamsch rijmpje :

Eerst een raap,
Dan een schaap,
Dan een koe :
Zoo gaat het naar de galge toe ([51]).

Voor een eersten diefstal, wanneer het geroofde niet zeer kostbaar was, of ontvreemd werd door een vrouwspersoon, want vrouwen werden gewoonlijk niet gehangen ([52]), moest de dader niet door het hennepen venster kijken.

---

(49) K. Van Alkemade en P. Van der Schelling, *Beschrijving van de stad Briele en den lande van Voorn,* bl. 350, Rotterdam, 1729. — « Dans beaucoup de localités, les voleurs simples étaient pendus, quelle que fût la minime importance du corps de délit ». E. Poullet, *Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant,* bl. 49. Brussel, 1871. — « A Abbeville, l'individu convaincu de vol était toujours condamné à mort ». J. Boca, *La Justice criminelle de l'échevinage d'Abbeville au moyen âge* (1184-1516), bl. 205, Rijsel, 1930.

(50) Aangehaald bij Grimm, *Deutsches Wörterbuch,* II, 1088 en vlg. waar ook volgend kras gezegde en een « Schwank » staan afgedrukt :

Den Dieb soll man henken ;
Die Hur ertränken.

« Es fragt auf eine Zeit ein Soldat, als er das hohe gericht leer sahe, ein Bettelweib : Warum lassen die Herren niemand hencken ? — O Herr, sagt sie, die Diebe seind alle in Krieg gezogen»

(51) Uit een « Volkskundige kroniek » van A. De Cock in *Vlaanderen* IV (1906), bl. 294. — Het rijmpje is te edelmoedig, want het was eertijds een volksgezegde « dat een schapendief hangen moest ». *De Oude Tijd,* I (1869), bl. 148. — Men kent ook de rijmpjes, door de schoolkinderen in hunne boeken geschreven :

« Dit boek is mij lief :	« Dieses Buch ist mir lieb :
Die 't steelt is een dief ;	Wer mirs nimmt, ist ein Dieb;
Hij zij heer of knecht,	Er sei Herr oder Knecht,
Hangen is het recht ».	So ist ihm der Galgen recht ».
De Oude Tijd, VI (1874), bl. 272.	Grimm, *D. Wörterb.* II., 1090.

(52) « Quod ob vestimenta mulierum indecens videatur illas suspensio necare ». Bij J. Döpleri, *Theatrum poenarum,* II, bl. 294. Leipzig, 1697. — Frauen wurden selten gehängt, sondern verbrannt oder ertränkt » (ofwel levend begraven. J. G.). J. Scherr,

Dief of dievegge werden aan de kaak gesteld, meestal met het *corpus delicti* in de armen of op de borst gebonden ([53]), zooniet met een opschrift boven het hoofd, zooals ons o. a. uit een goddelijk voorbeeld bekend is. Het zinnebeeldig voorstellen van de misdaden, dat vrij algemeen was, werd niet altijd begrepen en heeft een Duitschen historicus op een dwaalspoor gebracht ([54]).

Deutsche Kultur- und Sittengeschichte, bl. 201. Berlijn, 1882. — Over de verscheidenheid der doodstraffen voor mannen en vrouwen, cf. de uitstekende verhandeling van K. Von Amira, *Die Germanischen Todesstrafen*, bl. 175 vlg. München, 1922 *(Abh. der Bay. Akad. der Wiss.* Phil. hist. kl. XXXI, 3).

(53) « Bij strafuitvoering werd het begane misdrijf symbolisch voorgesteld, althans daaraan herinnerd, b. v. door de tegenwoordigheid van het voorwerp, dat aanleiding of middel was geweest tot het vergrijp. Het werd gewoonlijk den veroordeelde omgehangen, terwijl de beul zijn gruwzaam werk verichtte. Dieven kregen aldus de gestolen voorwerpen om den hals ; moordenaars het moordmes. Mast en Danneels, twee ellendelingen uit de XVIIIe eeuw, wier euveldaden nog in het volksgeheugen in Vlaanderen voortleven, stierven hebbende om den hals den hamer, dien zij bij het plegen van hun laatste misdaad gebezigd hadden ». A Gittée, *Oude Rechtszaken*, in de *Vlaamsche Kunstbode*, XXVIII (1898), bl. 340. — Nog wordt daar, door A. Gittée, een ander voorbeeld aangehaald, volgens *De Oude Tijd*, III (1871), bl. 328 : « Cornelis Jorissen te Middelburg, die zijn achtjarig zoontje met een hakmes het hoofd had ingeslagen, werd veroordeeld tot het rad ; het vonnis bepaalde tevens, dat aan hetzelfde rad zou worden gehangen *een houten kind met het voorzegde hakmes* ». Hierbij dient opgemerkt, dat dit vonnis, tegen het lijk van den moordenaar geveld, niet werd uitgevoerd, wijl krachtdadig door den zoon van den aflijvige bestreden, zoodat burgemeesters en schepenen condemneerden « het doode lighaem in een doodkiste met een wagen gevoert te worden naer het galgevelt, omme aldaer onder een rat begraven te worden ; ordonnerende verders, dat aen hetselve rat gehangen sal worden een houten arm met een ijzeren hackmes daeraen ».

(54) In zijn beschrijving van de onteerende straf der *schandton* wordt door een Duitsch historicus, in zijne opsomming van de gevallen, waarin deze straf in Noord-Nederland werd toegepast, ook het volgende er bij gehaald : « Aus dem Jahre 1678 berichtet Koning : Eene andere vrouw werd, in 1678 wegens het stelen van

Bij het tentoonstellen aan de kaak geschiedde het ook wel eens, dat de veroordeelde met het oor, en soms op nog gruwelijker wijze ([55]), aan den schandpaal werd vastgenageld en er dan zoo moest blijven staan, aan alle beschimpingen en smadelijke mishandelingen vanwege het gepeupel blootgesteld, totdat hij zich eindelijk had losgerukt, zijn oor in steek latende. Vandaar de uitdrukking: *clouer au pilori,* of *aan den paal spijkeren.* Zoo lezen we in de *Brusselsche stadsordonnantie* van 1360 :

« Soe wat rybaude oft knecht dobbelt binnen den ouden mueren vander stad, oft quade eede zweert, *dien sal men eenen naghel doir die hoyre slaen aen den stijl die onder den meerte steet*» ([56]).

In 1539 werd te Gent een ontvanger der stad, wegens afpersingen, veroordeeld om gegeeseld en daarna tot onder de galg gevoerd te worden, « ende aen deselve galghe — zoo luidt het vonnis — *uw rechter oore ghenaegelt te wordene, aldaer staende tot dat ghij u selve gelost hebt*» ([57]).

In Engeland werd de plichtige hand van een verstokten booswicht met een mes doorstoken en aldus vastgespijkerd : het losrukken ging daar

---

een half vat nit *(lees* uit) de brouwerij de Lely, door de stadt geleyt met een bodem van en *(lees* een) halff vadt op de borst en rugge, daer op gestelt « halff vaten diefvegge ». H. Goldschmidt, *Das Ertränken im Fass,* I, bl. 27. Stuttgart, 1925 (Diss). — Schrijver heeft niet eens vermoed, dat het dragen van de twee bodems der gestolen ton, als teeken van den gepleegden diefstal, hoegenaamd geen verband houdt met de onteerende straf der schandton.

(55) Zoo gebeurde het o. a. met een godslasteraar, wiens veroordeeling door Döpler wordt aangehaald : « Möchtet Ihr ihn *mit der Zunge* auf einen Stock nageln lassen, als lang er sie sich selbst ausreitten müste ». J. Döpleri, *Theatrum poenarum...,* I. bl. 947. Sonderhausen, 1697.

(56) Uitgegeven door J. F. Willems, in het *Belgisch Museum,* VII (1843), bl. 294.

(57) J. B. Cannaert, *Bijdragen tot de kennis van het oude Strafrecht in Vlaenderen,* bl. 321. Gent, 1835.

met grooter moeite en heviger smart gepaard ([58]).

Bij uitgebreider toepassing werd deze straf, heel en al in den geest van het Middeleeuwsch recht, ook op stoffelijke wezens, *in casu* valsche munten, als volksgebruik veelvuldig uitgevoerd. Zoo verstaat men volgend onuitgegeven uittreksel uit de Hasseltsche « Bouwmeesters » of Stadsrekeningen, betreffende een uitgave van 16 Brabantsche stuivers in 1581 :

Item betaelt Ghoert Damen van dat hij vier nieuwe daelder affgheghoten heefft, dye aen de Hoochbrugghe gheneghelt zijn : 16 st. Br. ([59]).

Op de Sinksenmarkt te Antwerpen, volgens 17e eeuwsche *Colloquia,* was er onder de kooplieden een, die « quellyck in geld t'ontfanghen » bleek te zijn. Na verscheiden muntstukken van slecht « alloye » geweigerd te hebben, spijkert hij ten slotte eenen valschen schelling aan een stijl, een gebruik dat hij aldus commenteert : « Ick woude dat d'ooren vanden genen, dien gheslaghen heeft, soo wel ghenagelt waren als hij is ! » ([60]).

Ook het verminken, door beulshanden of anders, in 't bijzonder het afsnijden van een oor (Fr. *essorrillement)* was een aloude en zeer ver-

---

(58) « Fuller (in his *Worthies)* gives an account of an ordinance of Edward the First, with regard to the stealing lead or silver ore from the Derbyshire mines. For the third offence, a knife was to be stuck through the hand of the criminal fixed on a table, in which agony and attitude he was to continue, till he had freed himself by cutting off his hand ». D. Barrington, *Observations on the more ancient Statutes,* bl. 434, n. Londen, 1769 (3e uitg.). — Zie de afgekapte hand, met een mes doorstoken en op een houten schotel vastgehecht, van een valschspeler, door 'n teerling aangeduid, op het zijluik « de Hel » van H. Bosch, in het Escuriaal. Cf. M. J. Friedländer, *Die altniederländische Malerei,* V, bl. 105 en plaat 74-75. Berlijn, 1928.

(59) *Bouwmeester* 1580-81, bl. 46. Stadsarchief Hasselt.

(60) R. Verdeyen, *Colloquia et Dictionariolum septem linguarum, gedrukt door Fickaert in 1616,* II, bl. 117b. Ook gemoderniseerd en, met *dien* omschreven in « die hem », aangehaald : I, Inleiding, bl. 12, Antwerpen -'s Gravenhage, 1925-26.

spreide lijfstraf ([61]). We vinden ze reeds vermeld in de keure van Valencijn uit 1114, de *Charta pacis Valencinensis,* alwaar het afsnijden van een oor de diefstallen bestraft, waarvan de opbrengst niet meer dan vijf schellingen bedroeg ([62]) : twee meer dan in den Saksenspiegel ([63]).

Hoe algemeen dit verminken vroeger voorkwam, wordt hier door enkele feiten gestaafd.

Te Parijs werd deze straf zoo dikwijls toegepast, en steeds op dezelfde plaats, dat deze laatste er haren naam aan ontleende, indien men de afleiding aanneemt, door den alwetenden « bibliophile » Jacob, of Paul Lacroix, voorgesteld ([64]).

---

(61) Het verminken der ooren, niet af-, maar doorgesneden, wordt reeds uitgesproken in de zoogezegde *Additio* (X^e^ eeuw) bij de *Lex Frisionum :* « Qui fanum effregerit et ibi aliquid de sacris tulerit, ducitur ad mare et in sabulo, quod accessu maris operire solet, finduntur aures ejus et castratur et immolatur diis quorum templa violavit ». Aangehaald bij K. Von Amira, *op. cit.*, bl. 198

(62) « Si aliquis extraneus a pace per furtum receperit rem valentem precise 5 solidos, si convincatur per duos testes pacis *abscidetur sibi auricula,* aut consignabitur in maxilla ferro can denti. Si vero ultra 5 solidos valuerit et convictus fuerit, suspen detur ». Afgedrukt o. a. bij G. H. Pertz, *Scriptores rerum Germa nicarum in usum scholarum,* V, bl. 307. Hannover, 1841.

(63) « Den def scal men henghen. Ghescut aver imme dorpe en duve des daghes dhe min den drier schillinghe wert is, dat mut de burmester wol richten te hut unde to hare, oder mit dren schillinghen te losene. C. Borchling, *Das Landrecht des Sachsenspiegels,* bl. 32. Dortmund, 1925. — (Het ontbreken van het gepast typographisch teeken noopt ons, den lezer te verzoeken, in voorgaanden tekst een kleine *o* boven elke *u* te plaatsen).

(64) Gelijk in vele groote steden, geschiedden ook te Parijs de verscheidene strafuitvoeringen op bepaalde plaatsen, die er wel eens haar naam aan ontleenden. Er werd opgehangen in de *rue de l'Echelle ;* de valschmunters werden gezoden in de *rue du Bouloy* en in de *rue de l'Echaudé ;* men vierendeelde op de plaats, *la Croix du Trahoir* genaamd ; de *regina tormentorum,* zooals Döpler zich uitdrukt, werd *rue de l'Estrapade* toegepast ; het afsnijden der ooren, alsook het zeldzamer doorsteken der tong, geschiedde *rue Guillory,* d. i. *guigne-oreilles.* Dit alles volgens P. L. Jacob, *Curiosités de l'histoire du vieux Paris,* bl. 27. Parijs, 1858.

Te Luik, in de XVe eeuw, werd de avondklok *coppe-oreille* genaamd ([65]), wat ook figuurlijk zooveel als ons « oorverscheurend » kan beteekenen, terwijl de beul, in de Fransche mysteriespelen, meer dan eens onder den naam van *Orillart* optreedt ([66]).

Van de zeven muiters, door den baljuw van Ieperen in 1483 aan den lijve gestraft, werd er aan vier « een ore ofghesneiden », aan een enkelen « een vust », terwijl aan een vrouw « hare tonghe gecort » en een andere, helaas ! « leivende ghedolven » werd ([67]).

Hoeveel aan den beul betaald werd voor 't hier besproken verminken, vernemen we uit de rekening van meester Jan Buffele, te Brugge (1338-39) :

« Van twee stommen die de horen of ghesneden waren : 5 stuvers » ([68]).

De waarde van het oor werd in de Costuymen nauwkeurig geschat, volgens den cours van het geld : van 3 *solidi* tot 60 stuivers. Immers, wie een boete van dit bedrag niet kon betalen, moest één oor verliezen ([69]).

---

(65) Volgens art. 2 van het *Réglement des Bâtons*, door bisschop Jan van Heynsbergh in 1422 uitgevaardigd. Zie J. Raikem, *Coutumes de Liége*, II, bl. 138. Brussel, 1873.

(66) Cf. G. Lindner, *Die Henker und ihre Gesellen in der altfranzösischen Mirakel- und Mysteriendichtung*, bl. 18. Diss. Greisswald, 1902.

(67) Uit de *Rekeningen der Baljuws van Vlaanderen*, uitgg. door N. De Pauw, medegedeeld door J. Jacobs, *Het Westvlaamsch van de oudste tijden tot heden*, bl. 142. Groningen, 1927.

(68) L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de Bruges*, III, bl. 201.

(69) « Se homs porte coutiel a pointe..., amender le doit par LX s..., et s'il par pouvretet ne le puet paiier, on li cope le orelle ». Ch. Faider, *Coutumes des pays et comté de Hainaut*, I, bl. 17 (a° 1200). — Quicunque intrat de die in horto vel in vinea alterius, causa maleficiendi, si probare possit, debet tres solidos, vel auriculam » (a° 1217). Cf. Du Cange, *Glossarium*, onder *auricula*.

Zou nu een weetgierige lezer vragen, welk oor aldus vastgenageld of afgesneden werd, dan luidt een antwoord uit vroeger eeuwen, dat het steeds het linker oor was, wijl het verlies van 't rechter oor, volgens Hippocrates, impotentie veroorzaakte. Zoo verklaarde een 18e eeuwsche Engelsch rechtsgeleerde, steunende op den Parijzer geschiedschrijver André Favyn, die in 1620 zijn *Théâtre d'honneur et de chevalerie* liet verschijnen [70], maar zijn tijd- en stadgenoot Henri Sauval drukt zich heel anders uit in zijn *Antiquites de Paris,* zooals blijkt uit de volgende aanhaling :

« A un serviteur larron ou coupeur de bourses, on coupait l'oreille gauche, d'autant qu'il y a en icelle une veine qui répond aux parties naturelles, laquelle étant coupée, rend l'homme incapable de pouvoir engendrer, afin que telle race de gens ne laissent au monde une engeance méchante et vicieuse, dont il n'y en a que trop » [71].

Bij de voorgaande teksten passen volgende aanteekeningen.

Vooreerst moeten we, betreffende de Hippocratische leer, een diametraal verschil van meening vaststellen bij de hier aangehaalde schrijvers. Weliswaar vermelden ze eenpariglijk dat het linker oor wordt afgesneden, maar dit geschiedt volgens Favyn en Barrington, om geen —, en naar Sauval, om wel impotentie te verwekken. Om dit geschil te slechten is men er op aangewezen, Hippocrates zelf te raadplegen.

---

(70) « Favin, in his *Théâtre d'honneur,* II, p. 1731, mentions that the cutting off an ear was anciently a very common punishment in France, and that it was always the left ear, because Hippocrates hath supposed that the loss of the right occasions impotence ». D. Barrington, *Obervations on the more ancient Statutes from Magna Charte to the twenty-first of James I,* bl. 399, n. 9. Londen, 1769 (3e uitg.).

(71) H. Sauval, *Histoire et recherches des antiquités de la ville de Paris* (eerste uitg. 1724, vollediger 1733), aangehaald in de apocryphe *Mémoires des Sanson,* I, bl. 64. Parijs, 1862 (waarin een *Coup d'œil historique sur les Supplices).*

Wanneer we nu bij den vader der geneeskunde te rade gaan, komen we tot de opvallende en onbetwistbare vaststelling, dat de grootmeester van Cos geen onderscheid maakt, wat generatie betreft, tusschen linker en rechter oor, maar leert, dat achter beide ooren aders schuilen, waarvan het doorsnijden impotentie zou veroorzaken [72].

Overigens dient hier ook nog opgemerkt, dat de diefstallen te Parijs, volgens Sauval, in strenge gradatie bestraft werden : één oor ; 't ander oor ; de galg of 'n andere doodstraf. Dezelfde schikking vindt men ook elders, in zake diefstal, voor dit of 'n ander lichaamsdeel [73]. Een voorbeeld van een tweede « cortooren » of *essorillement*, zooals het te Valenciennes den 4e September 1501 geschiedde, mag niet onvermeld blijven :

« Mariette Bataille, folle femme, natisve de Tournay, pour cause de certain larchin par elle commis, depuis que pour aultre larcin elle a eu une oreille copée, et si avera sen autre oreille copee à le crois au chep » [74].

Het gebeurde ook, dat beide ooren ineens afgesneden werden. Onder de talrijke voorbeelden,

---

(72) Ziehier, aaneengesmeed, de twee passages die ons aanbelangen, uit Littré's hooggeschatte vertaling letterlijk overgenomen : « Il y a, derrière les oreiles, des veines qui, coupées, privent ceux qui ont subi cette opération, de la faculté d'engendrer... car la plus grande partie du sperme descend de la tête, le long des oreilles, à la moelle épinière ». *Œuvres complètes d'*Hippocrate, *traduites par E. Littré,* II, bl. 77 ; VII, bl. 473. Parijs, 1839-1861. — Over het verband tusschen het oor en... lager, cf. *Le réflexe auriculo-urinaire et la suggestibilité auditive*, in de *Chronique Médicale,* 1928, bl. 281.

(73) « Si quis raperet bursam continens duodecim denarios vel amplius, dextrum amittet pollicem ; bursas resecans secundo, pollicem secundum ; tertio sustinebit patibulum ». Keure van La Hulpe, 3 Juni 1230, uitg. door J. Fr. Willems, *Brabantsche Yeesten,* I, bl. 632. — « Markgraf Ludwig von Baden bestimmt 1695, jedem übertreter der fouragierordnung das erste und auch das zweite mal je ein ohr abzuschneiden, das dritte mal ihn zu hängen ». J. Grimm, *Deutsche Rechtsaltertümer,* II, bl. 297. Leipzig, 1922 (4e uitg.).

(74) M. Bauchond, *La Justice criminelle du Magistrat de Valenciennes au moyen âge,* bl. 261. Parijs, 1904.

door Grimm opgesomd, vindt men bij 't laatste het afschuwelijk « détail », dat aan den beul te Ansbach in 1589 bevel wordt gegeven den misdadiger beide ooren af te snijden « und sie ihm vorn in busen stecken » ([75]). Dubbel verminken zal ook wel het geval zijn, wanneer de dief, onmiddellijk na 't eerste « cortooren », naar de galg wordt verwezen ([76]). Zoo heeft de opsteller van een « Generaele Costume » voor een deel van Vlaanderen, vermoedelijk Ph. Wielant in hoogsteigen persoon, vastgesteld, dat de « coeydief voor de eerste reyse verliest sijn oore ende om de tweede reyse de galghe ; ende alsoo eyst van scapen, verckenen ende van ander dieften van beesten » ([77]).

Andere gevallen van dubbel « cortooren », met 'n uitgesproken legendarisch of folkloristisch karakter, zouden we nog kunnen aanhalen. Door Herodoot weten we, dat Cambyses alle magiërs van zijn rijk de twee ooren had laten afsnijden, waardoor later het bedrog aan den dag kwam van den magiër, die zich geruimen tijd, met goed gevolg, voor den heimelijk vermoorden Smerdis had laten doorgaan. Door deze verminking werden de magiërs onbekwaam, hunne priesterlijke waardigheid verder te bekleeden, wijl priesters en konin-

(75) J. Grimm, *op. cit.*, bl. 297.

(76) A° 1576 : « Closs Hassen, ein Dieb, welchem zuvor mein Vater zu Bamberg die Ohren abgeschnitten... mit dem Strang gericht ». *Maister Franntzn Schmidts Nachrichters inn Nürmberg all sein Richten*, uitg. door A. Keller, bl. 4, Leipzig, 1913.

(77) H. De Sagher, *Schutrecht, Diefstal, Compositie en Pijniging, in het vijftiendeeuwsche Vlaamsche Strafrecht*, bl. 38. Brugge, 1930 (Overdruk uit de *Annales de la Société d'Emulation*, LXXII (1929), bl. 94-163). — Andere voorbeelden van dubbel « cortooren » bij E. Gailliard, *De Keure van Hazebroek* (1336), IV, bl. 276. Gent, 1899. Het woord « cortooren » in 't *Middelnederlandsch Woordenboek* van Verwijs en Verdam niet opgenomen, staat reeds, als *corthoorne*, bij J. De Damhouder, *Practycke ende handbouck in criminele zaecken*, bl. 289. Leuven, 1555. — Zie ook L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes du Franc de Bruges*, II, bl. 225 (onder 1530).

gen ongeschonden moesten zijn. Daarom werd deze smadelijke verminking ook toegepast door zijn overwinnaar op een koninklijken bondgenoot der Romeinen, uit edelmoedigheid jegens Meherdates en uit verachting voor zijn beschermers ([78]). Een Engelsch folklorist is er zelfs toe gekomen te vermoeden, dat Petrus, bij de aanhouding van zijn goddelijken Meester, niet toevallig, maar opzettelijk, als 'n smaad voor den dienaar en zijn meester Caïphas, Malchus' rechter oor heeft afgehouwen ([79]).

Spreekwoordelijk was het geval van Trijn van Hamburg, die beide ooren kwijt was, door Harrebomée aangehaald en door A. De Cock gecommenteerd ([80]), terwijl P. Dufour het geval vertelde van een lichtekooi, die men niet bij de ooren kon trekken : we gissen nu waarom ([81]).

---

(78) « Ostentui clementiae suae et in nos dehonestamento ». Tacitus, *Annalen,* XII, 14.

(79) « From my infancy I have thought that when Simon Peter in the garden of Gethsemane drew a sword and « smote the servant of the high priest and cut off his right ear », as narrated in all the four gospels, he made a bad shot at the man's head ; but it seems not unlikely that he caught hold of the man by the head, and cut off his ear purposely ». W. R. Paton, in *Folklore,* XII (1901), bl. 209.

(80) Hij is beter afgekomen dan Trijn van Hamburg : die verloor er beide ooren bij ». P. J. Harrebomée, *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal.* Utrecht, 1858-1870. « Trijn Peeters, een beruchte dievegge, geboren te Maassluis, en bijgenaamd *Trijn van Hamburg,* omdat zij zich uitgaf als geboortig van dicht bij Hamburg. Zij werd 21 maal in hechtenis genomen, verscheidene malen gegeeseld en gebrandmerkt, de beide ooren afgesneden en stierf eindelijk aan de galg. Zij is de heldin van een kluchtspel, getiteld *Klucht van Trijn van Hamburg* (1617) ». A. De Cock, *Spreekwoorden en Zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszeden,* bl. 82. Gent, 1908.

(81) « Dans une maison de débauche, le capitaine Bondrille, pris de vin, déclare avec force jurons à une des pensionnaires qu'il s'en va lui tirer les oreilles ; il se lève en chancelant ; il la poursuit en trébuchant ; il la saisit dans un coin, mais quant aux oreilles, il n'en trouve pas : la malheureuse les a perdues dans quelque affaire d'honneur ». P. Dufour, *Histoire de la prostitution,* VII, bl. 159. Brussel, 1861.

En 'n prachtig specimen van galgenhumor is dat van den dief, dien men wilde « cortooren » : Ze zullen gefopt zijn, lachte hij, want hij had geen ooren meer ([82]).

Hoe jammer voor dezen lustigen spitsboef en zijn gezellen, dat hun geval door een Duitschen rechtsgeleerde uit de XVIIe eeuw ernstig werd onderzocht : Indien iemand voor twee diefstallen zijn ooren heeft verloren, past het dan, bij een derde misdrijf, waarop geen doodstraf staat, mild te zijn en te straffen als bij een eersten diefstal : Numquid clementius cum eo procedendum, et pœna ipsi imponenda ac si tertium illud furtum esset jam primum ? En het strenge antwoord luidt, dat dit laatste misdrijf door de « iteratie » of herhaling capitaal wordt en de doodstraf verdient : « unde crimen hoc quod per se capitale non est, propter iterationem et frequentiam capitale efficitur » ([83]).

Nadat deze lijfstraf op hem was toegepast, werd de schuldige gewoonlijk uit stad en vrijheid verbannen, voor enkele jaren of voor immer.

Om den veroordeelde te beletten terug te keeren, alvorens de termijn van zijn ballingschap verstreken was, werd hij met een zware straf bedreigd. Gewoonlijk was het de doodstraf : voor den man, die « op sijn lijf » of « op sijn hals » werd gebannen, was het de strop of 't zwaard ; de vrouw, gebannen « op den put », werd levend begraven, indien zij gevat werd « binnen statuten ». Zoo was Juliane verbannen *op den pit.* Dezelfde uitdrukking kwam in de Fransche rechtspraak

---

(82) « Sie werden die Angeschmierten sein, sagte der Dieb, dem man die Ohren abschneiden wollte, und er hatte schon keine mehr ». E. von Künssberg, *Rechtliche Volkskunde,* bl. 36. Halle a. Saale, 1936.

(83) Cf. H. Boceri, *De Furtorum pœnis criminalibus,* bl. 91. Tubingen, 1625.

voor ([84]). De *voorwaardelijke* beteekenis is zoo klaar, in deze en soortgelijke uitdrukkingen ([85]), dat een misverstand zich als een onmogelijkheid voordoet, of ten minste als een zeldzaamheid, waarvan hier twee staaltjes volgen, elk eenig in zijn soort :

De keure, door de hertogin van Brabant in 1366 aan de stad Nijvel verleend, herinnert er aan, dat wie de opgelegde boete niet kan betalen, uit de stad wordt gebannen « sur le poing ». Hierbij teekenen de uitgevers in noot aan : « *Bannir sur le poing,* c'est bannir après avoir coupé le poing », hetgeen totaal valsch is, zooals blijkt uit hetgeen voorafgaat ([86]).

Het tweede voorbeeld staat in nauw verband met het hier besproken orgaan. In *La Province,* een liberaal weekblad dat te Bergen verschijnt, heeft de heer P. Heupgen een tijd lang geschreven over 't sociaal leven te Bergen in vroeger eeuwen. Zijn artikel van 7 April 1934, *Par l'anglais* betiteld, wil een reeks oudfransche woor-

---

(84) *Sour le fosse.* Cf. o. a. Pr. De Pelsmaeker, *Registres aux sentences des échevins d'Ypres,* passim. Brussel, 1911. — Volgens Brugsche keuren uit de XIIIe eeuw werden alle medeplichtigen bij een verkrachting voor zes jaar verbannen « den man up de galghe ende twuf up den pitt levende te delvene ». L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de la ville de Bruges,* bl. 228, 240, 294. Brussel, 1874.

(85) « Enfin, et d'une façon en somme purement éventuelle, en 1322, lors de l'émeute des marchands de blé, deux femmes, *bannies par leurs mauvaises lanwes et par leurs mauvais parlers,* furent prévenues que si elles rentraient, on en *feroit justice si comme d'enfouir toutes vives :* on peut espérer qu'on cherchait surtout à leur inspirer une crainte salutaire ». G. Espinas, *La vie urbaine de Douai au moyen âge,* I, bl. 754. Parijs, 1913.

(86) Cf. J. Buisseret en E. De Prelle de la Nieppe, *Cartulaire de Nivelles,* in de *Annales de la Société Archéologique de Nivelles,* IV (1892), bl. 184, noot 2. Een halve eeuw vroeger had Gachard heel juist 'n soortgelijke uitdrukking verklaard, waar hij in voetnoot aanteekende : « *Sur le hart,* sous peine de la hart ». Gachard, *Relation des troubles de Gand sous Charles V,* bl. 13, n 1. Brussel, 1846.

den door het Engelsch uitleggen, zonder te vermelden of te vermoeden, dat het verband tusschen beide (oudfr. *fame*, E. *fame* ; Lat. *fama*), zich beter door hun gemeenzamen oorsprong laat verklaren. Het merkwaardigste voorbeeld uit die lijst is wel 't volgende : Oudfr. *oreille* (in de uitdrukking : *bannir à l'*) ; Eng. *oriel* ; modern Fransch : « fenêtre gothique ». Geschreven commentaar, als antwoord op mijn verwonderde vraag naar inlichting : « C'est la bretèche de la maison de la Paix, où l'on publiait les *bans* (d'où *bannir*) ; donc le sens est : proclamer publiquement le bannissement » (23 Nov. 1934). De eigenlijke uitdrukking was ongetwijfeld : *bannir sur l'oreille* en beteekende : iemand verbannen onder de bedreiging dat, moest hij vóór den gestelden termijn terugkomen, hem een oor zou afgesneden worden. Zoo lezen we in de *Voorgeboden* van Gent, onder 't jaar 1350 :

« Vort dat gheen ledich wijf te velde en sitte binnen de vesten, up hare eene hoire » ([87]).

Nog wil ik aantoonen, hoe 't onjuiste begrip van het « cortooren » den uitgever van een Middeleeuwschen tekst tot een onmogelijke interpunctie heeft geleid. In een onzer oudste conversatieboekjes, het zoogenaamd *Livre des Mestiers*, in de XIVe eeuw te Brugge opgesteld, wordt gerept van een dievegge, door haar meester betrapt, daarna gevangen en met 't verlies van haar oor gestraft. Michelant, de eerste uitgever, die deze straf op het stelen niet kende en overdreven vond, achtte het noodzakelijk, op volgende onmogelijke wijze te ponctueeren :

« Felisce, le tingneuse, embla... et elle fu mise en prison pour ce larrechin ; et pour autres choses li cope on l'oreille... »

---

(87) Cf. N. De Pauw, *De Voorgeboden der stad Gent in de XIVe eeuw*, bl. 52. Gent, 1885.

De volledige tekst, met juiste interpunctie, staat hieronder en ook in de jongste uitgave van 't Brugsche conversatieboekje aangehaald.

Felisce, le tingneuse,
embla à son maistre
un fourgier, où il avoit
mout de boins joyaus,
orfrois et rubans,
et elle fu mise en prison ; —
pour ce larrechin
et pour autres choses
li cope on l'oreille... ([88]).

Feliscie, de scurvede,
stal haren meester
een fortsier, daerin waren
vele goede juweelen,
orfroise ende rubaen,
ende was gheleet in de
[vanghenesse ; —
omme die diefte
ende omme ander dinc
sneet men haer of haer
[hore... ([88]).

Ten slotte weze hier nog vermeld, hoe eigenaardig een glossator van den *Saksenspiegel* den oorsprong van de hier behandelde penaliteit tracht te verklaren. De diefstal, bij dag gepleegd, wordt slechts *op haar en huid*, niet met den strop, bestraft, wanneer 't gestolen goed niet meer dan drie schellingen waard is. Als nu de mode van het kort haar bij de mannen in zwang kwam, was het haarsnijden geen duidelijk en onbetwistbaar teeken meer van een onteerende straf, en werd daarom tot het « cortooren » overgegaan. Alhoewel deze verklaring geen steek houdt voor een straf, van oudsher in voege, en voornamelijk op vrouwelijke personen, voortijds met lang haar, toegepast, mag deze merkwaardige en minder bekende passage der glosse hier in haar geheel worden overgenomen.

« Ist eine dieberey, welche bey dag geschehen, geringer denn drey schilling wert, so gehet sie zu haut und har, das ist, man schlecht einen darum zur staupen, und windet ihm die har mit einem kluppen oder knebel aus dem haupt. Hiebey sagen etliche, dasz die zeit, als das recht sey gegeben worden, haben die Sachsen lange haar getragen, und da hab man einen solchen dieb pflegen zu bescheren, also dasz man ihn kennen, und sich vor ihn hüten möchte. Weil sie aber jetziger zeit nimmer solche

---

(88) Cf. J. Gessler, *Het Brugsche « Livre des Mestiers » en zijn navolgingen*, I, bl. 32-33 ; III, bl. 38-39 ; IV, bl. 47. Brugge, 1932.

lange haar tragen, so sol man ihnen dafür die ohren abschneiden, dasz man sie vor anderen kennen möge » ([89]).

Wat gebeurde er met de afgesneden ooren? Hetgeen zich in 1589 te Ansbach voordeed, waar de beul van overheidswege deze aan het slachtoffer moest weergeven, « und sie ihm vorn in busen stecken », werd door Grimm en hierboven als een uitzonderlijk geval verhaald ([90]). Daar alle middeleeuwsche lijfstraffen steeds « anderen ten afschuwelijken exempel » worden uitgevoerd, zal het ons niet verwonderen, dat afgesneden ooren of andere lichaamsdeelen tegen de galg of aan de kaak werden gehecht, naast de ooren van veroordeelden, die er met dat orgaan aan vastgenageld waren en zich konden losrukken. Hierbij wil ik op een iconographisch détail wijzen, dat onze aandacht ten volle verdient. In zijn beroemd tafereel van de Vlaamsche Spreekwoorden, meermalen gecommenteerd ([91]), heeft Pieter Bruegel de Oude ook een kaak voorgesteld, met 'n zingenden vedelaar er op. Om de beteekenis van deze raadselachtige figuur hoeven wij ons hier niet te bekommeren ([92]) : alleen wijzen we op de afgesneden

(89) Cf. H. Fehr, *Aus deutschen Rechtsbüchern*, bl. 85. Leipzig, z. d. (*Voigtländers Quellenbücher*, XXXIII).

(90) Hoe het er nu nog, in wilde streken van Noord-Afrika, toegaat, kan men vernemen uit het boek van graaf d'Herisson, *La Chasse à l'homme*, Parijs, 1891, en wel in het hoofdstuk met den suggestieven titel van « Un baril d'oreilles coupées ».

(91) Een volledig overzicht van de talrijke bijdragen tot verklaring van Bruegel's spreekwoordenschilderij leidt het verdienstelijke opstel in van Dr J. Grauls, *Een nog niet verklaard vlaamsch spreekwoord van Pieter Bruegel*, in *Onze Taaltuin*, III (1934), bl. 111. Onze vriend heeft daarna deze lijst met een niet onbelangrijk nummer vermeerderd, zooals uit volgende noot zal blijken.

(92) Cf. J. Grauls, *De Spreekwoorden van Pieter Breugel den Oude*. Antwerpen, z. d. « Nr 66 : *Hij speelt op die kake*, hij eigent zich iets onrechtmatig toe. Thans zegt men in Zuid-Nederland : iets op zijn kaak slaan, iets achterhouden. Breugel maakt een woordspeling op kaak = schandpaal en kaak = kakebeen ». Zoo meent onze bedreven commentator, die zijne gissing reeds breedvoerig in 'n voordracht heeft uiteengezet, welke hopelijk in druk zal verschijnen, even rijk gestoffeerd als 't boven aangehaald opstel.

hand en ooren, die tegen de rechter en linker stijlen van de kaak werden vastgespijkerd, zooals men dat met eenige moeite kan vaststellen op de reproducties van het meesterwerk, of zonder inspanning op de schematische teekening, den lezer hier aangeboden.

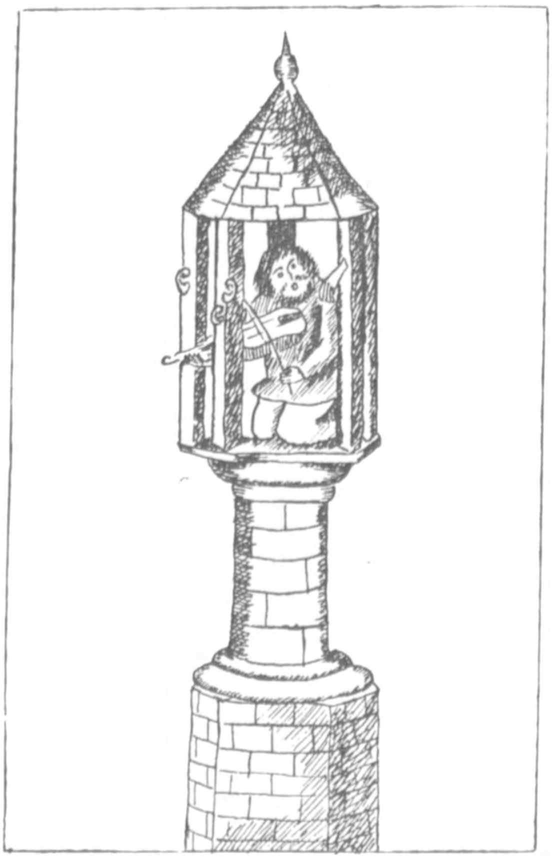

Uit het spreekwoordentafereel
van P. Bruegel den Oude.

III. — Luutgaert besluit haren uitval tegen Juliane met deze verwensching :

Het 's jammer, dat si niet en leghet
In enen put, onder die galghe,
Vaste ghedolven metten balghe. (v. 58-60).

Hierbij teekent Leendertz aan : « Of Luutgaert hier aan de straf van het palen denkt, betwijfel ik ; zij zou zich dan wel anders uitgedrukt hebben. « Ik wou dat zij met haar pens in een put onder de galg lag », is reeds een voldoende zegenwensch ». Edoch, tegen Leendertz in, durf ik te verklaren, dat die « zegenwensch », aldus opgevat, niet voldoende is en dat er *wel,* naar ik meen, aan het *palen* wordt gedacht, zooals uit het volgende zal blijken.

De uitdrukking « onder de galg begraven » is ons bekend uit een alom verspreid spreekwoord, waarvan de figuurlijke beteekenis met een vroegere werkelijkheid moet overeenstemmen : « Die zich dood werkt, wordt onder de galg begraven ». Deze spreekwijze wordt verklaard als een « woordspeling » ontleend aan gehangen dieven, die zich in den eigenlijken zin *dood werken,* d. i. in den strop doodspartelen, en dan, wanneer het lijk afvalt, onder de galg hun graf vinden » (93). Die verklaring werd echter aangevallen en verworpen door den Gentschen oudheidkundige en geschiedschrijver A. Van Werveke, wiens argumentatie, elders breedvoerig uiteengezet (94), in 't kort hierop neerkomt :

« Onder de galg begraven worden, zegt hij, was vroeger de schandelijkste begraving »... waarbij het bestaan van dit begraven door hem wordt erkend (95) en dus de verklaring van het spreekwoord en van den « zegewensch » wettigt.

« Anderzijds is het onjuist te zeggen, dat een gehangene begraven werd als hij afviel ». De

(93) Cf. De Vries en Te Winkel, *Groot Woordenboek der Nederlandsche Taal,* onder *galg.*

(94) Bij A. De Cock, *Spreekwoorden en Zegswijzen...,* bl. 96, noot.

(95) ... en bewezen, o. a. door het feit, dat de Raad van Vlaanderen, in Juni 1569, een ordonnantie uitvaardigde, waarbij de Geuzen, die sterven zonder de H.H. Sacramenten te hebben ontvangen, *onder de galghe* zullen begraven worden.

lijken moesten volgens hem aan de galg blijven hangen. Dit was zoo in den beginne, maar werd later een verzwaring van de straf, en een schande voor de naastbestaanden van den veroordeelde, welke niet steeds werd uitgesproken ([96]), veel minder bij ons dan in Engeland, waar het blijven hangen, in kettingen of ijzeren banden, ofwel in een « mik » (Fr. *fourche*) vrij algemeen was ([97]). Ten andere, in beroerde tijden, moest er wel eens plaats gemaakt worden, want « zeven is een galg vol » zegt het spreekwoord, en hoe dit geschiedde, leeren ons enkele teksten uit de XVI[e] eeuw, waarin het begraven onder de galg van een terechtgestelde vrouw ([98]) ofwel van afgevallen gehangenen, *selon costume*, uitdrukkelijk wordt vermeld en de beweringen van den Gentschen oudheidkundige beslist weerlegt ([99]).

We weten nu stellig, dat lijken van gehangenen wel onder de galg begraven werden, net zooals die van geuzen, zonder HH. Sacramenten gestorven (zie noot hieronder). Maar de hier behandelde uitdrukking komt nog meer in de oude rechtstaal voor, namelijk bij de veroordeeling van

---

(96) In de rekening voor 't jaar 1712 van den Amsterdamschen scherprechter leest men o. a. : « *twee* gehangen — een daervan buyten gebracht — de ander *gekist* ». Cf. *De Oude Tijd*, II (1870), bl. 7. Bovengenoemde verzwaring dagteekent slechts, volgens K. von Amira, *op. cit.*, bl. 101, uit de XVIe eeuw.

(97) Cf. W. Andrews, *Old-Times Punishments*, waarvan ik alleen de Fransche vertaling bezit, door P. Guerie, bl. 54-99 : « De la pendaison en chaînes ». Parijs, 1902.

(98) In zijn reeds vermeld dagboek teekent de beul van Neurenberg aan, onder 1580 : « Margaretha Böckin... stehent mit dem Schwert gericht, den Kopff an einer Stangen über sich gesteckt, *den Körper unter den Galgen begraben* ». *Maister Franntzn Schmidts... all sein Richten*, bl. 10.

(99) « Aux malades lépreux et ladres demourans sur les quartiers de Bruges, pour ensepvelir les corps des pendus, après qu'ils sont tombés du gibet, selon costume : 12 sols ». Uit rekening van Simon van Halewin (1534-1536), aangehaald door A. Henne, *Histoire du règne de Charles-Quint*, V, bl. 208. Brussel, 1858-60.

de zelfmoordenaars, die zich meestal door ophangen, vroeger meer nog dan nu, van het leven beroofden ([100]). En we weten immers dat ook tegen lijken, hoofdzakelijk van zelfmoordenaars, de vierschaar werd gespannen, wat men in deftig Hollandsch « 't gerecht van desperatie » ([101]) noemde, zoodat Montesquieu in zijne *Lettres persanes* zonder overdrijving kon zeggen : « Les lois sont furieuses contre ceux qui se tuent eux-mêmes ; on les fait mourir une seconde fois pour ainsi dire »... Vóór hem, in zijn beroemde *Inleydinge tot de Hollandse Regtsgeleertheyt* (1631), doceerde Hugo Grotius : « Vol regt over zijn leven heeft niemant ; oversulx zijn altijd in Holland strafbaer geweest, die haer zelven door opzet verdeeden. Hare lichamen werden op een horde gesleept ende gehangen in een mik, ende de goederen zijn

(100) Den lezer, die van statistieken en van anatomische bijzonderheden houdt, verwijs ik naar de dissertatie van Dr H. Fr. Thijssen, *De Morte suspensorum*. Amsterdam, 1855. — Een overrijke bibliographie bevat het standdaardwerk van J. Wisse, *Selbstmord und Todesfurcht bei den Natürvölkern*, bl. 526-536. Zutphen, 1933. Onvermeld bleven het repertorium van Motta, *Bibliographia del Suicidio*. Bellinz, 1890, en dat van M. von Boehn, *Selbstmord und Selbstmörder. Verzeichnis der Büchersammlung von —*. Charlottenburg, 1907.

(101) Cf. J. H. De Stoppelaar, *Het Geregt van Desperatie*, in *De Oude Tijd*, III (1871), bl. 121 en vlg. — Als 'n zeldzaamheid vermeld ik de zonderlinge verhandeling van P. Ayrault, *Des procez faicts au cadaver* (sic)... Angers, 1591. — Ch. Querleux, *Des supplices infligés aux cadavres pendant le moyen âge et la Renaissance*. Lyon, 1904. — P. Geiger, *Die Behandlung der Selbstmörder im deutschen Brauch*, in het *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, XXVI (1926), bl. 166 en vlg. — A. De l'Arbre, *De la confiscation des biens des suicidés*, in het *Bull. des anc. lois et ordonnances de Belgique*, 1912-13. — *Procès-verbal de l'exécution d'un cadavre en Angoumois au XVe siècle*, in *Le Trésor des pièces angoumoisines inédites ou rares...* Parijs, 1863. — C. De Baere, *Een zonderling proces te Hasselt uit de XVIIe eeuw* (het lijk van den verhangen Jan Pijp, door de Cellebroeders heimelijk begraven, op aanvraag der familieleden, en negen dagen na den zelfmoord ontgraven, naar de galg gesleept en opgeknoopt), in *L'Ancien Pays de Looz*, XIV (1910), bl. 24.

verbeurt » (II, 1, 43). Edoch, de uiteenzetting van den grooten Hollandschen rechtsgeleerde is al te eenzijdig en in strijd met de afwisselende werkelijkheid. Immers, nadat de zelfmoord bewezen was en het oordeel over den zelfmoordenaar geveld, werd z'n lijk door een gat onder den drempel of anders dan door den hoofdingang uit z'n woning getrokken ([102]), achter een wagen of op een horde naar het galgeveld gesleept en daar in een mik of met de voeten ([103]), soms tusschen twee honden, of aan een been opgehangen, ofwel verbrand, ofwel onder de galg (soms elders) begraven, wat dan een *ezels-* of *hondsbegrafenis* werd genoemd. Dit was het werk van den beul, zooals blijkt uit de « instructie » voor den Arnhemschen scherprechter (1760), waarin uitdrukkelijk wordt verklaard :

> « En in val het mogte komen te gebeuren, dat ymand in hegtnis sig selve het leven quam te benemen, en dat het lijk gecondamneerd wierde om op een horde gebonden en buiten onder de galg begraven te worden, zal voorn. scherprechter voor hem en sijn dienaer boven de vacatie van drie guldens niets meer mogen declareeren als volgt :
>
> Voor het lijk op de horde te binden en te sleepen, de horden en de touwen daaronder begrepen : 20 g.
>
> Voor het ophangen met een been aan de galg : 15 g.
>
> Voor het afsnijden en begraven onder de galg en hetgeen daaraan verder annex is : 15 guldens » ([104]).

Als voorbeeld van vonnis moge de sententie herhaald worden, te Utrecht in 1548 tegen een zelfmoordenaar gewezen, en gebiedende « dat men

(102) ... « als niet waardig zijnde over den dorpel gebracht te worden », meende Joos de Damhouder, maar wij weten nu beter, want het was, om de spokende terugkomst van den geest der zelfmoordenaars te beletten, door het toestoppen van het gat langs waar ze buitengingen, als omgekeerde toepassing van de wet (?) der « Geisterwelt », door Mephisto in Goethe's *Faust* uiteengezet.

(103) Het lijk van een zelfmoordenaar, naar 't galgeveld gesleept, zal men « mitten voeten opwairt doen hangen ». K. Van Alkemade en P. Vander Schelling, *Beschrijving van de stad Briele en den lande van Voorn*, bl. 331. Rotterdam, 1729.

(104) J. W. Staats Evers, *De Arnhemsche Scherprechter en zijne functiën in vorige eeuwen*, in *De Oude Tijd*, I (1869), bl. 100.

maecken sal een gat in den want van het huys ende slepen hem daerdoor als een hont, ende voorts geleyt te worden op een horde, ende dairmede hem slepen onder 't gerecht ende bedecken hem aldaer onder die aerde, als een hont » ([105]).

Van de vijftien gevallen, door de Stoppelaar beschreven, werden negen zelfmoordenaars onder de galg begraven ; drie elders in stilte en uit gratie ; drie slechts opgehangen. Daarom vermeldt hij als volgt het eerste van deze gevallen (1606) : « Het lijk werd door den scherprechter naar het galgeveld gevoerd en daar niet, als vroeger, begraven, maar in een mik gehangen ([105]). Toch werd nog, bij vonnis van 15 Januari 1798, waarmee de lijst van dergelijke sententiën in Noord-Nederland wordt gesloten, aan de gerechtsdienaars bevolen, het lijk van den zelfmoordenaar op het galgeveld ter aarde te bestellen ([105]). Dat begraven van den zelfmoordenaar onder de « justitie » geschiedde in een afzonderlijken kuil ofwel in den put onder de galg, 'n « fosse commune », waarin de menschelijke overblijfsels werden geworpen ([106]). En hiermee is het behandelde spreekwoord verklaard, alsook de aanhef van Luutgaert's « zegenwensch ».

Niet haar lijk, maar ver Juliane zelf wenschte Luutgaert in een put onder de galg,

---

(105) J. H. De Stoppelaar, *Het geregt van desperatie*, in *De Oude Tijd*, III (1871), bl. 220, 264 en 329. — Een laatste executie op het lijk van een moordenaar, die zelfmoord pleegde, te Luik in 1807 voltrokken, wordt verhaald door G. de Froidcourt, *La Guillotine Liégeoise*, bl. 51. Luik, 1934.

(106) In 1786 had zich een oplichter in de Amsterdamsche gevangenis van het leven beroofd. Het lijk werd in het Gasthuis geschouwd en vervolgens naar het stadhuis voor de Heeren van den Gerechte gebracht, wier vonnis luidde « dat het zelve dode lighaam zal worden gelegt op een horde en gesleept tot aan den Damrak, omme van daar te worden gebragt naar de Volwijk, en aldaar gesmeten te worden in de put onder de galge ». Fr. De Witt Huberts, *De Beul en z'n werk*, bl. 99. Amsterdam, 1938.

waarbij ze op het Middeleeuwsch « levend begraven » doelt, de ijselijkste aller straffen, erger dan de vuurstraf, waarbij ten minste het slachtoffer dikwijls door den walm werd verstikt en soms door den beul gewurgd ([107]), gewoonlijk op vrouwen toegepast ([108]), met enkele uitzonderingen, door 'n Brusselschen geschiedschrijver nagenoeg volledig opgesomd ([109]).

---

(107) Algemeen werd aangenomen, dat het « levend begraven » de wreedste aller straffen was. Een literair-historicus heeft het dus mis voor, waar hij schrijft, betreffende Anneken Uutenhove, in 1597 te Brussel (*juister :* tusschen Brussel en Leuven) levend begraven, en twee Anabaptisten, in Engeland levend verbrand : « wat nog heel wat erger is dan levend begraven te worden ». Hij haalt er dan Michel Servet bij « door Calvijn naar den brandstapel gevoerd », maar « gelokt » ware beter om Calvijn's schijnheiligheid in deze lijdensgeschiedenis met één woord te brandmerken. Cf. E. Rombauts, *Richard Verstegen. En polemist der Contra-reformatie,* bl. 148. Brussel, 1933 (Uitg. der Kon. Vl. Academie, VI, 54). — Hoe onmenschelijk het er toeging bij de terechtstelling van voornoemd Anneken, « niettegenstaande dat sij seer ontfermhertelijck, op hare knyen liggende, heeft gebeden, soo aen de Jesuyten als aen het magistraet, dat sij haer doch eene andere straffe wilden opleggen », kan men vernemen bij Cannaert, hierachter geciteerd.

(108) « Diese schreckliche Strafe, das lebendig begraben werden, war in den Niederländen uralt und allgemein : sie wurde nur an Frauen vollzogen und zwar meist für Verbrechen, um derentwillen die Männer gehängt oder verbrannt wurden ». — A. H. Hoffmann von Fallersleben, *Horae Belgicae,* V, bl. 226. Breslau, 1837.

(109) Cf. G. De Marez, *Note sur la peine de l'enfouissement,* in het *Bull. de la Comm. roy. des anc. lois et ordonnances,* X (1914), bl. 115-123. Ter aanvulling cf. A. Keller, *Der Scharfrichter...,* bl. 57 en 183 ; J. Grimm, *Deutsche Rechtsaltertümer,* II, bl. 275, en de volgende gevallen : In het Oostersch wetboek van Jerusalem (13e eeuw), op het feodaal recht gegrondvest, verneemt men, over de deelnemers aan een moord : « Et c'il l'ont mort par force..., la raison juge que tuit qui furent à ce maufaire devent estre plantés tous vis dessous terre, la teste d'aval et les piés contre mont, sans autre mal aver » (d. i. zonder verbeurdverklaring van hun goederen, enz.). — A. Beugnot, *Les Assises de Jerusalem,* II, § 285, bl. 216. Parijs, 1843.

In Engeland, onder de regeering van Edward I (1272-1307) : « Contrahentes cum Judaeis et Judaeabus, pecorantes et Sodomite

L'exception confirme la règle : « Den man aan de galg, de vrouw in den put », duidde de algemeene regel, zoo dikwijls toegepast dat « galg en put » het symbool werden van het hoogere strafrecht ([110]), « per furcam et fossam » uitgevoerd. Ter illustratie hiervan, een eerste voorbeeld, van folkloristischen aard.

In de welbekende legende van Sint Jacob wordt een jongeling, onschuldig ter galg verwezen, op wonderbare wijze gered. De waard en zijn dochter, die hem valschelijk hadden beticht, on-

---

in terra vivi confodiantur ». J. F. Stephen, *A history of the criminal law of England,* II, bl. 440, n. 2. Londen, 1883.

Die eene maagd verkracht had, moest, volgens den *Schwabenspiegel,* levend begraven worden.

Een *clericus* of klerk van Kamerijk was levend begraven geworden circa 1330 : subtus terram extitit suffocatus ». A. Fayen, *Lettres de Jean XXII (textes et analyses),* II, bl. 361.

In 1364 wordt een moordenaar levend begraven te Sint-Truiden. Cf. C. De Borman, *Chronique de l'abbaye de Saint-Trond,* II, bl. 328. Luik, 1877.

Ook in Engeland werden mannen wel eens levend begraven. Enkele gevallen staan vermeld bij J. Y. Akerman, « *Furca et fossa* » : *a review of certain modes of capital punishment in the Middle Ages,* in *Archaeologia,* XXXVIII (1860), bl. 56.

Zie nog andere gevallen, hiervoor en bij von Amira opgesomd, tot staving van zijn besluit : « Im Mittelalter greift sporadisch das lebendigbegraben innerhalb des Männerstrafrechts allerdings weiter um sich ». K. von Amira, *Die Germanischen Todesstrafen,* bl. 192.

(110) « Galg en put waren het symbool van de crimineele rechtsmacht. Vandaar de uitdrukking om deze te kenmerken : « put ende galg voeren », d. i. het halsrecht uitoefenen ». Cf. D. Th. Enklaar, *Zestiende-eeuwsche Wandelingen door Nederland,* bl. 55 en 65. Hilversum, 1934. — De *Generale Costume van Vlaanderen* verklaart (art. 97) : « De middele justicier, die men heet viscontier, vermach put ende galge om dieven te hanghen ende diefvegghen te delvene ». Cf. J. H. De Sagher, *op. cit.,* bl. 37, n 2. — « Der Mann auf das Rad ; das Weib in den Sand » : zoo luidde het Duitsch spreekwoord, aangehaald door A. Keller, *Der Scharfrichter...,* bl. 183. « Men executeert te Antwerpen *met den zwaarde* voor gewonen doodslag of moord. Dieverij wordt gestraft *met den baste...* De vrouw wordt gestraft *met den put of met den zak...* Fl. Prims, *Antwerpiensia,* XII, bl. 207. Antwerpen, 1939.

dergaan dan 'n welverdiende doodstraf. In *Een Liedeken van Sint Jacob* luidt de laatste stroof aldus :

Mer doen si onder dat gerechte quamen,
Den onschuldighen man dat si afnamen ;
Den waert dat men voor hem hinck.
Die dochter wert ghedolven :
Si haddet wel verdient ! [111].

Tot in de late Middeleeuwen werd de vrouw, die zich aan echtbreuk schuldig maakte, levend begraven [112] ; de ketterin onderging hetzelfde gruwzaam lot, terwijl hekserij gewoonlijk naar den brandstapel voerde ; de vrouw, die kindermoord bedreef, onderging ook « die Godtergende straf », zooals ze terecht door een onzer geschiedschrijvers wordt genoemd [113]. Hierbij werd echter in de *Constitutio Carolina* (4 Oct. 1539) het volgende aangeteekend (art. 131) :

De vrouw, die in het geheim haar kind doodt, zal, overeenkomstig de gewoonte, veroordeeld worden om levend begraven te worden. Om evenwel de wanhoop te vermijden, die deze wijze van terechtstelling kan doen ontstaan, zal men ter plaatse waar een water is, de schuldige verdrinken, tenzij zij de misdaad meermalen gepleegd heeft.

---

(111) Cf. J. Koepp, *Untersuchungen über das Antwerpener Liederbuch vom Jahre* 1544, bl. 331. Antwerpen, z. d. — Over dit lied en zijn bron (Caesarius van Heisterbach's *Dialogus miraculorum)* zie G. Kalff, *Geschiedenis der Ned. Letterkunde,* II, bl. 184 en 191. Groningen, 1907.

(112) ... « und noch spät im Mittelalter belegte germanisches Recht da und dort die Ehebrecherin mit der schrecklichen Strafe des Lebendigbegrabenwerdens ». J. Scherr, *Deutsche Kultur- und Sittengeschichte,* bl. 31. Leipzig, 1882. Elders werd de overspelige vrouw verdronken : « In Palatinatu anno 1582 constituta lex est de adulteris, ut mas adulter gladio, foemina vero immersione in aqua puniatur ». H. Boceri, *De Adulterio et Adulteris,* bl. 216. Tubingen, 1625.

(113) Cf. P. Fredericq, *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden,* I, bl. 57. Gent -'s Gravenhage, 1892.

De « wanhoop » waarvan de *Constitutio* van keizer Karel gewaagt, duidt op het feit, dat veroordeelden tot den put zich meer dan eens in het gevang zelfmoordden, om aan deze ijselijke doodstraf te ontkomen. Hier mag dan ook wel, als een verkwikkende bijzonderheid aangehaald worden, hoe eene vrouw, op weg naar de plaats der strafuitvoering, te Abbeville, dank aan het asylrecht, hare bedelvers wist te ontloopen ([114]).

Het lijkt niet doenlijk, door een opsomming, hoe onvolledig ook, aan te duiden, waar en wanneer deze zoo alom verspreide doodstraf werd toegepast. Het past echter in deze uiteenzetting, er op te wijzen, dat graf of put ook onder de galg werden gedolven, zooals blijkt uit de aanhalingen, hieronder in voetnoot vermeld ([115]).

Hoe barbaarsch deze strafuitvoering was, zal uit de beschrijving blijken, hierachter volgens Cannaert medegedeeld.

Terloops wil ik hier eerst nog wijzen op een ouden Vlaamschen tekst, die zich als onverstaanbaar voordoet. In het boek *Van de grootdadigheyt der regeringhe van Brugge,* door den beroemden Bruggeling Joos de Damhouder oorspronkelijk in 't Latijn opgesteld, leest men 't volgende : « Voor begravinghe in de d'aarde (sic), 't welck noghtans *bijna* aen vrouwen ghesciet » ([116]).

---

(114) « A Abbeville, au début du XIIe siècle, une femme, condamnée à être enfouie vive et menée au supplice, s'échappa des mains de ses gardiens et se refugia dans une maison de l'abbaye de Saint-Acheul ; la justice n'osa l'y poursuivre ». J. Boca, *La Justice criminelle de l'échevinat d'Abbeville au moyen âge,* bl. 111 en 219. Rijsel, 1930.

(115) Een vrouw, die haar kind gedood had, te Bauschleiden, in het Groothertogdom Luxemburg, werd in 1574 « enterrée desoulz le signe patibulaire d'Arlon ». J. Vannerus, *Esquisses historiques sur Diekirch et sa Marktvogtei,* bl. 163. Diekirch, 1898. — En 1295, Marie de Romainville est enterrée vivante à Auteuil, sous les fourches patibulaires ». Marquis De Belleval, *Nos Pères. Mœurs et Coutumes du temps passé,* bl. 131. Parijs, 1879.

(116) *Van de grootdadigheyt der breedt-vermaerde regeringhe van de stadt Brugge,* bl. 552. Amsterdam, 1684.

Om hieruit wijs te worden, zou men geneigd zijn te veronderstellen, dat een woordje zooals « altijd » na dat onmogelijke « bijna » is weggevallen, en dan conjectureeren : « 't welck bijna (altijd, *of* alleen ([117]) aen vrouwen ghesciet ».

De fout is echter niet aan den zetter, maar wel aan den vertaler te wijten. Immers, de oorspronkelijke tekst heeft *fere ;* welnu, 't Lat. *fere* kan « bijna » beteekenen, doch ook « gewoonlijk ». Men leze dus : « Voor begravinghe in d'aarde, 't welck noghtans *gewoonlijk* aen vrouwen ghesciet », hetgeen met de droeve werkelijkheid uit vroeger tijden volkomen overeenstemt ([118]).

Als een voorbeeld van het allerdomste en wreedaardigste bijgeloof zij hier nog vermeld, dat in een Zwabisch dorp, ten jare 1796, de pastoor door de boeren levendig begraven werd als « probaat » middel tegen de veepest ([119]).

Eindelijk, en wijl de bevoegdheid van den Middeleeuwschen rechter zich ook op de onredelijke dieren uitstrekte ([120]), weze er hier aan herinnerd, *ridendi causa,* dat in vroeger tijden veroordeeld werd tot levend begraven een... mol, volgens een vonnis, te Hasselt, te Sint-Truiden en

---

(117) Zoo werd deze tekst afgedrukt door A. H. Verster, *Oude Rechtspraak,* in *De Oude Tijd,* II (1870), bl. 6.

(118) J. De Damhouder, *De Magnificentia politiae civitatis Brugensis,* fol. 143 v°. Antverpiae, 1564.

(119) Dit wordt op een lithographie voorgesteld, afgebeeld in 't prachtwerk van Fr. Heinemann, *Der Richter und die Rechtspflege in der deutschen Vergangenheit,* bl. 119, fig. 122. Leipzig, z. d. (*Monographien zur deutschen Kulturgeschichte,* IV).

(120) Cf. K. von Amira, *Thierstrafen und Thierprocesse,* in de *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung,* XII (1891), bl. 545. — Ed. L. De Kerdaniel, *Les Animaux en justice. Procédures et excommunications.* Parijs, z. d. (1925) ; *Monitoires, Procédures en malédiction.* Parijs, 1933. Zie mijn kritische recensie in *Revue belge de Philologie et d'Histoire,* XIII (1934), bl. 594.

te... Oolen geveld, en in de volksoverlevering bewaard ([121]).

Om den afschuwelijken doodstrijd te verkorten, gebeurde het wel eens, dat de beul in het graf sprong en de versmachtende dood stampte. Zoo lezen we in een relaas uit de XVI[e] eeuw, door Cannaert overgenomen :

« Sij viel in het graf op hare knyen neder, en sprack haer gebed tot den Heere ; ende als den scherprechter haer neder soude legghen, begeerde sij eenen snuytdoeck op haer aengesicht te hebben, 't welck gedaen werd. Doe wierd haer lichaem ende aengesicht met aerde bedeckt *ende de scherprechter spronk op deselve ende stampte met de voeten soo seere op haren buyck, dat sij terstond haren geest gaf* ».

Het tweede relaas van een dergelijke strafuitvoering, in 1597 op Anneken van den Hove tusschen Brussel en Leuven voltrokken, eindigt aldus :

« Dit gedaen sijnde, *spronck de beul seer geweldigh op haer toegedeckte lichaem,* waer op sij seer erbermelicke onder de aerde riep, haeren geest opgevende » ([122]).

Een zinspeling op dit springen en stampen van den beul vindt men in één van de 62.000 verzen uit de *Actes des Apôtres* van Arnoul en Simon Gréban (circa 1450), waar de beul Daru « bon pendeur et bon escorcheur », het treurig lot van zijn familie beschrijft :

Mon pere fut tout vif bruslé
Et mon frere fut décollé
Et enfouy son aisné filz

(121) Cf. J. Cornelissen, *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk,* II. bl. 277 en 295. Antwerpen, 1929. — Hoe de misdadige mol te Hasselt levend werd begraven, vertelde een medewerker van het Limburgsch tijdschrift *'t Daghet in den Oosten,* VI (1890), bl. 103-104.

(122) Cf. J. B. Cannaert, *Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen,* bl. 311-313. Gent, 1835.

En terre la fosse luy fis
Et sur le ventre luy sailly » ([123]).

Op deze ruwe en in schijn wreedaardige handelwijze van den beul zinspeelt Ch. de Coster in zijn onovertroffen epos, wanneer hij, in de eerste episode, door Kathelijne, « la bonne sorcière », de gruwelen laat voorspellen, welke het vaderland van Ulenspiegel en Nele bedreigen : « Fillettes enterrées vives ! Sur leur corps dansait le bourreau » ([124]). In zijn prachtige vertolking van de Coster's meesterwerk heeft Richard Delbecq deze zinspeling niet begrepen, wanneer hij vertaalt : « 'k Zag meisjes levend begraven ! En de beul danste op de lijken » ([125]). Met dat laatste woord verliest de voorzegging van Kathelijne hare schrikwekkende beteekenis, in twee andere passages genoegzaam onderlijnd ([126]), en dan ook in de Duitsche bewerkingen juist weergegeven ([127]).

Er bestond nog een ander middel dan het springen en stampen van den beul, om op menschlievende (?) wijze den langdurigen doodstrijd van de levend bedolvene te verkorten : haar werd een

---

(123) E. Lintilhac, *Histoire générale du théâtre en France*, I, p. 111. Parijs, 1904.

(124) Ch. De Coster, *La légende d'Ulenspiegel et de Lamme Goedzak au pays de Flandre et d'ailleurs*, cap. V. — Over de eerste uitgaven van dit meesterwerk, zie P. Van der Perre, *Les premières éditions de la Légende d'Ulenspiegel de Charles de Coster.* Brussel, 1935 ; J. Gessler, *Serta Belgica* I, in *The Romanic Review*, XXVI (1935)), bl. 97.

(125) *De Legende van Uilenspiegel en Lamme Goedzak in Vlaanderenland en elders, door Charles de Coster,* vertaald door R. Delbecq *(voor het proza)* en R. De Clercq *(voor de liederen)*, bl. 6. Amsterdam-Antwerpen, 1914 (e druk).

(126) ... « et le bourreau dansant sur leur poitrine pour la leur briser ». — « Les femmes et les fillettes seraient enterrées vives et le bourreau danserait sur leur corps ». Bl. 145 en 167. Brussel, 1893 (uitg. Lacomblez).

(127) O. a. door K. L. W. Van der Bleck, 1915, en door A. Wesselski, 1910.

Anneken van den Hove levend bedolven, naar 'n teekening van JAN LUYCKEN, Nederlandsch dichter, schilder en etser (Amsterdam, 1649-1712), en getrokken uit :

T. J. W. BRAGHT, *Het bloedig tooneel of Martelaers Spieghel der Doopsgesinde of Weerloose Christenen.* Amsterdam, 1685 (in-fol.).

Het tijdelijk sluiten der Koninklijke Bibliotheek, te Brussel, en van het Prentenkabinet aldaar, in deze benarde tijdsomstandigheden, liet me niet toe, deze inlichtingen op te teekenen vóór het ter perse leggen van deze studie.

J. G.

spitse paal door het hart gejaagd ([128]) : een minder gebruikelijke manier van het spietsen of empaleeren, nu nog in heel het Oosten verspreid, en door talrijke afbeeldingen, maar met terechtgestelden in loodrechte houding, overal bekend.

Dit geschiedde o. a. in 1548, als straf op kindermoord, zooals blijkt uit het geval, door Döpler geciteerd in het hoofdstuk, aan deze ijzingswekkende doodstraf gewijd » ([129]).

« Anno 1548 wurde ein Weib zu Greiffenberg, welche ihr Kind umbgebracht, lebendig begraben, und ihr ein Pfal durchs Hertze geschlagen » ([130]).

In 1574 werd een giftmengster met haren helper gevangen te Freiburg (Zwitserland) en ter dood veroordeeld : « Der krämer ward mitt dem rad gericht ; das wijb aber läbendig vergraben und pfält ». Deze dubbele terechtstelling werd op een prent in waterverf uit de XVIe eeuw voorgesteld, waarnaar hieronderstaande penteekening, en in 't prachtwerk van H. Fehr afgebeeld, met 'n breedvoerigen commentaar ([131]).

Een Duitsche verordening, bij Grimm aangehaald, bepaalt het volgende als straf op kindermoord :

---

(128) « Kindsmörderinnen und andere schwere Verbrecherinnen wurden lebendig begraben und zu Abkürzung ihrer Qual vorher gepfählt ». G. Grupp, *Kulturgeschichte des Mittelalters*, V, bl. 232. Paderborn, 1925 (2^e^ uitg. bezorgd door A. Diemand). — Zie 'n afbeelding, volgens een handschrift uit 1336 van den Oldenburger Sachsenspiegel, bij O. Henne am Rhijn, *Kulturgeschichte des deutschen Volkes*, I, bl. 366. Berlijn, 1897.

(129) J. Döpleri, *Theatrum poenarum*... II, cap. 28 : « Von Schlagung eines spitzigen Pfahls durch den Leib », bl. 370 ss. Leipzig, 1697. — Cf. Dreyer, *De pœna defossionis vivi et pali schedion juris criminalis germanici*. Rostock, 1752. Cf. H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I, bl. 258 : « Wie bekannt sein dürfte, findet sich das Pfählen meist in Verbindung mit dem Lebendigbegraben ».

(130) J. Döpleri, *op. cit.*, II, bl. 372. — Over het palen zie nog de belangrijke monographie van H. Brunner, *Ueber die Strafe des Pfählens im älteren deutschen Recht*, in de *Zeitschrift für Rechtsgeschichte*, Germanische Abteilung, XXVI (1905), bl. 258 vlg.

(131) H. Fehr, *Das Recht im Bilde*, fig. 126, bl. 98-100.

« Die so kinder gehabt und gefehrlich umbbracht hetten... die sol man lebendig in ein grab, *ein dornen heck uf ihren leib legen,* sie mit erde beschütten und ir *ein eichnen pfol durch ir herz schlagen* » ([132]).

Fragment uit en naar een oude prent.

Ook de *Constitutio Carolina* of « Peinliche Gerichtsordung Karls V » van 1532, in een reeds vermeld artikel (art. 131), veroordeelt de plichtige aan kindermoord om levend begraven en gepaald te worden ([133]).

Hetzelfde lot, soms tot onthoofding verzacht, trof de vrouwenverkrachters, wier doodstraf bestond « in der entsetzlich grausamer Form des

(132) J. Grimm, *Deutsche Rechtsaltertümer,* II, bl. 270 ; nog 275.

(133) Cf. C. Müller, *Hals- oder peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V,* bl. 62. Leipzig, z. j.

Pfählens und Lebendigbegrabens oder in der milderen Form der Enthauptung » ([134]).

Hoe deze barbaarsche terechtstelling, als bestraffing van een verkrachting werd uitgevoerd, leeren ons een verordening uit Hessen, bij Grimm, Scherr, von Amira e. a. aangehaald, en breedvoeriger een andere uit 't Aargau, in de monographie van Keller afgedrukt, beiden met het akelige détail, dat aan het vroegere slachtoffer van den veroordeelde werd toegestaan, de drie eerste slagen op den eiken paal te geven, waarna de beul het palen en het begraven voltrok ([135]). Het weze me toegelaten, de laatst vermelde beschrijving, naar A. Keller, hier in haar geheel over te nemen :

« Nach der Landgerichtsordnung der freien Aemter (Aargau) soll man den Notzüchtiger als einen schädlichen Uebeltäter ausführen auf die gewöhnliche Richtstätte und ihn allda lebendig und gebunden in eine offene Grube werfen und ein spitzen Pfahl oder Stecken auf sein Brust gegen seinen unkeuschen Herzen setzen ; daruff die beleidigte Person ohne Nachteil und Schaden ihrer Ehren, wann sie will, mag sie die drei ersten Streich nach allem ihrem Vermögen und Kräften thun, darnach solle der Scharfrichter denselben Pfahl zu allem durch ihn schlagen und treiben *und also an das Erdenreich heften,* vom Leben zum Tod richten, darnach sein Leib in der Gruben lassen liegen, mit Erden wohl bedecken und zufüllen, damit niemand mehr von ihm genothzwängt werde und männiglich ein Schrecken darab empfahe » ([136]).

Om deze opsomming te besluiten wordt hier nog herinnerd aan een dubbele paal- en grafterechtstelling, op twee slachtoffers gelijktijdig toegepast. Bij Karl von Amira vindt men 'n uitgebreid relaas, aan een oud rechtsboek ontleend, hoe

(134) R. His, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters,* I, bl. 44. Leipzig 1920. — Zelfs werd nog op 30 Dec. 1811 een gevangene, die zich ophing, in Londen op 'n kruisweg begraven, met een paal door zijn lijk geslagen. Cf. Fr. De Witt Huberts, *De Beul en zijn werk,* bl. 99-100.

(135) J. Scherr, *op. cit.,* bl. 200 ; J. Grimm, *op. cit.,* II, bl. 271 ; A. Keller, *Der Scharfrichter...,* bl. 57.

(136) A. Keller, *op. cit.,* bl. 57.

een bedrogen echtgenoot zijn overspelige vrouw en haren verleider, op heeter daad betrapt, zelf mag verslaan en daarna de plichtigen, dood of levend, te zamen mag palen en begraven, *met doornen bedekt,* in een kuil onder de galg, zeven voet (of « schoen », zooals in den tekst) lang en diep. Het slot van dezen belangrijken tekst wordt naar het oorspronkelijke stuk afgedrukt, na de dubbele wraakneming door den in zijn eer gekrenkten echtgenoot, die alsdan volgerderwijs zijn slachtoffers mag behandelen :

... « he sal sich uffe sy setzen mit sinen gewere und dy sal he in siner hand habe und sal sende nach deme gerichte und sal clagen... So teyle man ome : he sulle sy binden uff enander und sulle sy uffenbar furen under den galgen und sulle do eyn grab graben, soben schu lang unde soben schu tif, unde sal nemen zwe borden dorne unde zal legen eyne under, daz wip mit deme rucke doruff, denne den fredebrecher oben obir sy stortze unde den eynen burden uf sinen rucke legen unde eynen eycken phal durch sy beyde slone, sy sin lebende oder tot... und daz grab sal man zeuslan unde zeu fallen » ([137]).

Bij dezen tekst behoort, als iconographische commentaar, een illustratie uit 'n *Codex statutorum* van 't midden der XIVe eeuw (1348), op het staatsarchief te Zwickau bewaard, in een beschrijvenden miniaturenkatalog en hieronder gereproduceerd ([138]). Links wordt een vrouw levend begraven ; daarnaast wordt het huis van een moordenaar verwoest ([139]) ; de tekst daaronder : Swer

(137) K. von Amira, *op. cit.*, bl. 22. — Het woordje, om de twee bussels doornentakken aan te duiden, staat bij von Amira als z c w afgedrukt. Men leze *zwe* als hierboven, waar ook, gemakshalve, de verandering van *c* in *t*, palaeographisch heel aannemelijk, werd aangebracht in *setzen* en *stortze,* in plaats van *seczen* en *storcze.*

(138) Cf. R. Bruck, *Die Malereien in den Handschriften des Königreichs Sachsen,* bl. 169, fig. 118. Dresden, 1906.

(139) Over de gerechtelijke verwoesting, meestal op de woning van een moordenaar toegepast, zie J. Gessler, *Notes sur le droit d'arsin ou d'abattis,* in de *Mélanges P. Fournier,* bl. 293-313. Parijs, 1929 ; *Le droit d'arsin dans l'ancienne principauté de Liége,* in de *Revue d'Histoire Ecclésiastique,* XXVIII (1932), bl. 552-581.

Uit een *Codex Statutorum* der XIVe eeuw.

den andern beraubet sin eren an siner hausvrouwen... past bij de volgende figuur, waar echtbreuk aan twee plichtigen wordt gestraft en een paal door beider lijf gedreven.

Het palen en met doornen bedekken uit voorgaanden tekst leiden ons tot de mythische verklaring van deze doodstraf, in hare barbaarsche uitvoering en primitieve beteekenis. Met den paal, door het lijf van den booswicht in de aarde geslagen, werd ook de veroordeelde aan den grond vastgehecht, « vaste ghedolven » onder de aarde. Zoo werd de doode voorgoed onschadelijk gemaakt en zijn terugkeer onder de levenden verijdeld. Daarom werd het lijk ook nog, zooals in vroeger tijden, met doornen bedekt ([140]). We hebben hier te doen met de primitieve, steeds — zij het dan ook in minderen graad — voortbestaande vrees voor terugkeerende en onheilstichtende dooden, waaruit ontelbare spoken en spookvertelsels zijn ontstaan.

Dit wordt, onomstootelijk, door menigen vooraanstaanden rechtshistoricus en prehistoricus bevestigd : door Fehr, in den commentaar bij zijn rechtshistorischen platenatlas ([141]) ; door Brun-

(140) Cf. Tacitus, *Germania*, XII : « ... ignavos et imbelles et corpore infames coeno ac palude, injecta insuper crate, mergunt ». Zoo werd ook Turnus, de tegenstander van Tarquinius Superbus, op 'n gansch nieuwe wijze, meent Livius, ter dood gebracht : ut... novo genere leti, dejectus ad caput aquae Ferentinae, *crate superne injecta saxisque congestis*, mergeretur. Livius, I, 51. Cf. K. von Amira, *op. cit.*, bl. 169. — Cf. *Lex Burgundiorum*, tit. XXXIV, 1 : « Si qua mulier maritum suum, cui legitime juncta est, dimiserit, necetur in luto ».

(141) « Die germanische Welt hatte Angst vor dem Toten. Der Tote war kein Abgeschiedener, kein für unsre Welt verlorener. Nein, der Tote konnte als spukender Geist auf der Erde sein Unwesen treiben und... bei Menschen, Vieh und Pflanzen Schaden stiften. Aus dieser Vorstellung wurde die Strafe des Pfählens und Lebendigbegrabens geboren. Man glaubte vor dem Gespenst sicher zu sein, wenn man den Toten an die Erde hefte, mit der Erde in straffe, dauernde Verbindung bringe ». H. Fehr, *Das Recht im Bilde*, bl. 38.

ner, in zijn overbekend handboek ([142]) en in zijn reeds vermelde monographie ([143]), door Binding, in zijn tot studie omgewerkte redevoering ([144]), en meer anderen ([145]).

Al te ver zullen we ons niet bewegen op het onmetelijke veld der prehistorie, zoo glibberig voor den oningewijde, om den lezer met citaten te overstelpen.

Alle geleerden zijn het ten andere daarover

---

(142) « Als ein Mittel der Seelenabwehr ist auch die mit dem Lebendigbegraben verbundene Pfählung aufzufassen, die ursprünglich nicht eigentliche Strafe, sondern Sicherheitsmassregel war. Der durch den Leib in die Erde getriebene Pfahl sollte ebenso wie das Dornengestrüpp den Begrabenen festhalten, ihn am Wiedergehen verhindern. Nicht nur lebendig Begrabene, sondern auch Leichen wurden gepfählt ». H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I, bl. 246. Leipzig, 1906.

(143) H. Brunner, *Ueber die Strafe des Pfählens...* (cf. supra).

(144) « Die Seele eines von dritter Hand Erschlagenen findet nach germanischer Auffassung ihren Weg ins Seelenreich nicht. Unstät irrt sie umher und sucht sich mit dem toten Körper wieder zu vereinigen. Gelingt dies, so wird der Tote ein « Wiedergänger » und erscheint den Lebenden als Gespenst, vor dem sie beben. Um dies zu verhindern werden die Leichen Verstorbener, von denen man Wiedergängerei befürchten konnte, aber besonders auch lebendig Begrabene mittels eines durch sie geschlagenen Pfahls fest an den Boden geheftet, vielleicht auch noch mit Dornen umhüllet, um ihnen diese Neigung zu verleiden ». K. Binding, *Die Entstehung der öffentlichen Strafe im germanisch-deutschen Recht*, bl. 17-18. Leipzig, 1909.

(145) Cf. H. Schreuer, *Das Recht der Toten. Eine germanistische Untersuchung*, in het *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, XXXIII (1916), bl. 333-432 (vooral bl. 413). — J von Negelein, *Die Reise der Seele ins Jenseits*, III : « Versuche, die Seele an der Ruckkehr zu verhindern », in het *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, XI (1901), bl. 263-271. In dit laatste opstel leest men o. a., bl. 267-268 : « Sehr weit verbreitet ist die Sitte, beim Tode eines Familienmitgliedes das Fenster zu öffnen. Auch darin liegt eine indirekte Abwehr gegen den Toten : er soll daran verhindert werden, auf dem gewöhnlichen Wege ins Zimmer zurückzukommen ». — « Besonders interessant sind die häufig vorkommenden Fälle, in denen man besondere, meist bald wieder zu verschliessende Oeffnungen in der Mauer des Sterbehauses schafft, um den Körper hindurchzuziehen ».

eens, dat de primitieve gebruiken bij de ter aarde bestelling uit de vrees voor den doode zijn ontstaan. De beroemde schepper van *The Golden Bough* heeft menige bladzijde van zijn veelzijdig standaardwerk hieraan gewijd, buiten zijn afzonderlijke artikels en voordrachten, in twee reeksen saamgevat, waarvan de tweede, in de Fransche vertaling, welgelukt en goedkoop, door L. Lévy-Bruhl werd ingeleid ([146]). Andere studies staan vermeld in de overzichtelijke en rijk gedocumenteerde bijdrage van E. Metzger, aan het verminken en mishandelen der lijken gewijd, om den doode te beletten, onder de levenden weer te keeren ([147]). Daarom werden de lijken verminkt — het hoofd b. v. afgesneden en tusschen de beenen gelegd ([148]) — of vastgebonden met de beenen tot aan het hoofd opgetrokken, zoodat het lijk in een grafkuil, die maar half zoo lang was als nu, geborgen kon worden ([149]) ; doornen, scherven en steenen bedekten het lijk, ofwel hechtte een spitse paal, door de borst gestoken, het in 't graf vast.

(146) Cf. J. Frazer, *La Crainte des Morts (dans la religion primitive)*. Parijs, 1933 en 1935 (vertaald door J. M. Drucker en door L. Chouville). — Zie nog, over la *Terreur des Morts* » : Goblet d'Alviella, *Croyances, Rites, Institutions*, II, bl. 280, Parijs, 1911.

(147) E. Metzger, *La mutilation des Morts. Contribution à l'étude des croyances et rites funéraires des Germains*, in de *Mélanges Charles Andler*, bl. 257-267. Straatsburg-Parijs, 1924. *(Publication de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg*, XXI). — Na het uitgeven van dit album verscheen nog een « keltische » tegenhanger van Metzger's studie : W. Artelt, *Keltische Leichenzerstückelung nach neuen Funden*, in *Die Medizinische Welt*, V (1931), bl. 33-35.

(148) Dit geschiedde nog tijdens de XXe eeuw in een Limburgsch dorp uit de Maasvallei, zooals mij en enkele andere personen met naam en datum is bekend, doch hier begrijpelijkerwijs niet verder wordt medegedeeld.

(149) Een indrukwekkend specimen van zoo'n graf, in de rots gehouwen, uit Opper-Egypte afkomstig, kan men bewonderen in het British Museum, te Londen. Tot nog toe is het niet uitgemaakt, tot welk menschenras en welk prehistorisch tijdperk het lijk behoort, in dat graf geborgen.

Zware steenen werden dan nog op de graven opgestapeld, om de dooden beter neer te drukken en hen te beletten, uit het graf op te staan om het leed, hun aangedaan, op de levenden te wreken, zooals steeds te verwachten stond, waar een doodstraf was voltrokken. Uit dit alom verspreid gebruik, waarvan wij ook enkele sporen in de bijbelsche boeken aantreffen ([150]), zouden dan de latere grafsteenen en -monumenten zijn ontstaan, wat we, zelfs na de belangwekkende uiteenzetting van een Elzasser oudheidkundige, durven te betwijfelen ([151]).

Over het voortleven van deze primitieve gebruiken bij het ter aarde bestellen, inzonderheid van het palen der lijken, dat ons hier bijzonder aanbelangt, worden we door enkele teksten en feiten ingelicht. Vermeld werd dit gebruik door Burchard van Worms in de XIe eeuw, volgens een citaat dat een afzonderlijke melding verdient, en door Saxo Grammaticus, een Deenschen geschiedschrijver uit de laatste jaren van de volgende eeuw ([152]), terwijl ons, uit lateren tijd, over het verminken van terugkeerende dooden, een minder

---

(150) Josuë liet een tempelschender en later een overwonnen koning dooden en daarna zware steenen op hun graf ophoopen. Zonderling klinkt de eerste bijbelsche tekst in 'n Fransche vertaling, waar onbegrijpelijkerwijs Achan eerst verbrand wordt en dan gesteenigd : « Et tout Israël le lapida. On le consuma par le feu, et on le lapida ». P. Saintyves, *Corpus du Folklore préhistorique,* bl. 404. Parijs 1934. — Eigenlijk werd Achan gesteenigd ; zijn have en goed verbrand : « Lapidavitque eum omnis Israël ; et cuncta quae illius erant, igne consumpta sunt ». *Liber Josue,* VII, 24-25.

(151) R. Forrer, *Rites funéraires néolithiques en Alsace pour que le mort ne revienne pas.* Straatsburg, 1923.

(152) Aangehaald bij E. Metzger, *arrt. et loc. cit.,* bl. 266. — H. Brunner, *op. cit.,* I, bl. 262, steunt op Saxo Grammaticus om aan te toonen « dass der Glaube, man könnte den Toten durch Pfählung verhindern, als Wiedergänger Verderben zu bringen, gemeingermanisch ist ».

gekende tekst in een reisboek werd bewaard ([153]), en de pers in 1935 ons twee haast ongelooflijke feiten van modern bijgeloof uit den Balkan mededeelde, waarvan het een aan de vrees voor den doode herinnert ([154]), terwijl het ander, in nauw verband met onze studie, het doorsteken van een lijk, uit angst voor den spokenden doode, relateert ([155]), net zooals dat duizende jaren vroeger, in voorhistorische tijden geschiedde. Daarom herhalen wij hier de mooie slotwoorden van Metzger's zaakrijke studie :

---

(153) In het dagboek van zijn Oostersche reis verzekert Paul Lucas, « que des personnes qui paroissent n'avoir pas perdu le sens, parlent d'un fait singulier qui arrive souvent à Corfou, dans l'isle Santorine. Des morts reviennent, se font voir en plein jour, et vont même chez eux, ce qui cause de grandes frayeurs à ceux qui les voient ; quand il en paroit quelqu'un, on va promptement au cimetière déterrer le cadavre ; on le coupe par morceaux, ensuite on le brûle par sentence du gouverneur et des magistrats ; cela fait, ces morts na reviennent plus ». P. Lucas, *Voyages au Levant,* I, p. 450. Parijs, 1794.

(154) Te Krsanaice, in de buurt van Sofia, hoofdplaats van Bulgarije, stonden achttien inwoners terecht, omdat zij in Oktober 1934 een oude weduwe mishandeld en doodgeslagen hadden, onder voorwendsel dat die « tooverheks » veel onheil had gesticht en den laatsten oogst verwoest. Alvorens haar te begraven, buiten het kerkhof, had men haar mond met kiezelsteentjes en glasscherven vol gestopt, opdat ze niet met den duivel zou kunnen spreken. Uit *De Postrijder,* 6e Februari 1935 (een Tongersch weekblad dat, onder de kundige leiding van wijlen W. Sengers, eerehoofdinspecteur van het lager onderwijs, een betrouwbare inlichtingsbron was geworden).

(155) In een Servisch dorpje waren er, na het afsterven van 's burgemeesters zoon, talrijke geheimzinnige ongelukken gebeurd en verschijningen van een spook waargenomen. In de vaste overtuiging, dat al dit onheil aan den afgestorvene te wijten was, trokken de inwoners 's nachts naar het kerkhof, ontgroeven het lijk van den jongeling en doorboorden het met een piek om het aldus aan den grond vast te hechten. De oudste man van het dorp doorstak daarna herhaalde malen het lijk, terwijl hij deze woorden uitsprak : « De aarde bezit nu uw hart ». Daarop verliet de stoet, gerustgesteld, het kerkhof. Later werd een zinnelooze aangehouden, die bleek de dader te zijn van de gepleegde misdaden. Uit *De Postrijder,* 20e April 1935.

« Pour le paysan des temps modernes comme pour le chasseur préhistorique, le guerrier des grandes invasions, le Viking des expéditions maritimes, les Morts sont des êtres néfastes et effrayants, haineux et vindicatifs, dont il faut craindre le retour et qu'il faut, à grand renfort de précautions, mettre hors d'état de nuire » ([156]).

Alvorens te besluiten zou ik nog een woordje willen reppen over het citaat uit Burchard van Worms, zooals het bij Metzger staat afgedrukt. « C'est ainsi, schrijft deze, que Burchard de Worms nous apprend qu'au XIe siècle on transperçait au moyen d'un épieu le corps d'une femme morte en couches » ([157]).

Dit citaat is onjuist en onvolledig. Burchard leert ons :

1°) dat *ongedoopte* kinderen op een geheime plaats gepaald werden, om hen te beletten, onheil aan te richten ;

2°) dat een vrouw, in barensnood gestorven, met haar on- of doodgeboren kind begraven en gepaald werd ([158]).

Beide gevallen worden juister aangehaald door E. H. Meyer in zijne « Germaansche Mythologie », waar op het voortleven van deze gruwzaamheid wordt gewezen ([159]), en ons verteld, hoe

---

(156) E. Metzger, *art. et loc. cit.*, bl. 267.

(157) E. Metzger, *art. et loc. cit.*, bl. 264, met als onvolledige referentie, in voetnoot : « Burchard, CLXVII ».

(158) ... « quaedam mulieres tollunt cadaver parvuli et ponunt in aliquo secreto loco, et palo corpusculum ejus transfigunt dicentes, si sic non fecissent, quod infantulus surgeret et multos laedere posset. — Cum aliqua femina parere debet et non potest, dum parere non potest, in ipso dolore si morte obierit, in ipso sepulcro matrem cum infante in terram transfigunt ». Migne, *Patrologia Latina*, CXL, kol. 974-75.

(159) « Leichenpfählungen... sollen noch in neueren Zeit in Pommern tote Kindbetterinnen und ungetaufte Kinder getroffen haben ». E. H. Meyer, *Mythologie der Germanen*, bl. 101, Straatsburg, 1903.

de moeder, in 't kinderbed gestorven, om middernacht terugkwam bij haar kindje. Achtte men deze terugkomst ongewenscht, dan werd een windel van het kindje op haar graf uitgestrekt en met steenen bedekt ([160]). Dezelfde schrijver vat in enkele woorden kernachtig samen wat hierboven werd uiteengezet : « Die Furcht war der Grundzug der altgermanischen Totenbehandlung » ([161]).

Volledig lijkt me nu de verwensching van Luutgaert tegen de « Hexe » ([162]) verklaard : Ik wou, zei ze, dat Juliane in een put lag onder de galg, met een spitsen balk door haar lijf aan den bodem van de kuil vastgehecht, en daarna met aarde toegedekt,... om hare spokende terugkomst onder de levenden te beletten.

IV. — Op echt middeleeuwsche wijze eindigt onze *Sotternie* met een vechtpartij. Na de welverdiende (?) afranseling, haar door de twee nijdige buurvrouwen toegediend, vernemen we niets meer over vrouw Juliane. De bedreiging « op den put » had ze voorzeker belet, naar Gent terug te keeren, om aldaar hare zoogezegde hekserijen voort te zetten.

* * *

(160) « Alt ist auch die rührende Geschichte von der Wiederkehr der im Kindbett verstorbenen Mutter zu ihrem hinterbliebenen Kinde. Wochenlang kommt sie in jeder Mitternacht... In Schlesien bereitet man solcher Kindbetterin das Bett. Wo man aber ihre Wiederkehr nicht wünscht, breitet man die Windeln ihres Kinder, mit Steinen beschwert, über ihr Grab ». E. H. Meyer, *op. cit.*, bl 101.

(161) E. H. Meyer, *op. cit.*, bl. 103.

(162) Het aangehaalde woord, dat niet eens Middelnederlandsch is, staat als titel boven de hier besproken *sotternie,* doch komt in de klucht zelve niet voor. Over dit geheimzinnig woord schreef J Franck, *Geschichte des Wortes Hexe,* in het standaardwerk van J. Hansen, *Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung*, bl. 614-670. Bonn, 1901.

Vermelden we nog ten slotte een andere heks die, alhoewel anoniem en onzichtbaar, toch eene rol heeft gespeeld in ons Middeleeuwsch drama. Dat het om 'n heks en niet om 'n tooveraar gaat, moeten we blindelings aannemen, op het gezag van Sprengerus en Institoris, de schrijvers van den beruchten *Malleus Maleficarum* ([163]). Immers, volgens hunne ondervinding en probabiliteitsberekening, waren er wel tien duizend heksen tegen één tooveraar. Daarom veranderden zij ook den gebruikelijken titel van *Malleus Maleficorum,* door de H. Thomas van Aquinië voor het eerst gebezigd, in dien van *Malleus Maleficarum* of *Heksenhamer.*

---

(163) In 1487 geschreven door de Keulsche inquisiteurs J. Sprengers en H. Institoris (latinisatie van *Kramers,* niet « *Kramer* », zooals bij O. Henne am Rhijn, *Kulturgeschichte des deutschen Volkes,* I, bl. 85) ; gedrukt te Keulen in 1489, meermaals en overal herdrukt. (Mijn exemplaar : Frankfurt a. Mein, 1580). — Lijst der oudere uitgaven bij Hain, *Repertorium bibliographicum,* III, n° 9238-46. Het doet dan ook nog al komisch aan, wanneer men in een, voor 'n tiental jaren, prachtig uitgegeven monographie 't volgende leest over den *Malleus :* « Cet ouvrage, composé à la fin du XVe siècle, est devenu excessivement rare ; dans les âges suivants on a cherché à en effacer le souvenir et le plus grand nombre d'exemplaires a été détruits. Il en reste un (réimpression du XVIIe siècle) dans la bibliothèque de l'église protestante de Colmar ». E. Bapst, *Les Sorcières de Bergheim,* bl. 10, n. 5. Parijs, 1929. Er zal wel, meen ik, geen enkele groote bibliotheek in Westelijk Europa bestaan, waar niet ten minste één exemplaar van den *Malleus* voorhanden is. — Engelsche vertaling van Montague Sommers, Londen, 1928 ; Duitsche van J. W. R. Schmidt, Berlijn, 1930. — Cf. G. Langin, *Religion und Hexenprozess. Zur Würdigung des 400 jähr. Jubiläum der Hexenbulle und des Hexenhammers, sowie der neuesten kathol. Geschichtschreibung auf diesem Gebiete.* Leipzig. 1888.

Quetif-Echard, *Scriptores ordinis Praedicatorum,* I, bl. 881, Parijs, 1719, vermeldt een Fransche vertaling, zonder naam noch jaartal, van den *Malleus,* als *Le Maillet des Sorcières.* Lyon, Etienne Gueynard, in-4°. Onvindbaar in Baudrier. *Bibliographie lyonnaise,* XI. Lyon, 1914, en in R. Yve-Plessis, *Essai d'une bibliographie française méthodique et raisonnée de la Sorcellerie.* Parijs, 1900.

Nu, in het *Spel van den Heiligen Sacramente vander Nyeuwervaert* zien we, als eerste tooneel of voorspel, hoe dat Jan Bautoen, 'n eenvoudige, vrome turfboer, terwijl hij in een gracht aan 't spitten is, er een geconsacreerde hostie ontdekt, tot groote spijt van het helsch gespuis. Hoe komt deze hostie daar ? Hier was hekserij aan den gang. Immers de heksen die ter H. Tafel naderden, nuttigden de H. Hostie niet, om zich geen onheil op den hals te halen ([164]). Zij hielden deze in haren mond tot buiten de kerk, om ze dan uit te spuwen en te ontheiligen, een sacrilegie, dat zij, net als de Joden, gezamenlijk bedreven, doch bij haar gebeurde dit meestal op den heksensabbat ([165]). In afwachting werd de H. Hostie in een sloot of kuil begraven en soms, door onvoorziene omstandigheden, niet weggehaald. Zulk een heksenfeit gaf aanleiding tot het mirakel, door Smeken in zijn meesterwerk verheerlijkt.

---

(164) « Eine Hostie nahm man zum Zeichen der Unschuld, da man voraussetzte, dass der Schuldige das Abendmahl nicht zu seinem ewigen Verderben geniessen werde ». H. B. Schindler, *Der Aberglaube des Mittelalters. Ein Beitrag zur Culturgeschichte*, bl. 232. Breslau, 1858. — Vandaar het toedienen der H. Commune aan personen, van tooverij verdacht, als godsoordeel of « ordalie » : christelijke toepassing van het *judicium offae*. Cf. M. Del Rio, *op. cit.*, IV, 3: « *De purgatione per sumptionem SS. Eucharistiae* », bl. 605 en vlg. Cf. J. Gessler, *La Sorcière d'Aldeneyck*, in de *Verzamelde Opstellen van den Geschied- en Oudheidkundigen Studiekring, te Hasselt*, VI (1930), bl. 58 ss.

(165) Een uitzonderlijk geval ontleen ik aan Del Rio, *op. cit.*, bl. 365 : « Anno 1273, quadam mulier, cum sumpsisset ore Eucharistiam, non deglutiit sed servatam secum detulit, ut illa uteretur ad amorem mariti conciliandum sibi per veneficia ». — Dit bewaren van een geconsacreerde Hostie was een vrij algemeen verspreid gebruik in de primitieve Kerk, zooals o. a. de H. Chrysostomus getuigt, maar geschiedde alsdan uit vereering voor het allerheiligste Mysterie en als goddelijke bescherming voor het huisgezin. Cf. J. Burel, *Anciennes pratiques de dévotion*, bl. 11-22: « La Sainte Réserve et quelques usages concernant la Sainte Eucharistie ». Parijs, 1927.

Het Pededal.

(PEETER J. LEFEVER).

Wie kent in Anderlecht het rustig Pededal,
Die groene slingering doorheen de gulden velden,
Waarvan den blijden glans ik elkendeen vermelden
En, tot mijn laatsten zucht, ook steeds bezingen zal ?

Het dal waar, langs de beek, nog wel een duizendtal
Van hooge popels staan en waar men, ook niet zelden,
Een wilgenroot ontmoet, waarvan, lijk stille helden,
De zware bonken thans nog duchten geen verval !

Het dal waar soms een hut, al hier of daar gelegen,
Gelijk een frissche bloem u groet nog langs de wegen
En menig kunstenaar ontroert door heure pracht !

Het dal, het heerlijk dal, dat, gaaf tot hier gebleven,
Ik heb zóó menigmaal bewonderd in mijn leven,
Dat zijn geliefde beeld me bijblijft, dag en nacht !

14-7-39.

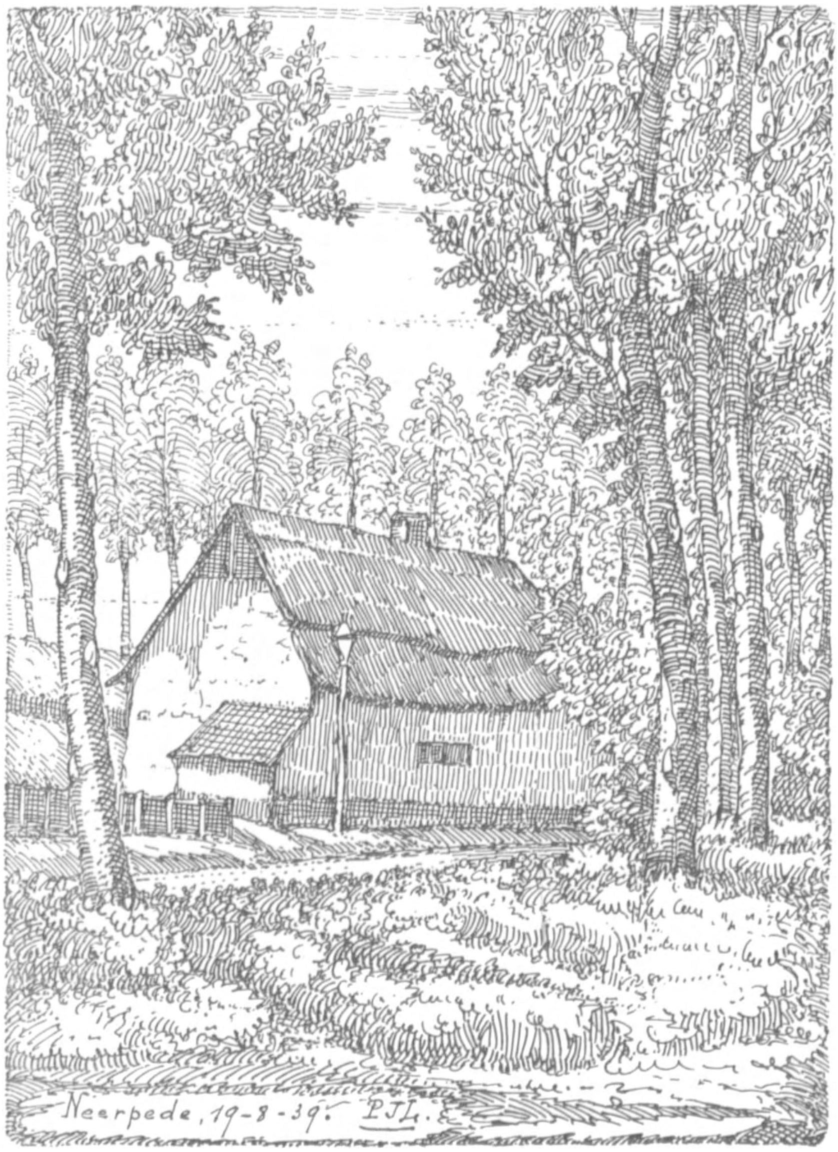
Neerpede, 19-8-39. PJL.

Bijdragen tot de Geschiedenis van de Abdij van Diligem-Jette.

Een Handschrift over de jaren 1540-60.

(J. VERBESSELT).

Met dit merkwaardig handschrift over de abdij van Diligem, rond midden 16e eeuw, leggen we de eerste hand aan een reeks bijdragen over « De abdij van Diligem en hare onderhoorige parochiën.

Och, ja, over de abdij van Diligem is er reeds heel wat geschreven. Spijtig genoeg werd er tot nu toe nog geen enkele poging aangewend om eens wat dieper door te dringen in het geschiedkundig verloop van deze vergetene West-Brabantsche praemonstratenser abdij. Men hield zich steeds tevreden met zijn voorgangers te copieren... bij gebrek aan materiaal naar, men beweert.

Zeker, we bekennen het graag, we kunnen niet gaan pluizen in heele hoopen archief. Het Rijksarchief bewaart slechts enkele onooglijke rekeningen. Nochtans, zijwegen staan er altijd open.

Op zulke manier zullen we het dan moeten beproeven. De eerste uitslagen brachten ons reeds een aantal gewichtige stukken voor de hand.

Het eerste is een onuitgegeven handschrift van voor 1650, in het latijn opgesteld en handelend over heel het verloop van Diligem.

Het is eerder een chronologische lijst van de abten van af de stichting en is opgevat in den aard van de «Cœnobiographia sacra abbatiae Jettensis » van Sanderus, later bijgewerkt door Van Gestel in zijn « Chorographia sacra archiepiscopatus Mechliniensis ».

Het zou ons niet verwonderen dat we hier de eerste proeven van de Geschiedenis van Diligem aan de hand heb-

ben, welke Sanderus nadien heeft ingezien en naar hij beweerde van de hand van Ambrosius Leeuwet werd opgesteld.

Het handschrift zelf beslaat 8 bladz., formaat 30 x 22.

Het handschrift dat we hier voorbrengen, is een oorspronkelijk relaas van een kloosterling van de abdij van Diligem, welke persoonlijk de verhaalde feiten schijnt mee gemaakt te hebben. Nochtans vermelden we dit alles voorloopig « met het gebruikelijk voorbehoud ».

Geven we vooraleer met de deur in huis te vallen voorafgaandelijk in een paar regels een bondige schets van het historisch verloop van de abdij Diligem. Des te beter zullen we de hierna te bespreken handschriften in hun aangepast kader kunnen situeren.

Geschiedkundige schets van de abdij.

Het begin van Diligem zou een kleine bidkapel, een « cellula » van Augustijner monniken geweest zijn. Deze zouden lang niet onafhankelijk geweest zijn van de « *persona* » van Jette zelf. Eerst later in 1095 zou de eigenlijke « fundatio » van Diligem plaats hebben gehad, doordat de stichting, door allerlei schenkingen, de moederkerk van Jette was te boven gegroeid.

Hiertoe zou Ridder Arnulf van Wolverthem veel hebben bijgedragen.

Zoo is Diligem er nu zelf toegekomen de moederkerk en hare goederen in te palmen, benevens in latere jaren een aantal kleinere kerken van het omliggende, 't zij dat ze tegelijker tijd door de uitbreiding hunner goederen aldaar ook 't geestelijke beheer in de wacht sleepten, 't zij door 'n zekere overeenkomst met de saeculiere overheid, dit « tot betere behartiging van de geestelijke... en stoffelijke goederen hunner onderdanen ». Alzoo kreeg Diligem de volgende « altaria » onder zijn beheer : St-Pieters-Jette en Ganshoren, Neder-Heembeek en Over-Heembeek, Wolvertem, Rossem, Muizegem, Impde, Denderleeuw. Natuurlijk dat ook de territoriale aanwinsten in evenredige verhouding verhoogden in vermelde gebieden. Zoo doende zal Diligem naast zijn geestelijke uitstraling meteen ook een

politieken rol daarstellen en een niet te verwaarloozen politieken factor uitmaken in sommige perioden van onze Brabantsche geschiedenis.

Het komt ons voor dat juist langs dien kant een heel deel onzalige episoden uit het verloop van de geschiedenis van de abdij van Diligem natuurlijker wijze te verklaren vallen.

Juist door deze actieve inmenging in de Staten van Brabant heeft Diligem zich in de 16e eeuw heel wat rampspoeden op den nek gehaald. Dit bijzonder vanwege de Brusselsche bevolking, die niet al te graag zag dat Diligem het steeds voor de hertogen opnam ten zijnen nadeele. Dat het gepeupel gedurende de godsdienstoorlogen, den beeldenstorm en later in de abdij wreedaardig heeft huisgehouden moet ons dus niet verwonderen. Ja, dat ze zelfs geheel het archief, dus een hoop oud papier, verscheurde en verbrandde en de rest in de Zenne wierp, naar ons latere stukken mededeelen, is geen wonder (1).

Juist over deze periode handelt ons handschrift.

We moeten ons echter hoeden de belangrijkheid van Diligem te overdrijven. Niet zelden bezondigt men zich daaraan, wanneer men slechts het verleden van een plaats of abdij op te sporen heeft. De vondsten, die we doen, zijn niet altijd zoogezegde « unica », maar dienen vooral beschouwd te worden in het licht van het verloop van soortgelijke instellingen, als deze die we onder handen hebben. Juist dan eerst begint men den min of meer belangrijken rol van deze instellingen beter in te zien.

Ons inziens mag men Diligem gelijk stellen met de abdijen van Grimbergen, Ninove, Drongen, dus het middelmatige type. Wat Diligem meest kenschetst is zijn grootere politieke inmenging in het beleid van de Staten van Brabant. De oorzaak daarvan meenen we te bespeuren in de onmiddellijke nabijheid van Brussel, waardoor Diligem wel eens een veilig onderkomen bood voor besprekingen, die niet altijd aan het klokzeel dienden gehangen.

---

(1) We bezitten een omstandig relaas over het verdwijnen van het archief van de abdij. Dit konden we verzamelen, dank zij het samenbrengen van allerlei verspreide nota's.

Vier en veertig abten hebben er den staf en ring gedragen gedurende heel het tijdverloop, van af de 12e tot 18e eeuw.

Onder de vermaardste abten en kloosterlingen van Diligem vernoemen we o. a. ridder Ywaan, ook als « Beatus Ywanus de Jette » in het Hagiologium der Premonstratensers gekend.

Verder prelaat : Arnold Mahieu, assessor in den Grooten Raad van Brabant en kapelaan van Margareta van Hongarije.

Later prelaat : J. De Haeselaer (1623-48) ; prelaat Valvekens en zijn opvolger Jan-Baptist Van den Daele, welke beiden de vervallen abdijgebouwen in de 18e eeuw herbouwden.

Dient eveneens vermeld de vermaarde kruidkundige, Bernard Wynhouts (1), welke reeds honderd jaar voor Parmentier (1730) aardappelen kweekte.

Bij dekreet van 1796 werd ook Diligem afgeschaft. Vele abdijen herrezen later uit hun puinen. De geschiedenis van Diligem eindigt hier.

We geven het document hier zooals het is.

Het zou heel belangrijk zijn voor de geschiedenis van de abdij van Diligem de in handschrift vermelde feiten eens kritisch te onderzoeken, omdat het vaststaat door de later aan toegevoegde nota's, dat niet iedereen het eens was met den inhoud. Immers op den rug van het document staat van een andere hand geschreven dan deze van het stuk zelve :

« Die auden Staet des Cloosters ».

En daaronder van nog een andere hand van 1755 :

« *Hic status, dicitur non esse verax.*

An ita sit, alias videndum foret. Forte enim sic laceratur, quia isto tempore lis erat inter Patrem abbatem et

(1) *Carolus :* Recherches sur la vie et les travaux de Bernard Wynhouts, (Annales de l'Académie d'archéologie de Belgique, t. XII, blz. 204-207).
M. Sacré: Bernard Wynhouts. (De Brabander, I, blz. 62-64).

abbatem Diligemensem circa administrationem bonorum Diligemsium ».

Doch het is zeker dat de schrijver van deze nota dit niet uit eigen kritisch onderzoek heeft geput, doch slechts heeft afgeschreven wat een andere hand — naar het geschrift te merken eveneens uit de jaren van het schrijven van het document zelve d. i. 1555 — voor hem boven aan den tekst heeft toe gevoegd :

« *Omnia, quae hic infra sequuntur sunt fere mera mendacia* ».

Doch hier stelt zich de vraag : wie was de schrijver van deze nota en in welke betrekkingen stond hij tegenover den schrijver van het handschrift ? Was hij *pro* of *contra* Diligem of een onpartijdige getuige ?

Immers, zulke nota dient zoomaar niet als klinkende munt aanvaard. Ons persoonlijk komt deze nota eenigzins verdacht voor en we zouden vermelden schrijver eerder bij de *contra* Diligem partij plaatsen, tenzij men ons andere documenten voorbrengt.

We moeten desaangaande nochtans bekennen voor wat aangaat de opgave der schulden, deze wel overdreven werd door den schrijver van ons handschrift. Doch aan de hand van andere « *Staeten der abdye van Dilighem* » uit de jaren 1556 — die heel betrouwbaar zijn — staat het eveneens vast, door de vergelijking dezer, dat de opgegeven inkomsten evenredig zijn.

Wat de waarachtigheid der feiten aangaat, dat blijft een open vraag. Zeker heeft de abdij van Diligem in moeilijkheden geweest rond de jaren 1550-60, bijzonder door de inmenging van de abdij van Drongen. Doch in welke mate heeft Drongen zich met de zaken van Diligem bemoeid Daar ligt de knoop.

Deze nu kan niet doorgehakt worden dan door ge lijkaardige akten uit dezelfde jaren 1540-50 ofwel van de abdij van Diligem ofwel van de abdij van Drongen. Daar ligt voorzeker de oplossing.

We geven in deze bijdrage het handschrift zelve en — laat ons verhoopen — in een andere wellicht de oplossing aan de hand van verdere archiefgegevens.

Cohier van doleancen, costen, schaden ende interresten die de prelaet des goidtshuyse van dieleghem heeft geleden deur dien dat myn heer de prelaet van Drongen pater abbas heeft verboden en benomen den prelaet van dielegem de administratie vanden selven goidtshuyse van dieleghem. Begonst int jaer XV[e] *LV ende geduert totten jaere LVI, LVII, ende LVIII, drie volle jaeren dat de voirs. prelaet van dronghen, percke ende grimberghen hebben gestelt regeerders sulck als hen gelieft heeft.*

Ierst dat de voirs. prelaet van dronghen heeft doen ontfangen alle dinnecommen vanden selven goidtshuyse van dielegem sonder te betaelen de renten ende cheynsen die tvoirs. goidtshuys jairlycx schuldich is ende de selve cheynsen jairlycx heeft laeten oploopen sonder betaelen.

Want is waer onder dandere dat tvoirs. goidtshuys gelt jairlycx oiffelycke renten, den goidtshuyse van Grimberghen LXXX rings, XIIIII st. 1/2 sjaers uytgaende uyter hoeven van heembeke daer op dat woent de weduwe van Roelant de ghersmoertere ende der pachtersse te laste gestelt de selve rente jairlycx te betaelene, den welcken dat zy in hen handen hebben doen betaelen den vollen pacht. Ende hebben de voirs. rente laeten oploopen ende ombetaelt gelaeten den tyt van drye jaeren die welcke de voirs. prelaet van dielegem naderhant heeft moeten betaelen beloopende ter sommen van IIc XLII rinsg. II st.

Die welcke penningen zy aenden prelaet van Grimbergen hadden behoiren te betaelene die welcke dese tegewoirdige prelaet selve naemaels heeft moeten betaelen ; ende diergelyck is noch gebuert van meer andere renten als van Gielise de Smet tsjaers XXX rinsg., videl. van drie jaren XC rinsg.

Ende nochtans en can dese prelaet nyet bevinden waer dat de voirs. somme van IIc XLII rinsgulden ende twee stuvers mette voirs. XC rinsguldenen, byden gecommitteerden vanden prelaet van drongen, ten prouffyte is gebracht oft dat daer mede eenige oude ofte nieuwe schulden zijn betaelt geweest.

Item dat de voirs. gedeputeerde des voirs. abdts van drongen duerende dabsentie vanden prelaet van dieleghem,

drye jaeren lanck als te wetene vanden jaere XVc LV, LVI, LVII tot LVIII excluys hebben ontfangen alle dinnecommen ende jaervruchten pachten cheynsen ende renten, ende generalyck alle dincommene goeden, ende daer aff dat zy tot noch toe rekeninghe bewys noch reliquia gedaen en is geweest / daer aff dat de voirs. prelaet hem grootelyck beclaecht / ende begheert daer aff voldaen te zyne vanden voirs. prelaet van drongen / die gedragen naervolgende calculatien vanden voirs. innecommen goeden de somme van VIIa. IIIc. LIIII rings. II st.

Item hebben voirs. de selve gecommitteerde oft gedeputeerde ontfangen alle die credyten ende schulden dienen den prelaet sculdich was / ten tyde van zynen vertrecke naer tclooster van perck / Beloopen hebbende ombegrepen de somme van XIIIc, LXXI rinsg. IX st.

Item voirts hebben de selve regeerders doen ende laeten coopdach houden inder herberghen tot bruessele ende oick binnen den goidtshuyse, diewelcke zeer wel gemeubleert waeren van lywaete bedden thninewerck ende anderssins van eerenwercke yserewerck houtewerck ende de selve huysen van allen huysraet ontschiet gemaect / ende laeten ontruven ende daer aff eenen grooten penninghe gemaect / daer aff oick gheen rekeninghe en is gedaen / daer aff dat de prelaet van dieleghem hem oick grootelyck beclaecht / ende begheert daer aff voldaen te zyne.

Ende om tvoirs. goidtshuys ende herberghe van dieleghem wederoen in state te stellene ende te meubleren tot nootelyck gebruyck alsoe dat behoirt, heeft tselve desen tegenwoirdigen prelaet gecost meer dan Xc rinsg.

Voirts soe is binnen den goidtshuyse van Dieleghem anno XVc LVII omtrent het heylich sacramentsdach overleden heere peeter Ruysbroek religieulx aldaer / in zijnder tyt / die welcke heeft achter gelaeten eenen grooten penningh in silvere ende gouden silveren coppen ende andere juweelen / veel schoon costelycke haeffelycke goeden van lywaete. Daer aff dat de voirs. prelaet van dielegem begheert rekeninghe bewys ende reliquia.

Voirts heeft de prelaet van dronghen uyten godtshuyse van dieleghem met hem genomen een schoon coste-

lyck zilveren vergult crucifix van schoonen costelycken chirate wegende ten minsten sesthien marck silvers sonder tgout ende faetsoen. Daer aff dat de voirs. prelaet begheert ende versuect te hebbene restitutie.

Voirts beclaeght hem de voirs. prelaet van dieleghem / ter saken dat de regeerders bijden prelaet van drongen gestelt / het goidtshuys hebben gestelt / in groote tachterheyt bij faulte van onderhouden ende reperatien vanden pachthoeve ende tenschuere van dien die welcke zy zeer jammerlyck hebben laeten vervallen, deuren den tyt dat zy vanden jaere LV, LVI, LVII, totten jaere LVIII excluys de administratie gehadt hebben vanden voirs. goidtshuyse / daer deur de selve prelaet hem beschadicht bevindt meer dan XVIc rinsguldenen daer aff de voirs. prelaet versuect restitutie ende recompensien.

Voirts hebben de selve regeerders / het voirs. goidtshuys van dielegem noch grootelyck beschadicht uyt dien zy hebben verhuert de herberghe van dielegem te brussele / den tyt van negen jaeren voer de somme van vijftich rinsguldenen sjaers, die welcke doen weert was ende doen tertyt daer voere geboden was tweehondert rinsguldenen ende alsoe tvoirs. goidtshuys beschadicht opde voirs. negen jaeren XIIIc rinsguldenen. Daer aff dat de voirs. prelaet oick versueckt restitutie en recompensien.

Voirts hebben de voirs regeerders gevonden opde poelen vanden voirs. goidtshuyse zekere quantiteyt van grooten witten grontsteen metten anderen die weert was meer dan drye hondert rinsguldenen.

Ende tot dien hebben totten selven poel bevonden de welcke de prelaet aldaer heeft gelaeten vier peerden metten gerecke ende het hoy met alle den bruwetten, yseren, hantboomen, ketenen ende anderen diversschen. Allen dienende totten voirs. steenpoelen. Dwelcke zy al hebben vercocht ende eenen grooten penninghe daer aff gemaect / daer aff dat dese prelaet oick verseuct rekeninghe bewys ende reliqua.

Voirts hebben de selve regeerders den selven poel verhuert tot grooter schaden vanden goidtshuyse daer aff de prelaet oick versuect rekeninghe bewys ende reliqua.

Ende al eerst soo dat de prelaet van drongen den voirs. prelaet van dieleghem heeft doen absenteren ende de administratie vanden voirs. goidtshuyse benomen ende totte selve administratie gestelt regeerders dient hem belieft heeft den tyt van drie jaeren / onder tdexel dat zy tvoirs. goidtshuys souden te voeren stellen ende wel regeeren. Soe blyct nochtans contrarie vuyten deductien voerscreven dat zy tvoirs. goidtshuys grootelycken hebben achter gestelt ende zeer qualyck geregeert / zoe wel int weerlyck als int geestelyck. Dat zy die religieusen zeer qualyck hebben obedientien ende in hen offitie gehouden maer als vagabonden laeten loopen ende dissolventelyck ende ongeregelyck laeten leven dwelcke den prelaet zeer swaer is geweest dat hij nu gescapen is alle de tachterheyt te betaelen.

Ander cohier van doleancen als hier naevolght camform den voirgaenden cohier van dolcancen gelyck de selve gescreven staen V[vo]*, VI, VII*[r]*, IX.*

Item inden jaere XVc LV zoe zyn inden clooster van dieleghem gecompareert de prelaet van drongenen als pater Abbas met hem de prelaet van grimberghen ende de prelaet van percke ons hebben grootelycken gediffameert aender coninghinne maj[t] als oft wy ons cloostere geheel in ruynen hadden gebracht, niet bequaem wesende int geestelycke noch int weerlycke dingen te troickeren, ons noch diffamerende byde de selve coninginne dat wy pretendeerden ewech te loopen secretelyck met alle onse juweelen / ons oneerlycken tegen alle rechten daer mede blamerende ende accuserende.

Tot welcken syne de selve prelaten van ons versochten ende met bedwingende woerdese begeerden ende wilden alle de juweelen in een groot coffer te sluyten met eenen inventaris. tSelve coffer te leveren in handen vanden prelaet van Grimberghen ende dat in zijn herberge binnen deser stadt van bruessele. Alles dewelcke alsoe gedaen was. In welck voirs. coffer waeren de juweelen naebescreven.

Te wetene : Den silveren vergulden staff, den silveren Sinte Blasius, den vergulden de evangelieboeck. De

gouden cappe, cassuffele metten tunickeelen, tgouden aultaercleet, de silveren laken cassuffele met zyn tuniekeelen, eet wit brugsch sattynen dootcleet, een schoon vergulden cruys.

Ende daer te voeren is in ons camere gecomen de voirs. prelaet van Drongen met m. Jacop Croesens zijn acteur vragende de selve prelaet met stueren woerden waer dat onsen staff was ; hun antwoorddende dat hy in ons comptoir int coffere was / hij wilde den staff al bloot sien, doen hy het hooft tot drie distincte reysen inden locht opgehaven / in ons aensicht alle reysen / seggend met fellen woerde est dit eenen staff van cathoene te hebben ende blamerende ons arm cloostere / om dat zy ryck ende prachtich zyn ende ons alsoe verachten. Soe en doen zy ons niets dan eten ende pilleren ende gelt van ons niets dan eten ende pilleren ende gelt van ons begheren / maer nyet ter hulpe te commen.

Daer nae sach de selve prelaet van Drongen het schoon silver verguldt crucifix dwelck hem zeer wel behaeghde.

Ende zyn daer nae de voirs. prelaeten gegaen ten predicaren int closster alwaer te dier tyt was logerende den legaet nuntius appostolicus / hem vele clachten ende accusatien over ons doende ten syne om consent te hebbene alle de voirs. juwelen te moegen doen vercoopen, verclerende dat wy maer dan de heelicht vanden selven juweelen alnoch schuldich waeren.

Ende dwelck al aenhoirt hebbende de voirs. nuncius appostolicus heeft des anderen daeghs zeer vroech aen ons gesonden zynen secretaris ons verhalende de voirs. clachten ende accusatien oft die waerachtich waeren. Waer op wy antwoirdden in pectore sacerdodale dat wy van alle de juweelen ende anderssins dwelck int coffere was met boven de XIII rinsguldenen schuldich en waeren inder veugen dat den selven prelaeten geinterdiceert wordde de selve juweelen vrye te vercoopen noch te toucheren. Waer de voirs. prelaeten zeere qualyck te vreden waeren vuyt dien zy hen quaet voernemen nyet en consten volbringhen.

Soe es gebuert dat op Sinte Machiels avont int selve

jaer van LV tich dat wy moesten vertrecken naer tcloostere van percke metten concierge vanden huyse van percke, die welcke doen tertyt huchier vanden Rade van Brabant was, ende onse rentmeesteren die zynen heere verraden hadde ende daer nae hulpen leveren.

tGene des voerscreven algeschiet zynde zoe es daer nae de voirs. nuncius appostolicus van deser stadt vertrocken naer Roome / soe hebben de voirs. prelaeten daer nae tcoffer met allen de voirs. juweelen doen vueren naer ons cloostere tot dielighem / ende hebben tselve coffere open gedaen / soe heeft de prelaet van perck den staff vuyten coffere genomen ende met hem genomen ende den selven staff in zyn herberge doen draegen ende seggende ick hebbe immers dat ewech hoe dat compt. Ende de prelaet van drongen die seer groote begheerte hadde om tvoirs. schoon crucifix te hebbene heeft tselve tot dielighem gelaeten / Ende als hy te Drongen was heeft hy gescreven tot dielegem aenden prior en andere om tselve crucifix te moegen siene. Hy wildet coopen, maer het convent binnen noch buyten en hebben dan toe nyet willen verstaen. Te nauwer noot / om die schulden daermede te betaelen / hebben zy wel begheren te consenteren tselve te beleenen, maer niet te vercoopene.

Soe hebben zy gedreycht geweest van heer Jan Mytens prochiaen van Wolverthem die de selve prelaeten prior gemaect hadden met eenen brueder Marcelis dien zy proviseur gemaect hadden grootelycken tot achterdeck ende onproffyte vanden armen cloostere met hier peeter van Ruysbroeck die den religiosen dreyghden dat men hen nyet teten gheven en soude / ende laten hen gebrecklyden totter tyt dat zy consenteren het voirs crucifix te vercoopene aenden voirs. prelaet van Dronghen.

Ende om noch beter hun loose practycken voirts te stellene al tot verminderinge ende achterdeele van onsen cloostere zoe hebben de voirs. prelaeten van perck ende Grimbergen met hunnen gemeynen zegele gecoroboreert tvercoop vanden selven crucifix ende de voirs. prelaet van drongenen dit al aenmerckende ende heeft daermede nyet willen te vreden zyn. Ten waere dat den zegele vanden convente daer aene oick waere zoe waere tselve vercoop

zonder contradictie ende aendere segele die int secrete lach en consten zy niet geraken aengemerct dat op die dore vanden selven secrete waeren drie sloeten boven tslot vanden prior, int midden tslot vanden prelaet, ende onder tslot vanden supprior.

Ende mits dien wy tot perck waeren hadden wy met ons den sluetele vanden contoire, zoe heeft de prelaet van perct aen ons gesonden om den sluetele te hebben vanden voirs. contoire om den segele te hebben vanden convente om daer mede te segelen / dwelcke groot prouffyt voere tconvent van dielegem was.

Ende anders nyet wetende, ten waere groot proffyt hebben wy den sleutele vanden comptoire ten lesten gesonden / Ende int comptoir gecommen zynde en hebben den sleutele vanden selven secrete nyet gevonden / ende hebben de facto tgeheel slot vanden selven secrete met forcssen afgebroken alsoet alnoch blijct ende den segele vanden convente daer vuyt genomen ende daermede den gefabriceerden brieff vanden selven crucifix besegelt / sonder advys ofte consente vanden principalen convente. Die anders nyet consenteren en wilde ter grooter noot dan te beleenene ende de schulden daer mede te betaelen dwelck men nyet gedaen en heeft maer ter contrarien grootere schulden gemaect ende het arme cloostere geheel depauvrenen ende groote schade geleden heeft.

Dwelck voerscreven crucifix alnoch int clooster van Dronghen berustende is allegerende dat de voirsate Dns. Egidius bacs te dier tyt prelaet van Dronghen tselve crucifix wel ende dierghelyck van dielegem heeft gecocht ende betaelt, (God de heere weet met wat penninghen). vryet aenmerckende dat men gheen kerckelycke juweelen nyet en behoiren te alieneren, vercoopen noch impignoreren quacumque necessitate nisi ex aloquin sint sacrilegi principael van onsen pater abbas sub fuco religionis et visitationis fraterne den armen clooster hulpen ten achtere stellen ende hem te diteren daer zy meer dan ryck zyn ende met ons trackeren dagelycx. Daer wy de religiosen abbyt wel hebben onderhouden alst al blyck ende wel blycken, maer quat eest te doene daer de onverstande als overste den jongers den voet gheven.

Ende als de voirs. Abdt van Drongen metten voirs. mr. Jacoppe croes in ons contoir hadden geweest nae zyn plaisir den voirs. staff ende tcrucifix hadde gesien alsoe voeren verhaelt staet die opt selve crucifix zeere vervallen was / Zou zyn wy tsamen vuyten contoire gecommen tot aen ons portael staende en ons camere soe heeft ons de prelaet van drongen in presentien vanden zelfen Mr. Jacoppe gevraegt / Heer van Dieleghem : Zoudij nyet by u hebben vyer oft vyfduysent guldenen tegen eenen quaeden dach. / Waer op wy hebben geantwordt / tclooster is te arm want die arme arbeyters moeten betaelt zyn. / Hy wederoem in ons aensicht vragende / off wildy mettem gelde gaen loopen / Aldus hebben zy gediffameert met grooter infurien tegen recht ende redene.

Ende op eenen avont naeden eten / heeft hy ons verweten dat wy procureerden om ons vanden paus van Roome te indempueren van zynder macht. / Waerop wy geseyt hebben / als hadden wy de werelt vol gouts / en sullen wy dat quaet exemple / nyet achter te laeten / nyettegenstaende nae al ons obedientie suete woerden / heffende zyn vuyst oppe, in ons aensicht / seggende met furieuse dreygende woerden : « hoe ho ! Ick sal u noch wel vinden », met meer andere dreygementen die hy ons seyde te doene.

Ende wech gaende commende voere de poerte buyten den cloostere heeft opden vyvere aldaer sien liggen eenen swaenaert ende swaeninne met hen jonge swaenen, begeerende die ter stont te hebben om naer zyn cloostere tot drongen te doen draegen oft te doen vueren / Ende alsoe groot periculen is om een menschen leven / sulcke swanen te vangen als zy jonge hebben / ende vuyten waeter te haelen / nyet tegen staende den welcken, soe hebben wy hem de selve swaenen gesonden ende ons beleeftheyt daer aen gethoont, ende bewesen alle obedienien ons mogelyck wesende. Nochtans ons noch vele dreygende woerden voer ons weldaet gesonden, dwelck alhier te lange te scryven waere. Aldus hebben wy duerende onse prelature getraveilleert geweest ende ons groote ouvertullige costen ende lasten aengedaen / tgoet vanden cloostere met zynen facteur mr. Jacop ende zyne adherenten onnuttele aldaer

verteert / als hy gecommen is onder schyn van reformatie daer wy visch gegeten hebben ende inden advent obstineerden / hy moeste vleesch eten met zynen capellaen ende consorten nae kerstdach, tsaterdaeghs vleesch, maendach, dysendach nae pasen, vastelavont aten zy vleesch / Gotte de heere is bekent hoe datse ons religiosen hebben opgeroert in schade vande religie, die wy altyt in goede religie hebben gehouden / Desen jegenwoirdigen abdt pater abbas en suect hem oick tegen ons nyet te beteren / daer moet remedie op zyn / den tyt van XXVI jaeren aldus geweest in grooter patientien ende benautheyt, nyet tegenstaende wy al doen mogelyck zynde om ons cloostere ende de religie eerlyck te onderhoudene.

Nu meer dan drie jaeren gepasseert vander absentie van onsen cloostere te dielegem des sdynsdaechs voere assensionsdach / soewaeren wy ontboden vanden huyse van mr. henricke madoets, daer wy logeerden, te comparerenen inde herberge van Grimbergen, al waer dat waeren die voirs. abdt van drongen pater abbas / grimbergen ende percke / hun spytende dat zy ons moesten personelyck in ons cloostere wederoem in onsen staet leveren / Hebbende alsdoen de voirs. pater abbas aldaer in hun presentien geproponeert ende gevraeght oft wy wilden wederoem in ons cloostere wesende / 'Waer op wy geantwordt hebben t es tyt dat wy daer waeren, aenmerckende die groote insolentie, brootdronckenscap ende groote schade ons aengedaen / in spiritualibus et temporalibus / quod amplius a malo crate. Soe heeft pater abbas ons met dreygende woerden geseet in presentie van perck ende grimbergen dese woerden in substantibus / en ghy in u cloostere compt men sal u vergheven : / Waer op wy antwordden : wy en betrouwens onsen religiosen nyet, wy hebben se den meestendeel al ontfangen.

Alsoe opden assensions dach dat was potentionale smorgens vroech, restituerende ons in ons eere saggende tot ons dat wy ons cloostere te voeren souden brengen. / Het was tyt alst al bedorven, genomen, gestolen, ende berooft was ende met nieuwe schulden beladen. / Oick considerende ende nyet vergetende dat de prelaet van percke Ludowicx over een jaer / aleer wy wederoem in ons cloostere

gerestitueert waeren / Tot Mr. Willemen vorsthuys, secretaris, heeft hem geavanceert tegen hem seggende / datmen ons soude vergheven, quamen wy wederom in ons cloostere. Nu in ons cloostere zynde op den heyligen assensions dach des avonts hebben wy de religiosen by ons te eten gehadt, die ons willecoem hieten ende ons bedancken. Ende des anderen daeghs ten acht uren voere de noen hebben wy tconvent by ons genomen / hen tsamen dragende oft zy oft eenich dan hen vander intentie waeren van ons te verghevenen / Want pater abbas heeft ons geaffirmeert dat men ons vergeven soude. Daer op hebben zy geantwordt principaellen / dat zy noyt en hebben gepeyst alsulcken feyt te doene / Die principael, die soe stoutelyck sprack, hebben wy gepromoveert tot goede cappelrye tot leliedale. Ende als hy vuyten cloostere vertrocken was op die cappelrye zoe zyn wy yet gaen visiteren in syn camere. Nergerincx aff wetende, hebben wy in een tritsoir gevonden zekere fenyn dat zoe arch was als eenich fenyn soude moegen wesen. Als Mr Jeronimus tselvegesien ende gevisenteert hebbende ende inden beyaert / tselve alnoch in wesen is. Dit es tprouffyt dat men ons ende onsen armen cloostere gedaen heeft. Daer vuyt promptelycken blyct dat pater abbas wel moeste weten te spreken vande tragedie ende conspiratie van ons te vergevene / Dwelck een grouwelyck afsich is van eenen oversten visitateur om tcloostere te reformerene. Contrarie heeft metter waerheyt gebleken.

Cohier van melioratien ende bewys van goeden prouffitelycken regimente, dwelck dat de prelaet van dieleghem tot noch toe heeft gehadt in administratie vanden goidtshuyse van dieleghem / boven alle de bitter schade by hem geleden.

Eerst dat voer oogen blyct binnen den voirs. goidtshuyse dat hy heeft diversche nootelycken. Nyet alleenlyck dat hy heeft groote costelycke sware reparatien gedaen / maer oick diversse nieuwe wercken heeft moeten maken / dwelck onder andere blyct / aende brouwerye / back huys ende andere stucken / als eenen schoonen nieuwen gemetssten puttenborre / tot gebruycke vanden convente eenen nieuwen rosuivelen (?) exida peerdewatere van

binnen tcloostere te gebruycken met een nieuw wagenhuys met eenen spycker daer boven / met nieuwe poerten voere ende achtere tvoirs. cloostere dwelck hem eenen grooten penninghe gecost heeft.

Desgelycx heeft de voirs. prelaet oick op doen maken alle de nieuwe schueren, stallen ende huysingen aen tvoirs. pachthoff afgebrant / ende en cesseert nyet van andere pachthoven mede te reparerene.

Voirts heeft de voirs. prelaet aende herberge van dieleghem gemaect een nieuw huys met diverssche schoon cameren, die daer van noode waeren om te logeren / mits den voorvallen vanden ouden huysen / ende daer toe oick zekere erfve gecocht / ende de herberge vermeerdert / ende alloem gestoffeert van schoonen vensteren ende gelasen ende met schaelien gedect / Dwelck hem eenen grooten penninghe heeft gecost / Dwelck al tot gedueringen prouffyte vanden selven goidtshuyse is gedaen om die religiosen in quaden tyden als van noode wesen sal / te logeren.

Alle welcke nieuwe wercken hy nyet en heeft konnen gedoen / noch doen maken sonder opgaende houten aff te houwene / ende dwelck de prelaet wel heeft moegen doen / ende oyck moeten doen tot alsulcken nootelycke ende andere nootelycke wercken / Al eest alsoe dat hem by zynen vianden ende queatwilligen qualyck wordt afgenomen ende belast / al oft hy waere een dissipatuer vanden goeden / ende van quaden regimente / int afhuwen van boomen / ende anderssins tonrechte blamatien / Maer ter contrarien heeft tselve goidtshuyse wel geregeert.

Nota : Latende noch nae ons aflyvicheyt alst den heere belieft / ten minsten twee duysent eyckeboomen, die houbaer zyn om balcken, rebben, dair af te maken ende noch 24 eycken boomen die half oft meer saem syn sonder abeelen, willige, populieren, appelboomen, sonder twee eesterbosschen tot westrode by londerzele tsamen van van Beneden.

Want boven de melioratien in nootelycke tymmeringen ende metsselryen, zoo sal men voer oogen wel bevinden ende bewysen dat de prelaet van dieleghem de goeden vanden voirs. goidtshuyse vele duysent guldenen heeft gebetert / in prouffytelycke plantagien als van fruytboo-

men binnen ende buyten ronssomme den goidtshuyse ende elders opde bosschen ende goeden alloem beplant met vele opgaende boomen, eycken ende andere tot vele dusenden in getaele / die welcke metter tyt eenen grooten ryckdom sullen weert zyn.

Boven noch zynen grooten arbeyt ende industrie die hy dagelycx doch ende nootelyck moet doen inde steenpoelen / om zyn goidtshuyse debat te moegen onderhouden / gelyck alle die wercken hier voerscreven al by inspectie ocutarra hen selven bewysen / ende al notoir zyn / byden selven prelaet gedaen / duerende dese syne prelature / ende noch hoept te continueren byder gratien godts.

Ende om nu tverstant te hebbene / vuyt wat redenen ende oirsake de voors. prelaet van Dielegem zekere schoon schoon silveren vergult crucifix heeft doen maken end eenen staff. Soe eest dat wylen heere Cornelis vander goes, in zynder leven prelaet des goidtshuys van dieleghem, die welcke hadde doen maken een silveren crucifix, wegende zesse merck silvers. Ende wy Aerdt, tegenwoirdich prelaet aencomende inden jaere XV[e] ende veertich op Sint Jans dach inden zomere / waeren wy gesolliciteert ende gemolesteerd van zommige heeren vande stadt van brussele / ten eynde dat wy souden willen compareren jairlycx met onsen religiosen van buyten / ter processien vanden ommegange deser stadt van bruessele. Daer op allegerende dat wy souden behoiren een crucifix te hebbene / om te dragene voer inde processie met onsen religiosen ende wy met onse pontificaliteyt / ter eeren vande voirs. stadt. Tot welcke fyne / hebben wy doen tertyt gedacht tvoirs. cruys te augmenteren tot thien mercken silvers / ende doen geheel vergulden / om die selve stadt inde selve processie eere ende reverentie te doene / Tot welcken eynde wy tvoirs. crucifix / hebben doen maken ende aen onsen dienst te doen / ende nyet om te alieneren.

Ten anderen int selve ons aencommen / ter selver tyt soe hebben wy onsen staff van onsen geheel gebroken ende ongestelt gevonden / ende nyet moegelyck en was daer mede onsen dienst te doene / alsoe wel den dienst vander keysere majesteyt / als gouverneurs ende gouvernanten ende steden daer vergaderingen waeren om den dienst godts te doenen. Welcken ouden staff doen ter tyt

was vanden gewichte / van negen merck ende twee onchen silvers. Zoe eest dat wy hebben zekeren goudsmet by ons ontboden / om eenen anderen staff te makene / overcommende met ons metter onchen / heeft ons de selve goutsmet gevracht oft wy den staff meerdere begheerden dan den ouden staff / daer wy seyden wy willen het juweel den staff meer meerderen en augmenteren dan verminderen / om de opspracke van quade tonghen / ende seyden den selven goutsmet dat wy begheerden totten selven ouden staff drie oft vier mercken meer te adderen / om meer te winnen ende om meerder werck te makene. Ten zynder prouffyte / heeft hy den staff geaugmenteert in alles tot XXVI tich mercken silvers / boven tvergult aenden selven staff gedaen ende geemployeert. Ende als den selven staff gemaect ende ons gepresenteert was, by ons hebbende ende den silvere betaelt, hebben wy ons gescaemt den selven staff int licht oft ten voirschyne te bringene den tyt van twee jaeren lanck geduerende, duerende welcken tyt wy alle diensten gedaen hebben met eenen anderen geleenden staff. / Ende is daer nae gebuert / dat wy met Joose vanden hecke, / doen ter tyt / scepene desvoirs. stadt, hem adviserende dat wy den dienst met eenen geleenden staff deden, / daer wy nochtans eenen anderen costelycken staff hadden / Die ons alsdan seyde dat wy den selven staff souden stoutelycken presenteren ende den dienst daer mede doen souden / Dwelck is de oirsake dat wy den selven staff alsdoen / ende altyt daer nae / tot noch toe / in eeren gehouden hebben om alle diensten daermede te doen als te hove ende anderssins. Soe blyct hier vuyt dat wy altyt alle devuoir gedaen hebben, tgoet vanden cloostere te augmenteren ende nyet te verminderen, gelyck wy als voirs. is gedaen hebben tot vervoirderinge vanden voirs. cloostere (1).

---

(1) Bibliographie van Diligem. — Grammaye: *Gallo Brabantia*, 1606. — Sanderus: *Cœnobiographia sacra abbatiæ Diligem.* — Van Gestel: *Historia sacra archiep. Mechlinsis*, t. II, p. 829. — De Meulemeester: *Notes d'Histoire jettoise*, Jette, 1914. — M. Van den Driessche, C. SS. R.: *Notice sur la commune de Jette-St Pierre*, Brussel 1914. — Bijdragen in Eigen S. & De Brab., jg. 1912. — jg. XV-XVI. Uitgave van bronnen: De Lavalley Jacq.: Necrologium abbatiae Diligenuntis in Annalecta Praemonstratens, jg. 1926.

De Verdronken « Edelvrouwe ».

(MARCEL VAN DE VELDE).

Wanneer men van Westhove uit, benoorden Domburg, naar zee trekt, wandelt men op mythischen grond. De bevolking vertelt u van de plaatsen waar eenmaal Oud-Domburg moet gelegen hebben, ten minste wanneer gij iemand kunt betrappen, die daar belangstelling voor heeft, liefde en kennisse en die daarenboven vertrouwen in u stelt en zijn hart durft open te leggen. Och, zoo'n brokstukske dat ook in de gids staat, is gauw gezegd, maar zooiets ouders, zoo entwat van langer geleden, zoo als het ware weggepakt uit een oude Duffelsche kist, of afgelezen van een zeer vergeeld papierken uit een vetgeworden spanen doozeken, neen, dat hoort ge zoo spoedig niet ; daartoe moet men niet uw gunstig uiterlijk hebben bekeken, maar moet men u stillekens bespied hebben, moet men u aangevoeld hebben, ondanks uzelve, moet men u (schrik niet) als het ware hebben verrast aan een woord, dat u ontviel, waardoor men de zekerheid kreeg, dat gij niet een windmakende jager zijt, geen dagbladman, die straks oppervlakkig gaat geuren met wat u heilig is.

Van de godesse Nehalennia, dat staat in ieder geschiedboekje, dat vertelt men voort, ook al was men nooit in het schoone Museum van het Zeeuwsch Genootschap te Middelburg. Maar van Dietlinde van Domburg bijvoorbeeld, of van Klein Minet, deze fantastische katervertelling, of van de Vogel Pô, en die zake van die Toovervrouwe die zich in een katte veranderde en die, in dien toestand gekwetst door steenworpen der achtervolgende bevolking, er des daags ook de wonden van had, neen, deze « wondere zaken » vertelt de Zeeuw u niet, tenzij, dat hij u tot op den grond kent, en dat hij weet, dat gij hem straks niet zult aanvallen over het feit, dat zulke bijgeloovigheden een kersten mensch niet betamen. Zeker, hij heeft zijn Bijbel, maar hebt gij niets liggen op uw

zolder of in uw kelder, hebt gij geen hoeksken in uw kast waar gij iets bewaart, dat « niemand el aangaat » ? Welnu, zwijg dan brave en horkt naar wat de *ziele zingt* onder de deksteenen der beschaving ; luistert naar wat er aanspoelt te Arnemujen en te Veere ; stelt u open voor de blanke droomstemmingen van Oranjezon en verschuil u bij de konijnen in de Domburgsche Mantelingen en vraagt niet, maar let op, wat men u aan sagen nog durft « wijs » te maken, aanvaardt de brokstukken, die — wrakhout gelijk — zijn blijven liggen en die fosforesceeren tot op den hedenschen dag en u onder andere spreken van de Schotsche edelvrouwe, die op een raadselschip...

Ah, looze guit van een lezer, gij dacht dit zoo maar te weten, zonder vertel, zoo als een krantenbericht, nuchter en nieuwzakelijk. Neen, vriend, gij maakt eerst kennis met de Vrouwe, dat zijn onze manieren ; aan de geplogenheden zult gij u houden, want gij betreedt onzen mythischen bodem, zachte als verend mos.

Zij heette Alba Wick en was afkomstig uit het hooge Noorden van heur vaderland ; haar wiege stond in Kildonan en haar echtgenoot was van Latheron, maar zooals het meer gaat, mannen moeten vroeg of laat in den oorlog en dan blijven zelfs edelvrouwen alleen achter, ook al hebben zij de liefste en zachtmoedigste kinderen, ook al zijn zij met vele hartekoorden gebonden aan hun man en hebben zij uitgemunt in volvoering der huwelijksche plichten.

En wanneer de man afwezigheid achterliet, zoo heeft de vrouwe slechts de herinnering, slechts het onbegrijpende kindergebabbel, slechts de twijfel en de verzoeking en al is de man omringd met gevaren, hij weet erop afgetrokken te zijn, vechtensbereid en doodensmachtig, maar zij, Alba Wick, in haar veste, uitziend op de koude zee, zij is alleen, ondanks haar dienstbare schaar, ongeacht de rit te paarde, niettegenstaande zoowaar heur jongsten valkentocht ! Zij leest in dat fantastische foliant, dat zij van haar grootvader heeft, met die spookgeschiedenissen uit de Foina Ven ; ook al schiet er af en toe een kille straal over haar rik, och, het doodt den tijd : zij kan niet altijd weven ! En als zij handwerkt, dan is het moordend peizen op Yann daar, haar man, haar edelman, die strijden moet,

in vreemde gelederen, maar voor een zaak van waarheid en onverkorven recht.

Vandaag is zij onrustig ; is het de Herfst ? Zij laat haar kandij-oogen zinken. Zij laat haar blik glijden over haar amaranten bovenlijf, in keurs doorgeregen met smalle repen. Zij ademt dieper en trekt de verkrookte plooien in de lijn, van haar witbatisten onderkleed. Zij ontnestelt haar halzeboord, strikt deze gedachteloos opnieuw en voelt met haar slanke, magere vingeren over het borduursel, het handwerk van heurzelve en telt redeloos bloem voor bloem. Zij staat op, huiverend ; het is net of er iemand anders in de kamer is. Zij treedt op haar zilveren spiegel toe en kijkt naar haar witgestreken hoofddeksel, haar mutse van familie uit Suffolk ten geschenke gezonden. Zij volgt aandachtig de vouwen, de biezen, de huive, de oorstukken, zij keert het hoofd deels te kante zoodat de stijve vool grillig wippert en stijf-parmant doet. Ineens heeft zij het benauwende gevoel, dat er iemand pal bachten haar staat ; zij zou zich willen keeren ; zij zou willen roepen naar haar naaste hulpe ; zij ziet haar Yann nevelig vóór haar gefloersden blik en als zij zich opnieuw bekijkt, bleek geworden, ontstelt zij, daar, dààr in den spiegel, lacht haar een vreemde ridder toe. Zij keert zich om, werktuigelijk, om te zien wat is en ja, daar staat een Heer, een Ridder in borstkuras en dezes oogen overgloeien haar. Zij stamelt « Maar Heer », doch komt niet verder, want deze Ridder heeft de trekken harer aldereerste liefde. Deze man daar vóór haar bekende zij eenmaal haar liefde, doch hij ook trok naar verre landen, nooit hoorde zij iets van hem, ja — toen haar Yann haar omhelsde was het verleden plotseling weggegleden, als onder een melkwitten roomsluier van een paradijselijke kinderbelofte.

« Ik kom tot mijn eerste woord terug ». Zoo sprak deze Ridder. Alba Wick had het gevoel of er zwavel in de kamer smeulde. O, wat was alles vreemd in haar hoofd. De vreemde Heer in de kamer keek haar teeder aan ; hij was ordentelijk gekleed, maar toch was zijn gelaat telkens wisselend, veelmaals veranderend en niet dat van haar eerste genegenheid, zoo vele jaren her.

« Stil, spreek dit woord niet meer uit, nu ben ik echtgenoote ».

Maar hij, buigend in zijn rimpelend gewaad, met ijzeren dekbladen deels beschut, weervoer donker « Mijn schoener danst in de baai ; nog heden nacht gaat gij, Alba, met mij naar de feesten in Peterhead ».

« O, mijn kinderen, o Yann ! » kreet zij. De Donkere Minnaar verzwond schielijk, toen hij dien naam hoorde en tegelijk kwamen haar kinderen binnengeloopen ; zij hadden den schreeuw der moeder gehoord. Haar gemoed was overvol, zij kon geen woord uitbrengen en preste haar lievelingen tegen zich aan.

En terwijl zij ze koosde en ze over het blonde haar streelde, trad opnieuw de Donkere Minnaar binnen en was... veel minzamer, veel vriendelijker, veel menschelijker. Hij groette de kinderen als een goedhartig heer en keek zachtmoediger op Alba's gelaat. Zij stond zijn blik, nu haar hart haar kroost tot borstwering had, en zijn blik doofde lichtelijk en zonk tot op haar keurs alwaar zijn weemoedige, haast smartelijk geworden oogen bleven hangen in bang, bevend verwachten.

Zij bracht haar kinderen de kamer uit ; deed gewoon of het een bezoek gold ; bestelde drank bij haar hulpe en noodde den gast de redens zijner komste uiteen te doen. Dan daalde de stemme weer ; zij verwoordden een duister liefdelied. Hij was in Ierland geweest en had de dochter eens konings kunnen huwen ; hij zou met haar getrokken zijn over zee, tot voorbij de Doggersbank.

Zij luisterde en weersprak met klare stem : « Hebt gij die koninklijke dochter niet gehuwd, gij kunt het maar uzelven wijten. Waarom zoudt gij haar niet trouwen ? Ik ben geen koningsdochter, al is de adel mijner maagschap mij heilig ». Ziet zoo vervolgde dit gesprek en het wierd late en donker en de laatste maarte die iets was komen hooren, was voortgestuurd, lichtelijk wrevelig. De Ridder was droef. Hartstochtelijk barstte hij uit : « zeven schepen heb ik op zee ; zeven schepen vol goud ; het achtste is mijn schoener. Vier-en-twintig matrozen staan in mijn dienst ; ik laat ze feesten en veel gezangs luid worden. Vreemd was het Alba Wick te moede. Zij ademde diep. Zij voelde zich onrustig ; 't was of haar wezen zich opende en sloot om zich nog wilder te openen, onderwijl dat haar ziel snakte, en haar ooren doover wierden. Zij zag de zee ;

Blanke Hans lag zwaar te wiegen ; zij zag de schepen, de schoener ; zij hoorde in den nacht het gezang ; de feestroes woei om haar hoofd. O, wat was Yann al lang ten strijde !

In gedachten had zij haar bloeden nog gekust ; speelde niet het zilveren stemmeken der jongste in haar oor ? Zij wist het niet. Zij bevond zich op den schoener en er was groen licht in de touwen en vreemd vuur roide langs de zeilen. Waar zij zat was ze beschut en op de nachtelijke baren spookten de zeven andere schepen, vanwaar bij tijd en wijle als de wind mee was, feestgolven overkwamen, vol gebrals.

Maar op den schoener zelve was geen volk ; geen enkelen zeeman ; alleen haar Donkeren Minnaar kuierde over het dek en floot een onheimvolle wijze, die Alba Wick niet kende uit haar heemstreek.

Maar, o ontsteltenis ! daar zag zij des Donkeren Minnaars linkervoet ; het was... een gekloven runderpoot geworden. IJsgolven doorstormden haar ; witte geesten uit de Orkney-scheren klapten om haar sidderend hoofd en de Donkere Ridder keek haar schielijk aan ; zijn fluitje klonk nu hoonend. Het was Alba Wick of haar etterstralen door de aderen werden gespoten. Zij richtte het edele hoofd en schouwde over het schip. Zij weerstond den Boozen Verleider en zij beproefde beter haar omstandigheid te overzien. Waren deze zeilen van zijde ? Waren deze masten van bruin goud ? Waar kwam dit lichten vandaan ? Waartoe dit loopend vier ? Ai ! Hoe sarrend deze hoonende fluitwijs ! Neen, ik kijk niet, Booze Misleider ! Gij zijt mijn prille jeugdliefde niet ! Oostwaarts was de koers. Soms leek de wind geheel weg ; de zeven schepen verdwenen als een fata morgana ; en toch kraakte des Donkeren Ridders laarze ; en toch smijdigde hij in zijn lenige gestalte over des schoeners dek.

Toen begost Alba Wick driftig te huilen ; de bronnen van haar oogen spoten als fonteinen en de Booze ergerde zich en trad op haar toe, haar biddende dit kindergeschrei te staken. « Wij varen nog ettelijke mijlen en bij de eilanden oostwaarts zal ik u afzetten onder de kromme door de zee verweerde eiken ». Maar niets kon de Vrouwe troosten ! Zij dacht aan Ben More, Cleifibric en

Dornoch, waar zij haar jeugdvriend had ontmoet ; zij hongerde naar haar grond en de witte geesten uit de Orkneyscheren beukten haar op de schouders en koosden haar met verliefde neuzen in het oor en onder het nekhaar. Zeker waren zij al vele banken langsgeschoten met dit mysterieuze schip toen zij opkeek en machtige toppen in de lucht zich afstaken. Een onzichtbare zonne boordde deze kimmen goud ! Dit zag de Donkere Kapitein en haar snijdend aanschouwend, lachte hij haar tegen : « Maar daar komt gij nooit, gespele : dit is de Hemel !, hihihi ! »

En haar blikken sloeg ze neer : in haar borst gloeide een heet vuur. Aan de andere zijde van den nu zeer snel varenden schoener ontwaarde zij, dicht bij het water, een kam met rijm en ijs overdekt, donkerglinsterend.

Zij sloot de oogen, maar zijn stem donderde triomfantelijk door de windstooten heen : « Dit is mijn Rijk ! » Donderslagen ketterden en een vervaarlijke zuiging ontstond onder het schip, dat, met zijn achtersteven opgelicht, dook in een rotskolk van dien boven het water uitstekenden zwarten, ijsglimmenden kant. Het was of Alba Wick een vat was, waar alle duigen afsprongen. Terwijl schurend en snerpend de schoener in den helschen schoot omneêrschonderde en den Donkeren Boozen Verleider de kleedij van het zwarte lijf barstte, streek een mantelmeeuw vóór Alba's boezem langs, spreidde zijn vlucht op strekkens wijdte en zeeg de halfontzielde vrouw neer op het donzen bed van den goddelijken vogel, die haar opnam in de luchten van een rijzenden uchtend en haar veilig neerzette in de verdroomde duinen van Walacria.

En heeft het volk van Zeelands tuin de sage vergeten, de meeuwen niet.

Ditjes en Datjes.

N. B. — Voortaan zullen in deze rubriek, na elke bijdrage, letter en nummer aangegeven worden van de analytische tabel die bij 't einde van elken jaargang gepubliceerd wordt. Deze tabel werd opgemaakt volgens het Plan der Bestendige folkloristische enquête.

Steeds over den eeredienst van den H. Servatius in Henegouwen.

Als gevolg op een artikel, gepubliceerd in Folkl. Brab. XVIIe jaarg., blz. 203 en vgd., verscheen in dit tijdschrift een oud sanctje van den Heilige te Dergneau, bezorgd door de H. H. Avaert van Bergen en du Caju van Antwerpen. Het feit dat ik in noot 45 van mijn artikel vergat melding te maken van dit van onzen betreurden confrater M. J. Dewert over « *Les pèlerinages du Pays d'Ath* », verschenen in *La Vie Wallonne*, VIIIe deel, blz. 263-271, was er de oorzaak van dat de lezers van Brabantsche Folklore hier, dank zij de welwillendheid van M. Avaert, een reproductie te zien kregen van dit mooi, in hooger vermeld tijdschrift reeds verschenen, sanctje. Niettegenstaande dit, dank ik genoemde heeren van harte voor de moeite die zij zich getroostten.

De voornaamste bedevaartsdag viel dit jaar te Stambruges op 14^n Mei, daags na het feest van den Heilige, een feest dat, in tegenstelling met hetgeen sommigen meenen, voorkomt op den kalender van onze bisdommen en dat zijn proprium heeft in Mechelen, Luik en Namen. Ik bezit er een bedevaartvaantje van, dat reeds verscheen in Wallonia (1911, blz. 328).

In zijn « *Processions et Pèlerinages de Wallonie* » (F. B., XVIIIe jaarg., blz. 209), spreekt M. de Warsage thans opnieuw van deze bedevaart ; dit geeft mij de gelegenheid dit artikel aan te vullen. Het is waar dat de bedevaarders het beeld « *aanraken* » op de borst, op de twee zijden en op den rug. Wanneer er niet al te veel volk is en wanneer alles op het gemak kan geschieden, hetgeen dit jaar het geval was, gaat de bedevaarder als volgt te werk. Als hij de kerk binnenkomt begeeft hij zich naar de doopvont om er de relikwie te kussen en een hazelaren stokje van het jaar te koopen, waarin een spiraalvormig bandje uitgesneden werd. Dit wordt door M. de Warsage *piqueré* geheeten, een woord dat noch in het woordenboek van Trévoux, noch in dit van Littré voorkomt. Hij koopt eveneens een vaantje, waarbij de verkoopster twee waslichtjes voegt in plaats van drie, zooals dit eertijds het geval was ; thans zijn zij nog een vijftien centimeter lang. Alles is ook zoo duur tegenwoordig ! Om den prijs zoo laag mogelijk te houden — 50 centimes voor het vaantje en de twee kaarsjes — heeft men er niets beters op gevonden dan het aantal te verminderen en ze wat korter te maken. Laat ons echter niet vitten en betreuren wij maar alleen dat het volmaakte getal drie er niet meer is, hetgeen er op wijst dat de zinnebeeldige beteekenis er van verloren gegaan is.

Vervolgens gaat de bedevaarder driemaal rond het beeld, dat hij steeds aan zijn rechterzijde laat en telkens « *raakt hij het aan* » met een kruisken op de borst, op de zijden en op den rug ; driemaal gaat hij binnen in de kerk rond en blijft hij staan aan het altaar der H. Maagd, aan het hoofdaltaar en een weinig langer aan dit van den Heilige, die er een tweede beeld heeft, dat echter grooter en van jongeren datum is. Ten slotte gaat hij buiten, nabij het portaal, zijn twee kaarsjes aansteken. In den hoek, gevormd door de kerk en den toren, werd hiervoor, onder een walmvanger, een speciaal ijzer in den muur gemetseld.

Sommigen koopen noch stok, noch vaantje ; zij stellen er zich mee tevreden het beeld aan te raken met hun wandelstok of regenscherm. Een stokje kost nochtans niet duur : 50 centimes. Anderen gaan slechts eenmaal rond de kerk, terwijl echter de drie ronden om het beeld verplichtend blijven.

De menschen, die komen *dienen* voor rheumatiek en vooral voor de huisdieren, zijn niet meer zoo talrijk als voorheen ; slechts zelden nemen zij nog deel aan de processie en weinigen blijven den dag door in het dorp, waar het dan kermis is : zooveel boeren komen per auto en zij hebben trouwens gansch het octaaf om de bedevaart te doen.

Wat het beeld betreft — hier kan ik het, jammer genoeg, niet eens zijn met M. de Warsage — dit stelt den heilige niet voor in liggende houding, doch wel rechtop staand; onder zijn voeten ligt een zwart geschilderde slang, die echter zoo stijf is dat een weinig opmerkzaam toeschouwer, of iemand die op eenigen afstand blijft staan, wel zou meenen te doen te hebben met twee horens.

Vóór den oorlog brachten de morgendtreinen tallooze bedevaarders naar Stambruges, die slechts 's avonds laat weer vertrokken. Toen zag men ook overal, langs den weg van het station naar de kerk, vele mannen en vrouwen die hazelarenstokjes verkochten. Iemand vertelde mij dat hij aldus op sommige kermisdagen voor 35 fr. stokjes verkocht; de prijs per stuk was destijds nochtans slechts 5 centimes.

MAURICE VAN HAUDENARD.

De oude Processie van O. L. Vrouw van de Bron te Chièvres.

Hierover deelde M. de Warsage een en ander mede in zijn *Processions et Pèlerinages de Wallonie* (1). De tegenwoordige Vereeniging bestaat niet meer, zooals eertijds, uit 7 broederschappen, en de huidige processie van den Bedevaarder, die dit jaar op 22n Mei uitging, is heelemaal niet folkloristisch meer. Ziehier nu de geschiedenis van de broederschap van de Kaars (Chandelle).

Te Chièvres had men zeven broederschappen. De boeren, met

(1) Folklore Brabançon, XVIIIe jaarg., blz. 187.

de meeste leden, hadden als patroon den H. Eligius. De beenhouwers hadden zich onder de bescherming geplaatst van den H. Antonius ; de leerlooiers onder deze van de H. H. Crispinus en Crispinianus. De lakenwevers, opgericht in 1389, kozen als patrones de H. Anna. Door brieven, die als datum droegen 30 November van hetzelfde jaar, had graaf Willem van Beieren deze broederschap ingesteld naar het model van een soortgelijke instelling te Bergen. De zadelmakers stonden onder de bescherming van de H. Catharina en de « viniers » onder deze van den H. Johannes Evangelist. De zevende broederschap bestond uit bedienaars van den eeredienst en droeg de naam van St. Nicolaas ; de pastoors en onderpastoors, de twee kerkmeesters, de pastoors die te Chièvres verbleven en allen die in dienst waren in de parochiekerk of in de kapellen maakten er deel van uit.

Deze zeven broederschappen of « bandes » vormden samen een enkele vereeniging, die haar geestelijken zetel had in de kapel van O. L. Vrouw gezegd *de la Fontaine* (van de bron) en die den naam droeg van *Confrérie de la Chandelle.* Zij moesten deelnemen aan de drie processiën van de parochie, waarin allen achtereenvolgens voor een jaar de eereplaats innamen. Elke broederschap werd beheerd door vier « conestables », die voor het leven benoemd werden. Wanneer een hunner overleed of de streek van Chièvres verliet om er niet meer terug te keeren, moesten de andere drie onmiddellijk in zijn vervanging voorzien. De « conestables » behartigden de belangen der vereeniging, zij zorgden voor het bijkomen der nieuwe leden d. w. z., van de vreemdelingen die zich te Chièvres kwamen vestigen, de pas gehuwden en de vrije mannen, de armen die zij hiertoe geschikt oordeelden inbegrepen. Weduwen die een tweede huwelijk aangingen, bleven met hun nieuwen man deel uitmaken van de broederschap van hun eersten echtgenoot of van dezen die het laatst overleed. Arme menschen konden geheel of gedeeltelijk ontslagen worden van de bijdrage die moest betaald worden in het jaar dat hun broederschap de processie leidde. In dit jaar moesten de « conestables » eveneens zorgen voor zeven dezelfde mantels, wilden zij niet gestraft worden met een boete van *14 gouden ridders ;* zij hadden eveneens bepaalde geschenken aan te bieden, waarover wij verder zullen spreken. De « conestables » duidden twee « commis » aan en om de zeven jaar kozen zij een Koning. Dit waren dan de zeven waardigheidsbekleeders, die de mantels zouden dragen. De « commis » moesten er voor zorgen dat de *frettes et torches* van de broederschap in de processie gedragen werden ; zij legden een boete op van 5 groot aan ieder lid dat afwezig was ; zij moesten voorzien in de onkosten, wanneer het voor de broederschap de beurt was om de processie in te richten ; hierom waren zij ontslagen van hun *assiette,* d. w. z. hun bijdrage te betalen. De Koning werd gekozen het jaar vóór dat de broederschap haar processiebeurt kreeg ; hij ontving den *hoed,* in afwachting dat hij het volgend jaar de kroon zou gaan halen. Deze laatste plechtigheid gebeurde

daags voor de processie, te twaalf uur. De Koning was dan vergezeld door « conestables » en « commis ». Hij was dan regeerend Koning. In deze hoedanigheid was hij, samen met de andere zes waardigheidsbekleeders, aanwezig in de vespers daags te voren, in de mis en in de vespers op den dag van de processie zelf en eindelijk in de mis die den volgenden dag gelezen werd voor de afgestorven leden. Op den dag van de plechtigheid zelf werd de mis in de kapel gelezen te 9 uur; de leden van de zeven broederschappen woonden ze bij. De regeerende koning ging, samen met den baljuw of dezes vertegenwoordiger, in de processie, juist achter den officiant. Achter hen stapten de «conestables» en de «commis» van de broederschap. Alle zeven droegen ze dan een flambouw en waren ze gekleed met hun mantel, waarvan het knoopsgat versierd was met een lint of met een medaille, waarop de patroon van de broederschap afgebeeld stond. Achter hen kwamen, allen met een flambouw, de zeven dignitarissen der andere broederschappen, behalve van deze der kerkbedienden. De geschenken, waarvan hooger sprake, opgeteekend in het *Registre des besognements des échevins,* waren de volgende : 's morgens op den dag der processie en ook op den daaropvolgenden morgend, moesten de « conestables » van de broederschap die aan de beurt was, het volgende aanbieden aan den pastoor of aan den officiant : een stuk rundvleesch voor soep, een half gansje of de helft van een schapenbout gebraden met look, erwten en een snede spek, zes brooden en een maat wijn. Hetzelfde moest op beide dagen gedaan worden voor de Grauwzusters. De portier van de kapel van O. L. Vrouw « de la Fontaine » ontving op dezelfde dagen een stuk rundvleesch, het vierde van een gansje met look of het vierde van een gebraden schapenbout, drie brooden en een halve maat wijn. De baljuw en de dienders, alsook de wethouders, werden op dezelfde wijze bedacht. Aan de luiders en den « clocqman » gaven de « conestables » een stuk rundvleesch, vier brooden, een vleeschpastei zonder kieken, een taart en een *kan* bier van twee maten. De « messiers » of veldwachters werden niet vergeten : een stuk rundvleesch, vier brooden en een *kan* bier van twee maten werden hun geschonken. Zoo de « conestables » het ten slotte geschikt vonden, mochten zij aan elke weduwe, op voorwaarde dat deze een halve bijdrage betaald had, het volgende geven : een stuk rundvleesch, het vierde van een gansje met look of een vierde schapenbout, erwten met spek, vier brooden en een halve maat wijn.

Dat deze geschenken groote uitgaven vergden zal wel niemand verwonderen ; dit is evenwel de reden niet waarom het gebruik thans niet meer bestaat. Daar het aanleiding gaf tot misbruiken en zelfs tot aanstoot, verkreeg de pastoor van Chièvres, Hugues-François de Breucquez, provoost van het Oratorium, de afschaffing er van. Dit blijkt uit het Reglement voor de orde en den voorrang in de processie van de stad Chièvres, bekrachtigd door den Soevereinen Raad van Henegouwen, den 12ⁿ Augustus 1724, een stuk dat bewaard wordt in het Staatsarchief te Bergen.

Van dit jaar af werden de geschenken afgeschaft ; alleen aan den regeerenden Koning en aan zijn zes medewerkers werd een som van veertien pond toegestaan, om een gezamenlijk eetmaal te bekostigen. De bijdrage werd toen eveneens vastgesteld op 12 duiten, betaalbaar in drie keeren ; weduwen betaalden slechts de helft van dit bedrag. Na zijn dood had elk lid recht op een gelezen mis aan het bijzonder altaar van de kapel ; voor den regeerenden Koning echter werd een plechtige lijkdienst gezongen (1).

MAURICE VAN HAUDENARD.

Avioth. Duizendjarige Processie.

Een uitstap leidde onze lezers naar Avioth, een plaatsje dat een zeer mooie Gotische kerk bezit. Daar deze genoegzaam gekend is zullen wij ze hier niet beschrijven. Wat echter opvalt is de ellendige staat waarin dit prachtig gebouw zich bevindt.

Te Avioth is er voor den folklorist wel iets eigenaardigs waar te nemen. Op een zijaltaar ligt een register, met er naast een inktpot en een pen. Hierin schrijven de bedevaarders hun wenschen op. We lezen er bv. den wensch van een Belg : « Ik smeek de H. Maagd van Avioth, dat zij mijn verloofde zou beletten naar Congo te vertrekken » en ook verder : « Heilige Maagd, geef dat de moeder van X. zich niet langer tegen mijn huwelijk zou verzetten ! ».

L. S.

De Veroordeeling van een Heks te Ghislenghien in 1675.

Talrijke heksenprocessen werden reeds uitgegeven en onze lezers hebben voorzeker de mooie studie van Luitenant-Kolonel Thys niet vergeten. Toch meenen wij dat volgende bijzonderheden verdienen gepubliceerd te worden. Zij werden opgeteekend uit een klein schrift, dat bewaard wordt in het Staatsarchief te Bergen, fonds der abdij van Ghislenghien en waarin de kronieken van dit klooster staan van 1660 tot 1701.

Ghislenghien, een dorp in de streek van Ath, gelegen op 8 km. ten N.-O. van deze stad, aan het kruispunt van den steenweg van Brussel naar Doornik en van den weg van Lessen naar Zinnik, was vóór de Fransche Omwenteling een Heerlijkheid die toebehoorde aan de Benedictinessen, wier klooster er in 1126-1128 gesticht werd door de dames van de edele familie van Chièvres. De zeven en twintigste abdis, Dame Barbara Cabero de Spinosa, van Spaansche afkomst, werd benoemd op 14^{n} Februari 1661 ; zij stierf den 21^{n} Augustus 1684, in den ouderdom van 82 jaar. Ongetwijfeld was zij een der merkwaardigste zusters onder dezen die

(1) Artikel *Chièvres*, te verschijnen in het *Dictionnaire des Communes de Hainaut*, uitgegeven onder leiding van M. A. Louant, archivaris en paleograaf.

het klooster bestuurden. Een gelukkig toeval wilde dat het portret van deze abdis in een woning te Ath ontdekt werd, den 24 April 1914, 's morgens. Na deze al te lange inleiding komen we tot ons onderwerp. Wij drukken den oorspronkelijken tekst over. Er is nl. sprake van een vrouw, die op bevel van gezegde abdis opgesloten werd, daar zij zich zelf voor een heks uitgaf. Na ondervraging door een bevoegde rechtbank werd zij voor altijd verbannen uit kastelnij Ath. Lang duurde het proces niet, maar toch werd er geen doodstraf uitgesproken. Hier volgt nu de oorspronkelijke tekst :

« Le 10 avril 1675 Zabette Darmon, native de Gibecq et y « demeurante, veuve de Jacques Guiegne, fut icy détenue prison- « nière par orde de Madame Barbe Cabero de Spinosa, notre ab- « besse, pour s'avoir déclarée publiquement entachée de sortilège ; « cependant après information et interrogation juridiquement faite « et le tout veu en conseil par quattre avocats de la ville d'Ath as- « semblés à ce sujet par le Sr Pernes, notre bailli, à l'adjonction « de Jaques Froment, greffier, ladite Darmon fut par eux con- « damnée destre bannye à tousjours de toutte la châtellenie d'Ath « avec aggréation de Monseigneur le Comte de Rancré qui en « estoit Gouverneur le 25 du mesme mois et an ».

MAURICE VAN HAUDENARD.

Maskots der Croy-Salm-Bassompierre.

Wanneer Graaf d'Augeweiller, die gehuwd was met gravin de Kinspein, op jacht ging, sliep hij steeds in een kamertje boven de ingangspoort van het kasteel. Op zekeren avond vond hij er een slapende fee (?), die vijftien jaar lang elken Maandag terugkwam. Op zekeren dag echter verraste de gravin beiden slapende en nam zij het hoofddeksel van de fee af. Toen deze zag dat ze ontdekt was, zegde ze aan den graaf dat ze hem niet meer mocht wederzien. Zij vertelde hem dat het noodlot haar verplichtte meer dan honderd mijlen ver weg te trekken, doch dat zij hem als liefdepand een beker, een lepel en een ring achterliet, die hij zou overhandigen aan elk zijner drie dochters. Deze geschenken zullen geluk aanbrengen in de huizen waar zij zullen gebracht worden en dit zoolang als men ze er zal bewaren. Graaf d'Augeweiller zag de fee nooit terug. Zijn drie dochters huwde hij uit aan de drie Heeren van Croy, van Salm en van Bassompierre. Aan elk gaf hij een landgoed en het pand van de fee.

Croy kreeg den beker en het landgoed Augeweiller.

Salm kreeg den ring en het landgoed Fenestrange.

Bassompierre kreeg den lepel met het landgoed Ausweiller.

Tallemant des Réaux verhaalt dat Diane de Dampmartin, markiezin d'Havré, van het huis van Croy, den beker eens liet vallen toen zij hem aan iemand toonde, met het ongelukkig gevolg dat hij in verscheidene stukken brak. Zij raapte deze bijeen en plaatste ze terug in het doosje, zeggende : « Als ik hem niet in

zijn geheel kan behouden, toch wil ik hem ook in stukken bewaren ». Toen zij 's anderendaags het doosje opende, vond zij den beker opnieuw geheel, zonder dat er nog een spoor van barst te bespeuren was.

Zoolang de kinderen minderjarig waren, werden de geschenken in abdijen bewaard : Nijvel voor Croy, Remenscourt voor Salm en Epinal voor Bassompierre. Deze kloosters hebben inderdaad een lange periode van bloei gekend.

Een edelman uit Lotharingen, M. le Pange, die aan den prins van Salm den tooverring ontstolen had, had geen geluk er mee. Volgens PIERROT, *Légendes Vosgiennes.*

LOUIS STROOBANT.

Gift van roerende goederen in de XVIIIe eeuw.

In Henegouwen, ten tijde van het oude regime, ontvingen burgemeester en schepenen van een heerlijkheid de akten van vrijwillige rechtsmacht : huwelijkskontrakten, testamenten, verdeelingen, verkoopen, giften, enz. Hier vestigen we even de aandacht op het geven van roerende goederen omdat hier, in de XVIIIe eeuw ten minste, een zinnebeeldige handeling mede gepaard ging ; de schenker gaf aan hem die iets ontving een tinnen lepel in handen, om aan te toonen dat de *overgave* (lat. *traditio)* werkelijkheid was. Niettegenstaande het feit dat we talrijke akten van de schepenbank onderzochten, hebben wij deze doenwijze slechts alleen aangetroffen in de heerlijkheid Arbre et Attre, twee dorpen uit de streek van Ath.

Op 5^n^ Juli 1785 verscheen Michel Labbé vóór de vergadering van burgemeester en schepenen van Arbre en Attre, om aan zijn drie kinderen : Michel, Jean-Baptiste en Marie-Joseph zijn roerende goederen te schenken : kleederen, meubels, goud, zilver, dieren, schulden en goederen, met overname van de huur der gronden die hij bewerkt. De gestelde voorwaarden zijn : hem voeden en hem na zijn dood te laten begraven met dezelfde plechtigheid als dit geschiedde voor zijn overleden vrouw.

Om deze schenking te bekrachtigen werd vervolgens aan de kinderen een tinnen lepel in handen gegeven. De tekst luidt als volgt : « *Pour d'autant plus faire valoir la présente donation, le prédit Michel Labbé donateur a mis en mains de susdits trois enfants une cuillere d'étain par forme de tradition réelle, ce qui a été accepté par ces derniers* ».

Het feit staat niet alleen. Een andere akte van 21^n^ October van hetzelfde jaar verhaalt dat Jean-Baptiste Vandenplace en zijn echtgenoote Marie-Anna Briffœil aan hun schoonzoon Jean-Baptiste Galand geven : al hun roerende goederen, goud, zilver, dieren, waar, enz., op voorwaarde dat men hen zou voeden en zorgen voor hun lijkdienst : de schenkers gaven Galand, ter bekrachtiging van de gift, een tinnen lepel in handen, die door hem aangenomen werd.

Het ware wel interessant te vernemen of deze doenwijze ook elders aangetroffen werd en of zij ook nergens na het oude regime bleef bestaan Wellicht kan een lezer hier een nieuwe bijdrage leveren tot de studie onzer oude gebruiken.

MAURICE VAN HAUDENARD.

Het recht Eikels te rapen.

Het recht van eikels te rapen behoorde eertijds uitsluitend aan den Heer.

In de reeks diefstallen, die van 1741 tot 1790 behandeld werden door het Hooge gerechtshof van Sart-Messire-Guillaume, noteeren wij dat sommige personen gestraft werden omdat zij eikels geraapt hadden in het bosch van den Heer.

Als reden werd door den Meier de volgende opgegeven « de schade veroorzaakt aan de zwijnenhouders, die het voorrecht hadden hun dieren in de bosschen te jagen om er eikels te eten en ook aan de eiken die zouden kunnen groeien hebben ».

Kan niemand zeggen of dit voorrecht ook op andere plaatsen of in andere Heerlijkheden bestond ?

A. MINNE.

Noorsche Herinneringen.

Koning Olav, zoon van Harold
Rijdend door het dichte woud
Vindt in den grond een klein spoor,
En dit was een groot gebeuren.

In zijn *Proolog*, v. 55, komt J. van Maerlant reeds op tegen de ficties der epiek en tracht den in zijn tijd nog grooten invloed er van te bestrijden :

Dien dan die boerde vanden Grale,
Die loghene van Perchevale,
Ende andere vele valscher saghen
Vernoyen ende niet en behaghen,
Houde desen Spiegle Ystoriale
Over die truffen van Lenvale ;
Want hier vintmen al besonder
Waerheit ende menech wonder,
Wysheit ende scone leringhe,
Ende reine dachcortinghe.

L. S.

Ath. — De familie de le Court.

De lijst der Abdissen, die het klooster der Onze Lieve Vrouwabdij te Ath bestuurden, vinden we vermeld in Handschrift nr 70, blz. 38 van het archief van den Heraldieken Raad.

Wij noteeren er.

D. Marguerite de Hauport, overleden in 1638.

D. Marie-Madeleine de Lecourt, overleden in 1665.

In hetzelfde manuscript vinden we genealogieën en grafschriften van Ath.

Op blz. 49 staat een lijst van Burgemeesters en schepenen van Ath.

Hier volgen nog enkele nota's over de familie de le Court, te Ath.

Op het kerkhof te Leuven :

D. O. M.	D. O. M.
Ici repose	Hier rust
Julie de le Court	Julie de le Court
décédée le 21 décembre 1819	overleden, den 21n December 1819
à l'âge de 22 ans.	in den ouderdom van 22 jaar
R. I. P.	R. I. P.

(Handschr. II, 2051, blz. 2v°. Koninkl. Bibl.).

Een genealogie der *de le Court*, door wapenkoning 'O Ke'ly de Galway, staat in Handschr. nr 311, XXe deel, blz. 18 van den Heraldieken Raad.

Wij teekenen op :

Jean de le Court, huwt met Catherine Delhaye, waarvan

Jean de le Court, echtgenoot van Jeanne des Champs, waarvan

Pierre de le Court, echtgenoot van Marie du Bocquet, waarvan

Jean de le Court, echtgenoot van Antoinette de Loiseleur, waarvan

Pierre de le Court, echtgenoot van Isabeau van Holders, waarvan kinderen :

A. Jean de le Court, die in 1672 huwt met Marie Cambier, 1631.

B. Marguerite de le Court, die Jean Payen huwt, 1626.

Marie-Magdeleine de le Court, dochter van Jean en van Marie Cambier, echtgenoot Jean Huet (van Ath) waarvan A. B. en C.

A. Nicolas-François Huet, overleden 1755, huwde met Josine du Corron.

B. Jean Huet.

C. Thérèse Huet huwde met Philippe du Corron (van Ath).

(Handschr. nr 70, blz. 119 van den Heraldieken Raad).

LOUIS STROOBANT.

De grafzuilen in gebeeldhouwden Leisteen.

In een vorig nummer van *Folklore Brabançon* publiceerden wij een artikel van Frenay-Cid over de Ardensche grafzuilen in gebeeldhouwden leisteen, waarin schrijver het verdwijnen betreurt van een aloud kunstenaarsambacht (F. B. XVIIIe, blz. 349). In betrekking hiermede ontvingen wij thans volgenden brief.

Ik ontving het nummer van F. B. Vooral het artikel over de leisteenen grafzuilen heeft mijn belangstelling gewekt. U weet dat ik reeds getroffen werd door de schoonheid van sommige grafsteenen op het kerkhof van St-Gillis te St. Hubert en dat ik het betreurde dat ze, verwaarloosd als ze er stonden, met een gewisse vernieling bedreigd werden.

Verscheidene waren reeds bij gebrek aan steun in twee gebroken, terwijl andere, vooral Christuskoppen, door vandalenhanden verminkt werden. Dan nam ik het besluit om het overschot van de kas eener vereeniging te gebruiken om hetgeen nog overbleef netjes teges een der muren van de kerk te doen plaatsen.

Hier volgt een lijst van de schoonste steenen :

1) Kruis — 2 engelen in sterk verheven beeldhouwwerk aan de voeten van een mooi gebeeldhouwden Christus, wiens gelaat echter, jammer genoeg, vernield werd. — 1850 — zonder naam.

2) Kruis — Christus alleen eveneens met vernield aangezicht. Joseph Goebels — Bastogne 1860.

3) Vierkante grafsteen — Treurwilg met dikke trossen, in den aard van den steen te Vielsalm. Gebroken.

4) Steen in denzelfden aard, doch nog dikker.

Op deze twee steenen is de datum verdwenen.

5) Mooie vierkante steen, in den aard van dezen te Erezée — 1772 — Treurwilg in vooruitstekend relief — zeer mooi gebeeldhouwd. — Zonder naam.

6) Mooie spitsboogvormige steen — Schoon Christusbeeld, hoofd vernield. — Mater dolorosa in passende houding aan den voet van het kruis ; sterk verheven beeldwerk. Zonder naam.

7) Kruis — twee duiven slapend op een olijftak — sporen van verguldsel — 1847.

8) Kruis — 1847 — Christus. Zonder naam.

9) Eenvoudig Kruis — minder belangrijk — François Goebels — Bastogne. Christus in gietijzer.

10) Kruis — Stark — Bastogne 1847. Hetzelfde als nr 8.

11) Kruis — 2 trekkebekkende duiven op een olijftak, 1846, sporen van verguldsel.

12) Zeer schoone steen in sterk verheven beeldwerk, goed bewaard, 1853.

13) Schoone steen — treurwilg — André Stark te Bastogne 1843.

In elk geval ben ik tevreden iets bijgedragen te hebben tot het behoud er van.

J. Hemmer.

Het is verheugend te constateeren, dat het persoonlijk initiatief dikwijls weer goed tracht te maken hetgeen door de openbare besturen verwaarloosd wordt. Wij maken hier van de gelegenheid gebruik om er op te wijzen dat het werk van den liefhebber, van den dilletante zouden we haast zeggen, niet te versmaden valt, wat de geleerde gediplomeerden er ook mogen over denken.

Bij een uitstap, in Mei jongstleden door onzen Dienst georganiseerd, zagen wij te Virton, in het tuintje van het Museum, enkele leisteenen grafzuilen tegen den achtermuur staan. Een er van deed ons denken aan dezen waarvan de reproductie verscheen op blz. 355 en 363 van den XVIIIden jg., Franschtalige uitgave. Deze te St. Hubert gelijken op de reproducties blz. 350, 351, 355 en 363, doch het zijn vooral gebeeldhouwde Christussen.

Volksgeneeskunde.

In de « *schatcedule voor mij Dierch Haaghmans als borgemeyster van Eysden voor het jaer 1764* » lezen we :

« 1777

« Voor de bijen voor de schijet sael men nemen

1. Becaet en twee ort safferaen en Croetnagels.

Becaet, soefferaen croetnagels en honinch samen laeten koocken.

2. Brangondewijn en euft van Lentappelen (d. i. gedroogde Lenteappels) door geslaagen ende dat wat fijn omtrent een leephen brangondewijn ieder kaer omtrent twee leepelen maer honinck daerbij ende samen laaten koochen.

Voor het suiveeren der bijen

sal men nemen een half loot mascymum Cordomijmom ofte in plaets van dit neemt men een loot granum paradysum

ende een vierdel loot Betate bloem ende even soo veel Caaneel ende een half loot crootnagels ende een half kan out bier ende dat samen met hooninck laten koocken ende dat maer voor omtrent twijntigh kaer bijen ».

G. H. DEXTERS.

Verdwenen Kinderliederen.

Uit den mond van 'n oude Dame van Eisden konden we volgende verdwenen kinderliederen opteekenen :

« Marij
Dikke prij
Gaat gij mee naar geen zij
Waar de schoone bloemkes staan
Waar de juffers wandelen gaan
Waar mijn vader zichten (graan afpikken) leert
Waar mijn moeder binden gaat
Waar mijn zuster wijn tapt
En mijn broerke schoenen lapt. »

« Koekoek had een ei gelegd
Al in den koperen ketel
En zegde dat ik niks zeggen mocht

En toen zegde ik het
En toen sloeg hij mij (mig)
En toen huilde ik (ich)
Toen zette hij mij in 'n kamerke
En hief (sloeg) me met een hamerke
En toen zette hij mij in den kelder
En hief er mij nog harder (helder)
En toen zette hij mij onder de « sjop » (afdak)
En hief er mij op mijn vot. (achterste) »

Opgeteekend te Eisden, den 12-7-39

G. H. DEXTERS

Boekennieuws.

(België).

JAN LINDEMANS. *Geschiedenis van Opwijk.* (Drukkerij Hessens, Brussel, 1939, 1 boek van 304 + XXVI blz., 125 illustraties en een kaart.

Al onze abonnenten kennen sedert lang Dr Jan Lindemans, de ziel van het tijdschrift *Eigen Schoon en de Brabander* en van de cultureele vereeniging Geschied- en Oudheidkundige Kring van Vlaamsch-Brabant.

Zij kennen hem en weten zijn werken, vooral deze die handelen over toponymie, deze jonge en boeiende wetenschap, naar hun werkelijk groote waarde te schatten.

Vroegere werken, o. m. de *Toponymie van Opwijk,* verschenen in 1930, dienen slechts beschouwd te worden als de stevige grondvesten, waarop M. Lindemans voornemens was het monument op te richten, dat zijn geboortedorp, Opwijk in Brabant, zou verheerlijken. Voor 30 jaar reeds vatte hij trouwens dit plan op.

Thans ligt hier dit werk van geduld en liefde vóór ons, liefdevol gewijd aan de nagedachtenis van Aloysius Antonius Lindemans, vader van den auteur en eersten geschiedschrijver van Opwijk. Het boek mag beschouwd worden als een model van plaatselijke monographie. Al steunen alle gegevens op streng wetenschappelijke opzoekingen, toch is er nergens een zweem van geleerddoenerij te bespeuren, hetgeen den niet ingewijden lezer zou kunnen afschrikken hebben. Het hoofddoel van M. Lindemans is de belangstelling zijner medeburgers op te wekken, hun nieuwsgierigheid gaande te maken voor alles wat betrekking heeft op het verleden van hun « Klein Vaderland ». Evenals M. Vandeweghe dit voor Halle deed, behoudt hij dan ook een ruime plaats voor aan de genealogie der familiën. Onbetwistbaar is dit een doeltreffend middel.

Daarom ook is de stijl eenvoudig en klaar en werden het rijke illustratiemateriaal met zorg gekozen.

Het onderwerp werd op alle gebied uitgediept : plaatsbeschrijving en toponymie, bewerking van den bodem van in de vroegste tijden, ontstaan en groei van het dorp, belang der heeren, der priesters en der burgerlijke overheden, schommelingen der economische bedrijvigheid, maatschappelijk leven, oudheidkunde, enz. ; alle aspecten kortom, die het leven van een landelijke gemeenschap in den loop der eeuwen vertoonde, komen achtereenvolgens in chronologische volgorde aan de beurt.

Het werk is gemakkelijk te raadplegen, dank zij een lijst der geciteerde familienamen, een lijst der plaatsnamen, een inhoudstafel en een opgave der illustraties.

Aldus uitgewerkt is het boek een rijke bron geworden voor de onderwijzers die, volgens het modelprogramma 1936, aan milieustudie willen doen (1).

Wij besluiten met M. Jan Lindemans geluk te wenschen met zijn prestatie. Onze innigste wensch is het dat zijn werk, dat zooveel arbeid kostte, op een waardige wijze moge onthaald worden : vele lezers te Opwijk en den welgemeenden dank van allen die belang stellen in de geschiedenis van Brabant.

L. V.

Mélanges de Linguistique romane, 440 blz. Vaillant Carmanne. Luik 1939.

Deze bundel werd aan M. Jean Haust, ter gelegenheid van zijn emeritaat, door vrienden en oud-leerlingen aangeboden.

Als studiën die een algemeen folkloristisch belang hebben of die speciaal Brabant betreffen, noteeren wij de volgende : *Bal :* over den woordenschat van het balspel in West-Wallonië ; *Bruneau :* hedendaagsche spotnamen in het Waalsche dorpje Chooz; *Carnoy :* het vraagstuk van Waver ; *Herbillon :* de vita Sancti Evermari en de toponymie ; *Rousseau :* onjuiste etymologieën als oorzaak van het ontstaan van legenden.

FÉLIX ROUSSEAU, *Fausses étymologies créatrices de légendes* (Zie hoogervermeld werk).

Verzet zich tegen de woordspelingen die van *Presles* de plaats maken waar de Nerviërs verslagen werden, van de *Zeupire* te Gozée de *pierre* (steen) van Zeus, van Dinant = *dieu* (God), Nam, Namur = Nam-mutum = *doove Nam !* Namèche = *Nam-mèche;* Ciney = *5 nés* (geborenen), enz.

In de XVIIIe eeuw toonde men in de Lieve Vrouwekerk te Namen den *god Nam* in hoogsteigen persoon. Het was nl. een afgodsbeeld (?) dat in een kolom der kerk gemetseld stond.

---

(1) In de inleiding lezen we trouwens dat het in de bedoeling lag van M. Lindemans, het uitgeven van dit werk doen samen te vallen met het houden van den gouwdag van den *Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Vlaamsch Brabant* te Opwijk, in 1936. Men zal zich herinneren, dat ter gelegenheid van dezen gouwdag der vereeniging, een tentoonstelling over plaatselijke geschiedenis, folklore, aardrijkskunde en biologie georganiseerd werd, die niet alleen de nieuwsgierigheid gaande maakte der inwoners, doch eveneens de belangstelling wekte van talrijke specialisten, geleerden en opvoedkundigen.

Schrijver heeft het over den dolmen te Jambes, den Duivelssteen, alias Brunehautsteen, over de « *gatte d'or* », over den kop van den duivel, over de onderaardsche gangen onder de Maas, over het beeld van Nam dat te Namèche in de Maas geworpen werd, over de *vijf borelingskens* (cinq nés) van Ciney die veranderen in *cinq nèyis* (noyés) = vijf drenkelingen.

Diana en Nano zouden hun orakel gehad hebben te Dinant, een stad die haar naam zou te danken hebben aan de godin Diana. De toevluchtsgrot te Florennes werd beschouwd als zijnde het hol van Diana.

Flinke studie, die talrijke legenden uit de Maasvallei vermeld.

LOUIS SRTOOBANT.

HENRI LIEBRECHT, *Een bloemfestoen van Papieren Rozen. — Een boek over de Belgische Folklore,* 122 blz. Groot formaat, 125 illustraties + speciale teekeningen bij het begin der hoofdstukken en sluitvignetten + 7 platen in kleurendruk. Prijs 17 fr. 50. Uitg. Fabrieken Alimenta, 36, Barastraat, Brussel.

Een merkwaardige uitgave, een verblijdende verschijning dit kloeke boekdeel, zeer verzorgd van inhoud en uiterlijk. De volledige titel, die door zijn breedsprakigheid herinnert aan die van oude geschriften is : « Een bloemfestoen van Papieren Rozen ». Enkele overleveringen en gebruiken van Belgische Folklore door Henri Liebrecht, Professor aan de Koninklijke Academie van Schoone Kunsten van Brussel, bewerkt door Leo Krijn en uitgegeven door Côte d'or.

Deze uitgave overtreft verre wat er in ons land gewoonlijk wordt gebracht aan reclame-uitgaven. De afwerking is bijzonder bezorgd. En we treffen iets geheel nieuws aan. Het boek moet verlucht worden met plaatjes die bij chocolade gepakt worden en wel ver over de honderd. Maar nu is het eigenaardige dat deze plaatjes in schets — zwart op wit — al in het boek voorkomen, zoodat, zonder de plaatjes verzameld te hebben, men direct ten volle van het boek kan genieten. Deze lijnteekeningen naar foto's doen zeer artistiek aan en passen geheel bij den druk in kloeke letter. Bovendien bevinden in het album zich een aantal groote platen uitgevoerd in kleurendiepdruk, de prachtige plaat van het Heilige Bloedspel te Brugge met het zeer diepe dofzwart der nachtelijke lucht en het prachtige zijdeachtige blauw der kostumen toont dat in dit procédé iets heel mooi is te bereiken. Bovendien komen boven de verschillende hoofdstukken een aantal zwartwitte teekeningen voor die, ook als het boek « vol » is, zoo behouden blijven. Enkele kleine plaatjes die we reeds zagen deden ons besluiten dat de teekeningen naar deze plaatjes beslist mooier zijn en beter in het boek passen dan die plaatjes zelf.

Maar hier moet men iets niet uit het oog verliezen. Het boek is bestemd voor de jeugd, en al verzamelende zal deze kennis opdoen van de oude gebruiken van de Belgische Folklore. Zonder dit doel voor oogen zou het onderwerp hen niet voldoende belang inboezemen. We kunnen dan ook gerust verklaren dat dit boek een hooge paedagogische strekking heeft, al hadden wij persoonlijk liever de plaatjes artistieker gezien. Gekleurde foto's toch blijven gekleurde foto's. Ze hebben hun documentaire waarde, maar missen veelal artistiek belang.

Het is een bekend feit dat een goed kinderboek ook de ouderen interesseert. En dat is hier het geval. Reeds de opzet in prettige vertelselstijl is zeer geslaagd.

Leo Krijn is een gezellig prater, — of is het gedachte van den opzet van Professor Liebrecht. — Een grootmoeder is bezig slingers papieren rozen te maken, de kleinkinderen luisteren toe hoe zij vertelt waarvoor deze moeten dienen : voor de versiering van de Onze-Lieve-Vrouwkapel... en zoo zijn we meteen midden in de folklore die in verschillende hoofdstukken wordt behandeld : Processies, bedevaarten, marchen, spelen, Marionetten en Reuzen.

De tekst is boeiend en belangwekkend, toch kunnen we er niet altijd mee accoord gaan. Zoo waar gezegd wordt op blz. 67, dat de Brusselsche Meiboom een boom is die op den eersten dag van Mei geplant wordt, maar dat dit, zoo voegt de schrijver er aan toe, in werkelijkheid in Augustus geschiedt ! Maar dit woord Mei heeft niets met de Meimaand te maken. De Mei was — en is nog — een tak die men op de laatste vracht hooi plant die van het land komt. Vermoedelijk houdt dit woord verband met maaien en zou het de maai moeten zijn, woord dat moeilijk is uit te spreken. Zoo noemt men in Nederland ook de kersen die tijdens den maaitijd rijp zijn : meikersen. Natuurlijk heeft ook dit woord Mei niets te maken met de maand Mei, evenmin als de Brusselsche Meiboom.

Alles te samen een zeer aanbevelenswaardige uitgave en zeer goedkoop tevens. Bij Côte d'Or, Barastraat, 40 te Brussel, en vermoedelijk ook bij den épicier is het prachtig album voor slechts 17.50 frank te verkrijgen.

W. H. TEN HOET PARSON.

CHARLES D'YDEWALLE, *Liége, son âme, son visage.*

Een aardig boekje van 152 blz., uitgegeven door *Tendances* te Luik, flink geïllustreerd door Mevr. Charles d'Ydewalle, met inleidend woord van baron de Launoit, de ijverige commissaris-generaal bij de Luiksche Tentoonstelling.

Talentvol, zooals steeds, behandelt schrijver achtereenvolgens *den oorsprong, de Gemeente, de Middeleeuwen en de Democratie, de moderne tijden, de Folklore, de dialectische Literatuur, de straat, het water, 1914 en de legenden* van de « cité ardente ».

LOUIS STROOBANT.

De E. P. FERD. PEETERS, S. J. publiceert *Le château « Doggenhout » ou de Liere à Ranst* (platen). Prachtig brochuurtje van een 20 tal blz. waarin schrijver wetenschappelijk en talentvol de schoonheden beschrijft van een oud geschiedkundig kasteel uit de omgeving van Antwerpen.

Dit kasteel der van Ranst, jongste tak der Berthouten, eveneens *hof van Liere* of *van Kruyckenberg* geheeten, gaat over aan de familie van Berchem, andere tak der Berthouten en vervolgens aan de van Liere's. Sedert 1518 hoort het toe aan de de Begge's, door het huwelijk van Odila van Liere met Diederik de Begge en later aan Pieter vanden Daele, aan de Oudaerts en aan de Rovalesca's.

Deze mooie monographie werd geïllustreerd met platen, waarbij één uit de *Notitia Marchionatus Sacri Romani Imperii* door baron J. Le Roy.

Hier volgen enkele onuitgegeven inlichtingen over de heeren van « *Doggenhout* ».

Jan van Liere (1), heer van Berchem, Ranst, Noorderwijk, Kasterlee, huwde met Margaretha Blondel, dochter van Willem Blondel, heer van Bonines, Argoules en van Isabeau de Cambron. Zij was weduwe in 1462. Hun kinderen waren : Elisabeth en Jeanne van Liere. Deze laatste huwt 1° Arnou Thierry de Begge (le Bègue) en 2° Paul Benserade, heer van Argoules. Thierry de Begge, ridder van Jeruzalem na den slag bij Berneu, gewonnen door Keizer Maximiliaan, was schatmeester van de aartshertogin van Oostenrijk in 1496-1500 en van den Geheimen Raad. Hij was heer van Montegas (Mont à Jauche) en van Terloo en liet in de kerk van Kasterlee-bij-Turnhout, in 1537, een prachtig gekleurd raam plaatsen. Hiervan is een gekleurde aquarel bewaard in handschrift nr 1360, blz. 9, van de Koninklijke Bibliotheek. Dit (thans verdwenen) raam was versierd met de wapenschilden der echtgenooten de Begge × van Liere : *de Begge*, van keel met drie lanspunten (2-1) van zilver ; *van Liere :* van zilver met drie leliën van zavel. Op 24n December 1505 kocht Thierry de Begge van de

(1) Een genealogie der van Liere's, heeren van Ranst, verwant met de van der Reydt (van Santhoven) enz., komt voor in Handschrift Nr 31, blz. 28 van het *Archief van den Heraldieken Raad.* Handschr. nr 1, IIIe deel, 4e blz., van den *Heraldieken Raad*, vermeldt Jan van Lier, heer van Berchem, Noorderwijk, Kasterlee als echtgenoot van Margaretha Blondel, dochter van Willem Blondel, heer van Bonines en Argoules en van Isabeau de Cambron. Deze is weduwe in 1462. Het waren de ouders van A Elisabeth van Liere, echtgenoote van Hendrik Estor, heer van Groot Bijgaarden en B. Jeanne van Liere die huwt met 1e Arnou de Begge en 2e Paul Benserade, heer van Argoules.

Mommaerts, het kasteel van Ranssem-bij-Erps, voor 284 gulden. Hun zoon Willem de Begge verhief Ranssem den 10[n] Februari 1526. Hij was heer van Ter Loo te Kasterlee en van Mont-à-Jauche en trad in den echt met Jeanne 't Serraerts, vrouwe van Herenthout, † 27 Juli 1583, dochter van Karel 't Serraerts, bijgenaamd Haenkenhout, Raadsheer bij den Raad van Brabant in 1536 en van Lysbert van Baronage. Willem *de Begge genaemt Montegas*, Ridder, Heer van Ter Loo te Kasterlee, stierf den 15[n] Juli 1583. Zij rusten in de St. Pieterskerk te Turnhout, onder een grafsteen met wapenschild, vóór het Lieve Vrouwealtaar. Kwartieren : *Montegast* (de Begge), *Lier, 't Seraerts, Bernage.* (Handschr. N[r] 5, IVe deel, blz. 56 van het *Archief van den Heraldieken Raad*). Ambrosius de Begge, hun zoon, behoorde tot de Leuvensche magistraat van 1580 tot 1592. Hij zou, in 1547, het kasteel van Doggenhout te Ranst verkocht hebben aan Pieter van den Daele, Kanunnik, heer van Rijsel.

Een broer van Willem de Begge was Jan de Begge, heer van Mont à Jauche (Montegas) in 1549. Hij huwt met Barbe de Longueville, dochter van Jaspar de Longueville, in 1526-36 scabini van Brussel, en van Catherina de Hont. Jaspar de Longueville was de zoon van Jan « *uyt Bourgonica* » secretaris van den Koning van Castilië, Philips, en van Catharina van Duffel, dochter van Antonius van Duffel, bloedverwant van Jacobus van Duffel *opper meyer* van Leuven. (Handschr. 80, blz. 32 van den Heraldieken Raad). Jaspar de Longueville was groot valkenier van Keizer Karel.

Een zoon der echtgenooten de Begge x 't Serraerts was Willem II de Begge, geboren omstreeks 1560, † 1622. Hij was Procureur en trad in het huwelijk met Josine Stroobant (1), dochter van Pancratius Stroobant, doctor in de medicijnen, kleindochter van Martinus Stroobant (die de broer was van onzen voorvader, een anderen doctor in de medicijnen Pancratius Stroobant). Martinus Stroobant, die meester leerlooier was en ook Hoofdman van het groot Kruisboogschuttersgild te Brussel, huwde

---

(1) Josine Stroobant, die huwde met Willem de Begge, was een zuster van dokter Augustinus Stroobant, geboren omstreeks 1540, die in den echt trad met Marie Sterck (van Vilvoorde), weduwe van Adriaan van Winghe, dochter van Nicolaas Sterck, *rentmeester des broederschap S. Eloy te Brussel,* die in 1545 huwde met Anna van Courselle *(dochter Jans Nicolas Sterck weduw. Anna de Mol.* Nicolaas Sterk, zoon van Jan Sterck en van Margaretha Walschaert. Cf. Handschr. II 6598, blz. 110 van J. B. Houwaert in de Koninklijke Bibliotheek. De echtgenooten August Stroobant x Sterck hadden als kind Anna-Leonora Stroobant (voogd Jan de Begge, procureur, 1590). Deze huwde met Jan de Jagere en leeft in 1622. In 1594 begeeft zij zich naar Holland, samen met gravin de Liedekerke, om er haar zieken vader te bezoeken.

met Catharina van Assche. Het portret van Martinus hangt in de Kerk van den Zavel te Brussel. Josyne Stroobant, geërfd hebbende van Michel Stroobant, die handelaar was in Indië en op de Canarische eilanden, was schatrijk. — *(Uyt het register des leenhofs van Saventhem ende Sterrebeeck de A° 1603-1622, gequolteert N° 1, f° 419 en 437. Acte de 1603 sub. van Aschbroeck, Bruxellensis).* Een dochter der echtgenooten de Begge x Stroobant, geboren omstreeks 1590, in leven in 1622, huwt met Jacques de Gouy, in 1624 griffier van het land van Grimbergen, zoon van Reinier Gouy (1). Handschr. 6518 van het fonds Houwaert in de Koninklijke Bibliotheek, verstrekt inlichtingen over de familiën Gouy en Stroobant. Wij bezitten verscheidene oude genealogieën der de Begge's. In Handschr. II 6613, blz. 17 van J. B. Houwaert in de Koninklijke Bibliotheek, lezen wij : « Le Begge (2), famille « ancienne, noble, chevaleureuse et entre les plus nobles du Pays-« Bas, fut estimée des Rois et des Princes en considération de « ses fidelles services et héroïques actions tesmoignées en plusieurs « rudes attaques et sanglans combats contre leurs ennemis. C'est « pourquoi pour marque de sa générosité elle porte pour armes « trois fers de pique ; elle vient dans le magistrat de Louvain « par la famille de Longeville et a servir en l'an 1580 ».

LOUIS STROOBANT.

PETREZ HENRI. *Foves du Baron d'Fleuru,* 126 blz. geïllustreerd, 42, rue de Villers, Couillet.

Een eenvoudig en geestig boekje, vol volkswijsheid, door den schrijver voor zijn kinderen opgesteld. Talrijke illustraties in kleurendruk, in den aard van onze oude prenten, geteekend door Elisabeth Ivanossky. De inleiding werd geschreven door Jules Sottiaux.

---

(1) Een Pierre de Gouy werd tot den adelstand verheven in Mei 1469. Vgl. handschr. nr 6, Ie deel, blz. 103 van het Archief van den Heraldieken Raad. De echtgenooten Jacques de Gouy x Marie de Begge verkoopen, op 25n September 1638, aan den schilder P. P. Rubens en aan dezes echtgenoote, die het hechtten aan hun heerlijkheid van Steen, een naburig leen, geheeten : *het hof van Attevoorde.* A. Wauters, *Hist. des Environs de Bruxelles,* II, 686. Marie de Begge was de dochter van Josyne Stroobant.

(2) De 8 kwartieren de Begge-van den Goten-Schoorman-Neetens-Haeck-Jonkbloet-Reding en Stroobant worden aangegeven in Handschr. II 6504 van J. B. Houwaert, in de Koninklijke Bibliotheek.

Ernest Ponceau, *Bibliographie Tournaisienne,* 1939.

Behandelt vooral de uitgaven van volksliederen sedert 1826. De werken van Bergé, Le Ray, Michel, Hennebert, Favart, Delcourt, Erebe, Mestag, Vasseur en vele anderen, bekroond op de wedstrijden voor Waalsche Letterkunde, tot in 1938.

Deze bijzondere bibliographie wordt ingeleid door W. Ravez.

L. S.

La Vie Wallonne, Maandschrift, Luik, XXe deel, 1939-1940.

Delchevalerie, *A la mémoire de l'abbé Joseph Bastin* (portret). Goede levensbeschrijving van den betreurden taalkundige uit Malmedy.

A. Duchesne, *Quelques souvenirs sur Franz Ansel* (portret). Biografisch artikel over den katholieken dichter Nam.

Manifestation Jean Haust (portret). Verslag over het aanbieden van de *Mélanges de linguistique romane,* geschreven door talrijke Belgische en buitenlandsche geleerden, aan den hoogleeraar in de Waalsche dialectologie aan de Luiksche Universiteit, M. J. Haust, die de ouderdomsgrens bereikte.

Le XXXe anniversaire des « Rélis Namurwès ». Zitting op 20^n Juli in den schouwburg te Namen gehouden, om de 30e verjaring te vieren van den Naamschen letterkundigen Kring. M. F. Rousseau hield er een belangwekkende voordracht over de rol door de inwoners van Namen gespeeld bij het ontdekken van Wallonië.

P. Gason, *Une époque burlesque de la révolution liégeoise.*

Je vais chanter de nos Liégeois
L'illustre guerre et les exploits.
Préservez-moi, Dieux de l'Averne
De la trop fatale lanterne.

Handelt over de *Eburonade en vers burlesques ou gueue des Liégeois,* bibliographische zeldzaamheid, uitgegeven te Visé door de *imprimerie des vrais citoyens,* in 1791. Volgens U. Capitaine zou het een werk zijn van den E. H. Hansotte.

In dit werk is er sprake van L. de Lhonneux, Spiroux, de Doncel, Fion, Bassange, Bouquette, burgemeester Fabry, burgemeester de Chestret, Levoz, Mirabeau.

Louis Stroobant.

Enquêtes du musée de la vie wallonne, N^r 37. Luik, Juni 1939.

Brengt : *A la mémoire de Joseph Maurice Remouchamps et Henri Simon* door Charles Delchevalerie (portretten).

Les méthodes du musée, beoordeelingen door de H.H. Rivière, Grenier, Robiquet, Varagnac, enz. die hulde brengen aan het werk dat door het *Musée de la vie wallonne* ondernomen werd.

Louis Stroobant.

Oostvlaamsche Zanten, Nr 3-4, Gent, 1939.

P. De Keyser, *De steenen brooden van de S. Niklaaskerk te Gent* (afbeeldingen). Studie over de brooden, die in steenen zouden veranderd geweest zijn door *Sinte Verelde* (Pharaïldis). Dit gebeurde om een hartelooze vrouw te straffen.

En de aerme ging bij de rijke
Om te vragen een stuk droog brood
En dat wierd er haar geweigerd
En de vrouw ging weer naar huis...
En de duivel kwam uit de helle.
Om die rijke haar ziele te kwellen,
En hij vloog er meê recht naar de hel.

Zie over dit folkloristisch onderwerp eveneens *Brabantsche Folklore*, XIe jaarg., blz. 57 en Van Boxmeer, *Geschiedenis van Steenokkerzeel.*

Elza Foncke, *De laatste wetten van het Wenemaershospice te Gent.* Eigenaardig reglement met verklarende historische gegevens.

E. Andelhof, *De burgemeester van 't zieklien.* Levensbeschrijving van J. Seys, vroolijke, lollige vent die de Gentenaars uit de jaren 1879 vermaakte. Wij hebben hem nog persoonlijk gekend. Het was een echte Gentenaar : *Ne lollekes heere.*

LOUIS STROOBANT.

Oostvlaamsche Zanten, Gent, October 1939.

E. Alleman, *Wondergeneesmiddelen.* Beschrijft oude remediën, zooals hondsvet, mummiepoeder, enz.

C. de Vuyst, *Vertelsels, sagen en sprookjes uit Oost-Vlaanderen,* een flinke serie aardige Vlaamsche vertelsels.

F. van Es, *Bio- en bibliographische studie over Pieter Van den Broeck,* een verdienstelijk folklorist van Hamme-bij-Dendermonde.

LOUIS STROOBANT.

Eigen Schoon en De Brabander, Merchtem, Nrs 7-8, 1939.

Dr Jan-F. Gessler, *Over en om de Mystieke Wijnpers te Aarschot en elders* (platen). Rijk gedocumenteerde studie over de allegorische voorstelling van den molen en de pers in de christelijke kunst.

C. Theys, *Geschiedenis van Ruisbroek* (platen). Schrijver ontleedt den naam der gemeente, de plaatsnamen, de *Swarte Poort* of *oud Hof te Polsbroek*, de brouwerijen, (Cammen), de heerlijkheid, de kasteelen, de riddergoederen.

Ridder Franco van Ruisbroek wordt vermeld in 1215.

Ruisbroek was een domein van hertog Godfried III van Leuven, die het schonk aan zijn zoon Hendrik.

De plaatsnamen *Helle* en *Hemelrijck* laten vermoeden dat hier een begraafplaats, wellicht uit den La Tênetijd, zou bestaan hebben.

L. S.

Eigen Schoon en De Brabander, orgaan van de *Geschied- en Oudheidkundige kringen van West-Brabant en Oost-Brabant.* Merchtem, Nr 9, 1939.

René Martens, *De kapel van « Lenneke-Mare » te Sint-Lambrechts-Woluwe* (platen). Deze aloude kapel van *Maria de Ellendige* werd reeds meermaals beschreven, van Ribadineira tot Schoutens. Onderhavige studie zal evenmin de laatste zijn. Schrijver behandelde gewetensvol zijn onderwerp, doch leert ons niet veel nieuws.

Jan Lindemans, *Kantteekeningen bij de « Lenneke-Mare » legende,* zegt dat Lenneke-Mare geen door de kerk erkende heilige is. De lezer weet dat hier sprake is van de terechtstelling, omstreeks het jaar 1290, van een zekere Maria, die valschelijk van diefstal beschuldigd werd. Zij werd levend begraven en vervolgens dreef men een puntig ijzer door haar lichaam. Lindemans bewijst dat deze naam gegeven werd aan een beeldje der H. Maagd en dat het epitethon *Ellendige* zou afkomstig zijn van het Oud Frankisch *elelendi,* wat beteekent = wild, vreemd. Het zou bijgevolg Maria de Vreemdelinge moeten zijn in stede van Maria de Ellendige. Het oorspronkelijk beeld verdween tijdens de XVIe eeuwsche troebelen en werd naderhand vervangen door een beeld van O. L. Vrouw van zeven smarten. Dit laatste moest op zijn beurt de plaats ruimen voor « *Lenneke-Mare* ».

Luc De Weerdt, *Payottenlandsche jongens onder Napoleon.* Vervolg van de lijst der *Payotten,* die in dienst van Frankrijk, van 1799 tot 1814, den dood vonden. Deze lijst werd opgemaakt volgens archiefstukken.

LOUIS STROOBANT.

Dr E. DE GOEYSE, *De Brabantsche Omwenteling van 1789.*

Brochure, uitgegeven door het N. I. R., rijk geïllustreerd met portretten, plakkaten, gravures en spotprenten uit dit tijdvak. Deze geschiedkundige verhandeling wordt volledigd met gelegenheidsliederen. Zeer mooie uitgave, gedrukt op geschept papier. Op het omslag een patriot, met op den hoed de nationale driekleur : zwart, geel en rood.

LOUIS STROOBANT.

Thiunas. Folklore en geschiedenis van Tienen en omstreken. Tweetalig tijdschrift, uitgegeven door den archeologischen Kring. N^{rs} 5 en 6 van 1939.

N. Teeuwen, *De Augustijnen te Tienen.* Geschiedenis van het beeld van O. L. Vrouw der Remediën en van de broederschap der Slaven van Maria, 1615-1796 (afbeeldingen).

J. W(auters). *Le Carillon de Tirlemont* (platen). Geschiedkundige studie over den plaatselijken beiaard door Jan Wauters, stadsbeiaardier.

LOUIS STROOBANT.

Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles. 42ste deel. Brussel, 1938.

Dit prachtig en rijk geïllustreerd boekdeel van 283 blz. bevat :

J. De Vreught, *L'enseignement secondaire à Bruxelles sous le régime français à l'Ecole Centrale — le Lycée,* de middelbare school tijdens het Fransche bewind.

Marthe Crick-Kuntziger, *Les cartons de Jordaens du musée du Louvre et leurs traductions en tapisseries* (13 buitentekstplaten). Meesterlijke studie over de tapijtwerken, uitgevoerd door de Brusselsche kunstenaars : Jan van Leefdael, J. Leemans, M. Roelants, J. Cordys, enz.

J. Helbig, *La peinture sur verre dans les Pays-Bas Méridionaux* (29 illustraties). Flinke studie over het schilderen op glas in de Zuidelijke Nederlanden, een onderwerp dat reeds meermaals bestudeerd, doch nog steeds onvoldoende gekend is.

Simon Brigode, *Les fouilles de la Collégiale Ste Gudule à Bruxelles,* Ontdekking van den Westelijken uitbouw uit het Romaansch tijdvak (21 illustraties).

Dank zij de opgravingen en de op de zegels voorkomende afbeeldingen, kon in groote lijnen de Romaansche uitbouw van Sinter Goedele gereconstrueerd worden, met zijn twee spits opgaande torentjes aan weerszijden van een dikken, lageren centralen toren.

J. Gilissen, *Le père Guillaume Hesius,* bouwkundige uit de XVIIe eeuw (11 illustraties).

De Jezuiet Hesius teekende namelijk het plan van de Jezuietenkerk te Leuven. Handelt over het verblijf van den kunstenaar te Gent en te Mechelen.

F. L. Ganshof, *Jean Froissart* (12 illustraties).

De geleerde professor aan de Gentsche Hoogeschool publiceert, met uitvoerig commentaar, prachtige reproducties van wiegedrukken en van handschriften met miniaturen uit het werk van Froissart.

Graaf J. de Borchgrave d'Altena, *Le Rétable anversois de la Basilique S. Jean à Bois-le-Duc* (17 illustraties).

Grondige studie over dit prachtig Antwerpsch retabel van 1510-20, te Baarle-Hertog. Met de bevoegdheid die hem eigen is, behandelt schrijver de verschillende voorgestelde tooneelen.

LOUIS STROOBANT.

Le Parchemin, Gentbrugge, Mei 1939.

Brengt een degelijke studie van Graaf H. C. Zeinger, die met klem de gebreken aanwijst van den *Almanak van Gotha* voor 1939.

Dit beroemde jaarboek, uitgave Justus Perthes Gotha, verscheen dit jaar zeer laattijdig. Naar het schijnt neemt de nazi-regeering in Duitschland het werk niet onder zijn bescherming. Men krijgt den indruk dat de redactie van het jaarboek, bewust van haar monopolium, zich bitter weinig bekommert om de belangen van de lezers in het buitenland en aan dezen eerder haar eigen standpunt wil opdringen.

In 43 bladzijden kleinen tekst onderzoekt graaf Zeinger alle gegevens, hierbij telkens de bladzijde van den almanak aangevend ; hij onderstreept onmeedoogend de dwalingen, den onzin, de drukfouten en stommiteiten die bij de vleet in het werk voorkomen.

Deze gegronde critiek sluit met te zeggen dat er vele verbeteringen zouden dienen aangebracht te worden, voordat dit jaarboek als een werkelijk bevredigende uitgave zal kunnen beschouwd worden.

LOUIS STROOBANT.

Le Parchemin. Bulletin belge d'entr'aide et de documentation héraldique, généalogique, onomastique. Nr 34, September 1939 (platen).

Publiceert een interessante studie door Louis Robyns de Schneydauer : *Un portrait collectif de la famille d'Overschie au château de Wisbecq du XVIIIe s.*

Hier is sprake van een groep van 17 personen der familie van Overschie (XVIIIe e.), in het park van het kasteel van Wisbecq te Saintes (Brabant). Dit mooie schilderij hoort toe aan de barones van Overschie van Neerijsche.

Schrijver leidt ons binnen in de oude woning der Overschie's en beschrijft de prachtige bemeubeling en de aldaar voorhanden zijnde kunstwerken.

J. Lyna, *Etat civil ancien*, geeft het vervolg van de lijst der parochieregisters, berustend in het Rijksarchief te Hasselt. Deze inrichting bewaart met de grootste zorg de archiefstukken, die in vele gemeenten verwaarloosd worden en aan allerlei wisselvalligheden blootgesteld zijn.

LOUIS STROOBANT.

Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas, 51e deel, 1e aflevering, St. Niklaas, 1939.

P. Janssens, *Kantteekeningen over Bazel-Waas.* Zou dit Basin-Gasele niet zijn, dat in 811 vermeld werd in de *Annalen van S Petri Blandiniensis.* Besingasel, dat geïdentificeerd werd met Bazel, zou gelegen hebben in *Pago Gaudavensi super flumen Legia,* op de Lyset zou beteekenen het *castrum van Basing* (?) of van *Bartholomeüs (?).*

Wij meenen dat *Bazel* = Bas-loo = *lucus* of heilig bosch van des *Bar* = Bir = beer (varken) (?)

Schrijver citeert ontdekkingen van gebeenten en fossielen te Bazel en eveneens voorwerpen uit het Romeinsch tijdvak. Hij handelt over den polder van het Bazel-broek en over de Heeren van Wissekerke. Een Boudewijn van Barsele wordt vermeld in 1228.

De heeren van Leugenhage en de slag bij Bazel (1452) worden in afzonderlijke hoofdstukken besproken.

Het eenige folkloristische gedeelte van deze monographie, die de werken van Vanden Bogaerde, De Potter en Broeckaert volledigt, is dit waarin er sprake is van *wijn en koek gebruik* te Bazel in de XVIe eeuw.

LOUIS STROOBANT.

Institut archéologique d'Arlon, 1939.

G. Martin, *Etablissement de potier Belgo-Romain à Hambresart* (Virton), (platen). Verslag over de opgravingen, die in 1937 en 1939 gedaan werden ten O. van het kasteel Renaud, nabij de beek Hambresart, waar verscheidene pottenbakkersovens blootgelegd werden. Volgens Rotterling, Breuer e. a. zouden de gevonden scherven dateeren uit de eerste helft der eerste eeuw. De gevonden voorwerpen worden bewaard in het « musée Gaumais » te Virton.

LOUIS STROOBANT.

Annales de la Société Archéologique de Namur. XLIIIe deel. Namen, 1938-39.

Deze aflevering van 195 blz. (platen) is uitsluitend gewijd aan Baron M. Houtart, *Le village de Gesves durant huit siècles 1000-1800* (2e deel, moderne tijden). Flink gedocumenteerde studie over de Naamsche gemeente Gesves. Als bijvoegsel geeft schrijver een lijst der burgemeesters sedert 1356, der heeren sedert 1381, der schepenen sedert 1387, der griffiers sedert 1526. Verscheidene documenten, afschriften van het archief van het kasteel van Gesves, rekeningen van 1647, enz. volledigen dit werk.

LOUIS STROOBANT.

Les Etudes Comblinoises, Comblain-sur-Pont, Mei en Augustus 1939. Nrs 18 en 19.

G. Laport, *Le Folklore wallon* heeft het over volkskunst te Luik : koperen, glazen en geutijzeren voorwerpen, houten vaatwerk, beschilderde « bois de Spa », het vlechten van stroo, graveerkunst op wapens.

Jean Lejeune, *Le grand jeu de Bomal-sur-Ourthe.* Dit vuur werd aangestoken op den eersten Zondag van den Vasten, op vier plaatsen aan de oevers van de Ourthe. Hierbij werd door de kinderen gezongen.

Te Marches sprong men over de asch van het Groot Vuur, om tegen booze geesten beschermd te blijven. Daar werd het Groot Vuur aangestoken ter plaatse *Grand Thier,* tusschen Marche en Verdenne.

L. S.

Bulletin de la Société Royale Belge de Géographie. Brussel, 1939.

Paul Hospel, *Histoire des idées géographiques relatives à l'Atlantide.* Volgens schrijver is dit een der onderwerpen die onuitputbaar zijn, omdat zij terzelftertijd en de geschiedenis en de legende raken.

Het was Plato, die voor de Grieken het land en het werk der Atlanten beschreef.

Volgens de bij het werk van M. Hospel gevoegde kaart zou Atlantis achtereenvolgens gesitueerd geweest zijn in Midden-Europa, in Italië, in Frankrijk, de gelukkige eilanden, Noord-Afrika, de Sahara, Zweden, het einland Poseidôn, enz.

Deze verscheidene veronderstellingen worden bondig door den schrijver samengevat. Hierbij worden zorgvuldig de bronnen aangegeven.

Het rijk van Atlas zou bestaan hebben uit een groote vierkante vlakte van ongeveer 555 op 370 km. die langs een zijde begrensd werd door de zee en overal elders omringd was met bergketens. Er rond liep een buitengewoon lange gracht, waarin het water der hoogten opgevangen werd. Dank zij een vernuftig stelsel van bevloeiïngskanalen, was de vlakte zoo vruchtbaar dat er tweemaal per jaar kon geoogst worden. Dit zou 9000 jaar voor Solon bestaan hebben. De Atlanten besloten dan Attica te veroveren, doch zij werden door de Atheners verslagen en samen met hen vernietigd door een geweldige catastrophe, waarbij gansch Atlantis door de zee verzwolgen werd. Tegenover de zuilen van Herakles bleven er slechts groote slijkbanken meer over, die elk schip den doortocht beletten *(Timée,* geciteerd door M. Hospel).

Na vier en twintig eeuwen opzoekingen en redetwisten, bewaart het eiland Poseidôn nog steeds zijn geheim.

Bij de uitvoerige bibliographie die behoort bij dit werk,

dat getuigt van de groote objectiviteit van den schrijver, zochten we tevergeefs het boek van Pierre Benoit, die Atlantis situeert in Hoggar. Weliswaar is dit een Hoggar van Benoit zelf, die nochtans blijk geeft van een grondige kennis van het echte of het veronderstelde Atlantis.

Dit belet echter niet dat M. Hospel ons een flinke uiteenzetting gaf van de geschiedenis van dit aardrijkskundig raadsel.

Om te eindigen volgend citaat van M. Maeterlinck uit *La vie des abeilles* : Het weinige dat wij geleerd hebben danken wij feitelijk aan steeds gewaagde, dikwijls ongerijmde veronderstellingen, die voor het meerendeel gewaagder waren dan deze van thans.

LOUIS STROOBANT.

Geschied- en Oudheidkundige Kring van Halle. Nr 14, 1939.

Dit deel van 167 blz. met kaart behelst : F. Martens, *De Nikkenberg en de groote vijver te Halle,* flinke toponymische studie. De plaatsnamen *Meerminnebosch* en de plaatselijke legenden doen ons vermoeden, dat aldaar een brandbegraafplaats uit den La Tènetijd moet gevonden worden. Men zou kunnen zoeken in de nabijheid van den vroegeren galg.

J. Possoz, *Les âtres fabuleux dans le folklore hallois.* Survivals van de Odinische mythologie.

Van de Weghe, *Hallensia* 7e *deel.* Deze onvermoeibare werker publiceert toponymische, genealogische, naamkundige en statistische gegevens over Halle.

LOUIS STROOBANT.

Conférences et théâtres, Brussel, October-November 1939.

Giraud-Maugin over *Soldaten schrijvers* uit de XVIIe eeuw, met protretten.

F. de Villers, *Faust* met portret van Gounod.

G. Dopoigne over den dichter *Paul Erève* (portret).

L. S.

L'Art Médical d'Anvers, 1 November 1939.

Dr A. de Mets, *Faune Folklorique Anversoise,* spreekt over de volkstypen Scheerdijk, baron Stokvisch, Joseph Moller, goede Gielis, Godichel, Jaeger, lange Zander (platen).

LOUIS STROOBANT.

Mechelsche bijdragen, N^{r} 4, November 1939.

J. Uytterhoeven, *Nieuwe vondsten in het Mechelsche.* Schrijver ging voort met opgravingen te doen in de dorpen rond Mechelen en alhoewel geen sensationeele vondsten gedaan werden, toch slaagde hij er in uit te maken dat Mechelen omgeven geweest is met Belgo-Romeinsche nederzettingen.

F. Pauwels, *Een huwelijk onder de Galg te Mechelen* in 1597. Geeft een voorbeeld van het gebruik dat toeliet een ter dood veroordeelde te redden met hem tot echtgenoot te nemen. Dit volksrecht klimt op tot het Frankisch tijdvak.

R. Foncke, *De Simmejacht te Mechelen.* Hier is sprake van ketelmuziek, eveneens een Frankisch gebruik. Deze schrijvers zullen er baat bij vinden het werk van Michelet, *Origines du droit français* te raadplegen, waarin gedeeltelijk het werk van Grimm samengevat werd.

L. S.

Bulletin de la Société Royale Le Vieux Liége, N^{r} 61, October-December 1939.

F. Bonivers, *Le baron Guillaume Pascal de Crassier.* Deze archeoloog, geboren in 1662, bezat een rijke verzameling schilderijen en ongeveer 3800 Romeinsche medailles.

R. de Warsage, *Visions du passé.* Spreekt met bevoegdheid over de moeilijkheden die men eertijds ondervond om van de « pont des arches » op de « pont d'Avroy » te geraken.

E. H. E. Frison vraagt zich af waar *Henri du Mont* geboren werd. Dit zou geweest zijn te Villers l'Evêque in 1610.

E. Polain geeft ons een kijk op het leven in een school, vóór 150 jaar.

L. S.

(Buitenland).

Astakhova A. M. Mw. *Byliny Sévera,* 656 blz. Moskou, 1938.

Lijvig boekdeel over de Russische « bylines ». Oorspronkelijke reproducties met verklarend commentaar. Talrijke lijnteekeningen in den tekst. Dit boek is het eerste van een aangekondigde reeks.

Revue de Folklore Français et de Folklore Colonial, IXe deel, Parijs, Larose, October-December 1938.

Fernand Benoit, *Le sacrifice de la dernière gerbe en Camargue.* Men werpt er een witten haan op den met schooven belegden dorschvloer. Het dier wordt gedood en opgegeten door dezen die

aan den oogst werkzaam waren. Dit maal beteekent dat al het werk gedaan is.

E. Houth, *Le Folklore en Vexin, pays de France et de Cruge, Hurepoix, Val de Galic, Parisis et Yveline*. Citeert talrijke eigenaardige folkloristische gebruiken.

LOUIS STROOBANT.

L'Ethnographie, Halfjaarlijksch Bulletijn van de *Société d'ethnographie* te Parijs. — Parijs, 15 Juli 1939. Nr 37.

Brengt van Gerard Dulphy, *Etude sur les coutumes sérères de la Petite Côte*. Kring van Thiès Senegal. Het familiale en individueele statuut, het eigendomsregime, de erfenis en de giften, de contracten en de verplichtingen.

Een flinke studie door Mevr. Marie-André du S. C. over *Moeder en kind in Fransch West-Afrika*.

LOUIS STROOBANT.

Mouseion, Office international des musées, XIIIe jaarg. Nrs I-II, 1939. Parijs, Internationaal Instituut voor intellectueele samenwerking.

Dit boek van 232 blz. (platen) handelt uitsluitend over de *Techniek der opgravingen*. Het werk bestaat uit XIV hoofdstukken en besluit met het *acte Final de la Conférance international des Fouilles*.

Deze verhandeling brengt ons de ondervinding van talrijke geleerden. Vooral nuttig op dit gebied was het werk van Dawkins te Sparta in 1906-1909.

LOUIS STROOBANT.

Folk-Lore, being the quarterly transactions of the Folk-Lore Society, London, September 1939.

B. Blackwood, *Folk stories of a Stone Age People in New-Guinea*. Flink gedocumenteerde studie over de levenswijze der *Kukukuku* van Nieuw Guinea, waarbij de stammen behooren der Mauki, der Nanti en der Ekuti. Deze drie groepen spreken een verschillend dialect. Van aard is de *kukukuku* niet veel van zeggen. Hij is verslaafd aan betel, die hij rookt uit een bamboezen pijp. De oorsprong van deze volksstammen werd bestudeerd door F. E. Williams in *Papuans of the Trans-Fly*, in 1936 te Oxford uitgegeven.

Schrijver citeert verscheidene vertelsels, die betrekking hebben op den oorsprong van het vuur, van de zon, van de maan, van de rivieren en andere nog primitiever legenden.

P. J. Heather, *Animal Beliefs from Aristotle*. Vergelijkt de *Historia Animalium* en de *Partibus Animalium* met Plinius' *Natural History* en met moderne auteurs.

Deze mooie aflevering sluit met een rijke bibliographische rubriek.

LOUIS STROOBANT.

Eigen Volk, Schiermonnikoog-nummer, Haarlem, Juli 1939.

Schiermonnikoog is een eilandje waar enkele zeebonken verblijven, o. m. een zestigtal gewezen kapiteins van vrachtschepen. Het bevolkingscijfer van het eiland daalde snel op het einde van de XIXe eeuw, toen de wind door de stoomkracht vervangen werd. Enkele familiën verblijven sedert eeuwen reeds op het eiland. Thans worden de aloude visschersgezinnen verdrongen door badgasten, die er afschuwelijk leelijke bungalows laten bouwen. Deze wijziging van bevolking had natuurlijk een invloed op de taal. Vroeger zegde men er : « *een teurn, een teurn stietje de lap iene greeuwn en hauwd die, maar dat ik omzeig wie 't een zwerm staargen* » (een stormwind, steek de schup in den grond en houd u, maar toen ik omzag was het een vlucht spreeuwen).

De oude zeemanshuisjes waren versierd met oud Delftsch porselein en zilverwerk dat door visschers meegebracht werd van Narva, Riga, Danzig, Libau enz. Rijkversierde meubels staan vol Engelsch, Chineesch, Japansch en Indisch porselein. Men bewaart er groene kevers van het eiland Mauritius enz.

De schrijver, M. De Jong-Mellema, noteerde verscheidene liedjes in het dialect der streek.

Hij besluit met eigenaardige vertellingen, *het duivels licht*, een geschiedenisje van stranddieven die een verlichte lantaarn binden tusschen de horens van een koe, om de in gevaar verkeerende zeelieden te misleiden.

LOUIS STROOBANT.

Eigen Volk, tweemaandelijksch tijdschrift voor de volkskunde van Groot-Nederland, met genealogisch-heraldisch bijvoegsel « de Liebaert ». Haarlem, September-November 1939.

Deze mooie folkloristische revue brengt van L. G. van Loon, *Hedendaagsche Nederduitsche cultuur-sporen uit de XVIIe eeuw in New-York en New-Jersey*. Verhandeling over de koloniseering door de Hollanders van het Oostelijk gedeelte van New-York en van het N.-O. van New-Jersey, omstreeks 1615-1626.

M. van de Velde, *Sprankels, sprokkels, vindsels en rapelingen*.

Pater Eenbeen
Draagt honderd duizend steen
Alleen ! (een kriekelaar)

Opgeteekend te St-Kruis bij Brugge :

« Daar was e keer een dingske,
Dat hinkte en pinkte en knipte en winkte,
Dat gij alzoo kost hinken en pinken en knippen en winken,
Gelijk dat dingske dat hinkte en pinkte en knipte en winkte,
Gij zoudt ook kunnen hinken en pinken en knippen en winken
Gelijk dat dingske dat hinkte en pinkte en knipte en winkte!
(dat dingske is een *kope* of spin).

Op de Feroë-eilanden, ten N. van Schotland heeft men de *Schaapei = landen.* Men spreekt er een oud Vlaamsch dialect, dat er zou ingevoerd zijn door de walvischvangers van Duinkerken.

Thor, de Dondergod. In West-Vlaanderen is hamer synoniem van steen. Een steenen bijl heet er *Saks* of *Ziks.* St. Elooi zou er Thor met zijn hamer verdrongen hebben. De vuursteenen bijl valt er tijdens het onweer en dringt zeven mijlen diep in den grond Zij komt echter weer naar omhoog en bereikt na zeven jaar de aardoppervlakte. Men zegende de paarden met den steenen hamer. Een kei met een gat in heet er *Thorsteen* of *hamersteen.* Op de daken plant men daklook als behoedmiddel tegen den donder.

Dr Ant. Weynen, *Geslachtsnamen en bevolkingsverschuiving in Noord-Brabant.* Brengt een interessante lijst familienamen, waarin namen van steden en dorpen voorkomen : van Rijssel, van Exel, van Aalst, enz.

J. R. W. Sinninghe, *Ossaert = Capirussa.* Zou een in de Vlaamsche kuststreek zeer gekende reuzengeest zijn. Hij kon zich naar willekeur veranderen in reus, konijn, paard, hond, enz. Te noteeren dat de folklorist Jaak van de Velde, die vertellingen publiceerde in *Wodana, Osschaert* als deknaam koos.

Klaes Sierksma, *Friese Sjibboleths en nog wat.*

De schipper bipikt met pik sijn schip
met pik bipikt de schipper sijn schip.

S. J. van der Molen, *Folkloristische sprokkelingen uit Friesche bladen en Overijselsch volksgeloof.* (Duivel uitgedragen, Scheidpaal verzet en andere sagen).

M. v. d. V., *De hooge blekker.* Handelt over de beroemde duin tusschen De Panne en Nieuwpoort. Deze duin verandert van plaats en stond eertijds tegenover de kerk van Koksijde. Zij gaat in de richting van Oostduinkerke. Er onder zou de abdij van *Ter Duinen* bedolven geweest zijn. De visschers beschouwen haar als een duivelsch dier. Men bouwde er de kapel van St. Izebeldus.

Het heraldisch bijvoegsel *De Liebaert* bevat : W. J. L. van Es, *Boomwapens,* geeft wapenschilden waarop een boom voorkomt. Brougersma, *Groningsche Oost-Friesche families* (Brands, Sebes, Sanders).

Banning, *De Friesche tak van het geslacht Banning.* Genealogie der familie Banning uit Friesland van 1795 tot heden.

LOUIS STROOBANT.

De Volksdansmare, voor de vrienden van de Meihof, Oosterbeek, Zomer 1939.

Elegante brochure, flink geïllustreerd en gedrukt op mooi geglansd papier. Springlevende uitgave van een kring van Tersychore, waarin oud-Nederlandsche dansen bestudeerd worden.

D. J. van de Ven, *Oorsprong en Symboliek van den Reidans*. Schrijver gaat met deze reidansen (elders « cramignons ») terug tot vóór het Romeinsche tijdvak.

Louw, Louw
Trek an 't touw
Vandaag over 'n week is 't kerremis !

Citeert tal van volksgebruiken die betrekking hebben op de karakteristieke dansen, uitgevoerd ter gelegenheid van de kermis en rond den Meiboom.

Verslag over de dansen die uitgevoerd werden op 4^n Juni 1939, bij de opening van de tentoonstelling van den Socialen Vooruitgang (Progrès Social) te Rijsel.

LOUIS STROOBANT.

Sinte Geertruydsbronne. Bergen-op-Zoom, 16e jaargang, 1939.

Sinninghe, *Sprookjes en Volksvertelsels van Noord-Brabant*. Vijf van de allersappigste volksvertelsels.

L. S.

Wiener Zeitschrift für Volkskunde. Heft 5, Wien, 1939.

Arthur Haberlandt, *Eine Südslawische Bildstickerei Westöstlichen Stilprägung* (plaat). Met zijde geborduurd doek, dateerend van 1780, waarop tuinen, bloemen en allerhande personen voorgesteld werden. Dit borduurwerk wordt bewaard in het Museum voor Folklore te Weenen.

Anton Schipflinger, *Der Veithstag*, feestdag van St. Vitus, die op 15^n Juni in Tyrol gevierd wordt. Het is hèt feest der koperslagers. Schrijver heeft het over de plechtigheden die op dezen dag plaats hebben, over de vreugdevuren die aangestoken worden, de liederen en de gebeden. Men zingt er :

Feuer brenn, Freuer bring Glück,
Feuer brenn, bring ein Lebensstück.
Feuer brenn, Feuer bring Kraft,
Feuer, brenn, bring Lebenssaft.

Tot lang na middernacht wordt er rond het vuur gedanst Men neemt drie palmtakjes, die in een greppel voor een notenboom begraven worden. Dit is een behoedmiddel tegen de booze geesten.

LOUIS STROOBANT.

Folk-Liv, Acta ethnologica et Folkloristica Europaea. Uitgegeven door professor Sigurd Erixon, Stokholm, 1939.

C. Wakarelski, *Sofia : brunnen und wasserlei tungen in Bulgarien* (platen). Flinke studie over inrichting der waterputten met schommel, met ophaalwielen, over den vorm der putten, schetsen van het *schöpfrad dulap aus der stadt Pazarzik,* vijvertjes, houten waterleidingen, enz. Talrijke afbeeldingen en schetsen. Rijke bibliographie.

Noteeren wij dat dezelfde hijschtoestellen met tegengewicht ook in onze Kempen voorkomen.

Sigurd Erixon, *Turwachter und Prangerfiguren.* Naast de ingangsdeur ziet men in Zweden dikwijls een geschilderden soldaat, gewapend met een lans, een sabel of een drietand.

Stah dor buten
ik sla dy op de snuten 1570.

Dit zouden *huisroelanten* zijn, waarvan sommige aloud. Rijke bibliographie van deze flinke bijdrage tot de geschiedenis van den Roelant, die de wet verpersoonlijkt en dien wij op onze belforten aantreffen.

LOUIS STROOBANT.

Zwitsersch archief voor volkstradities. Bazel. XXXVIIe deel, schrift 2, 1939.

Wilhelm Bruckner, *Sprachliches von Grüssen.* Behandelt de talrijke manieren van iemand mondeling te begroeten. Gaat van aan het vaarwel van Beowulf tot aan den groet van St. Pieter.

J. Biclander, *Die Laxerolp.* Flinke studie over den landbouw, de manier van bouwen, de veefokkerij, enz. in de Alpen.

D. Fanny Stamm, *Fastnacht in Avignon.* Geeft ons een kijk op de vastenavondfeesten te Avignon.

LOUIS STROOBANT.

Meddelanden Från Landsmålsarkivet i Uppsala, N^r 2, Upsala, 1939.

Manne Eriksson, *Till Läsaren.* Bijzonderheden omtrent een archivaris, die 25 jaar in dienst is.

Herman Geijer ock Landsmålsarkivet i Uppsala (Portret). Artikel geschreven door prof. Lundell Erik Festin en Sigurd Erixon, ter gelegenheid van het overhandigen van een aandenken aan H. Geijer.

D. O. Zetterholm, *Fräger om ladugärd och nötkreatur.* Kaarten over de verspreiding en de binneninrichting der woningen.

Manne Erikson, *Frägor om varp och väft.* Studie over plaatselijke woorden.

LOUIS STROOBANT.

Bulletijn van het Nationaal Museum voor Ethnographie te Sofia.

In de inhoudstafel noteeren wij volgende artikels : *Vakarelski :* de huwelijkszang ; *Peteva :* Metalen potten en vaatwerk ; *Katzarova :* Huidige toestand van het episch recitatief in Bulgarije : *Filipovic :* het tatoueeren.

Ongeveer 80 bladzijden critieken, boekennieuws, mededeelingen, enz.

Vragen en Antwoorden.

De nieuwe rubriek die wij in ons laatst verschenen nummer openden heeft den verwachten uitslag niet opgeleverd. Men zegt ons, dat dit te wijten is aan de gebeurtenissen. De geest werd aan zijn gewone bezigheden onttrokken. Vooral de intellectueele bezigheden, deze die verricht worden tijdens vrije oogenblikken, werden om wille van den toestand verwaarloosd. Dit zet ons aan tot volharden, want thans blijkt het dat velen eerder een afleiding zoeken die den kommer van het oogenblik zal doen vergeten.

Wat de algemeene inlichtingen betreft over de manier waarop wij deze rubriek inrichtten, verwijzen wij den lezer naar onze vorige aflevering. De vragen dragen een nummer. Zij worden niet meer herhaald wanneer het antwoord verschijnt. Alleen het volgnummer zal aangegeven worden. Bij wijze van uitzondering, om opnieuw de proefneming te kunnen doen, drukken wij hieronder de vragen af, die reeds in ons vorig nummer verschenen. In tegenstelling met hetgeen wij vroeger zegden, zal de naam van hem die antwoordt wel gepubliceerd worden, tenzij hij zelf zou wenschen onbekend te blijven. Men heeft er ons inderdaad attent op gemaakt, dat hij die een antwoord geeft hier tevens de verantwoordelijkheid moet kunnen van op zich nemen. Wie een antwoord verstrekt geeft trouwens ook een inlichting, waarvan hij de prioriteit mag behouden wat den datum betreft. Desgevallend moet hij er kunnen naar verwijzen voor een persoonlijk werk.

Vragen.

1° Gebruiken de kinderen geen bepaalde uitdrukking om te zeggen dat het sneeuwt ?

Bij voorbeeld : Is een bepaalde heilige niet bezig met het uitschudden van zijn matras, of plukt hij zijn ganzen ? Zijn het jonge diertjes die vallen ? Ziet men geen verband tusschen het weerkundig verschijnsel en de beleefdheid van dezen die werk vragen.

Met juistheid de gemeente aangeven en ook den tijd waarop de zegswijze gebruikt wordt of werd. Nemen de volwassenen de uitdrukking ernstig op of is er een bijbedoeling van spot ? Wordt ze alleen gebruikt bij het vallen van de eerste sneeuw ? Is er geen sprake van bepaalde personen : de H. Catharina, Helle of Holda, Tante Arrie e. a. m. ?

2° Te Herzele (Vlaanderen) zet men op 1n Maart een stoel aan de deur van het huis en men heet de maand Maart, die maar een slechten naam heeft, welkom.

Wellekom Maart
Sleept mij niet mee met uwen staart.

Bestaan er soortgelijke gebruiken in andere localiteiten ?

3° Te Ocquier, bij Durbuy stookt men vuurtjes op Vastenavond (Dinsdag) en men zegt: *les soirées sont dans le feu* (letterl. de avonden zijn in het vuur). Dit wordt gedaan door jonge lieden van 17 à 18 jaar. De volwassen mannen stoken vuur op den daaropvolgenden Zondag. Men springt over deze vuren om gedurende gansch het jaar van buikpijn bevrijd te blijven. Bestaan ook elders dergelijke gebruiken ?

4° Te Remouchamps geeft men het gras, waarover de processie ging, aan het vee, om de dieren tegen bliksem te beschermen. Kent men andere dergelijke gebruiken op andere plaatsen ?
Bestaat er in Brabant een soortgelijk gebruik ?

5° Weet niemand waar een (volledige of gedeeltelijke) verzameling voorhanden is van het tijdschrift « *Melusine* » dat eertijds te Parijs uitgegeven werd ?

6° Waar bevindt zich een volledige verzameling van het tijdschrift « Jadis », vroeger te Zinnik uitgegeven ?

7° In Fransch-Vlaanderen danste men eertijds (voor een vijftig jaar) de *Yansmet*, waarvan onze briefwisselaar de muziek bezit. Hij vernam dat er nog vroeger een andere dans bestond, de *pas des bœufs* (ossenstap) die met den eersten veel gelijkenis vertoont. Kan niemand hieromtrent inlichtingen verstrekken of referentiewerken aanduiden, die zouden kunnen geraadpleegd worden.

8° In een gedicht uit de *Chansons des Rues et des Bois. L'ascension humaine,* schrijft V. Hugo volgend vierregelig vers :

Et dans l'herbe et la rosée
Sa génisse au fier sabot
Règne, et n'est point éclipsée
Par la vache Sarlabot.

Wat verstaat hij hier door « vache Sarlabot » ?

Onze briefwisselaar, een Belg die in Frankrijk woont, meent dat Victor Hugo in België en meer bepaald te Brussel, iets over die koe « Sarlabot » vernam. Wat beteekent desgevallend het woordje « *Sarlabot* » alleen ?

Nieuwe Vragen.

9° Talrijke legenden betreffende mirakuleuze Mariabeelden hebben als vertrekpunt : de ontdekking van een beeld op een boom of een struik, het overbrengen naar een kerk en ten slotte een mirakuleus terugkeeren naar de vindplaats.

Wanneer werden deze legenden voor het eerst in de volksklasse aangetroffen ? Zou de oorsprong er van niet kunnen te vinden zijn in het overbrengen van het huisje van Nazareth naar Loreto ?

10° Welk verband bestaat er tusschen de Belgische plaatsnamen die uitgaan op *ton,* de talrijke Engelsche op *ton,* deze uit het N. W. van Frankrijk op *thun* en de Belgische op *them ?*
Zijn zij alle verwant met het Germaansch *tuin ?*

11° Is het juist te beweren dat eertijds sommige adellijke geslachten het voorrecht bezaten, dat de dochters bij hun huwelijk den naam en de rechten van hun huis meedragen in hun nieuwe familie. Dat zij aldus hun echtgenoot in den adelstand zouden verheffen ?

12° Daar U in het pas ontvangen nummer van De Brab. Folkl. een nieuw rubriek « Vragen en Antwoorden » opent, stuur ik U voor een uwer volgende nrs een bijdrage, die vooral ten doel heeft U en ook aan al onze vrienden folkloristen te bewijzen dat ik, alhoewel bedreigd door bommen, gasaanvallen en andere kenteekenen van een verfijnde beschaving, toch aan U blijf denken en het mooie voorbeeld van volharding bewonder, dat door De Brab. Folkl. gegeven wordt. (Hij die schrijft is een Franschman).
Er is sprake van een uittreksel, dat ik totnogtoe nog niet kon identificeeren, van onnauwkeurig aangegeven documenten, gepubliceerd door Bonneveine, *Académie des Jeux,* Parijs, Delarue, z. d. (ten tijde van Napoleon III naar het schijnt) in-18, blz. 13-14 Ik veronderstel dat de St. Guilain en het klooster waarvan sprake, in België dienen gezocht te worden. Waar echter ? (Op deze vraag werd rechtstreeksch door onzen Dienst geantwoord).
« Hier volgt nu een oud en eigenaardig gebed, dat door godvruchtige personen, liefhebbers van het dobbelspel, opgezegd werd alvorens zij zich aan de speeltafel neerzetten :

« Saint Guilain nous soit favorable
Et fasse, comme au temps jadis,
Rafle de sept contre le diable
Qui, perdant sur rafle de six,
Fut contraint par ce coup baroque
De céder une âme équivoque
Dont le sort restait indécis.

« *faire rafle* » wordt gezegd als bij het dobbelen al de teerlingen hetzelfde aantal punten aangeven.
« Bovenvermeld gebed zinspeelt op een legende, die vermeld staat in de mengelingen van een groote bibliotheek.
« Op een schilderij in het klooster van St. Guilain werd een mirakel van dezen heilige voorgesteld : een oude vrouw, die tijdens haar leven weinig goed en veel kwaad gedaan had, werd in stervensnood bijgestaan door St.-Guilain die, haar betrekkelijk goed voorbereid hebbende, hoopte haar ziel te redden, toen de

duivel binnentrad om hem deze te betwisten. De stervende was steeds aan het spel verslaafd geweest en de dobbelsteenen lagen nog op de tafel in haar kamer. Naar de duivel beweerde kwam de ziel hem toe, omdat de vrouw tot aan haar dood in de boosheid had volhard ; de heilige stond hem te woord. Ten slotte kwamen zij overeen *met drie teerlingen* voor de ziel der oude te spelen De duivel gooide op en wierp drie zessen. Hij meende zijn prooi reeds vast te hebben. De heilige zegende echter de teerlingen en, vol vertrouwen op God, gooide hij op zijn beurt de dobbelsteenen op tafel. Alopeens was op elken teerling een punt bijgekomen. St. Guilain wierp drie zevens en het oudje werd gered ».

Gaf dit mirakel geen aanleiding tot het afbeelden van dobbelsteenen met zeven puntjes ? Is er geen enkel Belgisch folklorist, die me hieromtrent inlichtingen zou kunnen verstrekken ? Bestaat het schilderij waarvan sprake ? Heeft deze legende in België sporen nagelaten ?

13° Het gebruik van het hakenkruis schijnt in België weinig sporen nagelaten te hebben. Wij verlangen te weten of er op de voorwerpen, bewaard in de Musea voor Oudheidkunde, hakenkruisen voorkomen ? In welke Musea ? Op welke voorwerpen ? Bestaan er thans nog volksgebruiken, waarbij dit symbool gebruikt wordt ?

Antwoorden.

Hier volgen de bitter weinig antwoorden, die we na het publiceeren van onze eerste vragenlijst ontvingen.

1°) Antwoord op de vraag : Gebruiken de kinderen geen bepaalde uitdrukking om te zeggen dat het sneeuwt ?

In Vlaamsch België zegt men dikwijls : *Djuseke* (Jezuken) *schudt zijn pluimekes uit* (Herzele) of *Djuseke schudt zijn beddeken uit en laat zijn pluimekes vliegen* (Meerbeke). Deze uitdrukkingen vinden we met lichte wijzigingen terug in andere streken.

Soms is het ook het Lieve Vrouwken dat haar pluimpjes laat vliegen (Watervliet) of ook nog de engeltjes (Izegem).

Te Ruddervoorde zegt men : *de kattejongen vallen.*

Deze uitdrukkingen worden vooral gebezigd door ouders die tot hun kinderen spreken. Telkens als het sneeuwt, wordt dit gezegd.

Dikwijls wordt bij het vallen van de *eerste* sneeuw gezegd dat Ste. Kathrien haar witten mantel omhangt. In België hoorde ik nog geen enkele uitdrukking, waarin er sprake is van frau Holda of Helle.

Te Herzele zegt men : *Wablifteraa* (Wat belieft er U) *vallen.* Dan wordt er gezinspeeld op de werklieden die, bij het vallen van

de sneeuw, beleefder worden tegenover degenen die hen zouden kunnen werk bezorgen. M. Sébillot noteerde een soortgelijke uitdrukking in de Vogeezen.

P. HERMANT.

5° en 6°. De tijdschriften « *Mélusine* » van Gaidoz en «*Jadis*» van de Meuldre de Soignies waren gedeeltelijk voorhanden in de bibliotheek van den Oudheidkundigen kring van Mechelen. Deze bibliotheek werd naar het stadsarchief overgebracht. Ik weet echter niet of de uitgaven waarvan sprake, zich eveneens daar bevinden.

L. STROOBANT.

6°) Ik excerpeer het tijdschrift *Jadis*, ten minste voor zoover het in het bezit is van de stad Ath, die me totnogtoe de jaargangen 2, 3 en 4 uitleende. Ik zal, in mijn antwoord op vraag 6, juist aangeven wat er voorhanden is.

MAURICE VAN HAUDENARD.

Met iever aan het werk, beste lezers ! Wij twijfelen er niet aan of deze rubriek zal aantrekkelijk wezen voor u en nuttig voor allen. Wordt wakker, doorsnuffelt uw oude boeken en papieren, schudt het stof er af en zoek hierin een verstrooiïng. Bij het nagaan van de namen onzer abonnenten zouden wij gemakkelijk dezen met den vinger kunnen aanwijzen, die zonder moeite de gestelde vragen zouden kunnen beantwoorden. Niemand weigere zijn medewerking.

* * *

Na het opstellen van bovenstaanden tekst ontvingen we nog enkele antwoorden, die we in ons eerstkomend nummer zullen publiceeren.

De Folkloristische Beweging.

Nationale Commissie voor Folklore.

Zonder zich door de gebeurtenissen te laten van de wijs brengen, zet de Nationale Commissie rustig haar werkzaamheden voort en de hartelijkste verstandhouding heerscht tusschen de leden. Daarom is het werkelijk een genoegen aan de zittingen deel te nemen. De Commissie gaat voort met de voorbereiding van haar eerste jaarboek.

Tijdens haar laatste zitting werd er besloten eveneens een onderzoek in te stellen aangaande de speciale Folklore van den militairen toestand, waarin wij ons bevinden, folklore bij het leger, folklore bij de burgerbevolking.

Hier volgt de met dit doel rondgezonden vragenlijst. (Al heeft deze nog een voorloopig karakter, toch publiceeren we haar ten gerieve onzer lezers, daar de gebeurlijke wijzigingen slechts detailkwesties zullen raken). Ze werd opgemaakt naar de Vragenlijst van Zwitsersche soldatenfolklore 1914-1918.

1. Welke zijn de *voorteekens* die den oorlog aankondigen ?

2. Welke *voorspellingen* bestaan er bij het volk aangaande den oorlog en den dood van vorsten en volksleiders ?

3. Kent U *legenden* aangaande gevechten of slagvelden ?

4. Door welke middelen denkt men *zijn leven* te kunnen *beschermen en redden ?* Welke godsdienstige of bijgeloovige voorwerpen worden als beschermingsmiddel aangewend door soldaten of groepen (amuletten en mascottes) ?

5. Gaan zekere personen voor onkwetsbaar of *onoverwinnelijk* door ?

6. Bestaan er voorwerpen die het gevaar *aantrekken ?*

7. Bestaan er onschuldige of bijgeloovige middelen om *onfeilbaar* het doel te treffen ?

8. Welke *volksgeneesmiddelen* worden gebruikt om zekere lichamelijke kwalen, gevolg van den oorlog, te voorkomen, te verzachten of te genezen ?

9. Welke middelen worden soms gebruikt om zich *aan den soldatendienst te onttrekken ?*

10. Zijn er bijzondere gebruiken in zwang *bij de inlijving van recruten ?*

11. Welke *liederen zingt de soldaat* (alles verzamelen wat niet kunstmatig werd aangeleerd uit boeken of in zangvereenigingen ; dus : niet enkel de oude volksliederen, in den eigenlijken

zin van het woord, maar ook nieuwer materiaal en zelfs geheel modern, en zulke die wellicht zonder waarde zouden kunnen schijnen ; spotliederen tegen bepaalde personen ; regiments-, bataillons-, compagniesliederen of liederen van bijzondere wapens (artillerie, luchtvaart, tanks, enz.). Niet schromen gekruide liederen te noteeren.

12. *Komische opschriften* op schildwachthuisjes en wachtlokalen, enz.

13. *Woorden* aangepast op de *wijzen der signalen* (hoorngeblaas).

14. Soldatentaal (Uitdrukkingen of spotnamen gebruikt om zekere graden, zekere wapens of uitrustingstukken, het eten en het drinken, de dorpen, de boeren en de burgers aan te duiden, geheimtaal ; ijverzucht tusschen verschillende regimenten, enz.).

15. Kent U *vertellingen of grappen* betreffende de oorlogvoerenden, het leven in de kazernen of te velde in mobilisatie- of in oorlogstijd ?

16. Welke zijn de vermaken en spelen van den soldaat ?

17. Met wat soort van knutselwerk houdt de soldaat zich bezig in zijn vrijen tijd ?

18. Kent U bedevaartplaatsen waar de huisgenooten van den soldaat gaan beêwegen ? Waarvoor ? Deelt de gebruiken en praktijken mee.

19. Welke patroonheiligen worden aangeroepen : 1e door soldaten, 2e door groepen ? Welke zijn die groepen ?

20. Rol der oorlogsmeters.

Het lijdt geen twijfel of eveneens de burgerbevolking kan talrijke eigenaardige gevallen, legendarische episodes, vermakelijke anekdoten, vreemdsoortige opmerkingen bij de gebeurtenissen noteeren. Wij geven hun den raad, aan dit onderzoek mede te werken met dagelijks op te teekenen hetgeen zij in hun omgeving hooren en zien, een soort persoonlijk dagboek te houden bijgevolg.

Wij vestigen de aandacht onzer lezers op het belang dezer aanbeveling. Het mag niet zijn dat we achteraf op dit gebied weer eens dezelfde leemten moeten constateeren als na 1914-1918. Terwijl er na den wereldbrand in het meerendeel der oorlogvoerende landen lijvige boekdeelen verschenen, moesten wij in België met de armen gekruist blijven zitten, bij gebrek aan folkloristische gegevens over het onderwerp.

De Commissie zette haar besprekingen voort betreffende de cartographie van de Folklore. Hieromtrent konden de leden het totnogtoe niet eens worden. Sommigen zijn er vurige voorstanders van, terwijl anderen, alhoewel daarom steeds geen vastberaden tegenstanders, toch sceptisch tegenover het nut dezer methode blijven.

Het feit dat de partijgangers van de cartographie tijdens de laatste zitting aannamen, dat de cartographische methode bij

slot van rekening toch slechts een methode was, een middel en niet een doel, heeft een toenadering tusschen beide opvattingen tot stand gebracht.

Er blijft nu nog uit te maken of de werkwijze steeds in alle gevallen ofwel slechts occasioneel zal dienen toegepast te worden, m. a. w. of de Commissie zelf de gansche folklore met deze werkwijze zal onderzoeken, ofwel zoo zij er slechts voor bepaalde gevallen haar toevlucht zal toe nemen.

Toch oordeelde men dat er diende ingegaan te worden op een verzoek van buitenlandsche medewerkers. Er werd besloten aan twee leden de opdracht te geven een vraag uit Nederland, betreffende de St. Maartensvuren, te beantwoorden. M. de Keyser zal dit doen voor het Vlaamsche gedeelte van het land en M. Vandereuse voor Wallonië.

Poppententoonstelling.

Werd op 16ⁿ November geopend en oogstte zulk een bijval dat men zich verplicht zag haar tot 3ⁿ December te verlengen. Van den 26ⁿ November, datum die eerst voor de sluiting vastgesteld was, tot op den laatsten dag, was er zooveel volk dat men het verkeer streng in één richting moest behouden.

Wij zouden hier over dit salon geen verslag uitgebracht hebben, ware het niet dat wij met genoegen geconstateerd hebben, dat de inrichters in zoo ruime mate gebruik maakten van hetgeen de Folklore hun bood. Dit is zoo waar dat we haast konden beweren hier met een tentoonstelling voor Folklore te doen te hebben, waarop de personen door poppen werden voorgesteld. De carnaval te Binche, het Op-Signoorken van Mechelen, de Reuzen van Doornik, de kleedij van Manneken Pis, de Meiboom, dit waren o. m. de tooneelen die in de glazen kasten voorgesteld werden en die in de eerste plaats tot de Folklore behooren. Al droegen de stands als titel : « Fransche liedjes » of « Vertellingen van Perrault », toch bleef het niettemin waar dat het hier ging over volksliedjes en dat de vertelsels, alhoewel in een letterkundig kleedje gestoken, toch hun oorsprong vonden in de volkstraditie. De tooneelschikking zelf was trouwens een echte weerspiegeling van het werk der volksverbeelding.

Op deze tentoonstelling werden een tamelijk groot aantal marionetten samengebracht ; vooreerst een internationale en historische stand, waar men verscheidene typen van marionetten uit vreemde landen zag ; er waren echter ook bijzondere stands met marionetten van Java, , Birmanië, Japan, Mexico en China ; er waren marionetten uit den poesjenellenkelder van Antwerpen en hoofden uit oude Brusselsche poppenkasten.

Op een zeer lange tafel stonden de gelukaanbrengende poppen of maskots. Hier zag men de Bloemenmarkt te Brussel, daar een Provencaalsch feest met slingerdansen, elders een tyrolerfeest in het gebergte, nog verder voorstellingen van ambachten of ge-

kende volkstypen, zooals de « leugenoet ». Een belangrijke stand met een dertigtal poppen gaf een aanschouwelijke voorstelling van de eigenaardige kleederdrachten in Wallonië : *Moncrabeau, échasseurs, botteresses, cottiresses, Nanesse, tchanchet*, enz. Een weinig verder kregen wij een overzicht van de kleederdracht door de eeuwen heen. Overal vonden wij op de een of andere wijze de folklore vertegenwoordigd.

De tentoonstelling was echter internationaal en zoo zij, als zoodanig beschouwd, eerder ethnografisch van aard was, toch bood zij niettemin gelegenheid tot een vergelijkende studie over de volkskleederdracht in de verscheidene landen en gewesten.

Poppen uit Frankrijk, uit Hongarië, Bulgarië, Roemenië, Nederland, Zwitserland, Italië, Tsjecho-Slowakijë, poppen zelfs uit Kongo en uit Marokko.

Groot was dan het belang dezer tentoonstelling op folkloristisch gebied. Wij kunnen er echter hier niet aan denken een opsomming van de tentoongestelde voorwerpen te geven en als wij er hier verslag over uitbrengen, dan hechten wij veel meer belang aan de ideeën dan aan de personen. Er dient echter warme hulde gebracht te worden aan alle inrichters, zonder uitzondering. Wij beseffen zeer goed wat al moeite een dergelijke onderneming moet gekost hebben. Toch mogen wij evenmin de scholen vergeten, waar er gezorgd werd voor de inrichting van een bepaalden stand of voor het vervaardigen der poppen zelf. Sommige groepen: Fransche liederen, Bloemenmarkt, Tyrolerfeesten, Vertellingen van Perrault, moeten waarlijk een groote krachtsinspanning gevergd hebben en het geleverde werk was uitstekend.

Alhoewel misschien minder folkloristisch van aard, toch verdiende het Bohemerkamp een gansch bijzondere aandacht. Alles zou trouwens afzonderlijk dienen vermeld te worden.

Na dezen welverdienden lof late men ons echter toe een opmerking te maken, of liever te wijzen op hetgeen er uit deze tentoonstelling te leeren viel.

Van uit een zeker standpunt beschouwd was België maar magertjes vertegenwoordigd. Onze poppen waren levenlooze dingen, bazaarartikels met een domme, nietszeggende gelaatsuitdrukking. Alle kijken precies hetzelfde, niet het minste verscheidenheid is er te bespeuren. Er moge sprake zijn van een bruiloft, een kermis of een begrafenis, steeds zijn de gezichten dezelfde. Bekijk daarentegen de marionetten uit andere landen en zie hoe sprekend de gelaatsuitdrukking is ; bekijk hoe de aangezichten dezer poppen uit het buitenland een bepaalden zieletoestand weerspiegelen ; bekijk die vreemde kleederdracht. Hier hebben we niet te doen met een eenvoudige stof, gewoonlijk schreeuwend van kleur, doch wel met handwerk ; deze kleedjes zijn in 't klein wat de kleederen der volwassenen in 't groot zijn. Zoo denken wij bv. aan een kleinen stand van Marokkaansche poppen, die op dit gebied werkelijk de moeite waard was. Wij zouden, om kort te gaan, kunnen zeggen dat er in sommige landen werkelijk een poppenkunst

bestaat, terwijl er bij ons maar alleen van een poppenhandel meer kan sprake zijn.

Dit is het hetgeen wij uit deze tentoonstelling zouden willen leeren. Zouden wij in België niets in dien zin kunnen doen. Eens te meer moeten wij constateeren, dat een werk, waarbij een zeker kunstgevoel zou kunnen tot uiting komen, tot het banale alledaagsche verviel. Dit raakt natuurlijk geenszins aan de verdiensten van hen die deze poppen kleedden, die dit zoodanig wisten te doen, dat de banaliteit der pop zelf niet meer zoo opvallend was.

Wij streven al te zeer naar de productie in 't groot, naar het seriewerk, het goedkoope ? en van het oogenblik dat dit gebeurt verdwijnt ook alles wat een zekere schoonheid, een zekere oorspronkelijkheid zou kunnen hebben. En zeggen dat er zoovele handen zijn die niet weten wat te doen.

Wij zijn er van overtuigd dat allen die aan deze tentoonstelling hun medewerking verleenden, hierover denken zooals wij. Zij waren er om bezorgd aan elk dezer poppen een eigen leven te geven en zij moeten gevoeld hebben dat er een disharmonie was tusschen de te maken kleedij en de aan te kleeden pop. De verdienste van deze moeilijkheid te boven gekomen te zijn blijft bestaan en werd zelfs grooter, doch onze opmerking blijkt daarom niet minder gepast. Wij noteeren het feit omdat wij dit als onzen plicht beschouwen, doch wij beelden ons daarom heelemaal niet in dat onze raadgevingen zullen gevolgd worden.

A. M.

Museum voor Godsdienstige Kunst te Leuven.

De Commissie voor Openbaren Onderstand van Leuven besloot in de kerk van het Groot Begijnhof een bestendige tentoonstelling van kunstvoorwerpen in te richten. Het Begijnhof van Leuven dateert uit de 13e eeuw en is een der mooiste en interessantste uit gansch het land.

Gezegde kunstvoorwerpen waren vroeger verspreid in verscheidene gestichten en zullen thans een zeer belangwekkend klein museum vormen. Men zal er inderdaad wonderschoone en voor het publiek nog onbekende voorwerpen kunnen bewonderen.

De officieele openingsplechtigheid door het schepencollege moest plaats hebben op Zondag 3n September en de tentoonstelling zou elken dag kunnen bezocht worden van 10 tot 17 uur.

Wij weten echter niet of de gebeurtenissen den normalen gang van zaken niet verstoord hebben.

Een Museum te Vilvoorde.

Een inwoner van Vilvoorde schonk aan de stad het huis dat hij er op de groote markt bewoont. Deze woning zal bij zijn overlijden het eigendom der gemeente worden. De persoonlijke verzamelingen van dezen mecenas zullen insgelijks in het bezit van de stad komen. De gift werd gedaan op voorwaarde dat er in de woning een gemeentelijk museum zou ingericht worden.

Abdij van Villers.

Met gaat voort met het voorzichtig restaureeren van de puinen der abdij van Villers. De groote moeilijkheid bestaat in het feit dat er steenen moeten gevonden worden van denzelfden aard als de oorspronkelijk gebruikte. Bij vroegere herstellingswerken werden al te veel steenen vernieuwd. De huidige manier van de steenen te houwen is ook te fijn in vergelijking met de vroegere werkwijze.

Vele bezoekers schijnen het gepast te vinden hun naam op deze eerbiedwaardige puinen te krassen. Dit is een onbegrijpelijke doenwijze, waarvoor geen verontschuldiging kan gevonden worden.

L. S.

Kerk van Tervuren.

De E. H. Kanunnik Crooy stelde aan de Koninklijke Commissie voor Monumentenzorg voor, een klein gewestelijk museum in te richten, waarin de vier pilaren in gebeeldhouwden steen zouden ondergebracht worden, die dienden als steun voor het oksaal en die thans in een vergeten hoek op het kerkhof staan. In hetzelfde museum zouden de groote houten beelden, die eertijds het oksaal versierden (de profeet David en Ste. Cecilia), een plaatsje krijgen. Deze beelden, dateerend uit het begin der XVIIIe eeuw, liggen thans op een zolder van de schuur in de pastorij.

Kanunnik Crooy vroeg eveneens dat het XIVe eeuwsche beeld van Onze Lieve Vrouw, troosteres der Bedrukten, dat thans op een voetstuk in den tuin van de pastorij staat, in de kerk zou geplaatst worden. Dit beeld versierde eertijds de kapel van het « Wolvenhol ».

L. S

Op de Groote Markt te Brussel.

Er werd overgegaan tot een totale verandering van de binneninrichting van het huis « De Pauw ». De ingangsdeur werd verplaatst en er werd een raam uit één stuk aangebracht. Boven de nieuwe deur staat thans eveneens een groote ruit, die heelemaal niet in overeenstemming is met den stijl van den prachtigen gevel.

L. S.

Oud Koornhuis.

Door de Commissie voor Monumentenzorg werd overgegaan tot het klasseeren der huizen n^{rs} 29, 30 en 31, Oud Koornhuis. Deze drie woningen vormen inderdaad een mooi architecturaal ensemble uit de XVIIe eeuw.

Folkloristisch Liefdadigheidsfeest.

De « Société des Galas du Folklore Wallon » organiseerde op 26n November een liefdadigheidsfeest in het Paleis voor beeldende kunsten, ten bate van de behoeftige gezinnen van Belgische en Fransche gemobiliseerden. De Hall was bomvol en de talrijke tooneelen, vol vroolijkheid en verscheidenheid, werden geestdriftig toegejuicht. Er dient gewezen te worden op den gestadigen vooruitgang, die door de Waalsche groepen van Brussel verwezenlijkt wordt, wat het in orde brengen en de uitvoering der tooneelen betreft. Tot het programma behoorde een défilé van poppen in speciale Waalsche kleederdracht : *Gilles, Echasseurs* enz. Verder werden de beste stukken uit vorige galafeesten opnieuw ten tooneele gebracht, vooral bekende dansen uit de voornaamste streken van Wallonië. Een ballet door « cantinières » besloot het feest.

Wij raden graag onze lezers aan, de folkloristische feesten van deze groepeering bij te wonen.

Ergens in België.

De kerk van X... is een geklasseerd monument, zoowel het gebouw zelf als de onwaardeerbare kunstschatten die het bevat. Ook het stadhuis van X... en de oude hallen zijn geklasseerde monumenten. Al deze gebouwen staan samen rond een plaatsje, waar thans door de militaire overheid een loods werd opgericht. Daar dit slechts een voorloopige bergplaats is zou er niet veel bezwaar tegen zijn, ware het niet dat hier voorraden benzine samengebracht werden en er tevens een smidse met bijbehoorten ingericht werd voor het herstellen van vrachtauto's. Vandaar gevaar voor brand en ontploffingen.

De pastoor-deken van X..., terecht gealarmeerd, teekende hiertegen protest aan bij de Commissie voor Monumenten en bij den Eersten Minister. Andere intellectueelen voegden hun stem bij de zijne. Op onze beurt vestigen wij de aandacht der betrokken overheden op het feit, en we durven hopen dat spoedig maatregelen zullen getroffen worden.

Onze Uitstapjes.

Onze derde uitstap, die in September moest plaats hebben, is niettegenstaande alles doorgegaan. Daar we over geen autocar konden beschikken (deze waren opgeëischt), daar we den 7^n niet vrij mochten reizen, hebben we doodeenvoudig uitgesteld tot den 14^n. Op dien datum stelde het « Office des Vacances » een uitstekenden autocar ter onzer beschikking en de militaire overheid gaf ons de toelating tot vrij reizen. Onze reisweg liep inderdaad door Namen en bij het gewoon programma kwam nu nog de belangstelling voor ons leger te velde. Van in September wisten de deelnemers wat men verstaat door kantonnement, bewaakte bruggen, ondermijnde bruggen, anti-tankversperringen, mijnvelden, loopgraven met pinnekensdraad, enz., enz.

Wij danken van harte baron de Pierpont, die ons toegang verleende tot het kasteel van Spontin, en Mw Sidérius de Ciney die ons haar rijke en uiterst verscheiden verzamelingen liet bewonderen. Daar het weder buitengewoon gunstig was, kwamen alle deelnemers uiterst tevreden weer thuis.

In naam van De Brabantsche Folklore hebben wij een ruiker neergelegd aan den voet der noodlottige rots te Marche-les-Dames.

Wat zullen wij nu in 1940 doen ! In geen geval zijn wij zinnens werkloos te blijven. Natuurlijk was het ons niet mogelijk van nu af een programma samen te stellen ; de omstandigheden lieten ons dit trouwens niet toe.

Verscheidene personen maakten er ons attent op dat het ongetwijfeld onmogelijk zal zijn in 1940 naar het buitenland te reizen en dat het zelfs moeilijk zal vallen een zekeren tijd op een bepaalde plaats in het land zelf te verblijven. Dit doet ons dan denken aan het inrichten van reizen van twee of drie dagen, ofwel week-ends. Dit zou ons natuurlijk toelaten aan betrekkelijk verwijderde streken toch voldoend gedetailleerde bezoeken te brengen. Wij verzoeken onze gewone deelnemers hierover hun advies uit te brengen. Dit zal ons een leiddraad zijn.

Wat zou er bv. gedacht worden van een twee- of driedaagsche reis door Nederland ?

Wij zouden bv. eveneens twee dagen kunnen besteden aan een uitstap naar de bosschen rond St. Hubert, waar we het bezoek aan monumenten en verzamelingen zouden kunnen afwisselen met wandelingen door het woud (te voet voor de liefhebbers). Wij zouden eveneens één of twee dagen naar het Tusschen Samber- en Maasland kunnen trekken. We verwachten hieromtrent een woordje vanwege de gewone deelnemers.

Necrologie.

Fr. De Ridder.

Op 9ⁿ Januari 1940 overleed te Tessenderloo de Z. E. H. C. Frans De Ridder, rustend pastoor van Hombeek, in den ouderdom van 71 jaar. Gedurende ruim twintig jaar was hij onderpastoor aan de Sint-Germanuskerk te Tienen en, daar hij een onvermoeibare doorsnuffelaar van archiefstukken was, zal het ook niemand verwonderen dat van zijn hand een geïllustreerde *Geschiedenis van de collegiale kerk van den H. Germanus* verscheen. Van zijn verblijf te Tienen getuigen verder een *Geschiedenis van O. L. Vrouw ten Poel* en het lijvige werk in twee deelen *Historiek der Straten en openbare plaatsen der stad Tienen.* Niet alleen de stad maar ook gansch de streek wekte zijn belangstelling. Aldus was hij lange jaren de ziel van den vroegeren Geschied- en Oudheidkundigen kring « *Hageland* », en bezorgde hij « *Hagelands Gedenkschriften* », een werk dat een onmisbare bron is geworden voor de plaatselijke geschiedschrijvers.

Verder nog ging hij en wij vinden zijn naam terug in talrijke archeologische tijdschriften. Wij noteeren er o. m. *Mechelen's groot Begijnhof binnen de stad, Thienen's « Hoghe scoel »*, enz.

Ook was hij een onzer eerste medewerkers. Van hem publiceerden wij enkele uiterst belangwekkende artikels : *Aanteekeningen over de vereering van den H. Leonardus te Zoutleeuw, De Dongelbergstraat te Tienen, Het H. Geest varken, enz.*

Voor al hetgeen hij op geschied- en folkloristisch terrein presteerde, alsmede voor het vele goed dat hij als pastoor wist te doen, verdient hij voorzeker onze innige dankbaarheid en zal zijn aandenken trouw in onze herinnering bewaard blijven.

Paul Moureau.

Onze medewerker M. Paul Moureau, slechts 52 jaar oud, is op 17ⁿ November overleden. Afkomstig van Geldenaken, een aardig Brabantsch stadje aan hetwerk hij ten zeerste gehecht bleef, leefde hij thans te Châtelet, waar hij leeraar was aan de Middelbare School.

Onze lezers herinneren zich ongetwijfeld de flinke, gewetensvol geschreven bijdragen, die hij in ons tijdschrift liet verschijnen : deze over de « Chapelle à l'Arbre » te Geldenaken ; deze over Edmond Etienne, den dialect schrijvenden dichter zijner

stad ; de onlangs verschenen studie over de H. Ragenufla te Incourt, die in dit nummer nog volledigd wordt met een paar foto's. Thans werkte hij aan een studie over St. Medardus, patroonheilige van Geldenaken.

Paul Moureau, die lid was van de *Société de Littérature wallonne,* laat vooral een sterk dialectisch getint letterkundig werk achter. Verscheidene zijner werken werden bekroond op de Letterkundige Wedstrijden der provincie Brabant, nl. zijn *Fleurs d'al Viespreye.* Van zijn hand kregen we eveneens *Contes d'à prandyère,* die hij persoonlijk illustreerde. Verder nog een drieakter in verzen : *Pa d'sos l'Tiyon.* In gansch dit dialectisch œuvre voelen we de liefde van den schrijver voor zijn geboortestreek, waarvan hij de bewoners typeerde. Paul Moureau oefende zich, steeds met hetzelfde talent, in alle genres. Zoo denken we hier o m. aan een zijner fabeltjes : *Li r'naud et l'nierson.*

We brengen hem hier dan ook ontroerd de welverdiende hulde van ons tijdschrift. Hij heeft recht hierop, niet alleen door zijn werk, maar ook door zijn open en steeds opgeruimd karakter, waardoor hij eenieders achting verwierf.

Daniel Campion.

Zij die gewoonlijk deelnemen aan onze uitstappen, zullen zich ongetwijfeld het interessante bezoek herinneren dat ze onlangs te Vilvoorde brachten aan het Spaansche huis van M. Daniel Campion. Zij zullen de welwillendheid niet vergeten hebben, waarmede zij er door den eigenaar ontvangen werden, evenmin als zijn enthusiasme, zijn goede luim, zijn humor zelfs. Zij herinneren zich eveneens de mooie wandeling die zij in den tuin van den eigenaar mochten doen, zijn verzameling steenen, zijn rozentuin, de bekoorlijke tusschen het groen verdoken gebouwtjes die hij er voor vernieling gevrijwaard had, o. m. de kapel van St. Landry.

Daniel Campion is thans niet meer. Iedereen denke nogmaals enkele oogenblikken aan hem, terwijl ons tijdschrift hier zijn nagedachtenis zal bewaren.

Wij bieden de familie ons welgemeend rouwbeklag aan, bij het verlies dat zij onderging door het afsterven van dezen man, die sympathie wist in te boezemen aan allen die hem leerden kennen.

Victor de Munter.

Op gevorderden leeftijd overleed te Leuven de Heer Victor de Munter, wiens woning een echt Museum was. Hij erfde de, naderhand door hem merkelijk verrijkte, verzamelingen, van Ed. Van Even, den geschiedschrijver der stad Leuven. Het was hem steeds een genoegen zijn kunstwerken te laten bewonderen door

met zorg uitgekozen bezoekers. Door zijn persoonlijken invloed en door de achting waarmede hij omringd werd, droeg hij veel bij tot de ontwikkeling van den goeden smaak in zijn geboortestad en tot den cultus van het verleden. Hij was de voorzitter van de Commissie van het Museum te Leuven en begon veel begrip te toonen voor het bijzonder belang der folkloristische voorwerpen, zoodanig zelfs dat hij het wenschelijk achtte, hiervoor een speciaal Museum in te richten.

Zijn verzamelingen zullen in het bezit komen van de stad Leuven.

Het is eveneens de plicht van ons tijdschrift, hier zijn aandenken te bewaren.

WEERSTANDSFONDS.

Bij het vernieuwen van hun abonnement hebben de lezers, wier namen volgen, een bijkomend bedrag gestort, ter bevordering van den bloei van ons tijdschrift. Wij danken hen voor deze vrijwillige bijdrage :

HH. Oedenhoven (Berchem-Antwerpen)	100 fr.
Gessler (Leuven)	60 fr.
Graaf de t'Serclaes de Wommersom	40 fr.
Minnaert (Brussel)	40 fr.
Hubert Henry (Brussel)	15 fr.
Schlosser (Wesembeek)	15 fr.
Timmermans (Sint-Jans-Molenbeek)	15 fr.
Verniers (Brussel)	15 fr.
Timmermans (Brussel)	5 fr.
Samen :	305 fr.

EEN BEMOEDIGENDE VASTSTELLING.

De Europeesche internationale toestand was uiterst gespannen op het oogenblik dat onze lezers moesten overgaan tot het hernieuwen van hun abonnement. Het kwam zelfs tot het uitbreken van een oorlog, toen wij de kwijtschriften in omloop brachten. Onze onrust steeg in groote mate, vooral toen wij vernamen dat talrijke tijdschriften ophielden te verschijnen ofwel een sterke daling van hun abonnentencijfer moesten boeken. Op een zeker oogenblik, dat gelukkig niet al te lang duurde, vreesden wij zelfs dat het werk, waaraan wij gedurende achttien jaar reeds onze beste krachten wijdden, ging in gevaar gebracht worden.

Het verwonderde ons dan ook ten zeerste te constateeren dat de kwijtschriften regelmatig betaald werden en dat er, alles samen genomen, veel minder « afvalligen » waren, dan er gewoonlijk en onvermijdelijk telkenjare bij elke periodiek verschijnende uitgave voorkomen. Wij houden er aan onze lezers hiervan op de hoogte te brengen en hun tevens onzen dank uit te drukken voor hun onwankelbare trouw. Van onzen kant hebben wij alle mogelijke maatregelen getroffen, om zoolang mogelijk en zonder eenige beperking blijven te verschijnen. We hebben artikels voor talrijke nummers, het illustratiemateriaal werd reeds vooraf klaar gemaakt en onze drukker zorgde voor een flinken voorraad papier.

Al bleven echter onze lezers trouw, toch valt het te vreezen dat wij geen nieuwe inschrijvingen zullen kunnen boeken om ten afval weer goed te maken. Hier rekenen wij op de hulp onzer lezers. Iedereen doe slechts zijn best om één nieuwen abonnent aan te werven.

19e Jaargang - Nr 113 Mei 1940

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De Folklore in de Volksschool. — Opvoering van een Vlaamsch Passiespel onder het Fransch bewind. — Ouderwetsche Spreuken en Verzen. — De Balsem in de Volksgeneeskunde van de 18e eeuw. — Nogmaals een terechtwijzing. — Ditjes en Datjes. — Boekennieuws. — De Folkloristische Beweging. — Necrologie.

De Folklore in de Volksschool.

door G. H. DEXTERS.

Illustratie : ALF. VAN WANZEELE.

« Wij moeten ons laten onderwijzen door beuken en eiken ».

Aristoteles.

Den 13 Mei 1936 werd door het Ministerie van Openbaar Onderwijs, aan de Belgische lagere school, de volksschool, een nieuw leerplan geschonken, dat de paedagogische wereld in roering bracht.

Charles Bailly, professor aan de Universiteit te Geneve, de bekende taalpsycholoog en schrijver van het baanbrekend werk : « La Crise du Français » noemde het verschijnen van het nieuwe leerplan : « *une date dans l'histoire de la pédagogie* ».

De Zwitsersche opvoedkundige Bovet sprak er met den grootsten lof over op het Internationaal Paedagogisch Congres, in 1936 te Cheltenham gehouden.

In « Ons Eigen Blad » schreef de bekende Nederlander Frater Rombouts : « ...wanneer niet alle teekenen bedriegen heeft België reeds nu, in didactisch opzicht, een aanzienlijken voorsprong gekregen op Nederland ».

A. Ferrière, een ander groot Zwitsersch paedagoog, ging zelfs zoo ver te beweren dat het nieuwe leerplan België op den eersten rang der landen van Europa, en wellicht van de wereld, plaatst in zake onderwijs.

Vanwaar nu al die vleiende beoordeelingen ?

Opziener A. Huysmans (1) zegt het zoo raak : « Hier werd een wondere heelkundige bewerking toegepast op onze oude, zieke school ».

Of onze oude school, de school van vóór 1936, dan ziek was ?

Ja ! En de grootste kwaal van ons onderwijs was zijn *levensvreemdheid*.

De stijgende behoefte aan geschoolden had ons niet alleen den leerplicht gebracht, maar ook de lessenroosters en de overladen programma's.

De drie R's van de Engelschen — lezen, schrijven, rekenen *(reading, writing, reckoning)* — beheerschten het gansche klasseterrein. Voor een vierde R — realiteit *(reality)* — was er geen plaats meer !

Eenmaal tusschen de vier muren der school gevangen mocht er voor de kinderen van 't leven daarbuiten, het leven dat zij leefden en meeleefden, geen zweem meer bestaan !

« Boekenkennis verdrong natuurbeschouwing, de letter doodde den geest » (2).

Men wilde de kinderen geleerd maken ! En 't resultaat ?

« Thans kent men alle vreemde dingen maar niet

(1) A. Huysmans : *'t Nieuwe Leerplan en de oude Hoofdvakken ;* Van In, Lier, 1936.

(2) A. De Saeger : *Natuurkennis... belangstellingscentrum ;* De Sikkel, Antwerpen 1935.

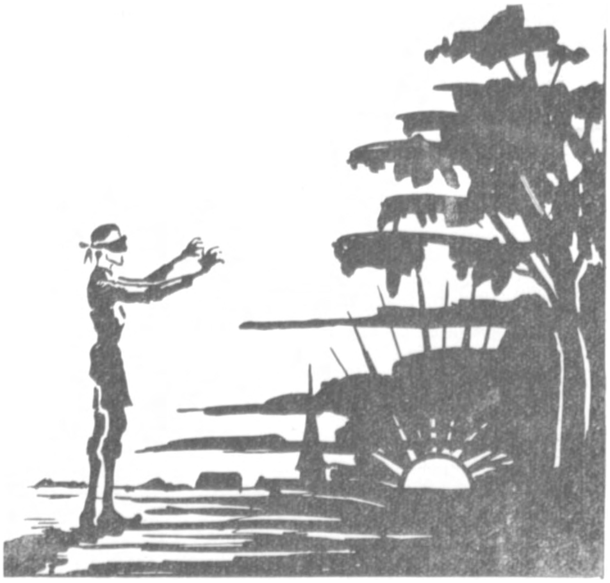

« Wij moeten ons laten onderwijzen door beuken en eiken ».

zijn « heimat ». Men leert *vreemde* taal al heet ze Nederlandsch, *vreemde* geschiedenis al heet ze « vaderlandsch » ; *vreemde* aardrijkskunde en in de klas hangen mooie kaarten van het dorp, het kanton, de provincie » (3).

Dit gold niet alleen voor de Belgische school, maar was een algemeen verschijnsel. Rousseau spotte met de geleerde kinderen van zijn tijd die, na twee jaar aardrijkskundig onderwijs te hebben genoten, wisten waar Peking en Ispahan lagen, maar niet den weg van Parijs naar St-Denis konden vinden of, met behulp van een plattegrond, den weg in hun eigen tuin.

Reactie bleef niet uit !

« Verbalisme werd formalisme : niet de woorden, maar de zaken zouden logisch doen denken » (4).

---

(3) Dr K. PEETERS : *De Paedagogische beteekenis van de Folklore ;* V. O. T., jg. 19, nº 8.

(4) A. DE SAEGER : op. cit.

In 1894 hadden Douma en Lem (5) reeds een eersten stap in die richting gedaan met hun geslaagd « Het Zaakonderwijs ». Ook Ligthart met zijn « Volle Leven » (6) en Alberts en Martens (7) met hun meer godsdienstig en katholiek « In de nieuwe richting » hadden nieuwe banen geopend.

Prof. Dr Ovide Decroly zette, in België, rond 1900, den boel op stelten met zijn globaliteitstheorie en zijn belangstellingscentra steunende op de behoeften (8).

Ook in Duitschland merkten we al vroeg een kentering.

Ten allen kante broeide er dus iets. En al leken de stroomingen, bij oppervlakkige beschouwing, nog zoo verschillend, toch hadden zij iets gemeen : terug naar 't leven, terug naar de omgeving.

In België scheen de peer, rond de jaren 1920, *rijpend* maar nog niet rijp te zijn.

Het leerplan, dat in 1922 verscheen, huldigde de methode der belangstellingspunten en betrok « de heimat », « het milieu » in het onderwijs.

Zoo lazen we bladzijde 25 : « Nooit de gelegenheid laten voorbijgaan om te wijzen op het mogelijk verschil in beteekenis tusschen het woord uit het dialect en dat uit het Algemeen Beschaafd. Hij (de onderwijzer) vestige tevens de aandacht op de schatten van de volkstaal met haar spreekwoorden, zegswijzen, raadsels, persoons- en plaatsnamen, volkshumor en volksvernuft en wijze telkens de overeenstemmende uitdrukkingen aan uit het Algemeen Beschaafd ».

In den 1[n] graad zou de geschiedenisles bestaan uit

---

(5) DOUMA en LEM : *Het zaakonderwijs in de eerste twee leergangen;* Muisses, Purmerend 1894.

(6) J. LIGTHART : *Het volle Leven : Handleiding voor het zaakonderwijs in de eerste schooljaren* (4 deelen). Wolters, Groningen, 1905.

(7) ALBERTS B. C. en MARTENS B. F. : *Handleiding bij 't aanschouwingsonderwijs,* Malmberg 's Hertogenbosch, 1914.

(8) C. PHILIPPI : SIEWERTZ VAN REESEMA : *Uit en over de werken van prof. D[r] O. Decroly ;* Wolters, Groningen.

heel eenvoudige gesprekken over de straatnamen, plaatselijke overleveringen en legenden » (bl. 46).

En voor den zang zou men putten uit de levensbronnen der kunst : oude liedjes en volksliedjes, welke terecht vermaard zijn geworden (bl. 87).

Zedelijke en Staatsburgerlijke opvoeding, een vak dat zweefde tusschen geschiedenis en staatsburgerlijk recht, moest verder de keten vormen tusschen de school en het leven.

Ondanks zijn vele hoedanigheden schonk dit nieuwe leerplan toch geen voldoening.

... het palmtakje aan kruisbeelden...

Den 15 Juni 1935 verschenen ministerieele onderrichtingen vol nieuwe geluiden en eindelijk op 13 Mei 1936 kreeg de Belgische volksschool, zooals we reeds schreven, haar zoo op lof onthaalde leerplan.

Studie van 't milieu door actieve waarneming is er het leidmotief van. Het plaatst de school terug in 't volle leven en brengt het volle leven in de school. Aldus deed, met dit nieuwe leerplan, ook de folklore officieel haar intrede in de Belgische volksschool.

Dat ge, in de nogal lijvige brochure geen enkele maal 't woord Folklore aangetroffen hebt ? Akkoord ! En dat is heel jammer, zooals we verder zullen zien.

Maar ! Behoort bij 't volle leven van den boer soms niet het palmtakje dat hij op zijn akkers, aan staldeuren

en kruisbeelden plant ; het groote kruis dat hij slaat alvorens den akker te bezaaien ?

De jongens komen al zingend door den regen :

« *Het regent,*
Het zegent,
De pannen worden nat
Daar zitten twee paar zwijntjes op 't dak :
Ze wasschen zich
Ze kammen zich
Zoolang tot de regen over is ! »

Behoort dat niet bij 't leven van die jongens ?

... die, twee aan twee, rond den boom dansen.

En de meisjes die, in den Herfst, al dansend zingen :

« *Kroene kranen*
Witte vanen
Waar vliegt ge op aan ? (heen)
Naar Engelland !
Engelland is gesloten
De sleutel is gebroken ! »

of al springend, twee aan twee rond den boom dansen :

« *Jan van de Wever*
Kwam mij tegen
Met een vrouwke onder zijn arm !
Sjok! sjok! sjok wat was dat warm! »

Doen die iets dat buiten hun leven staat ?

Wil men het milieu ernstig bestudeeren dan mag,

dan kan men dit alles niet buiten de school sluiten. Men kan niet, zeggen we, omdat we 't mochten ervaren.

Verleden jaar vatten wij, met onze leerlingen van 't 5^e en 6^e leerjaar, de studie aan der beek als levensgemeenschap.

Enkele dagen vooraf hadden we ons nieuw onderwerp aangekondigd en als waarnemingstaken o. m. opgegeven :

1) Schrijf de namen van de beken onzer gemeente op.

2) Welke beek ontspringt in Eisden ?

's Anderendaags kreeg ik van een mijner jongens het volgende antwoord : « Mijn grootvader zegt dat aan de Frietselbeek een bron is waarin klokken liggen ! »

Een donderslag in een onbewolkten hemel !

Uit twintig monden te gelijk klonk de vraag : « Is dat waar meester ? »

Daar stond nu de meester !

Wilden we den aanbrenger niet ontmoedigen dan moesten we een antwoord geven. Maar dit antwoord zou ons dan brengen op het terrein der plaatselijke geschiedenis en der folklore, een terrein dat ons bekoorde doch het zou, jammer genoeg, andermaal een experiment zijn waarvan we de gevolgen moeilijk konden overzien. Daarbij rezen ons voor den geest duizend en één moeilijkheden. Immers, wij leerkrachten zijn niet geschoold naar den nieuwen onderwijsgeest ; degelijke documentatie ligt maar zoo niet voor de hand. Of er dan geen nieuwe schoolboeken verschenen ? Toch wel ! Zelfs karrevrachten ! Doch bij nadere beschouwing blijken ze — niettegenstaande de voorrede gewaagt van herziening en aanpassing — nieuwe oude werkjes te zijn.

Ondanks al die schaduwzijden konden we 't over ons hart niet krijgen zoo'n mooie gelegenheid, om eens een globalen kijk op de wording onzer gemeente te geven, ongebruikt te laten voorbijgaan.

Wie weet kwam er ook, door de samenwerking tusschen dertig leerlingen en even zooveel families — vader, moeder en grootouders doen ook mee ! — geen onbekenden parel uit den volksschat te voorschijn.

Kordaat antwoordden we dan ook : « Waar is 't niet ! Maar die klokken hebben een beteekenis die we samen zullen opzoeken ! »

Daarmee waren we ingescheept en nu zouden we moeten varen !

Tientallen binnen- en buitenlandsche folkloristische werken hebben we doorbladerd alvorens een klaren kijk te hebben op de leerstof.

Na eenige dagen konden we onze jongens de volgende nieuwe vragenlijst meegeven :

1) Waar ligt die bron ?

2) Hoe kwamen die klokken er in ?

3) Wie heeft ze al gehoord, gezien ?

4) Zijn er zoo nog bronnen waarover men iets vertelt ?

5) Wat vertelt men er van ?

6) Waar liggen die ?

7) Gaan er de menschen nog heen ?

8) Waarom ?

9) En vroeger dan ?

10) Hoe heeten de velden en weiden rond die bronnen ?

11) Zijn er ook heuvels ?

12) Hoe heeten die ?

13) Wat vertellen de menschen daarvan ?

14) Heeft men er nooit gegraven ?

15) En iets gevonden ? Wat ?

16) Kent ge er geen liedjes, raadselkes over ?

De volgende dagen werkten we onze levensgemeenschap verder uit.

Onder 't waarnemingsuurtje, van 10 tot 10 1/4 u., werd al eens gepolst naar den uitslag der opzoekingen. Ons materiaal groeide zienderoogen : plans, sagen, liedjes, uitknipsels vloeiden langzaam maar zeker binnen.

Op 'n mooien Zomerdag trokken we, na alle geschiedkundige nota's over de plaats geraadpleegd te hebben, naar de « bron met de verzonken klokken ».

Hier mochten onze vorschers, in spe, met hun vondsten uitpakken.

« Hier is die bron — 's nachts luiden er klokken in — de Franschen hebben die er ingegooid — ge moet niet te kort bij de bron gaan want er komt een haak uit die u in 't water trekt — Hier is ook 'n bron waar St-Willibrordus de christenen doopte — En daar stond een kapel van St-Jan — Op Paaschmaandag kwamen de menschen hier bidden — Dan gingen ze drinken aan de St-Jansbron — De kinderen gingen dan spelen op den Koekelsberg. Daar hebben ze eens een Alvermanneke uitgegraven — hier tegenover in de hei hebben ze eens geploegd en veel steenen messen gevonden. In de Dorps- en Broekstraat hebben ze ook eens oude potten gevonden »...

De tongen gingen hun gang en wij lieten maar betijen !

Eenmaal iedereen uitgepraat vestigden we de aandacht op de omgeving en deden we een schetsje nemen, al de details bevattend.

De baas eener naburige hoeve, aangetrokken door die drukte, gaf ons menigen plaatsnaam op en wees ons tevens waar een reuzensteen (butstein ?) begraven lag.

Ook dat werd aangeteekend en dan trokken we, door de hei, schoolwaarts.

Waren de goden ons dien dag nu dankbaar voor 't bezoek aan hun oeroude heiligdom of was de waarnemingsgeest onzer bengels op de spits gedreven door al die geheimzinnigheid ?

Zij vonden in de hei : drie schrabmessen : een ongepolijst, een gepolijst en een zeer fijn, uiterst klein, mesje, een microlithe (9).

De geestdrift kende geen palen meer : datgene wat onze schoolknapen slechts kenden uit handboeken en slechts bestaanbaar waanden « ergens in België », hadden ze nu in natura en op eigen bodem gevonden.

Juichend en zingend trokken we 't dorp binnen en

(9) De collectie Depuydt bevat meer dan 500 gepolijste silexsteenen op dezelfde plaats gevonden. Zij dateeren meestal uit het tweede steentijdperk (tardenoisien).

's avonds vloeiden, uit de pen dier twaalfjarigen, opstelletjes, verslagen over hun wandeling, zooals we er in onze 15-jarige loopbaan nog niet in handen kregen.

Ondertusschen zaten wij leelijk in nesten : hoe nu ?

Ten einde raad hebben we dan *de folklore als vertrekpunt genomen.*

In een eerste les groepeerden we al 't materiaal dat in betrekking stond met de bron.

Aldus :

I. — 1. De verzonken klok.
2. De haak.

II. — 1. St-Willibrordus doopt.
2. De menschen gaan drinken.
3. De St-Janskapel bij de bron.

De legenden en overleveringen werden eenvoudig verteld en aangevuld of recht gezet.

Als toepassing gaven we weer 'n opstelletje. Ieder leerling mocht vrij kiezen tusschen een der boven aangehaalde puntjes. Alle onderwerpen dienden nochtans behandeld.

Voor een volgende les stond punt I op de dagorde, onder 't motto : « De beteekenis der verzonken klokken ».

En dan verhaalden we hoe die verzonken klok, elders een stad of paleis, de « dea Helia » voorstelt (10). Volgens de Noorsche mythologie gaf de bron toegang tot het rijk dezer Godin, die waakte over de zielen.

« Jan van de Wever » uit hun kinderlied zou niemand anders zijn dan deze heerscheres ; de «kroene kranen en witte Zwanen » de zielen en « Engelland » het Godenverblijf (11).

Deze legenden, sagen en rijmpjes voerden ons aldus naar godsdienstopvattingen en deze naar de bewoners uit die tijden : heidenen die zich bedienden van steenen voorwerpen en hun woonplaats in ons hedendaagsche dorp hadden.

Punt II bracht ons naar 't Frankische tijdvak.

---

(10) Cfr. STROOBANT in Brab. Folkl., 18e jg., no 99-100, bl. 199.

(11) Dr BOEKENOOGEN : *Onze Rijmen.*

Sint Willibrordus, de Iersche zendeling, had van Thietbald te Mulnaim, alias Mulnehem Montnahim (12), een villa gekregen. Op zijn rondreizen bezocht deze Heilige of zijn Discipelen, deze villa niet alleen om zijn onderhoorigen te leeren boeren maar ook om hen tot het christendom te bekeeren ! En dat deed hij niet met ruw geweld of dwang. Steeds bleef hij de woorden van Paus Gregorius indachtig : « De heidensche heiligdommen behooren niet vernield te worden, wel hun inhoud, dat is de afgoden ».

De bron, waaruit Balder, volgens den heerschenden godsdienst, weer levend was te voorschijn gekomen bezigde hij om de bekeerlingen te doopen. Deze stapten dood, voor den hemel, in de bron en kwamen er, na het Doopsel, levend uit.

De bedevaarders gingen drinken aan die bron. Waarom ?

De doopplechtigheden hadden plaats daags voor Paschen. Vandaar de bedevaart op Paaschmaandag ! Vandaar « Paaschmaandag-Eisden ! »

St-Willibrordus kreeg ook een kerk. En die was gebouwd op 'n Romeinsch tempeltje !

Hoe kwamen die Romeinen hier ?

Mulheim is de oude Romeinsche nederzetting « Feresne » (13).

De versierde tak der jeneverbes aan sommige herbergdeuren herinnert misschien aan hun verblijf. In de Broekstraat legde men een hunner brandgraven bloot.

De Romeinen werden verdreven door de Franken, een volksstam die leefde van landbouw.

« Couwenberg, Beerensheuvel, Groene Weg,... » zijn plaatsnamen door de Franken gegeven.

De « eiervissen » — meid van den Pastoor die op Witten Donderdag voor eieren rondgaat — zijn een overblijfsel van 't tiendestelsel. Daar, in de Populierestraat, staat nu nog de tiendeschuur.

Ook Stokheim, Rekheim, Boorsheim zijn Frankische stichtingen.

---

(12) WAUTERS, I, 69.

(13) HABETS : *Publ. de la Sté. histor. et Arch. du Limb.*

. . . .

Weken en weken zijn we aldus bezig geweest. En of we steeds een aandachtig auditorium voor ons hadden ! Geen woordje mocht hen verloren gaan want straks zouden ze thuis of bij de jongens der andere klassen verslag willen uitbrengen. Oh ! dan hadt ge ze moeten hooren ! Van naaldje tot draadje werd alles opnieuw, en zóó getrouw, weergegeven ! En met welk een vuur en overtuiging dit gebeurde !

Op algemeen verzoek brachten we, na de volledige afwerking der leerstof, een nieuw bezoek aan de historische plek en dan hebben we aangevoeld welke voorname rol de folklore kan spelen in de staatsburgerlijke opvoeding. Onze jongens, anders zoo levenslustig en uitbundig, stonden er als wijze mannen, als vrome pelgrims bij een heiligdom ; op hun wezen stond bewondering, liefde en tevens fierheid te lezen. Welnu : het kind dat zoo zijn hoekje grond liefheeft en bewondert, zal niet alleen beter begrijpen maar tevens nog meer vereeren en beminnen wat onze nationale eenheid is en het grootsche verleden waaruit ze gesproten is.

Daarbij :

« Wat in de kinderjaren
Het harte boeit en tooit
Blijft eeuwig in 't geheugen
En men vergeet het nooit ! »

(V. Loveling).

« Wanneer ik voor enkele dagen in mijn land verkeer, zoo schreef Victor De Meyere in « De Klokken » dan is het alsof ik er leef met het hart alleen. Ik herpeins legenden en vertellingen die ik hoorde in mijn jeugd en hun macht en kracht werkt zoo intens in mij — misschien zal men het gek vinden — dat hun helden om mij leven en ik dagen en dagen met hen doorbreng. Ik leef en spreek met hen, hun liefde brandt mij in de borst en soms ook legt hun zonde mij een blos op de wangen ».

Wij hadden onze leerlingen dus iets mee gegeven voor 't later leven, hun geestelijk leven. Meer nog ! Ons onderwijs had weetlust en leeslust gekweekt. De oogen-

blikkelijke en subjectieve interessen hadden meer objectieve en meer algemeene interessen gewekt. Onze leerlingen hadden een drang gevoeld naar ruimer horizonten. Bewijzen ? Dat jaar groeide onze klasverzameling niet alleen aan met een tiental voorwerpen uit de oudste tijden maar ook kwamen we in 't bezit van allerlei folkloristisch materiaal gezant in eigen midden, of geknipt uit oude familieboeken en almanakken.

We hadden belangstelling gewekt die aanzette tot arbeid en de opvoedende inspanning bevorderde.

We hadden, dank zij de folklore, den hoofdgaai geschoten !

Is het dan niet treurig te moeten vaststellen hoe weinig er nog, in de lagere school, gedaan wordt aan folklore ?

Waar verteld wordt....

Tientallen schooltentoonstellingen hebben we bezocht, honderdtallen werkboeken nagepluisd. Haast overal en in alle graden werd de hoeve behandeld. Er werd geleerd en uiteengezet hoe het verteringsstelsel der koe ineenzit ; hoe de kleine musch groote diensten bewijst aan het machtige paard ; welke scheikundige meststoffen de boer aanwendde om in vollen oogsttijd nog groene haver te kunnen maaien. Geen enkel materieel element van de hoeve ontbrak op het appel.

Maar hoe we ook uitkeken en zochten, de ziel der hoeve die hebben we nergens ontdekt.

De ziel, dat is het kruis, met kalkwater, op de schuurpoort geteekend, het gewijde palmtakje aan de staldeur, op den akker en in den tuin, de « kruidwisch » aan de zoldering.

De ziel, dat zijn de « uchteravonden » in de lange wintermaanden, rond het knetterend ketelvuur, waar verteld wordt uit en over de heimat ; over Alvermannekens en Witte Vrouwen ; over verzonken klokken en knoestige knotwilgen die, langs de holle wegen, in den zwarten nacht staan te herkauwen (neringen) ; over Verloren zielkens en Heksenwijfkens die in stormnachten rond de huizen dwalen ; over bedevaarten naar Rosmeer en Kevelaar, naar St-Marcoen en de Drie Gezusters ; over menschelijke kwalen en ongevallen in den stal ; waar gespeeld wordt met beenen dobbelsteenen en saai en draad ; waar paardsharen kettingen en mispelaren wandelstokken kunstig aaneengeknutseld worden.

De ziel, dat is de vlierstruik....

De ziel dat is de vlierstruik die, zoodra op het platteland een woning was gebouwd, op het erf geplant werd. De vlier die hout leverde voor klompenpinnen, knalbuizen en waterspuiten maar tevens tot woon diende van Vrouw Holle, de godin der animale en vegetale vruchtbaarheid ; de vlier die de heksen weerde, het vee tegen betoovering beschermde en op den koop toe oneindige geneeskrachtige eigenschappen bezat en den mensch verlostte van koorts, hoest, vijt, zweren, kiespijn en eksteroogen.

De ziel dat zijn ook de verdwijnende — helaas ! — namen van velden en weiden, want er is geen veld naast veld, zegt Dr H. Prims, geen karrespoor en mennegat of afwaterende greppel, geen dijk door de beekvallei, geen beemd, geen bosch, geen boom nevens boom in ons land

of er is overleg uit te vernemen, er spreekt berekening uit en landseconomie.

De ziel, dat zijn de eigenaardige spreekwoorden over weer en wind, de pittige woorden en uitdrukkingen.

De ziel, dat is de volksaard, de kunst, de zeden en gebruiken in 't heden en in 't verleden, dat is het geestelijk element dat die gemeenschap van gebouwen en levende wezens tot een hoeve deed uitgroeien en ze doet onderscheiden van andere gemeenschappen.

Nergens, maar absoluut nergens, we herhalen het, hebben we de hoeve aldus behandeld gezien.

Van volwaardig heimatsonderricht, van die « geistige Inbezitsnahme der Heimat » zooals Rector Bruno Clemenz ergens schreef, was er geen schijn !

Dat niet alle folkloristische materiaal geschikt is voor de lagere school ! Akkoord ! Maar toch !

Zouden de tientallen wiege- en volksliedjes, spontaan ontsproten uit den volkschen zin voor blijheid en klankenrythme, niet meer welkom zijn dan vele van die futlooze, aan bloedarmoe lijdende schoolzangen ?

En waarom zouden de kinderrijmpjes, de hand-, voet- en vingersprookjes, de eerste taalschatten waarmede we als kleine kleuters op moedersschoot kennis maakten, niet mogen weerklinken tusschen de klassemuren ?

Zou het schaden indien lenigheid en lichaamsontwikkeling bekomen werd door reidansen en kinderspelen, die daartoe eeuwen lang door ons volk aangewend werden en, op den koop toe, aantrekkelijk zijn ?

Dat het misdadig zou zijn met heel jonge kinderen sprookjes en liederen psychologisch te ontleden en praeanimistische kenmerken in zeden en gebruiken te leeren onderscheiden behoeft geen betoog. Een onderwijzer op de hoogte der kinderzielkunde, die weet wat vleesch hij in de kuip heeft, kan in die kwesties niet overdrijven. Ten andere de leerlingen zullen hem vlug genoeg, en dit op een manier aan hun persoontje eigen, laten voelen dat al die woordkramerij voor hen geen belang heeft. Zuivere woordkramerij is 't voor hen zoo hun verstand en geest niet voldoende ontwikkeld is. « Om de belangstelling te wekken, schreef Claparède, op 15-12-25 in « L'Educateur » dient

rekening gehouden met de evolutie van de interesse. De wet van de vooruitgang, de biogenetische wet en de psychologische typen moeten in aanmerking komen bij het opmaken van schoolrecepten ».

Terecht schreef P^r^ D^r^ De Keyzer (14) dan ook : « Bij de jonge leerlingen moet hij (de onderwijzer) hoofdzakelijk op het gemoed werken, bij oudere leerlingen zal het pas geven sommige folkloristische verschijnselen in de volksletterkunde, in de volksgebruiken, vooral in het bijgeloof te « verklaren ».

Waar geloof en bijgeloof dikwijls elkaar kruisen, betreedt de leeraar een bij uitnemendheid « kiesch » terrein. Het spreekt van zelf dat bijgeloof moet bekampt worden, in het bijzonder de schadelijke uitwassen er van. Toch zijn er bijgeloovigheden genoeg, die onschuldig van aard zijn en niet verdienen over één kam met de ziekelijke uitspruitsels van het bijgeloof te worden geschoren. Hier moet men dus meer beroep doen op het verstand dan op het gemoed en moet de behandeling van bijgeloovigheden, die soms een blik gunnen op wat de Duitschers noemen : « die Erformen religiösen Denkens », voorbehouden worden aan oudere leerlingen.

Dan ook is het oogenblik aangebroken, op de vragen van de leerlingen zelf naar het ontstaan van het volkslied, van de volkskleederdracht, van de Volkskunst, enz., van de Naumannsche theorie te gewagen ».

Verre van ons nu hier de schuld, van 't niet aanwenden der folklore, te willen laden op de schouders onzer leerkrachten uit de lagere school. De tentoonstellingen en conferentiewerken hebben genoegzaam bewezen dat zij volkomen het vertrouwen waard zijn, dat, bij 't verschijnen van het nieuwe leerplan, in hen gesteld werd, dat zij zich verrassend snel aan de nieuwe werkwijzen hebben aangepast en reeds merkwaardige resultaten behaalden.

Meerdere onderwijzers die we polsten over hun folklorisch onderwijs, antwoordden ons doodeenvoudig : « Dat staat niet vermeld in 't program ! » Zeer waar ! En

---

(14) Prof. Dr P. De Keyzer : *Folklore en Onderwijs*, De Sikkel, Antwerpen, 1933.

alhoewel de bedoeling, op meerdere plaatsen, zeer klaar doorschemert hadde het simpele woordje folklore toch wel in de brochure mogen voorkomen.

Andere collega's wezen ons terecht op den documentatienood.

Talrijk zijn de scholen waarvan 't personeel uit 60% bodemvreemde elementen bestaat, menschen, met den besten wil bezield, doch die zich niet volledig kunnen inleven in het milieu hunner leerlingen. Daarbij komt dat de gemeenten wier monografie geschreven is, nog zeer schaars zijn. Oude archiefstukken bevinden zich heel dikwijls in verafgelegen, moeilijk te bereiken musea en bibliotheken. Ook kunnen niet alle onderwijzers historici of historiografen zijn. Voor vakmenschen ligt er hier dan ook een dankbaar werkterrein braak.

« Wat alle onderwijzers wel kunnen leeren dat is de kunst om met gretige vangarmen de bruikbare residu's toe te eigenen welke door de ebbe en den vloed der tijden, niet als wrakstukken, maar als redplanken aan wal worden gespoeld » (15).

Een mooi bewijs daarvan hebben ze geleverd in de opvoedkundige werken over het plaatselijke dialect, zijn typische bijzonderheden, uitdrukkingen en gezegden. Waren Pol de Mont, Alfons de Cock, Isidoor Teirlinck en Jozef Cornelissen geen dorpsonderwijzers ?

Leiding is er echter noodig !

Interessant is het eens een kijkje te gaan nemen bij onze Oosterburen, in Duitschland, het land der folklore, bij uitstek.

Na de « Neuordnung der preusischen unterrichtswesens », tusschen de jaren 1924 en 1926, waarmede de folklore officieel haar intrede deed in 't Duitsche Onderwijs, verschenen er onmiddellijk een aantal inleidingen en handboeken die de taak van den lesgever wilden vergemakkelijken.

Als 't meest geschikte werk wordt algemeen beschouwd : « Deutsche Volkskunde » en het aanhangsel :

(15) F. HEIDENDAL : *Bij een Herdenking* ; Christene School, jg. 1939, n° 9.

« Lehrproben zur Deutschen Volkskunde ». Het werd uitgegeven onder leiding van John Meier door het « Verband deutscher Vereine für Volkskunde » bij Walter de Gruyter & Cie te Berlijn en Leipzig (1926).

De « Lehrproben » bevatten tien modellessen.

Daar we in ons land, tot op heden, nog niets in dien aard kennen, geven we, in 't kort, hier een dier lessen weer. Zij werd geschreven door Karl Wehrham, Rector in Frankfurt a/d M.

I. — Inleiding.

De Leeraar: Binnenkort krijgen wij weer een mooi feest !

De kinderen: Het Kerstfeest. Dan komt het kerstmanneke. Maar eerst komt Sinterklaas dan zet ik 'n schoen voor de schouw en 's anderdaags ligt er snoeperij in — ik zet op de tafel een bord en vind daar 's morgens een appel of een noot in — het vorig jaar hebben wij, op de straat een St-Niklaaslied gezongen en Fritz van den buurman had een masker op met een baard — mijn oudste zuster heeft eenige weken voor Kerstmis, maar ik weet niet juist meer wanneer, eenige takjes in water geplaatst.

Zoo verhalen de kinderen allerlei belevenissen van en rond 't Kerstfeest, Nieuwjaar en Driekoningen. Ook zijn er die de gebruiken op den buiten hebben aangeteekend.

Uit dat alles bouwt de leeraar zijn les op.

II. — Overgang.

De leeraar : Ja, kinderen, het Kerstfeest is 't schoonste feest van 't jaar en er rond bestaan allerlei zinnebeeldige gebruiken.

Vandaag gaan we nu eens zien hoe het Kerstfeest zoo geworden is.

III. — Leerstof.

Wanneer de Herfst voorbij is en de aarde insluimert worden de dagen korter, de nachten langer. De zon trekt zich meer en meer terug en dreigt gansch te verdwijnen. Warmte en licht, de twee voornaamste elementen in 't menschelijk bestaan, verminderen met de zon. Buiten sterft het leven af, de natuur begint te rusten.

Die veranderingen in de natuur roepen, bij den mensch, allerlei gedachten op. Hij denkt aan afscheid en dood. Dat is altijd zoo geweest en dat is menschelijk.

Onze voorvaderen vierden rond dezen tijd. hun groot doodenfeest. Volgens hun geloof opende zich alsdan het doodenrijk. De

overledenen traden, als geesten, opnieuw in verbinding met de wereld en de nog levende menschen ; zij maakten zich zichtbaar.

Als de storm huilend door de takken der boomen joeg, dan meenden onze voorzaten dat de Heer der Zielen, geleid door den Windgod Wodan, door de lucht reed.

De booze geesten streden dan voor de ziel en de bezittingen der menschen. Wie zich buiten huis waagde kwam onvermijdelijk in aanraking met « Unholte » en werd met ongeneesbare ziekten geslagen. Wie al te nieuwsgierig is en de met menschelijke stem begaafde dieren beluistert, is na eenige dagen ten doode gedoemd.

Talrijke sporen van dit bijgeloof vinden we nu nog weer

In den Kerstnacht gaat de boer in zijn boomgaard kijken of de takken der fruitboomen door den wind bewogen worden. Is dit 't geval dan zal het volgend jaar vruchtbaar wezen.

Bewegen de takken niet dan schudt de boer aan de stammen. Storm en windrukken, in den H. Nacht, voorspellen een vruchtbaar jaar.

Wanneer de goden, bijzonder Wodan en zijn gemalin Holda, hun omreis rond de wereld doen dan moet overal vrede heerschen, mag er niet gewerkt worden.

Hij, die durfde werken, werd door de goden zwaar gestraft.

Heden vinden we, ook van deze beginselen, menig overblijfsel terug.

Wagens en karren, ploegen en eggen, in een woord : alle akkergerei, moet onder dak zijn.

Dorschvlegels, gaffels en alle ander alaam moeten zich op hun plaats bevinden.

Wasschen of waschgoed buiten hangen is gevaarlijk.

Vrouw Holle staat er op dat 't spinnewiel, in dezen tijd stil ligt en 't spinrok vol vlas staat : « So manches Haar, so manches gute Jahr ».

Het huis moet in den « Zwölften » (twaalf nachten van Kerstmis tot Driekoningen) sober en zuiver gehouden. Anders dreigt ongeluk !

De *Winterzonnewende* was voor onze voorouders een heilige tijd.

Karel de Groote noemde December « de heiligmanoth ». De Goden daalden op de wereld neder en zegenden de natuur.

Daarom was deze tijd voor de menschen een *Vreugdetijd*, die flink gevierd werd.

Op de bergen brandden de zonnewendevuren, de latere Kerstmisvuren, waarvan de asschen zorgvuldig werden ingezameld en op de velden gestrooid, die hierdoor vruchtbaar werden.

Onze hedendaagsche huisfeesten met eet- en drinkpartijen herinneren aan de « joelfeesten ».

De Kerstmistijd is de tijd dat nieuwe zegen over de wereld nederdaalt. Dit wordt aangeduid door 't overvloedige groen dat, in dezen tijd, een groote rol speelt.

De wasdom is zoo sterk dat, in 't midden van den Winter, de boomen bloeien. Sommige appelboomen dragen, ondanks sneeuw en ijs, zelfs bloemen en vruchten te gelijk. Doch dit slechts gedurende één uur.

De onredelijke dieren krijgen de spraak terug. Te middernacht vallen paarden en ossen op de knieën en danken God met menschelijke stem.

Zoo verheugt zich gansch de natuur in de bijzondere gunsten der goden.

Daar 't Kerstfeest oorspronkelijk heidensch was werd het, in 't begin der christelijke kerk niet gevierd. Het invoeren van 't mooiste feest der Christenheid is te danken aan wereldschen, heidenschen invloed.

Voor ons telt de 25 December als de geboortedag van Christus. In alle tijden was deze dag de eerste van 't nieuwe jaar. En daar de geboorte van Christus een nieuwen tijd inluidde zoo werd dien dag, in kerkelijk opzicht, een Nieuwjaarsdag.

Het vaststellen van Kerstmis op 25 December werd nog gesteund door de oude volksvoorstelling die de zon als een kind beschouwde en den nieuwen jaarloop als een levensloop.

Het kindje Jezus wordt door de kerk genoemd het Nieuwe Licht, dat in de wereld gekomen is en naar alle zijden straalt. Wat de zon voor de aarde is, is Jezus voor de ziel.

Bij de oude Duitschers telde de Heilige Nacht twaalf nachten.

In deze dagen wordt het weder voor 't gansche jaar gevormd. Het weder van ieder dezer dagen zal het weder zijn voor de twaalf volgende maanden.

In deze geheimzinnige tijdspanne veropenbaart zich ook de toekomst der menschen.

Zoo gaat schrijver verder en behandelt den kerstboom, de kribbe en alles wat er mee samengaat (16).

Deze les steunt op 't werk : P. Sartori, Sitte und Brauch, Dritter Teil : Zeiten und Festen des jahres, in de reeks : « Handbücher zur Volkskunde », Bd. VII/VIII, Leipzig, Wilhelm Heims, 1914.

IV. — Bewerking en Uitdieping.

Karl Wehrhan geeft dan eenige punten op die afzonderlijk kunnen behandeld worden :

1. Der Anklang an alte heidnische Vorstellungen. Het verband met oude heidensche opvattingen.

2. de aanpassing der christelijke waarheden en beschouwingen.

---

(16) Uitvoeriger en in 't Duitsch is deze les terug te vinden bij : Dr De Keyzer : Folklore en Onderwijs.

3. dat het Kerstfeest voor alles een Duitsch feest geworden is

4. de zinnebeeldige beteekenis der gebruiken.

5. De verrijking, versterking en verheffing van het zieleleven.

6. hoe 't Kerstfeest de geboorte van Christus verklaart en daarbij helpt Jezus als het Beste en Hoogste te beschouwen.

7. hoe 't Kerstfeest ons toont wat menschen met hart en gemoed van een feest kunnen maken.

V. — Toepassingen.

Steller somt vervolgens een heele reeks geestelijke en wereldlijke kerstliederen en gedichten op, om aan te leeren.

De kribbe met haar inhoud evenals de versieringen voor den kerstboom worden in de lessen van handenarbeid vervaardigd.

Om het in dienst zijnde personeel in te wijden werden er, op initiatief van 't reeds genoemde « Verband » vacantieleergangen ingericht. Ze werden gehouden door heel 't rijk en bij voorkeur op plaatsen waar aanschouwingsmateriaal (musea) voorhanden was. Niet alleen traden universiteitsprofessoren op, maar ook geschoolde onderwijzers en leeraars.

De bijval was buitengewoon groot !

Dat het succes in ons land, even groot zou zijn betwijfelen we geen oogenblik. Doch wie neemt het initiatief ? Wie ?

In afwachting zou een herdruk, desgevallend herzien en aangepast, van het « Vraagboek tot het zamelen van Vlaamsche Folklore of Volkskunde » (Gent, Vuylsteke, Uitgave van het Willemsfonds, 1888) door Aug. Gittée reeds een welkome gast zijn bij vele onderwijzers.

N. d. R. — Volgraag namen we bovenstaande studie van den Heer G. H. Dexters in onze revue op, omdat zij eens te meer ten klaarste bewijst dat de Folklore een levens iets is en, thans wellicht meer dan ooit, een onschatbare opvoedende waarde blijkt te bezitten. Een tijd zal komen waarop een volksschool zonder Folklore een volksvreemde school zal genoemd worden.

Al is dit artikel regionalistisch en eer Limburgsch dan Brabantsch getint, toch achtten wij het van algemeene waarde. Schrijver brengt geen kamergeleerdheid, hij kiest voorbeelden uit zijn eigen streek en grijpt uit het werkelijke schoolleven. Hetgeen hier gezegd wordt geldt voor het gansche land. Wij zijn er van overtuigd dat andere leerkrachten, van waar zij ook wezen, initiatief genoeg zullen hebben om na lezing dadelijk den weg in te slaan die zij persoonlijk te volgen hebben.

Opvoering van een Vlaamsch Passiespel onder het Fransch bewind

(Naar het Archief der Parijsche Opera).

CHARLES A. THOMAS-BOURGEOIS.
Doctor in de Wijsbegeerte en de Letteren.

Op achtsten Germinal van het jaar X meldde de *Observateur des Spectacles,* te Parijs, dat in een « Brabantsch dorp » een Passiespel werd opgevoerd.

Dit detail werd in 1938 in het archief van de Opera ontdekt door M. Max Fuchs, secretaris van de *Société des Historiens du Théâtre,* die de nota overmaakte aan een briefwisselend lid der vereeniging te Brussel. Dit gaf aanleiding tot een onderzoek ter plaatse, waarvan de uitslag onlangs bondig gepubliceerd werd door het *Bulletin des Historiens du Théâtre,* uitgegeven bij Droz, te Parijs. Hieronder vertalen wij den integralen tekst. M. C. A. Thomas slaagde er in de plaats weer te vinden waar de vertooning gegeven werd en onderzocht tevens kostbare plaatselijke archiefstukken, die hem toelieten « de zeer bijzondere moreele atmosfeer van deze opvoering te reconstrueeren » (1).

* * *

De *Observateur des Spectacles* van 8[n] Germinal, jaar X, kondigde dus, voor 1802, de opvoering aan van een Mysteriespel in een Brabantsch dorp dat Haasdonk zou geheeten hebben.

---

(1) *Bulletin de la Société des Historiens du Théâtre,* VI[de] jaargang, N[r] 5-6. Juli-September 1938. Parijs, uitg. E. Droz.

Al ligt nu dit dorp niet in Brabant, — noch in de huidige provincie noch in het vroegere hertogdom, — toch dient aan het bestaan er van niet getwijfeld te worden.

Midden in het Land van Waas, in den fellen bocht gevormd door de Schelde tusschen Gent, Antwerpen en haar monding, verheft zich de stoere vierkante toren van de in rooden baksteen opgetrokken kerk van Haasdonk. De huisjes zonder verdieping staan er nu eens vast tegen elkaar aan gerijd, dan weer met kleine tusschenruimten, langs de grillig kronkelende straten. Verderop liggen welige vette akkers, die hun vruchtbaarheid danken aan het door overstroomingen achtergelaten slib.

Dit Vlaamsche dorpje is aloud : de kerk dateert van **1149.** Op een witten grafsteen uit de XIVe eeuw staan twee statige, lang gekleede personen afgebeeld.

* * *

Bedoeld jaar werd gekenmerkt door een koortsachtig enthusiasme. Bij sommigen ging het er om het aloude, in sommige gevallen sluimerende geloof weer levendig te maken ; anderen streefden er naar, de godsvrucht op te voeren tot op het peil waarop zij zelf stonden ; allen zouden zij aan den vijand zoowel als aan den verrader toonen, dat er van toegeven geen sprake was.

Taai werd de passieve weerstand ingericht. Ingehouden toorn zou zich voortaan uiten door dikwijls herhaalde getuigenissen van trouw aan de kerk ; moordpartijen zouden vervangen worden door opwellingen van een godsdienstig enthusiasme.

Het vuur van den opstand, op 12^{n} October te Overmeire, bij Dendermonde, opgeflakkerd, was langzamerhand gedoofd. Rouw en gevoelens van wrok waren achtergebleven. Benden opstandelingen waren van het Westen naar het Oosten getrokken, over de beide Vlaanderen, Brabant, Antwerpen en Limburg, heimelijk sluipend door de velden, de dorpen overhoop gooiend, dringend in diepe wouden, beukend op de muren der steden : Diest en Hasselt werden ingenomen en opnieuw prijsgegeven ; Brussel had zich bedreigd gevoeld.

Tot den aftocht gedwongen hadden de Boeren zich om zoo te zeggen dood geloopen in het zand en de moerassen (2), tegen de dennebosschen en de duinen der Kempen, op de grenzen van Hollandsch Limburg en het aloude prinsbisdom Luik (3).

Zooveel jongens waren niet weergekeerd ! Veler plaats bleef openstaan. Vrouwen en ouderlingen zaten nog steeds te wachten en te hopen. Neen, het was niet mogelijk dat al hun zoons als slachtoffers gevallen waren van de Fransche kanonnen of den dood vonden in de moerassen langs den Demer of in de straten van Hasselt. Sommigen moesten zich kunnen redden hebben (4).

Af en toe viel het voor dat er heimelijk iets gefluisterd werd in de achterkeukens, waar de geburen samenkwamen, springend over de hagen der tuinen : een strijder ofwel een banneling was weergekeerd. De grijzer geworden huizekens, die men thans bij het naderen van het Paaschfeest niet gekalkt had, verwelkomden in sombere nachten de bleeke, uitgemergelde, zieke of gekwetste ontsnapten.

Bij het flikkerlicht der smokende oliepitjes werd er de daaropvolgende avonden vuriger gebeden. En bij valavond kwam de pastoor, als ware het voor een doode geweest (5).

In deze streken, waar de bewoners zoozeer doordrongen zijn van godsdienstzin als de bodem van water, waar de klokketorens met moeite boven de dijken uitrijzen, was het geloof nooit sterker tot uiting gekomen.

---

(2) De moerassen langs den Demer, bij Diest.

(3) Nadat Hasselt ingenomen was, zag men de Fransche ruiterij de vluchtende overlevenden langs de straten « in de pan hakken ». Pirenne: Hist. de Belg. VI, blz. 115.

(4) De strijd werd het hardnekkigst gevoerd in de Kempen... Gedurende enkelen tijd nog dwaalden benden wanhopigen door de bosschen, achtervolgd door lichte troepen. Pir. o. c., VI, blz. 115.

(5) Van November 1798 af, een maand vóór het einde der troebelen, werden 7478 priesters verbannen (door elkaar genomen alle onbeëedigde priesters). Men slaagde er slechts in vier à vijf honderd hiervan aan te houden. Dezen werden weggevoerd naar de eilanden Ré en Oléron.

In dezen Winter van 1802 worden de kerken opnieuw geopend. Is trouwens de Burgerlijke inrichting der geestelijkheid, de oorzaak en de ziel van den Boerenkrijg (6), sedert Juli jl. niet afgeschaft ? Heeft Napoleon met de kerk geen vrede gesloten ? Heeft Pius VII het concordaat niet bekrachtigd ?

Toch blijft wantrouwen heerschen. De kerkdeuren staan nog niet verder open dan op een kiertje. En al worden de kruisen weer rechtop gezet, toch blijven de klokken zwijgen.

Weer komt de dag waarop, tusschen de huizekens waarvan de openstaande ramen in kapelletjes hertooverd werden, over de met wit zand en veelkleurige snippers bestrooide dikke kasseien, onder de over kronkelende straatjes gespannen draperieën, de plechtige processie zal voorbijtrekken met rijen sneeuwwitte communicantjes en zwarte boetelingen, dragers van brandende kaarsen (7).

Dien dag zal de oude broederschap van Haasdonk talrijker opkomen dan zij ooit te voren geweest was. Het eerbiedwaardig register van de « Broederschap van het H. Sacrament, onder de bescherming van den H. Jozef » waarin op vier en twintig jaar tijd, van 1776 tot 1800, slechts zes en twintig nieuwe leden opgeschreven werden, zal er tien mogen boeken in 1802 en zestien in 1803. Bijna twee volle bladzijden, waarlangs de rimpelige wijsvinger glijdt van den deken, den huidigen voorzitter. M. Frans Goovaert, een stoere en sympathieke zeventigjarige, heeft het kostbare boek met fierheid geopend en op de withouten tafel neergelegd. Traag slaan we de bladen om. Na deze jaren van levendig geloof zullen we veertien jaar moeten wachten, van 1804 tot 1818, om dit totaal van zes en twintig inschrijvingen te bereiken.

1802, 1803 ! Jaargetallen die dienen onthouden te worden.

In Mei 1802 wordt « Het allerheilige Sacrament van de pastorij naar de kerk gebracht » (8). Pastoor

---

(6) Een andere oorzaak was ook de conscriptie.

(7) Bepaald het werk van de leden der St. Sebastiaansgilde

(8) Archief van den Heer pastoor van Haasdonk.

Stepman, die zijn archief bijhoudt, noteert trouwens ditzelfde jaar : « Hoe luisterrijk de groote processie geschiedde in 1802 » (9).

* * *

1802, roemrijk jaar in de geschiedenis van Haasdonk, « de christelijkste gemeente van het land », als we den huidigen pastoor mogen gelooven.

Niet alleen kwam het heilig Sacrament weer op het altaar, in een kerk waarop opnieuw het kruis prijkte ; — doch na tien jaar zwijgen gaan eveneens de tooneelopvoeringen hernomen worden : evenmin als elders heeft men hier in Franschen trant geschreven stukken willen vertoonen (10).

Met ontroering dacht men terug aan de laatste opvoeringen. Die hadden plaats in 1792. Verscheidene weken achter elkaar, van Paschen tot bij het begin van den oogst, hadden de menschen elkaar verdrongen onder de linden der groote vierkante dorpsplaats, waarrond de lage huizekens gehurkt zaten. Ze wilden een plaatsje bemachtigen in de zaal en er de rederijkers van de « Ieverige Jongheid » toejuichen. Men speelde de liefdesavonturen van Alcibiades, koning van Spanje, en van Celida, hertogin van Toledo. De opbrengst van deze feestjes kwam ten goede aan de kerk en aan de armen van de gemeente (11). Van 13n Mei tot 20n Augustus telde men één en twintig opvoeringen, die bezocht werden door vrouwen met wijde bolle rokken en holleblokken en door mannen met blauwe kielen en zwart zijden petten : men genoot er van « artistieke zangen », aantrekkelijke tafereelen, schilderachtige landschappen en pas uitgevonden verlichtingen » (12).

---

(9) Ibidem.

(10) Te Lebbeke, in 1800, spelen de Rederijkers « Brutus », een stuk dat geschreven werd naar een Fransch model (door den beroemden dichter Sybrand Faitama). *Théâtre villageois en Flandre.* Ed. Vander Straeten, 1880, II, blz. 128.

(11) Ed. Vanderstraeten, o. c., II, blz. 104.

(12) Dr J. A. Worp : « Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland », 2 deelen, Groningen, 1904. — I, blz. 17.

Sedertdien had de oorlogsstorm gewoed, bestaande opvattingen omverwerpend, geloof en haat in sterke mate aanwakkerend. Met groote zorg zal het stuk gekozen worden ; het onderwerp zal dienen in verband te staan met de bekommeringen van het oogenblik. En dan denkt men weer aan een der vroegere Passiespelen, die van 1394 af, doorheen gansch de XV[de] eeuw, tot in het begin der XVI[de] opgevoerd werden en waarvan o. m. sporen achterbleven te Lier, Damme, Diest, Oudenaarde en Blankenberge, kortom in gansch het Vlaamsche land.

Welk drama zou passender geweest zijn om de onlangs gevallen slachtoffers van den Boerenkrijg te herdenken, om te herinneren aan het verraad, de vervolgingen en de politieke moorden ? Welk onderwerp kon beter het offer heiligen, dat de kinderen van Haasdonk aan het Land van Waas, voor God en Kerk gebracht hadden (13).

Het godsdienstig drama was niet dood. In de XVI[de] eeuw grootendeels verdrongen door de Moraliteiten en later, na de Hervorming, voorgoed verdwenen in de onafhankelijk geworden Nederlanden, was het in onze gewesten blijven voortbestaan. Daar kende het nog den bloei waarvan Worp spreekt (14) en die trouwens eens te meer bewezen wordt door het stuk, dat gepubliceerd werd door de dagbladen van het jaar X.

In den loop der XVII[de] eeuw noteeren we inderdaad verscheidene auteurs, die opnieuw Passiespelen schrijven ; volgens Vanderstraeten (15) zijn het : Cornelio de Bie, Fr. Guilielmus Zeebots en Johannes de Conde. Het werk van laatstgenoemden zal uitgegeven worden onder den titel : « Den lijdenden en de stervenden Christus » (16). Dat het stuk zeer in den smaak viel wordt bewezen door het feit dat het verscheidene malen herdrukt werd. De Gentsche universiteit bezit de tweede uitgave, van 1651.

(13) Pirenne, o. c., VI, blz. III.

(14) Worp, o. c., I, blz. 69.

(15) O. c., I, blz. 70 en II, blz. 106.

(16) 2de uitgave, Brussel. Uitgave Guilliam Scheybels. « Imprimi poterit hôc 10 February 1651 » (Aartsbisdom Mechelen).

Vanderstraeten vermeldt er nog andere : de vijfde, van 1682 ; deze van 1718 en drie zonder datum.

Zou dit het stuk geweest zijn dat men te Haasdonk ging opvoeren en waarvan de titel in den *Observateur des Spectacles* van 8 Germinal misschien vrij vertaald werd als : «La Passion ou la Mort douloureuse de Jésus Christ»?

De beknopte inhoud, verschenen in hoogervermeld blad, doet ons vermoeden van neen : (17)

« Het zou ons te ver leiden, dit eigenaardig stuk in al zijn details te volgen. Het brengt, in vier bedrijven, al de tooneelen der passie, te beginnen met den triomfantelijken intocht van den Verlosser, op een ezel gezeten, tot de kruisiging inbegrepen, hetgeen de stof zal uitmaken voor zeven à acht vertooningen ; het zal volstaan te zeggen dat niets vergeten werd, zelfs niet de wanhoop van Judas die, ziende dat zijn Meester door zijn verraad zal ter dood veroordeeld worden, zich op het tooneel ophangt ; vervolgens dansen de duivelen een ballet. Een proloog en een slotrede maken van dit stuk het volledigst mogelijk dramatisch werk ».

Het werk van de Conde daarentegen bestaat uit vijf deelen en beslaat slechts een vijftigtal bladzijden. De eerste drie deelen, — meer dan de helft van den tekst, — worden ingenomen door het verraad van den Iscarioth. Bij het ophalen van het gordijn zien we de vergadering, waarop tot de aanhouding van Christus besloten werd en Judas die, na zijn « derthig pennigen » geeischt te hebben, uitlegt hoe men zijn meester zal kunnen vangen. Op het einde van het derde deel, tijdens een hallucinneerend tooneel, doet de verrader zich de strop om den hals terwijl de duivelen hun vreugde uiten.

Dit laatste doet ons denken aan het ballet der duivelen waarvan sprake in den *Observateur des Spectacles*. De twee stukken vertoonen aldus een zekere overeenkomst, zonder dat hieruit iets meer kan afgeleid worden, dan dat

(17) De *Observateur des Spectacles* zegt verder dat « *Le Citoyen français* », waaruit dit artikel overgedrukt werd, verzekert dat dit résumé letterlijk vertaald werd volgens het oorspronkelijk stuk, waarvan de opsteller een gedrukt exemplaar bezit.

de wroeging en de zelfmoord van Judas, met de bijbehoorende duivelen, een groot succes moesten hebben, dit door het dramatische en tevens het groteske van de zaak zelf.

Volgen verder de verscheidene tooneelen van de Passie, tot aan de kruisiging.

* * *

Wat hier ook van zij, het weze het eene of het andere stuk, toch staat het vast dat te Haasdonk de « Passie » zal opgevoerd worden door de tooneelvrienden van het dorp, en dit met het aanwenden van alle ensceneeringsmiddelen, die hun ter beschikking stonden. Dit getuigt de aankondiging, die door den *Observateur* overgedrukt werd :

« *De Passie of de pijnlijke dood van Jezus Christus, veroordeeld door Pilatus,* treurspel begeleid door muziek, balletten, dansen en uiterst verrassende effectmiddelen (évolutions et jeux de machines très surprenans).

Deze vertooning zal gegeven worden door de tooneelliefhebbers van de gemeente Haasdonk, in het huis van den heer Frans Demunck (18), herbergier « In de Kroon » (19), in hoogervermeld Haasdonk, den 28ⁿ Februari, 2ⁿ Maart, 7, 14, 21, 25, 28ⁿ van gezegde maand Maart, en den 4ⁿ en 11ⁿ April 1802 » (20).

Negen vertooningen zouden bijgevolg gegeven worden, verdeeld over zeven Zondagen : Quinquagesima, de

(18) Deze naam komt voor op de lijst der burgemeesters uit dien tijd. Een zekere A. Versmessen-de Munck is burgemeester te Haasdonk in 1824.

(19) Deze herberg, gelegen op den hoek die gevormd wordt door de markt en den steenweg, heeft thans nog hetzelfde uithangbord: « In de Kroon ». (Zie cliché).

De Potter en Broeckaert : « *Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen* ». Gent, 1878. IIᵉ deel, blz. 14.

(20) Op Paaschdag werden de vertooningen onderbroken.

De tooneelvrienden van Haasdonk kwamen nochtans op Paaschmaandag reeds terug op de planken in dezelfde herberg om er een vertooning te geven van *Idonia,* dochter van Lotharius, koning van Frankrijk, en van Liederik van Buck, eerste forestier van Frankrijk (sic). Dit stuk zal gevolgd worden door een zeer mooie klucht en door een blijspel. Hetzelfde zal plaats hebben op elken Zondag en heiligendag tot den 20ⁿ Augustus 1802.

vier Zondagen van den Vasten, Passiezondag, Palmzondag, en daarbij nog op Vastenavond en op Hemelvaartsdag.

Werd dan negen maal hetzelfde stuk in zijn geheel opgevoerd ? Dit kon het geval geweest zijn, indien het een treurspel was in den aard van dit van de Conde.

Of werd de gansche Passie verdeeld over « zeven à acht vertooningen » ? De hoogervermelde aankondiging laat hierover, o. i., niet het minste twijfel bestaan.

* * *

Haasdonk. — De Herberg « In de Kroon » in 1938.

Acht en twintigsten Februari 1802 !

Alles is klaar !

De leden der Rederijkerskamer hebben flink gewerkt. Weken aan een stuk werden de reeksen verzen opgezegd, de rollen bestudeerd, de samenhang en het optreden bewerkt, de rijen en balletten verzorgd, de schermen en de opschriften geborsteld en geverfd. De met zorg opgestelde, gedrukte aankondigingen werden verleden Zondag reeds, na de mis, aan de kerk uitgedeeld.

Dezen morgend is de zaal in de puntjes in orde.

De herberg « In de Kroon », op den hoek van de dorpsplaats en den steenweg, vlak tegen de kerk, staat

daar frisch en versch gekalkt, behangen met slingers groene en roze papiertjes. « Vetpottekens » (21) versieren deuren en vensters ; dezen avond zullen zij in den donker flikkerende lichtstrepen teekenen.

Achter de herberg, langs het dorpsplein en in het goed zelf van den heer Frans Demunck, ligt de tooneelzaal (22) met haar baksteenen muren en helrood, splinternieuw pannendak : « Onze zaal, aldus de aankondiging, ligt op een droge plaats, beschut tegen regen en stevig nieuw gebouwd ».

Haasdonk. — De tooneelzaal zooals zij er in 1938 uitzag (van het binnenplein gezien).

Binnen werden over de toeschouwers slingers groen en papieren bloemen gespannen en tegen de muren hingen de blazoenen van de gilden en van de Rederijkerskamer.

Bij gebrek aan hoogte kon het tooneel niet met ver-

(21) Kleine glazen potjes van verschillende kleur, met er in een wiek die in een brandbare stof stak.

(22) Zij is zes à zeven meter breed en zestien meter lang. Het verhoog is zestig centimeter hoog.

Thans is de plaats in drie verdeeld. Een gedeelte dient als schuur, een ander als stal en het derde als zeer armoedige woning.

diepingen ingericht worden : de hemel boven, de hel onder, de andere plaatsen in het midden (23).

Het mogelijke werd gedaan : rechts in een hoek staat een hooge trede, links zullen de duivelen, door een groot gat, uit « de muil der hel » gekropen komen. Achter het tooneel en ook er onder werd ruimte gelaten voor de spelers en het noodige tooneelmateriaal. Door een deur, die ter hoogte ligt van het tooneel en die uitgeeft op de dorpsplaats, zal de plechtige intrede van Christus op een ezel gebeuren (24).

De Rederijkers van Haasdonk hebben waarlijk op schitterende wijze het hernemen van hun werkzaamheden voorbereid. Alles schijnt bij te dragen tot het succes van hun nieuwe onderneming : nieuwe zaal en hernieuwde activiteit ; plechtig oogenblik waarop, in de aan den eeredienst weergeschonken kerk, het heilig Sacrament opnieuw binnengebracht wordt ; ernstig oogenblik eveneens van het nagaan van het aantal slachtoffers en van stille ingetogenheid.

De vertooningen zullen elkaar vlug opvolgen.

Vandaag, den acht en twintigsten Februari, het proloog. Op Dinsdag en de volgende Zondagen zullen achtereenvolgens « alle tooneelen der Passie » aan de beurt komen.

De uiterst verzorgde inrichting en de tooneelschikking wekken de belangstelling en de nieuwsgierigheid. De menschen verdringen elkaar vóór den ingang, ongeduldig stampend op de dikke, rondkoppige straatsteenen. Als de Verlosser zijn plechtige intrede zal doen in Jeruzalem, zal er een ezel op de planken verschijnen ; een hellend vlak zal het den optocht mogelijk maken van het dorpsplein op het tooneel te komen. Om goed te begrijpen hoezeer een dergelijk schouwspel in den smaak viel moet men slechts — zelfs heden ten dage nog — in een volkstheater

---

(23) Schotel. *Geschiedenis der Rederijkers in Nederland.* Iste deel, blz. 140.

(24) Deze thans toegemetselde deur is duidelijk op mijn cliché te bemerken. Om er binnen te geraken moest er noodzakelijk een hellend vlak naar den steenweg aangebracht worden.

gezien hebben welk het uitwerksel is van het verschijnen van een levend dier op het tooneel (25).

Sommige tooneelen der Passie, die door levende tafereelen zullen voorgesteld worden, waren het voorwerp van een zorgvuldige voorbereiding : de geeseling, de doornenkroning en het omhangen met den purperen spotmantel zullen begeleid worden door lyrische recitatieven en muziek. Bij de Conde merken we een verandering van rhytme op ; het vers van zeven voeten vervangt er dit van twaalf.

Elke Zondag zorgt voor nieuwe belangstelling. De toeschouwers : zwaarlijvige boeren met eeltige handen en gekleed met zwart vloeren broeken, boerinnen met roode bloote armen en met halsdoeken over de schouders, oude

Haasdonk. — De Tooneelzaal in 1938 van op de Markt gezien.

landbouwers met getaande rimpelige nekken, ingetogen jonge meisjes met helgekleurde hoofddeksels, woelige jongens, allen zullen zij achtereenvolgens elke mogelijke ontroering meemaken : droefheid wanneer Maria haar zoon verdedigt of beweent, opwelling van drift wanneer Petrus

(25) Een tooneelspeelster, verpersoonlijking van de Rhetorica, moest den toeschouwer uitleg verstrekken over elk tafereel dat ging vertoond worden.

het oor afhakt van Malchus of wanneer Judas zijn Meester verraadt.

Stel U dan voor wat de dans der duivelen rond den opgehangen verrader moest zijn, wat dat werkelijk was. Met geroep, handgeklap en voetengetrappel versterkt het publiek de beleedigende gebaren, de oneerbare mimiek der dansende demonen. Voor de menschen van Haasdonk was Judas niet alleen de valschaard van alle tijden, doch ook de verpersoonlijking van den tegenwoordigen verrader De Kever (26). Oordeel zelf hoe een dergelijk tooneel den haat der toeschouwers moest doen opflakkeren ! Gemakkelijk kan men zich het realisme van dergelijke tafereelen voorstellen, wanneer men er aan denkt dat deze wereldsche opvoeringen van het groote godsdienstige drama, veroordeeld om reden van hun buitensporigheden, weldra zouden verdwijnen.

De feesten volgen elkaar in een vlug tempo op : Half-Vasten, Passiezondag, Witten Donderdag, Palmzondag. De steeds onrustige maand Maart heeft haar buien uitgeschud. Niettegenstaande de lichte vorst der Aprilmorgenden, beginnen de botten der boomen op het dorpsplein te zwellen. De Lente laat haar eerste lauwe warmte voelen. Terwijl in de kerk, in de vochtige kilte der sombere beuken, de verschillende deelen van de Passie herdacht worden, komt het boerenvolk van gansch de streek elken Zondag, na het Lof, het levendig voorgestelde drama meeleven.

Wanneer de laatste menschen uit de kerk komen en alvorens de vertooning begint, zit het « In de Kroon », rond de withouten tafeltjes, reeds bomvol ; bij het buffet staan de verbruikers, drinkend en klinkend ; zij rooken en spuwen af en toe op den met wit zand bestrooiden plaveien vloer ; scherp krast het zavel onder hun nooit stilstaande voeten. Luid galmen de stemmen en gevloek weer-

(26) Een genaamde De Kever, commissaris der « uitwerkende macht », schijnt aan de bevolking een diepen haat ingeboezemd te hebben : Ofschoon De Kever evenzeer gevreesd als gehaat was..., blz. 34 ; de bosschen van Haasdonk dragen tot heden nog, den naam van Dekevers Kerkhof.

De Potter en Broeckaert, o. c., Gent, 1878, II, blz. 34 en 35.

klinkt, zonder slechte bijbedoeling nochtans, terwijl zij over het binnenplein gaan en zelfs tot wanneer zij de trappen opgaan tusschen de banken die in de zaal aangebracht werden.

Tijdens de Paaschdagen worden de vertooningen ernstiger. De laatste bedrijven van het drama, op den Olijfberg, met de kruisiging en den aandoenlijken dood van den Zoon des menschen, ontroeren alle toeschouwers, die met geweld teruggebracht worden tot de diepe en elementaire gevoelens van offer, smart en dood. Eens te meer werd het hart van den mensch — zelfs van den volksmensch, vooral van den volksmensch — verruimd en als het ware gelouterd bij het in aanraking komen met de eeuwige poëzie.

De vertooning eindigt met een vuurwerk. De aarde beeft : « Nature schijnt te breken haere banden » (27).

* * *

Toch ging het dorpstooneel dood. Nog wordt de Passie gespeeld tot op het einde der XVIII^{de} eeuw en vinden we dit soort drama's op het repertorium der Rederijkerskamers vermeld tot bij den aanvang der XIX^{de}, doch dit is ook alles.

De oorzaak waarom zij gingen verdwijnen zou, naar het schijnt, te zoeken zijn in een schandaal te Oicke verwekt door de Confreers van de Pioen die aldaar, bij het begin van deze eeuw, « De Passie van O. L. H. » (28) opvoerden met een realisme dat, naar men zegt, verre de grenzen der eerbaarheid te buiten ging.

In het begin der XIX^{de} eeuw verdwijnen zij. De jongste getuige van het voortleven van dit soort spelen zou een programma zijn van 1819, aankondigend dat een Passiespel zou opgevoerd worden te Bevere bij Oudenaarde (29).

---

(27) de Conde, o. c., blz. 64.

(28) Vanderstraeten, o. c., II, blz. 186.

(29) Het programma, waarop schrijver zinspeelt, behoorde hem in eigendom toe. Hij bezat een gansche verzameling, die hij naliet aan de stad Oudenaarde, zijn geboorteplaats. Wij konden ze

Aldus beschouwd is dan de aankondiging van den *Citoyen français*, overgedrukt door den *Observateur des Spectacles*, en zeer gelukkig weergevonden door M. Max Fuchs, een der laatste getuigen (30) van deze opvoeringen van passiespelen door tooneelliefhebbers te lande, door de leden der Rederijkerskamers.

Achtereenvolgens verdwijnen deze instellingen zelf, in 't geniep of ook openlijk bekampt zoowel door de burgerlijke als door de kerkelijke overheid.

De thans aan het licht gekomen zoo belangrijke reeks vertooningen van 1802, te Haasdonk, samen met de vertooning van 1819 te Bevere, zijn de laatste — door oorspronkelijke documenten bevestigde — uitingen van een bijzondere activteit op tooneelgebied. In het begin van de XIX^{de} eeuw verdwijnen in Vlaanderen de landelijke tooneelvereenigingen en samen met hen geraken de groote mysteriën van het geloof vergeten.

Alles samen genomen heeft deze ontdekking een onbekend bewijsstuk aan het licht gebracht van een zeldzame gebeurtenis, die weldra zonder volgende zou blijven.

* * *

De aankondiging van het jaar X laat plaats voor andere vragen :

1° Blijft uit te maken wat de Idonia was, een ander stuk dat in hetzelfde dorp ging gespeeld worden, en dit tot in Augustus. Ongetwijfeld een mooi werk voor een collega uit het Vlaamsche land !

2° Daar de Conde een Brusselaar was, mogen wij terecht veronderstellen dat zijn stuk eveneens in Brabant opgevoerd werd. Zou niemand een spoor kunnen ontdekken van een der vertooningen, waarschijnlijk gegeven tusschen 1651 en de eerste jaren van de XVIII^{de} eeuw.

Brussel 1938.

---

weervinden, met de medewerking van M. Van Eeghem van de Belgische Academie, en raadplegen dank zij de methodische wijze waarop alles geclassificeerd was door den werkzamen archivaris van het scheldestadje, M. De Munck, Gezegde verzameling bestaat uit een driehonderd flink in orde gerangschikte programma's

(30) Bijgevolg tusschen 1802 en 1819.

Ouderwetsche Spreuken en Verzen.

PH. VAN BOXMEER.

Toevallig viel me in de hand het boek van J. Cats, gedrukt te Amsterdam bij Abraham vander Putte en getiteld : « Spiegel van den Ouden en nieuwen tijdt ». Bij het doorbladeren er van voelde ik den lust in me opkomen het nader te ontleden wat de eigenlijke folklore betreft. Gansch het werk draait immers rond al wat menschenharten en -zaken aanbelangen.

Wijsgeerige en tevens schertsende geest, wist de schrijver de edelste snaren der ziel te doen trillen, doch is hij daarentegen somwijlen effenaf plat. Vele zijner spreuken zijn heden nog in ieders mond en bewijzen aldus de gepastheid hunner beteekenis ; andere integendeel zijn door weinigen gekend, al getuigen zij eveneens van 's schrijvrs helder doorzicht en al weerspiegelen zij het eigenaardige van den tijd waarin zij geschreven werden. Dit laatste vooral zette mij er toe aan hierna een aantal dezer geestigheden te laten overdrukken. Al te lange gedichten laat ik weg en ik kies slechts die spreuken en gezegden die, boven- of onderaan gedrukt, er betrekking op hebben. Dikwijls geeft schrijver tevens den oorspronkelijken tekst aan van de taal waaruit ze overgenomen werden. Aldus uitgezift zijn zij echter, zooals men zien zal, nog zeer talrijk. Dit wijst er op hoe lijvig het gansche boekdeel is. Helden- en Hekeldichten, Lier- en Epische verzen, Zin- en Redespreuken, volgen elkander onafgebroken op. Keurige kopergravures, naar Breugel geëtst, geven meest alle gedichten in beeld weer.

Vader Cats, zooals men hem noemt moest de wereld en zijn kwalen opperbest kennen, vooral de lagere volksklasse, dit niettegenstaande het feit dat hij in hoogere kringen leefde. Hij was immers dichter en staatsman ; tweemaal afgezant te Londen (1627-1652) en ondertusschen

zegel-bewaarder van Nederland (1648). Hij werd te Brouwershaven (Zeeland) in het jaar 1577 geboren, en stierf in 1660. Het hier besproken werk verscheen in 1632.

Hij behoorde tot de schrijvers die in het begin der XVIIe eeuw het smeulend vuur aanwakkerden door Van Maerlant driehonderd jaar vroeger ontstoken en dat tot een laaiende vlam opsteeg onder de hoogspanningskracht van Joost van den Vondel. Nog was er leven in de XVIIIe eeuw, doch in de XIXe flakkerde het weer op om ons te leiden naar den hedendaagschen bloei onzer Nederlandsche letterkunde.

Zijn verzen, hoe diep van beteekenis ook, houden gekoppeld niet steeds dezelfde versmaat. Daar hij zich door zekere regels der metriek gebonden acht, is zijn spelling steeds willekeurig, zoozeer zelfs dat men een woord met dezelfde beteekenis op verschillend geschreven manier in denzelfden zin aantreft bv. tijdt naast tijt, slag naast slagh. Cats begon zijn boek nochtans met te verklaren dat « De lesten druk van nieuws oversien en gecorrigeert, en van veel Druckfouten verbetert is ». Een en dezelfde schrijfwijze zouden wij bijgevolg dan toch wel mogen verlangen. Om tot den gewenschten eindklank te geraken, aarzelt hij evenmin om zijn zin gewrongen te verdraaien. Thans nog is men het niet altijd eens wat de spelling betreft en spreek- en schrijftaal staan meermaals lijnrecht tegenover elkaar. Voor ons, Vlamingen, ware het wel beter ons door de welluidende zachtheid van Guido Gezelle te laten beïnvloeden dan door de stijve Hollandsche uitspraak.

Bovenaan de bladzijde wordt steeds de beteekenis opgegeven van hetgeen men er te lezen krijgt. Aldus lezen we achtereenvolgens volgende behandelde onderwerpen :

EERSTE DEEL.

Opvoeding van kinderen ; van Jongelingen.

Reys-lessen. Reysspreucken. Scheepsspreucken. Sin spreucken. Jachtspreucken.

Eerlycke Vrijagie. Bedrogen en onteerde Vrijsters.

Hoeren en schadelicke ongelegentheden van deselve herkomende. Hoeren en haer slimme trecken, ende het eynde van de Sulcke.

Veroude Vrijster. Lichte verganckelykheyt van schoonheyt. Liefdes Kort-sprake.

TWEEDE DEEL.

Huysselycke saken. Roert het Burgerlyck leven.
Rakende de onderlinge plichten, tusschen Man et Wijf.
Winsten en Verlies. Vrienden. Sinspreucken.

DERDE DEEL.

Staten en Ampten. 'S menschen ijdelheyt. Onvoorsichtigh betrouwen.
Roem-dragers en Wint-gecken. Achterklap. Berispingen.
Losheyt van menschelycke saken. Exempels. Nootsakelickheyt.
Dwang tot drincken. Haestigheyt. Tijt te verwachten.
Saken van State. Christelycke Bedenckingen.
Sinspreucken uyt het Oude en Nieuwe Testament.
Byspreucken en gront-regels tot onderhoudinge van gesontheyt.
Ouderdom. Sieckte. Doot.

Uit de voorgaande afdeelingen komen de uittreksels, die ik hierna volgen laat. Ik herhaal dat ik de meest gekende niet opgeef ; ik koos slechts een gedeelte van elke reeks, en ondanks dit zijn zij nog talrijk. De y komt dikwijls zonder de twee punten voor ; dit gebeurt nog wel bij andere schrijvers van dien tijd, doch waarom ze dit deden kan ik mij niet juist voorstellen. Ik vermoed dat men de puntjes weglaat daar waar wij de ij door eene e, of i, in de uitspraak gewoonlijk vervangen ; zooals ge voor gij, ze voor zij, en bizonderlijk voor bijzonderlijk enz. Ook vindt men hoofdletters in het midden der volzinnen aan woorden waar men de aandacht op vestigen wil ; hetgeen heden niet meer gedaan wordt.

EERSTE DEEL.

Een rotten appel in de mande,
Maeckt oock het gave fruyt te schande.

Die by de kreupelen woont leert hincken.

Waer eenen hond aen gepist heeft,
Daer volght'er meer.

Wy leeren geck zijn van malkand'ren ;
Een sot die maeckt wellicht een andr'en.

Waer dat de slangh 't hoofd kan in dringen,
Daer salse 't gansche lijf in wringen.

Laet men den duyvel in de Kerk komen,
Hy sal haest op den autaer sitten.

Indien de jonckheyt niet en deugt,
En geeft de schult niet aen de jeugt
De vader self verdient de straf,
Die haer geen beter les en gaf.

Vrient zijt gy wijs — Buyght 't jeugdigh rijs,
Want d'oude stam — Is al te stram.

Een jong hondeken kan leeren springhen,
Een jong vogelken kan leeren singhen,
Een jonge papegay leert menschenpraet,
Maer als men oud is, komt 't leeren te laet.

't Wil (na myn begryp) in ouden tyt geseyt,
't Is beter dat het kint, als dat de moeder schreyt.

Al gy die jonge kinders voet,
Let watje seght, en watje doet ;
Want wat het zy, en hoe het ga,
Den sone doet den vader na ;
De dochter gaet haers moeders gangh,
En dat haer gansche leven langh.

Laet geen kint vuyle reden hooren,
Want kleyne potten, hebben ooren.

Een kint verstandigh voor de jaren,
Dat siet men dickwyls qualyck varen.

Vroegh rijp, vroegh rot. Vroegh wijs, vroegh sot.

Gaet send een ezel na Parijs,
Gy kryght hem weder even wijs.

Reyst vrou of maeght in bede-vaert,
Sy krijgt wel licht een lichten aert.

Die hier en daer eens wort genepen,
En dikwyls by den neus gegrepen,
Al is hy plomb, hy wort geslepen.

Harde steenen slijpen ijser — Harde stooten maken wijser

Honden hebben tanden, — In alle landen.

Hondert Nederlanders, hondert messen,
Hondert Francoysen sonder messen,
Hondert Schotten, twee hondert messen,

Siet vrient dat dien je wel te weten,
Een Duyts kan drincken zonder eten,
Een Engelsman eet sonder drincken,
Een Nederlander laet hem schincken,
Maer eet des echter niet te min ;
Wie doet nu 't best naer uwen sin.

De Spanjaert schijnt wijs, en hy is 't niet,
De Fransman schijnt geck en is 't niet,
d'Italiaen schijnt wijs en hy is 't,
De Portugijs schijnt geck en hy is 't.

Wilt gy in huys en rustigh wijf,
Neem eerst uyt Nederlant het lijf,
Neemt dan noch tot soo weerden pant,
Het aengesicht uyt Engelant,
En verder noch, geloof je my,
Een tong uyt Brabant dienter by,
En doet 'er toe een Hollants hert,
Dat niet te licht verslingert wert ;
Maer soo je wilt den hoogsten prijs,
Soo haelt de billen van Parijs,
Voeght die by een, geminde vrient,
Soe hebt j'een wijf gelyck het dient.

Als apen hooge klimmen willen,
Dan siet men eerst haer naeckte billen.

Een peert, een sweert, eene lieve vrou,
Leent nyemant uyt als met berou.

Wat kan een boose tong, al twist en onlust brouwen,
Die gal heeft in de mondt, en kan geen honinck spouwen.

Syn tonge wel te konnen dwingen,
Is beter als het konstigh zingen.

Op schoone bloemen — Is niet te roemen,
Op schoone vrouwen — Is niet te bouwen,
Want beyder eer — Is wonder teer.

Slaept seven uren, of kundt je min,
Acht uren let op u gewin,
Twee uren moogh je u vermaecken,
Of besich zijn, met lichte saecken ;
Wilt dus u dagen leeren sparen,
En soo sult gy ziel en tijt bewaren.

Hoe hooger bergh, hoe lager dal;
Hoe grooter boom, hoe zwaerder val.

Geen hin en wort er goet geseyt,
Die elders woont en elders leyt.

Schriften van sotten, zijn voor de motten.

Die 't hooft licht steeckt in alle gaten,
Die kander licht zyn ooren laten.

Soo gy een vriendt gerieven kont,
Stelt hem niet uyt, maer helpt terstont.

Een die 't al heeft na sijnen wensch,
Acht dien een ongelukkigh mensch.

Wie spreeckt die zaeyt — Wie hoort die maeyt.

Swijgen en dencken, Kan niemant krencken.

Geen moeder maeckt een bastaert kint,
Hoe sy het raept of waer s'het vint.

Als gy gestoeft wort van een weert,
En dat een hont u qispelsteert,
En dat een hoer u vrientschap doet,
Denckt vrij dat u dat kosten moet.

Liefde doet singhen, — Oock sonder dwingen.

Elck meynt syn Uyl een Valk te zijn.

Die in vrouw Venus hof wil wandelen,
Moet stout versoecken en sachtjes handelen.

Twee op eenen tijt te vrijen,
Siet men selden wel bedijen.

Die 't geluck heeft, leyt de bruyt ter Kercke.

Menig man brenght de zale op de Merrie, en een ander rijt 'er op.

En dient ons geen gepluckte peeren,
Want 't is geen fruyt dat wy begeeren.

Een die een sot trouwt om het kot,
Verliest het kot en houdt den sot.

Het is gewis een groot verdriet,
Daer d'hinne kraeyt en 't Haentje niet.

Mijn wijf is jonck, en ick ben out ;
Mijn wijf is heet en ick ben kout ;
Mijn wijf is vyer en enkel vlam ;
En ick ben koel en sonder vlam.

Mijn wijf wil dat ick niet en magh,
Dus knorren wy den ganschen dag.

Een out man met een jeughdig wijf,
Is niet als eeuwig huys gekijf.

Hoort oude luytjens wie je zijt,
Het trouwen had eens zijnen tijt ;
Nu waer 't beter niet getrouwt,
Of immers geensins Jonck met Out.

't Slot is qualyck te bewaren, daer elck de sleutel van heeft.

Waer geen schaemte is, daer is geen eer.

De vrouwen hadden eertijts driederlei tranen:
van leet, van ongedult en van bedrogh ;
Vrient let er op, men vint'er noch.

't Is kunst in tijts ja te zeggen.
Gaept als men u den lepel biet,
Of naderhant en krijgh je niet.

Eens te trouwen is nootwendigheyt — Tweemaal is malligheyt —
Driemael is dulligheit.

Al het kleyn en groote vee, — Al de visschen van de zee,
Al de vogels van het wout, — Wenschen om te zijn getrout,
Menschen om te zijn gepaert, — Waerom mijne jeught gespaert.

Al beter van een man bekeven, — Als bij een broeder wel te leven

De koeyen hebben plecken, — En vrouwen hebben vlecken.

Soeckt gij een Peert of Wijf, maer zuyver van gebreken,
Soo meugje vrij het werck, voortaen wel laten steken ;
't Is seker lieve vrint, dat u het bet en stal,
Gedurich onbewoont, en ledig vinden sal.

Met wijsheyt kiesen, — Geen moet verliesen ;
Met vlijt volherden, — Soo magh 't eens werden.

Kent en versint, — Eer dat je mint,

Eer dat gy gaet — In Echten staet

Let op u saken ;
Want 't is geen bant — Die met'er hant,
Is los te maken.

Het kruyt geheeten Duyvels broot,
Dat wort in weijnigh uren groot ;
Maer noyt en vondt men nutte vrucht,
Die rijp wort door een snelle vlugt.

Wie voor Musschen zich ontsiet, — Die zaey'het kooren nyet.

Het is een killigh hert, en sonder goede raet,
Dat om den eersten Neen, een lieve Vrijster laet.

En pleegt geen norsheyt of gewelt ;
Maer denckt dat hier maer liefd'en gelt ;
In 't Koninckrycke van de min,
En magh noch stael, noch ijser in.

Zijde woordekens — Fluweele boordekens — En sachte koordekens.

Die weleer heeft leeren roeijen,
Laet die sich met 't vaeren moeijen.

Katte jongens willen muysen — Ape jongens willen luysen.

Gelijck als gy u kinders wout,
Siet dat je soo een vrouwe trout.

Al is de leugen noch soo snel,
De waerheyt achterhaelt se wel.

Let op u eer en houdt se net,
Het witste kleet is eerst besmet.

Geen beter blancket — Als gesont en vet — En in kleedingh net.

Wie sich door praet in slaep laet wiegen,
Die kan men wonder haest bedriegen.

Een dwaes sal met zijns wijser spotten,
Maer noyt een wijs man met de sotten.

Als liefde keert in haet, — Dan gaet se buyten maet.

Bouwt en trout met uws gelijck,
Arm met arm, en rijck met rijck,
Net met kuys, en mors met vuyl,
Valck met valck, en Uyl met uyl.

Waer ongelycke peerden trecken,
Dat kan noyt tot voordeel strecken.

Ongelycken Aert, — Dient niet gepaert ;
Gerumpelt vel, — En vrijt niet wel.

Wie op een out wijf is gesint,
Die toont dat hy het gelt bemint.

TWEEDE DEEL.

Hoort, siet, swijgt en verdraeght,
Soo weet niemant wat je jaeght.

Gaet'er yet na uwen wil,
Veeght u mont, en hout u stil.

Vrient die hier staet aen deze sloot,
My dunckt sy is u wat te groot ;
Al eer gy dan u sprongh begint,
Soo maeckt dat gy u wel versint,
Soo maeckt dat gy de gronden weet,
Soo maeckt dat gy het water meet ;
Maer let vooral, O, goede man,
Hoe ver u polsse reycken kan ;
Want veel te poogen sonder raet,
En ver te springen sonder maet,
En saeken aengaen sonder maght,
Dat brenght er menigh in de graght.

Steeckt u in geen gat, of siet'er deur.

'T is quat koecken backen sonder vyer of vet.

Als morssige lieden kuys worden, soo schueren ze de panne van achteren.

Met enckel veertjes plukt men de vinck kael.

Groote ratten bijten door de val ; Groote visschen springhen uyt den ketel ; Byen en Horsels die breken het spinne-web.

Heeren en Hoeren verschelen maer één letter.

Siet kint, dit heb ick langh geweten,
Dat groote visschen, kleyne eten.

Het ooge van den Heer, dat maekt de peerden vet ;
Het ooge van de Vrouw. dat maekt de kamer net.

'T is licht vyer maken van eens anders turf.

Als 't kermis is eten de Boeren Waeffels voor broot, en Worst voor toespijs.

Den vrient die kent men in de noot,
Den rijcken kent men na de doot.

Wijsheyt in mans ; geduld in vrouwen ;
Dat kan het huys in ruste houwen.

Een dack dat lekt, en quade wijven,
Die kunnen goede mans verdrijven.

En straft of streelt u Vrouwe nyet,
Daer 't yemant hoort of yemant siet.

De bedtgordijn, Dient dicht te zijn.

Het beste stuck van 't Huys-bedrijf,
Dat is een goed en hantsaem wijf.

Al heeft de Meyt een schoone schijn,
Het Wyf dat wil de Vrouwe zijn.

Kent hier uyt aller vrouwen sinnen,
Wie veeltijds spieglen, selden spinnen

Dit heb ick dickwils hooren seggen,
'T zyn quade hinnen die buyten leggen.

Doet by een kleyntje dickmael wat,
Soo wort'et noch een groote schat.

Al dat men spaert is eerst gewonnen,
Het beste Webb wort t'huys gesponnen.

Luy en lecker en veel te meugen,
Zyn drie dingen die niet en deugen.

Een kleyne pot van kleyne lieden,
Die kan met kleyne moeyte sieden.

Weet dat niet alle dingh in huys en dient gebrocht,
Want dat men niet en hoeft is altyd dier gekocht.

Geen schip soo oudt sey 't Schippers-meysje,
Of 't doet noch somtijts wel een reysje.

Vrient hebt je machtigh goet, maeckt 'et met'er eer,
Want goet en is geen goet, als by een goeden Heer.

De Leeuwerick singht vrolyck, omdat se op den Mey-dach,
Geen huys-huer te betalen heeft.

Soo gy u brijpot blaken kont,
En roept daertoe geen vreemden mont ;
En wacht niet van u naeste bloet,
Al wat gy selfs niet en doet.

By 't volck is de neeringe sey de Mossel-man, en quam met de mosselen in de kerck.

De vogels willen kerssen eten,
Schoon datse van geen planten weten,
De kat wou wel de visch genaken,
Maer vreest haer pooten nat te maken.

Gelooft hun niet te veel, die van de Jaer-markt komen,
Want voor haer listigh woort, is noch al vrij te schromen :
Maer vrienden soo gy wilt, hier in een vaster Raet,
Soo let tot u bericht, wie dat 'er weder gaet.

Geen vogel vloogh oyt soo hoog, of hy moest syn kost op d'aerde soecken.

Gaen uwe saken naer u wenschen,
Danckt God maer pocht niet bij de menschen.

Een ey dat noch is ongeleyt,
Daer van en dient niet veel gezeyt.

De kat die muyst dan allerbest,
Als sy heeft jongen in den nest.

Goet kan groeyen, door oude moeyen ;
Maer oude oomen, dat zijn maer droomen.

Met vrienden eten, drincken, wandelen ;
Maer met vreemde moet men handelen.

Van oude reckeninghen en om goet te deelen,
Ontstaen gemeenlyck nieuwe krackeelen.

Vleijt yemant soeter als hy plagh,
Hy wil bedrieghen soo hy magh.

Weet vrient dat hart en dickmael kussen,
De vrientschap wel placht uyt te blussen ;
Wel kust dan met een heusschen mont,
Te veel is hier oock ongesont.

Noyt moet men van een eerlijck man,
Al nemen wat men krijghen kan.

De loon van een goede sake, is wel gedaen te hebben.

DERDE DEEL.

Na een quaden oogst, dient al wederom gezaeyt.

Als het geluck u lacht, — Staet dan op de wacht.

Een kleyn watertjen lescht oock dorst — Een kleyn regentjen maeckt oock nat.

Een kick-vors heeft noch wol, noch haer,
En egter maeckt se bly gebaer.

Op haestige vragen, dient traegh geantwoort.

Sachte gaen en verre sien — Dat is een daet van wijse lien.

De spin die eet de vlieg, de hagedis de spin ;
Dit heeft het groene wout, en al de wereld in.

De heere gebiedt synen knecht, de knecht de katte,
de katte haren steert.

Hier dient een wijs man op te letten,
Men magh geen Nar op eyers setten.

Wie de keers te diepe snuyt,
Blust wellicht haer luyster uyt.

Snijdt soo het kruyt, dat het magh blijven groeyen ;
Snuyt gy te hart, soo moet de neuse bloeyen.

Nijdt krijt van spijt, waer eere rijt.

'T is geneugelyck te sien regenen, als men in 't drooge staet.

Een ander heeft altijdt de schult ;
Geen mensch en siet syn eygen bult.

Soo gy een stock geeft aen een geck,
Gewis hy slaet u in den neck.
Soo gy een geck de vingers biet,
'T is vreemt, neemt hij de vuysten niet.

Sy en bijten niet al die haer tanden laeten sien.

Men hoeft wel pap met volle potten,
Om mont te stoppen van alle sotten.

Men kent de boomen aen de vruchten ;
Een weeldrigh hertje bij de kluchten.

De koeck-koeck en de Cijs,
En singen niet op eene wijs.

Scherpe distels, stecken seer,
Quade tongen noch veel meer.

Meet driemael eer gy eens snijt.

Geen dingen met 'er haest, als vloon te vanghen.

Wanneer een boom ter aerden zijght,
Maeckt yeder dat hy tacken krijght.

Noyt bye en koos — Een dorre roos.

Op solders sonder koren, en komen geen kalanders.

Als elck voor zyn huys veeght, soo worden alle straten schoon

Elck wye zyn hof, en ick den mijnen ;
Soo sal het onkruyt haest verdwijnen.

Al heeft de val ons quad gedaen ;
Met vallen leert men seker gaen.

Een hont en rieckt niet aen de kant,
Daer hy de neus eens heeft gebrant.

Als met een keers in 't open velt,
Soo is 'et met den mensch gestelt.

Wort yemant sieck, of krijght hy pijn ;
Eerst Godt en dan de Medicijn.

In het Jaer eens bloet gelaten ;
In de Maent eens in het bat ;
En noch sauw 't my konnen baten,
Soo ick maer eens daeghs en at.

Hebt gy misschien geen Medicijn,
Soo laet dit u genees-dranck zijn :
Eet, drinckt en teelt noyt sonder lust,
En stelt voor al u hert gerust.

Wie veel smeert de borst, en drinckt sonder dorst, en kust sonder lust, en eet sonder honger, die sterft des te jonger.

U kleet zij warm, noyt vollen darm, en slaept met maten, dat sal u baten.

Een nieuw huys laet het bewoonen : Het eerste Jaer door u Vijant, het tweede Jaer door u vrint, het derde Jaer door u selfs.

'S Nachts liggen, 's middags staen, 's morgens sitten, 's avonds gaen.

Na veel spijs en goede droncken,
Gaet terstont niet liggen roncken.

Biedt weynigh aen den mont, Oeffent u t'aller stont, en loopt niet als een hont, Soo blijf je lang gesont.

'T is bitter of soet, Wat smaeckt dat voedt.

Uyt lust, Onrust.

Die wel eet, wel looft, wel cust,
Heeft noch tot de dood geen lust.

Heb je waeter, heb je broot,
Klaeght dan niet van hongersnoot.

Hebt je lust, soo is 't al goet,
Honger maeckt raeuw boonen soet.

Suypen en vreten — Doet luttel weten.

Hebt je geen Kapoen ; Moes-kruyt en groen, dat kan je voên.

Meer kinders zijnder van vreten bedorven,
Als er van honger oyt zijn gestorven.

Past op geen droom, het is bedrog,
Soo is 't geweest, soo is 'et noch.

Vroech op en laet te bedde gaen,
Kan na den regel niet bestaen.

Den rugh aen 't vyer, den buyck aen tafel ;
En in de hant een goede wafel.
Vrient soo je dat niet lijden meught,
Soo is 't gedaen met uwe jeught.

Neemt uwe slaepplaets boven, Gy zult u des beloven.

Spijs wel keknout — Is haest verdout.

Het eerste jaertje dat men trout,
Soo wort men koortsigh of verkout.

Dit vont ick lestmael eens geschreven :
Hoe schoonder vrouw, hoe korter leven.

Wie uyt den aert heeft soete kueren ;
Die sullen al haer leven dueren.

Lange sieckte in den herfst,
Soo men daer niet af en sterft.

Wie sich in Mey niet wel en vont,
Is veeltijts al het jaer gesont.

Geef aen u soon veel in den darm,
Maer geeft hem weynigh aen den arm :
Geef dochters aen den arrem veel,
En spaert 'er liever uyt de keel.

Een jonge Ooye, en ouden Ram,
Daer viel wel binnens jaer een lam.

Wast u handen, wast u tanden ;
Dickwils, want het is u goet ;
Maer wast selden uwen voet ;
Doch wat immer u geschiet,
Wast u hooft zijn leven niet.

Dit is u les, — Staet op te ses,
En eet ten tienen, — Het sal u dienen.
En weer te ses, — Soo treckt u mes,
En slaept ten tienen, — Het sal u dienen.

Ey van een uer — Broot van een dagh — Meel van een weeck.
Viggen van een maent — Gans van drie — Wyn van een jaer.
Vis van tien — Een maeght van twintigh — Een vrient van hondert.

Een Brabants schaep. Een Gelderschen os. Een Vlaemsche kapoen.
Een Vriessche koey.

Vrienden zijt gy Tafel-wijs,
Eet de vleugels van 't Patrijs ;
Van een Sallem eet het hooft,
Soo je lecker tongh gelooft ;
Van den Kabeljauw den steert,
(Die is vrij wel eten weert)
Voort de lenden van 't Konijn,
En den hooringh van het Swijn,
En de dijen van het Hoen,
Gy en sult niet qualijck doen.

De vijgh eyst water, de persiek wijn ;
Soo moet het Ooft gegeten zijn.

De Oly is in 't eerste best,
En honinck op het allerlest ;
Maer wat er heeft de naem van Wijn.
Sal in het midden beter zijn.

Volght desen raet ; Doet op Salaet, — Niet veel azijn — Maer wel wijn — Maar niet en schout, — Oly en sout.

Schapen kaes, Koeye boter, Geyten-melck ;
Dat is goede kost voor elck.

Zijde wijs en niet te vijs,
Stopt u neus, en eet Patrijs.

Eet vleys naer Eys — Soo maeck je Vleys ;
Maer weet dat vis — Maer slijm en is.

Melck op wijn — Dat is fenijn ;
Maer wijn op melck — Is goed voor elck

Eet dat gaer is — Drinckt dat klaer is — Spreeckt dat waer is.
Schouwt dat swaer is — Trouwt dat paer is — Scheert dat haer is

Daer wort geen netter kost bereyt ;
Als Hoender-eyers, vers geleyt.

Eet je peer en eetje kaes ;
Drinck je niet soo zijdje dwaes.

Appels, noten en peeren — Sullen aen de stemme deeren.

De kaes die doet de mage goet,
Maer eetse niet in overvloet.

Luchtigh broot en sware kaes,
Dat is geen onbillich aes.

De sieckte komt te post gereden,
Maer gaet terug met Egelstreden.

Een jonge vrouw en ouden wijn,
Die zyn bequam tot vrolyck sijn.

Noch meeuwen aen 't lant, — Onweer voor de hant.

Voor verswegen pijn, — En is geen medicijn.
Verholen quat, — En vint geen raet.

Moet u Doctoor u goetjen erven,
Soo maeckt u veerdigh om te sterven.

De groote pijn van 't flerezijn ;
En past niet op den Medicijn.

Drie eygenschappen noodigh in de Chirurgie :
Een valcken oogh. Een leeuwen hart. Een juffers hant.

Een jonge paep, een ouden aep, een wilden beer ;
Dat is gespuys, dat ick in huys, niet en begeer.

Dertigh dagen heeft November,
Juny, April en September ;
Acht en twintigh één alleen,
Al de reste dertigh een.

Toont wie je zijt — Wanneer je lijt.

Op d'aerd' al isse vast gegront,
Noyt eenigh mensch gerustheyt vont ;
Maer in den Hemel sal na desen,
(Schoon dat hy drayt) eens ruste wesen.

Eer wy wat weten, — Zijn wy versleten.

Eer 't boompjen is groot, — Is 't plantertje doot.

Het hollen is het peert benomen ;
Wanneer de grijze hayren komen.

Vrient soo gy op u leersen pist,
'T is tijt dat gy u boeltjen mist.

Al die haer billen, — Gewennen tot pillen, — Haer neusen tot brillen, — Die mogen wel stillen, — Haer malle grillen, — Tersij sy willen, — Haer leven spillen !

Eel, arm en rijck, — Maeckt de doot gelijck.

Ach bleef de mensch voor eeuwigh hier,
Soo waer hy doch een arrem dier.

Wilt op uw leste stonden achten,
Soo sult gy u van sonden wachten.

Van al wat ick besat, en is my niets gebleven ;
Als dat ons Godes wil, daer van is wegh gegeven.

Waer blijdtschap is in huys, is droefheyt voor de deur ;
En na veel korte vreught, soo komt een langh getreur.

De bleecke doot, Spaert kleyn noch groot.

Wat yemant rooft, of vindt, of erft ;
Hy laet het al, wanneer men sterft.

Hoe weyt doch menigh mensch soo breet,
Hoe stoft het stof, op 't stof van 't kleet.

Doet dat vóór uwen sterrif-dagh ;
Dat na de doot, u baten magh.

De dagh van gister is geleden,
Sa, let doch op den dagh van heden ;
En wilt dien immer wel besteden ;
En wat belanght den dagh van morgen,
Dit is voor 's menschen oogh verborghen ;
Wilt daerom voor het eynde sorghen.

Een Koets vol gout ; een Kar vol steens ;
Dat sal hier namaels zijn al eens.

O Heer, laet my dit van uwe gunst verwerven,
Te leven in gedult, en met vermaeck te sterven.
Als haer de siel verheft tot Godt,
Dan is de werelt enckel spot.

Laet vrij u graf met blijtschap delven,
De doot is 't *Eynde* van haer selven.

Zoo sluit ook het boekdeel.

PH. VAN BOXMEER.

De Balsem in de Volksgeneeskunde van de 18e eeuw.

R. Van Ransbeek.

Ter gelegenheid van een oudheidkundige tentoonstelling waren we naast tal van andere voorwerpen ook naar oude boeken op zoek gegaan.

Groot was de oogst ! Maar tusschen het koren was er toch zooveel kaf dat we wanhoopten er iets nuttigs te zullen uit zanten tot we ineens de hand legden op een petieterig boekje met een perkamenten omslag. Het opschrift luidde : « De sonderlinge kracht van dezen wonderbaren Balsem, of Unguentum mirabile ».

Nieuwsgierig doorbladerden we vluchtig dit wonder boekje. Waarlijk, het was een rijke belooning voor ons zoeken.

Weldra vonden we den schrijver ervan. Hij teekende : « J. Verslijpen. Pastor en Deken der Christenheyt, 1712 ». Eenvoudig en naïef pende hij zijn uitvinding of « remedie » neer, opgefrischt met talrijke voorbeelden over genezing van allerlei kwalen.

Op folkloristisch gebied is het een « unicum ». Nergens vonden we zulk een rijk geïllustreerde uiteenzetting over deze bij uitstek volksremedie uit vroeger jaren.

Naast de beschrijving van den balsem, vinden wij er nog menige oude, voorvaderlijke remedies voor groot en klein, mensch en dier. We meenen door het opteekenen van deze, op folkloristisch gebied merkwaardige bladzijden, het onze bij te dragen tot het zoo volledig mogelijk verzamelen van alle nuttige gegevens, waaruit eens een synthese van de folkloristische wetenschap moge groeien.

* * *

Tot den Leser.

Mijn opset is ô Vriendt. die sult dit Boeckxken lesen,
Te leeren hoe men kan, die quaelen beest genesen :
Eylaes ! hoe menigh mensch is door d'onwetentheyt
Der Chirurgyns geraeckt in groote swarigheyt.
Den eenen hadt den Verst in Handt of Voet gekregen,
Den anderen was gequetst door Nagel, Mes of Degen
Een schroomelyck Geswil vol Etter en vol brandt,
Of ander accedent in Aensicht, Voet of handt
Hadt menigh ander mensch op 't onvoorsiens bevangen,
Men liep, men sont, men riep om hulp met groot verlangen,
Den Regel generael wordt in het werck geleyt,
Terstont daer wordt gesneên of Corosyf bereydt.
Hier wordt er een den Teen of Vinger afgesneden,
Daer den geheelen Voet, de Handt of ander Leden :
Wat ene droeve saeck voor alle Vrouw of Man,
Die sonder wercken niet den kost bekomen kan.
En is 't oock niet gebeurt, dat na seer luttel dagen,
Veroorsaeckt is de doodt ? Den dooden sal 't niet klagen :
Dees dingen syn geen konst, dit is seer licht geleert,
Die anders niet en kan, wordt niet met recht geeert :
Dit is de waere konst, genesen sonder snyden,
Dit is het geen ick doen, en wilt het niet benyden :
Godt lof tot deser uer alles is wel vergaen,
Met de Remedien die in dit Boeckxken staen.
Gebruycktse vryelyck, voor U, voor andere menschen,
Die zyn in pyn en anghst, die naer genesingh wenschen.
En schroomt dees Salven niet, s'en zyn niet pynelyck,
Sy zyn van groote deught en onwaerderelyck.

Om den Balsem te maecken, met moet nemen :

Een half pint Olyf Olie, geseyt Boom Olie.
Een once root Salderhout, fijn gestampt oft gemalen.
Een once geilen Was.
Een once Peter Olie.
Een once Spyck Olie.
Een half muddeken Roosewater.
Een half vierendeel Veneetschen Terpentyn.

Eerst neemt men een nieuw aerden steert-panne houdende omtrent dry pinten nat ; doet eerst daarin de Olyf Olie, met het wasch in stucken gebroken, stelt dat op een Comfoor om te smilten (daer en tusschen doet het Roosewater in een Schotel, doet daer in den Terpentyn, en roert soo lange met een mes, tot dat den Terpentyn wit is) het Wasch gesmolten synde in de Olyf Olie, doet dan daerby in de steert panne eerst het Salderhout, dan de Peter olie en de Spyck olie, dan het Roosewater met den Terpentyn, laet het al t' samen koken ontrent een ure, immers de preuve is tot dat 'et niet meer op en komt, en het schuym vergaet, 't moet dan fyn geperst door eenen dunnen rauwen linnen doek. Nota : op het vier staende om te koken, men moet altydt sorgen te roeren, op dat het niet over en loopt.

Korte aenwysinge van de sonderlinge kracht, deught ende eygenschap van desen wonderbaeren Balsem, of Unguentum mirabile, en geneest meer in eenen dagh als andere salven in twee of dry dagen.

In den eersten, sterckt desen Balsem het hooft en de complexie der menschen van wegen synen edelen reuck, verdryft de swymelingen en de pynen des hoofts, daer mede s'avonts ende smorgens het hooft bestryckende daer de pyne meest is, oock een weynich in de neusgaeten gesteken, en den reuck wel in 't hooft opgetrocken verdryft de caternen ende vochtigheyt des hoofts, soo oock de lossche hooft sweire, dat is te seggen, d'een syde of d'ander syde van het hooft die geaffigeert is, de selve stryckende, wert op korten tyd genesen.

Desen Balsem doet ontsluyten de pesen en zenuwen des hooft, en versterckt het gehoor des menschen, neemt wat wolle van een schaep met desen Balsem vet gemaeckt, en in de oore gesteken synde, geeft op korten tydt verlichtinge.

Voor de Tantpyn, bestryckt de kaeck oft kin daer gy de pyne hebt met desen Balsem, het sal u op staende voet verlichtinge geven, en de pyne op korten tydt verdryven.

Desen Balsem is oock seer goet voor oude ende jonge lieden, die groote pyne of stekingh in de leden hebben aen de borst of mage, 't zy koude humeuren, in armen, beenen,

of andere plaatsen van het lichaem met desen Balsem gestreken synde worden licht genesen.

Item die in zenuwen oft vleesch aderen een obstructie krygen, oock die de handt vergrepen, een voet, vinger oft handt verstuyckt, of vertreden heeft, oock daer styvigheydt oft geswollentheyt is in litten, mits gaders die dat paternoster-been oft rugge been verreckt macht hebben, ende daer eenige druppelen bloedt tusschen de gevrichten waeren gecomen, die strycken hun savonts ende smorgens met desen Balsem, by heelt ende geneest. In sulck geval is goedt oock te leggen een plaester oft Ciroene van de bruyne salve. Art. 2. En als er ergens brandt in is, men mengelt wat Trituin. Art. 5. met den Balsem om den brandt te dempen, oock is goedt altyt de litten te roeren soo veel het mogelyck is.

Desen Balsem verdryft alle jacksel, hayrworm, ruydigheyt, schorftheyt en quaet seer der hoofden. Vrouwen die sweirende borsten hebben, 't zij gebroken oft geklove tepels, die strycken hun twee mael daeghs, hy houdt de zeeren reyn en heelt uyt den gront. Nota, dat om de zeere tepels de Brandtsalve. Art. 4. noch beter by experientie bevonden wort.

Item is oock goet voor die gevallen heeft oft van een peerdt geslagen, of met eene steen geworpen, dat het van buyten swart is, ende geronnen bloedt tusschen het vel ende vleesch is, 't zy oock van verheffen oft arbeyden, die stryckt tweemaal daeghs daer de pyne is, ende sal seer licht herstelt syn.

Item, desen Balsem is oock goedt gestreken op den navel van den buyck ende in 't hangen van den buyck, voor de Koliecke, voor de wormen die daer van vergaen, ende voor harde dicke buycken, het welcke dichmaels gebeurt aen jonghe kinderen, met desen Balsem gestrecken synde doet dien minderen.

Item, desen Balsem heelt alle versche wonden, een kindt dat een buyle valt met eens oft twee mael te strycken is het genesen, oock is goedt om versche wonden een weynich van de Brandt-salve. Art. 4. met wat van desen Balsem gemengelt, daer mede gestreken met eene plaester. Art. 2. om te genesen ; maer men nemt Balsem alleen om de wiecken vet te maken.

Als imant eenen slagh of stoot in de ooge heeft datter perykel is van de ooge te verliesen, neemt een Raepe, schrapt die met een Mes soo fijn als het mogelyck is, doet die dan in een aerden steert-panneken met wat Olyf olie, laet die wat flokeren, dat gedaen synde, neemt daer van wat warm tusschen twee fyne doeckxkens, leght het op die ooge savonts voor den nacht ende op den dagh, neemt soo veel Balsem Art. 1. als Tritum Art. 5. mengelt dat wel, ende stryckt daer mede s'morgen (de oogen sluytende) de schelen van onder en vanboven, soo oock op den middagh leght s'avonts wederom van de raepe een weynigh gewermt, en sult op korten tyt groote baet vinden.

Voorders, als er in arm, been of ander partye van het lichaem een slymachtighe of kout humeur valt met eene continuele koude, dat van die partye het vleesch als vergaet ende heel flauw wort, neemt daer toe van desen balsem ende stryckt s'morgens ende s'avonts soo verre de koude ende debieliteyt sterckt, ende leght daer op eene Ciroene van de Salve Art. 2. Als men wilt strycken, men moet de Ciroene afnemen, nu vermaeckt hebbende, men lenght altydt den selven doeck met de vette sijde naest het lichaem en de geaffligeerde partye wort allenskens herstelt.

Desen Balsem is oock seer goet voor een, twee, dry, jae, vierdendaeghsche korste. Neemt 's avonts een peerdeboone groot, drinckt dat in met wat wyn oft brandewyn, ende leght een plaester van een duym vierkant van grauw papier dry oft vier dobbel gevouwen, van deen Balsem wel vet gemaeckt, leght die op den pols ader, een Manspersoon op den rechten arm, en een Vrouwpersoon op den slicken arm. Laet die liggen met eenen doeck daer om genaeyt negen dagen, 't sal u met Godts hulpe tot u eerste gesontheyt brengen, gelyck het aen honderde menschen gedaen heeft, en noch daegelyckx doet.

Wel 't is waer dat luttel menschen die inne drincken, ende daeromme niet en laeten de korsten (al voor de negen dagen syn geexpireert) te verliesen. Ende als de korsten te seer verwortelt sijn, dat die naer de negen dagen niet achter en blyven, ververscht de plaesters, oft leght een ander, en se sullen daer mede achter blyven.

Maer om de derdendaegsche korsten, is goedt en wel noodigh te nemen een kleyn medecyne van Jalaf, ge-

lyck hier voorder is beschreven, en de plaesters syn goedt voor jonck en oudt.

Voorders, desen Balsem is oock voor die hem van binnen soodanigh gequetst moght hebben dat, daer eenigh geronnen bloedt in 't lichaem mochte wesen, al oft'er een ribbe gebroken waere, die neme oock een goede perdeboone groot in, s'avonts met wat Brandewyn, ende sal des anderendaeghs groote bate vinden, ende niet geheel genesen synde, magh wel twee à dry mael continueren, ende oock van buyten strycken daer het meest presseert, ende sal tot syne voorige gesontheyt komen, als menighmael by experientie bevonden wort.

Item, desen Balsem is oock goet voor die de Koliecke oft Fleuris hebben, die nemen een goede Peerdeboon groot in, met wat wyn oft Brandewyn, en stryckende de zyde met wat van desen Balsem, daer hun de pyne meest presseert, de koliecke stilt op korten tydt, en het Fleuris sal ses anderdaeghs gepasseert syn, en men moet hem leggen op de syde daer 't Fleuris is.

In tyt van peste of in eenige quaede sieckten synde, is goet de tepels en de neusgaeten een weynig te strycken voor 't uytgaen des morgens, soo oock in den slagh van het hooft strycken, daer en is geen apparentie van soo licht bevangen te syn.

Desen Balsem is oock seer goet voor d'overgevinge, de borst met desen Balsem wat gestreken wesende en een cirone daer op geleyt van de bruyne salve Art. 2. en die laeten liggen, sal het overgeven doen cesseren.

Desen Balsem is oock een souvereyne remedie voor de Chiatycke waters. Noteert, waer die hunnen oorspronck nemen, als de waters uyt het hooft langhst het rugge been, men moet strycken aen den hals, ende als die komen van de schouderen naer de handen, dan met men strycken aen de schouderen, dat is te seggen, dat men altyt maer en moet strycken de litten daar sy hunnen oorspronck nemen dat s'morgens ende s'avonts gestreken hebbende, men leghter eenen doeck op en men continueert altyt in het strycken van den selven Doeck te leggen met de vette sijde op het lichaem, ende sult op korten tydt genesen worden, als de waeters nederwaerts sincken, men vervolght in 't strycken de litten nederwaerts, ende worden alsoo uytge-

dreven, als gebeurt is aen persoonen die dry weken lanck met slaeplaeckens hebben moeten verleyt syn, ende tot hunne volle gesontheyt gekomen sijn : maer voor personen die wat heet van naturel sijn : moet met den Balsem gemengelt worden wat Tritum om te strycken.

Men staet te noteren, als imant eenige vallinge, styvigheyt, oft koude humeur heeft, die magh hem met desen Balsem strycken (maer magh noyt vet gebruyckt worden) hy sal seer licht genesen worden, maer als er de Roose toe slaet, soo moet men den Balsem achter laeten ende datelyck wey van Botermelck maken, daer in koken een hant vol groene pellen van vlienderhout (men schrapt eerst de grauwe pelle af, en men neemt de groene pellen) men leght dan van tydt tot tydt warm doecken daer op, door dit wey getrocken : als die droogh syn, men moetse veranderen, ende door het water trecken, om den brandt uyt te trecken : de Roose gepasseert synde, men nemt dan soo veel van de brant salve Art. 4. als Tritum Art. 5. en men mengelt die t'samen om te strycken, om alsoo de Roose op korten tydt te genesen, als by dagelycksche experientie ondervonden wordt.

Als 'er eenigh accident is, oft sweiren in handt, arm, been, opgeswollen voet, of andersints, stryckt met desen Balsem, in kas binnen een oft twee dagen niet en passeert, leght dan oock een plaester van de bruyne salve Art. 2. sal alsoo vergaen, oft een hoofde treckende, leght dan een papken van dese navolgende kruyden op de plaester, om stillekens op te breken (maer noyt eenige accident laeten open snyden) witten Maluwe, Kervel van d'eerste snede, Violette bladeren, Raep loof, Murken-Plane, Venkel, kruyt, een betjen boter, en open zynde men gebruyckt den Balsem en plaester als boven, mar als'er brant in is men moet met den Balsem wat Tritum mengelen, om soo verre het couleur strekt te strycken rantsom, maer de wiecken moeten met Balsem alleen vet gemaeckt worden.

Op dese maniere worden oock de borsten der vrouwen gecureert als daer eenige vallingen in komen.

Als men de kruyden niet en vint, als in den Winter, en die geene kracht en hebben, men laet koken een raepken of twee met het binnenste loof in botermelck heel sacht, dat gemorselt met een kleyn brockxken boter, is

seer goet om de accidenten te doen uytbreken, smorgens ende savonts veranderende, ende warm op het accident geleyt, want men kan geen beter pap maken om de accidenten te doen uyt breken.

Maer op eenigh accident fermentatien te leggen, of iet dat treckt (gelyck in 't gebruyck is) en pryse ick niet, om reden men treckt al de humeuren van 't lichaem naer de partye die g'affligeert is, en men quickt aldaer een groot accident, het accident gequickt zynde, het eerste is opensnyden, de korsten slaender in, somwylen eenen grooten brant die men niet weiren en kan, daer mede (adieu men hôte) mynen patient gaet strycken, als by diversche ondervindingen gehoort en gesien is, of ten minsten, of ten besten voorvallende, men sal alsoo den geaffligeerden voor een maend of twee te bedde leggen.

Als imant seer dicke lippen heeft of neuse, soo van den vorst als andersints, men neemt wat van desen Balsem ende Brant-salve Art. 4. t'samen gemengelt, stryck de lippen of neuse daermede, sy sullen seer licht genesen, maer als er iets is dat siltige of waterachtige humeuren zyn, oft brandt in is, men neemt in plaetse van Balsem wat Tritum Art. 5. met brandtsalve om te strycken : voor het strycken is goedt wat te baeyen met een weynigh water ende azyn wat gewermt, oft brandewyn.

Als imant in het lichaem kryght subitelyck eene groote pyne, die neme in van desen Balsem de groote van een goede peerde boone, met wat wyn oft brandewyn, de pyne sal op korten tydt stillen, soo oock de Colieke ende Fleuris, als by dagelycksche experientie ondervonden wort : 't is oock goedt te strycken met desen Balsem op het lichaem daer de meeste pyne is.

Als imant, 't zy man oft vrouw persoonen een accident in de partye kryght, dat die seer comt op te swillen als hedendaeghs veel gebeurt, men neemt soo veel van desen Balsem als van de brant-salve Art. 4. men moet dit te samen mengelen om de partye te strycken, waer mede sy seer licht wordt genesen, maer als er brandt in is, men moet wat Tritum Art. 5. daer mede mengelen ; van 's gelycken oock om alle andere litmaten, men kan niet beters appliceren.

Voorders, als de partye 't sy van mans oft vrouw persoon komt op te swillen als een blase, en dat het water is, men magh dat niet af trecken uyt vreese van mortificatie, maer dien persoon moet nemen een medecyne van jalaf, hier naer beschreven, om de wateren af te dryven, ende men moet de partye smorgens ende savonts strycken met Tritum Art. 5. ende brantsalve Art. 4 van elck gelyck t'samen gemengelt, daer altyt een schoon doecxken aendoende, om alsoo op korten tydt te genesen, als by experientie nu dickmaels wort ondervonden.

Als imant door accident, een voet, hant, vinger of ander litmaet styf staet, 't zy met groot douleur of sonder douleur, ende geswollen is, of niet, en doet anders niet als eens daeghs strycken met desen Balsem, ende een plaester van de bruyne salve Art. 2. daer op altyt leggen, ende als er brant in is, mengelt wat Tritum met den Balsem, ende sal op korten tydt genesen.

Soo oock, als imant wort geaffligeert met eene vallinge van het hooft tot de teenen, toe, dat hy niet een litmaet en kan verroeren, gelyck het gebeurt is aen eenen Lantsman tot Moortseele nevens Cortryck, die eene vallinge gehadt heeft in 't jaer 1711 wesende gelyck een stuck hout, die niet anders gebruyckt en heeft als van desen Balsem in deser voegen : hy heeft in-genomen de groote van twee peerde boonen met wat brandewyn, en heeft laten strycken met den selven Balsem voor een goet vier alle de litmaten ende plaetsen, daer hy de meeste pyne in hadde, soo gecontinueert hebbende in het strycken eens daeghs, ende een goede peerde boone groot in te nemen eenige dagen, heeft bekomen zyne volle gesontheyt naer dat hy langen tydt te bedde gelegen hadde, en geene hulpe en hadde konnen vinden.

Met welcke voornoemde quale heeft oock geaffligeert geweest over veertigh jaren een eerlyck Borger van de Stadt Cortryck, die niet een litmaet en konde roeren, langen tydt alsoo te bedde hebbende gelegen is eindelyck sonder hulpe gestorven.

Oock dickmaels is 't gebeurt aen verscheyde persoonen, die een vallinge hebben gehadt in den arm van den elleboge tot de toppen van de vingeren, wesende als

eenen arm ende vingeren van hants sonder te konnen roeren, en zyn oock door het strycken met desen Balsem op dry dagen tydts herstelt geweest.

Van gelyck, als imant wert overvallen met een valling over geheel het lichaem oft armen en beenen dat zy hun niet konnen roeren van de pyne, men moet niet al het bloet af trecken en sterck purgeren (gelyck gebeurt, waer mede die persoenen krachteloos worden gestelt) maer alleenlyck de leden, en de litten die grootelycks seer doen, strycken met desen Balsem, en als er kleyne roode porrekens komen, dat is als den Balsem komt te werken, dan moet men strycken die porrekens met Tritum, als men met Balsem heeft gestreken, soo sullen de porrekens van 's anderdaeghs al weg zyn, en met Godts gratie sal den krancken op korten tydt herstelt wesen in syne vorige gesontheyt.

Men moet oock besonderlyck bemercken als imant gevallen heeft, oft eenige quetsueren oft slagen ontvangen heeft, men moet als dan op-staende voet strycken met desen Balsem, soo en sullen die plaetsen daer men die slagen heeft ontvangen niet swart worden : de pyne soo hoest niet gepasseert synde, stryckt twee of dry dagen vervolgens 's avonts en 's morgens, ende leght altydt den selven doeck daer gy gestreken hebt met de vette zyde daer het douleur is, ende inwendigh gequetst zynde, moet men innemen des avonts van desen Balsem de groote van een goede peerde-boone met een glas wyn of Brandewyn, stryckende oock de zyde daer gy de slagen ontfangen hebt : men magh wel continueren van twee of drymael te nemen, nochte en sult niet nemen dat u meer sal genesen, sal selfs oft er een ribbe gebroken waer, sult herstelt worden.

Desen Balsem is oock seer goet voor imandt die zeer in de keïle heeft, die strycke hem twee of dry dagen vervolgens s'avondt en s'morgens, en wort seer licht genesen, of soo den brant te groot is, men moet koken een geilue wortel, soo andere seggen een carote, heel sacht, die morselen met een betjen boter, daer van wat warm leggen op de keile, als dese met Balsem wat gestreken is.

Oock als imant een splinter oft doorne in eenigh litmaet heeft stekende, dat hy strycke met desen Balsem

en een plaester Art. 2. daer oplegge, en eens daeghs vet-maecke ; aldus sal hy den selven doorn uyt trecken.

Voor 't Graveel is oock goet den onder-buyck met desen Balsem te strycken.

Desen Balsem is oock seer goet voor imant, die in eenigh litmaet eenige lammigheyt gryght : die strycke hem met desen Balsem tweemaal daeghs, ende legge daer op eene Ciroene van de Salve Art. 2. ende als er brant in is, men moet wat Tritum mengelen metten Balsem, en als men de litmaten wat kan gebruycken, worden te eer herstelt, als dagelycks ondervonden wordt.

Soo van gelycken wort gebruyckt in koude vallinge 't zy een arm of been, waer het mochte wesen, en lange heeft geduert, continueert maer die te strycken met den Balsem, als altyt den selven doeck daer op leggende sullen genesen worden.

Desen Balsem is oock seer goet voor personen die bloet spouwen, die nemen een lepel Brandewyn met wat van desen Balsem de grootte van een goede peerde-boone 's avonts in het slapen gaen twee of dry dagen vervolgens, zy sullen groote baete daer by vinden.

Voor persoonen die eenige klieren of vallingen hebben waer het mochte wesen, met desen Balsem gestreken synde 's morgens en 's avonts sullen seer licht vergaen, en sonder ongemack passeeren.

Item desen Balsem gemengelt met wat Tritum, stilt de onlydelycke pyne des Podagra geseyt Erdentyke, daermede s'avonts en s'morgens wat gestreken synde, waer toe de Ciroene van de Salve Art. 2. oock seer goet is tot stillen van de pyne.

Men laet oock weten, dat desen Balsem somwylen eenige porrekens optreckt in sulck geval men moet niet achterlaten te strycken, het is goet teecken dat den Balsem syn effecte doet, neemt maer wat Tritum Art. 5. en stryckt het accident oft wonde, en de porrekens sullen des anderendaeghs al wegh sijn, oock van gelycken als er eenige brant is in quetsure of accident men mengelt wat Balsem met Tritum, en soo wort des anderen daeghs den brant al uyt getrocken.

Om de nagel-sweire, men neemt wat Balsem met

wat Tritum t'samen gemengelt om te strycken, en men nemt plaesters van de salve Art. 6. om die te genesen.

Als imant den Fydt heeft (gefeydt Grangreyne, men moet niet openleggen, maer alleenelyck strycken met Balsem ende Tritum t'saemen gemengelt) en een plaester van de Salve Art. 2. daer op te leggen, maer siende dat het niet open en gaet, maeckt een papken met de kruyden hier voorengesyt tot dat den duym of vinger open is, ende gebruyckt dan wederom de Plaester en de Salve om te genesen, als by dagelyckschc experientie ondervonden wordt.

Dat men seght dat het moet open gesneden worden, ende het eerste lit van den vinger of duym moet afgeset worden, is abuys, want het anders ondervonden wort.

Desen Balsem is oock seer goedt voor die van de Apoplexie geslagen syn, men stryckt de partye die geaffligeert is, ende wort in staet gehouden oft geneest, als oock by experientie bevonden is.

Desen Balsem is oock seer goedt, als er iemandt eenige vallinge of catherne heeft in het hooft, met een groote tantpyne, dat hy die syde strycke, soo verre als het douleur is, 's morgens en 's avondts : met twee of drymael te strycken, sal hy genesen syn, of ten minsten seer gesoulageert : van gelycken die een groote verstoptheyt heeft in het hooft, die stryckt het voorhooft, en hy sal in de hersenen op corten tyt verlichtinge ende beternis vinden, en veel water uyt den neus loopende, mag die oock strycken en 't sal genesen.

Die door vallinge of Tandt-pyne een dicke kaeke kryght, die en moet niet open gesneden worden, (gelyck men daer van oock wat licht is) maer die strycke de selve met Tritum ende Balsem te gader gemengelt, en soo die in den mondt seer geswollen is, men neemt vyf of ses vygen die open gesneden synde, laet die koken in wat nieuw gemolcken Melck, en daer van een stuckxken in den mondt tegen de kake geleyt langhs de gegraende syde : de geswollentheyt moet vergaen oft stillekens uytbreken langhs den mont, en alsoo op corten tydt genesen : men moet de vyge alle twee of dry uren veranderen.

Een accident oft coude vallinge, die groot ende hart

is en niet veel materie uit en komt, en moedt niet gesneden wesen, maer alleenelyck met desen Balsem gestreken synde, sal allenghskens vergaen.

Voor een persoon die een quade borst heeft of een vallinge op de borst, is goedt die wat te strycken met desen Balsem, soo oock eens oft tweemael des savonts eene goede peerde boone groot wat in te nemen met wyn of brandewyn, waermede veel persoonen tot hunne voorige gesontheyt gecomen syn.

Als imant eens gequetst oft geschoten is geweest, ende naer eenigen tydt oft jaeren inwendigh groote pyne heeft, door quaet weder of andersints, die neme savonts de groote van een peerde boone van desen Balsem met wat brandewyn en strycke op die plaetse van buyten daer de quetsuere is geweest, sal op s'anderendaeghs heel verlicht syn, en niet al gepasseert synde, magh twee of drymael continueeren als naer differente experientien bevonden is geweest dat se herstelt waren.

Die inwendigh in 't lichaem eenige qualen, accident of specie van apastennie heeft die neme twee oft dry dagen vervolgens van desen Balsem, de groote van een goede Peerde-boone als vooren, ende ligge om te slapen op de syde daer het douleur is, ende strycke met wat van desen Balsem daer het douleur van buyten is, leggende eenen doeck daer by wort gestreken, continuerende in het strycken altyt den selven doeck te leggen met de vette syde daer het douleur is, en hy sal tot syn vorige gesontheyt comen.

Men staet te noteren, dat in 't cureren van accidenten oft quetsueren, daer openinge is niet en moet voorder gesneden worden als er hardigheyt of materie of kelderken is omtrent de wonde, men moet altyt in het cureren met den vinger oft de handt strycken daer de materie licht, 't zy van boven, zy van onder, 't zy van ter syden, men sal die stillekens uyt-dryven door de wonde, ende dan een wiecke steken in dese wonde met desen Balsem, vet gemaeckt naer de proportie van de ouverture, ende met wat Balsem strycken soo verre het douleur streckt, het groot het accident oft quetsure mochte wesen, ende brant in synde, men mengelt wat Tritum met den Balsem om te

strycken, ende men leght eene plaester van de Salve Art. 2. eens daeghs vermaeckende, ten zy als er te veel materie comt : hoe groot de accidenten syn, connen alsoo genesen worden, want den Balsem rontsom gestreken synde genoegh van binnen, en brenght de materie voort als men maer de wonde wel en suyvert en materie toedryft, sonder oock brandewyn te gebruycken, dese salven synder suffisant vooren.

De quade verouderde beenen, die oock veel jaeren geduert hebben, moeten oock op de voorgaende maniere gecureert worden, en sullen oock genesen worden dan men moet die somwylen of beyten met wey van botermelck en pellen van Vliender daer in gecockt, om den brandt te weiren en wonde wat te suyveren, maer die persoonen mogen wel somwylen een medecyntjen nemen van jalaf, om het lichaem wel te suyveren.

Immers in 't cureren men magh wel den Balsem met Tritum mengelen, en can maer goedt syn, dat is om te strycken ront de ouverture, hy sal altyt den brandt weiren soo in geswillen als andersints, als dagelyckx meer en meer ondervonden wort.

Als imant eenigh accident kryght, dat seer komt op te swillen met grooten brandt, neemt daer toe een weynigh Balsem en Tritum, maer meer Tritum als Balsem, stryckt smorgens en savonts, en den brant daer uyt synde, neemt dan meer Balsem als Tritum, soo sal de swillinge vergaen in wat plaetse van het lichaem dat het soude mogen wesen, en als het niet en passeert, mooght een Ciroene leggen vende Salve Art. 2. nochte en moet niet anders gebruycken, soo oock als imant eene vallinge in de knie heeft, het welck op desen tydt dickmaels gebeurt.

Desen Balsem magh tot alles gebruyckt wesen, gereserveert tot den vorst ende verbrandheydt, waer toe de Brandtsalve seer dienstigh is, hier naer beschreven Art. 4. ende de bruyne salve Art. 2.

Als eene latinge in den voet oft arm comt te versweiren, men neemt anders niet als Balsem ende Tritum te samen gemengelt, om te strycken eene bruyne plaester daer op leggende. Open gaende soo sal daer een druppel bloet somwylen vyf oft ses uytloopen ter canse de laetinge

niet wel gesuyvert is geweest : men moet continueren met Balsem en plaesters.

Ick raede ander mael een ieder die eenige pyne 'n het lichaem kryght, 't zy aan de maegh, de borst, den buyck, steekten in de zyde, alsoock forme van Fleuris, Kolieck, immers wat het mochte wesen, dat zy indrincken souden de groote van een groote peerde-boone van desen Balsem met wat wyn of brandewyn, sullen licht beteringe vinden, ende soo het niet met de eerste mael al gebetert is, mogen des anderendaeghs noch eens nemen. Men komt noch dagelyckx meer en meer de deught ende kracht van desen Balsem te ondervinden ; oock oft er een ribbe gebrocken waere, sal genesen.

Men laet oock weten dat desen Balsem in 't strycken niet veel en moet gebruyckt worden.

Als imant seer aen de mage heeft, waer door den appetyt manqueert ende niet eten en kan, men moedt maer eens oft tweemael met desen Balsem strycken van den herten put tot den navel savonts in het slapen gaen en van des anderendaeghs sal de mage gestelt zyn, ende tot goede appetyt komen, principalyck in gedaeghde persoonen die daeraen meest subject syn.

Als imant heeft eene vallinghe in de oore, oft wat manquement in 't gehoor, men neemt wat van desen Balsem, men strycke het hooft ront de oore en men steckt een kleyn wieckxen in de oore met van desen Balsem vet gemaeckt, en wort daer door herstelt ende genesen.

Als imant door de handt, arm of been wort gequetst met priem, degen of mes, die neme van desen Balsem met wat Tritum gemengelt, en strycke ront de geaffiigeerde plaetse, stekende op weder syden een wike met desen Balsem vet gemaeckt, leggende oock op weder syden een plaester van dese salve Art. 2. wort op corte dagen genesen, gelyck als dickwils by experientie bevonden is.

Oock als imant in de liesten, oft in 't hangen van den buyck groot douleur heeft, soo oock dat het water hem ontloopt, of dat men vreest van gebroken te syn (soo oock die eerst gebroken is) die strycke hem met desen Balsem 's morgens en savonts, en hy sal herstelt worden.

Als imant kryght een geswil, oft apparentie van

eenen wan, dien persoon moet maer met desen Balsem strycken, ende altyt gebruykende eene Ciroene van de Salve Art. 2. sal allenghskens het geswil vergaen, als by experientie dickmaels is ondervonden.

Als imant heeft het Flerecyn in den rugge, die strycke hem met desen Balsem, ende sal oock seer licht herstelt worden.

Als imant is gequetst aen de schenen of beenen in den tyt van den winter, en dat de beenen wat van het vier syn verbrandt, men moet wat Balsem ende brandt-salve 't samen mengelen, daer mede de quetsuere strycken, ende plaesters van de bruyne salve daer op-leggende, sullen seer licht genesen.

Voor de Vrouwpersoonen rade maer brandt salve te gebruycken sonder Balsem.

Nogmaals een terechtwijzing.

(ALBERT MARINUS).

De talrijke artikels — theoretische, wijsgeerige of synthetische, men noeme ze zooals men wil — die wij in dit en in andere tijdschriften publiceerden schijnen ons over het algemeen eerder verkeerd begrepen geweest te zijn. In elk geval staat het vast dat ze meestal verkeerd verklaard werden. Wij zouden dan ook de handen vol hebben, zoo wij bij elke gelegenheid « terechtwijzingen » moesten publiceeren. Wanneer we ze aantreffen in de bibliographische repertoriën, dan constateeren we dat ze niet voorkomen op de plaats waar ze zouden dienen te staan, bij de rubriek waartoe ze logischerwijze volgens hun inhoud behooren. Dit wijst er met zekerheid op, dat ze niet begrepen werden.

Er zijn echter schrijvers die een verdiende faam genieten, die een grooten invloed uitoefenen op de hedendaagsche folkloristen en wier oordeel ons rechtstreeks aanbelangt. Wanneer wij bij dezulken een verkeerde uitlegging van onze gedachten aantreffen, dan maakt dit ons ongerust. Wij vreezen dat deze gedachten door anderen eveneens zouden verstaan worden in den zin, die er door deze schrijvers aangegeven wordt. Van dit oogenblik af schijnt het ons gewenscht een « terechtwijzing » te publiceeren. Dit is het geval wat betreft Prof. De Vries van Leiden. Hij wordt zeer gewaardeerd, veel gelezen, zeer gevolgd in Nederland, in Scandinavië, en bij onze Vlaamsche collega's staat hij terecht zeer hoog aangeschreven. Daarom achten wij het noodig te wijzen op hetgeen hij schrijft in zijn artikel : « *Stand van het Nederlandse Volkskunde Onderzoek* », verschenen in « *Wetenschappelijke Tijdingen* » (Nr 1, Januari 1940, blz. 10).

Hij zegt er *dat men geen enkelen dienst bewijst aan de Folklore zoo men de psycho-sociologische richting eenerzijds en de cartografische methode anderzijds tegenover elkaar stelt. De twee methodes bewegen zich op een totaal verschillend plan, want de eene heeft als doel te verklaren, terwijl de andere wil orde brengen in het materieel.*

Aldus wordt het vraagstuk slecht gesteld. Zoo wij ons verzetten tegen het aannemen der cartografische methode, dan is dit niet te wijten aan het feit dat wij de voorkeur geven aan de psycho-sociologische « methode ».

Daar ligt de knoop niet. Wij zeggen dat de folkloristische feiten sociale feiten zijn. Wat is nu een sociaal feit ? Naar onze meening is er sprake van sociaal leven van het oogenblik dat de menschen met elkaar in betrekking komen, welk ook de duur, het voorwerp of het doel dezer betrekkingen wezen ; er is dan een sociologisch verschijnsel, omdat er wederkeerige actie en reactie is tusschen de individuën. Deze acties en reacties nu bestaan bij

de folkloristische verschijnselen. Door het traditioneele er van kan er hier gesproken worden van een continuïteit. Hun sociologisch uitzicht wordt bijgevolg versterkt. Volgens ons zijn de folkloristische verschijnselen dan ook sociale feiten, die dienen waargenomen en geanalyseerd te worden op dezelfde wijze als alle andere sociale feiten : politieke, juridische, taalkundige, godsdienstige, enz. Dit beteekent dat men, om ze te bestudeeren, dezelfde *methodes* moet gebruiken als voor de studie der andere sociale feiten. Alle methodes zijn goed, van het oogenblik dat zij een uitslag geven, dat zij meer nauwkeurigheid bijbrengen, dat zij leiden tot het begrijpen. Er is dus geen sprake van een vergelijking of een tegenstelling te maken tusschen de psycho-sociologische *methode* en de cartografische *methode*. Wij begrijpen niet wat dit beteekent.

Komt nu de cartografische *methode* voor tusschen de *methodes* die zullen gebruikt worden voor de studie der sociologische feiten ? Voor het bestudeeren van zekere feiten, *ja*, voor de studie van alle, *neen*. Is ze nu aan te bevelen voor het bestudeeren der folkloristische feiten als sociale feiten beschouwd ? Voor het bestudeeren van sommige feiten, *ja*, voor het bestudeeren van alle, *neen*. Dit is onze meening en wij zullen hierbijvoegen dat wij er innig van overtuigd zijn dat de folkloristische feiten, *al* de folkloristische feiten, beschouwd als actueele verschijnselen, kunnen genoteerd, begrepen en verklaard worden zonder dat dikwijls het gebruik der cartografische methode zal noodzakelijk blijken. Ook willen wij niet aangeschreven staan als tegenstander van de cartografische methode op zich zelf beschouwd, doch wel als tegenstander van een veralgemeening van deze werkwijze. Wij kunnen niet aannemen dat men er zoo maar zonder meer zou toe besluiten de cartografie van de Folklore op te maken. Wij kunnen niet aannemen, zooals wij het hoorden beweren op een vergadering, waarop niets dan folkloristen aanwezig waren, « dat het onmogelijk is aan wetenschappelijke folklore te doen zonder zijn toevlucht te nemen tot de cartografische werkwijze ».

Wij denken dat een dergelijke categorische bewering antiwetenschappelijk is. De folkloristische cartografie is thans een mode. Bij elke wetenschap komt het al eens voor dat men een tijdlang uitsluitend ingenomen blijkt voor een bepaalde nieuwe opvatting of methode.

Ook de geleerden zijn niet gevrijwaard voor suggestie, die de modes doet ontstaan. Dit is niet zonder gevaar. Een dergelijke exclusiviteit heeft hetzelfde uitwerksel als oogkleppen. Het verkiezen van een bepaalde methode boven een andere is een kwestie van opportuniteit. Wat er eerst moet gedaan worden is het feit dat men wil bestudeeren vatten. Men moet het trachten te begrijpen door een middel. Zoo het een geen uitslag geeft beproeft men een ander. Verscheidene dienen aangewend te worden om te weten welk den besten uitslag geeft. Heeft nu de aldus gedane analyse tot een vaststelling geleid, dan dient er als contrôle een andere,

om 't even welke methode aangewend te worden. Aldus is het dat wij het werk begrijpen.

In het arsenaal der methodes moet bijgevolg de cartografische methode een plaats krijgen. Er is geen sprake van haar te negeeren, doch ze dient op de plaats gehouden te worden die haar toekomt, zonder dat zij een alles op zij schuivend, misvormend overwicht zou bekomen Aldus zou zij kunnen schadelijk worden en den vooruitgang onzer kennis in den weg staan in plaats van er toe bij te dragen.

Hij schijnt dan ook onjuist te beweren dat de psycho-sociologische methode studie der feiten naar verklaring streeft, terwijl de cartografische methode wil orde brengen. Elke opzoeking tracht te verklaren. Dit is het doel zelf van elke wetenschap. Elke geleerde tracht te begrijpen en om hiertoe te geraken gebruikt hij alle mogelijke middelen en werkwijzen. In elke wetenschap en welke ook de wijze weze waarop men zich de verschijnselen voorstelt, dienen de feiten geordend en gerangschikt te worden. Ook hier is het beproeven van elke werkwijze geboden.

Om kort te gaan herhalen wij voor de cartografishe methode hetgeen wij vroeger reeds zegden over de geschiedkundige methode. Lang hebben de folkloristen zich bijna uitsluitend beziggehouden met het opzoeken van den oorsprong der feiten. Bijna totaal werd het actueele voorkomen er van over het hoofd gezien. Hier is het nochtans dat hun sociologisch belang uitschijnt. Om gezegd te hebben dat men ook de actueele beteekenis der feiten in het sociale leven diende te bestudeeren, verweet men ons dat wij de historische methode verwierpen.

Wie zou durven voorstellen te verzaken aan de geschiedkundige analyse der feiten, om er het mechanisme van te begrijpen ? Doch met de geschiedkundige opzoekingen wordt den ganschen inhoud der feiten niet uitgeput. In sommige gevallen kan het gebeuren, dat zij zelfs heelemaal niet noodig is, om de verschijnselen van sociologisch standpunt uit beschouwd te verklaren.

Alles in kwestie van opportuniteit. Alles hangt eveneens af van den bizonderen aanleg van den zoeker zelf. Hij die historisch geschoold is en die zich aangetrokken voelt door dit soort werk, zal ook het gebied in die bepaalde richting bestudeeren. Zooveel te beter zelfs.

Ook zou het onbehendig zijn om 't even welke werkwijze te verwerpen ; doch even onbehendig zou het mogen heeten slechts één werkwijze als vruchtdragend te beschouwen. Zoover is de folkloristische kennis nog niet gevorderd, dat het zou mogelijk zijn één enkel systeem, een algemeene navorschingsmethode aan te bevelen. Iedereen heeft zijn werkwijze, iedereen werkt met de methode die hem het best past. De wijsheid gebiedt, meenen wij, dat men iedereen zou laten werken zooals het hem persoonlijk bevalt en dat men, zonder vasthouden aan een bepaald systeem, zonder exclusiviteit, maar alleen zou beoordeelen naar het bereikte resultaat. Wij gaan dan ook volledig akkoord met De

Vries, waar deze beweert « dat het van belang is iedereen vrij te laten wat de wijze van opzoeken, betreft ».

Is deze terechtwijzing nu duidelijk en nauwkeurig genoeg ? Wij hopen het. Wij hopen eveneens dat hiermede dit kleine misverstand zou uit den weg geruimd zijn. Zoo wij het werk van Professor De Vries waardeeren, dan wenschen wij op onze beurt van zijnentwege hetzelfde en wij zouden niet willen, dat een verkeerd begrijpen van sommige gedachten eenigszins zou afbreuk doen aan de waardeering die hij voor onze werken zou kunnen hebben.

Wij verlangen bij hem, net als hij bij ons, goed aangeschreven te staan, en dat men zich op een wederzijdsch begrijpen zou toeleggen. De Folklore kan niets dan hierbij winnen. Wij herhalen het : nooit zullen wij vijandig staan tegenover geen enkele opvatting, tegenover geen enkele methode. Zoo wij er dan, op gebied van folklore, een min of meer speciale methode op nahouden, dan zal men ook begrijpen dat wij deze uiteenzetten, dat wij ze verdedigen. Wij doen dit echter zonder daarom zoo verwaand te zijn te denken dat elke andere zienswijze als uit den booze moet veroordeeld worden, zonder blijk te geven van afkeuring wat andere opvattingen betreft. Overal is er iets goeds te oogsten.

Ditjes en Datjes.

Vaantje der H. Drievuldigheid.

In zijn standaardwerk « Les Drapelets de Pèlerinage » (blz. 107) gewaagt M. E. Van Heurck van een vaantje der H. Drievuldigheid, dat zou afkomstig zijn van een onbekend dorpje uit het Noorden van Frankrijk.

In mijn verzameling nu vond ik een vaantje dat heelemaal beantwoordde aan de gegeven beschrijving. Talrijke opzoekingen werden ten slotte met welslagen bekroond.

Het gaat hier niet om een Fransch, doch wel om een Belgisch vaantje, dat mag beschouwd worden als afkomstig van de H. Drievuldigheidskerk van Mont-St-Aubert (ten N. van Doornik).

Identificeering : komend van Doornik, waarvan de wallen in den hoek rechts te zien zijn, ziet men eerst ten N. van de Schelde en langs den weg, de kapel van O. L. Vrouw « de la Tombe », (deze staat er thans nog, doch dient niet meer als bidplaats) ; op hetzelfde plan ten Zuid-Westen, de kerk van den H. Omaar te Kain-centre ; hooger, heelemaal ten Westen, deze van Obigies ; ten N.-W. van den berg ziet men den — thans verdwenen — windmolen van Barbissart, op het gehucht Léancourt ; de molen ten Oosten is deze van Mourcourt, die nog bestaat.

Dit vaantje werd waarschijnlijk geteekend omstreeks 1729, jaar waarop, onder het pontificaat van Innocentius XIII, een broederschap van de H. Drievuldigheid tot stand kwam (de kleedij der op het vaantje voorgestelde personnages herinnert trouwens eveneens aan dit tijdvak). Bedevaarten ter eere van de H. Drievudigheid, ten einde de verlossing van de zielen uit het Vagevuur te bekomen, hadden reeds plaats van het jaar 800 af.

De H. Drievuldigheidskerk kreeg haar tegenwoordige afmetingen in 1640 van meester Jehan Bourdeau, pastoor aldaar ; zij was meermaals gewijzigd en vergroot geworden sedert zij den heidenschen tempel uit de 2e eeuw vervangen had, opgericht door Lupus, hoofdman der Albaniërs, ter eere van Janus ; in de 3e eeuw moest Janus de plaats ruimen voor Minerva ; zestig jaar later werd er een kapel van gemaakt, toegewijd aan de H. Maagd.

De naam Mont-St-Aubert (= St. Aubertusberg ; van op deze hoogte van 149 m. ziet men niet minder dan 59 Fransche en Belgi-

sche dorpen), is waarschijnlijk te danken aan het feit dat de H. Aubertus aldaar in de 7e eeuw verbleef ; hij vergrootte de Kapel en verhief St. Aubert tot een parochie, die bijgevolg reeds zeer vroeg bestond.

De bedevaarten ter eere van de H. Drievuldigheid, in zwang sedert de 9e eeuw, waren er de oorzaak van dat de benaming « H. Drievuldigheidsberg » deze van « St. Aubertusberg » verdrong.

Thans hoort men haast nog alleen de oorspronkelijke benaming.

De H. Aubertus wordt er nog steeds aangeroepen tegen kinderziekten.

In het kerkelijk archief van Mont-St-Aubert, is er nergens sprake van het vaantje, waarvan wij hierbij een reproductie geven (houtgravure).

(A. I. 1). Octa du Caju.

De Boetelingen van Veurne.

Een der voornaamste aantrekkelijkheden van de processie te Veurne is onbetwistbaar de lange rij boetelingen, gehuld in zwarte pij en beladen met zware kruisen.

Verscheidene dezer boetelingen die, aldus het gelaat in de zwarte kap verborgen, blootsvoets aan de processie deelnemen, behooren tot de hoogere burgerij van Veurne.

In onze steden en dorpen valt het dikwijls voor dat de biechtvader als penitentie een kruisweg geeft en in de kerken ziet men dan ook soms boetelingen die van de eene statie naar de andere gaan, telkens eenige oogenblikken blijven staan en verscheidene weesgegroeten bidden.

Te Veurne wordt deze penitentie ter gelegenheid van de processie volbracht en dit zijn de zwarte boetelingen, die men er ziet voorbijkomen. Evenals voor de bedevaarten, is het echter niet verboden zich te laten vervangen. Vele figuranten zijn dus slechts plaatsvervangers, die door de schuldigen betaald worden.

Deze processie herinnert ons steeds aan een guitenstreek van een mijner onkels, later artillerieofficier geworden, die zich eens deugdelijk ten koste van de boetelingen vermaakte. Als verzachtende omstandigheid herinneren wij er aan, dat hij destijds nog maar een kind was. De boetelingen kleedden zich aan in de St. Walburgiskerk en in de sacristij. Alle mannen en vrouwen gaan blootsvoets en plaatsen hun schoenen onder het een of het ander meubel. Mijn onkel nu, samen met eenige andere bengels, bracht al deze schoenen op een grooten hoop samen in de sacristij. Dit gaf natuurlijk naderhand aanleiding tot heel wat zoeken en twisten. Sedertdien blijft de kerk dan ook tijdens de processie gesloten.

(A. I. 2). Louis Stroobant.

De H. Ragenufla te Incourt.

Op Pinksterdag zag ik de processie van de H. Ragenufla te Incourt (zie Folklore Brabançon, XVIIe jaarg., blz. 13).

Werkelijk ontroerend door eenvoud, door een diep geloof, door een naïeve poëzie. Men stelde er mij het meisje voor dat verleden jaar door het miraculeuze water genezen werd.

Hierbij twee foto's :

Incourt. Heilige Ragenufla. De pastoor wijdt de bron. (Pinksteren 1939).

Incourt. Processie van de H. Ragenufla. De pastoor drinkt een glas water uit de bron.

1) De pastoor wijdt de bron met over het water met de reliek een kruisteeken te maken.

2) De pastoor drinkt aan het glas water, dat hem aangeboden werd door den geknielden jongeling.

Rechts staat de man die de bron schoon maakte voor dat de processie aankwam.

(A. I. 2). P. MOUREAU (†).

Heksen vliegen bij Nacht.

Evenals hun voorgangsters, weten onze hedendaagsche heksen de gunstigste oogenblikken van den nacht uit te kiezen om hun propagandavluchten te ondernemen.

Het uitvinden van vliegmachines en het feit dat deze ook 's nachts door het luchtruim ronken, maakt de heksen uiterst voorzichtig, daar zij zich zouden blootstellen aan ernstige ongelukken en bovendien herkend zouden kunnen worden door « loerejagers » (wildstroopers) en menschen die waken bij een ziek familielid of bij een koe die op 't punt staat te kalven.

(Opgeteekend te La Croix, onder Ottignies).

Ruchaux, Juli 1939.

(A. III. 2). AD. MORTIER.

De Nachtmerrie (Li Tchôdmarke).

Van de verschillende wijzen, waarop de booze geesten de menschen lastig vallen, is de nachtmerrie voorzeker een der meest gewone en tevens een der pijnlijkste.

Naar men beweerde drong 's nachts een heks in uw slaapkamer, iets wat zij kon door de buitengewone macht haar door den duivel geschonken. Zij kwam er op uw bed, kroop tusschen de lakens en drukte uit alle macht op uw borst om u te verstikken.

De drukking was geweldig, doch hield op zoodra men den slaper bij zijn doopnaam riep.

Om de nachtmerrie niet te krijgen plaatste men zijn schoeisels : pantoffels, schoenen of klompen tegen het bed, derwijze dat de hakken naar de sponde stonden. Dit belette de heks op het bed te klimmen.

Een ander middel, dat echter wreeder was, bestond hierin dat men bij het slapen gaan een mes of een priem op de borst legde, zoodanig dat de snede of de punt naar boven gekeerd bleven. Zoo vertelt men dat een jonggehuwde, die naar de goesting van zijn vrouw en zijn schoonouders al te zuinig was in zijn huishouden, haast dagelijks door de nachtmerrie geplaagd werd. Zonder iets te zeggen plaatste hij 's avonds een vlijmscherpe els op zijn borst ; 's anderendaags vond men zijn schoonmoeder dood in haar bed. Op haar borst had zij een kleine doch diepe wonde, door een onbekend voorwerp toegebracht. Hieruit vloeide een dun straaltje bloed.

Zoo men gedurende een foltering er in slaagde zijn beul te kwetsen, in het aangezicht te krabben, bv., kon men hem naderhand gemakkelijk aan de toegebrachte kwetsuren herkennen en wraak nemen. Dat hier echter gemakkelijk vergissingen gebeurden en betreurenswaardige drama's zich afspeelden, valt echter licht te begrijpen !

Gelukkig helpt een steeds verder doorgedreven onderwijs thans zulke voorvallen vermijden.

Ruchaux, Augustus 1939.

(A. III. 2). AD. MORTIER.

Volkslied in Wallonië.

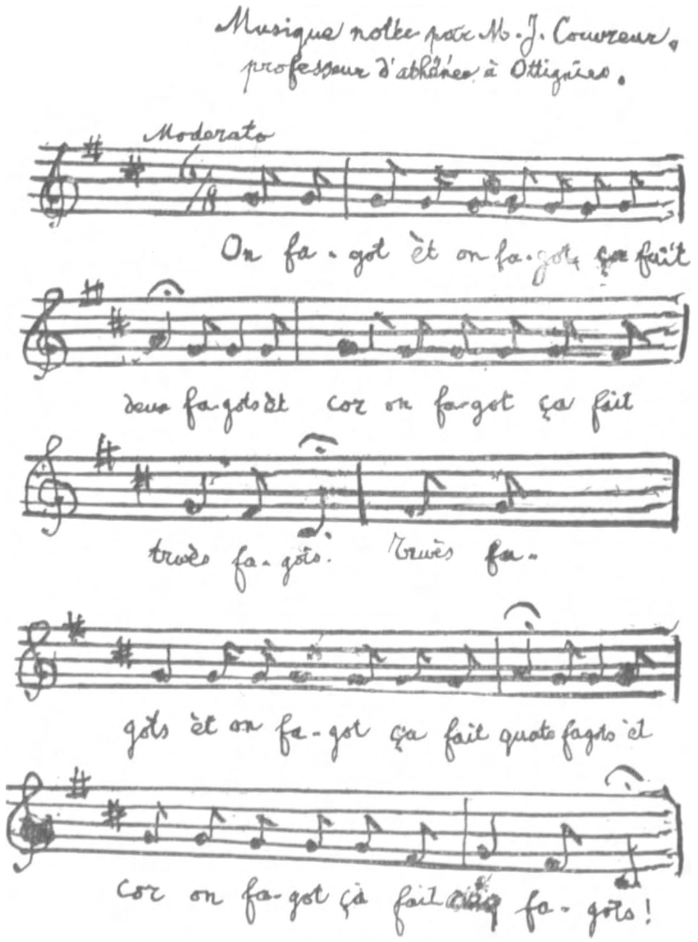

Het gaat hier over een deuntje, dat gezongen werd bij doopsel en huwelijk, bij naam- en verjaringsfeesten.

Het wijsje is zeer eenvoudig en herinnert aan het Gregoriaansch gezang. Dit is wel een reden waarom het, vooral bij het ongeletterde volk, zeer veel voorkwam.

Op een enkele noot zong men twee- en zelfs drielettergrepige getallen (*quatôze, quaranie-deux,* enz.). Komt hetzelfde wijsje misschien ook ergens in het Vlaamsche land voor ?

On fagot et on fagot, ça fait deux fagots
Et cor on fagot ça fait trwès fagots.
Trwès fagots et on fagot ça fait quate fagots
Et cor on fagot ça fait céq fagots,
Céq fagots et on fagot ça fait chis fagots
Et cor on fagot ça fait sèpt fagots.
Sèpt fagots et on fagot ça fait huit fagots
Et cor on fagot ça fait nèf fagots.
Etc., Etc.

Ruchaux, Juli 1939.

(B. IV. 1 en D. V.). AD. MORTIER.

Doopgeschenken.

Eertijds werden ter gelegenheid van een doopsel dikwijls zilveren voorwerpen ten geschenke aangeboden. Hiervan vinden wij talrijke voorbeelden in een gedenkboek der familie Moens :

— « 1570, 17 9ber geboren Mayken Moens peters den prelaat van parcq Charles van linden gaft eene schoone zilvere vergulde schaal wegende 24 onsen ende haar peten Claarken vander myee is getrouwd geweest met Hans Comperis.

— 1608 14 Junio geboren Cornelis Moens peter Jan Joockens greffier der stadt pete Anna Bosschaert lest weduwe wijlen Abraham Adriaenssens peter gaf een zilvere schenk talloir met vergulde kanten — stirf 7 Augusti des zelfs jaar.

(Afschrift van handschr. 311, XVe deel van het archief van den Heraldieken Raad).

(B. IV. 1). L. STROOBANT.

De Wolven en de Viool.

't Was een zeer strenge Winter : de sneeuw lag dik en een scherpe wind blies uit het Noorden. Weer had men wolven gezien in Waalsch Brabant.

Op 17^n Januari was het kermis te Sart-Messire-Guillaume, ter gelegenheid van het feest van St. Antonius, patroon van de parochie. De vedelaar van Ruchaux was er naartoe getrokken om er te spelen voor de jeugd.

Om tien uur waren de laatste paartjes heen — in dien tijd bleef men nog zoo laat niet als thans — de vedelaar ging eten en legde zijn instrument ter zijde. Zooals naar gewoonte sneed de herbergierster twee taarten in vieren, bestemd voor de vrouw van den muzikant.

Hiermede ving onze man den terugweg aan.

Te Tchampya gekomen, nabij Court-St-Etienne, nam hij het pad dat destijds, door de bosschen, van dit gehucht naar de vlakte van la Quinique leidde.

Nauwelijks had hij echter eenige stappen door het kreupelhout gedaan, of hij zag zich omringd door uitgehongerde wolven, wier oogen vurig flikkerden in den donkeren nacht. Hij had nog slechts den tijd om vlug op den eersten den besten boom te klauteren en daar hield hij zich op een tak, enkele ellen van den grond. De wolven sprongen als razend om hem te bereiken ; een dier raakte zelfs zijn schoenen met de tanden. Hij wierp hun dan zijn taarten toe, hopende dat ze aldus kalmer zouden worden ; deze vlogen echter zonder knabbelen naar binnen.

De tijd kroop voorbij en de wilde beesten deden huilend al het mogelijke om aan hem te kunnen.

Onze man voelde zich verzwakken en haast versteven van koude. In gedachten zag hij zich levend verslinden.

In een laatste krachtinspanning wilde hij toch, godvruchtig als hij was, een laatsten groet brengen aan Ons Lieve Vrouwken, met voor haar een onlangs aangeleerden lofzang te spelen. Met zijn verkleumde vingers greep hij zijn viool en, zoo goed het ging, begon hij te spelen. En wonder ! Verschrikt door deze muziek stoven de wolven in alle richtingen uiteen.

Eindelijk besloot hij, half bevroren, van den boom af te komen. Hij vervolgde zijn weg, steeds spelend, niettegenstaande de scherpe wind die zijn vingeren versteef. Toen zijn vrouw de deur kwam opendoen was zij wel verwonderd de viool te hooren die maar steeds zong in den nacht.

Nog lang daarna werd dit St. Antoniusfeest herdacht in de familie van den vedelaar.

Dit werd tijdens de lange winteravonden verteld, als men gezellig samen zat rond het haardvuur, en zwarte schimmen op de witgekalkte muren spookten.

Ruchaux, Juli 1939.

(C. I.). AD. MCRTIER.

Een eigenaardige Voornaam : Valmy.

Door de wet van 11 Germinal, jaar XI, wordt de keuze der voornamen beperkt tot deze die voorkomen in de verschillende kalenders en deze van bekende personen uit de Oude Geschiedenis. — Zie hierover Roland en Wouters, *Guide pratique de l'officier de l'Etat civil*, Bruylant, Brussel (Nrs 420 en vgd.). — Ed. Lévy, *Le manuel des prénoms.*

Deze wet van het jaar XI had als doel de verbeeldingskracht der peters te kortwieken. Werden in dien tijd geen echt belachelijke voornamen gekozen ? Onder voorwendsel dat de roos en de margriet bloemen zijn, gaf men aan sommige kleintjes zelfs den naam Bloemkool (Chou-fleur) ! Wat kan je met zoo'n naam later in het leven toch beginnen...

Wanneer het er op aankwam hun kinderen te laten doopen, vonden de vurige aanhangers der republiek er zelfs iets anders op. De roemrijke wapenfeiten der omwenteling waren nog niet vergeten. De namen van plaatsen waar de tyrannen van vroeger overwonnen werden, zouden voorzeker niet ongepast zijn voor de toekomstige verdedigers der vrijheid. Als wij de registers van den burgerlijken stand uit dien tijd doorbladeren, vinden we, naast ontelbare Klebers en Marceau's, ook namen als Jemappes Dupont en Fleurus Durand. Deze mode heeft het lot van zoovele andere modes gekend en duurde slechts korten tijd.

Eigenaardig mag het nochtans heeten dat één naam thans nog steeds aan dit gebruik onzer voorouders herinnert, nl. Valmy. Zooals men weet werden in dit dorpje, bij Ste-Menehould, op 30 September 1792, de Pruisen door Dumouriez en Kellermann verslagen. De naam wordt op onze dagen, in Wallonië althans, nog steeds gebruikt. In volgende gemeenten vinden wij hem thans nog vermeld in de bevolkingsregisters. Natuurlijk is deze lijst niet volledig. Sommige lezers zullen ze wel zelf kunnen aanvullen.

Streek van Charleroi : Gosselies (6 personen), Ransart (8), Luttre, Rêves, Courcelles, Chatelineau, Gilly, Jumet, Viesville, Lodelinsart.

Borinage : Wasmes..

Het meerendeel der brave menschen die dezen voornaam kregen, kennen er zelfs den oorsprong niet van. In elk geval klinkt hij nog zoo slecht niet en vinden wij hem beter dan Marat, Couthon, Fraternité, Civisme, Potiron en Poireau (!) die wij in de registers uit dien tijd aantreffen. (Zie Humblet, *Traité des noms*, blz. 57).

De lezers van de « Brabantsche Folklore » kunnen de lijst aanvullen, ten einde de verspreiding van den naam in kwestie te bepalen. Het is trouwens ook het gepaste oogenblik hiervoor, daar in 1939 de 150e verjaring van de revolutie gevierd werd.

(D. I.). AR. CARLIER.

De voornaam Arille.

Sanctus Ariglius, door het volk St-Arille geheeten, was bisschop van Nevers van 581 tot 594. Hij werd in deze stad begraven in de St. Vincentiuskerk, die sindsdien den naam kreeg van « église St-Arille ».

M. Desforges, secretaris van de « Société académique du Nivairnais » was zoo welwillend, op mijn aanvraag, in de parochie-

registers van St. Arille op te zoeken of deze naam ook als voornaam gegeven werd. Het onderzoek betrof de jaren 1768 à 1791. Alleen wat de letter B betreft vinden we over die jaren 61 jongens die den naam Arille kregen, hetzij als eersten of als tweeden voornaam. Terecht mogen wij dus zeggen dat die naam destijds zeer veel voorkwam.

Ten tijde van de omwenteling werd de parochie afgeschaft en de kerk vernield. Van dit oogenblik af verdwijnt ook stilaan de voornaam in kwestie. Volgens denzelfden Heer Desforges was er in Nevers slechts één man meer die aldus heette en deze stierf een twaalftal jaren geleden.

Op te merken dat te Nevers geschreven wordt : Arigle, volgens de Latijnsche schrijfwijze. Dit hoeft ons niet te verwonderen, daar de groep « gl » overeenstemt met de gemouilleerde « l », net als in Provence en in Italië.

De vraag blijft, te weten hoe het komt dat deze voornaam eveneens in Henegouwen gebruikt wordt.

Persoonlijke opzoekingen, steunend op herinneringen uit onze familie, leidden mij tot de ontdekking van een zekeren Arille Bailleux, zoon van een molenaar der abdij van Aulne, onder Gozée, waar hij in 1852 geboren werd. Dit was de eerste maal dat deze voornaam op den burgerlijken stand van Gozée gebruikt werd. Na 1852 vinden wij hem meermaals terug. De Bailleux, waarvan sprake bracht bijgevolg dezen naam in de gemeente. Ik vroeg me dan af of de molenaar van de abdij van Aulne, zijn vader, dezen naam niet toevallig kon gehoord hebben uit den mond van een Franschen schipper uit de streek van Nevers, die aanlegde bij zijn molen, daar deze gelegen was op een zijtak van de Samber.

Deze veronderstelling deelde ik mede aan M. Deforges van Nevers en als antwoord vernam ik dat de parochie St-Arigle deze is van de schippers op de Loire en van al degenen die zich bezighouden met het vervoer van goederen te water. Talrijke schippers, en tevens ook vele ambachtslieden, kregen den voornaam Arigle, vooral in de XVIIIe eeuw zooals wij hooger zegden.

Te Nevers is een register voorhanden van de Broederschap van St. Nikolaas (deze der schippers op de Loire). Van 1835 tot 1861 komen hierin slechts drie schippers voor die gezegden voornaam droegen. Men verlieze echter niet uit het oog dat niet alle schippers vermeld werden. Noteeren we verder dat er slechts zestig jaar verliepen tusschen het verdwijnen van de kerk « St. Arille » (1791) en de geboorte van Arille Bailleux (1852) en dat de schipper, waarmede de molenaar van Aulne in kennis kwam, wel zestig jaar kon zijn. De veronderstelling van de prioriteit zou niet kunnen ter zijde geschoven worden — ten minste wat betreft het invoeren van den voornaam te Gozée door een schipper van Nevers — tenzij iemand denzelfden naam in dezelfde streek op een vroegeren datum zou aantreffen.

De naam Arille werd tamelijk vlug verspreid in de streek rond Charleroi, doch hij is er nog niet verdwenen. Ingevoerd

langs de schrijftaal, spreekt men hem uit als Arile — met één l Soms zien we de schrijfwijze Aril, die zuiver phonetisch is. Te Chatelineau werd de naam onlangs door een vrouw gedragen ; ongetwijfeld door analogie met Camille.

Dient hierbij gevoegd te worden dat St. Arille slechts op 29n Februari op den kalender voorkomt ? Hij die dezen voornaam draagt wordt bijgevolg slechts om de vier jaar gevierd, wanneer het nl. een schrikkeljaar is. Werkelijk een ideale voornaam voor gierige peters ! De traditie wil dat men niet weigert het peterschap over een kind te aanvaarden. Een oordeelkundige keuze van den voornaam kan nochtans een invloed hebben op het periodiek terugkomen der geschenken.

(D. I.). AR. CARLIER.

De « Porte aux Broquettes ».

In het archief van Châtelet vinden we een interessant stuk, betreffende de wreedheden die in 1578 veroorzaakt werden door den paltsgraaf Jean Casimir.

« ... de sorte qu'un chun (chacun) estoit constraint de quitter et abandonner ses maisons et biens les laissant perdre tant ceux qui estoient engraigez que ceux qui estoient en chanpaigne et les fruicts quy prouvenoient des arbres et ce nom seulement advenu audit Bouffioult ayns (mais) en tous ses quartiers a cae (cause) des gens de guerre qui pilloient et violloient un chun et quau mesme temps Chastelet fut brusle, viollant femmes, filles et pendans les hommes p (par) le membre honteux pour les ranchonner ».

Hier is dus sprake van het feit dat mannen met hun schaamdeelen opgehangen werden. De herinnering aan deze wreedheden werd vereeuwigd door den naam, gegeven aan een der ingangspoorten. De poort is er sedert lang weg, doch de naam bleef bestaan : het is de « Porte aux broquettes », die we reeds vermeld vinden in 1638 (Cf. Darras, blz. 246).

(D. I.). PAUL MOUREAU. (†)

Stokken met vier hoeken.

Wanneer de troepen van Lodewijk XIVe in 1667 Waalsch Brabant binnenvielen, bood zich in het pachthof du Chenoy, onder Court-Saint-Etienne, toebehoorend aan de abdij van Villers, een patrouille aan om vee en ander voedsel op te eischen.

Ze werd er ontvangen door de werklieden uit de schuur. In de streek vertelt men dat zij op de vlucht sloegen al vloekende tegen *les maudits paysans, avec leurs maudits bâtons à quatre debouts* (bouts). (de verwenschte boeren met hun duivelsche stokken met vier hoeken).

(D. II.). AD. MORTIER.

Abdijen in Henegouwen.

Handschrift nr 314 van het archief van den heraldieken Raad, blz. 19 en vgd., bevat de lijsten van de abdijen van Aulne (1230 tot 1640).

Maroilles (1193 tot 1623).
d'Hautmont (1298 tot 1639).
de Hasman (1314 tot 1639).
Liessies (1213 tot 1646).
St. Ghislain (1268 tot 1639).
Provoosten van Ste. Waudru en St. Germain (1170 tot 1631).
Abten van St. Denis (1312 tot 1623).
van Bonne Espérance (1131 tot 1664).
van Vicogne (1229 tot 1632).
van St. Feuillan (1137 tot 1637).
Primussen en Abten der scholieren te Bergen (1317 tot 1623).
Abten van Cambron (1191 tot 1635).

(D. H.). LOUIS STROOBANT.

De Afkomst van Granvelle.

Thomas Perrenot, ridder, heer van Chantonay, van Cantecroy ontving in 1570 patentbrieven die het gebied van Cantecroy tot graafschap verhieven.

Volgens de la Houssaie : *Réflexions politiques sur les Annales de Tacite,* IVe deel, 13e boek, fo 88 was graaf Perrenot de zoon van een slotenmaker.

(D. H.). LOUIS STROOBANT.

Brand aan het Hof te Brussel in 1731.

In Handschrift Nr 131, blz. 162 van den Heraldieken Raad vinden we volgende bijzonderheden vermeld, betreffende de voorwerpen die zich konden bevinden onder de puinen van het groot salon en van de kapel, toebehoorende aan den eersten Wapenkoning vanden Leene en Jaerens :

« Premièrement un joyaux enchassé en or, garni de plusieurs diamans et autres petits joyaux tant bagues d'or que d'argent avec un bénitier d'argent.

Item deux pairs des cuilliers et deux pairs des fourchettes d'argent.

Item plusieurs cachets tant dargent que de cuivre.

Item quatre petits plats d'argent pour prendre du chocolat qui étaient sur la voute de la chapelle.

Item deux mortiers de cuivre rouge avec leurs pilons.

Item une grande quantité de galons d'argent à bruler qui doit estre fondus sur la même voute.

Item sept galons de chapeau et des deux juppes qui doit se trouver aussi pour argent brulé.

Item quelques colliers de cuivre doré.

Item une quantité de chandelliers de cuivre avec leurs ferrailles et mille choses que leur nom se donne en voyant de quoi ils auront la bonté de ce qu'il se trouve de mettre de costé.

Item trois estuves de fer.

Item une quantité des serrures et autres ferraille.

Item un autre quantité des ferrailles reposant dans trois mandes qui doivent estre près de l'un l'autre estant dans armoire et deux mandes.

Item beaucoup d'Espées, sabres des Turcqs, fusils, Pistolets à l'antique et moderne, beaucoup de lammes d'Espées d'Espagne et autres.

Item l'Archiduc Léopold en bronze doré come plusieurs autres pièces de bronze à l'Antique.

Item passant 5 cent Livres d'Estin fondu des trois familles étant une partie en despots d'un orphelin.

Item comme aussi 400 livres de cuivre Idem.

Item neuf martaux grands et petits et deux haches avec quatre conies de fer.

Item une quantité de jettons d'or d'argent et cuivre peut estre fondus l'un dans l'autre.

Item plus de cent livres de plomb tant en semance, que poids et autres machinnes pour le Comptoir et un bacq pour les poulles passant pour le moins trent à quarante livres en plomb etc. aussi fondus.

Item un Tablaux représentant une femme peint par le fameux Rubens dont le controlleur de la Cour nous a rendu la pareille représentant un portrait d'homme lesquels cependant ont été jetté tous deux par la fenestre.

Item deux pierres de moulin avec ses ferailles et un autre petit moulin.

Item deux cent florins en argent qui estoient dans un tiroir à part dans un escriban du premier soussigné.

Item escus en espèce qui ont été consignés au dit premier soussigné par le notaire Zelhorzt pour droits des lettres patentes.

Voor gelijkvormig afschrift.

(D. II.). LOUIS STROOBANT.

Levenselixir uit den tijd van Keizer Karel.

In de Koninklijke Bibliotheek, te Brussel, wordt als Nr II. 678, een handschrift bewaard dat niet van belang ontbloot is voor de volksgeneeskunde en de er mede verband houdende folklore.

Wij meenen dat dit document tot hiertoe nog niet uitgegeven werd en daarom publiceeren wij hierna den oorspronkelijken tekst voor den belangstellenden lezer.

P. H.

Syrop de Longue vie donné par Cranter, médecin de Bruxelles demandé par Charlequint pour avoir gueri un seigneur de la maison de Croy parent d'un comte de Croy gouverneur de

Charles quint au même temps qu'Arien était précepteur de Charles Quint qui contribua dans la suite à le faire nommer pape sous le nom d'Adrien six.

Ce fut dans l'usage du syrop suivant que le Seigneur de Croy recent un soulagement considérable de tous les maux qui l'accablaient a Bruxelles.

Ce médecin Cranter quoique très âgé suivit Charles Quint en Afrique dans l'expédition qu'il y fit avec 50.000 hommes pour rétablir Mulei hassan dans Tunis après avoir pris le fort de la Goulote.

Syrop de longue vie duquel plusieurs donnent des descriptions différentes dans les pharmacopées de même des particuliers surtout dans les communautés relig.

Prenez dans le mois d'Avril huit livres de suc de mercuriale quatre livres des sucs de buglose et borrache, six livres de miel de Narbonne, faites bouillir dis minutes dans un vaissau de terre passes par la chausse.

Pendant ce même tems faites eplucher trois a quatre onces de racine de gentiane et cinq à six onces de racines d'Yris nostras dit glayeul ou flambe le tout coupé par tranches pour être mis dans trois chopines de vin blanc en infusion pendant 24 heures.

Les sucs et infusion seront meles et cuits à consistance de syrop ny trop clair ny trop epais on passera par la chausse de frise d'Angleterre.

La dose sera de dis gros a une once et demie à icun melé avec autant d'eau chaude, avec les precautions et la conduite d'un bon medecin et les egards dus a l'age a la constitution et a la différence des sexes.

Syrop pour les aschmatiques et les corps pituiteux.

Hache sanicle, bugle pulmonaire resine melisse sauge, ulmaria ortie le tout sera cuit dans un tiers de vin blanc et deux d'eau pour avoir trois livres de coulure que l'on passera et exprimera sur chaque chopine de liqueur on ajoutra quatre onces de sucre et deux de beau miel le tout sera cuit a consistance de syrop assez cuit.

On melera une bonne culivrée de ce syrop avec demie versée de teinture de racine de tussilage et de meum.

Volgens een latere versie zou de « siroop » moeten bereid worden in de maand Juni, alvorens de plant in kwestie (mercuriale) zaad schiet.

Hier lezen we ook dat het geheim aan den Brusselschen geneesheer gegeven werd door den Mohamedaan, bij denwelken hij verbleef en die Ibrahim Napoli heette.

Deze laatste versie werd afgeschreven uit het boek van een man die, door het gebruik van dit middel, 92 jaar oud was geworden en die het zich tot een plicht rekende het geheim van de bereiding van dezen drank bekend te maken.

Wij vertalen de inleiding:

Wie elken morgend een lepel zal nemen van dezen siroop, bereid als hierna beschreven, mag er van verzekerd zijn dat hij, zoolang het Gode zal believen hem te laten leven, nooit een dokter of een apotheker zal noodig hebben, want deze siroop is zoo krachtig dat hij geen enkel bederf noch kwade humeuren in het menschelijk lichaam duldt en alles zeer zachtjes langs onder verwijdert. De geslaagde proefnemingen, die ik er mede deed op mijzelf en op anderen, moeten er ons van overtuigen dat wij geen beter geneesmiddel kunnen gebruiken en ik geloof vast dat het slechts door God kan bekend gemaakt geweest zijn, voor de gezondheid en het behoud van het menschelijk lichaam. Steeds had ik het geheim verborgen gehouden om, door de wonderen die ik uitsluitend met dezen siroop verrichtte, door mijn confraters gezocht en geacht te worden. Dit ben ik dan ook geweest, doch thans, dat ik den leeftijd van 92 jaar bereikt heb, wordt het tijd dat ik aan deze ijdele glorie verzaak en, evenals eertijds de arme dorpeling uit Calabrië dit voor mij deed, geef ik nu op mijn beurt het recept aan iedereen. Ik zal u vertellen bij welke gelegenheid ik het, ten tijde van Karel V, in handen kreeg. Ik werd door Z. M. aangesteld tot dokter van het prachtige leger, dat hij naar Barbarijë zond. Het toeval wilde dat ik ingekwartierd werd bij een ouderling, die, vernomen hebbende dat ik zijn gast zou zijn, mij tegemoet kwam, zich vóór mij op de knieën wierp, God bedankend voor de gunst van zulk een gast te mogen herbergen. Ik hielp den man op die, volgens hij zegde, 132 jaar was en er nog zoo flink uitzag als ware hij maar half zou oud geweest.

(D. III).

De Familie van Ludwig van Beethoven.

In zijn geleerde studie *l'Ascendance de van Beethoven* schrijft M. Ph. van Boxmeer, sprekend over den vader van den meester (wij vertalen) :

« Hij had nog een anderen zoon, Louis Maria, geboren den 2-4-1769, die zes dagen later overleed ; een tweede, Gaspard, leerde muziek en een laatste, volgens M. Van Aerde, die Nicolas-Jean heette, hield zich bezig met artsenijkunde. Wij weten niet welke broeder het was, die den meester, volgens M. Herriot, den zoon Karl achterliet, die hem zooveel leed berokkende.

Hieromtrent geven wij nadere bijzonderheden. Jan van Beethoven had zeven kinderen : 1) Ludwig-Maria ; 2) Ludwig, den toondichter ; 3) Kaspar-Anton-Karl, geboren in 1774 ; Nikolaus-Johann, geboren in 1776 (alle vier hierboven vermeld) ; 5) Anna-Maria-Franciska, geboren in 1779 ; 6) August-Franz-Georg, geboren in 1781 ; 7) Maria-Margarita-Josepha ; deze laatste drie zijn in hun kinderjaren gestorven. De noodlottige neef Karl in kwestie was de zoon van Kaspar-Anton-Karl, vroegtijdig gestorven in 1815, nadat het wangedrag van zijn vrouw (de « Nachtkoningin , zooals Beethoven haar noemde) zijn laatste jaren vergald had. Het

was deze neef Karl die belette dat de familie uitstierf. Hij had een zoon, dien hij Ludwig heette en deze deed op zijn beurt hetzelfde. Deze achter-klein-neef van den toondichter, geboren in 1839, werd in 1872 te Munchen tot vier jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens aftruggelarij. Volgens een nota, waarvan wij jammer genoeg den oorsprong niet konden weervinden, zou de laatste afstammeling van de familie, een zekere Karl-Julius-Maria van Beethoven, geboren te Munchen in 1870, enkele jaren te Parijs verbleven hebben waar hij journalist was ; in 1914 naar zijn land teruggeroepen voor den legerdienst zou hij, in 1917, te Weenen in een militair hospitaal overleden zijn.

(D. H.). ERNEST CLOSSON.

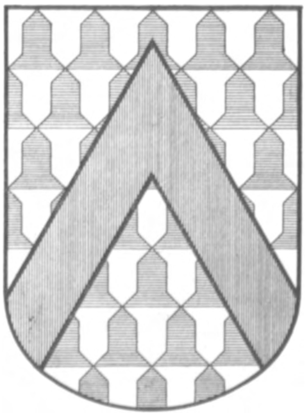

Wapenschild der van Beethoven.

In handschrift nr 63, blz. 49 van het archief van den Heraldieken Raad, legden wij de hand op het wapen der familie van Beethoven: *gevaard van zilver en azuur met keper van keel.*

(D. H.). L. S.

De Warande te Diest.

De Warande te Diest, een goed van 12 hectaren 17 aren 52 centiaren, dat langs drie zijden met een muur omheind is, werd onlangs door dokter Verstappen aan de stad Diest nagelaten, op voorwaarde dat er een park voor het publiek zou van gemaakt worden en dat een lijfrente aan twee dienstboden zou uitgekeerd worden.

Dokter Verstappen, die onlangs overleed, was ongehuwd.

De Warande is een groot park met eeuwenoude boomen, dat eertijds behoorde bij de woning der Nassau's, die daar dichtbij verbleven.

Dank zij de nalatenschap van dokter Verstappen, zal Diest weldra van deze Warande van Willem van Oranje een publiek park maken, waar planten en dieren zich vrij zullen kunnen ontwikkelen en dat talrijke natuurvrienden zal lokken.

Naar verteld wordt zou Leopold I het goed vroeger eens willen koopen hebben. Grootvader Verstappen haalde echter terstond een gordel vol goudstukken uit en betaalde contant. In de Warande bevinden zich oude puinen en wij hebben goede redenen om te gelooven, dat daar het beroemde *Dispargum* van Clovis zou gelegen hebben, dat door A. Wauters te Duisburg-bij-Tervuren gezocht werd.

(D. II.). LOUIS STROOBANT.

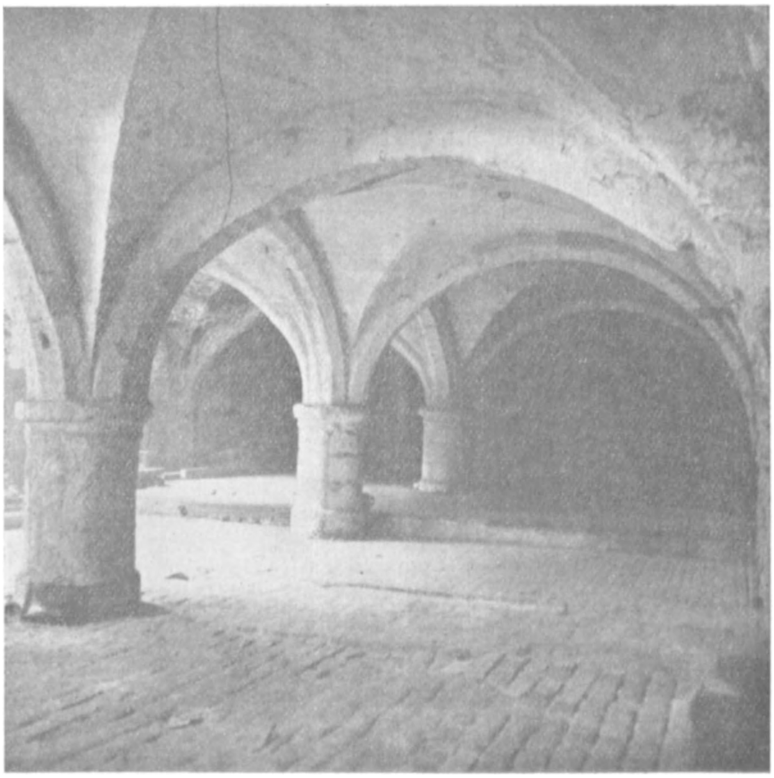

De Onderaardsche Plaatsen in de Goudstraat.

Een lezer drukt zijn verwondering uit over het feit dat wij in dit tijdschrift niets gezegd hebben over de ontdekking van ondergrondsche gewelfde plaatsen, tijdens de werken der Noord-

Zuidverbinding. Dit is zoo. Op het oogenblik dat de ontdekking gedaan werd hadden wij echter niets meer te zeggen, dan hetgeen reeds in de dagbladen of andere tijdschriften verschenen was. Geen enkele lezer heeft ons trouwens hieromtrent iets oorspronkelijks gezonden. Toch meenen wij dat het zijn nut kan hebben hier een foto van gezegde kelders te publiceeren, hetgeen wij dan ook doen.

(D H.)

De Westvlaamsche sproke van den Kindersteen.

(Uit den mond van Vrouwe Célestine (Stennink) Delbol-Synave Warnitz, Brugge, 1919).

« Er was een keer een heelen, grooten steen in Kerlingaland. Mijn betovergrootouders hebben hem nog gezien. Er wierden allerlei dingen van gezeid : de steen was de kies van een reuze geweest, de steen was hillig, d.w.z. hij rustte eertijds op een heuvel en deed dienst bij de religie en ook wil dat zeggen, dat die kei familieheil aanbracht, dat is een soorte geluk, dat aan een heele maagschap toebehoort. Dat geluk heet « heil », omdat het heilig maakt in den oorspronkelijken zin ; het kenmerk van dat heil is, dat het meer heil is voor de geheele familie, dan afzonderlijk voor gij en ik. Grootvader zegde mij : dat heil is doodgegaan. Verder kan ik dat niet uiteendoen.

Er was een tijd, dat Kerlingaland « Moerenland » wierd genoemd. In die vervlogen dagen zwom de steen. Hij had toen nog de gave van te kunnen zwemmen. Het was een steen, ja, maar albinnen zat er licht in en door dat licht kost dien steen drijven in De Moere. Grootvader (Pieter Synave) vertelde mij altijd, dat in nog veel verder vervlogen eeuwen, die steen een ei was geweest, « het ei van de Wereldmoeder » zooals hij zegde. Wij spreken nu van God den Vader, God den Zoon en God den Heiligen Geest, zooals de Kerke ons heeft geleerd, doch vroegertijd spraken de menschen in Zeeland, in de Vlaanders en veel hoogere, ook op Ysland, van Alvader, maar als een diep mysterie wierd erbij geloofd, dat God of Alvader eerst nog Moeder was geweest : « Almoeder » of « Waereldmoeder ». Maar dat is zoo schrikkelijk lang geleden, dat voor onze maagschap er slechts één God is, een Oerbegin, dat terzelfdertijd moederlijk als vaderlijk was. Dat ei, dat later een offersteen wierd, had gedreven op de voorwereldlijke watervloeden en het werd geboren uit Alvader en gelegd door Almoeder. Grootvader zegde ons altijd, dat men op Ysland en op eene groene wei bij de Noordpool daar nauwkeuriger over was onderricht. Ik heb hem daar wel naders over gevraagd, doch hij wist daaromtrent ook verder geen nieuws. Dat ei dreef tot in Sincfal en later wierd het gezien in De Moere, maar het was enkel waarneembaar voor hen, die zuiver van ooge waren, die niet naar slechtigheden hadden gekeken in hun leven. In den Kersttijd wierd het gezien en in Moedernacht gingen boerekeesten er op

uit met een bootje om het te zien drijven op De Moere. Zij leiden dan aan bij een kopwulge en zagen een blauwen smoor over 't water en in dien smoor formeerde zich dat ei, als ware het gezonken op de wateren, onzichtbaar, voor een zooveelsten keer. In dat ei zaten allemaal kindertjes verborgen. Voor die goed zien kost, waren er allemaal kinderkopjes binnen in 't ei opgeklast. Grootmoeder (Maria Synave-Van de Walle) wist daarbij te voegen, dat dit ei eerst zachte was geweest als een vlies en dat 't leven erin kost bewegen. Doch dat vlies was wêer veel eerder gesponnen geworden in den schoot van Almoeder, terwijl ze zat op haar rotsstoel bij de Noorderzon en Alvader haar omarmde en toekeek. Nadat het ei op De Moere zwom en te midwinter wierd gezien, is er duizend jaar gevochten om het ei, maar God liet het ei een harden steen worden, die niet weg te krijgen was. Als de menschen dan niet meer vochten, omdat ze zich van den steen afkeerden, wierd de steen vergeten. Guido Gezelle zegde mij persoonlijk, « de steen ligt in een zompe in West-Vlaander ». Maar het leven is uit dien steen gevlogen, die, naar het schijnt, toch een tijdeken als steen is vereerd, als gewijden, heilaanbrengenden steen, waartegen men geen kwaad vermocht te stellen zonder schade aan eigen ziel te lijden. De kindertjes zijn door den steen, voordat hij heelemaal hard wierd, gelost. Zij rolden weg in heel ons land en liggen in pitten en vlakten verloren. Ook zij zijn steenhard geworden en volgens mijn grootvader van mijn vaders kant (Johannes Warnitz) moeten geleerden, die van eilanden afkwamen, zulke steenen aangesproken hebben met den name « thiotkastien », maar wij spraken onder malkaar over den « Kindersteen ». Als het heel hard vriest, worden die steenen wakker in de Vlaanders en ze murmereeren over onzen tijd. 'k Heb nog eens meer gehoord, dat er in vroegere tijden van die wereldeieren kwamen aandrijven bij onze kust. Mijn eigen moeder (Johanna, Theresia Synave) heeft nog gelezen (gebeden) bij zoo'n steen voordat ik ter wereld kwam. Zij geloofde, dat ze dan brave, wijze kinderen zou krijgen van God. Maar, ik heb menige foute begaan! Gij moet maar peizen, 't is een vertelderinge en nu vertellen ze wat anders. 'k En weet er verder ook niet van ».

1919. (A. I.).

Kantwerksterslied uit Brugge.

(Gezongen door Vrouw Célestine Delbol-Warnitz, opgeteekend door Marcel Van de Velde).

Ey toch! waer trekken zy naer toe,
Die honderd duyzend kantjes,
Die 'k onze meysjes, nimmer moe,
Zie vlechten met haer handjes?
Zy spellewerken in de stêe,
En buyten doen zy ook al mêe,
Onz' Thresekens en Wantjes.

De spinsters hebben lang gedaen,
'k Hoor 't wielken niet meer ronken.
Den vent met zyn rood broeksken aen
Heeft haer die poets geklonken.
Al speelt hy zoo den grooten heer,
Den Franschman draegt geen lijnwaed meer,
Hij heeft zyn geld verdronken.

Toen ik nog een kleyn boontje was,
Deed vader ook in 't linnen.
Terwyl ik in een boekske las,
Zat moeder daer te spinnen ;
En 't spinnewiel en 't weefgetouw
Bevrydden ons van druk en rouw,
Wy konden 't broodje winnen.

Geen wonder, klonk den tikketak,
Dien 't weefgetouw liet hooren,
Zelfs ook in ziekte en ongemak,
My aengenaem in d'ooren.
En 't snorren van het spinnewiel
Was 't gene my nog meest beviel,
Wel ver van my te stooren.

De nyverheid heeft zich verplaetst,
Nu troont zy in de schole.
Ziet eens hoe men daer kletst en kaetst !
't Is regte carambole.
Ziet eens hoe 't kloske wipt en draeyt,
Zoo rap schier als den wind die waeyt,
Het gaet lyk een viole.

Nooyt heb ik raerder spel gezien,
'k Zou my daer blind op kyken.
Ey ! dochtertjes, hoe kan 't geschiên !
Waer vindt men uw's gelyken ?
En wie toch koopt die massa kant ?
Is 't Spangnien, of is 't Engeland,
Die 't geld u op laet stryken ?

O kinders ! God is wonder goed,
Gy mogt Hem wel bedanken :
't Is Hy die 't leven u verzoet,
En al die schoone franken
U winnen laet door heel het jaer.
God is toch wonder goed, niet waer ?
Gy mogt Hem wel bedanken.

Het liedeken is wel van 1840. Ik teekende het op in 1919.

(D. V.).

Boekennieuws.

(België).

Congrès de Linguistique, de Littérature, d'Art et de Folklore Wallons. Luik, Augustus 1939.

Wat de *Folklore* aangaat noteeren wij vooreerst een artikel van G. Laport die handelt over *het nut der plaatselijke monographieën op gebied van folklore en over de methode die hierbij dient gevolgd te worden.* Vraagt een inventaris met afbeeldingen van de oude huizen, bronnen en bepaalde boomen. Wijze waarop de landlieden moeten ondervraagd worden. Herinneringen van de ouderlingen verzamelen.

R. de Warsage spreekt over *het nut van het beschrijven der plaatselijke bedevaarten en over de redenen waarom men beëweg gaat.* Verlangt gedetailleerde beschrijvingen van het bezoek aan de heiligdommen, waar een verplichting bestaat van te drinken of van zich te wasschen aan een naburige bron. Genezende kracht. Het Christendom heeft zich tevreden gesteld met aan het genezend gebaar een zedelijke macht toe te voegen. Lieve-Vrouwebeeldjes aan boomen opgehangen. De vereering gaat tot den boom. Het christendom voegt het beeldje bij den boom. De twee eerediensten worden op elkaar geplaatst. Spreekt over twee Madonna's van Chèvremont. De werkelijke beteekenis der Heiligen (St. Joris, St. Michiel, St. Domitiaan, St. Marcellus, enz.) die den draak neersteken. De «Lumeçon» van Bergen en «la Gargouille» (draak) te Rouaan.

R. de Warsage gaat na *hoe een volkseeredienst ontstaat.* Hij citeert « Sainte Gotte » te Romsée, die de jichtlijders (goutte) helpt. De H. Genoveva die te Grivegnée *Sainte Fiv-lin-ne* geheeten wordt. St. Valentijn te Jupille, die *S. Souweûr* wordt en *li rondî* geneest. Is St. Macraw van Mehan (Mesch) dezelfde als St. Magloire of St. Pancatius, de « grijzer » ? De vrouwen begaven zich naar de collegiale kerk Ste. Croix om er de Heilige *Rwès-Mêle* (Neem het me weg) te bidden, ten einde ontijdig te bevallen. Te Bergen vereert men een *Sainte Matrice* (=baarmoeder). Daar stond nl. een beeld met op een bandje het opschrift : *In honorem matris Dei.* De koster bracht er rechts en links een versiering aan, zoodat alleen het woordje *Matris,* Latijnsche genitief van *Mater* (moeder) zichtbaar bleef. De Lieve Vrouw werd aldus een Ste. Matrice.

Ten einde kwalen aan de baarmoeder te genezen plaatsten de bedevaarsters een omgekeerde teljoor op hun buik om aldus een

cirkel op hun hemd te teekenen, die naderhand uitgesneden werd. Dit stuk stof werd als ex-voto in de kapel gelaten en de vrouwen bleven hun aldus uitgesneden hemd dragen tot volledige genezing bekomen was.

Te Vitrival vereert men *N. D. aux rats* om de *ratten* weg te krijgen. De benaming zou haar oorsprong vinden in een : *Ora pro nobis.*

St. Juliaan de arme te Luik geneest de kinderen die zwakke beenen hebben. de Warsage vertelt van een moeder, die haar kind in volle heiligdom zijn broeksken uittrok, om er als ex-voto iets echt persoonlijks te laten.

Emile Dantinne schrijft *over het nut van de studie van persoons- en plaatsnamen en over hun verband met de folklore.* Hij bespreekt den oorsprong en de vorming der familienamen (plaatsnamen, beroepen, Keltische buigingsuitgangen, eenvoudige voornaam, dier- en plantennamen. bijnamen, enz.).

Wij noteeren : « De plaatsnamen, afgeleid van persoonsnamen, zijn in werkelijkheid bijnamen die in plaats van een vergeten voornaam getreden zijn ; zoo bv. Jamagne van Germanius ; Marenne van Marinius ; Seraing van Serranius ».

Citeert Saintyves, van Gennep en andere folkloristen, sprekend over uit andere streken overgekomen legenden.

LOUIS STROOBANT

L. VERNIERS en J. MULLER, *L'exploration du milieu bruxellois. — Indicateur pédagogique.* Luik, Desoer, 1939. Prijs : 20 fr.

De Bestuurder van de normaalschool Charles Buls, te Brussel, en de Heer Muller, leeraar aan dezelfde inrichting, publiceerden in de reeks : *Plan d'Etudes,* een boek over het zoo verscheiden als rijke Brusselsche milieu. De paedagogische inleiding werd geschreven door den Inspecteur-generaal M. Léon Jeunehomme. In dit kostbaar werk, met voorrede door M. Léon Leclère, vinden we een overvloed van inlichtingen, karakteristieke feiten, oordeelkundige waarnemingen en schilderachtige anekdoten Het lijkt wel of de schrijvers hier gansch de stof verwerkt hebben, zoodat er voor gebeurlijke navolgers wel niet veel te zanten meer zal overblijven.

Het boek, een uiterst kostbare leiddraad voor het onderwijzend personeel van Brussel, wordt ingedeeld als volgt : 1° Physisch milieu, 2° Natuurlijk milieu onder invloed van den mensch, 3° Historisch, sociaal, politiek en administratief milieu. Hier weiden de schrijvers uit over de — niet steeds onvoorwaardelijk goed te keuren — toponymische en folkloristische hulpbronnen. Wij vinden er het volksblazoen, de heiligenlegenden, de volksvertelsels en de oude gebruiken vermeld. De legenden werden met zorg verzameld, doch de schrijvers hebben er den oorsprong niet van geschetst. Ten slotte vinden wij een prachtige bibliographie

over Brussel : geografisch milieu, biologisch milieu, bibliographie betreffende den mensch, betreffende het door den mensch omgevormde milieu, de archeologische en iconographische hulpbronnen, de geschiedenis, het sociaal, politiek en administratief milieu.

Deze flinke paedagogische leiddraad strekt de schrijvers tot eer. Ook wenschen wij hen van harte geluk met dit prachtig uitgewerkte leerplan.

LOUIS STROOBANT.

GEORGES LAPORT, *Pausanias et le Folklore.*

De Grieksche aardrijkskundige Pausanias, die omstreeks het jaar 120 van onze tijdrekening in Klein-Azië zou geboren zijn, bezocht Griekenland, Italië, Syrië en Egypte. Zijn *geschiedkundige omreis* leert ons veel over de zeden en gebruiken van dit tijdperk. We vinden er de eigenaardigste inlichtingen over de plaatsbeschrijving en de tradities van Griekenland.

M. Georges Laport verzamelde uit dit werk gegevens over de eerste menschen, de zondvloeden, de dobbelsteenen, Eskulaap, de zwarte maagden, beelden die zwaarder worden, enz., allemaal verschijnselen waarvan hij sporen in de Waalsche Folklore terugvindt. Het is werkelijk een eigenaardige studie. Ten tijde van het eerste Keizerrijk reeds publiceerde de Grave, die zeer geleerd was, De Republiek der *Elyzeesche Velden*, waarin hij het Paradijs op de oevers van de Schelde plaatst. In alle mythologieën treffen we soortgelijke feiten aan, die toelaten vergelijkingen in denzelfden aard te doen. Dit is ook het geval met de Odinische mythologie. Het is trouwens waarschijnlijk dat alles wat wij gelooven uit het Oosten zou afkomstig zijn. Toch blijft dit nog te bewijzen.

Schrijver steunde op een zeer oude vertaling van Pausanias. Het ware wenschelijk een oorspronkelijke uitgave voor een dergelijk werk te bezigen. De folkloristische bronnen zijn er veel talrijker. De uitg. Budé zou goed doen een nieuwe Fransche uitgave van Pausanias te bezorgen.

LOUIS STROOBANT.

L. HUYGHEBAERT, *Des loups et métis de loups*, Antwerpen, Berchem, *Journal des chasseurs,* 1939.

Schrijver, die gekend is door zijn uitgaven over den Mechelschen schapershond, schenkt ons thans een flinke studie over den wolfshond. Het karakter van den wolf, de verschillende wijzen van er jacht op te maken, de kruising met den hond, tal van geschiedkundige en folkloristische bijzonderheden, worden behandeld in hoofdstukken, die rijk geïllustreerd zijn met afbeeldingen naar oude meesters.

LOUIS STROOBANT

MARCEL VAN HAMME, *Le Mémoire de Goswin de Fierlant pour servir à un plan d'éducation pour les enfants de soldats*. Brussel. *Bull. de la Comm. d'Histoire*, 1939.

Gozewijn de Fierlant, Voorzitter van den Geheimen Raad, die op het einde van de XVIII^{de} eeuw huwde met de dochter van graaf de Neny, was een uitstekend rechtsgeleerde die, onder invloed van de baanbrekende gedachten van Jozef II, belangrijke hervormingen ontwierp. Op zijn aandringen was het dat Vilain XIV er in slaagde de centrale gevangenis van Gent te doen bouwen. In de abdij van Meessen liet hij een weezenhuis oprichten voor de dochters van militairen. Dit boek handelt over de moreele opleiding, die dient gegeven te worden aan *voor den oorlog bestemde* jongens.

LOUIS STROOBANT.

ERENS Dr M. A., O. Praem. *Sint Willibrord*, 254 blz. geïllustr. 1939. Abdij van Tongerloo.

Steunend op de thans gekende bronnen, schetst schrijver ons het leven van Sint Willibrord, vooral beschouwd als verspreider van het geloof. Sint Willibrord heeft machtig veel gereisd en vooral in Nederland en in het Groothertogdom Luxemburg liet zijn verblijf sporen achter. Te Echternach, waar hij een abdij stichtte, gaat te zijner eere nog telkenjare de beroemde dansende processie uit.

Les Dialectes Belgo-Romans, April-December 1939.

Dit tijdschrift, te Brussel uitgegeven door *Les amis de nos dialectes*, brengt een merkwaardige studie van A. Doppagne : *Le parler des lamineurs de la vallée du Hoyoux*. De metaalbewerking in deze streken bestond reeds in de oudste tijden, waarschijnlijk reeds tijdens de Romeinsche overheersching. De speciale uitdrukkingen die door de werklieden aan de pletmolens gebezigd worden zijn talrijk en uiterst eigenaardig *(li Maca, li spat'riye, lamineu, li steûle, li pétrate, li hérpiac, li cramagnère enz.)*. Schrijver legt de beteekenis er van uit en verstrekt allerlei bijzonderheden over deze nijverheid. Het gereedschap van den arbeider (plaat) wordt nauwkeurig beschreven: *li rabot, li rawal'rèce, li palète, li fotche, li croi, li hâvèt, li haverèce, li'èk'nêye a disforner et à cahote, li grêvèsse*.

Kortom, een flinke bijdrage tot de technologie van de ijzernijverheid.

LOUIS STROOBANT.

Le Vieux Liége, Januari 1940.

In dit nummer lezen we het begin van een volkshagiographie door R. de Warsage en een artikel van Albert Buvé over de wijze waarop in Condroz en op andere plaatsen ketelmuziek gemaakt werd.

Oudheid en Kunst, tijdschrift voor Kempische geschiedenis. Brecht, Kempisch museum, 1939.

Van de hand van J. A. V. Ernalsteen: *Documenta Campiniae historica — Keuren.* Legt nadruk op het geschiedkundig, folkloristisch en taalkundig nut van het uitgeven der *Keuren* of plaatselijke gebruiken. Zij zijn aloud en hun Frankische oorsprong blijkt duidelijk uit de bepalingen betreffende het vee, den veldbouw, het gebruik der gemeentegronden, de veenderijen, maten en gewichten, persoonlijke veiligheid en maatschappelijken vrede.

Dr Floris Prims, in *Folklore en Keuren,* bewees reeds het nut van de plaatselijke gebruiken als bronnen voor de folklore. Zij bevatten de geschiedenis van de landelijke beschaving. G. Kurth schreef « als wij maar veel meer dergelijke teksten hadden, waarin zich, met een zeldzame getrouwheid, een thans grootendeels verdwenen sociaal regime weerspiegelt ! »

Dr A. Gielens, Staatsarchivaris te Antwerpen, en Ernalsteen, archivaris van de provincie Antwerpen, publiceeren de *Keuren* van Ekeren en Tielen.

De landelijke wetsbepalingen hebben een gansch bijzonder belang, zoowel door hun oorsprong als door hun inhoud. Naar Frankisch gebruik werden zij opgesteld door de gemeenschap en slechts schriftelijk vastgelegd in de XVde eeuw.

Vooraleer bezit te nemen van de Heerlijkheid moest de Heer vóór de vergaderde gemeente plechtig zweren dat hij de plaatselijke *Keuren* zou eerbiedigen en onderhouden.

LOUIS STROOBANT

Eigen Schoon en de Brabander, Merchtem, Nr 12, 1939.

Mertens en Pauwels, *De Folklore van het varken* (vervolg). Handelt over de in Brabant waargenomen gebruiken, die het slachten voorafgaan.

Dr Jan Lindemans, *Oude Brabantsche Geslachten :* de Keyser. Flinke genealogische studie over de familie de Keyser uit de omgeving van Opwijk (XVde tot XVIde eeuw). Schrijver vergeet niet zijn bronnen aan te geven en illustreert zijn artikel met een afbeelding van een wapenschild van de familie in kwestie.

F. De Ridder, *Historiek der straten van Tienen.* Brengt het vervolg van de beschrijving der straten en huizen. Geeft ook bijzonderheden aan over de familie van burgemeester Immens uit de XVIIde eeuw. De familie Immens was van adellijken bloede. Van hen vinden we een onuitgegeven genealogie in het archief van den heraldieken Raad, Handschr. nr. 187.

LOUIS STROOBANT.

Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore, 1939, 3de aflevering.

Dr A. Gielen, *Oorkonden betreffende het beleg van Antwerpen*. Publiceert geheime brieven, die omstreeks 1585 geschreven werden aan den Prins van Parma.

J. Van In, schrijft over *Maria- en Heiligenvereering te Lier*.

J. Cornelissen brengt verslag uit over de te Deurne georganiseerde *Molententoonstelling*. Schrijver legt nadruk op het schilderachtige en op het folkloristische der windmolens, die meer en meer verdrongen worden door inrichtingen die electriciteit als drijfkracht gebruiken. Al is hier sprake van vooruitgang, toch wordt het landelijke schoon er door geschaad.

L. S.

Taxandria. VIIde deel, 1939, nrs 3-4.

J. C. Jansen geeft ons, in den vorm van kalender, een typisch beeld van het Turnhoutsche volksleven. P. L. Dupont publiceert documenten over de vroegere valkenjacht te Arendonk.

Bulletin de la Société Royale Belge d'Anthropologie et de Préhistoire. Deel LII, 1937.

Het Bulletijn verschijnt wat later dan voorzien. Wij noteeren er Buyssens, *Les trois races de l'Europe et du monde*, een studie die door Dr L. De Keyser streng wetenschappelijk gecritiseerd wordt, alhoewel hij de uiterst lofwaardige krachtsinspanning van den schrijver weet te waardeeren.

De Secretaris-generaal, M. L. De Keyser herinnert aan hen die heengingen : E. Rahir, M. Colette en S. Sergi, wier aandenken in de vereeniging zal bewaard blijven. Achtereenvolgens wordende werken van de H.H. Minnaert, Marinus, Liotard, Mortier, Hasse, de Munck en Lavachery besproken.

Florent Mortier bestudeert in *Les Mongols* de verscheidene stammen *Che-wei*, waartoe de *Moug-on* of *Mongolen* behoorden, een tak der *K'i-tan* die woonden in de bergachtige streken uit het Noorden. Hun tribale, Chineesche, Lamaïsche organisatie wordt in afzonderlijke hoofdstukken besproken. Schrijver bestudeert achtereenvolgens met de hem eigen bevoegdheid de Mongolen uit China, Transbaïkalië, Siberië, Rusland, Afganistan, alsook de gemongoliseerde volkeren uit Bretagne (Bigoudens).

Maertens de Noordhout spreekt over *een oorhanger, vervaardigd uit een slagtand van een everzwijn*. Deze werd gevonden bij het uitbaggeren van de Schelde tusschen Schellebelle en Schoonaarde, waar reeds tal van prae- en protohistorische voorwerpen aan het licht kwamen. G. Hasse heeft het over een *Eskimoslede in het Vleeshuis te Antwerpen* (platen). Deze eigenaar-

dige slede werd vervaardigd uit beenderen en ivoor van walrussen.

G. Hasse, spreekt verder over *een bewerkt hertengewei uit het bronzen tijdperk* (platen). Dit stuk werd gevonden bij de werken aan de Dijle te Mechelen.

G. Hasse handelt over *valsche silexsteenen die in België vervaardigd werden* (plaat). Hier is sprake van voorwerpen uit de verzameling van dokter Adriaen te Poperinge.

G. Hasse: *prae- en protohistorisch Wulpen*. Beschrijft scherven uit het ijzeren tijdperk III en IV, op twee meter diepte aan de steenbakkerij te Poperinge door dokter Adriaen gevonden.

E. de Munck verzamelt *materieel voor de studie van de door den voorhistorischen mensch gebruikte grondstoffen.*

F. van Hoeter, *Note relative à la classification*, komt op tegen de veralgemeening van het dateeren van de Acheueleensche, Mousteriaansche en Magdaleensche typen, woorden die alleen een geographischen naam kunnen aangeven zonder daarom noodzakelijk te wijzen op een synchronisme.

LOUIS STROOBANT.

Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, uitgegeven door de Koninklijke Academie voor Oudheidkunde van België. Antwerpen, 1939, Nr 4.

Simone Ansiaux schrijft *over de stukadoors van Karel van Lorreinen,* een studie over de plafonds van het Prentenkabinet, van Mariemont en elders in België door Carlo Pozzi, Raspador, Etienne Scaron, Spinedi, enz. op het einde van de XVIII^de eeuw.

G. Van Doorslaer bespreekt *palmhouten beeldhouwwerk, uitgevoerd te Mechelen in de XVII^de eeuw* (platen). Identificeert werken van vander Veken, van Luc Faid'herbe, van Frans van Loo, van Maria Faid'herbe en van Jan van Doorne III.

H. R. A. Parmentier, *Bronnen voor de geschiedenis van het Brugsche schildersmilieu in de XVIe eeuw* (vervolg). Archivalia betreffende Gijsbrecht van Zoom, Kollaart en Pieter Puzeel.

LOUIS STROOBANT.

Bulletin de la Société des Américanistes de Belgique, Brussel, December 1939.

In dit interessante tijdschrift noteeren we: *Le manteau de plumes dit « De Montezuma »* door Marguerite Calberg. Deze « pluimen mantel » komt voort van het Arsenaal van het Hof, Naamsche straat. Met de grootste zorg heeft schrijver het archief geraadpleegd en uiterst nauwkeurig wordt de techniek beschreven van de vervaardiging van dezen mantel, die zou dateeren uit het begin der XVI^de eeuw. Keizer Karel zou hem geschonken hebben aan Margaretha van Oostenrijk (platen).

G. Wenziner, *L'influence Toltèque sur l'Art Totanaque,* beschrijft nauwkeurig de pyramide in hel-grijzen steen van El Tajin.

Dit Mexicaansch monument bezit gebeeldhouwde friezen die zich over een groote oppervlakte uitstrekken, zonder onderbreking van emotie of beteekenis. Op de afbeeldingen gebeeldhouwde steenen hoofden van de totonische beschaving (Tolteekschen invloed) van Jalapa, ten W. van den staat Veracruz, alsook terra-cottabeelden uit het Z. O. van denzelfden staat.

LOUIS STROOBANT.

Institut archéologique du Luxembourg. Annales, Aarlen, 1939.

Ch. Dubois, *Le Luxembourg préhistorique et protohistorique.* Met een groote bevoegdheid spreekt schrijver de geschiedenis van Luxemburg, te beginnen met het palaeolitisch tijdperk. Per gemeente geeft hij de ontdekkingen aan die gedaan werden Vooral interessant is het hoofdstuk over de polijststeenen van La Roche, La Cuisine, Hollange, Courtil-Bovigny, Saint-Médard.

V. Balter en Ch. Dubois, *Chaussée Romaine d'Arlon à Tongres.* Goede monographie over dezen Romeinschen Heirbaan, die door de schrijvers over gansch zijn lengte gevolgd werd.

G. Martin leidt ons binnen in de werkplaats van een Belgo-Romeinschen pottenbakker te Hambresart, in de 1ste eeuw (plaat). Schrijver slaagde er in, aan de hand van de werken van Ritterling, Breuer, Oswald en Pryce, den juisten ouderdom der scherven te bepalen.

F. Bourgeois, *Le Moulin Joly.* Geschiedenis van een alouden molen, door een rijken amerikaan in een bekoorlijk villaatje herschapen.

Dom T. Rejalot publiceert het vervolg en het slot van den analytischen inventaris der briefwisseling van dom Spirlet.

LOUIS STROOBANT.

H. O. K. *Orgaan van Hoogstraten's oudheidkundige Kring,* 1939, III.

J. Lauwerys, *Hoogstraten in den Patriottentijd* (platen). De geleerde professor J. Lauwerys geeft, steunend op archiefstukken, een uiteenzetting van de gebeurtenissen uit dit gedenkwaardig tijdperk. Als aanhangsel volgen uittreksels uit het onuitgegeven dagboek van pastoor J. C. Lievens, geboren te Hoogstraten, waarin sprake van vander Noot, van den vrijheidsboom en van den slag bij Turnhout.

Dr J. Squilbeek, *Meester Laureys.* Deze Meester Laureys was niemand minder dan een Keldermans, zoon van Antonius II Keldermans († 1515) en van Barbara van Hamme. Hij werd baas van het *steenkappersambacht* te Brussel in 1485. Samen met zijn zoon werkte hij mede aan het stadhuis van Gent en aan het Paleis van den Grooten Raad van Mechelen. Hij was eveneens werkzaam te Averbode en aan de plans van de Kathedraal van Antwerpen.

Deze studie van Dr J. Squilbeek werpt een nieuw licht op de activiteit op kunstgebied van de Keldermans en vooral op deze van Laureys Keldermans.

LOUIS STROOBANT.

La Vie Wallonne, Luik, 15 November 1939.

Brengt een uitstekende monographie van het dorp Mevergnies (eertijds Miewregien, Meuregvien, Meuvregnies, Merverguves) in de streek van Ath, door M. Van Haudenard.

Vele kloostergemeenten (Auchin, Nijvel, Liessies, Oignies) bezaten er eigendommen. Een ridder Bauduin de Miewregien wordt vermeld in 1218.

De abdij van Liessies, die groote bezittingen had in de kastelnij Ath, bezat, sedert 1131, een allodium te Mevergnies, geheeten *le Lohia* (1180), *Le Loe, La Lowe, La Lauwe.* Wij meenen dat hier sprake is van een *loo, lucus* of heilig boschje waarin terecht een begraafplaats mag gezocht worden, evenals in alle *loo* der Kempen.

LOUIS STROOBANT.

H. O. K. *Hoogstraten's Oudheidkundige Kring*, 1939.

J. Lauwerys, *De Slag bij Hoogstraten in 1814.* Verhaal van den veldslag tusschen Pruisen en Franschen. Deze laatsten maakten er twee kanonnen buit. De soldaten verloren er duizenden soldaten vóór Antwerpen, dat verdedigd werd door Carnot.

J. Squilbeek, Jan van Grasen. Handelt over een onbekenden beeldhouwer, die als *antropoformite* bestempeld wordt, hetgeen du Cange verklaart als « *statuarius qui humanas formas effingit* ».

LOUIS STROOBANT.

Oudheid en Kunst, Brecht, 1939.

Dr Van Doorselaer, *Verdwenen Klokkenspelen in de Antwerpsche Kempen* (platen). Vermeldt de beiaarden van Hoogstraten, Lier, Postel, Tongerloo, Waalem.

L. S.

Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas (tweetalig), St-Niklaas, 51ste deel, 1939.

P. Janssens, *Kantteekeningen over Bazel-Waas.* Geschiedenis van de XVIde eeuwsche kerk. Inventaris der grafsteenen. Opschriften. Bijzonderheden over de meisjesschool van Bazel, het hospitaal, Servaas van Steelant, heer van Winckerke en baljuw in 1562 (Medaille van van Steelant).

R. De Groodt, *D'Hauwmeulen, de familie Snouck, het Schaliënhuis, het kasteel Gallo de Salamanca, het kasteeltje Ysebrant* te Melsele, met genealogische fragmenten.

LOUIS STROOBANT.

Cercle archéologique du Canton de Soignies. Zinnik, VIIIe deel (zonder datum).

A. Chocqueel geeft *Gedachten en beschouwingen over het neolithisch tijdperk aan de Belgische zeekust.* Zet de meening vooruit dat de behouwen silexsteenen, die gevonden werden te Pittem, Enselgem, Dentergem zouden vervaardigd zijn met behulp van scherven van zwarten silex, van de Fransche kust naar de Belgische overgekomen.

L. Destrait, *Des hobettes entourant la collégiale de Soignies.* Hier is sprake van de slagerswinkeltjes, in het begin van de XVIII^de eeuw rond de kerk gebouwd door het Kapittel van de collegiale kerk en die zich over gansch de breedte van de Groote Markt uitstrekken. De burgers van Zinnik verzetten zich hiertegen.

L. S.

Conférences et Théâtres, Brussel, December 1939.

J. Mirval schrijft over *Le Carillonneur de Bruges,* het meesterwerk van Rodenbach. Verslag over de voordracht met gezichten op Brugge en Veurne, gegeven door M. Mirval.

Francis de Villers behandelt de eerste voorstelling van *Louise* (portret van Gustave Charpentier). Flinke critische studie over de beroemde opera van Charpentier.

Ch. Desbonnets, herdenkt het derde eeuwfeest van *Jean Racine* (portret). Causerie over de voorname rol gespeeld door dezen grooten dramaturg, die tevens ook een mensch met een edel hart was.

L. S.

(Buitenland).

STEINITZ W. *Ostjakische Volksdichtung und erzählungen.* 1e deel, 460 blz. Opétatud eesti selts. Tartu 1939.

Studie over de spraakkunst der Ostjaken en integrale uitgave van de traditionneele literatuur van deze bevolking in de oorspronkelijke taal. Het werk bevat een Duitsche vertaling van de overgedrukte oorspronkelijke werken. Het spraakkundig commentaar werd eveneens in het Duitsch opgesteld.

Revue anthropologique, uitgegeven door de leeraars aan de « Ecole d'Anthropologie » te Parijs. Parijs, Nourry, 1939.

E. Leblanc: *De l'indice facial supérieur et du rapport harmonique de la tête et de la face chez les Berbères de l'Afrique du Nord.*

Dr A. Thooris, *Réflexe de but et racisme*. Legt nadruk op het mechanisme der menschelijke reflexen en op hun individueel en sociaal nut.

Dr P. Russo, *Observations anthropologiques sur la hauteur apparente de la rima pudenti. Rapport avec les tempéraments.*

De schijnbare hoogte van de schaamspleet ($N = \frac{h\ 100}{H}$), waarvan de variaties nog nooit bestudeerd werden is een belangrijke factor bij het aangeven der morphologische kenmerken.

LOUIS STROOBANT.

Revue de l'Avranchin, Bulletin de la Société d'archéologie d'Avranches (Manche), 1939.

L. C. spreekt over *de wegen in Neder-Normandië in den tijd van den heer de Gouberville*. Uittreksels uit het dagboek van Gilles de Gouberville in de XVIe eeuw.

J. Seguin brengt een eigenaardige bibliographische bijdrage met zijn studie over *de te Parijs gevestigde en uit het departement van « La Manche » afkomstige handelaars in oude en in nieuwe boeken, uitgevers en prentenhandelaars.*

René Herval, *Normandische koningen en Arabische dichters*. Flink gedocumenteerde studie over het Arabische lyrisme.

Sacey. Eenigszins romantisch opgevatte geschiedenis van deze eigenaardige gemeente, te beginnen met het Gallisch tijdperk.

LOUIS STROOBANT.

Sinte Geertruydtsbronne, Breda, 1939, aflevering II.

C. Slootmans, L. Merchelbach, van Enkhuizen, *Kerkelijke geschiedenis van Halsteren in 1600* (vervolg). Met talrijke teksten.

H. Levelt, *Amsterdam, Bergen-op-Zoom verdacht van « Seditieuse Libellen »*. De gewezen archivaris van Bergen-op-Zoom verhaalt ons politieke gebeurtenissen uit het einde van de XVIIIe eeuw.

J. R. W. Sinninghe, *Sprookjes en volksvertelsels van Noord-Brabant*. Zeer aantrekkelijke en boeiende lectuur.

LOUIS STROOBANT.

Wiener Zeitschrift für Volkskunde, (vroeger *Zeitschrift für österreichische Volkskunde),* uitgegeven door de Vereeniging voor Folklore te Weenen, door M. en A. Haberlandt, 44e jaargang, 1939.

A. Schipflinger, *Volkserzähler im Brixental.* Zoekt den oorsprong op van de volkstradities, saga, gebruiken, liederen en bijgeloof.

A. Haberlandt, *Zu den aufgaben der Volksforschung in pannonischen Raum.* Ethnografische studie over Magiaren en Kroaten.

LOUIS STROOBANT.

Rheinische Vierteljahrsblätter, Bonn, 1939.

F. Petri (van Keulen) : *Offener Brief an einen wallonischen Gelehrten.* Brief aan professor Wilmotte (uit Luik) over de grenzen van het germanisme.

Groot hertoglijk Instituut, afdeeling linguistiek, folklore en Toponymie. Luxemburg, 1939.

Comes, *Idiomatik der Echternacher Mundart Buchstabe M* Het dialect van Echternach vertoont meer gelijkenis met het Vlaamsch dan met het Duitsch. Dient hier een survival van het Frankisch der Ripuaren in gezocht te worden ?

N. Pietschette, *Der Luxemburger Dorfsschuster,* met een woordenlijst en folkloristische bijzonderheden.

H. Rinnen, *Hausnamen Oeslinger ortschaften.* Eigenaardige vormveranderingen van familienamen.

LOUIS STROOBANT.

Folk-Lore, being the quarterly transactions of the folk-lore society. London, December, 1939.

L. V. Grinseli, *Scheme for recording the folklore of prehistoric remains.* Geeft de uiteenzetting van een uitgebreid onderzoek in den aard van het *Corpus du Folklore Préhistorique,* in 1934 door Saintyves uitgegeven.

Schrijver geeft de methode van het onderzoek aan, dat door de briefwisselaars op eenzelfde wijze zou dienen gedocumenteerd te worden. Hij maakt een bibliographie op over dit onderwerp, waarin voor Frankrijk voorkomen : S. Reinach, P. Sébillot en P Saintyves.

In de vragenlijst moesten voorkomen :

Animals (aangeven van woonplaatsen van draken, enz.), *Arthur,* naam van koning Arthur verbonden aan sommige megalithen. *Assemblies and Moots* (Thing of vergaderplaatsen ?). *Battles* (bijzonderheden betreffende oude veldslagen). *Bridestones.* Kunst-

matig of niet aangebrachte megalithen. *Calender Customs.* Of de megalithen getuigen zijn van sommige plechtigheden op bepaalde data. *Christianisation.* Of naderhand op deze reuzensteenen een kruis aangebracht werd. *Change of Site.* Of de steenen zich op een geheimzinnige wijze verplaatsen. *Civil Wars.* Of de steenen opgericht werden als herinneringen aan oorlogen of troebelen. *Countless Stones* (vermeldt *Stonehenge*). De tradities die betrekking hebben op deze plaatsen. *Curative Property.*. Geneeskundige eigenschappen van bepaalde megalithen. Ceremoniën waaraan de patiënten onderworpen worden. .Of er openingen bestaan waar men den zieke doet doorheen kruipen. *Danes.* Of men meent dat deze steenen door de Denen opgericht werden (dit wat Engeland aangaat). *Devil.* Of de oprichting er van aan den duivel toegeschreven werd. *Druidt* ofwel aan de druiden. *Fairies.* Verondersteide aanwezigheid van elfen, gusten. Invloed ten goede of ten kwade. *Fecundity.* Vruchtbaarmakende bevruchtende eigenschappen, aan deze steenen toegeschreven. *Ghosts.* Verband met voorhistorische werkplaatsen. *Géants.* Is er geen sprake van reuzen bij de oprichting der megalithen ? *Grim.* Opgericht door den duivel ! *Haugmanstones.* Legenden die betrekking hebben op deze megalithen. *Histo rical Persons.* Steenen die den naam dragen van geschiedkundige personen. *Hoar Stones.* Legenden over deze reuzensteenen. *Holed Stones.* Uitgeholde steenen. *Immovability.* Aantal paarden die men beweert gebruikt geweest te zijn om den steen te verplaatsen. Plaatsverandering bij nacht. *Imprints.* Indrukken van voeten klauwen, handen van den duivel. *Legendary Personages.* Vermelding van legendarische personen (Robin Hood, Merlin, enz.). *Maiden.* Vorm en element. *Male and Female Principles.* Geslacht dat aan de megalithen toegeschreven wordt. *Movement.* Steenen die dansen, die gaan drinken. Wanneer ? *Oaths.* De steenen van Odin van Orkney. *Offerings.* Offeranden — welke en wanneer — aan de steenen gebracht. *Oracles.* Steenen die schommelen en waaruit voorteekenen afgeleid worden. *Petrification.* Steenen die niets anders zouden zijn dan versteende personen. Welke ? *Sanctity.* Steenen of rotsen met een opening, waaruit onweders of andere rampen komen. *Skirtful, Lapful or Apronful of Stones.* Steenen aangebracht door vrouwen wier voorschoot scheurde. *Sleeping Warriors.* Legenden die betrekking hebben op megalithen die bloed verlangen in verband met liefde en zegepraal. *Sound.* Steenen die klanken voortbrengen. *Treasure.* Verborgen schatten onder steenen. Koffers met goud gevuld. Opzoekingen in stilte. De schat dringt dieper den grond in wanneer de zoekers spreken. *Underground Passages.* Tradities die betrekking hebben op onderaardsche gangen die twee of meer plaatsen met elkaar verbinden. *Water.* Legenden die betrekking hebben op verdronken steden. *Wishing.* Horizontale steenen met holten. *Witches.* Steenen die de plaats aanduiden waar heksensabbath of vergaderingen van duivelen plaats hadden.

Verder volgen vragenlijsten ovér de *Thunderbolts* (donder-

steenen). Genezende of voorbehoedende eigenschappen. *Arrowheads,* als amulet gebruikte behouwen steenen. *Spindleworls and other Holed Stones.* Voorbehoedmiddelen tegen de nachtmerrie.

Het staat vast dat een onderzoek, volgens een zoodanig methodisch opgesteld programma, een vollediger corpus zou opleveren dan dit van Saintyves. Wij drukken den wensch uit het werk te zien ondernemen door : *De Brabantsche Folklore* of door de *Belgische vereeniging voor Anthropologie en Voorgeschiedenis*

Wij stellen voor hierbij door een overeengekomen teeken de megalithen op de kaart van België op 1/20000^{e} aan te duiden. Zoo mogelijk de afmetingen der steenen en hun geologische samenstelling. De correspondenten zouden hun mededeeling moeten onderteekenen.

LOUIS STROOBANT.

Archivio per la recolta e lo studio delle tradizioni popolari italiane, XIVe jrg., n^{rs} III-IV, Juli tot December 1939.

Brengt artikels van *R. Corso* over de tradities die betrekking hebben op den olijventeelt ; van *Tederschi* die het vervolg publiceert van de Sicilische godsdienstige volksliederen ; van *Vernole,* over de Passie volgens de Salentijnsche volkstraditie ; van *Proto* over de begrafenisgebruiken in Calabrie, enz.

Rig, Tidskrift utgiven ar föreningen för Svensk Kulturhistoria. Stockholm, 1939.

Arthur Norden, *Hällristningarna i forskningen ljus.*

Eindelijk heeft men de teekeningen op de rotsen in Scandinavië en in het N. van Rusland bestudeerd. Men onderscheidt er twee groepen. De oudste werden op de rots gegraveerd met behulp van bronzen werktuigen. Zij werden bestudeerd door Sverre Marstrander, die kortelings de uitslagen van zijn onderzoek zal publiceeren. De oudste groep teekeningen heeft betrekking op de *kunst van het jagen:* « veidekunst ». Het zijn impressionnistische magische voorstellingen van dieren die meestal gekleurd werden, vooral in Zweden. De groepen van jongeren datum zijn niet gekleurd doch gestippeld. Dergelijke teekeningen op rotsen komen in gansch Noorwegen voor. In Zweden treffen we negen groepen van dergelijke gravures aan, die opklimmen tot het steenen tijdperk, van 8000 jaar vóór Chr. tot aan het neolithicum.

Kustica Vilkuna, *Kaka sökei maka.* Dit zijn ronde schijfjes brood of suikerkoek, waardoor men een stokje of een koordje steekt om ze aan een tak van een boom op te hangen. Dit folkloristisch gebruik uit Scandinavië en Finland, wordt beschouwd als een behoedmiddel tegen de kwade hand.

LOUIS STROOBANT.

Eesti rahvaluule archiivi toimetused Kirjastus-osaühing « Kultuurkoondis ». Tallinn, 1939.

Oskar Loorits, *Endis-Eesti elu-olu. Lugemispalu Kaluri ja meremeke elrest,* 344 blz. platen. Flink gedocumenteerde studie over de vischvangst in Esthland.

Het water brengt het graan en den welstand in het heim.

De dronken visscher valt in de golven en eindigt met drinken.

Een priester gaat in een bootje om den stroom te wijden en om de watergeesten te smeeken de menschen niet te verdrinken

De geest der zee verschijnt bij valavond aan de visschers, onder de gedaante van een schip, een wolf, een paard, een kind, een vlam.

Een hevige bui doet visch uit de lucht regenen.

De duivel gaat visschen en valt in het water.

Een dronken Pope zegent de Peipsi (?) en valt in het water.

Schoonmoeder, geef mij den ketel om den visch te koken.

Een visscher beveelt een jong meisje hem in een melkemmer klein bier te schenken. Uit de baren komt een dame die hem beveelt te drinken en zijn netten op deze plaats uit te werpen. Een schipper roept dat hij ook wil drinken. Een sirene verklaart dat men in de diepten der zee een wagen smeedt, die hen naar de hel zal leiden.

Een jong meisje verschijnt uit de golven en brengt een visscher mee, wiens hoofd zij in haar voorschoot verbergt.

De visch kan tot geneesmiddel dienen.

Wanneer de zee geen visch geeft kan men zijn eigen graanveld ploegen.

Inwoners van Ruhnu komen aan den koning verkoopen te Tallin en bieden vet van den zeehond te koop aan.

Tijdens het smokkelen van zout per schip betoovert men den wind.

Een jong meisje steekt een voorwerp in den zak dat op het strand gevonden werd. Het voorwerp zwelt echter op. Het meisje werpt het in een oven. De oven ontploft.

Aan de monding bij Parnu kwam een walvisch aan, wiens bloed de zee rood kleurde.

Een visscher landt op een zandbank. Hij steekt vuur aan doch de zandbank beweegt : het was de rug van een walvisch. Elders beweert men dat het de zeeduivel is.

Koeien komen uit de zee om op het land te weiden. Zij worden bewaakt door sirenen. Enkele dezer koeien werden door de kustbewoners gevangen. Dieren die hieruit gekweekt werden waren uitstekende melkgeefsters.

De *Klabautermann* (Kabouters = nutons = poulpiquets = kobolde) zijn de geesten van schepen.

Reis aan boord van den hemel of de dooden begeven zich naar de hel.

N. B. *Talinn,* hoofdplaats van Harjumaa is een haven aan de Baltische zee.

Te oordeelen naar zijn Folklore is de Esthlandsche visscher een moedig en vreedzaam, eenvoudig en bijgeloovig man. Hij gelooft aan zeegeesten, sirenen, duivelen, klabautermann. Hij is dikwijls verslaafd aan den drank en neemt zijn toevlucht tot magische practijken om een rijker vangst te bekomen.

LOUIS STROOBANT.

Opetatud Eesti seltsi Aastaraamat. IIe deel, 1937, 268 blz. geïllustreerd, 1939.

Het tweede deel van het jaar 1937 der Annalen van de Esthische Letterkundige Vereeniging verscheen slechts in 1939. Ongetwijfeld wordt in Esthland alles wat geschreven wordt als letterkundig beschouwd, want in feite bevatten deze Annalen uitsluitend geschiedkundige, oudheidkundige en folkloristische studiën.

Aldus treffen wij hier een belangrijk artikel aan van Elmar Päss over de gebruiken bij overlijden en begrafenis. Een ander artikel door Walter Anderson beschrijft een verzameling muntstukken, waarin stukken voorkomen van graaf Albert III van Namen (1037-1105), van Keizer Hendrik II (1014-1024) geslagen te Dinant, van Koenraad II (1024-1039) geslagen te Tielt. Een reproductie wordt gegeven van een te Dinant geslagen muntstuk.

Rahvapärimuste selgitaja Eesti rahvaluule arhiivi väljaanne, Tartu, 1939.

Amanda Raadle, *Rahvaluulekogamisest Saaremaal.* Folkloristische zanten uit Saaremaa.

R. Viidalepp, *Jutustaja aan Toompalu* (portret). Levensbeschrijving van een vertelster van legenden.

L. S.

Convorbiri Literare, 72e jaargang, n^rs^ 6 à 9, Juni tot September 1939. Boekarest.

Deze oude Roemeensche revue, waarin alle vraagstukken behandeld worden die in verband staan met het intellectueel leven van het land, wijdt een vierdubbel nummer van 750 blz. aan Milrai Eminescu, een persoon die een belangrijke rol speelde in de Roemeensche samenleving.

De Folkloristische Beweging.

Folklore en Gastronomie.

Van 11^n tot 21^n Januari werd in het Paleis voor Beeldende Kunsten een salon gehouden dat den naam droeg : Folklore en Gastronomie. In feite waren er slechts voedingsproducten te zien, tentoongesteld in een omgeving, waarin men, met veel goeden wil, enkele schilderachtige hoekjes van Oud-Brussel kon herkennen. Deze stands werden gehouden door figuranten wier kleedij eerder aan fantasie deed denken, dan aan een streven naar een trouwe weergave van een voorbij tijdperk Daar het hier ging om een liefdadigheidswerk, kunnen wij niet anders dan ons verheugen zoo de opbrengst loonend was, maar toch betreuren wij dat bij deze gelegenheid het epitheton « folkloristisch » gebezigd werd.

Sneeuwsalon.

In het Sneeuwsalon, dat kon bezocht worden in het Park van Brussel en dat ongetwijfeld niet als folkloristisch bedoeld werd, merkten wij nochtans een werk op dat verdiend vermeld te worden, daar het ons deed denken aan het zandtapijt. In plaats van, zooals de anderen, in een dreef of op een open plaatsje een monument te boetseeren, had kunstenaar Kerels op een grasperk een grooten bloemtuil gemaakt alleen met de sneeuw te kleuren.

Het Feodaal Kasteel van Beersel (Brabant).

Dank zij de restauratiewerken, die in 1928 begonnen werden, is thans het feodaal kasteel van Beersel, in de 13^e eeuw tusschen Ukkel en Lot, bij Brussel, in een schilderachtige vallei opgericht, voor het publiek toegankelijk.

Deze burcht, die verwoest werd en sedert een eeuw in puin lag, is nu een bezoek overwaard voor alwie belang stelt in geschiedenis en oudheidkunde, voor toeristen, kunstenaar, leeraars en studenten.

Het is inderdaad een der zeldzame kasteelen waar gansch de defensieve inrichting van de 13de à 15de eeuw bewaard bleef : grachten, ophaalbrug, valpoort, schiet- en werpgaten, kasteelen, borstweringen, wachttorentjes, valgaten, bevoorradingsarsenalen voor kruisbogen, pijlen, steenen en allerlei werptuigen die gebruikt werden bij een belegering.

Dit versterkt kasteel, in de vlakte gebouwd en omgeven met water, toovert met zijn torens, zijn wallen, zijn slot- en wachttoren, allerhande dramatische tooneelen voor den geest uit

het leenroerig tijdvak, uit het leven tijdens de Middeleeuwen. We zien in verbeelding de dappere ridders, de kasteelheeren en edelvrouwen, de kruistochten, de valkenjacht, de steekspelen, minnezangers en minstreelen, lijfeigenen, de naar willekeur heerendienst- en schatplichtige laten, het hooger- en lager gerecht, den schandpaal, den galg, de vergeethoeken enz...

Het « Bethleem » van Verviers.

De eigenaar van het « Bethleem verviétois » heeft er onlangs in toegestemd zijn bezit af te staan aan het Museum van Verviers. Hiermee is het voor vernieling gevrijwaard. In een zaal van het Museum kon het bewonderd worden door het publiek van Kerstmis tot op 7ⁿ Januari. Het was eveneens toegankelijk 's Zondags en 's Donderdags en werd door duizenden personen bezocht.

De Silexgroeven te Spiennes.

Er was sprake van opnieuw opzoekingen te doen in de silexgroeven te Spiennes. Een krediet van 12000 fr. zou voor 1940 gestemd geworden zijn.

De Vogels van België.

De Commissie van het Patrimonium van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum verzocht ons onze lezers mede te deelen dat onlangs een vierde reeks kaarten met afbeeldingen van vogels verscheen. Deze kaarten werden genummerd 151 à 200.

De eerste drie reeksen doen zich voor als volgt :

Kaarten 1 à 100 stellen vogels voor die in België door de wet beschermd worden, nl. een groep insecteneters, de Spechten, de Uilen en ten slotte de zeevogels: zeezwaluwen en meeuwen.

Kaarten 101 à 150 brengen afbeeldingen van de dagroofvogels (27 soorten) en een gedeelte der zaadetende vogels.

De nieuwe reeks, nrs 151 à 200, brengt de overblijvende zaadeters (14 soorten) : de zwaluwen (8 soorten) ; de bonte ekster en de klapekster (5 kaarten) ; de mooie reeks lijsters (12 kaarten) ; enkele verscheidene soorten, waarbij de bijenwolf, de scharrelaar, de ijsvogel ; ten slotte 3 soorten duiven en de tortelduif.

Niet alleen zijn deze kaarten totnogtoe ongeëvenaarde leermiddelen voor de jeugd, ook voor de volwassenen bieden zij een eenige gelegenheid om zonder moeite de vogels van elkaar leeren te onderscheiden en aldus hun wandelingen en uitstapjes te veraangenamen.

De prijs, 15 frank voor 50 kaarten of 3 fr. per zakje van 10, kan behouden blijven. Aan hen die zouden twijfelen om de gansche verzameling te koopen worden kaarten naar keuze aangeboden aan 0.30 fr. per stuk, opdat zij aldus de uitgave naar waarde zouden leeren schatten. De hoogervermelde Commissie heeft als postchecknummer : 91681.

Initiatief van het New-Yorksch Museum.

Als het publiek niet naar het Museum gaat, dan dient het Museum zich naar het publiek te begeven. Dit schijnt de gedachte geweest te zijn, die het Metropolitan Museum, het groote Museum voor Kunst van New-York, geleid heeft, toen het initiatief genomen werd van in de verscheidene voorsteden der stad tijdelijke tentoonstellingen van bepaalde kunstwerken in te richten. Bij de keuze dezer werken wordt rekening gehouden met het verstandelijk peil, den smaak en de bezigheden der bevolking.

Necrologie.

Georges van Doorslaer.

Onze revue verloor een van haar medewerkers, Dokter Georges van Doorslaer, overleden te Mechelen den 15n Januari 1940, in den ouderdom van 75 jaar. In *De Brabantsche Folklore* verscheen van zijn hand een artikel over den beiaard van Steenokkerzeel.

Dokter van Doorslaer was lid van de Koninklijke Belgische Vereeniging voor oor-, neus- en keelheelkunde, eerevoorzitter en stichter van de Mechelsche afdeeling van het Belgisch Roode Kruis, Bestuurder van de school voor verpleegsters « Ste. Elisabeth » te Mechelen.

Zijn afsterven is een groot verlies voor de stad Mechelen, wier geschied- en oudheidkundig verleden hij onvermoeibaar sedert 50 jaar bestudeerde. Hij publiceerde tal van artikels over de Mechelsche kunstindustrie : de klokkengieterij en de tapijtweverij, alsmede over het leven der kunstenaars zelf. Verscheidene tentoonstellingen over Kunst werden door hem te Mechelen ingericht en zijn grootste bezorgdheid was het ongeschonden behouden van het vroegere uitzicht zijner geboortestad. Het plaatselijk museum werd door hem opnieuw ingericht en steeds had hij open oog voor de op soms onbehendige wijze uitgevoerde herstellingswerken aan monumenten. Aldus werd hij briefwisselend lid der Koninklijke Commissie voor Monumenten en Natuurschoon. Jarenlang was hij een trouw lid van den Koninklijken Oudheidkundigen Kring van Mechelen, waarvan hij tot eerevoorzitter benoemd werd. Ook was hij vroeger Voorzitter en lid van de Koninklijke Belgische Academie voor Oudheidkunde. Verscheidene zijner werken werden bekroond, namelijk zijn studie over Philips de Monte, met dewelke hij onwederlegbaar bewees dat de Monte niemand anders was dan een zekere Vanden Berghe,

geboren te Mechelen. In verband hiermee bezocht van Doorslaer Italië en Oostenrijk, om er in de bibliotheken werken van den beroemden musicus op te zoeken. Hij was een bekwaam en geleerd muziekkenner en als dusdanig heeft hij tal van monographieën over Mechelsche musici uitgegeven. Hij bewees dat te Mechelen, ten tijde van Margaretha van Oostenrijk, talrijke beroemde muzikanten woonden. Alle werken van van Doorslaer zijn streng wetenschappelijk opgesteld en steunen op archiefstukken. Samen met Kanunnik Van Nuffel en M. vanden Borren publiceerde hij het œuvre van Philips de Monte, dat tot dan toe onbekend was. Zijn omvangrijk werk over de oude Mechelsche altaarstukken werd eveneens bekroond door de Koninklijke Academie van België. Het feit dat het werk met een zeer groot aantal platen geïllustreerd wordt, belette totnogtoe de uitgave er van

De betreurde overledene was officier in de Kroonorde en ridder in de Leopoldsorde. Samen met hem hebben we lange avonden doorgebracht met het uitpluizen van oude schepenregisters, een werk dat door van Doorslaer met groot gemak gedaan werd.

Hij was een nederig mensch en een betrouwbaar vriend. Altijd zullen wij zijn nagedachtenis in eere houden.

LOUIS STROOBANT.

Rodolphe de Warsage.

Dit was de schuilnaam van den gekenden Luikschen folklorist Edmond Schoonbroodt. Dit is de naam die door ieder folklorist zal onthouden worden. Zijn « Calendrier Populaire » en zijn boek over het « Théâtre liégeois des Marionnettes » dragen deze handteekening en juist deze twee werken waren het die zijn naam overal bekend maakten. Hij was een advokaat die opging in zijn vak, doch vóór alles was hij een Luikenaar die zijn stad liefhad. Hij stelde belang in haar verleden, in haar monumenten en vooral in haar folklore. Bij het afsterven van J. Comhaire had hij het bestuur overgenomen van het « Vieux Liége », een kring die opgericht werd met het doel de stad te bestudeeren, en haar, door het beschrijven van haar grootsch verleden, door de bevolking te leeren liefhebben. Een kring die zijn lokaal heeft, zijn archief, zijn bibliotheek ; een kring waar lezingen gehouden worden en die bezoeken en uitstappen inricht ; een kring die ook zijn blaadje uitgaf dat, onder de leiding van de Warsage een waar tijdschrift geworden was. Een organisatie kortom, die mocht fier gaan op een werkzamen, geleerden en sympathieken leider.

Ook op internationaal gebied had de Warsage naam gemaakt door zijn belangstelling voor het marionettenspel. Met deze sympathieke tooneelspelers had hij internationale tentoonstellingen

de Warsage, naar het portret geschilderd door Jos. Damien en Anne Rutten. Cliché in bruikleen gegeven door «Le Vieux Liége».

ingericht en hij werkte voor Internationale Congressen, die den duisteren verren oorsprong van dit volkstheater zouden bestudeeren.

Ook de dialectstudie maakte zijn aandacht gaande. In den beginne zou men zelfs gedacht hebben dat dit het vak was waaraan hij zich zou wijden doch, na enkele proeven op dit gebied geleverd te hebben, wendde hij zich gansch tot de Folklore. Hij maakte deel uit van de Nationale Commissie voor Folklore, van het oogenblik af dat deze in 1938 gesticht werd.

Voor ons tijdschrift schreef de Warsage vooral twee belangrijke studiën : *Essai d'une hagiographie populaire Wallonne*

(XIVe, blz. 291) en *Processions et Pèlerinages de Wallonie* (XVIIIe, blz. 172).

Met genoegen ontmoette men hem steeds op de Congressen; men was er gewoon zijn fijne gelaatstrekken, zijn vinnige oogen, zijn ironischen glimlach te zien. In den beginne kon zijn handelwijze wel wat vreemd aandoen, doch weldra vond men hem oprecht sympathiek en aantrekkelijk.

De Brabantsche Folklore deelt den rouw van de zijnen en van zijn Luiksche vrienden

Georges Garnir.

M. L. Dumont-Wilden, de eenige overlevende van de drie musketiers van den *Pourquoi Pas*, publiceert in nr 29, December 1939, een mooie bibliographie van Georges Garnir.

Deze was geen folklorist in den echten zin van dit woord, doch zijn liefde voor alles wat eigenaardig en schilderachtig was bij menschen en dingen, brachten hem heel dichtbij de folklore. Hij schreef enkele zeer geslaagde boekjes : *Zieverer*, *Architek*, *Crotte en Cie*, die op geestige wijze het Brusselsch volksleven beschrijven.

Hierom diende zijn naam in *De Brabantsche Folklore* vermeld te worden.

19e Jaargang — Nr 114 Juli 1940

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De Vrouwen die haar Man laten omsmelten. — In de Muyerkes luidt een klok ! — Bijdrage tot de Geschiedenis van de Parochie Strombeek. — Boekennieuws. — Vragen en Antwoorden. — De Folkloristische Beweging. — Necrologie. — Inhoudstafels.

De Vrouwen die haar Man laten omsmelten.

(ALBERT MARINUS).

Omstreeks 1845 werd op een zolder, in Duitschland een echt interessant boekje gevonden. Wat zijn zolders toch goed ! Wat een uitstekende plaats om kostbare zaken te bewaren ! Hoezeer zullen onze nakomelingen het betreuren, dat de moderne bouwkunde van geen zolders op onze huizen weten wil ! Hoeveel herinneringen aan onzen tijd zullen er bij gebrek aan zolders niet verdwijnen ! Laten we echter hier niet verder uitweiden over het nut der zolders. Dit ligt niet in onze bedoeling.

Het werk waarvan sprake, dateerde uit den tijd dat de boekdrukkunst nog niet lang uitgevonden was. In den perkamenten band zaten niet minder dan vier en zestig tooneelstukken : vooreerst zeer veel *kluchten,* vervolgens talrijke *Moraliteiten* die de tweede plaats innamen, ten derde *Hekeldichten,* ten vierde *Vroolijke sermoenen* en ten slotte een *Mysteriespel.* Al deze stukken waren afzonderlijk gedrukt geweest te Parijs, te Lyon, te Rouen en

dit wel vóór 1550. Deze ontdekking was een echte openbaring, want door deze verzameling kon men zich een juist denkbeeld vormen van het tooneelrepertorium en van den smaak van het publiek in dit tijdvak.

Het werk werd in 1845 aangekocht door het British Museum en het is te Londen dat zij die zich bezighouden met het schrijven van de geschiedenis van de Fransche letterkunde en van het Fransche tooneel het thans kunnen gaan raadplegen ! Gelukkig werd de gansche inhoud van in 1854 gepubliceerd door Emmanuel Nicolas Viollet-le-Duc, letterkundige, te Parijs geboren in 1781 en te Fontainebleau in 1857 overleden, na het uitgeven van verscheidene werken van geschiedkundigen aard en na in 1814 het leven geschonken te hebben aan Eugène Viollet-le-Duc, die zich later beroemd zou maken door op zeer uiteenloopende wijze beoordeelde werken over bouwkunde.

De vier en zestig tooneelstukken in kwestie werden uitgegeven in vier boekdeelen van zoowat vierhonderd bladzijden, met als titel : *Ancien Théâtre Français ou Collection des ouvrages dramatiques les plus remarquables depuis les Mystères jusqu'à Corneille, avec des notes et éclaircissements. A. Paris, chez P. Jannet, Librairie.* Rond de jaren 1850 was men niet zoo haastig als thans en men hield van lange titels.

Deze titel leert ons dat de bewuste stukken behooren tot het Middeleeuwsch tooneel. Het is algemeen bekend, en wij doen niets dan dit hier herhalen, dat het tooneel uit dien tijd totaal verschilde van de er op volgende Renaissance-producten. Terwijl men zich op het einde der XVIe eeuw vooral begon te bekommeren om den letterkundigen vorm en, wat handeling en onderwerp betreft, vooral inspiratie zocht in de klassieke Oudheid, bij Grieken en Romeinen, constateeren we in de tooneelstukken der late Middeleeuwen veel minder bezorgdheid om den vorm, doch meer een trouwe weerspiegeling van den tijdgeest ; als gevolg hiervan bleef het Middeleeuwsch tooneel spontaner en naïever, al behandelde men eveneens onderwerpen uit de Oudheid, die aan den smaak van den dag en van elk soort publiek aangepast werden.

Het tooneel dat, vooral in het begin, godsdienstig van aard was met de Mysterie- en Mirakelspelen, stukken

die eerst in de kerk zelf, later in het portaal en nog later op het kerkplein opgevoerd werden, ter gelegenheid van de een of andere processie, werd in den loop der Middeleeuwen opnieuw wereldlijk, van het oogenblik af dat door de kerkelijke overheid elke opvoering tijdens de godsdienstplechtigheden verboden werd. De verzameling waarover het hier gaat, behelst dan ook bijna uitsluitend stukken die behooren tot het wereldlijk tooneel.

Het spreekt van zelf dat men niet over een zaal beschikte. Het spel werd meestal opgevoerd in open lucht. Men stelde zich tevreden met een verhoog op te timmeren, enkele planken op schragen gezet, hetgeen wij thans nog het tooneel noemen. De uitdrukking « op de planken » is trouwens bewaard gebleven. Schermen waren er zelfs niet. Spelers die met hun rol gedaan hadden, zetten zich doodeenvoudig neer op de trappen, die ter zijde van het verhoog aangebracht waren en bleven dus steeds door het publiek gezien. Zoohaast het opnieuw hun beurt was iets te zeggen, kwamen zij opnieuw naar boven. Het publiek was dus niet veeleischend. Een zittend speler werd doodeenvoudig beschouwd als van het tooneel verdwenen zijnde. Dit beteekent ook dat de tooneeldecoratie zeldzaam was. Op het achterplan was een soort nis, waarvoor een gordijn hing. Spelers of speelsters die verondersteld werden iets te doen dat niet paste om aan het publiek te vertoonen, begaven zich eventjes achter dit gordijn.

In het wereldlijk tooneel van de XVIe eeuw bekleedde de *Klucht* de eereplaats. Het publiek geeft er de voorkeur aan. Het spel loopt vlot van stapel, doch handeling zit er niet veel in. Toen de Mysteriespelen eerst veroordeeld, later verboden werden, bleef de klucht bestaan. Wanneer de treurspelen in de mode kwamen, werden de kluchten nog lang opgevoerd als voorstuk en slechts met Molière zien wij ze verdwijnen. Onnoodig er op te wijzen dat in de blijspelen van dezen tooneelschrijver dikwijls de invloed der ouderwetsche kluchten merkbaar is.

Zijn Georges Dandin is niemand anders dan Georges het Kalf (le Veau) uit een oude klucht, de goedzak Chrysale vinden we weer in *La Farce du Cuvier,* Bélise uit *Le Malade Imaginaire* is niemand anders dan *La Cornette,* persoon uit en tevens titel van een zeer oude klucht. De

gulzigaard, de schijnheilige, de gierigaard, de koppigaard, de feeks, de advokaat, de rechter, de geneesheer zijn allen personen waarmee de middeleeuwsche spelers, schrijvers en toeschouwers van Kluchten en Sotternijen vertrouwd waren.

De in Duitschland op een zolder gevonden verzameling verplaatst ons dus in de helft der XVI[e] eeuw. De klucht waarover wij het hier hebben, nl. *La Farce des Femmes qui font refondre leur mari* (De klucht der Vrouwen die haar man laten omsmelten) is ongetwijfeld niet de beste er uit. Ook laten wij ons hier niet in met literatuurgeschiedenis. Wij plaatsen ons alleen op een folkloristisch standpunt. Hier volgt dan een samenvatting van het stuk :

Twee vrouwen, Jennette en Pernette, hebben elk een echtgenoot, die eer verdraaglijk dan echt onaangenaam is. De eene, van gevorderden leeftijd, heeft de gebreken eigen aan zijn ouderdom, doch feitelijk doet zijn vrouw met hem al wat zij wil. Den anderen kan zijn vrouw alleen het verwijt toesturen dat hij al te goedzakkig is. Dit belet nochtans niet dat de twee kletswijven elkaar hun nood gaan klagen. Zij zouden een gansch anderen man willen hebben. Het toeval wil dat in het dorp juist een ijzersmelter, een ketellapper voorbijkomt. Deze nu bezit een geheim, dat hem toelaat de echtgenooten om te smelten. De twee vrouwen komen na beraad overeen van den hare laten om te smelten en te verjongen. De ketellapper maakt hen attent op de gewone gevolgen van deze bewerking. Niets nochtans houdt hen tegen, ze houden hardnekkig

vast aan hun voornemen en halen hun echtgenoot er toe over zich te laten omsmelten. Het resultaat is echter dat de mannen gansch veranderd uit den wonderketel komen. Zij zijn niet alleen verjongd, doch werden werkelijk wispelturig. Zij willen de broek dragen in huis en steeds het hooge woord voeren. Op deze wijze zijn beide vrouwen bedrogen uitgekomen. De verandering is niet in hun voordeel uitgevallen. Nu zouden ze willen dat de omsmelting nogmaals zou gebeuren, doch in tegenovergestelden zin. De echtgenooten weigeren echter zich hiertoe te leenen en ook de ketellapper wil niet opnieuw beginnen.

Als we in het in 1550 in perkament gebonden werk, dat drie eeuwen later op een Duitschen zolder teruggevonden werd, tusschen de vier en zestig soortgelijke stukken juist dit uitgekozen hebben, dan is dit om reden van het folkloristisch belang er van. Hoe vreemd dit ook moge schijnen aan den lezer, die weinig vertrouwd is met de folkloristische stof, — en het is tot dezen lezer vooral dat we ons wenden — deze klucht is in werkelijkheid blijven bestaan tot op het einde der XIXe eeuw, en, eigenaardiger nog, zij is blijven bestaan bij ons, in België, waar zij bijgevolg eeuwenlang een soort attractie, een vastenavond- en kermisachtige vermakelijkheid in verscheidene localiteiten bleef uitmaken.

Van den anderen kant, meenen wij, zou deze klucht in verband te brengen zijn met de mythologie der Ouden, zoodat er van een duizendjarige continuïteit zou kunnen gesproken worden. Het is bij ons een gewoonte geworden, te beweren dat het hedendaagsche tooneel zijn oorsprong vindt in de Middeleeuwsche Mysteriespelen. Het meerendeel der handboeken over Literatuurgeschiedenis zeggen

dit. Plaatst men zich op het gebied der techniek dan is dit mogelijk, doch geschiedkundig gesproken is het niet heelemaal waar. De Ouden kenden de Kluchten en Hekeldichten, zelfs voordat de Kerk, constateerend dat het tooneel in den smaak van het publiek viel, begon met dit te gebruiken als godsdienstig propagandamiddel, vóór den tijd der Mysteriespelen dus. Van het oogenblik af dat de Kerk tooneelvoorstellingen inrichtte, kreeg het godsdienstig karakter de bovenhand. Dit komt dichter bij de waarheid. Begon de Kerk trouwens niet, met het doel het publiek te vermaken, met hier en daar een « intermezzo » in te lasschen, zooals wij dit thans zouden noemen, boertige tusschenspelen die echter ook een zekere zedeles bevatten. Op deze wijze kunnen wij de Middeleeuwsche klucht beschouwen als bestaande vóór het godsdienstig tooneel en wij zullen zeggen dat zij rechtstreeks in verband te brengen is met de *fabula tabernaria,* met de *atellanes* en de *mimes* der Oude Romeinen, die ze bij ons invoerden tijdens de eeuwenlange bezetting. Zij brachten ze binnen samen met de andere elementen hunner beschaving, die thans nog den grond onzer cultuur uitmaken. De Kerk heeft ze maar alleen benuttigd met haar mysteriespelen te « *farceeren* ». Wij onderstrepen het werkwoord farceeren dat, alhoewel thans een woord uit de kookkunst geworden, niettemin dezelfde etymologie heeft als het woordje *farce* of *klucht,* in de tooneelbeteekenis van dit woord. Men farceerde een mysteriespel, hetgeen beteekent dat men aan het strenge en moraliseerend mysteriespel een vroolijk tusschenspel toevoegde. Aldus gaat het in de taal. In de Mythologie der Ouden nu constateeren we dat Aisoon van Ioolkos verjongd werd door Jasoon, op raad van de toovenares Medeia. Jasoon liet zijn vader koken en omsmelten. Is het ditzelfde thema niet, dat overgenomen werd en voor een klucht bewerkt ? In elk geval werd het onderwerp benuttigd door het Italiaansche komische tooneel. Vasari, een schrijver uit de XVe eeuw, vertelt dat er te Florence een vereeniging van schilders bestond die een *Ketel* als symbool gekregen had. Het was het *Gezelschap van den Ketel.* Telkenjare, ter gelegenheid van een gemeenschappelijk maal werd een voorstelling gegeven van de geschiedenis van Jasoon die

zijn vader Aisoon liet koken om hem te verjongen. De gedachte van ouderlingen om te smelten om hen weer jong te maken en vooral de gedachte dat vrouwen er zouden aan denken hun oud geworden echtgenoot te laten verjongen en omgekeerd, was al te verleidelijk om niet door het volkstooneel overgenomen geweest te zijn. Wij meenen dan ook te mogen beweren dat het hierboven geresumeerde spel van 1550 niets anders was dan een readaptatie van een oude traditie, waarvan het onderwerp ontleend werd aan een vroegeren godsdienst. Men maakte er een komisch spel van, wat gemakkelijk verstaanbaar is, want van het oogenblik af dat een volk een godsdienstige of profane opvatting laat varen, wordt alles wat tot de vorige opvatting behoort belachelijk. Thans is dit nog het geval wat de folkloristische verschijnselen betreft, alle overblijfselen van vroegere opvattingen die ons nu bespottelijk schijnen. Daar het christendom alle oude mythen deed verdwijnen en in hun plaats een nieuw geloof bracht, was het niet moeilijk de komische aspecten van deze mythen te zien.

Wij zullen dus zeggen dat het omsmelten van oude menschen zijn oorsprong vindt in een mythologisch verhaal. Dat de oorspronkelijke geschiedenis vlug door het volk vergeten werd is heel normaal. Alleen de gedachte aan het omsmelten van bejaarde lieden bleef behouden, samen met al de boertige tooneelen waartoe dit kon aanleiding geven.

De herinnering aan den ketel is trouwens niet alleen bewaard gebleven als tooneel- en letterkundig onderwerp. Bij den godsdienst der Ouden was er iets magisch. Alle godsdiensten der oudheid hadden dit kenmerk in een bepaalde phase van hun evolutie. Hun onderlinge overeenkomst is buitengewoon, verbijsterend soms, hetzij er sprake is van Europeesche, Aziatische of zelfs prae-colombische godsdiensten. Na de bekeering tot het christendom, zijn er in onze gebruiken tal van oude bijzonderheden blijven voortleven, waarvan de amuletten, de talismans en de stervormige figuren de voornaamste overblijfselen zijn. De tooverkunst houdt rechtstreeks verband met deze magische practijken. Het is toch in een ijzeren ketel dat de heksen hun toovermiddelen bereidden. Daarin brachten zij de

geheimzinnigste en vreemdsoortigste producten samen. Het vuur werd gestookt met magische kruiden, vrachten speciaal gezochte planten, waarbij vooral verbena. Zeer waarschijnlijk is het, dat ook de toovenaars Medeia haar ketel met uitgekozen kruiden gestookt had om Aisoon te verjongen.

In het stuk, waarvan hierboven sprake, vinden we de herinnering aan den goed- of kwaaddoenden invloed van den ketel niet meer weer en evenmin is het er noodig dat hij gemaakt weze van ijzer en dat men het vuur onderhoude met bijzondere kruiden. Reeds ziet men dat alleen de gedachte aan een omsmelting behouden bleef, met het doel een komisch effekt te bereiken. Heelemaal ontdaan van alle elementen van magischen aard, is de klucht van den Ketel tot ons gekomen.

Tot op het einde der XIXe eeuw bleef zij voortbestaan in verscheidene localiteiten van het Luiksche, namelijk te Nessonvaux, tusschen Luik en Verviers.

In 1926 kon het Musée de la Vie Wallonne de inwoners er toe bewegen een dezer tooneelen opnieuw samen te stellen en bij deze gelegenheid werden bijgaande foto's genomen. We bemerken er den stoet der oude mannen en oude vrouwen, die op kruiwagens en karretjes vervoerd worden. Zij volgen het gespan waarop de ketel staat. Op de andere foto zien wij, in openluchttooneel, hoe oude mannen en vrouwen hun beklag maken over hun onderscheiden echtgenooten en tevens hun verlangens te kennen geven. Het is voor een soort tribunaal, dat ieder zijn proces pleit tegen de andere partij, en dit tribunaal oordeelt er over of er ja dan neen reden bestaat om tot omsmelting over te gaan. De ketel staat er naast, gereed om veroordeelden te ontvangen. Hier vinden we drie in de Middeleeuwen veel voorkomende onderwerpen versmolten. Eener-

Het omsmelten der oude mannen te Nessonvaux. De ketel staat op een karretje en met een kruiwagen worden de ouderlingen in stoet naar de plaats der omsmelting gevoerd. (Photo Archief van het *Musée de la Vie Wallonne*, Luik).

zijds is het parodieeren van rechtbanken een zeer gewoon verschijnsel en anderzijds hebben we er ook een geneeskundige raadpleging, waarbij de volksverbeelding niet werkeloos blijft en het doktersberoep over den hekel gehaald wordt. Onnoodig er op te wijzen, dat we dit alles eveneens bij Molière aantreffen. De omsmelting begint zoodra het advies van de Geneeskundige Faculteit er is en de Rechtsfaculteit haar oordeel uitgesproken heeft. Mannen met een lederen schort voor, metaalgieters of werklieden aan de kalkovens, de zgn. « tchafernis », komen af met de groote porijzers, waarmede zij gewoonlijk het vuur oppoken of de slakken verwijderen. Met een soort kaapstander heffen zij den ketel op, waarin men de oudjes geplaatst heeft. Dan stoken zij een vuurtje dat vooral met afval van leer onderhouden wordt, wat een zeer onaangenamen geur verspreid. Wanneer men denkt dat de omsmelting gebeurd is, laat men den ketel weer af. Nochtans — en dit herinnert ons duidelijk aan de primitieve tooneelopvattingen — heeft men vooreerst een doek gespannen tusschen ketel en publiek, om aldus de «vormverandering» toe te laten, want de oudjes moeten natuurlijk « omgesmolten » uit den ketel komen. Wanneer het doek weer opgehaald wordt, ziet men uit den ketel een jongeling, een poezelig meisje, soms zelfs een knaap, een kind of een dier te voorschijn komen. De « omgesmolten » personen komen zich dan opnieuw ten tribunale aanbieden, en evenals is het Middeleeuwsch stuk waarvan hooger sprake, zag men dan de vrees, de ontgoocheling en de teleurstelling der echtgenooten. De vrouwen wilden hun vroegere mans weerhebben, die thans echter hun ouwe ontevreden « wijven » den rug toekeerden, die saletjonker speelden, knipoogden naar jonge meisjes in wier gunst zij trachten te staan en er uitzagen als flierefluiters die naar een kermis gingen.

Men stelt zich gemakkelijk voor welke lol en plezier het volk aan zulk een tooneel moet beleefd hebben. Iedereen deed immers mee : de rechters, de dokters, de aanklagers, de omsmelters, het publiek. Wij leggen nadruk op het feit dat een der kenmerken van het vroegere tooneel was dat het publiek vrij en hardop zijn indrukken uitte. Het heeft veel moeite gekost, eer men er toe gekomen is het publiek doen te zwijgen gedurende de opvoeringen.

Het tooneel der omsmelting te Nessonvaux. Rechts ziet men het tribunaal, waar geoordeeld wordt of er reden bestaat om tot een omsmelting over te gaan. Links staat de ketel waarin de omsmelting zal gebeuren. (Photo Archief van het *Musée de la Vie Wallonne*, Luik).

In een andere localiteit van het Luiksche, te Mortier, in den driehoek gevormd door de plaatsen : Luik, Visé, Herve, en misschien zelfs in Haspengouw, werd een gelijksoortig spel opgevoerd. In plaats echter van de bejaarde menschen om te smelten werden ze door den wanmolen gedraaid, hetgeen men daar heete « *Li r'molèdge* ». Met een pop deed de « Jonkheid » de ronde van het dorp. Deze pop, van lompen gemaakt, stelde een oud wijveken voor. Op de vooraf overeengekomen plaats aangekomen, wierp men het ding in een schuur. Dan werd de poort toegedaan en men hoorde enkele oogenblikken het oorverdoovend geratel en gedruisch van den wanmolen, « den vliegenden duivel ». Als dan de poort weer openging kwam een mooi, frisch, coquet gekleed jong meisje te voorschijn, terwijl een pak oude beenderen en kleeren te midden van het joelende publiek geworpen werd. Dit gaf dan aanleiding tot het dansen van een « cramignon ».

Deze tooneelen waren ongetwijfeld vermakelijk. We meenen echter niet, zooals de schrijver van een artikeltje in het *Bulletin du Musée de la Vie Wallonne,* dat ze, niettegenstaande een schijnbare overeenkomst, absoluut in verband dienen gebracht te worden met de tooneelen van *Lustucru.* Evenmin, denken wij, kunnen zij herinneren aan de vastenavondvermaken uit de Middeleeuwen. Zij staan eerder in verband met het tooneel uit dit tijdvak en als, van in de tweede helft der XVIe eeuw af, dit soort stukken niet meer opgevoerd werd, heeft het publiek, dat zich alles nog levendig voorstelde, deze voorstellingen aangepast bij zijn traditioneele vermakelijkheden, vastenavond en kermis. Dit is onze zienswijze wat het « omsmelten » van oude menschen betreft. Wat echter het draaien door den wanmolen aangaat, durven we ons niet met dezelfde zekerheid uitspreken. Hier vragen wij ons af, of we niet werkelijk met een vastenavondvermaak te doen hebben. Eertijds immers vierde men dan den overgang van het eene jaar naar het andere. De pop zou dan het oude jaar voorgesteld hebben, terwijl het jonge meisje dat uit den wanmolen komt het nieuwe jaar zou verbeelden. Dit is een eenvoudige veronderstelling, doch het gevolg zou zijn dat aan twee thans zeer op elkaar gelijkende tooneelen, een gansch anderen oorsprong zou kunnen toegeschreven

worden. Gezien van uit het standpunt waarop wij de Folklore opvatten, heeft dit echter weinig te beteekenen. Toch blijkt hieruit eveneens, dat men op Folkloristisch gebied moet voorzichtig zijn met al te gemakkelijke analogieën.

Het tooneel waarvan sprake kwam trouwens niet uitsluitend voor op de twee vermelde plaatsen. Ook te Franchimont en te Theux werd het gespeeld, en dit zelfs nog zoo heel lang niet geleden. Julien Flament ontdekte zelfs te Theux het liedje dat ter gelegenheid van « *Li r'molèdge des Vis et des Cagnesses* » (het opnieuw malen der oude mannen en vrouwen) aldaar gezongen werd, en dit nog wel op de wijze van *La Fille de Madame Angot*. Hier hebben we nogmaals een voorbeeld van het gemak waarmede het volk het oude bij het nieuwe aanpast. Ook blijkt het duidelijk hoe de folkloristische eigenaardigheden door het nieuwe, het moderne beïnvloed worden. Houden zij daarom op folkloristisch te zijn ? In schijn is dit van weinig belang. In werkelijkheid nochtans is het zeer voornaam voor hen die, niet tevreden met alleen de verschijnselen onder hun vroegeren vorm te zien, ook er het leven willen in zoeken. Het *leven* is het immers, dat aan de folkloristische verschijnselen een wetenschappelijk belang verleent. Het is trouwens dank zij deze evolutie dat de Folklore blijft bestaan.

Ononderbroken gaat de traditie voort.

Te Brussel bestaat een vereeniging : *La Société des Galas du Folklore Wallon*. Ze groepeert een veertigtal Waalsche kringen. Telkenjare geeft ze een vertooning, waarop tooneelen gespeeld worden die betrekking hebben

op de Waalsche Folklore. Nog bestaande of ook verdwenen folkloristische eigenaardigheden worden aan de eischen van het tooneel aangepast. Deze opvoeringen mochten zich in een steeds stijgenden bijval verheugen, wat bewezen wordt door het feit dat de zaal in de Magdalenastraat verlaten werd voor de groote zaal van het Paleis voor Beeldende Kunsten, die thans echter ook reeds te klein blijkt te zijn.

Deze Waalsche Gala heeft dus een trouw publiek, dat van jaar tot jaar aangroeit. Deze vaststelling is van belang voor hetgeen wij willen besluiten.

In 1937 nu, ter gelegenheid van het Xe Galafeest, werd door Julien Flament, in samenwerking met P. Lévèque, een scenario opgemaakt dat geinspireerd werd door de twee besproken tooneeltjes : de omsmelting en het malen, en dat het publiek eenige vermakelijke oogenblikken bezorgde.

Op het dorpsplein houdt het gerecht zitting, ten einde te oordeelen over hetgeen de inwoners van het dorp tegen elkaar hebben in te brengen en vooral om de wederzijdsche klachten van de getrouwden te aanhooren. Dit geeft aanleiding tot enkele uiterst koddige tooneelen met een groot komisch effekt. De rechters oordeelen of er ja dan neen tot een « hermalen » moet overgegaan worden. Op het tooneel wordt een wanmolen geplaatst, die zoodanig is ingericht dat de personen er langs den eenen kant in en langs den anderen weer uit kunnen. De machine wordt gedraaid zoolang het noodig blijkt om den persoon waarover het gaat te veranderen en als dit gedaan is ziet men er hem heelemaal anders weer uitkomen. Meestal betreuren de aanklagers hun aanvraag om hun wederhelft te doen « hermalen ».

Aldus hadden wij op onze leestafel twee stukken waarin hetzelfde onderwerp behandeld wordt, het eene uit

de XVIe eeuw (1^{e} helft) en het andere uit de XXe eeuw (eveneens eerste helft). Vier eeuwen liggen hiertusschen doch de traditie gaat steeds voort. Wij meenen dit te mogen onderstrepen.

Zij gaat voort zoowel in het Vlaamsche als in het Waalsche gedeelte van het land. Eens te meer zijn we in de gelegenheid geweest vast te stellen dat een folklorist, die het vermag alle beschouwingen vreemd aan zijn onderwerp buiten bespreking te laten, tevergeefs een grens zal zoeken tusschen Vlamingen en Walen. De grenzen van het folkloristisch gebied vallen nergens samen met de taalgrens. Op 12^{n} October 1856 ging in den Minnardschouwburg te Gent de eerste opvoering door van een eenakter van H. Van Peene : *De Vrouw die haren man doet herbakken.*

Dit stuk speelt in Vlaanderen ten jare 1780. De twintigjarige Sophia is getrouwd met den zestigjarigen Goeman, die, tevergeefs echter, zich inspant om zijn jonge vrouw het leven aangenaam te maken. Deze heeft zich in verbinding gesteld met een kwakzalver, die voor enkele dagen in het dorp vertoeft en die haar allerhande tooverdrankjes weet te verkoopen. Niets echter baat. Ten slotte stelt hij als laatste middel voor Goeman om te smelten of te herbakken. Hier wordt hij geholpen door het toeval, daar juist een pas aangekomen jonge neef van Goeman, die met de meid op het oogenblik van de aankomst van den kwakzalver te vrijen stond, zich in den oven verstopt heeft en Goeman zelf afwezig is. Deze neef, die zijn tante van haar ontevredenheid genezen wil, vraagt niets beters dan de rol van « herbakken » Goeman te spelen. Hij loopt naar de herberg, twist, drinkt en klinkt, verkwist zijn geld, bedreigt zijn vrouw enz. Het resultaat is dat Sophia den kwakzalver smeekt haar den vroegeren ouden man weer te geven. Nogmaals wordt beroep gedaan op het toeval en Goeman komt opnieuw uit den oven te voorschijn. Zedeles : Men moet tevreden zijn met zijn lot.

Evenals in het scenario van Flament en Lévèque wordt het spel afgewisseld met zang. Vlaamsche liederen natuurlijk, die echter gezongen worden op Fransche wijsjes: *Marianne, De sommeiller encore ma chère, Le Philtre, Je sais attacher des rubans, Ce que j'éprouve en vous voyant,*

Mariage de garçon. Van 1856 af tot op onze dagen werd dit Vlaamsche tooneelspel ononderbroken opgevoerd door de tooneelliefhebbers van alle kleine steden in Vlaanderen en in elk dorp waar er een tooneelvereeniging bestaat. Het werd aldus te Zoutleeuw voor het eerst vertoond in 1885 door den kring *Moedertaal en Vaderland,* die het opnieuw ten tooneele bracht in 1900 en zelfs nog in dit jaar, 1940.

Als wij zeggen dat de traditie voortgaat, dan moeten wij elkaar goed verstaan.

Het is niet te betwisten dat de folkloristische traditie, in de beteekenis die door de folkloristen van de oude school aan dit woord gegeven werd, verdween, van het oogenblik af dat het spel niet meer vertoond werd te Nessonvaux, te Mortier, te Franchimont, te Theux en ongetwijfeld ook op vele andere plaatsen. Voor hen is de opvoering op het Xe Galafeest van de Waalsche Folklore slechts een *benuttigen* van de Folklore. Beschouwen wij echter het tooneelstuk op zich zelf, houden wij het oog gericht op het tooneelleven als dusdanig beschouwd, dan is het onloochenbaar dat het stuk voortleeft. Het spel van 1937 werd trouwens ingeschreven onder n^{r} 558004 door de *Société des Auteurs, Compositeurs et Editeurs de musique.* Onze nakomelingen, die het misschien ook over drie of vier eeuwen op een zolder zullen terugvinden, zullen er den smaak en het repertorium van de XXe eeuw in weerspiegeld vinden. Van in de oudste tijden tot in 1940 heeft eenzelfde onderwerp gediend om de menschen te vermaken. En wie weet wat de toekomst ons nog verborgen houdt. Dit is onze eerste vaststelling, die komt bevestigen wat wij reeds meermaals herhaalden : de mensch vindt weinig uit, hij past het oude bij het nieuwe aan en hetgeen heden folklo-

ristisch is zal dit morgen niet meer zijn en ook omgekeerd. Het folkloristisch gebied behoort tot het leven. Niets sterft er, alles ondergaat voortdurende wijzigingen. Waarom echter zoekt de mensch deze aanpassing ? Het is niet moeilijk hierop te antwoorden : doodeenvoudig omdat zijn smaak of zijn opvattingen veranderen. Dient de oorzaak dan niet dieper gezocht te worden ? Is het de wijze waarop iets door de menschen gevoeld wordt die verandert ? Zijn het niet de verschillende manieren waarop zich gansch zijn psychisch apparaat gedraagt die evolueeren ? De betrekkingen tusschen den mensch en zijn physisch milieu zijn niet onveranderd gebleven in den loop der tijden en steeds is hij verplicht geweest zijn gedragslijn te wijzigen. Thans ziet hij zijn omgeving niet meer op dezelfde wijze als vroeger. Daarom ook reageert hij gansch anders. Van den anderen kant heeft ook de ontwikkeling van het maatschappelijk leven ongetwijfeld invloed gehad op de algemeene werkingswijze van den menschelijken geest, zelfs indien er geen reacties vast te stellen zijn op zijn structuur. De wijze waarop onze voorouders reageerden, die nochtans logisch was volgens hun tijd, schijnt ons daarom ook onwaarschijnlijk. Ons gevoelsapparaat blijft onverschillig. Aldus voelen we een zeker verzet in ons opkomen bij de gedachte aan dit soort samengaan van klucht en mysteriespel op het tooneel. Zoo dit door de Kerk niet alleen toegelaten doch zelfs aangeprezen werd in den beginne, dan is het omdat men er een reactie van verwachtte die het geloof zou ten goede komen. Sommige passussen uit vroegere godsdienstige tooneelspelen zijn voor ons een steen des aanstoots geworden. Onze voorouders ergerden er zich niet aan. Wij kunnen ons niet meer *inleven* in die vroegere atmosfeer, ten hoogste kunnen wij nog spreken van een *historisch* begrijpen van de evolutie van het tooneel. Nog veel minder doorvoelen wij aldus de nog oudere godsdienstige feesten, deze van Demêter of van Dionysos bij voorbeeld, die nochtans vroeger stichtend van aard waren en een zedelijken invloed uitoefenden op de toeschouwers. Wij voelen ons niet gekwetst door de vermenging van het sublieme of het ontroerende met het belachelijke of het burleske in sommige onzer hedendaagsche tooneelspelen. Zelfs wordt dit eerder gezocht, omdat men er van over-

tuigd is dat aldus het succes verzekerd wordt bij het publiek, het groote publiek. Voelen echter vele toeschouwers zich hierdoor reeds niet gekwetst ? Zal deze thans gezochte naast elkaar plaatsing ons in een nabije toekomst niet even onverstaanbaar schijnen ?

Toch is dit niet het voornaamste besluit dat wij uit deze uiteenzetting wilden afleiden. Wat wij vooral willen doen uitschijnen is het belang dat het folkloristisch materiaal heeft voor het vermaak en den vrijen tijd van de menschen. Hiervan diende ruimer gebruik gemaakt te worden. Stelt men zich goed voor hoeveel genot, gezond genot, het instudeeren van dit scenario aan den *Cercle Wallon* van Watermaal-Boschvoorde bezorgde ? Wat al avonden werden aldus op een aangename wijze doorgebracht ? Wat al grappen bij de verdeeling der rollen ? Wat al besprekingen betreffende de mise en scène en de keuze der kleedij ? En het aanleeren zelf dan ! Maanden lang bleef de aandacht van een kring gevestigd op het vermakelijk onderwerp van het « hermalen » van oude mannen en vrouwtjes. En kan men hieruit, afgezien van het komische element, geen wijsgeerige gedachte, geen zedeles afleiden ? Er zijn wetten en krachten waaraan de mensch noodzakelijk gebonden blijft, zoo bv. het steeds ouder worden. Men moet hierin berusten en het is gevaarlijk voor menschen die gewoon zijn samen te leven, wier bestaan zoo vereenigd voorbijging, van zich plotseling gescheiden te voelen, daar zij niet meer in dezelfde physische voorwaarden verkeeren. Is dit de zedeles niet die hieruit voortvloeit ?

Hoe duidelijk blijkt uit dit voorbeeld dat de Folklore een niet te onderschatten beteekenis heeft voor den vrijen tijd van den arbeider ! Aan den Zomer wordt gedacht : openluchtspelen, jeugdherbergen, reizen, toerisme, sport, enz. Wat echter gedaan gedurende de lange winteravonden ? Voordrachten ? Lessen ? Bezoeken aan Musea ? Leeszalen ? Allemaal dingen die uitstekend zijn voor hen die iets willen leeren, doch dit zijn witte raven. Na den arbeid verlangt het volk ontspanning, vermaak, vreugde. De Folklore nu mag op dit gebied een onuitputbare mijn genoemd worden. En mag dit vermaak terzelfdertijd, al is het dan nog onrechtstreeks, geen opvoedende waarde

bezitten ? Zonder dat er een schijn weze van invloed ? En hebben onze onrustige, beangstigde menschen uit de XXe eeuw niet vóór alles vermaak broodnoodig ? Vormt dit geen onontbeerlijk tegenwicht in deze woelige tijden ? Werkt het niet kalmeerend ? Maakt het geen deel uit van een genezend en voorbehoedend regime, dat absoluut noodzakelijk blijkt te zijn.

Wanneer dan zullen de menschen er toe besluiten de vraagstukken van het sociale leven op een objectieve wijze en volgens streng wetenschappelijke methodes te bestudeeren, in plaats van ze te behandelen op een oppervlakkige en empirische manier die gedicteerd wordt door het politieke leven, met alles wat hier aan subjectiviteit, passie en nauwelijks vermomde persoonlijke belangen bijbehoort ?

N. B. — De vignetten, die hier en daar in den tekst voorkomen, stellen kluchtspelers voor uit het Vlaamsche tooneel in de XVe en het begin der XVIe eeuw. Deze plaatjes staan als versierde beginletters in de gemeentelijke rekeningen van Geeraardsbergen. In deze rekeningen treffen wij er aldus honderdtallen aan.

„In de Muyerkes luidt een klok!"

door

G. H. DEXTERS.

Illustratie : A. VAN WANZEELE.

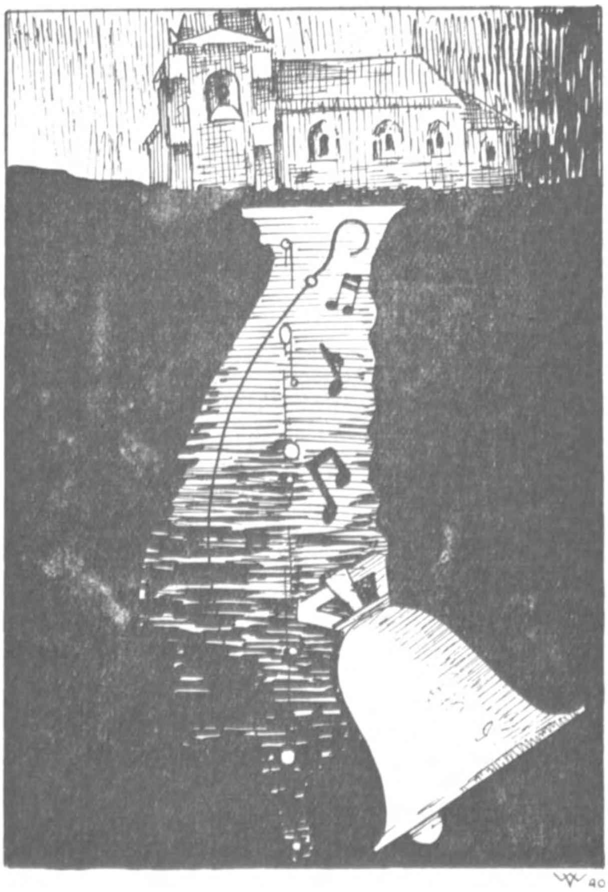

In de Muyerkes luidt een klok !

In den tijd woonde er in den hoek van 't donkere, nauwe steegje rechtover ons huis, een arme oude vrouw, Mieke Merken.

Jaren had zij, moederziel alleen, de bouwvallige kelderhut bewoond ginder op de verlaten Eisderbosch-heide, in de nabijheid der Tumuli en aarden wallen van 't Frankische kamp.

Na een stormachtigen sneeuwnacht had men haar hulpgeroep tot in het dorp gehoord. Dan waren koene kerels, geen bangeriken, opgetrokken en hadden 't wijveke met haar schamele meubeltjes naar 't steegje gevoerd.

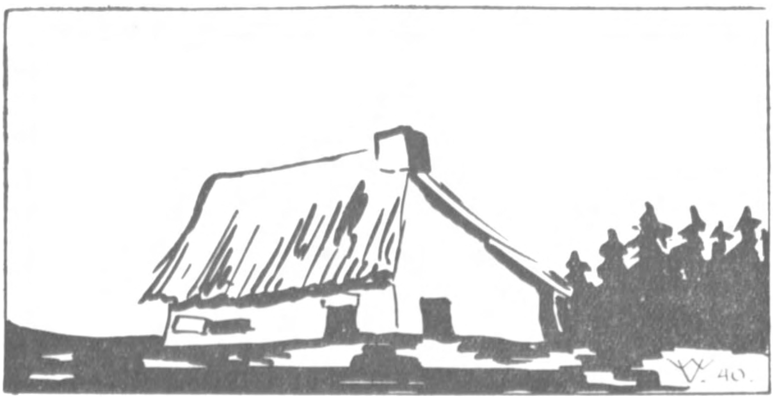

De bouwvallige kelderhut.

Doch de heide en de eenzaamheid hadden haar niet losgelaten. Regelmatig, iederen dag, trok zij in haar kakelbonte kleeren terug naar het stille oord om, als de avond grauwde in de lucht, met een dikken takkebos op de schouders, naar huis te strompelen.

Als musschen stoven dan de kinderen van de straat!

Mieke Merken was een heks ! Bulten maken en kelderslakken te voorschijn roepen waren voor haar kinderspel. Zoo vertelde men !

En toch hadden we 't op zekeren dag gewaagd — ik begrijp nu nog niet hoe we durfden — een mutsaard naar Mieke te brengen.

Meer !

Op haar uitnoodiging waren we, al zij 't ook schoorvoetend, het huizeken binnengestapt waar 't rook naar snuiftabak en vochtigheid. Aarzelend hadden we plaats genomen op een oude, bruingeverfde familiekist die we, achter den rug door, wantrouwend betastten.

Mieke, de tachtigjarige, zou vertellen.

Als muizekens zoo stil hebben we daar dan gezeten en geluisterd naar 't verhaal der Witte Vrouwen uit de heide, der Alvermannekens uit den Koekelberg, der herkauwende boomen en wreedaardige weerwolven.

Wat klonk dat alles nieuw en mooi !

Dan vertelde Mieke ook van de verzonken klok : « In de Muyerkes is een bron, een heel diepe bron. Op den bodem ligt een klok. In den kerstmisnacht komt die klok naar boven en begint te luiden. Dan draaien de koeien, de paarden, de schapen en de geiten den kop naar het Oosten en vallen op de knieën. Durft ge op dat oogenblik aan de bron komen, dan trekt u een haak den dieperik in ! »

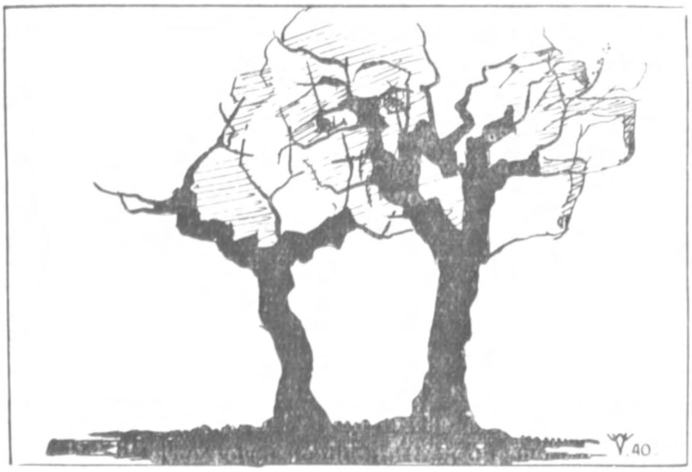

Herkauwende boomen.

't Was het laatste sprookje dat we uit Mieke's mond vernamen. Toen we haar vroegen : « Wie heeft die klok daar ingeworpen ? », toen bleef zij ons 't antwoord schuldig. Als op commando sprongen we recht, liepen naar de deur en riepen uit volle borst : « De Fransche revolutionnairen ! » 't Stond immers in ons handboek over vaderlandsche geschiedenis dat de Franschen de klokken uit de kerken hadden gehaald !

Doch Mieke schreeuwde ons na : « Neen ! neen ! ».

Jaren waren sedert dit gebeuren heengegaan. Mieke Merken was naar 't Oudmannenhuis verhuisd en daar gestorven. De Koekelberg was weggevoerd, de aarden wallen

waren gedempt en waar eens de Tumuli lagen verrees nu een statige kerk, een lachende tuinwijk en daverende centralen en machinezalen.

De historie der verzonken klok hadden we nooit meer gehoord en sluimerde diep in 't donkerste hoekje van ons onderbewustzijn tot op zekeren dag een leerling kwam

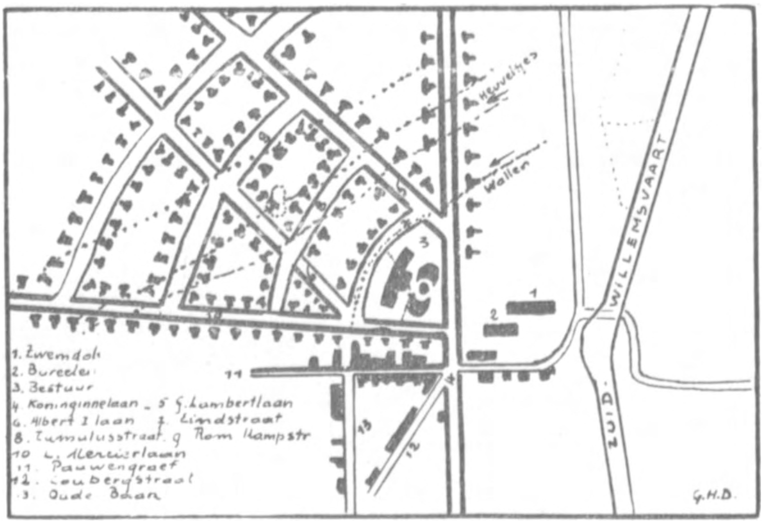

Waar eens 't brandgravenveld lag.

aandraven met het nieuws : « Meester, mijn grootvader zegt dat in de Muyerkes een bron is waarin een klok ligt ! »

Toen dook de figuur van Mieke Merken weer op en voor onze oogen schoof traag, en oh zoo klaar, een film, een klankfilm want in onze ooren klonk weer opnieuw zoo rauw en scherp de kreet : « Neen ! Neen ! »

Ook dien dag had 't heksenvrouwke : « Neen ! » geroepen enne... zij had gelijk !

* * *

Volgens de legende luidt de klok in «De Muyerkes».

« De Muyerkes » is een drassige, moerassige grond vol bronnen en beekjes die de Frietselbeek voeden, beek die in den « Noodenborn » — bron in de wildernis — ontspringt en misschien haar naam dankt aan 't Romeinsche

pleisterplaatsje « *Feresne* » der kaarten van Peutinger (1).

In de onmiddellijke omgeving treffen we de volgende plaatsnamen aan : Kerkelant (2), Rachels, Lanklaar d. i. open plaats in 't bosch (3), St. Janshoek, kerkewegske, Eksterveld, Beumisveldje, Heersendael, Galgenheuvel, Princenhof of Vilvert, Koekelsberg.

In den « Koekelsberg » woonden, zoo vernamen we uit den volksmond, de Alvermannekens. Bij 't wegvoeren van dezen zandheuvel, heeft men er zelfs 't geraamte van een dier grappige kereltjes blootgelegd.

Op 't Beumisveldje huisde de Weerwolf en zwierven de Witte Vrouwen rond, terwijl op Heersendael de heksen Sabbath vierden.

De heer Stroobant, die, in een tijdruimte van meer dan 30 jaren, ongeveer 35 brandgraven in de Kempen onderzocht, besloot uit zijn bevindingen : (4)

1) dat deze plaatsnamen, sagen en legenden wijzen op de aanwezigheid van een brandgravenveld ;

2) dat deze graven de asch bevatten van de Franken, die er verbleven vóór de invoering van 't christendom ;

3) dat de sagen en legenden overblijfsels zijn der Odinische mythologie, ons door de Edda's bekend en door de Franken, in kwestie, beleden.

Onze bevindingen te Eisden komen de thesis van dezen geleerden onderzoeker nogmaals staven en meteen... het hardnekkige « Neen ! » van Mieke Merken !

Bekijk even nevenstaande uittreksel eener oude stafkaart opgemaakt in 1900, vóór 't aanleggen der Tuinwijk.

Duidelijk merkt men drie evenwijdige golvingen in 't terrein : een van ± 800 m., twee van ± 1300 m. Het terrein helt af naar 't Oosten. Middenin verheft zich een hooger zandheuveltje, door den cartograaf als *Tumuli* aangeduid.

Dat was de necropool.

Bij voorkeur verkoos men daartoe een terrein dat

(1) Zie verder.

(2) Reeds in een akte van 25 Mei 1299 uit 't archief der Rijksabdij Thorn.

(3) Mansion : Plaatsnamen, Brussel, 1935.

(4) Oudheid en Kunst, Brecht, 1935 : De Brandgraven in de Kempen. *Brabantsche Folklore*, jg. 17, n° 99-100, Zoutleeuw.

afhelde naar de opgaande zon gelijk het onze. Was dit onmogelijk, dan plaatste men de urnen, die de assche bevatten, dusdanig dat zij naar het Oosten gekeerd stonden met de opening. Boven iedere urne maakte men vervolgens een kleine verhevenheid, 20 tot 30 cm. hoog. Deze grafheuveltjes bevonden zich op 5 tot 6 stappen van elkander,

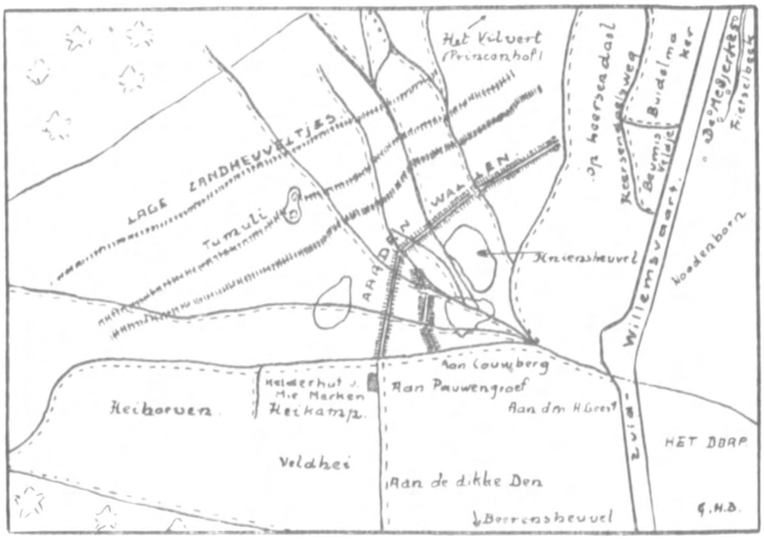

De Eisderboschheide rond 1900. (Kaart 1)

op evenwijdige lijnen die 2 tot 3 km. lang konden zijn. Grafteeken of steen kende men niet.

Toen, in 1867, op last der Belgische regeering, de « Tumuli » onderzocht werd, moest er maar weinig meer van deze grafheuveltjes te bespeuren zijn geweest. Nergens ten andere vinden we vermeld dat de archeologen ze opmerkten.

Te verwonderen is dit niet ! Eeuwen was de heide « gemeene weide » — de plaatsnamen Beerensheuvel (5) en Couberg (6) wijzen daar trouwens op — voor koeien, schapen en zwijnen die niet alleen de jonge scheuten afknabbelden maar ook de grafheuveltjes, in los zand, gelijk trappelden en hun inhoud vermorzelden. De « heimaaier »

(5) Beerensheuvel: schuil- en verzamelplaats voor de zwijnen.
(6) Couberg: Idem voor koeien.

met zijn « heizeis » zette het vernielingswerk voort, terwijl de najaarswinden en de door stortvlagen ontstane vlietjes zorgden voor de verspreiding der lichte potscherven. Bij 't aanleggen der tuinwijk, vanaf 1911 tot 1938, stiet men dan ook gedurig op potscherven en gebroken lijkurnen. Nog af en toe brengen onze leerlingen uit de overgebleven heide scherven van grof potwerk mee : brokken van lijkurnen en offerpotjes. Jammer genoeg zijn de stukjes zoo klein dat we er nog niet in geslaagd zijn een pot te reconstrueeren.

Volgens de hr. Stroobant bevatten deze urnen de assche der Franken die hier leefden in de 4^{e}, 5^{e} en 6^{e} eeuw, dus vóór dat het Christendom hier vasten voet had gekregen.

De oude stafkaart en de plaatselijke opgravingen hebben ons, te Eisden, het woonoord dier Franken doen terugvinden.

In 1900 verzamelde De Puydt in de onmiddellijke nabijheid der aarden wallen (zie kaart 1) meer dan 500 silexsteenen met geometrische afmetingen (Tardenoisien): pijlpunten met dwarse snede, messen enz.

Bij wandelingen in de heide bemachtigden wij laatst nog 3 microlythen, uiterst kleine steentjes die misschien als amulet dienst deden, benevens één pijlpunt, twee krabbers en één mes. Alles in steen !

Daar binnen die wallen stond de wieg van 't hedendaagsche Eisden. Daar lag het « Oppidum » onzer Frankische voorouders.

Of die Franken dan nog steenen voorwerpen bezigden ? Ja ! Alhoewel 't brons en 't ijzer reeds gekend waren bleef de steen domineeren in (7) de Kempen waar de beschaving vrij laat doordrong.

In 't midden der golvingen merkt men, op onze kaart « de Tumuli ». Het onderzoek, waarover we hierboven reeds gewaagden, leverde weinig op aan de archeologen die zochten naar een Romeinsch graf. Op de toppen

(7) Dr H. J. Holwerda : De Franken in Nederland in Oudheidk. Meded. uit 't Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, V, 1924, bl. 5.

vonden zij slechts een weinig houtassche. Habets (8) dacht dan ook te doen te hebben met wachtvuren rond het kamp van een zwervenden volksstam. In feite was deze heuvel niets anders dan de zetel van *het mallum* of *de gerechtsplaats*. Het gebruik van te vergaderen op 't kerkhof bleef ten andere voortbestaan tot in de late middeleeuwen.

De Necropool was slechts een onderdeel van *het lucus of heilig bosch,* waarin de godsdienstplechtigheden zich afspeelden.

In het lucus trof men ook een *genezenden boom* aan, die later de galg werd.

Tot vóór enkele jaren stond, moederziel alleen in de heide, op een vijfhonderdtal meter van « de Tumuli » juist langs « de Oude Bane » een buitengewoon dikke den. Waarschijnlijk stond daar eens de genezende boom. De plaats draagt nu nog den naam : « Aan de dikke Den ».

Op de grens tusschen Eisden en Leut treffen we nog een « Galgenheuvel » aan, plaats waar ook in latere jaren de galg stond.

Of deze plaats iets te stellen gehad heeft met ons heilig bosch betwijfelen we sterk.

Eisden was 'n bezitting van 't adellijk stift van Thorn en had als voogd den heer van Leut.

Volgens een akte van 4 Juni 1282, berustend in 't Rijksarchief te Maastricht, werd de doodstraf, uitgesproken door de schepenbank van Eisden, door den voogd uitgevoerd op de grens der beide heerlijkheden.

Op den « Kniensberg » vond men ook assche weer, zoodat we mogen veronderstellen dat zich daar *het ustrinum* of *de lijkbrandstapel* bevond.

De ziel van 't lucus, het heilige der heilige om zoo te zeggen, was *de bron* of *het ven.*

Volgens de Odinische mythologie (9) die we kennen uit een verzameling oud-germaansche liederen, Edda's genoemd en op IJsland teruggevonden, gingen de zielen der overledenen naar het rijk der godin Hel, de « dea Helia ».

---

(8) Bull. de la Sté. hist. et Archeol. du Limbourg, Maestricht, t XVIII, bl. 180 en vlg.

(9) Stroobant: op. cit.

Hel of Helia was de dochter van Angurbodi en Loki. Zij werd in Jotimheimr opgevoed samen det Fenrir, de wolf, en Formungandr, de slang.

De goden, die alles kunnen voorspellen voorzagen dat dit trio hen veel ongeluk zou bijbrengen. Om dit te voorkomen werd Helia in de diepte van het Nilfheimr, de Nebelwelt of 't Nevelrijk geworpen.

Dit godenverblijf leek een groote feestzaal. Op een glazen eiland troonde de half zwarte en halfvleeschkleurige godin. Overal stonden banken vol kronen, bekers gevuld met goddelijke dranken en bedden met goud bedekt. Helia was geen kwaaddoenster. Zij hield zich alleen bezig met de ontvangst der dooden.

Over den stroom, die het eiland omringde, lag een toegangsbrug, bewaakt door de maagd Modgudr. De brug en ook 't Nilfheimr waren slechts bereikbaar langs *de bron.*

In plaatselijke kinderrijmpjes leeft deze godenwereld nog voort !

Zoo vinden we de zielen en 't verblijf van Helia weer in :

« Koene kranen, witte zwanen
Waar vliegt ge op aan ? (heen)
Naar Engelland !
Engelland is gesloten,
De sleutel is gebroken ! »

De kranen zijn de zielen, Engelland het godenverblijf. In « Engelland » voelt men den invloed van 't christendom.

In de volgende rijmpjes wordt Helia voorgesteld als : « Hillewille - Webke ».

« Hillewille - Webke
Zat eens op 'n trepke !
Er is geen man in Engelland,
Die Hillewille - Webke
Foppen kan ! »

of als « Jan van de Wever » :

« Jan van de Wever
Kwam mij tegen
Met een vrouwke onder zijn arm,
Sjok, sjok, sjok ! Wat was 't warm ».

't Vrouwke is een ziel die naar 't godenverblijf gevoerd wordt !

Bij de oervolkeren in Kongo wordt thans nog de bron beschouwd als verblijfplaats der goden. Zoo schreef een kruisheer, werkzaam in Noord Uele : (10)

« Vraag een zwarte naar Kilima en als antwoord krijgt ge : « Kilima zit in 't water ! »

« Maar wat is Kilima dan eigenlijk ? »

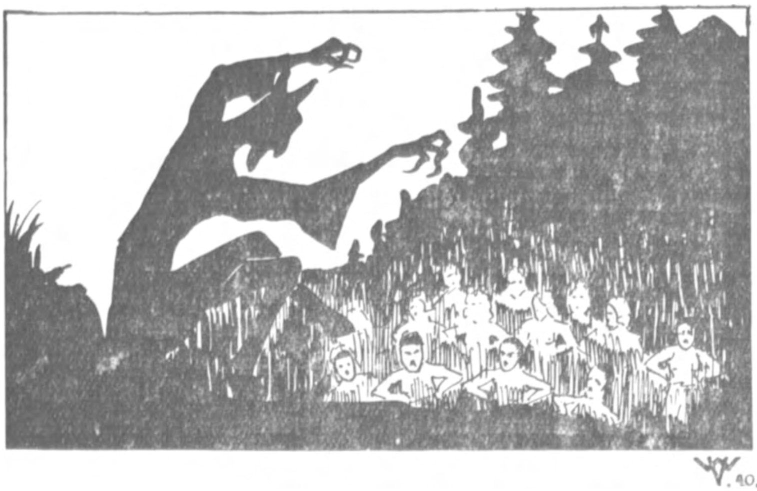

De Heksendans.

De meesten blijven het antwoord schuldig omdat ze het zelf niet weten. Kilima is een dier, dat leeft in 't water. Het is een wezen, dat er uitziet als een mensch, een dwerggestalte. Zijn kop is gewoon, alleen zijn hoofdhaar is lang. De armen zijn lang in evenredigheid met het lichaam ; handen zijn er ook, doch wijsmidden en ringvingers zijn wel eens zoo lang als bij een mensch. Ge ziet dadelijk al waarom : met die drie vingers omvat hij zijn slachtoffers als met een hand. God heeft Kilima gemaakt om de menschen te straffen. Kilima is heer en meester over de Melé en Bilistroom en alle groote stroomen. Zijn huis bevindt zich in een berg bij den stroom ; *de ingang is in het water.*

(10) Wandkalender : « Pro Apostolis », Brussel.

Wie Kilima ziet, verstijft van schrik als zag hij een kopi « luipaard ».

Kilima bevindt zich dus in 't water, van waaruit hij soms te voorschijn komt... kop en romp boven water.

Komt een dief bij het water en wil God hem straffen dan verschijnt Kilima, grijpt hem en slaat hem tusschen neus en oogen ; na een paar dagen wordt 't lijk gevonden ».

In *onze* legende speelt de Haak de rol van Kilima : hij duikt uit het water op, grijpt u vast en trekt u naar de diepte.

Wij, persoonlijk zijn dan ook van gevoelen dat de Haak hier niemand anders voorstelt dan de dea Helia. Oorspronkelijk was deze Godin, geen kwaaddoenster ; zij ontving en bewaakte slechts de dooden. Doch later, rond de opkomst van 't christendom, werd haar rijk, zooals blijkt uit Edda's rond dien tijd geschreven, afschrikwekkend en ellendig. Helia werd een booze Geest.

Booze geesten werden, volgens 't oude volksgeloof (11) verdreven door de klokken. In een persoonlijk schrijven deed ons de Hr. Stroobant in verband met deze kwestie het volgende opmerken : « Door dit geloof werden de klokken geluid tegen het onweer. Ook schreef Cesar of Tacitus (?) dat de oude Germanen bij zon- of maneklips op brons sloegen, ten einde de maan te verschrikken die dreigde de zon te verslinden. De Chaldeesche priesters droegen aan den boord van hun kleed kleine belletjes, wijl de Katholieke priester die het H. Sacrament draagt vooraf gegaan is van 'n koorknaap met rinkelende bel ».

Zou er in de put der Dea Helia dan toch een klok geworpen zijn om het volk tegen deze heerscheres te beschermen ? 't Lijkt haast zoo ! Temeer dat volgens een andere, algemeen verspreid gedachte de kwade geesten het metaal vreezen. Om zich daarvan te overtuigen neme men slechts het eerste het beste werk over volksgeneeskunde.

Van waar die angst ? Tylor in zijn werk : « Primitive Culture », I, p. 140, verklaart het met te zeggen dat in 't steentijdperk dé geesten (kwade) hoogtij vierden en

(11) Hermant et Boomans : La médecine populaire, p. 169.

dat met het nieuwe metaal (het ijzer) hun rijk verzwakte. Voor onze streek is dit zeker zoo geweest : de 4e, 5e, 6e eeuw, voor ons het steentijdperk (12) was de tijd der dea Helia (13) in de latere eeuwen verdrong het ijzer den steen en verkondigden de H.H. Amandus, Lambertus, Hubertus, Willibrordus e. a. de nieuwe leer.

Of is onze legende soms de beschrijving van dezen strijd, beschrijving in een taal vatbaar voor onze primitieven met hun animistische voorstellingen ?

In alle geval zou een grondig onderzoek van alle klokkeputten meer licht werpen in deze kwestie !

Het heilige der heiligen was, zooals we zegden, de bron.

Deze bron hebben we te Eisden teruggevonden onder de gedaante van een doopputje, de St. Jansput, dus gekerstend !

Volgens de volksoverlevering (14) doopte St-Willibrordus de eerste christenen der streek in de St. Jansbron te Mulheim. Habets die in 1881 ter plaatse de grondvesten blootlegde van een oude Romaansche kapel schreef destijds reeds : « En wij zijn eveneens genegen om aan te nemen, dat de fontein (sic !) te Mulheim in de oude tijden eene der talrijke bronnen is geweest den heidenschen eeredienst gewijd ! » (15).

We kenden deze passus en wandelden op zekeren dag met onze leerlingen eens naar de bron. Misschien konden twintig paar klare jongensoogen iets vinden in het modder der bron. Er bestaan thans nog zooveel plaatsen waar bedevaarders geldstukken e. a. in de heiligenputten werpen. En had E. Combes, gewezen minister van Frankrijk uit het « étang sacré » te Fontlereau geen scherven van vaatwerk uit het neolithisch tijdperk gehaald en had E. de Munck in 't slijk dat uit de bron van Berminster bij Malmedy kwam geen talrijke bewerkte vuursteenen gevonden ? Te Saventem bij 't kuischen der bron bij de

(12) Dr Holwerda : op. cit.

(13) Stroobant : op. cit.

(14) Publ. de la Sté. Hist. et Archeol. du Limbourg, t. XVIII.

(15) Zie (14).

Kleine Beek, aan den kant der Kattenstraat, had hij een steenen mesje, een krabber en een stuk gepolijst bijl opgevischt (16).

De eigenaar van St. Janshoek, weide waarin de bron ligt, had ons echter gauw gezien en kwam ons spoedig opzoeken om een praatje te voeren en ons diets te maken dat 't niet toegelaten was in den St. Jansput te graven. « Wat in de bron ligt kan later nog te pas komen aan de familieleden », meende de uiterst gedienstige man. En op onze vraag wat er dan wel in die bron kon liggen kregen we als antwoord : « Een gouden klok ! »

Dat antwoord deed ons meer plezier dan 't bezit der gouden klok.

Uit dat antwoord bleek immers dat, volgens de overlevering, St. Willibrordus doopte in de bron der « Dea Helia », dat het heidensche heiligdom gekerstend was.

In hoever stemt die volksoverlevering nu overeen met de waarheid ?

Drie vragen dringen zich op :

1) Vertoefde St. Willibrordus ooit te Eisden ?

2) Doopte hij in bronnen ?

3) Bezigde hij daartoe een heidensche bron ?

1. Plaatselijke werking van St. Willibrordus.

De Sint-Jansput, in de onmiddellijke nabijheid van *Kniensheuvel, Koekelberg, Princenhof* e. a. bevindt zich in 't gehucht Mulheim. Deze localiteit, thans gemeente Lanklaar en parochie Eisden-St-Willibrordus, was gelegen langs de Romeinsche heirbaan Maastricht-Nijmegen.

Habets, die ter plaatse opgravingen en opzoekingen deed meende er zelf het Romeinsche pleisterplaatje Feresne, der kaarten van Peutinger, in te zien (17).

Over deze identificatie zijn de verschillende studies het echter niet eens. Bertn, Cluvier en Katanczich spreken

---

(16) Brabantsche Folklore, 1e jg., n° 5.

(17) Habets : op. cit.

van Maaseik. d'Anville gewaagt van REKKEM, Lapie van Dilzen, Uchert van Stokkem, Leemans van Leut. De « Commission de la carte des Gaules » evenals G. Kurth zien in Vucht het oude FERESNE. Wastelain en Walkenaar geven de voorkeur aan EISDEN.

Verleden jaar bewees archivaris J. Vannérus in : « Bullet. de l'Acad. royale de Belgique, Lettres, 5e reeks, bd. XXV, 1939, bl. 141 en vlg., dat men op de kaarten van Peutinger TERESNE moet lezen en niet FERESNE en dat de etymologie wijst op THILESNA d. i. Dilzen, een dorp op 'n 4 km. van Mulheim (18).

Niet Mulheim maar Dilzen zou dus 'n Romeinsch station zijn geweest.

't Zij zoo !

Toch was Mulheim een zeer oude nederzetting.

In de schenkingsakte van 726, gewoonlijk testament van St. Willibrordus geheeten, waarbij de Heilige al zijn grondbezittingen in Toxandrië en elders afstond aan de abdij van Echternach lezen we : « *et Thietbaldus mihi condonabet vel tradebat ecclesiam aliquam que est constructa in villa Mulnaim que Araride vocatur cum appenditiis suis* » wat beteekent : « En Thietbaldus schonk of droeg mij over een zekere kerk die gebouwd is in het dorp Mulnaim, dat Araride wordt genoemd, met haar aanhankelijkheden » (19).

Dit Mulnaïm is vast en zeker ons Mulheim, zooals Van de Weerd aan de hand van talrijke gegevens, uit oude dokumenten verzameld, kon bewijzen.

Reeds vroeg dus zou Mulheim een belangrijke plaats zijn geweest. 't Bestaan eener kerk vóór de komst van St. Willibrordus, dus vóór 700, wijst daar ten andere op, evenals 't feit dat de absis der kerk best tot den tijd der Romeinen kon opklimmen (20).

---

(18) We danken den heer Lyna, conservator te Hasselt, die onze aandacht op deze publicatie van den H. Vannerus vestigde.

(19) Wauters, I, 69.

(20) Van de Weerd. De H. Willibrordus in Limburg, Verzamelde opstellen v. Gesch. Kring v. Limb., 1939.

Als dusdanig kon deze plaats moeilijk ontsnappen aan 't oog van den Ierschen zendeling en zijn volgelingen. Te meer daar hij in de onmiddellijke omgeving meermaals vertoefde en missioneerde.

De kerk van Reppel had hij persoonlijk gewijd (21). Ook de eerste abdis, de H. Harlindis, van de abdij van Aldeneik waar hij meermaals verbleef, werd door hem aangesteld en gewijd en in 't nabije Susteren had hij een abdij gesticht.

't Is niet aan te nemen dat een globe-trotter, lijk Willibrord, die tweemaal te voet naar Rome reisde, niet eens zijn bezitting onder Mulheim zou bezocht hebben.

Bovendien wachtte hem daar een gemakkelijk missionneeringsterrein. In een villa — hier zijn villa — vond hij een samenwonende en gegroepeerde bevolking met heel het kompleks van familieleden en dienstbaren en lijfeigenen daaraan verbonden.

« Volgens het princiep bij den prediker vastgelegd door zijn benedictijnsche opvoeding, werd eerst de bekeering van het hoofd van de « Sippe » den familieband ondernomen. Was deze gewonnen, dan volgde heel de bevolking, naar het princiep, dat later in de Reformatie vooral opgang maakte nl. dat de godsdienst van den regeerder ook die van de bevolking moest worden » (22).

Ook de toewijding aan den H. Willibrordus, der parochiekerk van Eisden, een van de oudste der streek, pleit voor de plaatselijke werking van den Ier.

« Het belangrijk domein Eisden-Vucht-Mulheim heeft van ouds behoord tot Kessenich-Thorn ; bij de stichting der parochiën, omstreeks 800, heeft de heer van Kessenich zijn eigen kerk willen hebben en deze gebouwd op zijn domein te Eisden en *ze toegewijd aan den H. Willibrordus zonder twijfel omdat de herinnering aan den grooten apostel ter plaatse nog heel levendig was* » (23) (cursiveering van ons).

---

(21) C. Wampach: O. C. Quellenband, n° 145.

(22) D[r] M. A. Erens: St. Willibrordus, Tongerloo, 1939.

(23) Van de Weerd : op. cit., bl. 25.

2. Het doopen in bronnen.

Volgens de overlevering zouden te Eisden de eerste christenen gedoopt zijn in de St. Jansbron.

Volgens alle geschiedkundige gegevens, zoo schrijft Z. E. H. Van de Weerd in de monografie « De Limburgsche Kempen » (Hasselt 1936), werden de HH. Harlindis en Relindus gedoopt in een bron te Kessenich.

Deze twee heilige Maagden waren dochters van Adelardus, — heer van Kessenich en 't groot domein van dien naam waartoe ook Eisden behoorde, — en van zijn echtgenoote Grimmara. In 730 stichtte dit adellijk echtpaar de abdij van Aldeneik waar Harlindis eerste abdisse werd.

Opvallend is dat ook te Kessenich, 't oude *Cassalum,* een legende voortleeft waarin sprake van een verborgen schat.

Zij luidt :

« Twee schaapherders van de pachthoeven groote en kleine Schans te Ittervoort vonden in 't Vijverbroeck te Kessenich een kist. Met veel moeite brachten zij deze op 't droge. « Met God we hebben den schat ! » zei de eene. « Met of zonder God » antwoordde de andere, « we hebben hem toch ! »

Doch daarop was de kist opnieuw verzonken ! »

E. H. Van de Weerd beleefde er een mooi folkloristisch gebruik dat we hier weergeven.

« Met wapperend vaandel en slaande trom toog het gild voorbij de kerk naar de pastorij ; daar in een zijwegeltje tusschen twee hoven, was er een putje, nauwelijks een halven meter diep, zonder water en zoo onbeduidend dat men het niet eens bemerkt zou hebben, maakte niet de haag van den naastgelegen hof een cirkelvormigen en beteekenisvollen insprong omheen dat heilige plekje grond van een paar meter oppervlakte ; het putje zelf zat bedolven onder lang gras en onkruid. Een der gildebroeders zet zich onmiddellijk aan den arbeid met een blinkende spade en werpt met forsche hand het onkruid en de graszaden uit en zuivert het putje tot op de versche aarde : zie zoo ! in een oogwenk is hij daarmee klaar ; de kapitein neemt zijn ouderwetsche buks en met een langen laadstok

stompt hij het poeder aan in het antiek geweer, een eerste schot wordt gelost recht in 't putteke, nog zoo twee of drie schoten in de versche aarde ; de tromslager roffelt, de vaandrig zwaait de vlag... 't is weer geschied voor een jaar, de plichtspleging is volbracht, *de put is geveegd* en op gaat het naar de pastorij, waar dien dag M. Pastoor het gelag moet betalen.

De beteekenis = eenige meters verder beneden in de delling is een kleine vischvijver, gevoed in den bodem door een rijke bron : die bron is de primitieve doopvont van de nabij gelegen parochiekerk ; van ouds werd ieder jaar die doopvont *geveegd* ter gelegenheid van het feest der kerkwijding of kermis, dat mocht natuurlijk niet op een Zondag, daarom geschiedde het den Maandag van kermis : echt liturgisch. In den loop der eeuwen werd daar een vischvijver uitgegraven, waarin de bron verloren geraakte, 't vegen der bron zelve kon niet meer geschieden, er werd dan op eenigen afstand een fictieve bron gemaakt ; het droge putje op de helling ».

In de laatste tijden vond men te Kessenich meerdere voorwerpen uit 't steentijdperk terug.

Ook te Reppel, Neeroeteren, Aldeneik, e. a. plaatsen, waar St. Willibrord eigendommen bezat, leeft deze overlevering nog voort en wijst men dopputten aan. Voorzeker heeft de doopvont gelijk wij ze thans kennen in dien tijd niet bestaan.

De naam « doopvont » wijst ten andere op de vroegere doopplaats : vont = fons = bron.

Joannes Baptista doopte Jezus in de wateren der Jordaan, aldus het Evangelie. Hoe dit geschiedde stelt ons Joachim Patinir mooi voor op een schilderij dat berust in 't Keizerlijk Museum te Weenen. De Goddelijke Zaligmaker staat tot aan de lenden in den stroom terwijl de Dooper het Goddelijke water over zijn Hoofd uitgiet. Dergelijke scène zien we afgebeeld door Reinier van Hoei (± 1118) op de bronzen doopvont der St. Bartholomeüskerk te Luik.

De Apostelen die de zending hadden alle volkeren te onderwijzen en te doopen, hadden geen andere doopvont dan de rivieren en bronnen (24).

(24) Handelingen der Apostelen, VIII, 38 en XVI, 15.

Tertullianus bevestigt dat St. Pieter doopte in den Tiber (25).

St. Paulin, de gezel van St. Augustinus, de apostel van Engeland, doopte in 't begin der VIe eeuw, de nieuwe christenen in de rivieren (26).

In latere jaren, toen 't getal volwassen doopelingen verminderde, bezigde men vonten met buitengewoon groote kuipen (27), want tot in de XIIe eeuw (28) vereischte het sacrament een indompeling.

Volgens een miniatuur uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (29) zou Clovis te Reims in zulke vont gedoopt zijn geworden.

Dat de geloofspredikers in onze gewesten, zouden gewacht hebben met doopen tot dat hun « baptisterium » opgebouwd was is niet aan te nemen evenmin als dat zij met hun bekeerlingen naar een, wellicht ver afgelegen, cultuurcentrum zouden getrokken zijn.

Ook behoefden zij geen kuipen in te graven zooals in Saksen (30) en gelijk we dat zien op 'n miniatuur (15^{e} eeuw) der Burgondische Bibliotheek te Brussel.

Naast het meerendeel der nederzettingen waren heiligdommen die zich best leenden tot deze plechtigheid n. l. de bron der « Dea Helia ».

3. Bezigde St. Willibrord deze bron ?

Volgens de Odinische mythologie werd Balder, de god van 't Licht, de reinste, de verstandigste der tweelingszonen van Odhin en zijn gemalin Frigga, op zekeren nacht door een naren droom geplaagd.

Hij droomde dat zijn leven in gevaar was. Daarop stuurde Frigga haar geesten uit en deed alle bezielde en

---

(25) De Baptismo, hfdst. IV.

(26) Hist. eccl. gentis Anglorum, bd. II, hfdst. XIV en XVI.

(27) Zie de vont in de kerk van Eisden.

(28) Reusens : Archeol. chrét., tome I.

(29) Afbeelding in: Van de Weerd, Geschiedenis van Vlaanderen, bd. I, bl. 136.

(30) Uit de geschiedenis van Otto van Bamberg († 1139).

onbezielde wezens, menschen en dieren, vuur en water, ijzer en steen, boom en plant, vogel en slang, den eed afleggen dat geen van hen allen Balder zou schaden. Alleen de Marentak, welke op een eikestam aan de poort van Valhalla groeide werd vergeten. Hij scheen zoo teer en zwak dat men van hem geen vrees meende te moeten hebben. Tegelijkertijd had Odhin op zijn ros Sleipnir een tocht ondernomen naar de profetessen in de onderwereld. Tot zijn ontsteltenis vernam hij van hen dat de feesttafels reeds gedekt stonden, in 't verblijf der dea Helia, om er Balder te ontvangen, die door zijn tweelingsbroeder, Hodur, zou gedood worden. Ook meldden zij hem dat Vali, het kind dat Rinda, de aardgodin, hem zal schenken, den eed zal afleggen zijn haar niet te kammen alvorens hij den dood van Balder zal gewroken hebben.

Op zekeren dag nu speelden de goden op 't groene Idavold. Na het werpen met gouden schijven kwam het boogschieten aan de beurt. Balder werd in een ring geplaatst en alle goden schoten naar hem doch geen schot kon hem deren. Dit zag Loki en tandenknarsend van spijt en woede haastte hij zich naar Valhalla's poort en sneed een stengel van den Marentak af.

Hiervan vervaardigde hij een pijl, waaraan hij, door zijn tooverkunst, een zekere hardheid gaf.

Dan keerde hij terug naar het speelterrein. Op eenigen afstand stond de blinde god Hodur, Balders broeder en god der duisternis.

Loki sprak hem aan : « Waarom schiet gij niet op Balder ? »

Hodur antwoordde : « Vooreerst kan ik hem niet zien en dan ik heb geen wapen ! »

« Ik zal u toonen waar hij staat en schiet dan maar naar hem met deze roede ! » hernam Loki. Hodur schoot en Balder viel dood ter aarde neder.

Naar oud gebruik maakten de goden een grooten brandstapel op Balders drakenschip, waar ieder hunner vervolgens een laatsten groet aan den afgestorvene bracht.

Als ook diens trouwe gade Nanna zich over het stoffelijk overschot van haar zielsbeminde had gebogen, brak haar het hart van weedom en zeeg zij levenloos naast hem

neer... symbool van 't afsterven der bloemen bij 't voorbijgaan van den Zomer.

Het groote brandende schip dreef in zee, totdat het aan den westelijken horizont in de golven onderging, terwijl de rosse gloed der vlammen zich scherp afteekende aan den gezichtseinder... het avondrood bij 't ondergaan der zon, want Balder gold ook als god van 't daglicht !

In haar radelooze smart smeekt Frigga den goden de beheerscheres der onderwereld te overreden haar prooi los te laten, zoodat hij tot het leven terugkeert.

Hermod, de snelle, begeeft zich als bode op Odhin's ros op weg naar Helia's verblijf, om daar van Balder te vernemen dat van verlossing geen sprake kan zijn voor en aleer de laatste dag, bestemd voor zijn vertoeven alhier, gekomen zal zijn.

Wel was de beheerscheres der onderwereld genegen hem prijs te geven mits zou blijken dat allen en alles, niemand en niets uitgezonderd, om Balder's dood zouden treuren.

Maar zie, daar was er één, de reuzin Thok, in welke Loki zich vermomd had, die lachte om Balder's dood.

Intusschen was 't uur der wraak aangebroken.

Vali, de wreker, de zoon van Rinda, stapte het godenverblijf binnen en schoot den blinden Hodur dood.

Nu verliet Balder, in vollen glans en glorie het doodenrijk !

. . . .

Hoe diep moet dit verhaal ingewerkt hebben op den geest dier primitieven met hun animistische voorstellingen !

Hoe hardnekkig moeten zij gehouden hebben aan die bron en aan die leer.

Na de christianiseering moest de kerk, zooals blijkt uit de besluiten der Merovingsche kerkvergaderingen bv. van Leptinnes, nog herhaaldelijk optreden tegen de bronnenvereering.

In latere dagen vinden we nog sporen weer van dien cultus !

Op Paaschmaandag las de pastoor van Eisden de H. Mis in de kapel te Mulheim. Na de Mis en den ommegank gingen de bedevaarders, die er St. Jan kwamen vereeren, drinken aan de St. Jansbron (31). Dat die bron speciaal zou gegraven zijn om de dorstige pelgrims te laven ? Geen sprake van !

Ware dit 't geval geweest dan had men ze zeker in de onmiddellijke nabijheid der kerk gegraven en niet 200 m. er van verwijderd.

Dat de herinnering aan het doopsel der volwassenen, in primitieve tijden aan en in dit putje voltrokken, niet vreemd aan dat drinken zal geweest zijn, beamen we volledig. Doch onloochenbaar is 't tevens, dat de oude godenleer nog een rol speelde in deze vereering !

St. Willibrord en zijn metgezellen hebben van deze gehechtheid vast en zeker geprofiteerd ! Dit lijdt geen twijfel !

Geschoold naar 't voorbeeld van Wilfried en Egbert van York weken zij geen stap af van de directieven door Rome gegeven. Naar de letter volgden zij den raad van

---

(31) G. H. Dexters : De Heerlijkheid Eisden, Smeets, Mechelen a/d M.

Paus Gregorius en had deze niet geschreven : « Ik heb na lang nadenken besloten, dat de heiligdommen der afgoden volstrekt niet verwoest mogen worden ; wel zult gij de afgoden zelf vernietigen. De tempels zult gij met gewijd water besproeien om den duivel te verdrijven. Wanneer het volk ervaart dat zijn heiligdommen niet vernietigd worden, zoo zal het des te gemakkelijker de dwaling afzweren ».

En was er één heiligdom beter geschikt tot het toedienen van 't Doopsel dan de bron der « dea Helia » ?

Balder, de schoonste en verstandigste zoon van Odhin werd door Loki in 't ongeluk gestort en door Vali gewroken. Dood daalde hij in de bron neer, levend stapte hij er uit.

Wat een treffende gelijkenis bood de nieuwe leer !

De mensch, het mooiste en edelste schepsel van God, was, door de sluwe handelwijze van den Duivel, gedood voor den hemel. Doch God had een wreker gezonden, zijn zoon Jezus-Christus. Door de macht van dien wreker zouden de menschen levend uit de doopbron stappen !

Ook de toewijding der bron aan St. Jan den Dooper wijst op haar heidenschen oorsprong.

Het christendom heeft Balder vervangen door St. Jan den Dooper, « de brandende en schijnende lamp » (Joh. V., 35) wiens feestdag gevierd wordt op den dag van 't oude Midzomerfeest (24 Juni). Deze vervanging vinden we in heel de folklore weer.

Een voorbeeld uit de plantenwereld !

Nemen we het Hypericum perforatum, een kruidje waarvan de bladeren vol oliekliertjes zijn die, als men ze naar 't licht houdt, op naaldenprikjes lijken. Wrijft men de bloemen of bladeren in de hand dan krijgt men een zwart vocht dat aan bloed doet denken.

Welnu, volgens een oude Germaansche sage (Pieper 99) ontstond dit kruid uit het bloed van Balder. Vandaar zingt de dichter Etlar Ling in zijn : « Aus der Edda » :

« Daar waar God zijn bloed had vergoten
Is een heilkruid ontsproten.
Het volk, met rouwend gemoed,
Plukt nu nog dat Balderbloed ».

Dat zelfde kruid heet thans, onder invloed van 't christendom : « Sint-Janskruid ; in 1514 reeds Sinte-Johanniscruit (groote Herbarius, 1514) ; Sint-Johannisblut (Pritzel und Jessen : Volksnamen der Pflanzen, 2e Ausg.).

* * *

Een oude legende verteld door 'n arm wijveken, voerde ons terug naar een verdwenen heiligdom, naar vergeten tijden !

In de Muyerkes luidt een klok !

Luidde !

Voorbij !

Nu zingen in de Muyerkens electrische motoren hun schrille lied.

Machtige pompen zuigen de bronnen leeg. Tusschen kunstig batwerk en betonnen muren drijft, kalmpjes en zoet, de historische Frietselbeek.

Groen bewassen ligt daar de St-Jansbron... verlaten !

De uchteravonden met hun griezelige verhalen en spokige schaduwbeelden op den zwartberookten muur lokken de jeugd niet meer !

Simpele menschjes, die 't nog wisten van de verzonken klok en den dreigenden haak worden verdrongen door menschen met andere legenden, andere gewoonten, menschen met andere talen, menschen gekomen uit Noord en Oost, uit Zuid en West, menschen uit zeventien landen !

De tijd dat 't niemand meer zal weten van de dea Helia en 't Sint-Wilbertputje nadert, nadert snel, te snel, helaas !

En dan..., dan zal 't uit zijn met ons Volk !

'n Volk dat zijn oude rijmpjes en deuntjes, zijn sprookjes en vertellingen, zijn zeden en gewoonten ontleert, zoo 'n volk verliest zijn ziel ! En 'n volk zonder ziel is geen volk ! 't En zal !

Ja, 't en zal zoo gij, beste lezer(es) het vertelt, nog vertelt en weer vertelt : « In de Muyerkes luidt een klok ! ».

Vertel het !

Ge dient er uw volk mee !

Bijdrage tot de Geschiedenis van de Parochie Strombeek.

INLEIDING.

Toen we, ter gelegenheid van onze studie over de geschiedenis van de gemeente Strombeek, het parochiaal archief onderzochten, kwamen we op het spoor van allerhande archiefstukken, welke ons een kijk gaven over de wederwaardigheden van de parochie gedurende de 16^e, 17^e

We danken dit vooral aan het « Liber ecclesiae Strombecanae » in 2 deelen, destijds begonnen door pastoor Van der Schueren, in den pastoorslijst van 1745 vermeld als « mechliniensis fuit pastor 22 annis et ditavit mensam sancti, spiritus et in ecclesia reparatione, et in pauperes multa expendit ». Deze omstandige « manuale » werd nadien voortgezet door zijn opvolgers, zoodat het tot een heel omstandige « cronycke van Strombeke » is uitgegroeid.

We geven deze Bijdrage niet zoozeer als een algemeenen kijk op de geschiedenis van de parochie, maar als een reeks losse feiten, die vooral een licht werpen op de algemeene toestanden in een buitenparochie gedurende de 16^e, 17^e en 18^e eeuw. Juist de in het oog springende feiten en voorvallen werden door de tijdgenooten opgeteekend, traceren aldus als 't ware een doorloopende lijn en leggen een onderling verband tusschen de gebeurtenissen. Opgeteekend door de pastoors, belichten ze dus op de eerste plaats al hetgeen parochie : kerk en pastorij, goederen en inkomsten in bijzondere voorvallen aangaat.

We kunnen ze indeelen als volgt :

— 1° de toestanden alhier na de troebelen op het einde van de 16^e eeuw ;

— 2° allerhande in de 17^e eeuw ;

— 3° de oorlogsjaren te Strombeek tusschen 1746-48;

— 4° over de pastorijen te Strombeek ;

— 5° Een « staat » van de Parochie Strombeek in het midden van de 18e eeuw. Over de immuniteiten. Over het Bestuur. Over de Diensten.

* * *

Strombeek, een gemeente in de nabijheid van Brussel gelegen, juist achter het koninklijk paleis, heeft een oppervlakte van 470 hect., verdeeld onder Strombeek zelf (242 hect.) en Bever (227 hect.). De gemeente telde in 1831 : 668 inw., in 1846 : 852 inw., in 1930 : 3967, in 1939 omtrent 4.500 inw.

Ze is omgeven door de gemeenten Vilvoorde (Koningsloo), Laken, Wemmel, Meisse en Grimbergen.

Van ouds waren Strombeek en Bever administratief gescheiden, parochiaal onder één titel vereenigd. Strombeek stond onder Grimbergen, Bever onder Wemmel. Bever staat vooral bekend door het hof te Bever en zijn kasteel. Strombeek heeft steeds nauw verbonden geweest met Grimbergen, waar men eeuwen lang « ter banke » ging. De parochie werd sinds het ontstaan van de abdij door praemonstratenses bediend.

* * *

Uit het aantal *communicantes* blijkt voldoende dat Strombeek steeds een parochie van middelmatig belang is geweest. In 1526 telde de parochie 40 huizen met 280 inwoners. Volgens de registers van de « *Vixitationes decanales* » waren er te Strombeek in 1665 : 156 communicanten ; in 1677 : 182 ; in 1718 : 250 en 130 kinderen ; in 1738 : 300 communicanten en 200 kinderen. In de 19e eeuw telde de parochie 1682 inw. (1882) ; in 1897 : 1976 inw. ; in 1904 : ± 2000 inw. ; in 1930 : 3967 inw.

* * *

I. — DE PASTOORS VAN STROMBEEK.

Zooals meest in ieder pastorijarchief, vinden we ook te Strombeek tusschen de oude papieren een lijst van de vroegere pastoors van de parochie. Te Strombeek dateert deze lijst van 1745 en werd opgemaakt door *Engelbertus van Aarschot*.

Wij vullen deze lijst zelf aan met notas uit het archief.

— Als eerste geleerde pastoor noteeren we « Magister Mathias, presbyter, alias plebanus, de strumbecca ». Hij wordt vernoemd als getuige in brieven van 1221, 1224 en 1227 (1).

Het was wellicht een saeculier priester.

— In 1266 wordt « Savis, presbyter de Strombeke » vermeld. Het was een kloosterling van de abdij van Grimbergen (2).

— *Henricus de Dunnen.* Zijn sterfdag wordt in het Necrologium van de abdij te Grimbergen op 14 Juli 1472 opgeteekend. Wanneer juist hij in het klooster is getreden, pastoor werd te Strombeek en ervan ontslagen werd, is niet gekend. Zijn opvolger was :

— *Aegidius de Knibbere.* Volgens het oudste *Manuale* van Strombeek zou hij pastoor geworden zijn in 1469. Volgens een ander *Manuale,* in de abdij te Grimbergen bewaard, zou hij dit ambt reeds in 1455 uitgeoefend hebben. Wanneer hij juist stierf is niet met zekerheid gekend. Beide *Manualia* beweeren in 1498, zoo ook het *Necrologium* van Grimbergen, dat zijn sterfdag plaatst op 14 Augustus.

Zijn grafsteen, in witten marmer, in de kerk van Grimbergen, vermeldt het opschrift : « Obiit fr. Egidius de Knibbere, canonicus hujus ecclesie, anno 1493 ».

— *fr. Joannes Anthoni* (Anthonis), Kanunnik te Grimbergen. Stierf in 1500. Het necrologium houdt zijn gedachtenis op 1 Februari.

— *fr. Joannes Verhoeven.* Kanunnik van Grimbergen. Hij wordt voor het eerst vermeld in een akte van 1500 (27 Augustus), waarin hij genoemd wordt : « heer Jan Van der Roven, prochiaen tot Strombeke » (3). Hij stierf in 1526. Het Necrologium vermeldt hem op 15 Augustus. Zijn grafsteen lag in den noorder zijbeuk van de abdijkerk.

---

(1) Cartularium I, Abdijarchief te Grimbergen, a° 1221, 1224, 1227.

(2) Cartularium II, Abdijarchief te Grimbergen, a° 1266.

(3) Manuale van Pastoor Van der Schueren, blz. 52.

— *fr. Daniel Van Calcken.* Volgde den voorgaande op in 1526 en stierf te Strombeek op 11 September 1537.

— *fr. Antonius Cornelii* (Cornelis), kloosterling van Grimbergen, werd in 1537 pastoor te Strombeek. Hij was geboortig van Meeze en was te voren aldaar onderpastoor van af 1513. Hij was slechts gedurende vier jaar pastoor te Strombeek. Hij stierf op 4 December 1541 en werd begraven te Grimbergen, waar zijn grafsteen in het oostelijk deel van de kerk te zien is.

— *fr. Philippus Van der Meeren* (de Mera), kanunnik van Grimbergen. Hij werd geboren te Brussel en stierf in 1551 te Oppem, waar hij onderpastoor was. Dit blijkt uit het grafschrift, dat in het zuiden van de kerk te Grimbergen lag, en vermelde : « *Fr. Philippus de Mera, sacellanus in Ophem, obiit 25 Januarii 1551* ».

Wanneer en hoelang hij juist pastoor te Strombeek is geweest, is ons onbekend. De pastoorslijst van het archief te Strombeek plaatst hem hier en zegt dat hij pastoor van de parochie is geweest van 1541 tot 1545, waarna hij terug onderpastoor te Oppem werd, waar hij te voren reeds was geweest.

Volgens het getuigenis van het archief te Grimbergen, zou deze pastoor op de derde plaats van deze lijst, vóór *Egidius de Knibbere,* te plaatsen zijn. Dit is onjuist, daar zijn grafsteen het jaar van zijn afsterven in 1551 plaatst, wanneer *Egidius de Knibbere* stellig in 1469 pastoor te Strombeek was.

— *fr. Gaspar a platea. (Van der Straeten* of *Verstraeten).* Geboortig van Mechelen in 1509, trad in het klooster te Grimbergen, werd er vervolgens novicenmeester en supprior.

Volgens den pastoorslijst van Strombeek en dezen van het Archief van het Aartsbisdom te Mechelen werd hij pastoor te Strombeek in 1541. Volgens de lezing van het archief te Grimbergen eerst in 1545. Hij moest vluchten ter oorzake van de troebelen van den tijd en stierf te Brussel op 3 December 1578, volgens een nota van het archief « in het 78e jaar van zijn levensloop, in het 56e jaar sinds zijn kloostergeloften, het 35e of 38e jaar van zijn pastoorschap te Strombeek ». Zijn geschilderde portret bleef bewaard in de pastorij te Strombeek tot in 1787.

— *fr. Laurentius Van Beneden.* Hij was geboortig van Vilvoorde, werd kloosterling te Grimbergen en als pastoor van Strombeek door den abt van Grimbergen op 23 Januari 1579 ingesteld. Kardinaal de Grauville bevestigde dit op 31 Januari (1). Hij stierf op 21 April 1588 te Brussel.

Over zijn levensloop zijn we uitvoerig ingelicht dank zij zijn opvolger pastoor *Verschueren.* We verwijzen derhalve naar dezes beschrijving, zooals ze hierna volgt (2).

— *fr. Gaspar Van der Schueren.* Hij was kanunnik van Grimbergen, werd pastoor te Strombeek op 14 Mei 1588 en bleef dit gedurende 22 jaren. Hij zette de herstelling van de kerk, door zijn voorganger begonnen, voort. Hij liet nieuwe kerkbanken en een nieuwen predikstoel vervaardigen. In 1604 bouwde hij een huis nabij de sakristij. Eerst woonde er de koster in, later diende het als « graanschuur » voor de kerkinkomsten. Nadien kwam het aan de H. Geesttafel en was zelfs meermaals de woonsteden van de pastoors.

Hij liet ook drie nieuwe altaren in de kerk aanbrengen, een ter eere van den Alderheiligste Salvator in het hoogkoor, een ander ter eere van O. L. Vrouw, een derde ter eere van S. Amandus. Deken *Petrus Vinck* wijdde ze in op 21 Juli 1608.

Hierop werd hij naar de abdij teruggeroepen en oefende er van af 1610 het ambt van supprior en later van novicenmeester uit. In 1613 werd hij belast met de zielezorg van Nieuwenrode. Daar verbleef hij tot 1619 en keerde van hier terug wegens ouderdom naar de abdij. Hij stierf er in 1624 op 10 Januari in den ouderdom van 72 jaren. Hij was 50 jaar kloosterling te Grimbergen. Hij werd begraven onder een grooten en prachtigen grafsteen, welke hij reeds zeven jaar te voren had laten aanbrengen in een hoek van de abdijkerk.

Zijne voorname persoonlijkheid komt vooral naar voor in uit zijn talrijke geschriften, welke hij te Grimber-

---

(1) Zie daarover meer in het « Liber ecclesiae Strombecanae » door pastoor *Van der Schueren,* waarvan we hierna volgend uittreksels geven.

(2) Zie bladz.

gen en te Strombeek in het archief heeft achtergelaten in uit feiten over hem verhaald.

Een dezer is zijn ontmoeting met een Calvinistisch ruiter, die een kloosterzuster op zijn paard meereed. Pastoor Van der Schueren, in burgerkleedij, op weg naar Mechelen, kocht haar af en liet haar terug naar haar klooster brengen. Het voorval is beschreven in het Manuale van het archief te Strombeek. We geven hiernavolgend op bladz.

Gedurende dezelfde troebele tijden van de godsdienstoorlogen en de uitspattingen van de Calvinistische benden in de Nederlanden, bediende hij, in burgerkleedij, terwijl de meeste kloosterlingen van de abdij te Grimbergen verspreid waren en bij kennissen en familiën, hunnen intrek hadden genomen, de H. Sacramenten te Audergem bij de kloosterzusters. Hij verbleef nadien bij de invloedrijke familie *Le Mire* te Brussel en nog later gedurende negen maanden bij de broeders, « Van der Gracht » genaamd, het klooster waar later de Augustijnen gewoond hebben.

Zijn opvolger was :

— *fr. Bernardus Croy.* Kanunnik van Grimbergen, werd pastoor te Strombeek op 2 September 1611. Hij was geboortig van Brussel, werd te Grimbergen opgenomen door abt Antonius van Oyenbrugge, maar deed zijn kloostergeloften onder abt Philippus van Roubergen. Hij was de eerste, die, na de troebelen van het einde van de 16e eeuw, weerom plechtig de kloostergeloften in de abdij aflegde.

Te voren was hij pastoor te Hekelgem. Van hier werd hij naar Wemmel geroepen, waar hij pastoor was van 1601 tot 1610. Hierop werd hij pastoor te Strombeek, doch bleef het slechts gedurende één jaar. Hierna werd hij « proviseur » van de abdij en bleef het tot 1614, waarna hij als pastoor van Ruisbroek aan de Schelde benoemd werd. Hier bestuurde hij de parochie gedurende 18 jaren. In 1632 nam hij terug de zielezorg van Wemmel over en verbleef er tot 1644. Hij stierf er op 15 Juni in den ouderdom van 67 jaar, was 49 jaar kloosterling en 43 jaar priester.

— *fr. Ferricus a Campenhout.* Geboortig van Grimbergen in 1584, werd hij geprofest in de abdij in 1602. Hij

werd tot pastoor van Strombeek benoemd door abt Philippus van Roubergen ten jare 1611, « in decembri, in festo S. Thomae, apostoli ». Daags te voren, op den feestdag van den H. Innocentius, was hij bevestigd geworden door Kardinaal Mathias Horius. Den 12 December werd hij ingehuldigd.

Hij liet te Mechelen een groote schilderij maken door Petrus Ceulemans voor 206 gulden, bekostigd door het Kerkfabriek en de H. Geesttafel.

Hij herbouwde de pastorij. Ten jare 1621 werd hij door de abdij terug geroepen en tot pastoor te Grimbergen benoemd. Van af 1622 was hij tegelijk supprior, van af 1630 « proviseur », en van af 1635 prior van de abdij.

Onder zijne persoonlijke leiding werd ten jare 1638 den bouw van de nieuwe S. Salvatorkerk begonnen.

Het necrologium zegt van hem « Vir fuit valde pius, labore infatigabilis, scientia et doctrina clarus, professor cruditus et in assistendo morbis languentibus et peste afflictis indefessus, Tandem ipse prodrage aliis que languoribus probatus obiit 21 Novembris 1639, actatis suae anno 55, professionis 38 et sacerdotii 30 ».

— *fr. Cornelius van Hamme.* Hij werd geboren te Brussel in 1592, werd geprofest te Grimbergen in 1608. Werd er circator en tot pastoor van Strombeek benoemd op 28 Februari 1621.

Hij was gedurende 24 jaren pastoor te Strombeek. Hij herbouwde den bouwvalligen toren en droeg veel bij tot de versiering van de kerk, « Ast fato improviso succubuit dum adbehendore domus suae suppellictili ob metum Gallorum esset intentus, 3 Octobris 1645, actatis suae 53, professionis 34 et sacerdotii 29 » (1).

— *fr. Dionysius Stapels.* Hij was geboortig van Sint-Truiden. Te Leuven behaalde hij aan de Universiteit de 6^{e} plaats in de algemeene promotie in Wijsbegeerte. Hij kwam te Grimbergen onder abt Outers en werd door dezen in 1627 geprofest. In 1629 werd hij priester gewijd en verkreeg te Leuven aan de Alma Mater den graad van baccalaureaat in de Godgeleerdheid. In de abdij werd hij eerst

(1) Necrologium van Grimbergen.

professor in Wijsbegeerte, daarna in Theologie gedurende 11 jaar. Hierop werd hij benoemd tot *cellarius* en vervolgens tot pastoor te Strombeek in 1645. Dit ambt oefende hij gedurende 19 jaar uit.

In 1651 stichtte hij het aartsbroederschap van de H. Drievuldigheid tot Vrijkooping van de Gevangenen. In 1661 verkreeg hij voor zijn kerk verscheidene merkwaardige relieken van den H. Amandus.

Het Necrologium van Grimbergen getuigt over hem: « Ob singularem qua polleiit prudentiam et doctrinam anno 1650, ex-pastorum sui monastirii unanimi suffragio fuit depretatus ad capitulum provinciale ordinis, mense Augusto ejusdem anni celebratum in abbatia Parchensi, praesidente amplissimo et erudissimo D. Liberto de Paepe, S. Theologiae licentiato, per Brabantiae et Frisiae circarias vicario generali et praefatae abbatiae abbate. Vir fuit Stapelius undequaque pius et a scientia et doctrina laudatus. Quamvis curae animarum, sibi commissarum addictissimus, studiis theologicis accumbendis menquam intermissit. Praesertim autem theologiae mysticae studio accubuit huicque ad extremum spiritum inhaesit. Obiit morte subitanea, longiori vita digmis, susceptis tamen absolutione et extrema Unctione, 31 Julii 1664, actalis suae 59, professionis 37, sacerdotii 35, et pastoralis curae 19 » (1).

— *fr. Gregorius Hollanders.* — Hij werd geboren op 28 December 1606 te 's Hertogenbosch onder den naam van *Joannes* Hollanders. Hij werd geprofest te Grimbergen in 1631 en alhier priester gewijd in 1633. Hij vervulde gedurende enkelen tijd in de abdij het ambt van ziekendienaar. Daarna werd hij pastoor benoemd te Groote-Bijgaarde, waar hij gedurende 20 jaren verbleef. Door een gebrek aan de oogen werd hij genoodzaakt dit ambt vaarwel te zeggen en kwam terug naar de abdij, waar hij *cellarius* werd benoemd.

Na den dood van pastoor Stapels, werd hij te Strombeek benoemd op 1 Augustus 1664. Hier verbleef hij gedurende niet minder dan 18 jaren. Dit commemoreert hij zelf als volgt :

(1) Necrologium van Grimbergen.

« 1 Augusti anno 1664, ego, Gregorius Hollanders, Sylvaeducensis religiosus Grimbergensis, constitutus sum pastor hujus parochiae, postquam ultra vigenti annos pastor eastiteram parochiae Majoris Bygardiae. Faxit Deus ut cum salute animorum huic parvo gregi deserviam

In noMIne DeI patrIs et fILII et
spIrItUs sanCtI ».

Hij richtte in 1665 te Strombeek het fecit van O. L. Vrouw van Goede Genezing in. Telken jare was er op 25 Maart een groote toeloop van volk uit de omliggende parochiën. Het duurde echter niet lang, want in 1648 braken dieven herhaardelijk in de kerk op 6 en 7 November en in 1677 bende Fransche soldaten die in kerk en sakristij vrij veel schade aanrichtten.

Pastoor Hollanders stierf schielijk te Strombeek op 25 Februari 1682 in den ouderdom van 72 jaren, het 51^e^ van zijn professie, het 49^e^ van zijn priesterschap, het 1^e^ van zijn jubileum. Hij was gedurende 8 jaar pastoor in de parochien. « Vir erat in annotaudis rebus memorabilibus diligens, in residentia pastoralis exemploris, necusis litteraturae amans, utpote qui plurimos post mortem libros reliquit, hoc communiter lemmate notatos, *Patiendovinces* » (1).

Als tijdelijke bedienaar volgde hem op fr. *Ernestus Monaville*. Hetzelfde jaar nog werd definitief benoemd :

— *fr. Gaspar de Moor.* — Hij was kanunnik van Grimbergen en te voren onderpastoor te Wemmel. Geboren te Ninove in 1643 werd hij pastoor te Strombeek op 24 Juni 1682, na een interim van enkele maanden. « Gedurende 12 jaren, zegt het Necrologium, weidde hij den hem toevertrouwde schapen door woord en voorbeeld tijdens de goddelijke diensten. Hij was zachtaardig van taal en medelijdend tegenover de armen. Door een kwaadaardige koorts gevat, overleed hij een na enkele dagen in zijn pastorij, in den bloei van zijn jaren op 5 November 1693, in zijn 50^e^ jaar, het 17^e^ van zijn professie en het 25^e^ van zijn priesterschap ».

Als tusschentijdige bedienaar werd benoemd fr. *Angelus Supplii*, kanunnik van Grimbergen. Deze verbleef er tot 7 December 1693. Hem volgde op :

— *fr. Gerardus Van de Velde.* — Hij werd geboren te Brussel, werd te Grimbergen geprofest op 8 December 1666 en priester gewijd op 22 September 1668. Daarna werd hij onderpastoor benoemd eerst te Wemmel en daarop te Grimbergen en in 1690 proviseur van de Pitantie van de abdij. Hij werd pastoor te Strombeek op 7 December 1693. Hij zelf geeft een relaas over zijn aanstelling. Wij verwijzen hiervoor naar bladz.

Hij verbleef gedurende 14 jaren te Strombeek en kwam op 20 October 1708 terug naar de abdij, waar hij *cellarius* en vervolgens *rector* van het Refugiehuis te Brussel werd benoemd. Hier stierf hij op 6 Januari 1727 in den ouderdom van 87 jaar, in zijn 61ᵉ jaar van zijn professie, het 59ᵉ van zijn priesterschap en het 11ᵉ van zijn jubileum » (1).

Pastoor Van de Velde droeg veel bij tot de versiering van de kerk. In 1694 liet hij een schoone ingangspoort aan de kerk bouwen, hij voorzag de kerk van een horloge en vernieuwde het belfort, waaraan de klokken hingen. Op 12, 13 en 14 Augustus van het volgende jaar zag hij echter een groot deel van het kerk- en sakristij ornament verloren gaan, ten gevolge van de plundering door de fransche soldaten, die Brussel belegerden (2).

— *fr. Jacobus Cottart.* — Deze pastoor was eveneens geboren te Brussel (14 September 1656). Op 5 Juni 1678 werd hij te Grimbergen geprofest en op 26 September 1680 priester gewijd. Hierop werd hij onderpastoor te Grimbergen benoemd, daarna te Ruisbroek aan de Schelde. Van uit dezen post keerde hij naar de abdij terug om de functie van *cellarius* waar te nemen, vervolgens « proviseur van de pitantie » en ten slotte « proviseur van de abdij » zelf. In 1704 werd hij naar de proostdij van Nieuwenrode geroepen en hier wist hij zich, spijts de wederwaardigheden van oorlog en invallen, zeer moedig te gedragen.

Eerst in 1708 kwam hij naar Strombeek als pastoor (23 October) en bediende de parochie tot zijn 83ᵉ jaar. Hij stierf op tweeden Paaschdag, 15 April 1743. « Vir fuit

(1) Necrologium van Grimbergen.

(2) Archief van de kerk.

honestae conservationis, getuigt het Necrologium, abstinentiae regularis observantissimus, sobrius et parcus ». Gedurende de vier jaren van de vacatuur van de abdij nam hij er het beheer waar en verkreeg de tweede meeste stemmen bij de keuze van den prelaat. Het jubileum van zijn professie werd plechtig in de abdij gevierd op 13 October 1727 en dit van zijn priesterschap op 13 November 1730. Hij was gedurende elf jaar de oudste van de abdij.

Ook hij droeg het zijne bij tot de versiering van de kerk te Strombeek. In de maand Mei van 1727 versierde hij de beelden van O. L. Vrouw en het Kindeken Jezus ieder met een zilveren kroon, te Brussel voor 128 gulden en 3 stuivers gesmeden. Het jaar daarop liet hij de groote klok van 683 pond te Antwerpen bij Guillielmus Witlox hergieten en vermeerderen tot 843 pond. Het volgende jaar liet hij de kleine klok hergieten. Hiervoor werden door het kerkfabriek 300 gulden betaald (3).

Na pastoor Cottart werd het pastoorsambt te Strombeek tijdelijk gedurende enkele maanden door *fr. Dominicus Broekx,* kanunnik te Grimbergen. Nadien werd deze kerkfabriek 300 gulden betaald (1).

— *fr. Martinus Gallebaert.* — Hij werd geboren te Brussel op 1 Juni 1688, op 8 December 1711 werd hij geprofest en op 15 April 1713 priester gewijd. Hij was vervolgens *circator* en « sacristijn ». Daarna werd hij onderpastoor te Tusschenbeek en te Ramsdonk.

In 1742 werd hij pastoor te Grimbergen benoemd en ten slotte op 13 Mei 1743, tot pastoor te Strombeek. « Vir fuit facundus, in humanioribus versatissimus, sagacis ingenii et pastor reloet operibus suis undequaque exemplaris » (2).

Hij was gedurende vijf jaar pastoor te Strombeek en versierde intusschen de kerk met een nieuw koor, nieuwe biechtstoelen, te Brussel door beeldsnijder Simon de Ginné gemaakt, een nieuw hoogzaal, nieuwe orgel en een nieuwe predikstoel.

(1) Kerkrekeningen te Strombeek.

(2) Necrologium van Grimbergen.

Onder zijn pastoorschap stichtte dame Felicia Ferdinanda de Lion, op den 4^{en} Zondag van den Advent van 1743, mits een som van 4.000 gulden, de vroegmis, op Zon- en Feestdagen ter harer intentie te lezen.

Pastoor Gallebaert stierf na een pijnlijke ziekte op 22 Augustus 1749 te Strombeek in de pastorij.

— Onderpastoor gedurende dezen tijd was *fr. Adrianus de Coster,* kloosterling te Grimbergen.

— *fr. Engelbertus Van Aarschot.* (1) — Ook deze pastoor was afkomstig van Brussel, waar hij werd geboren op 25 Mei 1697 uit een patriciersfamilie. Hij legde zijn plechtige kloostergeloften af te Grimbergen op 20 Mei 1720 en werd priester gewijd op 1 Februari 1722. Hij was achtereenvolgens *circator* in de abdij en onderpastoor te Wemmel. Te Strombeek landde hij aan op 29 Mei 1749 en verbleef er gedurende ruim zeven en twintig jaar.

Gedurende zijn pastoorschap stichtte Carolus Van Hamme een voorname fundatie, waarvoor alle Donderdagen een plechtige H. Mis ter eere van het H. Sacrament en uitstalling van hetzelfde moest gecelebreerd worden.

In 1766 liet het kerkfabriek een prachtige communiebank, door beeldhouwer *J. J. Duray* vervaardigd, aanbrengen.

Hij stierf op 7 Februari 's morgens van het jaar 1776 in den ouderdom van 79 jaar, het 56^{e} van zijn kloosterschap, het 54^{e} van zijn priesterwijding en het 6^{e} van zijn jubileum.

Hem volgde op :

— *fr. Norbertus Van Gierdegem.* — Hij werd te Brussel geboren op 24 April 1726, trad in het klooster te Grimbergen, waar hij op 20 Januari 1743 werd geprofest en op 30 Mei 1744 werd priester gewijd.

Hij begon zijn loopbaan als onderpastoor te Berchem in 1754. In Juli 1772 ging hij over naar de proostdij van Nieuwenrode. Op 15 Mei 1776 werd hij pastoor te Strombeek benoemd.

« Oves sibi concreditos verbo et exemplo in omni selo et charitate per duodecim annos pavit, donec longe

(1) Volgens een ander register Engelbertus de Raveschot genoemd. Hij zelf teekent echter Engelbertus de Aarschot.

acfritudine inter acerbissimos dolores patientissime quadriennio tolleratos, tandem summa resignatione mortalitatis debitum exsolvit die 5 Septembris 1788, actatis suae anno 70, religienis 48 et sacerdotalis dignitatis 44 » (1).

Onder het pastoorschap van Van Gindegem kwam kardinaal Em. Van Franckenbergh en Schillendorf, aartsbisschop van Mechelen de kerk wijden te Strombeek. Hij wijdde het hoogaltaar toe aan den h. Amandus en besloot in den altaarsteen de relieken van de H.H. Clementiana, Colomba en Victoria.

Interessant is dit feit, daar voorheen het hoofdaltaar aan den Allerh. Salvator was toegewijd en nu S. Amandus weerom zijn eereplaats als patroon van de parochie mocht innemen. Immers in 1224 ontmoeten we reeds de vermelding : « in parochia Sancti Amandi de Strombeke » (2). Naar alle waarschijnlijkheid liet hij een deel van de kerk herbouwen, we weten echter niet juist welk gedeelte.

— *fr. Dionysius Josephus Mahau.* — Dit is de pastoor van Strombeek, die een der woeligste perioden van de Geschiedenis heeft doorgemaakt. Hij werd pastoor in het begin van 1789, den vooravond van de Fransche Omwenteling.

In het jaar 1796 weigerde hij den eed van trouw aan de Republiek te zweren. Daarop werd de kerk gesloten en allen eeredienst verboden. Het volgende jaar haalden ze het kruis van den toren en verkochten de pastorij met alle kerkmeubelen. Nadien verkochten ze — einde 1799 — in het openbaar al de kerkgewaden en sieraden. De rekening hiervan bleef ons gelukkiglijk bewaard.

Eglise de Bever et Strombeeck.

N°	1	deux chasubles avec dépendances	f. 2-2
	2	une aube toile blanche	1-14
	3	quatre chandeliers de cuivre jaune et trois pots d'étein	3-4
	4	quatre devant d'autel et un cadre doré	7-0

(1) Necrologium van Grimbergen.

(2) Archief van de abdij, Cartularium II, a° 1224.

5	le maître-autel avec tous ses attributs et boiserie	17-0
6	la boiserie de la sacristie	1-5
7	deux petits autels	4-10
8	six petits bancs et autres effets servant aux sépultures	1-1
9	la boiserie de la droite de l'église y compris un confessional	5-0
10	celle de gauche y compris un confessional et la chaire de virité	12-5
11	le doxal avec toutes ses dépendances	7-0
12	une horloge en fer avec dépendances	8-10
	total	70-11

Je soussigné, visiteur des cartes à jouer, affiches et messagerées du département de la Dyle, reconnais avoir reçu du citoyen J. F. Janssens la somme de soixante et dix florins onze sols argent de Brabant pour le montant des effets cy dessus spécifiés, provenant de la cy-devant église de Strombeek et Bever dont la vente a eu lieu aujourd'hui.

Strombeek, le 18 Brumaire an 8e de la Republ. Franç.

Le Grand. (1)

In tusschen tijd werd de pastoor als een dief opgezocht. Maar met de hulp van Ons Heer en dezer zijner parochianen, kon hij steeds op de parochie blijven. De namen van de familien, waar hij gedurende dezen tijd een veilig onderdak vond en in wiers huis of schuur hij gedurende zooveel maanden het H. Officie opdroeg en de andere goddelijke diensten volbracht, zijn stellig waard in de gedachtenis van het nakomelingschap bewaard te worden.

Het eerst verborg hij zich in het huis van een zekeren EYCKMANS, die naast de pastorij woonde. Daarna ging hij naar het buitengoed van de familie DE BURTIN, in wiens kapel hij langen tijd het H. Officie opdroeg. Ten slotte verborg hij zch, gedurende de ergste periode van de beroering, in het huis van de familie JANSSENS. Hierover wordt

(1) Kerkelijk Archief van het Rijksarchief te Brussel.

vertelt dat, terwijl hij zekeren dag op het erf van deze familie met de kinderen aan het spel was, de gendarmen hem daar kwamen opzoeken. Ze vroegen hem of hij niet wist, waar de pastoor zich mocht schuil houden. Wat hij hen heeft geantwoord, weten we niet. Alleen is bekend dat de gendarmen met ledige handen afdruipten.

De parochianen van Strombeek waren pastoor Mahau zeer genegen. Alzoo vermochten ze op 9 November 1799 al de kerkmeubelen, dien dag door de Franschen verkocht, op hunne gezamenlijke kosten terug in te koopen.

« Wij ondergeteekenden, ingezetenen der gemeynte van Strombeeck, verklaeren bij dezen dat Adam Sluys, agent adjoinct der gemeynte Bever, bijde inwoonders der gemeynten Strombeeck en Bever, volgens beraeming aengestelt ten eynde om de mobilaire effecten, die in de kercke van Strombeeck door de domeinen verkocht zijn den negenthien Brumaire tegenwoordige maend te koopen en betaelen (8[e] jaer) mits conditien door ons voorschreve inwoonders de sommen door hem tot effecten dier verschoten te restitueren, in onse presantie betaelt heeft de naervolgende somme :

— Voor de principale koopsomme	70-11-0
— voor uitcoop aende oude kleercoopers thien fransche kroonen	32-13-4
— voor uytkoop aen den roeper zes keyzerlycke kroonen	18-18-0
— voor uytkoop aen de gendarmen vier kronen	12-12-0
totaal	134-14-4 (1)

Hoezeer pastoor Mahau hen ter harte ging blijkt eveneens uit het feit dat in het jaar 1800, wanneer de godsdienstvrijheid weerom hersteld werd, de parochianen vrijwillig voorzagen in het onderhoud van den pastoor door hem de tienden van de veldvruchten, zooals vroeger, plus een persoonlijke taxatie volgens ieders bedrijf, toewezen.

Wanneer dan eindelijk in 1801 door het concordaat

(1) Kerkelijk Archief van het Rijksarchief te Brussel.

parochie en pastoor in eere hersteld werden, brachten de parochianen al wat ze hadden kunnen redden terug naar de kerk. Alzoo werd in 1803 de kerk, voor zoover het mogelijk was, hersteld.

Pastoor Mahau ontsliep in den Heer op 23 Juli 1806, en werd door zijn parochianen als koning ten grave gedragen.

Hem volgde op :

— *fr. Joannes Franciscus Bulckens.* — Deze was de laatste kloosterling van de abdij van Grimbergen, die pastoor te Strombeek werd.

Hij werd geboren te Norderwijk op 16 April 1763, werd geprofest te Grimbergen in 1788 en priester gewijd op 16 October 1790. Hij was vervolgens *circator* in de abdij, onderpastoor te Meise in 1801, en kwam in 1806 pastoor Mahau opvolgen te Strombeek. Hier overleed hij op 21 Januari 1829.

— *Joannus Franciscus Mertens.* — Deze was de eerste sacculiere pastoor van Strombeek. Geboortig van Londerzeel (26 Juli 1797), werd hij priester gewijd op 14 Juli 1821. Op 16 Augustus van hetzelfde jaar werd hij onderpastoor te Zellik benoemd, vervolgens op 22 Juni 1824 onderpastoor te Assche en op 4 Mei 1829 pastoor te Strombeek. Hier verbleef hij tot 1839 en werd dan naar Wilrijk bij Antwerpen geroepen, om nadien als deken van Kontich aangesteld te worden (7 Juli 1855). Hij overleed te Wilrijk op 8 Juni 1872.

Hij droeg het zijne bij tot de versiering van de kerk. In 1835 liet hij twee zijbeuken aan de kerk bouwen. Het volgende jaar kocht hij een nieuw torenuurwerk, in 1837 een nieuw orgel, van *D. Loret-Vermeersch,* voor de som van 1.600 florijnen. Voorheen stond dit orgel in de Sint-Niklaaskerk te Brussel.

— *Petrus Josephus Claes.* — Geboren te Lier op 8 Mei 1802, werd hij priester gewijd op 18 December 1824. Hij werd vervolgens tot onderpastoor in de Sint-Goedelekerk te Brussel benoemd op 11 October 1825 en pastoor te Strombeek op 26 September 1839. Hij stierf op 8 Januari 1887.

Hij was de bezieler van den herbouw van de kerk in 1866. De huidige kerk, waaronder tijdens den herbouw de grondvesten van een oud romeinsch tempeltje alsdan werden gevonden, dank aan zijn onverdroten werk haar ontstaan.

Hem volgde op :

— *Joannes Henricus Myens.* — Hij werd geboren te Mechelen op 1 September 1848, werd priester gewijd op 23 December 1875, waarna onderpastoor benoemd in de parochie van S. Jan en S. Niklaas te Schaarbeek op 6 Februari 1876. Van hier uit werd hij verplaatst naar Ten Aart, onder Geel, in de hoedanigheid van pastoor op 27 Juli 1879. In 1887 (25 Maart) werd hij pastoor te Strombeek benoemd.

Hij versierde in groote mate de nieuw gebouwde kerk met prachtige altaars, geschilderde glasramen en allerhande beelden. Het was een zeer voornaam en geleerd man. Dit blijkt uit zijn talrijke geschriften.

Hij stierf in 1904 en werd opgevolgd door :

— *Lodewijk Mercelis.* — Gestorven in 1917. Bekend Vlaamsch dichter aan het Kempisch landschap.

— *Lodewijk Van de Weghe* volgde hem op en bleef pastoor van Strombeek tot 1939.

— *Frans Verrijken.* — Pastoor van Strombeek sinds 31 Maart 1935.

* * *

II. — AANTEEKENINGEN UIT HET « LIBERE ECCLESIAE » VAN PASTOR VAN DER SCHUEREN.

1. — De Toestand te Strombeek na de Troebelen van het einde van de 16ᵉ eeuw.

Anno 1579. — *Memorie van heer Lauwereys van beneden, pastor van Strombeke, by syn eigen handt ingeschrifte achter gelaten.*

Op den 24ᵉ dach van Januario nae de doot van heer Jaspar vander Straeten a° 1579, soe heb ic heer Lauwerys van beneden ontfangen tpastorschap van strombeke ende

heb die bedient tot in augusto int tselfste jaer. En heb alsdan moeten verlaten die voers. cure ende dat doer dat groot gewelt van den geusen oft calvinisten, de welcke allen pastoors hebben vercracht op de dorpen ende berooft allen cloosteren, cluysen ende kercken van allen haer juweelen, clocken, horologien, gelasen vensteren, looten gooten, d'ancker van den tooren ende allen huyslyden vervoert naer de stadt van bruessele ende daer veel van eermoede gestorven.

Ende jus gevioleert synde hebben, soe gebleven van a° 1579 tot a° 1586 sonder daeraen eenighe reparatie te doen. Ende als nu int jaer 1585 den 15 meert, die calvanisten soldaten uyt de stad van bruessel waren getrocken om naer hollant te trecken ende ons soldaten van den coninck in de voers. stadt waren gecomen, soe ben ic tot strombeke gegaen om die kercke te visiteren ende heb die selfste geheel desoluet gevonden ende heb begeert van den gemeynten, die doen tertijt met haer beesten waren wonende in de voers. kercke, om die kercke wederom te repareren. Maer daer was niemant die eenich middel hadden, want een sisten coren gelde toen acht oft negen guldens. Niet tegenstaende, siende dat dien tempel des heeren soude moeten te niet gaen ende gans vergaen, soe heb ic ter liefden van dien dien selver allen neersticheyt gedaen sonder iemants hulpe daertoe hebbende van de gemeente ende veel dingen selver ten halve gehacht tot bruessel om de wercklyden te gerieven. Ende wat profyt daer ic doen de kercke heb gedaen, dat sal men vinden in mijn rekeninghen, want ick doen den torren heb doen decken, die de soldaten gans hadden ontdeckt om het cruys van den torren te halen, maer sy en constens niet gedaen. Godt gaf hen die stouticheyt niet, soe dat blyven staen is. Daer nae int jaer 1588 in den mey heb ic de kercke den tooren doen versien. Dyt en schrif ic niet om eere te hebben van de menschen, maer begere van allen mijn mebruurs, die nae mijn doot sullen comen, dat sy de gemeente willen seggen dat sy jaers op mijnen sterfdach eene pater noster willen lesen voer mijn eerme siele.

* * *

Desen goyen brur is gestorven int jaer 15 ende acht en tachtich in den april, seer ermelycken tot bruessel inde vleeschouwers strate, al waer hy was wonende met syn suester, die van geen goyen leven en was, en brocht allen syn gelt over, dat dien eermen bloet hadden ontspaert uyt synen buyck ende is te grimberghen in den pant begraven.

* * *

Daer nae soe ben ic hem gesuccedeert in de cure van strombecke in den jaere 1588 den 14 mey, en heb de kercke heel desolaet gevonden sonder bancken, sonder preckstoel, die ick al heb doen maken. Met wat gelt dat hy van de kercke ende van den h. geest heeft achtergelaten ende oock wat graens, dat ick vonde inde sacrystye in eenen com geheel ontsteken, soe dat de menschen noch de beesten niet en costen geeten. Daer soe ben ic frater jaspar gecomen ende heb te bruessel eenen solder gaen hueren ont tvoers. graen te leggen. Maer het wert daer genomen ende moesten veel gelds geven van de huyringhe, soe dat groote schade was voer de kercke en voer den h. geest. Daer naer soe ben ic gecomen en heb gaen den prelaet van grimbergen bidden om goids wil dat hem sou gelieven de charitate te doen aen ons kercke om het graen daer te leggen. Den welcken dat heeft geconsenteert ende nu daer ons graen van oft VI jaren gelegen hebbende, soe hebbe ic dat gaen vercopen, en heb wat gelts vergeert by 3 hondert LV rinsg. waermee ic in den jare 15 hondert ende LXXXXV heb doen maken den spijker boven de sacristijn den eenen solder voer de kercke ende den anderen voer den h. geest. Ende ock principale voer my ende voer allen myn medebruers, die nae my sullen comen om pastoir te syn, souwen haer toevlucht daer toe nemen op de irste camer alser straetcenders, soldaten souwen comen om haer daer te bevryden ende dat wel met redenen.

Want god is nu te getuygen wat arbeyt, wat moyten, wat hooftverweer, wat pyne, wat bescampt aensichten dat ick gehad hebben met den wercklys en noyt noch kerckmeester noch h. geestmeester heeft er oyt een voet voer om geseet om my te helpen om goids wil, gelyck ic gedaen hebbe.

Daerom sullen allen pastoren, die nae my sullen pastoirs worden te strombeke, vrij en vranck de irste geplaveijde camer mogen gebruycken, want ic die gelasen vensteren met de camer ende beslach heb selver uyt myn borse gehaelt.

* * *

Een handschrift uit de abdij van Grimbergen, door pastoor G. van der Schueren overgeschreven, vermelt het volgende over zijn voorgangers :

« Ten jare 1579 volgde D. Laurentius van Beneden, geboren te Vilvoorde, D. Gaspar a Platea op in het pastoorschap gedurende zeer slechte tijden. Hij moest vluchten en werd gedwongen langen tijd in burgerkleedij als een beenhouwersknecht te loopen om aan de woede van de ketters te ontsnappen. Hij bleef nochtans heel dien tijd de sakramenten toedienen te Strombeek. Na den godsdienstvrede kwam hij in 1585 terug naar Strombeek en begon volgens best vermogen alles terug te herstellen en bracht op zijn eigen schouders (propriis humeris) veel zaken, welke te Brussel verborgen waren, naar Strombeek terug. Hij herstelde, zoo goed als 't ging, het noodzakelijkste in de kerk, waarin totdat een aantal inwoners met hun vee woonden. Hij stierf te Strombeek op 29 April 1588, was 18 jaren kloosterling van Grimbergen en werd aldaar begraven » (1).

* * *

Als vervolg op de nota van Gaspar Van der Schueren over de kamer boven de sakristij, schrijft in 1667 pastoor Hollanders :

« Op die kamer boven de sacristye hebbe ick fr. Hollanders, pastoir van Strombeeck my bevreyt a° 1667 ende verborgen als de francoysen hier alles plunderden, oock onse knecht. Maer mits ick een schapraye hadde doen

(1) Vertaald uit het latijn. Verder volgt hierop het afschrift van den aanstellingsbrief van pastoor Van Beneden gegeven door Kardinaal de Granvelle op 31 Januari 1579.

setten theghen de deure binnen de sacristye aenden trap van die kamer soo en hebben sy den wegh tot die kamer niet gevonden, hoewel sy die schapray oock doorsochten en beroefden, jae den bodem hadden ghebroken. Godt my oic weerdich, merckelyck bewaerende, etc. ».

* * *

« Van desen Gaspar Van der Schueren heb ik Gregorius Hollanders, ten tijde dat ik nog jong kloosterling te Grimbergen was, rond het jaar 1631, van de ouderen gehoord dat toen voornoemde in burgerkleedij verkleed leefde (zooals hij zelf bij Robertius in de « Inscriptiones Brabantie » vermeldt) op zekeren dag in het jaar 1581 naar Mechelen, zijn geboortestad ging, een calvinistisch ruiter ontmoette, die een droevig beroemde non, welke hij uit haar klooster had geschaakt, met zich mee voerde. Hij vroeg aan den ruiter hoeveel hij voor haar moest hebben. Na betaling nam hij haar op zijn eigen paard, en bracht haar naar haar klooster terug. Daarom verdient hij ten zeerste den lof van de menschen, en zal bij God den hooge daad van naastenliefde zeker niet onbeloond blijven, zooals we terecht gelooven.

Deze heer Gaspar strekke het klooster van Grimbergen en de pastorij van Strombeek tot groote eer en lof ! » (1).

* * *

1591. — *Staat van goederen en renten van de parochie Strombeek.*

Ghesien hebbende die groote schade, die ons kercke ende den h. Geest van strombeke desen tyt der oorlogen geleden hebben van rynten ende van landen, van fundatien, daer sy geen expresse beschut en hebben aff gehadt en somighe brieven mits desen troebelen tyt syn oock verdonckert geweest, waer daer de kercke ende den h. geest groote schade hebben geleden, soe ist dat ons gemoneert heeft allen neersticheyt te doen om seker beschut te heb-

(1) Vertaling uit het latijn.

ben vanden landen, vanden rynten der kercke ende den h. geest aen competerende ende oock hier by te voegen de copien vanden scepenenbrieven, die noch syn, opdat hetgene datter noch is sou met gesouveert syn om erffelyck en eeuwelyck te bewaren ».

Daarop volgen de lijsten van al de kerkgoederen, de graaninkomsten, erfrenten in geld van de kerk van Strombeek, de goederen, de erfrenten, de lasten van den h. Geest, de goederen van de huisarmen.

* * *

1595.

Inden jare 1595 soe hebbe ic de *sacristie* van strombeke doen hoogen 14 voeten binnen de muren, dwelcke doende, soe hebben der geweest van dingeseeten van deernisse, die daer op hebben gemurmureet, ende dat daerom, omdat sy liever het gelt hadden gehad om het selfste onmiddelyck te verdoen.

Maer daer nae gesien hebbende sy allen de geheele gemeente dat men het coren van der kercke en van den h. geest daer op bewaerden tot nae paeschen om de gemeente het selfste uyt te meten en niet en dorsten tot bruessel te gaen om daer coren te copen, soe hebben syt allegader gesproken en goet gevonden dat men al sulcken stucks werck hadden gemaeckt. Daerom en moet men de benijders niet sien oft achten op haer hatighe tongen.

* * *

2. — Allerhande in de 17^e^ eeuw.

1600.

Int jaer ons heeren sesthien hondert, hevet hier sou coud geweest dat rooselaer, wyngaert en notelaers, myspelaers, quersebomen en sommige appelbomen syn vervrosen geweest, jae, sommighe willigen geborsten van couwen, ende sommige menschen voeten vervroosen, principael, die in die gevanckenissen saten.

Later werd daar aan toegevoegd :

« Non dissimili frigus fuit 1670 et multo rigidius

a° 1709 non tantum quoad arbores congelatos, sed grava circa vel in autumno 1708 seminata fuerint congelata cum irredibili damno per Europam ».

* * *

1606.

Int jaer 1606 heeft strombeke geweest een heel jaer sonder soldaten te hebben, dwelck niet geschiet is binnen 20 jaren mits duerende het orloge in brabant.

En int voors. jaer 1606 ben ick J. Hollanders pastoor deser parochie gheboren in 't shertoghenbossche ende alsdoen in Sint-Janskercke den 28 september ghedoopt.

* * *

1608.

Int jaer 1608 den 22e junii in feste marie magdalene sou heeft heer peeter Vinck, lantdeken van onse quartyren gereconsacreert ons dry autharen ende heeft in den authaer van den choor (de welcke is geconsacreert in honorem Salvatoris) gestelt de reliquien van Sinte Theodori, martiris.

Hy in onsen lieven vrouwen authaer heeft gestelt de reliquien van Sinte Lucii, martyris.

Ende in Ste. Amans authaer heeft hy gestelt de reliquien van Ste. Hypoliti, martiris.

* * *

1627.

In Maart « rekeninghe van 323 rinsg. 3 st. voer het maeken van een remonstrancie der selver prochie kercke, wegende 63 oncen en 6 engelsche, het oncie tot 4 rinsg.,,, en voer tmaeken van een silveren kelck het corpus binnen vergult, het oncie tot 3 rinsg. en 3 1/2 st., en van het corpus binnen te vergulden 5 rinsg. 10 st., tsaemen 70 rinsg. 5 st. ».

geteeckent Jan de Chiewer.

* * *

1665.

Dit jaar werd solemneel te Strombeek het feest van O. L. Vrouw de Remedio — van genezing — ingesteld op 15 Maart.

* * *

1681.

Op 6 Mei 1681 schrijft pastoor Hollanders « heb ik mijn 50[ste] verjaringsjubileum van mijn professie gevierd ». Daarop geeft hij volgend jaarschrift :

« Ionnes gregorIUs seXta MaII professUs IUbILabat ».

Verder wordt op den 7[en] Mei vermeld :

« De cruycen van strombeke plachten inden goyen tyt te gaen met processie op den irsten dach omt sieckhuys, den 2[den] te bevers int hof van bygaerden, den 3[den] dach om de linde, tusschen strombeke ende grimbergen plach te staen en op s. Mertens dach als Schellemansstrate, soe verby ons pachthoof.

* * *

1693.

In 't jaar 1693, 7[e] December, heb ik Godefridus Van de Velde van den proviseur van de abdij van Grimbergen het pastoorschap van Strombeek en Bever ontvangen. Dit na ontvangst van mijn aanstellingsbrieven op den 6[n] van dezelfde maand op het feestvan St. Niklaas uit de handen van Z. Ex. d. Lacman, president van het aartsbisschoppelijk seminarie en aartsdiaken van het aartsbisdom. Den 14[den] van dezelfde maand werd ik ingehuldigd en in het bezit van mijn parochie gesteld door R. D. Hennin, aartspriester van de kerk van Laken.

« Den 10[e] dier maand is hij in de pastorij gekomen, en heeft deze « miserime, in deplorobili statu » gevonden « ac sinullus ante me ibitem habitasset ».

De hof was een heel wildernis. Hij plantte er nieuwe « poten » en fruitboomen in, kapte de oude boomen uit. Besluit : de hof was nog erger dan de openbare plaats ! »

Het verder gebeuren en de lotgevallen van de pastorij vermelden we onder het kapittel van de pastorij, anno 1693 (1).

---

(1) Cfr. bladz.

* * *

1717.

« Anno 1717 hebbe ick myn kercke van strombeecke doen witten ende hier en daer plecken. En heeft gekost 14 g. ».

* * *

1743.

« 11 Mai 1743 venit ad hunc pastoratum strombecanum R. D. Martinus van Gallebaert ex pastoratu grimberghensi, anno etatis sue 54 ». Zelf zegt hij over die benoeming : « beter kon die verplaatsing niet zijn ! ».

* * *

Over het aantal communicanten vermelt het « Liber ecclesiae » wat volgt :

— 1666 : communicantes : 156.
— 1667 : » : 182.
— 1718 : » : 250 et 130 pueri.
— 1738 : » : 300 et ± 200 pueri.

« Aucta est parochia mea de strombeke spatio 30 annorum quofui hic pastor ab anno 1708 usque ad annum 1738 125 animabus. Habro nunc 83 annos completos et adhuc bene valeo laus deo ».

fr. Jacobus Cottart.

* * *

Ten slotte konden we uit het « Liber ecclesiae » opmaken dat er te Strombeek tusschen 1588 en 1600 elf menschen stierven (1).

* * *

3. — De oorlogsjaren 1746-48 te Strombeek.

Over de oorlogsjaren 1746-48 werden reeds talrijke bijdragen geschreven, vooral over de wederwaardigheden, het kantonneren van de voorbijtrekkende troepen met al de misseries die daar aan verbonden zijn.

(1) Cfr. « Liber ecclesiae secundus », p. 250.

We verwijzen naar een dergelijke bijdrage voor Neder-Over-Heembeek, waar de toenmalige pastoor een omstandig verslag daarover naliet (1).

Om het verhaal in zijn kader en tijdsverband te plaatsen herinneren we den lezer aan volgende historische feiten.

Bij de troonsbestijging van Maria-Theresia in 1740 rezen verscheidene mededingers op, o. a. Keurvorst Karel-Albrecht van Beieren, gesteund door Frankrijk, dat er dubbel belang bij had de monarchie der Habsburgers te vernederen en te gelijker tijd ons land aan te vullen. Dit was de Oostenrijksche opvolgingsoorlog.

Reeds in 1744 zien we de Franschen in Vlaanderen binnenvallen en, de eene na de andere, de kleine vestingen van het « Barrièretractaat » innemen. Het volgende jaar (1 Mei 1745) behaalden ze de overwinning te Fontenay. Zoo kregen ze de handen vrij in de Scheldevallei. Vandaar uit rukten ze op tegen Brussel, dat in 1746, na een kort beleg, in hun macht viel (2).

Het is vooral van dezen tijd dat de kantonnementen en de soldatenplagen in de omstreken van Brussel dateeren. We zien ze te Humbeek, Laken, Evere, Vilvoorde en Grimbergen, enz. Tal van pastoors hebben nadien, op verzoek van de Staten van Brabant, een « staat van schaden », waarin ze hun zeer omstandig beklag maken, opgesteld. Vele dezer « staten » werden geschreven in kronijkstijl en bleven ons aldus bewaard. Van denzelfden aard vermelden we de « Kronijke van Oetingen » (3).

* * *

---

(1) Zie *Eigen Schoon & De Brabander*, XIXe jg., (1936), blz. 186-193.

(2) Zie daarover eveneens het verhaal op rijm door een ooggetuige, uitgegeven in dit tijdschrift, jg. XVII, (1935), blz. 381.

(3) Zie eveneens *Eigen Schoon & De hrabander*, jg. XV, (1932), blz. 193.

Hier volgt voor Strombeek :

Beschrijvinge
van het arrivement der Fransen, alswanneer sy heel het lant hebben ingenomen en ons onder hun swaer jock hebben gestelt.

In 't jaer ons Heeren 1746 den 29 Januari is mijnHeer de Vau, colonnel van het regiment van Angoumois en commandant van Dendermonde met 3 bataillons, en eenige compagnien grenadiers 't savonts ontrent negen ueren ingevallen in onse parochie en aenstonts geclopt op mijne deure met groot gewelt om daer in te syn. Ik, al in bedde synde een clijn alfhuerken, en hoorende dat groot gerucht ben seffens opgestaen en mij den tijdt niet gevende om te vollen te cleeden, hebben tusschen middelen tijdt mijn slot vande voordeure stucken gesmeten, soodat sy nu noch open noch toe meer cost gedaen worden. Genootsaeckt synde heel onstelt lanckx de achterdeure en te comen voor op straete by den voorgenoemden colonel, den welcken heel stuer mij aenginck waerom ick niet open hadt gedaen. Maer mij excuserende dat ick al te rust was, en niettemin op het spoedighste mij hadt gehaest om te kleeden om aen eerelycke luyden altydt mijn huys te openen, en siende selfs, dat ick noch niet ten vollen was gekleedt, heeft mijne excusie aengenomen.

Naer veel ondersoeck van de bijliggende plaetsen, heb ick hem mijn huys en al wat ick hadde beleefdelyck gepresenteert om lanckx achter met mij inte komen, niet connende van voor de deure alsdan meer te openen : en heeft mij gratieuselyck bedanckt sulckx niet willende doen om aen de sijne hetselve niet toe te laeten, maer heeft selfs in dien bitteren koude begeert voor myn huys op eene stoel den heelen nacht tot smorgens ten 5 ueren willen sitten, en verblijven tot dat sij ten ses en half gelyckelyck syn afgestreken naer de drij fonteijnen met drij gidens uyt onse parochie, alwaer sy de wacht van de hollanders seffens hebben geforceert en gevangen genomen. 's Anderen daeghs is het heel armé op Laeken gekomen en hebben de volgende dagen Brussel belegert, en is eyndelyck naer een cloeke verweringhe den 20 februari onder capitulatie van heel het garnisoen tot krijghsgevangenen gemaeckt, verovert en ingenomen.

Ten is niet ; en al te lanck om uyttedrucken wat dat ick soo voor de comste van de Fransen van onse geallieerde troeppen als naerderhant van de hunne hier hebbe uytgestaen, wat onruste en quellingen, en merckelycken aftreck ick geleden hebben. Sed laus Deo perfregimus istas huc usque difficultates, en noch moeten we Godt bedancken buyten soo veel andere, dat wij soo noch syn gescappeert, en niet meer hebben moeten tot hier toe besueren.

Heel het lant is van hun gestelt in contributien, onder de welcke de wetten der Parochien de H. H. Pastoors hebben willen comprehenderen. Maer hebben hun hiertegen geopponneert, pretenderende hiervan exempel te sijn gelyck sy voor desen in de vorige contributie van in den jaere 1688 en 1703 en voorders hebben gewenst, gelijck ick bevinde by authentiecke stucken van den H. Godefridus vande Velde, eertijts alhier pastoor. Tot dien eynde is er bij de H. H. Staeten van Brabant van den H. Pastoor van Schaerenbeeck in den naem van alle de andere een supplieck ofte requeete ingedient tot versoeck vanden vorigen vrijdom, en hebben Appostille oft toestemminge over het selven opden ouden voet van hun verkregen, gelijck het blijckt uyt de coppie alhier bijgestelt van het geprensenteert Requeste, en daer over verkrege Apostille.

Dit niet teghenstaende, syn de Parochien oft de wet der selven daer teghen opgekomen en willen ons praemen tot betaelinge, seggende dat de H. H. Staeten ons niet en connen eximeren tot belastinge van de ingesetenen, pretenderende daer over hunnen afschrijf gelyck sy genieten in de twintighste penningen, en daerom drijgen ons met summatie en executie.

Dese, malkanderen gesproken hebbende, wachten wij af, om alsdan ons gelyckelijck te adresseren tot de H. H. Staeten, en hunne resolutie daer over te bekomen oft sy ons hier in sullen mentineren.

Het selve is geschiet in het jaer 1703 ten tijde van den H. vande Velde, alhier Pastoor, van die van Bevere, de welcke hem hebben derven sommeren, maer heeft aenstonts een requeste, welckers coppije bij mij noch exsteert, ingedient teghen hun en heeft op den selven tijdt appostille verkregen, onderteeckent van den seer Edelen Heere Marquis de Ittere, alsdan gedeputeert en Intendent der Landen

van Brabant en Mechelen, met verbodt aen die van Bevere van niet voorts te gaen en hun te conformeren aende ordinantie van de exemptie van contributien der H. H. Pastooren en dat alle de bekostigen hier van geschiet en noch geschieden sullen, tot hunnen last syn en sullen wesen.

Daerom, soo ick geloove, en spreken mij niet aen tot hier toe, nu sijnde den 24 Februari 1747, die van Beveren ; maer enckelijck die van Strombeeck, hopende, incas sij voorts gaen, op den selven voet sullen vaeren. Ten waeren de H. H. Staeten veranderen van resolutie en onsen vrijdom nu souden benemen.

Alhoewel ick gemeynt hadde dat die van Bevere mij over de contributien niet en souden hebben gemoltesteert, hebben mij den 15 April hier over oock geassocieert met hunnen Drossaert, den Heere Poluliet, comen aenspreken. En om hun volle appagement te geven, geexhibeert alle mijne geschriften vande voorgaende contributien en claerelyck bewesen hoe mijne H. H. voorsaeten hiervan syn exempt geweest, en hoe bij Appostille over de gerepresenteerde Requeste, wederom als voren de H. H. Pastoors niet excederende den taxt van de H. H. Staeten daer toe gestelt, van de selve exemptie in dese laeste contributien mogen gaudéren.

Niet tegenstaende desen H. Drossaert is oock al gelijck andere schepen, rechtsgeleerden der Parochien van sentiment dat de H. H. Staeten niet en sijn bemachtigh ons te eximeren tot belastinge van de Parochien, tensij hier over gelijck in den vrijdom van de twintighsten den afschrift aen hun wort gegeven. Ick hebbe geantwoort dat dit ons fait niet en is van daertoe de H. H. Staeten te praemen, mair hun affairens sijn desen afschrijf te pretenderen. Naer vele andere debatten hebben sij de saeck in haer geheel gehouden en geresolueert dese mijne contributie van hun getaxeert op de Parochie open te laeten staen totter tijdt toe dat hier over voorde resolutie sal gestelt oft genomen worden, soo dat ick en myns gelycke moeten afwachten, wat dat eijndelijck hiervan sal komen.

Maer noch d'een noch dander hebben mij naer der hant meer moeilijck gevallen, noch geurgeert tot betaelinge van de contributie : wij, op de toestemminge van de Heeren Staeten sijn vrij gebleven, soodat ons dit moet dienen tegen

andere voorvallen, als wanneer sulcke vande Pastoors in toecomende oorloghen noch soude gevraeght worden, als wanneer sij den tax van drij hondert guldens wisselgelt in hunne revenuen niet surpaseeren, en hetselve claerelyck konnen bewijsen. Dit alles tot instructie alhier geregistreert voor alle toecomende Pastoors alhier.

Tot Memorie.

Magh ick hier opstellen wat dat ick ten tijde van desen oorlogh der Franschen al heb geleden en moeten uytstaen, hoeveel logementen dat ick alhier in mijn huys gehadt hebben. En schoon soo dat de Pastoors syn altijdt geeximeert geweest van de selve, nochte de wet bemachtigh is van ons hier over te beschrijven, hebben syn de exemptie geensints willende reverenderen, met gewelt alle Pastoorshuysen soo wel als van de reste geoccupeert, en selfs als met gewelt.

Voor eerst op den inganck van de eerste compagnie, naer het innemen der stadt Brussele, ben ick gelogeert geweest van den Heere Cornel de Van, commandant alsdan van Dendermonde met synen heel thrijn van peerden, muylezels en menighte van Domestiken. Dat dien selven, die in het belegh van Brussel, hebbende d'avangarder van het leger t'savonts ontrent negen ueren mijn deur heeft geforceert en doen stucken smijten, om dieswille ick de selve op hun geklop, als dan al slaepen synde, niet gouw genoech volgens hunnen wil en hadt open gedaen. Welck logement maer voor eenen avont en nacht heeft geduert. En is, Godt lof, sonder moeyelijckheijt ter contrarie met alle beleeftheyt van mij afgescheyt.

Het tweede logement dat ick gehadt hebbe is geweest van het maison du Roy, van het welcke ick drij, alhoewel jolij kerels, hebbe gekregen met vijf knechten en elf peerden voor 2 daeghen en half maer en hebbe van de selve geen onrustinge gehadt, en sijn met alle minsaemheyt van mij vertrocken.

In den jaere, 1747, 13 April sijn wij alhier voor den inganck van campement 8 volle weken gekantoneert geweest met 6 compagnien ruyters van het regiment, genaemt

Bourbon, van de welcke ick voor dien tijdt met gewelt hebben moeten houden twee cornetten, waervan den eenen meer gelijck is geweest aen eenen helschen mensch als aen eenen christenen, met 3 knechten en 5 peerden.

De schaede, die ick van dien duegeniet hebbe uytgestaen, soo int verlies van al mijn stroydt in de schuere als van mijnen huysraedt in mijn keucken, van houdt, en soe veel andere affronten, is onbeschrijfelijck. Dien dief heeft mijn gesontheyt en mijn leven verkort. Uyt het welcke can geordeelt worden, hoe blij ick hebbe geweest van dien schelm ontslaegen, als dan naer dien termijn geweest te hebben.

In den jaere 1748 in het optrecken naer de compagnie, syn wij geluckiglijck gescappeert van cantonnement, alhoewel het rontom ons vol was naer voor corte daeghen.

Maer naer de schorsinge van waepenen in het innemen van de stadt Maestright, is den heelen leger afgesacht van alle kanten, en bij naer op alle dorpen gekantoneert, als wanneer wij wederom hebben alhier gekregen een compagnie ruyters van het regiment van den Heer cont de Romein op den 17 Meij. Van de welcke ick in mijn huys hebbe moeten nemen den Major met 5 knechten en 4 peerden in den eersten. Maer hebbe mij de selve getracht quyt te worden en doen stellen op een ander, behalven sijnen knecht alleen om hem te dienen, den welcken alhier heeft gebleven 7 weken. Het was eenen beleefden mensch, maer hebbe met hem oock al wat scaede soo in houdt als andere saecken geleden.

Eyndelyck hebbe voor eenen nacht noch gelogeert geweest van eenen capitijn commandant met eenen officier met drij knechten en drij peerden van een regiment infanterie, en hebbe voorders in mijn huys geene gehadt. Godt sij gedanckt dat ick alsdan van die groote canaille ben ontslagen geweest, totdat sy ten laesten met het sluyten van den Peys ons lant hebben moeten verlaeten en tot ongemeyne blijdscap van heel Brabant en Vlaenderen syn opgestreken.

4. — Over de Pastorijen te Strombeek.

We hebben daarontrent zoowat al verzameld, wat we uit het parochiearchief konden excerperen. We laten de pastoors best zelf aan het woord, daar ze op de hun eigen manier hun wederwaardigheden tijdens den bouw ervan en de veranderingen nadien, beschrijven.

1617 ! — « Toen ik nu reeds vijf jaar te reke in de sacristij woonde, vertelt onze pastoor, ben ik er beginnen aan te denken een nieuwe pastorij te bouwen. Het was er toch zoo nauw en 't ergste van al de haard wou er niet branden. Heel den dag stond het vertrek vol damp. Verder, mediteerde onze Eerwaarde, zijn er toch zooveel pastorijen zoover van de kerk gebouwd, meestal langs onbegaanbare wegels. Daarom zal ik er ten minste voor zorgen dat ik dicht bij de kerk woon. Diensvolgens zal ik bij Anna vander Borcht, weduwe Hendrik de Beckere, eens gaan aankloppen om haar te vragen of ze me de helft van haren boomgaard niet zou verkoopen ». Zoo gezegd, zoo gedaan, pastoor van Campenhout trok er op af en de zaak was geklonken..., behalve de betaling. Zijn broer Antoon woonde nu juist hier in den omtrek en die zou wel voorschieten, totdat de prelaat van Grimbergen uit zijn schelp zou komen. Eindelijk, na lang parlementeren, wordt ons gezegd, kwam de prelaat boven en beloofde op 7 November 1616 me een handje toe te steken. Wat ten andere zijn plicht was, voegt onze zegsman er schalks aan toe. Zoo was de wagen aan 't rollen. De eerste vracht bracht 10.000 baksteenen naar huis, samen met de belofte er nog 10.000 bij te koopen. Quod fecit ! In 't *Rollecootbosch* mocht ik verder vier eiken gaan kappen. 'k Heb dan maar aanstonds de pan bij den steel genomen en op 8e, 9e, 10e, 12e en 14e November de steenen, die te Grimberge aan de «*Wotbeke*» lagen opgehoopt, laten halen. Dat heeft me 15 gulden en 6 stuivers aan eten en drinken gekost, buiten de « kareelsteenen » zelf, die ik 6 guld. de duizend heb betaald aan den heer Prelaat.

't Materiaal was er nu diensvolgens wat de eerste volgende taak zich met metser en timmerlui 't akkoord te stellen. Met Jan De Mesmaeker, timmerlui werd 't eerst een overeenkomst gesloten « om te maecken een cappe oft

een nieuw huys, gelyckt hier voeren staet betrocken, solderen, etc... ».

De voorwaarden luidden als volgt :

« Op heden den 2^{en} decembris soe hebbe ick Jan de mesmaeckere, tymmerman tot Strombeke, met mijnen sone Hans de Mesmaectkere aenveyrt vanden heer pastoyr fr. ferricii van Campenhout te tymmeren een cappe vanden huyse met andere toebehoorten als hier voere uytgetrocken is, te weten in dese manieren, ende met dese conditien.

Inden iersten sullen sy maecken een cappe vanden huyse, lanck drijendertich voeten, breet negenthiene ende dat van vier gebonden oft schorwercken, ende voerweirts uyt eenen uytspronck van twee gebondden opt die hoogde van dander werck, alsoe dat scherwerck sy naer het faitsoonie van onsen koore alhier tot Strombeeck, oock leggen allen die solderen soe wel vanden ondersten als oppersten solder, sonder 't bert oft rubben te schaven, dan alleenlyck wel in te voeghen, behalvens die camer boven die onderste camer oft sallet.

Item, allen doren, vensteren, hangen en maecken, met allen schaumantels, plaeten onder ende boven die vensters, twee graden oft winckelgraden maecken behalvens dat den heere pastoor die spillen moet doen besteken ; het schaliebet effen ende opvaghelen ende in als tvoers. huys wel ende loffelyck vanden houtwerck weghen voldoen ende volbringhen, ende dat al om ende voer de somme van hondert vijffen twintich rinsguldens.

Noch is er vanweghen des voers. tymmermans merckelycken ondersproken dat in het rechten vant voers. huys den h. Pastoor moet beschicken een winne met twee oft drij wercklieden voer twee oft drij daghen oft naer het verreysschen vanden wercken.

Noch isser conditie, die boven was achtergelaeten, dat den voers. tymmerman alle haut moet beslaeghen soe datter die saegers niet naer en wachten, soe datter die metsers gheen verlet bij en hebben.

Dwelck om al te volbringhen ende te voldoene hebben wij beijde vader metten sone gestelt onsen persoonen en desen van beijde sijden tot meerder versekerheijt met onsen gewoonlijcke hantteecken onderteeckent, XVIe-XVI 2^{e} Novembris ».

Moest nu nog een metser gezocht worden. Voor hier en daar een leemen « cossaetenhuisje » ineen te steken was er wel volk te Strombeek te vinden, maar voor zoo'n heerenwoonst recht te zetten was heel wat meer van doen dan wat boerenverstand, meende pastoor Van Campenhout. En op een schoonen winterdag trok hij langs Koningsloo naar Vilvoorde toe, sprak daar Jan Roysseau aan. Zij raakten 't akkoord en stelden de voorwaarden als volgt op :

« Op heden desen 10^{en} February soe hebbe ick Jehan Roysseau, meytser tot Vilvoorden aenveert aen den heer pastoor van Strombeecke te metsen alsulcken huys als hier voren utgetrocken is met eenen kelder onder die keucken, achtervolgende dese conditien. Inden iersten soe verbinde ick Jan Roysseau selve in persoen te comen met mynen knechten om te metsen int beginsel vande Meert, voer oft corts daer naer in desen jaere, alsoot den heer pastoor best passen sal, sonder 'tvoers. werck te verlaeten eer dat sal volbracht wesen, voorts mede te bringhen alle gereetschap om te welmen ende andersints. Soe dat den heer pastoor nievers in en sal gehauwen wesen van calck, welcken den voers. metser oock sal moeten blusschen ende steęn te leveren met savel, den kelder te graven, ende die putten om die fondamenten te legghen ».

Verder nog allerhande voorwaarden over het metsen na de werken, het verder afwerken van het gebouw, het « pinceelen raes ende raes den dake, enz. ».

In ieder geval de pastorij raakte af in de beste voorwaarden. De pastoor maakt per slot van rekening zijn inventaris, die weliswaar met het gebruikelijk te kort en waar vandaan de som halen, sluit.

« Somma, zegt de pastoor, thuys heeft int heel gecost over de XIIIIe hondert rinsguldens ende noch sonder dat als datter niet gescreven en is... »

Daarmede kreeg de pastorij haar beslag.

Nochtans gedaan is 't er niet mede ! Pastoors zijn gewoon van te klagen... in 1693 begint de litanie opnieuw. De kronijk van pastoor Van der Schueren wordt voortgezet door zijn opvolgers in het « Liber ecclesiae secundus », p. 239-40. Hij vervolgt aldus de kronijk :

« A° 1693, 7 decembris, ego fr. Godefridus van de Velde en provisore abbatie nostri Grimbergensis accepi curam animarum paroechiae de strombeeck et Bever, obtentis littaris institutionis ejusdem mensis die scatam in festo S. Nicolai ab *Ex. d. Lacman* seminarii archiepiscopalis preside et archidiacono ejusdum archidiocesis, 14 Ejusdum munis decembris fui introductus et missus in possessione a R. R. *heunin* archipresbytero in ecclesia Lahensi.

Den 10e dier maand is hij in de pastorij gekomen en heeft dese « *miserrima, in deplorabili statu* » gevonden « *ac si nullus ante me ibidem habitasset* ».

Del hof was een heel wildernis. Hij plantte er nieuwe « poten » en fruitboomen, kapte d'andere uit, het ergste, « de hof was nog erger dan de openbare plaats (platea publica) ».

De pastorij zelf ! Gedekt met strooi, waar het wreedaardig door regende, diende het dak allerspoedigst hersteld te worden. En... in den gang stond het graan a. u. b. !

Verder moest er een nieuwe deur van voor en van achter gehangen worden, terwijl het poortje om naar de kerk te gaan maar met 'n haak en 'n oog meer vasthing.

Al de bovenkamers moesten gerestaureerd worden.

Op 17 Februari 1700 werden er nieuwe dorpels gelegd, nieuwe vensters in den voorgevel gezet, de stallen en andere aanhoorigheden hersteld en een nieuwe plaats voor de meid, een keuken, bijgebouwd.

In 1704 klaagt de pastoor over een « *taberna* » of herberg juist naast zijn pastorij gelegen, waar hij veel last van heeft, door het zingen, het spelen, de « *ebrii* », enz. Vooral de stallingen waren tegen de pastorij aangebouwd en dat verspreidde onaangename geuren, volgens den pastoor, d. i. « *stercora et sortes penetrabant* » !

Hij vroeg diensvolgens aan abt De Munter van Grimbergen dit huis te koopen. Maar Maarten Van Bever vroeg er zoo maar 350 gulden voor. Men kocht het toch, brak het af en bouwde een ander op het goed van Grimbergen met geleend geld. Doch Grimbergen liet een gedeelte van de kosten staan, daar de pastoor klaagt er persoonlijk nog een heel deel te moeten bij schieten hebben.

5. — Een Staat van de Parochie Strombeek in het midden van de 18^e^ eeuw.

— Over Immuniteiten. — Over het Bestuur der Parochie. — Over de Diensten.

Menig pastoor kreeg rond de jaren 1740 een zuren appel te doorbijten. Zich te vergeefs beroepende op hun eeuwenoude « vrijdommen » en hun « prestige », verzetten ze zich met hand en tand tegen het indringen van de leeken in het kerkelijk « vrij » domein. Doch de tijden waren er niet naar, om hen heel en al te vrijwaren tegen wat ze « indringerij » noemden. Kan. Laenen spreekt er herhaaldelijk over in zijn « Introductien à l'Histoire paroissiale du Diocèse de Malines », vooral wanneer het gaat over de tienden, het aanstellen van kosters, kerk- en H. Geestmeesters, het betalen van belastingen (1). We zien al spoedig dat in de 18e eeuw de eeuwenoud kerkelijk « immuniteit » een flinken deuk krijgt te beginnen met Maria-Teresia, en vooral « opgedrongen » wordt tegen heug en meug onder Jozef II.

(1) Zie H. III, § 1, n° 2, bl. 149-51 ; § 2, n° 1, p. 192-95 ; § 3, n° 2, bl. 139-45 ; etc.

Wat onze pastoor van Strombeek hier neerpent, is een uitting te meer van de klachtenreeksen van onze dorpspastoors over die toenmalige « moderne toestanden ».

Beschrijvinge van den vrijdom, exemptie en privilegien der Heeren Pastoors in alle buyten parochien der landen van Brabant.

In den jaere 1744 geordineert synde van op de parochien patrouillie te moeten doen, soo hebben alhier de schepenen mijnen knecht aen het selven willen verbinden, maer hebbe mij hier teghen geopponeert, en sulckx geensints willen gedoogen. Dese siende en vreesende voordere moeylyckheyt oft processe van daer mede niet voorts te geraecken hebben 't laeten steken en mij naerderhant niet meer gemollesteert, en des aengaende gerust gelaeten.

Nu dat de H. H. Pastoors vrij sijn van syne lasten, blijckt uytdruckkelyck uyt decreet van syne Majesteydt

uytgegeven tot Brussel den 16 december 1704, en vernieuwt in haeren souvereynen Raede op het versoeck van de respective lantdekens int district van het Aertsbisdom van Mechelen den 26 Januari, 1745, waer by gestatueert is dat de binnenkosten ofte domiciliaire lasten, als het onderhoudt oft gagien van de koster der kercken, schoolmeesters organisten, horologie, vroevrouwen, medecyns ofte chirurgyns in tydt van peste, wachten en alle quaertiers lasten, als waege vrachten, leveringe van fouragien, pioniers, en diergelycke anderen sullen moeten gevonden worden tot laste vande ingesetenen naer proportie van ieders traffyck en apparent gewin.

Vervolgens en connen de H. H. Pastoors hier over niet gemolesteert worden, « prout patet ex impresso decreto hic apposito ». (d. i.: naar blijkt uit het decreet hier aan toegevoegd).

Vervolgh van vrijdom der H. H. Pastoors der platte landen.

't Is schroomelyck en onverdraegelyck wat lasten en vrachten, wat extorsien en leveringen van gers en claveren, van hoy en stroey, van houdt en haver, soo cloosters als abdyen en prioryen de Francoisen hebben geplaeght en overvallen. Niet anders uyt synde als om heel het lant uyt te putten, en te ruineren, tensy dat Godt, die ryck is in bermhertigheyt, nederwaerts siet en ons eenen lanck gewenschten peys, daer hertelyck moet om gebeden worden, ons belieft te gunnen en te verleenen : want diergelycke maniere van orlogen en is in ons lant noyt gesien oft geplogen.

En siet wat ergh en boos practyck sy noch boven dien hebben uytgevonden tot groot achterdeel en beswaerenisse soo van steden, als van dorpen te weten sekeren tax van soldaeten ieder naer proportie volgens het groot oft clyn getal der ingesetenen. Ons parochie is getaxeert op eenen te moeten leveren ; en loopt selfs van bekostinge van dien eenen ontrent de vierhondert guldens. 't Is bijnaer een onmogelyckheyt om alle dese lasten te saemen connen opte brengen.

Bij occasie van dese leveringe hebben den Meyer en

Schepenen opgeroepen en ingedaeght alle de jonckheyt soo knechten als pachters samen om te loten en hebben self mijnen knecht hier in niet willen exupiêre ; maer hebben my hierteghen aenstonts geopponeert, pretenderende daervan te hebben mijnen vrijdom, daer ick en alle pastoors knechten hebben van gegaudeert by declaratie selfs vanden Heere Pollieter, als dan commissaris van dese gewerfde millitie, dat de Pastoors knechten hiervan waeren exempt en geensints hier onder mochten gecomprehendeert worden en hebben alsoo aen Meijer en Schepenen eenen grooten neus gegeven. Boven dien hebbe aen onsen officier Joos van Elewijt, die aengaende dese saeck noch den stoutsten van al heeft geweest, dervende seggen dat den pastoors knecht niet meer vrij en was als den koetersknecht, grouwelijck voor sijn stout affront, het welck hij spouwde in mijn aensight, overschoeft, en seffens wel verdient uyt mijn huys gejaegt.

Allen desen last van wervinge in alle parochien is geweest tot bekostingen der selver, en geene jonckheyt heeft ergens moeten loten, en syn genootsaeckt geweest niet dan als vrijwilligen aen te nemen.

Dit hebbe ick gheregistreert tot memorie, in cas dat sulckx noch voorviel, alle naercomelingen hun naervenant souden connen voeghen.

Aengaende het stellen van nieuwen kerckmeester.

Dit geschiet jaerelyckx op Lichtmisdagh, als wanneer eenen wort aengestelt om in de vroegmis om te gaen het eerste jaer, en int tweede jaer in de hooghmisse, en het derde jaer dient hij als proost van de Alderh. Drijvuldigheyt.

Volgens gewoonte wort er overhant eenen genomen, van Strombeeck ende van Bevere. Dese dan stelle ick aen en bedanck den afgaende met dit volgende :

Formulier.

« *In den naeme van den Eerweerdighsten Heere Prelaet van Grimbergen uyt wiens ordinantie ick alles doen en moet doen. Bedancke ick den afgaenden kerckmeester*

M. N. over den dienst en iever bewesen aen de kerck en sullen bij Godt hierover hunnen loon hebben. En vanwegen den selven stelle ick aen N. N. recommenderende hertelyck de selve sorge en iever voor Godts huys, het welcke insgelyckx soo ick hope niet en sal ongeloont blijven » (1).

Bij desen en is geen bestier van gelt oft van hun schaele, maer brengen het selven over bij de H. Pastoor op lichtmisdagh en wort van den selven jaerelijckx neerstigh voor ontfanck opgeteeckent om bij gelegentheyt daer over rekeninge te doen. Heel het bestier van kerck en armen is bij hem en bij geen kerckmeesters, 't is aen hem te ordineren en alles wel te doen besteden soo voor de kerck als voor den armen alle de inkomingen der selve, behalve dat alhier is gestelt eenen ontfanger van den Maenboeck soo van kerck en armen, om alles op te haelen, niet vermogende van iet te disponeren sonder kennisse oft order vanden H. Pastoor, met last van exacte en getrouwe rekeninge te moeten doen. En treckt daer voor synen salaris te weten, soo ick meyne, veerthien guldens.

Sulckx hebbe ick alhier bevonden en moet op den selven voet altijdt gementeneert worden.

Op lichtmis dagh volgens gewoonte tracteert alhier den H. Pastor alle de kerckmeesters, synde de volgende : twee in de vroegh- en hooghmisse omgaende, den Proost van de H. Dryvuldigheyt, den proost van onse lieve Vrouwe schaele, den koster compter bij en den ontfanger van kerck en armen, altijdt 7 persoonen met den nieuwen, die aencomt. Waervoor, soo van de voorsaeten altijdt is geplogen, den H. Pastor treckt twelf guldens courant. En stelle hun voor gemeynelyck dit volgende tractement : een goede souppe en corte pottagie volgens saisoen, een goet stuck

(1) Nadien werd deze formule gewijzigd. Daaruit blijkt duidelijk de tendens van de pastoors om zich onafhankelijk te maken van den prelaat van Grimbergen, wiens onderdanen ze steeds bleven én als kloosterling én als ondergeschikte parochie, waar van de prelaat der abdij het « jus patronatus » bezat.

Aldus luidt voortaan het formulier :

« N. N. den welcken veel en getrouwelyck samen dinst gedaen heeft voor het huys van Godt word bedanckt als kerckmeester en in syn plaets stelle ick aen N. N.... etc. ».

gesprongen vleesch, gestoofde kabbernaden, leckeren hutsepot ; en gebraede kiekens, als oock verckens pensen, met deceer van vruchten naer den tydt. Boven dien geve hun drij bottellien wijn, niet tegenstaende dat sy op dien dagh van mynen voorsaet nooyt eenigen wijn hebben gehadt om geen materie te geven dat sy over het tractement hun souden connen beklaegen ; soo ick tot hier toe niet en hebbe bevonden.

Den H. Pastoor betaelt sigh uyt de schaele van de kercke jaerelyckx voor de leveringe van den miswijn acht guldens. En schoon soo nu twee missen geschieden sondaeghs en s'heylighdaeghs en heeft daer voor noch niet meerder getrocken, hetwelck nochtans wel redelyck soude syn.

Item treckt uyt de schaele vande kercke ses guldens voor het wassen en onderhouden van het lynwaert der sacristije.

Aengaende de gewoonte der Rekeninge van Kerck en Armen.

Ick hebbe bevonden dat dese alhier altijdt is geschiet in deser voeghen : den heer Pastoor, die stelt den dagh, en doet sondaghs te voren door den officier van de Parochie naer de hooghmisse het kerckgebodt gebieden ; sonder voorder en particulire advertentie aen den Heere Drossaert oft wethouderen. Mijn heer de Greve, onsen Drossaert, maer nu gesuspendeert, heeft in mijn eerste rekeninge hier tegen wel wat geseyt en gepretendeert, als dan besonderlyck te moeten vermaent te worden. Maer hebbe geantwoort dat ick het alsoo alhier hebbe bevonden, voorders heeft hij niet geroert. Gevende alsdan oock te kennen dat hij op de rekeninge synen salaris soude moeten trecken. Maer aengesien het nu is geordineert en gereguleert dat alle comparanten opde selve niet en trecken, geen recht en heeft tot het selve : dan alleenlyck een eerelyck tractement ter plaetse. Dit hebbe ick op de eerste rekeninge gehouden ten mijnen huyse, maer hebbe dit verandert en ten beste profijte voor kerck en arme aenbesteedt ten huyse van genechte den H. Proviseur, die in den naem vanden

Eerweerdigsten Heere Prelaet de rekeninge comt afhooren, versoeck ick tot mijne taefel en compareren te saemen voor en naer de selve bij de reste van de plaetse.

Aengaende de Pastoreele Thienden.

Den H. Pastoor heeft de hellight met de abdije van Grimbergen van alle de thienden soo op de Parochie van Strombeke als van Bevere behalven dat aen hem de heele blomthienden (1) van saedt, boeckweij en kneppers oft

(1) Vertaling uit het latijn.

peerdeboonen, maer niet als de hellight vande bloemertjens. Mijnen voorsaet den H. Cottar heeft eerst getrocken ses hondert guldens voor competentie, maer hier van afstaende heeft daer naer de thiende gehouden en altijdt self ingedaen, sonder die oyt te willen verhueren, achterlaetende tot gouverne van syne naerkomelingen het selve te achtervolgen als het sekerste, het beste, en het profijtigste en andersints den Pastor niet wel en can subsisteren oft eten vette brocken. Syne lessen heb ick tot hier toe onderhouden en hope in het selve te blijven vervolgen. Nochtans vande thienden en is geenen sekeren faut te maecken behangende van den zeghen des hemels, d'een jaer wat meer, d'ander wat min weerdt sijnde, volgens den goeden oft slechten oost, volgens de goede oft quaede merckten van graen oft stroydt.

De blockthienden comen den Pastoor alleen toe, hij heeft oock de houdt thienden gelegen op twee enckel plaetsen, d'eene van een helse boschen tegen het casteelken van den Heer Bellangier, het andere op bevere oock helsenhoudt, hetwelck heeft den pachter Carel van hamme.

Hij heeft oock de vleeschthiende van lammeren en viggens. Lammeren en synder nu niet meer. De viggens worden bij jaeren opgetelt en het elfste is altydt voor den H. Pastoor.

Pachter van Hamme betaelt nu jaerelyckx voor de vleeschthiende van de viggen — 3-3 gl.

Appendix.

Daar de parochianen van Strombeek en Bever tot nog toe zeer godvruchtig en devoot zijn in het bijwonen van de mis 's werkendags, past het voor den pastoor dat hij zeer nauwgezet is bij het celebreren van de dagelijksche H. Mis, opdat door de nalatigheid van den pastoor de godsvrucht van volk niet zoude verzwakken. Daarom past het dat hij op de vastgestelde uur de mis celebreert, dit is : niet te vroeg of niet te laat. Dien ten gevolge moet hij in den Zomer en in den Winter steeds dezelfde uur houden, daar deze die ver van de kerk zijn verwijderd, als b. v. deze van Bever, moeilijk of niet de klokken kunnen hooren luiden. Daardoor zullen ze op tijd en op de vastgestelde uur ter kerke kunnen zijn.

Van de kerckelycke diensten die alhier geschieden en moeten onderhouden worden.

Aengesien in onse kercke is opgericht het wijtbefaemt en solemneel Broederschap vande alderhijlighste Drijvuldigheijt, soo moet volgens de instellinge aen alle Broeders en Zusters der selve vergunt en gegeven worden vijfmael 't jaer de generaele absolutie volgens den tenneur van een gedruckt boeckxen, berustende in de sacristie.

1° op den dagh van de alderhijligste Drijvuldigheyt, soo naer de misse als naer het lof.

2° op den dagh van de H. Catharina, maer enckelijck smorgens naer de misse gegeven hebbende de Benedictie met het alderheijligste.

3° op den feestdagh van S. Agnetis secundo, alleenelyck smorgens als voren.

4° op aschdagh ut ante.

5° op witten donderdagh naer den dienst.

's Maendaghs naer H. Drijvuldighyt wort alhier gesongen een jaergetijde voor alle afgestorvene Broeders en Susters van het Broederschap.

Voorders is hier eene groote beganckenisse oft toeloop tot den H. Amandus, patroon deser Parochie, alwaer

een menighte van kinderen komen om te overlesen te worden voor treurende en quelende sieckten der selver, van wijt en ver, somtijts 5 à 6 op eenen dagh, d'een vroegh en d'ander laet. Het welck al dickwils heel is incommoot voor den Pastoor om hun soo ontijdelijck te dienen en te overlesen. Maer met alle dat hebbe mij hier toe noyt te soecken gelaeten. En gehoort hebbende uyt den mont van onsen koster dat mijnen Heer voorsaet hier voor sigh niet in het minste heeft toegeschreven, maer alles gelaeten ten profijte van de kercke, hebbe het selve seer geerne willen achtervolgen, en al hetgene sommige pretenteren voor het overlesen, alles doen steken in den offerblock van den H. Amandus, hetwelcke sjaerts noch eene merckelycke somme d'een jaer wat minder, d'ander wat meerder uytbrenght ten dienste van de kercke.

Vervolgh van de goddelycke Diensten.

Alle sondaeghen en Hijligdaegen geschiet de Hooghmisse soo in den somer als in den winter te 9 ueren, en onder de selve ben ick gewoont sondaegs te prediken en op den principaelste feestdaegen.

Den catechismus pleegh hier te geschieden ten een uer naer den noen, maer bevindende dat de kinderen niet precies op en passen en veel te laet aenquaemen, hebbe dit verandert en doen desen immediaet naer het lof, het welck begint ten 2 ueren en ten twee en half uyt is. En hebbe in dese veranderinge meer gemack en profijt gevonden, om dies wille dat ick alsdan meer kinderen bij een hebbe en selfs het meerderen deel de parochiaenen daer in blijven. En begin de christelijcke leeringe in deeser voeghen :

Eerst gelesen hebbende pater et ave doen voor de bejaerige eenen grooten cathecismus van ontrent een half uere, uytleggende het vervolg van de lessen het selve sondaghs daernaer ten deele repeterende. Het welck gedaen sijnde, ondervraege ick ten drijen half de kinderen inde clijne saecken, die sij konnen en moeten weten en sluyte met het lesen van het geloof.

Eenige sondaeghen int midden van den oost ben ick genootsaeckt soe het sermoen als den catechismus te stae-

cken, als wanneer geen kinderen aldaer geensints en laeten vinden, en de groote menschen oock afblijven vande sermoonen oft in de selve van vermoeijtheyt door het lastigh werçk in slaep vallen, vervolgens geen vrucht en is te becomen, versaeckende van naer het meeste werck de selve met eenen nieuwen iever wederom te willen behertigen.

De juribus pastoralibus in sepulturis tam in ecclesia quam in cimeterio. (1)

Alle lycken soo kerckelyck als kerckhoflycken worden ingehaelt tot aen den trap van het kerckhof, waer voor niet en wort gegeven. Ick vinde nochtans dat eertijts over wettige. jaeren daer voor is betaelt geweest aen den H. Pastoor 9 stuyvers, 3 voor den koster, « sed hoc jam abiit in dissuetudinem ».

Op de begraevenisse van een kercklyck singht den H. Pastoor een misse en naer de selve 1 Responsorium : « libera me Domine, etc. ».

Op de uytvaert singh hij heel het officie der dooden en worden gesongen twee groote missen en een gelesen. d'Eene wort gesongen van de twee heeren de welcke comen dienen, d'andere gelesen ; waer voor de heeren hebben elck ienen Pattacon.

Den H. Pastoor treckt voor syn recht 14 guldens ; het dertigste is begrepen in dese dry missen.

Nota. — Dat mijnen voorsaet s'anderen daeghs somtyts, soo den koster my getuyght, noch een dertigsten heeft gesongen en somtijts niet voor het selve gelt. Het welck ick den eersten hebbe achtervolght, maer my beraedt hebbende hier over aen den H. onsen lantdeken, heeft my belast sulckx niet meer te doen, tensy sy dit particulier betaelen, gelyck ick nu op syn advies en commande in practyck hebbe gebracht om aldus de rechten pastoreel gelijck op een ander in voegen te houden.

Op de begravenisse van een kerckhoflyck wort gesongen eene misse en naer den selve enckelyck den *libera.*

---

(1) d. i. : « Over de rechten van den H. Pastoor bij begrafenissen in de kerk of op het kerkhof ».

Op de uytvaert pleegh mijnen voorsaet heel het officie der dooden te singen, « *nescio quo titulo, jure vel fundamento* », aldus geen verschil maeckende tusschen een kerck- of kerckhoflyck. Dit hebbe ick afgebrocht, en lese maer het officie, maer singe de *laudes*, hetwelck van niemant wort tegengesproken. Als wanneer geen heeren worden versocht om te dienen, singe ick alleen een solemnele misse en naer de selve 3 Respons. ; hier voor moet betaelt worden 7 guldens.

Het eerste jaergetijde naer de aflyventheyt — ist een kercklyck — is alhier dobbelrecht, te weten 48 stuyvers ; — ist een kerckhoflyck 24 stuyvers ; de volgende syn eenen gulden, te verstaen als sy gesongen worden.

In den beginne van mijn pastoorschap heb ik 's anderendags het dertigste gezongen voor de zelfde som, dit naar het slecht voorbeeld van mijn voorgangers. Doch dit heb ik afgeschaft op bevel van den H. Landdeken, daar ik maar verplicht ben 2 missen te zingen. Deze nu die het dertigste 's anderendags willen hebben gelieven bij te betalen, 1 gulden voor mij, en een halve voor den koster ; hetgeen reeds in voege is gebracht, alhoewel er wel sommige waren die tegenspraken in het begin, toch heb ik het gehandhaafd en blijf het daarbij houden. Naar hetwelk mijn opvolgers zich gelieven te schikken.

Ik heb nog een andere moeilijkheid gehad wat betreft het lezen van de jaargetijden. Mijn voorganger deed het voor 8 stuivers, ik heb hem niet nagevolgd daarin, daar ick in mijnen Register van de jaargetijden bevind dat er sommige voor minder dan 10 gefondeerd zijn, andere voor 10, nog andere voor 18. Hierdoor heb ik besloten dat ieder die een jaargetijde wil laten lesen voortaan 10 zal moeten betalen. Dit is gebeurd zonder opspraak. Vermelde jaargetijden worden gewoonlijk aangekondigd 's Zondags na de mis te gelijk met een « Onze Vader » en « Weesgegroet » voor de afgestorvenen. In vermelde mis wordt het « Dies Irae » gezongen, en na de mis het «« Misere » en « De Profundis » met de « collecta » etc. (1).

---

(1) Vertaling uit het latijn.

Aengaende het wasch in de uytvaerten.

Hier van en vinde ick niet met allen seker ; den koster heeft mij geseyt dat mynen voorsaet al het wasch soo van den Autaer als van de baere sigh heeft toegeeijgent, maer ick ben van gevoele dat hij hier in mis is en niet tot hem nam als dat van de baere, en voeght er bij dat hij naer der hant het wasch van den autaer aen de kerck gelaeten heeft. Maer begeerde daer voor dat hij in de weke mis lesende soude voor hem vier keersen op den autaer onsteken worden en sondaghs en 'sheylighsdagh ses. Sulck hebbe ick heel onprofijtigh gevonden voor de kercke ; en daerom hebbe ick geordineert niet meer te branden t'werckendaeghs als twee keersen voor een gelese misse en vier sondaeghs en t'hyligdaeghs en schrijve mij toe gelyck in alle andere Pastorijen het wasch van de baere, en dat van den Autaer aen de kercke. Mij dunckt sulckx het beste en redelijck te sijn. « Tutius namque est eligendum » (!)

De juribus pastoralibus in sepulturis. (1)

Aengesien dat volgens het placcaert van sijne Majestijdt van den 26 Junii 1784 geene lijcken meer mogen begraven worden in de kercken, soo ist nochtans dat voortaen voor kercklijcken sullen gerekent worden alswanneer dat de missen op begraffenissen ofte uijtvaerten aen den autaer van de Heeren sulllen gedient worden, soo dat dusdaenigen dienst voortaen genoemt sal worden : kercklijcken dienst, ofte grooten dienst, ende alsdan sal den Heere Pastoor voor sijne rechten trecken 14 guldens, den Coster 7 guldens ende de dienende Heeren ider eenen Patacon. Alle andere diensten op Begroeffenissen ofte uytvaerten op de welcken de missen niet gedient sullen worden, sullen voortaen genoemt worden kerckhoflijcke diensten ofte klijne diensten, ende alsdan sal den Heere Pastoor voor syne rechten maer trecken 7 guldens ende den Coster 3 guldens en 10 stuyvers.

Voor het eerste jaargetijde moet betaelt worden aen den Heere Pastoor 2 guldens en 8 stuyvers, en aen den

(1) Over de pastorele rechten bij de begrafenissen.

Coster 1 gulden en 4 stuyvers, alswanneer, te weten, dat het kercklijcken dienst is geweest op begraeffenisse, maer als wanneer dat het maer klijnen dienst is geweest op de begraeffenisse dan sal der maer betaelt worden 24 stuyvers aen den heere Pastoor, ende 12 stuyvers aen den Coster. Dit moet voortaen, gelijck hier beschreven staet, achtervolght worden.

J. VAN DOORSLAER.

Boekennieuws.

(België).

Jaarboek over de Belgische Folklore. Nr 1, 1939, 182 blz. Prijs : 10 fr. Ministerie van Openbaar Onderwijs.

De Nationale Commissie voor Belgische Folklore publiceert haar eerste jaarboek, dat verslag uitbrengt over haar werkzaamheden in 1939.

We lezen er den tekst der besluiten tot instelling van de Commissie, haar samenstelling, de bij de aanstelling uitgesproken rede van den minister, een verslag over de werking in het verloopen jaar.

Uit dit verslag blijkt dat de Commissie als doel heeft zich slechts bezig te houden met werken die aan alle folkloristen van dienst kunnen zijn. Daarom werden er geen speciale studies of artikels over folklore in opgenomen.

In dit eerste jaarboek wordt duidelijk deze strekking weerspiegeld. Wij vinden er bij voorbeeld, opgemaakt door M. Crick, een lijst van de Musea voor Folklore in het land, van de Musea die een afdeeling voor Folklore omvatten, van de Musea die folkloristische voorwerpen bewaren. Deze inventaris toont aan dat wij op dit gebied buitengewoon rijk zijn.

Het grootste gedeelte van het jaarboek is echter gewijd aan een Volkskundige Bibliographie voor 1939. Deze opgave beslaat 801 nummers, verdeeld over 127 bladzijden. Hier ook blijkt duidelijk dat er op folkloristisch gebied buitengewoon veel voortgebracht wordt. Daar het jaarboek ons telkenjare een soortgelijke lijst zal bezorgen, zullen wij beschikken over een volledige bibliographie van de Belgische Folklore.

De Commissie meldt verder dat zij een algemeene Bibliographie van de Belgische Folklore sedert 1830 zal aanvatten. In elk der volgende jaarboeken zal een gedeelte van dit belangrijk en buitengewoon nuttig werk gepubliceerd worden.

De steekkaarten, die zullen dienen bij de voorbereiding van dit werk, zullen bewaard en telkens op hun plaats ingeschoven worden, zoodat er van een permanente Bibliographie zal kunnen gesproken worden.

Door de Commissie werd een onderzoek ingesteld over de Folklore van den Oorlogstijd. Personen die zich aan deze kwestie interesseeren kunnen de desbetreffende vragenlijst bekomen.

Ook wordt aangekondigd dat men door middel van vragenlijsten, die aan al de gemeenten van het land zullen gezonden worden, inlichtingen zal trachten in te winnen over alle bestaande volksgebruiken. De Commissie heeft zich eveneens beziggehouden met het onderwijs in de Folklore. Het onderzoek wees uit dat in ons land het universitair onderwijs in de volkskunde reeds ingericht werd voor de Vlamingen, doch nog niet voor de Walen. Te Gent wordt een cursus gegeven en te Leuven houdt men per jaar vier lezingen in het Nederlandsch. Ook in de Fransche taal werden deze voorzien, doch niet gehouden. Daarom heeft de Commissie er op aangedrongen dat er eveneens te Luik en te Brussel iets op dit gebied zou gedaan worden. Door den betrokken minister werden maatregelen getroffen, opdat dit onderwijs weldra te Luik zou ingericht zijn. In denzelfden zin werden richtlijnen aan de Brusselsche Hoogeschool gegeven.

Wij moeten ons verheugen over de uitslagen, die dit eerste jaar door de bewuste Commissie bereikt werden. Dat een vereeniging, bestaande uit folkloristen die kwamen uit de meest verscheiden gewesten van ons land en wier opvattingen soms zeer uiteenloopend van aard zijn, een dergelijk collectief werk voortbracht, is een bemoedigend voorteeken voor de toekomst van de Folklore in ons land.

Dr C. De Baere, *Krachtpatsers in de Nederlandsche volkstaal, Een verzameling oudere en jongere bastaardvloeken.* Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1940, 35 fr.

Mooi boekdeel van 186 blz., waarin een uiterst rijke verzameling Vlaamsche bastaardvloeken samengebracht werd.

Zeven en twintig jaar lang heb ik te Merksplas geleefd te midden van landloopers, vagebonden, souteneurs en homosexueelen. Zes duizend waren er samen. Nooit echter heb ik zulk een volledige verzameling vloekwoorden kunnen samenbrengen als D^r^ De Baere.

Er dient echter op gewezen dat M. De Baere het vraagstuk vooral van taalkundig en rechterlijk standpunt uit beschouwt.

De vloekers, zij die « jureront... vilains serments », krijgen in de XVIIe eeuw hun tong en bovenlip gespleten. Te Ieperen, in de XIVe eeuw, werd de schuldige van op de brug van Elverdinge in de Ieperlee gegooid. In 1360 werd er te Brussel iemand met het oor aan den schandpaal genageld « pour horribles despiteuzes parlez et villaines maudissons qu'il parla et maudit envers Notre Seigneur Jhesu Christ et nostre Dame sa mère.... ». Om los te komen moest hij zelf het kraakbeenachtige gedeelte van zijn oor doorscheuren.

In 1489 doorboorde men te Brugge, met een gloeiend ijzer, de tong van iemand die zich schuldig gemaakt had aan « *horryble eeden* ». Een andere werd bovendien nog buiten het grondgebied verbannen.

We zouden al te langdradig worden, moesten we hier de lange lijst bastaardvloeken, die in het werk voorkomen, overschrijven.

Bij God wordt *bij goy, bij go, ey goede, y god* enz. *So helpe mi God* is sedert den tijd van Keizer Justiniaan de rechterlijke formule van den eed. Later werd dit : *so warlic help mi God, so moet mi God helpen, dat mi God so helpe.*

Bij den H. Naem Gods werd gebruikt in de XIXᵉ eeuw. *Heilig = Sacré* komt voor als *sakker, hakker, ker, satter, sapper, katter, saki, haki* en *suiker* (?). *God = Dieu* wordt *dzoe, dzoo, dzjoe, dooze, doeize, doeze* en *bleu*, vanwaar *sacristi, sapristi, sapperdekriek, sapperliepopet, sakkermatin, sapperpietjes, sapperdeboel, sapperdeboeren*, enz. enz. Te Hasselt wordt Sacré Nom de Dieu : *hakkernondedzjee.*

Een rijke bibliographie sluit deze interessante taalkundige studie over de bastaardvloeken.

LOUIS STROOBANT.

Catalogue descriptif et raisonné des Musées Royaux, Baron A. DE LOË, eere-conservator. IVᵉ Deel. *La période Franque.* Brussel, Vromant, 1939. Rijk geïllustreerd.

Alhoewel sedert 1925 gepensionneerd, toch heeft Baron de Loë er aan gehouden zijn werk te voltooien met de uitgave van dit laatste boekdeel over de prae- en protohistorische afdeeling der Koninklijke Musea, zijn levenstaak.

Terecht schreef A. Grenier, bij het verschijnen van het 3ᵈᵉ deel, in de *Revue des Etudes Anciennes* : « Dit is een echt handboek over Gallo-Romeinsche Oudheidkunde in België en tevens een model ».

Mag hetzelfde gezegd worden over dit 4ᵈᵉ deel ? Eigenaardig vinden wij het wel, dat men er niets schijnt te weten over de in de laatste 20 jaar verschenen Duitsche en Fransche werken.

Dit IVᵉ boekdeel, handelend over het Frankisch tijdvak, beslaat 218 blz. Het geeft een overzicht over deze afdeeling van de Musea van het Jubelpark, die verscheidene zalen omvat. Dank zij de talrijke afbeeldingen, kunnen wij ons een volledig beeld vormen van de groote rijkdommen, die in de Koninklijke Musea samengebracht werden.

Niettegenstaande deze kleine opmerking wenschen wij den geleerden eere-conservator geluk met dit boek, dat op een waardige wijze dit wetenschappelijk werk bekroont.

LOUIS STROOBANT.

ALPHONSE DE MARNEFFE, *Les titres flottants au Moyen-âge*, Charleroi. *La table ronde*, 1936.

In samenwerking met M. Joseph Jacquart analyseert schrijver de Kroniek van Jean d'Outremeuse en het Chanson de Roland.

Zij teekenen de namen op die bij eenzelfden veldslag vernoemd worden : schildknapen, ridders en barons. Dit zijn geen vaste, werkelijke titels, doch eerder slechts praedicaten bij den naam. Andere komen voort van een wijziging in woordbeteekenis. De naam staat boven den titel. Citeert talrijke oude teksten die de titels der *Miles* en der *liber homs* nader bepalen.

Een flinke heraldieke studie met verwijzing naar de bronnen.

LOUIS STROOBANT.

EG. I. STRUBBE, *Een opstandige schuldenaar te Westvleteren.*

Handelt over de bronzen plaat en vuist, die in het Museum te Veurne bewaard worden. In 1551 werd Joos de Brits veroordeeld tot het laten verwaardigen van een bronzen plaat, waarop zijn veroordeeling vermeld stond en tevens tot een boete van 20 pond, om den amman geslagen te hebben.

Deze eigenaardige rechterlijke reliek werd reeds meermaals gereproduceerd en besproken. De oudste studie, en wellicht ook de beste, werd geschreven door Hippolyte van de Velde, Voorzitter van het gerechtshof te Veurne en Voorzitter van de Academie voor Oudheidkunde. Zij verscheen in 1843 in *l'Emulation.*

Schrijver had kunnen uitweiden over de kunstwaarde dezer voorwerpen en er tevens aan herinneren dat de schuldige veroordeeld was om het voorgestelde lidmaat (hier de vuist) te verliezen. Het bronzen voorwerp diende om de straf af te koopen.

De bronzen vuisten, hoofden of armen stellen het rechterlijk terugkoopen voor, net als de wassen beenen, oogen, lippen, armen enz., die we als ex-voto's in onze kerken aantreffen, dienen beschouwd te worden als een terugkoopen aan de godheid van het door ziekte bedreigde lichaamsdeel.

LOUIS STROOBANT.

M. VAN HAUDENARD. *Histoire du bourg de Lens sur Dendre.*

Onze geleerde confrater M. van Haudenard publiceert in de *Annales du Cercle archéologique de Mons* (1939) een flinke monographie over Lens.

Op een wetenschappelijke wijze worden de topographie, de hydrographie en de toponymie behandeld. De bevolking, de landbouw, het kadaster, de Heerlijkheid, de familiën, het grondgebied en het graafschap Lens, de schepenen en de parochie, worden volgens het plaatselijk archief beschreven.

Het geheel vormt een flink geïllustreerde brochure van 143 blz.

LOUIS STROOBANT.

Dr JEAN L. HOLLENFELTZ, *Les Musées de la vie régionale.*

Deze studie verscheen in de Revue Générale van 15 Augustus 1939. Spreekt over de opvoedende en wetenschappelijke waarde dezer musea. Het is min of meer als een tuin uit onze kinderjaren, die ons weergegeven wordt.

Goede sentimenteele en patriottische studie.

L. S.

FERNAND BASTIN et FERNAND PAVARD. *Le Chant des Wallons.*

Onlangs verscheen het lied *Le Chant des Wallons*, woorden van Fernand Pavard en muziek van Fernand Bastin. Verkrijgbaar uitgeverij Vergucht, 40, Steenstraat, Brussel. Prijs : 3 frank.

Fédération archéologique et historique de Belgique. Congrès de Namur, 1938. Annalen, uitgegeven door J. Balon, algemeen secretaris.

Felix Rousseau handelt over *De stad Namen in de geschiedenis van de Maasvallei.*

Legt nadruk op de gunstige ligging van Namen aan de samenvloeiïng van Samber en Maas, kruispunt voor Haspengouw, Condroz en het Tusschen Samber- en Maasland.

Handelt over het ontstaan der steden langs de Maas, over den invloed van den Bisschop, over de eerste grafelijke familie, over de huwelijken der vorsten.

In 1893 schonk de Staat aan de stad de oude geschiedkundige citadel, die sedert het bouwen der koepelforten op militair gebied van geen nut meer was.

Marcel Laurent : Aspecten der Kunst uit de Maasstreek bij de *Doopvont in de St. Bartholomeüskerk te Luik* (platen).

De geleerde professor aan de Luiksche Universiteit behandelt op meesterlijke wijze de Romeinsche techniek van de *putealia,* die hij vergelijkt met den put van Scribonius, op het Romeinsche Forum.

De tooneelen staan op naar beide zijden afhellende lijnen en worden door boomen van elkaar gescheiden.

Deze doopvont staat rechtstreeks in verband met het ivoren snijwerk uit de XIe eeuw, en met alles wat hierin aan verre tradities besloten ligt. Boven deze invloeden uit de Oudheid staat het genie van den kunstenaar: Reinier van Hoei.

Marcel De Puydt schrijft over de *Grot van Spy.Herinneringen aan het eerste congres te Namen. Markies Albert de Beauffort en de opgravingen van 1885 tot 1886.*

Deze betreurde praehistoricus spreekt over de opgravingen in 1885-86 te la Bêche au Roche, een grot die reeds onderzocht geweest was.

Onderhandelingen over den eigendom der te Spy gevonden voorwerpen, die in het Museum te Luik bewaard worden.

H. Angelroth. *De palaeolithische stiften. Enkele soortgelijke Naamsche werktuigen.*

Rangschikt de behouwen silexsteenen in verschillende soorten, naargelang hun vorm. Beschrijft verder de palaeolithische voorwerpen, die in de provincie Namen gevonden werden.

H. Angelroth handelt verder over een *beenen naald* in 1934 door André Angelroth gevonden, bij het onderzoek der grotten van Goyet. Het oog zou gevormd geweest zijn door twee elkaar snijdende cirkelomtrekken, doorstoken met een fijnen silexsteen.

le Grand-Metz spreekt over *Kwartair neolitisch gereedschap.*

Studie over de 14 à 1500 kleine behouwen silexsteenen, die in de sedert 1868 onderzochte grotten van Goyet gevonden werden. Deze microlithen *(aurignaciens)* vertoonen steeds slechts één behouwen zijde (afbeeldingen).

J. Fromols, *La survie prolongée d'éléments germaniques à facies halstattien dans la céramique préromaine du Nord de la Gaule Belgique* (plaat).

Vergelijkende studie over de ceramiek van den Halstattvorm uit Zuid Holland en de proto-saksische ceramiek, volgens de werken van J. H. Holwerda.

Zegt dat, wat België betreft, Stroobant van in 1903 gelijksoortige waarnemingen publiceerde.

Hun verspreidingsgebied zou kunnen overeenstemmen met de grenzen van de streek die ethnische groepen ontving, bestaande uit Germanen of overrijnsche gegermaniseerde Kelten, waarvan Cesar spreekt.

Wij zijn zoo vrij niet de meening van M. Fromols te deelen. Om redenen, die wij uiteenzetten in onze verschillende artikels over de brandbegraafplaatsen in de Kempen, denken wij dat het *Noorsche volkeren* en geen *Germanen* waren.

F. Delvaux, *Les Camps romains*. Studie over de plaats die gewoonlijk voor de Romeinsche kampen uitgekozen werd. Inrichting, plan, uitgangen, enz.

A. Geubel, *Notes sur la fouille d'une villa romaine à Villers-le-Bouillet* (plans).

Deze opgravingen leverden antieke gespen, een bronzen schijf met ring, spatels, beenen speeldingetjes, parels, een schrijfstift, enz. Talrijke scherven en ook bronzen voorwerpen o. m. een knop van een meubel. Deze villa schijnt te dateeren uit de tweede eeuw.

G. Faider-Feytmans, *Les fibules à rayons du cimetière mérovingien de Trivières* (Henegouw) (afbeeldingen).

Studie over de straalvormige gespen uit de VIe eeuw. Ook tal van andere modellen werden er gevonden o. m. 32 schijfvormige gespen met metalen omvatting, 23 die den vorm hadden van een dier, 18 S vormige enz.

LOUIS STROOBANT.

Savoir et Beauté. Hommage à la Culture française, 36 blz. geïllustreerd. Prijs 8 frank, 192, Koninklijke Straat, Brussel.

Het tijdschrift *Savoir et Beauté* bezorgde een bijgewerkten overdruk van een artikel uit het Decembernummer 1939, dat hulde bracht aan de Fransche cultuur. Wat ons aangaat, onderstrepen we een artikel over de Fransche Folklore, waarin de werken besproken worden van Fransche folkloristen als Galdoz, Sébillot, Saintyves, Van Gennep, Rivière en Varagnac.

Le Pays Gaumais, gewestelijke uitgave voor Virton, Etalle en Florenville over aardrijkskunde, geschiedenis en volkstraditie. N[r] 1, Virton, 1940 (platen).

Vooreerst een welkomsgroet aan onzen nieuwen confrater. Wij noteeren er : Ch. Dubois, *Coup d'œil sur l'archéologie du Pays de Virton.* Schrijft de stichting van het dorp Majerou toe aan de Galliërs.

E. P. Fouss, *Le grand feu ou la bûle au Pays gaumais, Canton de Florenville* (wordt vervolgd).

De ijverige stichter en conservator van het gewestelijk museum te Virton, spreekt ons over het groot vuur, dat op den eersten Zondag van den Vasten aangestoken wordt te Florenville, Les Bulles, Chasse-pierre, Laiche, Chiny, enz. Op Aschwoensdag wordt er een strooien pop verbrand, terwijl jongens en meisjes met elkaar door de aanwezigen gepaard worden.

LOUIS STROOBANT.

Bulletin de la Société Royale Le Vieux Liége. Luik, Februari-Maart, 1940.

Georges Laport, *Rodolphe de Warsage,* uitstekende bibliographie van den betreurden voorzitter van *Le Vieux Liége,* Rodolphe de Warsage (Edmond Schoonbroodt), afkomstig uit het Land van Herve, publiceerde tooneelstukken, gedichten, romans en folkloristische studiën (portretten).

R. de Warsage, *Hagiographie populaire wallonne.* St. Barnabé stelt een einde aan de regenperiode die door St. Medard aangekondigd werd. *St. Bièlmé* (Bartholomeus) wordt vereerd te Genappe-Bousval. De wagen met de relikwieën wordt door 80 ruiters gevolgd. St. Basinus, vader van de H. Aldegonda, wordt te Tronchiennes aangeroepen tegen brandwonden. De H. Begga, dochter van Pepijn van Landen en moeder van Pepijn van Herstal, wordt te Andenne vereerd om de genezing van breuken te bekomen. De moeders doen hun kind doorgaan tusschen twee pilaartjes van het graf der Heilige en offeren een kleedje, honig, kleine levende dieren, enz., enz.

Op 27[n] Februari werd M. Georges Laport door het *Royal Vieux Liége* tot voorzitter verkozen.

LOUIS STROOBANT.

Institut archéologique du Luxembourg. Bulletijn. Aarlen, Januari 1940.

P. Fecherolle publiceert een eerder onvolledige studie over de kapel van *N. D. de bonne conduite* te Bastogne.

A. Sprunck, *Les tribulations de l'historien J. Berthelot.*

Deze pater Jezuiet wordt streng beoordeeld in de Luxemburgsche Biographie van Neyen. Men verwijt hem zijn langdradigheid en zijn gebrek aan orde.

In 1748 vraagt Karel van Lorreinen de hulp der Staten om Berthelot uit financieële moeilijkheden te helpen.

Jacob, *De la perle des archives locales.* Commentaar bij de vernieling van het archief van Chatillon.

A. Geubel, *Longlier.* Bij het graven van loopgrachten in den rotsachtigen grond tusschen Vierre en den weg naar Bastogne, werden overblijfselen uit het Romeinsch tijdvak gevonden.

Antieke substructies van het *Longolare* der Pepijnen, bestaan in de onmiddellijke omgeving der kerk.

L. S.

La Vie wallonne, Luik, 15 April 1940.

G. Vanwelkenhuysen, *Paul Verlaine à Liége.* Interessante biographische bijzonderheden over den genialen dichter. In 1893 kwam hij te Luik een lezing houden die op een echt fiasco uitliep. De verschijning van Poor Lelian met zijn armoedige kleedij en zijn manken gang, sloeg de gansche vergadering van den Kring *l'Emulation* met verslagenheid. De kroniekschrijver van *La Meuse* vertelt « dat hij veel meer geleek op een bandiet, dan op een beroemd man die in het openbaar gaat spreken ».

Maurice van Haudenard, *Le sacrilège de Cambron.* In 1322 stak een bekeerde Jood vijfmaal met zijn piek in een Lieve Vrouwebeeld, tweemaal in het gelaat en tweemaal aan de keel. Dadelijk begon langzaam het bloed uit de vijf wonden te vloeien. Een ouderling, Jean li Flamens, van Estinnes, daagde den Jood uit tot een zonderling tweegevecht.

De niet-edele tegenstanders waren gewapend met schild en stok. De Jood werd verslagen en terechtgesteld. Op verscheidene zegels van Estinnes wordt de Jood voorgesteld, terwijl hij met zijn lans naar het Lieve Vrouwebeeld steekt. M. Van Haudenard geeft tal van bijzonderheden over de bedevaart naar Cambron

LOUIS STROOBANT.

La Revue de S. Luc. Nr 13, Januari 1940.

Wij noteeren een belangwekkend artikel van Mevrouw Berthe Delépine over *Les Santons.* Dit zijn gekleurde beeldjes, die met zorg gegoten werden in de roodachtige aarde uit de omgeving

van Aubagne. Deze beeldjes dienden vroeger om bij de Kerstkribbekens te plaatsen en werden enkele dagen vóór Kerstmis te Marseille te koop gesteld. Thans zijn ze zeldzaam geworden. De verzameling bestaat uit een Lieve Vrouw met blauwen sluier en een met zilver afgeboord kleed, een naakt en roos Jezuskindeke, père Jean en Marie Jeanne de rijke pachters, de verkooper der « pommes d'amour », de Wijzen met den kemel, enz., enz.

Dr R. Beckers, *Bonum vinum*. Pleidooi voor de radioactiviteit, de prikkelende, bederfwerende en andere talrijke goede eigenschappen van den wijn.

LOUIS STROOBANT.

Volkskunde. Driemaandelijksch tijdschrift voor de studie van het volksleven. Nieuwe reeks, 1[e] jaargang, n[r] 1. Brussel, 1940.

J. de Vries, *Een woord ter Inleiding*. Geeft een uiteenzetting van de methode, die bij het uitgeven van dit nieuwe tijdschrift zal gevolgd worden.

D[r] J. F. Gessler, *Het ingedompelde Sint-Urbanusbeeld en de aloude Sint-Lupuskoek in Brabant en elders.*

Belangrijke folkloristische bijdrage over het gebruik dat bestaat in het straffen van beelden om regen te bekomen of te doen ophouden. Citeert Del Rio, Thiers, Rinsberg-Duringsfeld, Goblet d'Alviella, Frazer, enz.

Om het doen te regenen sproeide men water op de heilige steenen, terwijl men met den trommel het gerommel van den donder nabootste en de fetischbeelden in het water dompelde.

In China gaat men rond met een reusachtigen papieren draak, die den god van den regen voorstelt. Regent het niet dan krijgt hij slagen.

Te St. Winoksbergen dompelde men St. Winok in de Colme, op de plaats die *het bad* geheeten wordt.

Dr Jan de Vries, *De kaart in de volkskunde*. Breekt een lans voor het gebruik der cartographische methode bij de ethnographische studiën.

Dr P. De Keyser, *De vastenavondvuren in Oostvlaanderen.* Handelt over de Halfvastenvuren in het land van Aalst. Te Geeraardsbergen, de *Tonnekensbrand,* te Aspelare, *Walmenzondag.* In West-Vlaanderen *Borrelzondag* en *Peperwiszondag*. Citeert soortgelijke gebruiken voor Denderwindeke, Haaltert, Meere, Oordegem, Pollare, Steenhuize-Wynhuize, St-Lievens-Essche, Waarbeke, Woubrechtegem en Zoulardinge.

LOUIS STROOBANT.

Oostvlaamsche Zanten, tijdschrift voor folklore, Gent, nr 6, 1939.

J. Vermeulen, *Kerkpatronen en bedevaartplaatsen in Vlaanderen.* Lijst der Heiligen met aanduiding van de ziekten die zij genezen en van de plaats waar zij vereerd worden.

L. Lievevrouw-Coopman, *Een paar Gentsche gezegden nader omschreven.* Herinnert aan eigenaardige folkloristische gebruiken te Gent.

R. Matthijs, *Sprokkels uit den « bosch » van Ouwegem.* Tradities over de *oude bisschopsvonte,* die te Ouwegem (Oudenaarde) bij den galg stond.

J. Vermeulen, *De Reuzen van Gent.* Volgens De Baere, *Onze Ommegangsreuzen,* in 1930 te Brussel uitgegeven door *Standaard Boekhandel,* zouden eertijds reuzen deelgenomen hebben aan de optochten te Gent. Zij staan zelfs op een gravure uit de XVIIIe eeuw, waarvan schrijver een reproductie geeft.

E. Glazemakers, *Zanten, volksrijmpjes.* Vervolg op een tamelijk onbeduidende verzameling kinderliedjes. Waarom geen nieuwe uitgave bezorgen van de uiterst belangwekkende rondedansen, eertijds in *Wodana* uitgegeven door van Duyse, Van de Velde, enz. ?

LOUIS STROOBANT.

Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore, Provinciebestuur van Antwerpen, 1939, 4e aflevering (platen).

J. Cornelissen en P. Van Hal, *Molentermen.* Zeer volledige woordenlijst met de benamingen van de verschillende deelen van een windmolen. Afbeeldingen maken ons de beteekenis duidelijk van de wieken in den vorm van een Burgondisch kruis = de molen werkt niet. Dezelfde schikking, doch met de wieken meer naar links van den toeschouwer overhellend, wijst op een overlijden. De wieken kruisvormig doch onbedekt beteekent : er is wind doch geen graan. Dezelfde schikking met de wieken gedeeltelijk bedekt = geen wind. Bij het voorbijtrekken van een berechting of een lijkstoet staan de wieken bedekt in den vorm van een St. Andrieskruis. Viert men bij den molenaar een geboorte, dan vormen de wieken een St. Andrieskruis, met een hoek van 45° naar rechts van den molen ; bij een overlijden staat de hoek van 45° naar links.

In deze aflevering lezen we een rouwhulde aan Joseph Schobbens. Van hem zijn de woorden :

« Zult ge me verwijten dat ik mijn geboortestad liefhad en dat ik aan de toeristen mijn mooie provincie leerde kennen, dat ik al mijn krachten en mijn tijd besteedde om ze mooier te maken, bloeiender, glorievoller en op alle gebied een roemrijke vergelijking met haar mededingsters waardig ».

Jammer vinden wij het, dat hierbij het portret van den betreurden Schobbens niet afgedrukt werd.

LOUIS STROOBANT.

Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore, Provinciebestuur van Antwerpen, 1940.

Joseph Cornelissen, *Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken.* Een Folkloristische studie van 58 blz., opgesteld in samenwerking met correspondeerende leden uit de provincie Antwerpen.

Over de doodkist stelt men volgend raadseltje :

Een hemdrok zonder mouwen:
Die hem heeft, die moet hem houwen,
Die hem koopt, begeert hem niet
En die hem heeft, die weet het niet.

Op de platen zien we het kerkekruis vóór het sterfhuis, de twee kruisgewijs geplaatste steenen, met een palmtakje voor de jongelieden en eenige stroohalmpjes voor de gehuwden. Het zwart driehoekig vaantje dat door de schippers ten teeken van rouw geheschen wordt. Rouwkleedij, enz. Antwerpsche aanwezigheidspenningen bij zielemissen.

LOUIS STROOBANT.

Diestersche Kunstkring, Elfde jaarboek, 1939.

G. Hasenbroekx, *Een eerste prijs van Rome te Diest gevierd.* Verslag over den optocht, de redevoeringen en andere feestelijkheden die in 1938 plaats hadden bij de viering van een prijs van Rome. Zelden valt het echter voor dat een prijs van Rome een echte kunstenaar wordt. We zullen afwachten.

Gilbert van der Linden, *Het S. Bernaardsdal te Diest* (platen). Handelt over het wapenschild en een portret van een abdis van het klooster St. Bernaardsdal, te Diest.

G. van der Linden, *'s Heeren Warande binnen Diest.* Flinke, doch eenigszins te bondige studie over het park dat door Dokter Henri Verstappen aan de stad Diest nagelaten werd. Het park van het *castrum van Dio stad* (Diest, Diesta), wellicht *Dispargum,* is een heuvel waar men, van 1290 af, den *ouden Borcht van Diest* vermeldt, waarvan de St. Janskerk (in puin) de kasteelkapel was. De *warande* bevat eeuwenoude boomen, puinen, onderaardsche gangen, een centrale heuvel die *het tafel rond* geheeten wordt, evenals de ronde tafel te Leuven, waarin wij de zetelplaats van een Frankisch mallum meenen te herkennen. Het artikel wordt verduidelijkt door oude plans. De *Diestersche Kunstkring,* de Stad en de Staat moesten het zich ten plicht rekenen dit zeldzaam overblijfsel van onze nationale geschiedenis grondig te doen onderzoeken. Het park heeft een uitgebreide geschiedenis, die ten volle de aandacht der bevoegde overheid verdient. Eertijds stond in de *Warande* een der oudste wijngaarden van het land, waarvan de *borchtwijn* in de XVe eeuw alom gekend was. Op 27^{n} April 1820 werd de *Warande* als domaniaal goed verkocht voor 19500 gulden, aan Jan-Frans Verstappen, brouwer te Diest. Deze was de voorvader van den edelmoedigen schenker, wiens portret wij graag bij deze studie zouden gevonden hebben.

Hiermede bezit de stad Diest een oudheidkundige plaats van het allergrootste belang. Wij drukken de hoop uit dat door haar het artistiek uitzicht van de *Warande* moge gevrijwaard blijven en dat de verscheidene eeuwen oude boomen zouden beschermd worden.

Jos. Philippen, *Inhuldiging van de schatkamer onzer Hoofdkerk.* Hier gaat het over den schat der St. Sulpitiuskerk, dien wij thans, dank zij den onvermoeiden arbeid van M. G. vander Linden, ten volle kunnen waardeeren.

In Diest verbleven eertijds talrijke goudsmeden en ook waren er scholen voor schoonschrijven en miniatuurteekenen. Mooie specimens werden tentoongesteld.

M. vander Linden is voornemens weldra een geïllustreerd inventaris van zijn museum uit te geven, een werk dat voor de folklore van de stad van het allergrootste belang zal zijn.

LOUIS STROOBANT.

Namurcum, Chronique de la Société archéologique de Namur. Namen, nr 2, 1939.

E. Montellier, *Un Congrès de ménestrels à Namur en 1363.* Studie over de menestreelen, die in België zeer talrijk waren.

F. Courtoy, *A propos de bronzes mosans au moyen-âge.* Bespreekt de Romaansche kandelaars te Postel en bij de Zwartzusters te Brugge. Wat dezen laatste betreft verwarde men deze mooie dinanderie met den pseudo kandelaar der Zwartzusters te Namen.

LOUIS STROOBANT.

Namurcum, Nr 3, 1939.

D. Brouwers. *Philippe le Bon duc de Bourgogne au siège de Dinant en 1466.* Publiceert een rekening uit 1466 van Herne de Meriadec, schildknaap van den hertog van Burgondië, die betrekking heeft op het verblijf van den hertog te Namen in dien tijd.

F. Courtoy, *Inventaire du Musée de Namur, L'insigne c rporatif des meuniers de Namur* (plaat).

Prachtige cirkelvormige zilveren plaat van 0,17 m. diameter, met de H. Catharina van Alexandrië in een gothieke nis.

M. Hoc, *Médailles pour le Collège des humanités de Namur* (1788). Medailles met de beeltenis van Maria-Theresia, die gegeven werden aan de laureaten der koninklijke colleges.

F. C. *Mise au point.* Critiek op de dateering van beelden, gedaan door Graaf J. de Borchgrave.

LOUIS STROOBANT.

Conférences et Théâtres, Brussel, 1940.

Mevr. Ch. Gusdorff-Debeaume, *Le chant et son influence sur la jeunesse* (platen).

Le chant est l'œuvre d'un génie
Lui seul pénètre au fond du cœur
La mélodie est une fleur
Dont la racine est l'harmonie.

Schrijver zet zijn studie in met bovenstaande verzen van Fayolle. Beweert dat het tijd is te reageeren tegen het al te gemakkelijk verkrijgen van muziek. Dit ontmoedigt de jonge lieden die zich tot de studie er van aangetrokken voelen. Citeert, met betrekking tot het muziekonderwijs, Pestalozzi, J. J. Rousseau en Delcroye. « Het zedelijk, opvoedend, verheven resultaat zal bekomen worden door den zang zelf. Het is noodig dat het kind zinge, dat het er aan houde te zingen, dat men het doe zingen van hetgeen het bemint ; aldus zal het de muziek leeren liefhebben en zich van zelf op de studie er van toeleggen. (Lepage).

L. S.

Le Parchemin. Bulletin Belge d'entraide et de documentation héraldique, Gendbrugge, October-November, 1939.

In een eerste artikel zegt de vriendelijke bestuurder van het tijdschrift, M. T. Cardon de Lichtbuer, dat het regelmatig verschijnen van *Le Parchemin* ernstig belemmerd wordt door de tijdsomstandigheden, die eenerzijds 's lands economie en anderzijds de activiteit der voornaamste medewerkers verlammen. Dit is zoo voor alle tijdschriften. Geduld.

Brengt een flinke studie van Niffle-Anciaux de Faveaux over de *kwartieren die ten onrechte aan Godefroid de Maillen toegeschreven worden.*

J. Jacquart, *La Généalogie.* Vraagt dat de genealogie hulp zou verschaffen bij al de opzoekingen die voor de studie der herediteit noodig zijn.

Talrijke vragen en antwoorden vanwege de lezers.

In dit nummer zoeken we tevergeefs den adellijken titel van baron, die onlangs aan den flinken schilder Isidoor Opsomer verleend werd. Deze hulde aan de Belgische Kunst is waarlijk een mooi gebaar van onzen Vorst.

Opsomer is de meester die de portretten van onze koningen en van het meerendeel onzer Ministers schilderde. Vanwaar dit succes ? Het is omdat Opsomer, die een buitengewone scherpzinnigheid bezit en tevens al de geheimen van het vak kent, al dadelijk de psychologie van zijn model weet te vatten. Zonder het doek voor te bereiden, borstelt hij met breede trekken het physische, het moreele, de gebreken zoowel als de hoedanigheden, het temperament en vooral het karakter van zijn model. Zijn portretten

leven. En dit zonder wijzigingen, zonder bijwerken, zonder trucjes noch penseeltrekjes. Ge staat er zooals ge zijt. Iedereen zal zich ten minste het portret herinneren van Kamiel Huysmans, waarop deze staat met de vuisten op de tafel, een weinig gebogen, op het oogenblik dat hij een redevoering gaat beginnen. Het is buitengewoon en meesterlijk. Daarbij sprekend gelijkend.

Opsomer die met groote bevoegdheid het Hooger Instituut voor Schoone Kunsten bestuurd, dat reeds ontelbare successen mocht oogsten, werd wel eens vergeleken met Frans Hals, die op een gelijksoortige wijze werkte. Opsomer is nochtans krachtiger.

Daarbij is hij de eenvoudigheid zelve. Vriendelijk en geestig, slechts goed vertellend van zijn vrienden.

Opsomer (of Hopsomer) zou kunnen beteekenen *Zomer van hop*.

Deze familie komt voor in Vlaanderen.

LOUIS STROOBANT.

Bulletin de la Société des Américanistes de Belgique. Brussel, Maart, 1940.

G. Wenziner, *L'influence Toltèque sur l'art Totamaque*, II. De Tolteeksche immigranten hadden een legendarischen oorsprong, hetgeen Sahagun doet zeggen « dat ze kunnen vergeleken worden met de Trojanen ». Men zou gezegd hebben dat zij al gaande vlogen. Niemand weet langswaar zij Mexico binnenkwamen. Hun worden de archaïsche figuurtjes, de ontdekking van de maïs en de beschaving van Tula toegeschreven.

G. Melchior, *Le sentiment religieux chez les Mayas-Quichés.*

Zegt dat, verre van een eenvormig doel na te streven in de sociale activiteit, de tusschenkomst van het godsdienstige verandert in functie van het beschavingspeil der maatschappij in dewelke het werkzaam is.

De Maya-chronologie zou beginnen 2000 jaar vóór onze tijdrekening. Men kent opschriften uit het jaar 100 vóór Christus.

De oorsprong van den godsdienstzin blijft behooren tot het gebied der probabiliteiten, om reden van het complexe van het vraagstuk.

Kukulkan, mythische figuur, zou een vogel-slang zijn, verwant met den Tolteekschen god Quetzalcoatl.

De Mayas waren er van overtuigd dat de ziel bij het scheiden van het lichaam een nieuw leven begon, waarvan de goede of slechte richting afhing van het leven op aarde.

P. Minnaert, *Une œuvre capitale de l'art de Teotihuacan.*

De geleerde secretaris-generaal der vereeniging beschrijft hier een unicum van de oude Tolteeksche kunst, bewaard in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Het bestaat uit een terra-cotta ensemble van 34×36 cm., dat boven op een groote

vaas zou gestaan hebben. Het voorwerp werd bij een geraamte gevonden op 5 km. van de maanpyramide, in een maïsveld te Teotihuacan. Dit werk, waaruit soberheid en adel spreekt, geeft ons een volledig beeld der Teotihuacaansche kunst. Het is gepolychromeerd en stelt een betrekkelijk groot masker voor, dat in zijn strengen eenvoud zeer mooi is. M. Minnaert voegde bij zijn studie een goede schets van het besproken voorwerp, die duidelijk den decoratieven kunstzin van dit volk der Mexicaansche hoogvlakten doet uitschijnen.

LOUIS STROOBANT.

Natuur- en Stedenschoon. Antwerpen, April 1940.

A. de Latin : *Het Lanternhof te Deurne met afbraak bebreigd.* Pleidooi voor het behoud van de interessante bouwvallen, die naast het vliegveld staan en zeer gemakkelijk in een soort kantien zouden kunnen veranderd worden (afbeeldingen).

K. *S'Heeren warande binnen Diest.* Brengt critiek uit op het feit dat de stad Diest verplicht is successierechten te betalen voor de Warande, het park dat haar nagelaten werd door wijlen Dokter Verstappen. De fiscus eischt 38000 fr. op de waarde (8.000.000 fr.) van het park.

De Schepene voor Openbare Werken te Diest is zinnens het Park te verfraaien (?!) met er mooie nieuwe wandeldreven te laten aanleggen, met er een voetbalplein en een zwemdok te maken. Waarschijnlijk zullen hiervoor eeuwenoude boomen moeten omgehakt worden ! Treurig is het zulke stommiteiten te hooren voorstellen. Deze *warande* in al haar wilde ongereptheid is een eenig juweeltje in ons land. Het zou waarlijk dom zijn, wilde men er een square van maken.

LOUIS STROOBANT.

Gedenkschriften betreffende de aloude heerlijkheid Esschen, Kalmthout, Huybergen. Esschen, 1939, nr 3.

D. Boen, *Bijdrage tot de geschiedenis van Tongerloo's hoeven te Esschen-Kalmthout. Het Groenhof.*

Nota over een kasteelhoeve te Kalmthout, met plan van 1719.

Mastboom, *Oude geslachten uit onze streek.* Ietwat verwarde genealogie der familie de Heere. Verdienstelijk werk door het verwijzen naar de bronnen.

A. Havermans, *Toelichtende aardkundige aanteekeningen bij de doorsneden der putboringen, uitgevoerd op het station te Esschen.*

LOUIS STROOBANT.

Vragen en Antwoorden.

Zooals wij het in ons voorlaatste nummer reeds aankondigden ontvingen we vanwege onze lezers verscheidene antwoorden op de vragen die in ons tijdschrift gesteld werden. Wegens plaatsgebrek konden wij deze echter niet in ons vorig nummer publiceeren. Sedertdien zijn er nog inzendingen bijgekomen, zoodat de rubriek thans verscheidene bladzijden beslaat. De antwoorden op sommige vragen groeiden tot echte artikels.

Toch zijn enkele gestelde vragen onbeantwoord gebleven. Zoo bv. nrs 3 (blz. 265, XIXe jaargang), 7 (id.), 8 (id.), 10 (blz. 266 id.).

Vooral op deze vestigen wij de aandacht onzer lezers. Het spreekt van zelf dat ook de vragen waarop reeds geantwoord werd, niet noodzakelijk definitief als opgelost dienen beschouwd te worden. De hiernavolgende bijzonderheden zullen ongetwijfeld tot verder zoeken aansporen.

Antwoorden.

Vraag nr 1 (blz. 132 en 264 van den 19n jaargang).

« De witte sneeuwvlokken die uit de wolken op aarde neerdwarrelen, heel langzaam en soms met een golvende beweging, doen ons denken, zonder dat we ons hiervoor moeten inspannen, aan in de lucht vliegende pluimpjes ; deze vergelijking drong zich dan heel natuurlijk op aan hen die dit schouwspel bekeken. Wanneer de Scythen beweerden dat de toegang tot Noordelijke streken hun onmogelijk was ter oorzake van de pluimen die er overal vielen, dan doelden zij ongetwijfeld op de sneeuw, en Herodotus, die ons dit verhaalt, voegt er inderdaad aan toe, dat iemand die de sneeuw in dikke vlokken zag vallen, gemakkelijk deze gelijkmaking van begrippen zal verstaan. Dit constateeren wij dan ook in verscheidene Europeesche streken en in Frankrijk houden talrijke zegswijzen verband er mee: in Champagne en Haute-Bretagne zegt men dat Onze Lieve Heer zijn ganzen plukt; in het Bocage Normand voegt men er aan toe dat Hij dit doet om zijn dochters uit te huwen; soms is het Sint-Niklaas, zelden St. Thomas. — wier namen misschien wel verband houden met het rijm — as=ouas=oies=ganzen, — of St. Jozef te Saint-Brieuc; in Poitou, la Perche, de Loire-Inférieure en te Parijs is het de H. Maagd ; in de Côtes-du-Nord is het een klein vrouwtje ; in het Bocage Normand plukt zij ze voor het huwelijk van haar dochters ; in het « pays de la Hague », en eveneens te Parijs, wordt de handeling toegeschreven aan den Vriezeman, de « bouen-

homme Hivé ». Wanneer, in de Béarn, de sneeuw die uit de bergstreek komt, in dikke vlokken neervalt, dan zegt men in de vallei « Ossau (de Berg) plukt zijn ganzen ». In Normandië noteerde ik een zegswijze die ik niet kon verklaren ; men zegt er dat de beul van Saint-Malo zijn ganzen plukt ; wanneer het in Ille-et-Vilaine omtrent vastenavond sneeuwt, dan zingen de kinderen:

Carnaval, tu t'en vas,
Petite bonne femme, plume tes houâs (oies=ganzen).

In een litteraire vertelling uit Fransch Vlaanderen heet het dat de sneeuw het dons is uit het bed van Marie au Blé: een jong meisje, beschermelinge van deze goede fee, valt in een put, doch in plaats van te verdrinken komt zij terecht op een ster, waar zij Marie au Blé, de huishoudster des hemels, wedervindt ; deze neemt het meisje in haar dienst en beveelt haar boven een groot gat de matras, het voet- en het hoofdkussen met pluimen te gaan opschudden ; pluimpjes vliegen door de lucht en worden dikke vlokken. De menschen die beneden wonen en de witte zachte dingetjes zien neerdwarrelen, zeggen : « Het sneeuwt, Marie au Blé maakt haar bed op ».

In Franche-Comté zegt men dat de dikke sneeuwvlokken lapjes stof (goëles) zijn die Tante Arie, eveneens een weldoende geest als Marie au Blé, maakt met haar hemd aan stukken te scheuren ; in het « pays de la Hague » wordt dit eveneens verteld, doch van den Vriezeman (le bonhomme Hiver) ; in Haute-Bretagne, schudt de fee Fleur de-Neige haar witten mantel, om de aarde te verfrisschen en het water der bronnen te vernieuwen.

« Door de gelijkenis eveneens is het dat men de sneeuwvlokken te Forez in Waalsch-Brabant witte vliegen heet ; dit gaf in Belgisch Luxemburg aanleiding tot volgend kinderversje :

Les mouches d'Ardenne viennent
Chauffons nous, racontons des histoires.

« Wanneer het sneeuwt zeggen de boeren van Ille-et-Vilaine dat de vliegen heel wit pissen of dat de vliegen van het geduld vliegen. In de Doubs heet men de sneeuwvlokken: vlinders van Boujaille, een der koudste dorpen uit de omgeving. Soms brengt men den duivel in betrekking met dit verschijnsel ; in de omstreken van Rennes zegt men, al lachend, dat de duivels in het wit gekleed gaan en te Parijs dat de duivel zijn graan want. Wanneer het in Cantal sneeuwt en terzelfdertijd wind is, zegt men dat de duivel het haar van zijn vrouw ontwart.

« Wanneer het sneeuwt, hoort men in de Vogeezen: « Daar vallen nu de bloemen van de onderworpenheid » (les fleurs de soumission). Hiermede bedoelen de houthakkers en andere werklieden die in open lucht arbeiden, dat ze stil en werkloos thuis moeten blijven en de fabriekswerklui dat ze moeten oppassen om te vermijden van gedurende het slechte jaargetijde aan de deur gezet te worden.

« Wanneer men, in de Belgische Ardennen, eenige sneeuwvlokken ziet vallen in April, zegt men: «Voilà les biquets d'avril».

(biquet=geitje). In Franche-Comté, waar stofhagel *Chevri* (chevreau=geitje) genoemd wordt, zegt men wanneer hagel vermengd met sneeuw valt « il tombe des chevris ».

In Champagne geven de kinderen aan de sneeuwvlokken den naam van « écoliers de Paris » (Parijsche scholieren). Hij die de zegswijze opteekende veronderstelt dat het hier vooral het groot aantal was, dat de verbeelding trof » (Paul Sébillot, *Le Folk-Lore de France,* t. I, Parijs, 1904, blz. 85-87).

Te Godarville spreiden de jonge meisjes hun voorschoot open zoohaast het begint te sneeuwen ; ze zeggen dat ze *mouchons* (viseaux) gaan vangen. (Alfred Harou. *Le folklore de Godarville.* Antwerpen, 1893, blz. 5).

Jules Vandereuse.

Samen met mijn vrouw kon ik nagaan hoe mijn zoon op zekeren dag spontaan een soortgelijke vergelijking maakte. Geboren in 1918 begon het kind pas te spelen. Het verstand ontwaakte en het zag de eerste sneeuw van het jaar vallen. Nieuwsgierig bekeek het dit nieuwe schouwspel door het raam. En ziehier wat het zegde :

Mevr. L... (naam der gebuurvrouw) is aan de schoonmaak.

Reeds vroeger had het kind gezien dat de gebuurvrouw aan het venster der verdieping haar tapijtjes uitschudde.

Natuurlijk was het onmogelijk te controleeren of het jongetje werkelijk meende dat het de gebuurvrouw was die vlokjes sneeuw deed dwarrelen, ofwel of het door associatie een vergelijking maakte met een vroeger waargenomen verschijnsel.

Dit feit is vooral het noteeren waard, daar ik in de streek van Charleroi geen enkele uitdrukking ken die van verre of dichtbij zou doen denken aan een vergelijking van den sneeuwval met het vallen van donsjes, pluimpjes, enz. In elk geval werd in mijn familie een soortgelijke zegswijze niet gebezigd en het is dus uitgesloten dat het kind een vroeger gehoorde vergelijking zou gebruikt hebben. Het heeft zelf iets « weergevonden » dat elders traditioneel geworden is.

Arille Carlier.

Wanneer het sneeuwt zeggen te Geeraardsbergen de ouders tot de kinderen :

Kijk, Jezusken schudt zijn beddeken uit.

Vol bewondering zien de kleinen de witte vlokken neerdwarrelen en zij loopen zoo graag al zingend door de sneeuw :

Jezuken schudt zijn beddeken uit
en laat de pluimpjes vliegen.

Dit wordt te Geeraardsbergen steeds gezegd wanneer het sneeuwt of begint te sneeuwen. Valt er bv. sneeuw op 22n November, dan zegt men dat de H. Cecilia haar witten mantel omgehangen heeft. Ziet men daarentegen sneeuw op 25n November, dan zal het heeten : « Kijk, St. Catharina heeft haar witten mantel om ».

Augusta De Clercq.

Vraag n[r] 2, blz. 132, XIX[e] jaargang.

Op 1[n] Maart, bij het opstaan, zeggen de bejaarde menschen terwijl zij een kruisteeken slaan:

Willekom Meerte, en sleep mij niet mee.

Zij zeggen dit op een toon alsof zij zich richten tot een persoon die hun vraag welwillend zal aanhooren. Zooals men weet sterven er in Maart veel bejaarde menschen.

Dit gebruik leeft nog steeds voort te Geeraardsbergen.

AUGUSTA DE CLERCQ.

Vraag n[r] 4, blz. 132, XIX[e] jaargang.

Te Geeraardsbergen, nadat de processie voorbij is, ziet men hoe veel groote menschen en kinderen palmtakjes oprapen, die op den processieweg gestrooid werden. Men zegt dat deze palm gewijd is, omdat Onze Lieve Heer er over voorbijging. Ook neemt men de takjes mee naar huis, om ze aan een kruisbeeld of wij' watervat vast te hechten.

AUGUSTA DE CLERCQ.

Om de bijen te behoeden voor ongevallen en kwade hand, wordt op sommige plaatsen in Wallonië op den bijenstal een klein kroontje geplaatst, dat gevlochten is met bloemen waarover de processie ging (Wallonia, XIX, 222).

Men raapt de bloemen op waarover het H. Sacrament (de processie) ging en men bewaart deze als behoedmiddel tegen bliksem (Marcinelle, Châtelet, Leuven).

JULES VANDEREUSE.

In de gemeente Ladeuze, arrondissement Ath, kanton Chièvres, raapt men na het voorbijtrekken van de processie op Sacramentsdag, de bloemen en twijgjes op waarmede de straat bestrooid werd. Men bewaart deze zorgvuldig als behoedmiddel tegen bliksem.

MAURICE VAN HAUDENARD.

Vraag n[r] 6, blz. 265 en 268, XIXe jaargang.

In de Bibliotheek te Bergen (Mons) bevindt zich een volledige verzameling van het tijdschrift *Jadis* (1897-1914).

De openbare Bibliotheek der stad Ath bezit slechts de jaargangen 1898 tot 1905 inbegrepen.

MAURICE VAN HAUDENARD.

Van het tijdschrift *Jadis* bezit ik de jaargangen 1 à 8 (1897 à 1904), 11 à 15 (1907 à 1911), 17 en 18 (1913 en 1914, alleen n[rs] 1 à 7 verschenen).

Mij ontbreken slechts de jaargangen 1905, 1906 en 1912.

VAN HOETER.

Vraag n^{r} 9, blz. 265, XIXe jaargang.

Hier volgen enkele voorbeelden van Lieve Vrouwtjes die op een boom of een struik gevonden werden.

1. — Volgens een traditie, waarvan de bron en de waarde moeilijk na te gaan zijn, en die op verschillende manieren verteld wordt, zou in het begin der XIIIe eeuw brand ontstaan zijn in de kerk van Walcourt. Het mirakuleuze Mariabeeld werd door de engelen, voorafgegaan van een witte duif, uit de vlammen gehaald en op eenigen afstand van daar in een boom neergezet, waar Thierri, graaf van Rochefort en Heer van Walcourt het zou weergevonden hebben. Na tevergeefs de H. Maagd gesmeekt te hebben terug naar de kerk te komen, zou gezegde graaf Haar beloofd hebben een abdij te laten bouwen op de plaats waar zij zich bevond, zoo Zij er in toestemde zich te laten afhalen. Door dit aanbod getroffen zou Onze Lieve Vrouw afgekomen zijn in de armen van den graaf, die Haar met alle mogelijke godsvrucht naar Haar altaar zou teruggebracht hebben. (JULES VANDEREUSE, *Le pèlerinage à Notre-Dame de Walcourt,* Luik, 1909, blz. 33).

2. — Op het Lieve Vrouwaltaar, in de kerk van Nalinnes (midden), staat een beeldje van O. L. V. van Bijstand. Toen men de kapel der kloosterlingen van den *Mont* wilde afbreken (1725) bracht men zonder plechtigheid het gezegd beeld naar de parochiekerk over. Dit echter bleek hiermee niet tevreden en keerde zelf naar het eerste heiligdom weer. Dan begreep men dat een plechtige overbrenging noodig was en processiegewijs bracht men het beeld naar de parochie. (Pater LEJEUNE, *Mon pays et mon village. Histoire de Nalinnes.* Brugge, 1892. blz. 87, 1^{e} verwijzing).

3. — In Mei 1682, te Charleroi, ontdekten de soldaten van het garnizoen en de burgers der stad, onder een der boomen van Vesten, een beeld der H. Maagd en niemand wist te vertellen vanwaar of op welke wijze het op die plaats gekomen was. De pastoor liet zich het beeldje brengen en plaatste het in zijn kerk, doch 's anderendaags 's morgens was het zijn plaats op denzelfden boom weer gaan innemen. Niettegenstaande alle maatregelen om bedrog te voorkomen gebeurde in het vervolg nog precies hetzelfde. (Kannunik L. J. LALIEU, *La Madone miraculeuse de Charleroi,* Parijs, Rijsel 1908, blz. 21-23). Ik zou de waarheid te kort doen, moest ik hier niet bijvoegen dat het feit betwist wordt door dezen die zich speciaal met de geschiedenis van Charleroi bezighielden. (Cfr. Gazette de Charleroi, n^{rs} van 8 October, 4 en 15 November 1908).

4. — Omstreeks de XVIe eeuw, had een herder van Oeudeghien, uit een hagedoornstruik, een Lieve Vrouwbeeldje genomen om het bij hem, in de mooiste kamer van de hoeve die hij bewoonde, te plaatsen. 's Anderendaags was het beeld verdwenen en werd korten tijd daarna in denzelfden struik teruggevonden. Een tweede maal werd het meegenomen, doch ook thans keerde het terug. In overleg met den plaatselijken pastoor werd er dan

besloten het beeld plechtig naar de kerk over te brengen, doch hier bleef het evenmin. 's Aanderendaags 's morgens was het weer op zijn geliefkoosde plaats terug te vinden. (E. H. G. CAMBIER, *Histoire de N. D. du Buisson*. Brussel, 1893, blz. 23 en vgd.).

5. — Over de kapel van Ville-sur-Haine vertelt een legende het volgende: Een herder, die met zijn kudde in een weide was, wilde een gat maken om er vuurtje te stoken ; met zijn schopje stiet hij in het modder van de bron op een hard voorwerp, dat hij uit het water haalde. Het was een eiken Lieve Vrouwbeeldje met een Jezuskind op den arm. In plaats van te branden toen het in aanraking kwam met het vuur, bleef het ongedeerd en werd zelfs heel schitterend. Gansch onder den indruk van het gebeurde nam de herder het beeld om het naar den pastoor te dragen. De H. Maagd werd plechtig in de parochiekerk geplaatst. 's Anderendaags was het beeld verdwenen, doch weldra vond men het terug op een struik bij de bron waar men het gevonden had.. (Jaarverslag (1913) van het *Comité provincial de la Commission royale des Monuments à Mons*, geciteerd door *Wallonia*, 1914, blz. 415).

6. — Ten tijde van de St. Martinuskerk, — deze dateert uit den tijd van Lodewijk de Vrome — was er een groot bosch waar thans het dorpje Bovigny staat. Op zekeren dag vonden de houthakkers er een beeldje op een boomstronk. De geestelijkheid werd verwittigd en bracht het plechtig naar de St. Martinuskerk. 's Anderendaags was het echter naar den stronk weergekeerd. Weer bracht men het beeldje terug naar de kerk, doch achtereenvolgende malen keerde het naar den stronk terug, zonder dat men kon te weten geraken op welke wijze dit geschiedde. De kerkmeesters kwamen dan samen. Na lange besprekingen werd er besloten op gezegde plaats een kapel te bouwen, het altaar op den stronk zelf te zetten en het beeld er op te plaatsen. (Louis BANNEUX, *Légendaire ardennais*. Brussel 1929, blz. 117). Schrijver voegt hieraan toe dat eenzelfde legende bestaat voor: de kerk te Dieupart en de kapellen van Onze Lieve Vrouw te Haure (Bure) en te Farnières (Grand-Halleux).

7. — Naar een godvruchtige overlevering werd het mirakuleus beeld van O. L. V. van Groeninghe, thans vereerd in de St. Michielskerk te Kortrijk, door engelen in een bosch in Italië neergeplaatst. (J. J. DE SMET, *Nouveau mois de Marie*. Gent, 1850, blz. 36-38 ; A. DE REUME, *Les Vierges miraculeuses de la Belgique*, Brussel, 1856, blz. 67-69).

8. — Een zeer beroemd heiligdom der H. Maagd, dat het land van Waas tijdens de Middeleeuwen bezat, bestaat thans niet meer. Het lag in de omgeving van Kieldrecht, nabij een onbebouwde en woeste plaats die men Hulsterloo noemde. Vandaar de naam : O. L. Vrouw van Hulsterloo. Als we de traditie mogen gelooven werd het mirakuleus beeld dat zich aldaar bevond, vroeger vereerd te Arras ; daar echter de bewoners van deze stad den eeredienst totaal verwaarloosd hadden, werd het door engelen naar dezen uithoek van het land van Waas overgebracht. (J. J. DE SMET, *loc. cit.*, blz. 280-282)

9. — Omstreeks het einde der XIe eeuw, zoo verhaalt de legende, leefde teruggetrokken in het kasteel van Tongre (Henegouwen) een zekere heer Hektor, neef van den graaf van Vlaanderen en van den graaf van Namen, gedwongen als hij was, de wereld vaarwel te zeggen, uit oorzaak van een volledige blindheid waarmede hij plotseling geslagen werd. In 1081 nu, in den nacht van 1^{n} op 2^{n} Februari, gebeurde het dat gansch het kasteel met een schitterend licht omgeven werd ; een welluidende muziek werd gehoord ; engelen daalden neer in den tuin en legden er een beeld van de H. Maagd, waar de bewoners van het gehucht met spoed naartoe kwamen. Hektor, die zich tot bij het beeld had laten leiden, liet het eerst naar zijn vertrekken overbrengen, waar hij, samen met de getuigen van dit wonder, den nacht in gebed doorbracht. Toen het dag werd liet hij het beeld processiegewijs naar de parochiekerk brengen, waar het op het hoofdaltaar, toegewijd aan den H. Martinus, geplaatst werd. Denzelfden avond echter, omstreeks elf uur, werd het door de engelen, met dezelfde pracht als den avond te voren, van de kerk naar den tuin teruggebracht, en alhoewel de heer het nogmaals liet wegbrengen verscheen het den avond van den 3^{n} Februari, om elf uur, nogmaals in den tuin van het kasteel, zoodat Hektor er van overtuigd was dat de H. Maagd in dezen tuin wilde vereerd worden. Hij verwittigde dan den bisschop van Kamerijk, waarvan de parochie Tongre afhing. Deze benoemde vier afgevaardigden die gelast waren met de juistheid der feiten na te gaan. Daar deze mannen nu zich een laatste maal van den wil des Hemels wilden overtuigen, lieten zij het beeld weer eens in de kerk plaatsen en aldus waren ook zij getuigen van het wonder dat op dezelfde wijze als de vorige nachten omstreeks elf uur gebeurde. (*Histoire de Notre-Dame de Tongre,* Doornik, 1842, blz. 5-16 ; A. DE REUME, *loc. cit.*, blz. 405-409).

10. — Over het kapelletje, dat toegewijd is aan O. L. Vrouw van Basse-Wavre, en dat zich op een half uur gaans ten Oosten van de kerk van Assche bevindt, vertelt men de volgende legende: Het Lieve-Vrouwebeeld dat er staat hing eertijds aan een boom in het Bosch. Op zekeren dag werd het naar Basse-Wavre meegenomen door een herder, doch den daarop volgenden nacht keerde het naar zijn vroegere plaats weder. Het zou als herinnering aan dit wonder zijn, dat het kapelletje daar gebouwd werd. (*Brabantsche Folklore,* 6e jaarg., blz. 342).

11. — Een Ardensche legende behoort tot denzelfden cyclus. In vroegere tijden leefde er een deugdzaam jong meisje, Marguérite geheeten, en afkomstig van het dorp Ollomont, in een spelonk van een nabije rots. Nadat zij, op gevorderden leeftijd, gestorven was, plaatste men haar lichaam op een met loover versierden wagen waarvoor acht sterke paarden gespannen waren, ten einde het naar Nisramont, plaatsje tot welks gebied de spelonk behoorde, over te brengen. Noch zoete woorden echter, noch zweepslagen konden de paarden er toe bewegen een poot vooruit te

zetten. Er bleef niets anders over dan het lichaam ter plaatse te laten. 's Anderendaags 's morgens, bij dageraad, begaf zich een boer van Ollomont met zijn gespan en den kleinsten os van zijn stal, naar de bewuste spelonk en bracht het lijk zonder eenige moeite naar Ollomont. Daar werd het in de kerk voor de godvruchtige geloovigen tentoongesteld. Den dag daarna was het kostbare lichaam echter verdwenen en in de plaats stond een eiken beeld dat scheen te leven, zoozeer geleek het op de afgestorvene. Dan werd er beraadslaagd. Allen waren de meening toegedaan dat het passend was haar te plaatsen in de spelonk, waarin ze geleefd had. Men droeg er haar dan processiegewijs naartoe. 's Nachts echter keerde zij terug naar de kerk. Eens te meer werd op zichtbare wijze het verlangen der heilige bevestigd. Van dit oogenblik af werd het beeld geplaatst op het hoofdaltaar, waar het bleef staan totdat het overgebracht werd naar de nieuwe kerk, gebouwd op het grondgebied van Nadrin. Jaren, eeuwen gingen voorbij. De Maagd van Ollomont werd het voorwerp van een eeredienst. Voor een twintigtal jaren, liet de pastoor van Nadrin een kapelletje bouwen boven op den heuvel. Van daar beheerscht een reproductie van het mirakuleuze beeld de omgeving, als een getuige der Ardensche mystiek. (Louis BANNEUX, *L'Ardenne mystérieuse*, Brussel, 1926, blz. 21-29).

JULES VANDEREUSE.

Vraag nr 11, blz. 266, XIXe jaargang.

Het Vrije van Borgendaal, te Brussel, komt voort van het feit dat er omstreeks het jaar 1000 een patricische familie zou gewoond hebben. Deze familie zou als voorrecht gehad hebben dat de meisjes, bij hun huwelijk, den naam en de rechten van hun huis meedroegen in hun nieuwe familie. Zelf van adel zijnde verhieven zij aldus ook hun echtgenooten tot den adelstand. Dit wordt verteld door J. Gautier, (*Le conducteur dans Bruxelles*). Of het verhaalde overeenstemt met de werkelijkheid is een andere kwestie. Op deze essentieele vraag blijf ik het antwoord schuldig, doch misschien zal de hierboven verstrekte inlichting iemand op het goede spoor brengen.

LOUIS STROOBANT.

Vraag nr 12, blz. 266, XIXe jaargang.

Over St. Ghislenus raadplege men *Annales du Cercle archéologique de Mons*, t. VII, in 1867, blz. 210-211 ; en XXIV, 1895, blz. 373-378. *Wallonia*, t. VI, blz. 161.

Hier volgt een passus van het artikel : *La rafle miraculeuse* door M. MÉNAGE, ACAM, XXIV, 373.

Eertijds bestond er in de abdij van St-Ghislain, in Henegouwen, een schilderij waarop een oude stervende zondares afgebeeld was. De Heilige en de duivel staan naast haar om den

laatsten snik af te wachten en haar ziel dan mee te nemen. De duivel, die weet dat hij behendige vingers heeft, ste't voor met drie teerlingen voor de ziel der oude te spelen. Hij gooit drie zessen ; de nog behendiger monnik echter verricht een wonder : hij werpt drie zevens en wint de stervende.

Volgt een gedicht van Bernard de la Monnaye (1641-1728), uittreksel uit *Menagiana*.

Ziehier de laatste regels er van :

Là (in de abdij St. Ghislain) se voit un tableau d'un gothique dessin :

Représentant le diable appuyé sur sa main
Qui regarde trois sept avec une lunette.
En habit monacal on a peint St-Ghislain
Et la vieille en sale cornette.

(Daar ziet men een gothiek schilderij, den duivel voorstellend die, op zijn hand leunend, drie zevens met een bril bekijkt. St. Ghislenus werd afgebeeld in monnikskleedij en de oude met een vuile kornet).

JH. ROLAND.

« De legende van St. Ghislenus, die met den duivel om de ziel van een stervende dobbelt, wordt nog steeds in de Borinage verteld.

ATTENELLE.

Vraag nr 13, blz. 267, XIXe jaargang.

Hier volgen de inlichtingen, die ons van verscheidene zijden toekwamen. In het Museum van Tongeren staat een hakenkruis op den vierkanten bodem van een Gallo-Romeinsche flesch. In hetzelfde Museum bevinden zich twee metalen voorwerpen (gespen? versiering?) die den vorm hebben van een hakenkruis. In het Museum van Namen wordt een beenen pijlspits uit het bronzen tijdperk bewaard, gevonden in de grot van Sinsin, bij Dinant, en waarin een hakenkruis gegrift staat.

In het Museum van Nismes, in de kleine koloniale afdeeling, staat het houten schoeisel van een neger, waarin met een gloeiend voorwerp een gestyleerd rad gebrand werd, dat wel een Kongoleeschen vorm van het hakenkruis zou kunnen zijn.

Te Leuven, Kapucynenvoer, nr 30, werd de gevel van een modern (1898) huis versierd met witte uitstekende baksteenen, die duidelijk zes hakenkruisen vormen.

De « coppezias » of wassen figuurtjes die men Lichtmis laat wijden, en die men in huis op den schoorsteen ofwel in de schuren bewaart, hebben dikwijls den vorm van een hakenkruis.

Velen vestigen er onze aandacht op, dat het hakenkruis veelvuldig gebruikt wordt als decoratief element voor bevloeringen.

Het hakenkruis kende een periode van groote belangstelling in Belgische archeologische kringen. Dit was in 1926. Steunend op ontdekkingen die twee jaar vroeger gedaan waren door L. Lequeux, publiceerde de geleerde prae-historicus Rutot in de « Mémoires de la Classe des Sciences de l'Académie » een « *Note préliminaire sur la découverte faite à Spiennes dans les galeries souterraines d'objets façonnés en craie inconnus jusqu'ici.* Tusschen deze voorwerpen bevonden zich scherven van vazen en stukken krijtsteen, waarop men de symbolische Svastika of hakenkruis bemerkte. Schrijver geeft hiervan een reproductie en besluit : De Svastika, die totnogtoe als eigen aan het bronzen tijdperk en van Oosterschen oorsprong beschouwd werd, zou dus wel voor het eerst kunnen voorgekomen zijn in het Westen, vanwaar het naar het Oosten overging.

Deze brochure maakte in het buitenland, zoowel als in België, grooten opgang. Korten tijd daarna echter publiceerde wijlen E. Rahir, bestuurder van den Dienst der Opgravingen van de Koninklijke Musea van het Jubelpark, een artikel over *De waarheid omtrent de neolithische ontdekkingen van M. L. Lequeux, te Spiennes, in 1924.* (Overdruk uit het *Bulletin de la Société d'anthropologie de Bruxelles,* z. d.). Hier werd Lequeux ontmaskerd : de gansche historie van de hakenkruisen op de scherven en andere voorwerpen in krijt, was niets meer dan een groote fopperij.

MAURICE VAN HAUDENARD.

Op blz. 491 van het 8e deel der *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles* lezen we een artikeltje van M. Paul Saintenoy, waaruit wij het volgende vertalen : « Op een grafsteen uit de XIVe eeuw, te Hoei in 1871 gevonden bij de werken aan den tunnel en die zich thans te Brussel in het Museum van het Jubelpark bevindt, staan drie personen afgebeeld, waarbij een priester met kazuifel. Op dit gewaad ziet men drie strooken borduurwerk, met duidelijk te onderscheiden hakenkruisen versierd ».

(Medegedeeld door LOUIS QUIÉVREUX).

Nieuwe Vragen.

Laat ons vooreerst herinneren aan de vragen, die totnogtoe onbeantwoord bleven, in de hoop dat de lezers ze niet aldus aan hun droevig lot zullen overlaten.

Nr 3. — Op welke plaatsen wordt er Vastenavond vuurtje gestookt ? Den daaropvolgenden Zondag wordt dit door groote mannen gedaan en dit noemt men dan het « Groot Vuur ». Bestaat dit gebruik ook elders ?

Nr 7. — Kent iemand den dans *Yansmet,* die eertijds in Fransch-Vlaanderen gedanst werd. Of ook een soortgelijken dans, dien men *pas des bœufs* heette ?

Nr 8. — Wat verstaat men door la *vache Sarlabot,* of wat beteekent ten minste de uitdrukking : *Sarlabot ?*

Nr 10. — Verband dat er bestaat tusschen de Belgische plaatsnamen die uitgaan op *ton,* de Engelsche op ton, de Fransche *thun* en de Belgische op *them.*

Nr 14. — Op welke plaats te Brussel bevond zich juist het landhuis van de hertogin van Richmond, waar op den vooravond van Waterloo een bal gegeven werd ? Men weet dat dit in de Bleekerijstraat was, doch de juiste plaats werd niet bepaald.

Nr 15. — Bij den ingang der hoeven, in de omgeving van Brussel, ziet men dikwijls hagedoorns geplant. Bestaat er een reden waarom juist dit soort struik gekozen werd ? Dikwijls staat er ook een notelaar. Zelfde vraag.

Nr 16. — Gebruikt men thans nog ergens het woord *gezel* in de werkhuizen, vooral in de drukkerijen waar het langer scheen stand te houden ? Welke overblijfselen van de vroegere corporatiën worden nog aangetroffen bij de gebruiken onzer verscheidene ambachtslieden ?

De Folkloristische Beweging.

Vlaamsch Wetenschappelijk Congres.

Het jaarlijksch Vlaamsch Wetenschappelijk Congres werd dit jaar gehouden te Gent, op 29, 30 en 31 Maart.

De afdeeling voor Folklore werd voorgezeten door M. Gessler. Als ondervoorzitter fungeerde M. De Meyer en als secretaris M. Peeters. De inrichters mochten zich in een talrijke opkomst verheugen. Persoonlijk deed het ons zeer veel genoegen, te constateeren dat vooral de jongeren talrijk waren.

Tusschen de lezingen die er gehouden werden, citeeren wij deze van M. M. *Pauwels* over het Onze-Lieve-Heersbeestje in de volkstaal en in de Folklore, van *Enklaer* over Uilenspiegel, van *Wauters* over de Vlaamsche Volksdansen, van *De Keyser* over de Sint-Jans- en de Sint-Pietersvuren in Oost-Vlaanderen, van *De Baere* over de bastaardvloeken, van *Gessler* over de wonden van Jezus-Christus, enz.

Honor Brabantiae Villarium.

Dit is de benaming van een Comité dat als doel heeft verder de puinen der Abdij van Villers te onderzoeken, die nog talrijke herinneringen aan het verleden verborgen houden. Men heeft zich inderdaad veel beziggehouden met het uitzicht der abdij in de XVIIIe eeuw, op het oogenblik dat zij vernield werd. Daar zij echter opgericht werd in de XIIe eeuw, moeten aldaar nog talrijke oudheidkundige en belangwekkende voorwerpen te vinden zijn. Opgravingen doen veronderstelt echter niet alleen kennis en techniek ; er dient eveneens geld voorhanden te zijn. Ook doet het Comité beroep op dezen die een handje zouden wenschen toe te steken. De secretaris is de E. H. Lambert, pastoor te Ways. Giften kunnen gestort worden op postcheckrekening n^{r} 7115.94 van M. Zwaab Louis, rekening Abdij van Villers, te Tilly.

In het Museum te Neder-over-Heembeek.

Op 15^{n} April bezocht de burgemeester van Brussel het interessante Museum voor Folklore, dat ingericht werd in de aan haar vroegere bestemming onttrokken Sint-Niklaaskerk. Hij werd vergezeld door verscheidene schepenen en gemeenteraadsleden. Dit bezoek had eveneens ten doel ter plaatse na te gaan wat er, bij het algemeen urbanisatieplan der gemeente, voor het behoud van het natuurschoon kon gedaan worden.

Marionettenspel te Brussel.

In de Wolvengrachtstraat, 49, te Brussel, werd een nieuw marionettenspel geopend.

Het gaat hier over « Le Castellet », dat gesticht werd door een groep beroepstooneelisten (spelers, tooneelschilders, enz.) die als doel hebben aan de marionetten hun echte beteekenis van miniatuuracteurs weer te geven. Hier is geen sprake van poppetjes die met een aantal draden, 12 à 42, bewogen worden en die de werkelijkheid soms haast volmaakt nabootsen, doch van « fantasie-acteurs » die zich totaal één gemaakt hebben met hun rol wat betreft gelaatsuitdrukking, kleedij en wijze waarop de tekst voorgedragen wordt.

Door de marionetten van « Le Castellet » worden volledige opvoeringen gegeven. Op het repertorium komt « Le Barbier de Séville » van Beaumarchais voor, en dit op een toon en een in een rhythme die op het echte tooneel onwaarschijnlijk zouden lijken. De voorstelling is uiterst frisch. De tooneeldecoratie getuigt van een fijnen smaak.

Thans evolueert het marionettenspel op een wijze die voor den folklorist uiterst belangwekkend om nagaan is. Daarom raden wij onze lezers aan naar de acteurs van « Le Castellet » te gaan kijken en hen toe te juichen. De voorstellingen worden gegeven op Donderdag, Zaterdag en Zondag van elke week, 's namiddags en 's avonds. Het theater wordt bestuurd door de Heeren Jean Kellens en Adrien.

L. Q.

Antwerpsche Sanctjeskring.

Van 2n tot 5n Mei hield de Kring zijn 9e jaarlijksche tentoonstelling. Thans ging het over de sanctjes met de beginletters I. H. S. en over de Heiligen der Societeit Jesu.

Stedenschoon te Luik en te Mechelen.

De laatste hand werd gelegd aan de restauratiewerken aan de gevels op de markt te Luik waar zich het Perron bevindt. Aldus gaf men aan de « cité ardente » haar vroeger uitzicht terug. Men schrijft ons dat Mechelen dit voorbeeld zou moeten volgen, met eveneens de gevels op de Groote Markt te laten restaureeren. Dit oudheidkundig, waardevol ensemble zou naar het schijnt bedreigd worden door plans tot het bouwen van een wolkenkrabber, hetgeen de harmonie der oude gebouwen met één verdieping zou komen verstoren. Dit zou een ware ramp zijn.

Hertoglijk Museum te Bouillon.

Te Bouillon kwam een Comité tot stand, met het doel een Museum in te richten, waarin al de herinneringen aan het verle-

den van de stad van Godfried van Bouillon zouden bewaard worden. In het nieuwe museum wordt een afdeeling voor folklore voorzien, waar alles wat de vroegere zeden en gebruiken van het volk betreft zou samengebracht worden : paaschroosjes, het vervoer van hout over het water in het verleden, de tabakscultuur, enz.

Handschriften van Dumas verbrand.

In het laatste nummer van het driemaandelijksch Bulletijn van het *Institut Archéologique du Luxembourg,* lezen wij een verbazend, haast niet te gelooven nieuws.

M. H. Jacob, doctor in de wijsbegeerte en letteren, werkzaam in het Staatsarchief te Aarlen, meldt dat bij het afsterven van Mevr. Petit, te Chatillon, dorpje in Belgisch Lotharingen, op een tiental kilometer van Aarlen, een gansche koffer handschriften verbrand werd. Hierbij waren verscheidene werken van Alexander Dumas, vader en zoon, brieven en romans, allemaal vergeelde papieren natuurlijk : alles ging in vlammen op, alles ging reddeloos verloren.

In hetzelfde dorp, na den dood van Mejuffer Eugénie Sosson, verbrandde de familie de brieven van Kanunnik Sosson en van Dom Pothier, die uiterst kostbare documenten bevatten voor de geschiedenis van het Gregoriaansch kerkgezang. Op den brandstapel gooide men eveneens twee of drie bundels muziekstukken en critieken van de hand van Edgar Tinel, die met de overledene vriendschappelijke betrekkingen onderhield en die haar af en toe een werk ter beoordeeling zond.

Ook dit ging reddeloos verloren.

Oorlogsfolklore.

Wij vestigen de aandacht onzer lezers op het feit dat de *Nationale Commissie voor Folklore* van in 1939 besloten heeft alle folkloristische oorlogsherinneringen te verzamelen : fetischen, amuletten, bijgeloof, verbeeldingswerk, oorlogsliedjes, enz. Iedereen houde dus voortdurend oogen en ooren open. Wij verwijzen den lezer naar de vragenlijst die verscheen in ons n^{r} 111-112, blz. 269. Om vragenlijsten te bekomen, wende men zich tot den zetel der Commissie : Ministerie van Openbaar Onderwijs, Commissie voor Folklore, Leuvensche straat te Brussel.

Necrologie.

Jules Feller.

De zanger van het « Bethléem Verviétois » werd op 9^{n} Mei begraven. Alhoewel hij zich hoofdzakelijk bezighield met het bestudeeren van de Waalsche literatuur, toch publiceerde hij af en toe folkloristische artikels, die steeds van een echt talent getuigen. De afgestorvene was lid van de *Académie de Langue et*

INHOUDSTAFELS

XIXe Jaargang — N^rs 109 tot 114
September 1939 — Juli 1940.

Inhoudstafel der Platen.

Het plaatselijk Museum te Anderlecht.

Teekeningen van P. J. Lefever.
De Sint-Pieterskerk en de zijgevel van het Begijnhof 7
Gezicht op het Begijnhof 9
Langs een doodgewoon poortje komt men er binnen 11
Rechts en links staan symetrisch de begijnenhuisjes 13
Een hoekje van het Begijnhof 15
In een hoek een oude put 17
Een kijkje in de kamers 19
Het landelijk uitzicht van het Begijnhofmuseum 21
De zaal van de H. Geesttafel 23
Het Begijnhof voor de herstellingswerken 27

Maria de Ellendige van Woluwe.

Standbeeld uit de XVIIe eeuw 30
Platte grond van St-Lambrechts-Woluwe 32
Nis met het Standbeeld van Maria de Ellendige 33
De parochiale kerk van St-Pieters-Woluwe in 1712 35
De parochiale kerk van St-Lambrechts-Woluwe in 1712 39
Kapel van Maria de Ellendige in 1712 40
De Kapel van Maria de Ellendige in het begin der XXe eeuw 43
De huidige Kapel van Maria de Ellendige 46
Retabel van O. L. Vr. van Zeven Smarten (1609) 49
Buitenkant van de luiken der retabel (1609) 53
Bedevaartvaantje van O. L. Vrouw ter Ellendige Maria, met St-Lambrecht en St-Pieter 56
Offerblok dagteekenend van 1574 59
Grafsteen van Georgius Kieffel († 1635) en Anna van Asseliers († 1640) 62
Binnenzicht van de Kapel tusschen de koorafsluiting door 65
Doorsnede van de Kapel tusschen schip en apsis tijdens de 14^e^ eeuw 68
Beeld van den Heiligen Jozef (XVIIe eeuw) 70

Ukkel.

Fries van de raadzaal te Ukkel door Omer Dierickx 75
Het leggen van den steenweg op Alsemberg 75
Zicht op de kasseide van Alsemberg met links de oude wel bekende herberg «In den Spijtigen Duivel» 81
Kadastraal plan van de kasseide van Alsemberg

Perceelen 1 tot 16 82
Perceelen 17 tot 34 82
Zicht op de kasseide van Alsemberg op de hoogte van de wijk «Ten Haen» 85
Oude Ukkelsche herberg van 't einde der XVIIIe eeuw 87
Oude kapel van Calevoet in 1835, teekening van Ridder de la Barre 89
Calevoet in de XVIIIe eeuw 93
Kadastraal plan van de kasseide van Alsemberg, opgemaakt rond 1731. Perceelen 35 tot 43 98
Twee ontwerpen van een nieuwen steenweg tusschen het Vleurgat en de Halle Poort 98
Het Vleurgat in de XVIIIe eeuw 100
Sint-Gillis in de XVIIIe eeuw 104
Fries van de raadzaal van 't gemeentehuis te Ukkel door Omer Dierickx. Inhuldiging van de laatste Heeren van Stalle (1779) 106

De oude papiermolen der Abdij van Groenendaal 115
Stampmolen voor papierbrij 116
De H. Jacobus bij den toovenaar, door P. Breugel den Oude 144
Heksenvaan in het bisdom Trier om 1620 157
Uit het spreekwoordentafereel van P. Breugel den Oude 176
Anneken van den Hove levend bedolven, naar 'n teekening van Jan Luycken (1649-1712) 189
Strafuitvoering naar een oude prent 191
Strafuitvoering uit een Codex Statutorum der XIVe eeuw 194
Het Pededal. Teekening van P. J. Lefever 205
Wij moeten ons laten onderwijzen door beuken en eiken. Teekening van A. Van Wanzeele 283
Het palmtakje aan kruisbeelden. Teekening van A. Van Wanzeele 285
Jongens die, twee aan twee rond den boom dansen. Teekening van A. Van Wanzeele 286
Waar verteld wordt... Teekening van A. Van Wanzeele 293
De ziel, dat is de vlierstruik. Teekening van A. Van Wanzeele 294
De Herberg « In de Kroon » te Haasdonk in 1938 310
Haasdonk. — De tooneelzaal zooals zij er uitzag in 1938 (van het binnenplein gezien) 311
Haasdonk — De tooneelzaal in 1938 van op de Markt gezien 313
Vaantje der H. Drievuldigheid te Mont-St-Aubert 355
Incourt. — De wijding van de bron der H. Ragenufla 358
Incourt. — De Pastoor drinkt een glas water uit de bron 358
Volkslied in Wallonië : On fagot 360
Wapenschild der van Beethoven 370
De onderaardsche plaatsen in de Goudstraat te Brussel 371
Rodolphe de Warsage (Edmond Schoonbroodt), naar het portret geschilderd door Jos. Damien en Anne Rutten 395

Het omsmelten der oude mannen te Nessonvaux. — De Stoet 405
Tooneel der omsmelting te Nessonvaux 407
In de Muyerkes luidt een klok ! Teekening van A. Van Wanzeele 416
De bouwvallige kelderhut. Teekening van A. Van Wanzeele 417
Herkauwende boomen. Teekening van A. Van Wanzeele 418
Het brandgravenveld te Eisden 419
De Eisderboschheide rond 1900 421
De Heksendans. Teekening van A. Van Wanzeele 425
Het brandende schip. Teekening van A. Van Wanzeele 435

Inhoudstafel der Schrijvers.

ATTENELLE. — De legende van St-Ghislenus 509
BOURGUIGNON M. — Le blason populaire Luxembourgeois 119
CAMPION DANIEL. — Necrologie 278
CARLIER A. — Een eigenaardige voornaam: Valmy 362
» De voornaam Arille 363
» De Sneeuw 503
CLOSSON ERNEST. — De Familie van Ludwig van Beethoven 369
CROKAERT H. — Nieuwe documenten betreffende de geschiedenis der groote verkeerswegen in de gemeente Ukkel 74
DE BAERE Dr C. — Krachtpatsers in de Nederlandsche Volkstaal 487
DU CAJU OCT. — Vaantje der H. Drievuldigheid 355
DE CLERCQ AUGUSTA. — De Sneeuw 503
» Op 1e Maart 504
» Nadat de processie voorbij is 504
DELBOL-WARNITZ CELESTINE. — De Westvlaamsche sproke van den kindersteen 372
» Kantwerksterslied uit Brugge 373
DE LOË, Baron A. — Het Frankisch tijdvak 488
DE MUNTER VICTOR. — Necrologie 278
DE RIDDER FR. — Necrologie 277
DE WARSAGE RODOLPHE (Edmond Schoonbroodt). — Necrologie 394
DEXTERS G. H. — Volksgeneeskunde 240
» Verdwenen kinderliederen 240
» De Folklore in de Volksschool 281-301
» In de Muyerkes luidt een klok 416
DIOT CHARLES. — De Bronnenzoekers en megalitische monumenten 125
D'YDEWALDE CH. — Liège, son âme, son visage 245

ERENS, Dr M. A., O. Praem. — Sint-Willibrord 378
FELLER JULES. — Necrologie 514
GARNIR GEORGES. — Necrologie 396
GESSLER, Dr J. — Enkele verzen van « Die Hexe » folkloristisch toegelicht 144
HELBIG J. — Maria de Ellendige, maagd en martelares van Woluwe 29
HEMMER J. — De grafzuilen in gebeeldhouwden leisteen 238
HENDRICKX FRANS. — Vertaling van: Plaatselijke Musea 5
Opvoering van een Vlaamsch Passiespel onder het Fransch bewind 302
» De Vrouwen die haar Man laten omsmelten 397
HUYGHEBAERT L. — De Wolfshond 377
LAPORT GEORGES. — Pausanias en Folklore 377
LEFEVER P. J. — Illustratie van het artikel : Plaatselijk Musea 5-28
» Het Pededal 204
LEYDER J. — Evolutie van de Juridische en sociologische verklaring van de proef van het vergif bij de oer-volkeren in Belgisch Congo 120
LIEBRECHT HENRI — Een bloemfestoen van papieren rozen 244
LINDEMANS JAN. — Geschiedenis van Opwijk 242
MARINUS ALBERT. — Plaatselijke Musea 5
» Nogmaals een terechtwijzing 351
» De Vrouwen die haar Man laten omsmelten 397
MINNAERT PAUL. — Levenselixir uit den tijd van Keizer Karel 367
MINNE A. — Het recht eikels te rapen 237
MOUREAU PAUL. — Nécrologie 277
» De H. Ragenufla te Incourt 358
» De Porte aux Broquettes 365
MORTIER AD. — Heksen vliegen bij nacht 359
» De nachtmerrie 359
» Volkslied in Wallonie 361
» De Wolven en de Viool 361
» Stokken met vier hoeken 365
PEETERS FERD., S. J. — Het Kasteel van Doggenhout 246
QUIÉVREUX LOUIS. — Kazuivel met hakenkruisen versierd 510
» Marionettenspel te Brussel 513
ROLAND J. — Over St-Ghislenus 508
ROUSSEAU FELIX. — Onjuiste etymologieën als oorzaak van het ontstaan van legenden 243
RONGÉ J. M. — Over tooveraars 125
SPAMER ADOLF. — Hessische Volkskunst 124
STROOBANT LOUIS. — Bibliographie 118-130
» Avioth. Duizendjarige processie 234

STROOBANT LOUIS. — Maskots der Croy-Salm-Bassompierre 235
» Noorsche Herinneringen 237
» De familie de le Court 237
» De Boetelingen van Veurne 357
» Doopgeschenken 361
» Abdijen in Henegouwen 366
» De afkomst van Granvelle 366
» Brand aan het hof te Brussel in 1731 366
» De Warande te Diest 370
» Wapenschild der van Beethoven 370
» Bibliographie 375-390
» Bibliographie 485-500
» Het Vrije van Borgendaal 508
STRUBBE EG. I. — Een opstandige schuldenaar te Westvleteren 489
THOMAS-BOURGEOIS CH. A. — Opvoering van een Vlaamsch Passiespel onder het Fransch bewind 302
TEN HOET PARSON, W. H. — Bij de Zigeuners 108
VAN BOXMEER PH. — Ouderwetsche spreuken en verzen 317
VAN CROMPHOUT J. en VENNEKENS Fr. — Het kasteel van Gaasbeek 118
VANDEREUSE JULES. — De Sneeuw 501
» De processiebloemen 504
» Lieve Vrouwtjes die op een boom of een struik gevonden werden 505
VANDER STICHEL A. — Een oude papiermolen in het Zoniënwoud 114
VAN DOORSLAER J. — Bijdrage tot de Geschiedenis van de Parochie Strombeek 439
VAN DOORSLAER GEORGES. — Nécrologie 393
VAN HAMME MARCEL. — Gozewijn de Fierland 378
VAN HAUDENARD MAURICE. — Steeds over den eeredienst van den H. Servatius in Henegouwen 230
» De oude Processie van O. L. Vrouw van de Bron te Chièvres 231
» De veroordeeling van een Heks te Ghislenghien in 1675 234
» Gift van roerende goederen in de XVIIIe eeuw 236
» Monographie van Lens 489
» De processiebloemen 504
» Het Hakenkruis of Svastika 510

VAN RANSBEEK R. — De Balsem in de Volksgeneeskunde van de 18e eeuw 335
VAN WANZEELE ALF. — Illustratie van het artikel : De Folklore in de Volksschool 281
» Illustratie van het artikel : In de Muyerkes luidt een klok 416-438
VERBESSELT J. — Bijdragen tot de geschiedenis van de Abdij van Diligem-Jette 206
VERHEYDEN F. — De Godshuizen van Molenbeek 119
VERNIERS L. en MULLER J. — Het Brusselsch milieu 376

Lijst der vermelde Brabantsche gemeenten.

Aarschot, 250
Alsemberg, 76
Anderlecht, 5, 32, 204

Beersel, 140, 391
Boschvoorde, 86
Brussel, 24, 74, 92, 103, 108, 118, 121, 139, 141, 163, 182, 214, 247, 252, 271, 274, 366, 444, 448, 454, 468, 475, 487, 508, 513

Diest, 14, 141, 370, 496, 500
Droogenbosch, 88, 92, 94

Eigenbrakel, 76
Elsene, 79, 99, 103
Eppegem, 121
Etterbeek, 43
Evere, 110, 464

Gaasbeek, 118
Ganshoren, 207
Geldenaken, 277
Grimbergen, 119, 211, 216, 440
Groenendaal, 114
Groot-Bijgaarden, 446

Halle, 25, 32, 92, 258
Hekelgem, 444
Humbeek, 46ι

Incourt, 357

Kraainem, 66
Kortenberg, 29

Laken, 440, 464
Leuven, 8, 14, 32, 109, 121, 141, 169, 182, 238, 247, 273, 279, 445, 504, 509
Linkebeek, 88, 92
Linthout, 42
Londerzeel, 454

Meisse, 440
Molenbeek, 119

Neder-over-Heembeek, 207, 512
Neerijsche, 253
Neerwaver, 507
Nieuwrode, 448, 450
Nijvel, 172

Oppem, 63
Opwijk, 242

Park (Heverlee), 214, 361

Ramsdonk, 449
Rode, 32
Roodebeke, 37
Ruisbroek, 92, 250

Saintes, 253
Sart-Messire-Guillaume, 261
Schaarbeek, 92, 455
Sint-Agatha-Berchem, 450
Sint-Gillis, 77, 101, 104
St-Joris-Weert, 141
Sint-Lambrechts-Woluwe, 31, 251
Sint-Pieters-Jette, 206
Sint-Pieters-Woluwe, 31
Sint-Stevens-Woluwe, 31
Steenokkerzeel, 250
Stokkel, 37
Strombeek, 439

Tervuren, 274
Tienen, 141, 252, 277, 379

Ukkel, 34, 74 tot 107

Villers, 274, 365, 512
Vilvoorde, 24, 32, 247, 273, 440, 464, 472
Vorst, 64, 77, 80, 92, 94

Waterloo, 80, 95, 97
Watermaal, 32, 414
Ways, 512
Wemmel, 440, 444, 447
Winksele, 57
Woluwe, 29
Wolvertem, 207, 216

Zoniënwoud, 80, 97, 114
Zoutleeuw, 275, 277, 412

Ontledende Inhoudstafel.

In deze inhoudstafel zijn de vakken gerangschikt volgens het plan van het Folkloristisch onderzoek, T. I., blz. 5.

Algemeen overzicht.

Plaatselijke Musea	5
Nationale Commissie voor Folklore	134-269
Museum te Virton	134
Het Brugsche Museum voor Folklore	135
Het Museum te Oudenaarde	136
Het Museum van het Zeewezen	136
De vergadering te Royaumont	141
Een Grieksch Museum van Volkskunst	142
Museum van Volkskunst in Westfalen	142
Museum voor Godsdienstige Kunst te Leuven	273
Museum te Vilvoorde	273
De Folklore in de Volkschool	282
Nogmaals een terechtwijzing	351
Oordeelkundig onderzoek van het Brusselsch milieu	376
Jaarboek over de Belgische Folklore	486
Museum te Neder-over-Heembeek	512

A. — *Volksgeloof.*

I. — *Kultus en Folklore.*

1. — *Volksprenten en -beelden, betreffende volksgeloof en legenden, godsdienst en kultus.*

Maria de Ellendige, Maagd en Marteïares te Woluwe 29 tot 73, 251
Gerestaureerde Madonna op den Warmoesberg 139
De eeredienst van den H. Servatius in Henegouwen 230
Het palmtakje aan Kruisbeelden 285
Vaantje der H. Drievuldigheid 355
Sint-Willibrord 291-378
Maria- en Heiligenvereering te Lier 380
Legende van den H. Ghislenus die met den duivel dobbelt 509
Oorsprong der legenden van Miraculeuze Lieve-Vrouwbeelden op boomen gevonden 265-505
De steenen brooden van de Sint-Niklaaskerk te Gent 250
Over en om de mystieke wijnpers te Aarschot en elders 250
De Westvlaamsche sproke van den Kindersteen 372
Hoe een volkseeredienst ontstaat 375

2. — *Lokale processiën en bedevaarten.*

De oude processie van O. L. Vrouw van de Bron te Chièvres 231
Avioth, duizendjarige processie 234
De Boetelinge van Veurne 357
De H. Ragenufla te Incourt 357
Kerkpatronen en bedevaartplaatsen in Vlaanderen 495
Processiegebruiken te Geeraardsbergen 504

3. — *Kapellen en gebruiken die er mede verbonden zijn.*

De Kapel van Maria de Ellendige te Sint-Lambrechts-Woluwe 43-46
De oude Kapel van Calevoet in 1835 89
De plaatselijke beevaarten 375
Waalsche volks-hagiographie 492

4. — *Wonderbare bronnen, steenen, dieren of boomen.*

Sint-Willibrordusbron te Eisden 291
De bron in de Muyerkes (Sint-Jansbron) te Eisden 418-436
Het doopen in bronnen 431
Sint-Ragenuflabron te Incourt 357
Het ingedompelde Sint-Urbanusbeeld 494
De bronnen en de megalitische monumenten 125
Herkauwende boomen 418

II. — *Duivelwereld.*

1. — *Volksprenten betreffende den duivel, vertelsels, spreekwoorden, spreuken en zegswijzen, waarin zijn naam voorkomt.*

Van den duivel bezeten man 57
Duivels te Oudenburg 123
Ouderwetsche spreuk 320

III. — *Tooverwereld.*

1. — *Tooverformulen, tooverboeken.*

Een tooverboek 145
Over dievenhanden 146
Tooverformule uit het Enchiridon Leonis papae 160
Door het vuur springen om tegen de booze geesten beschermd te blijven 255

2. — *Daden en vergaderingen van tooveraars en tooverheksen, gedaanten welke zij aannemen.*

De H. Antonius bij den tooveraar naar P. Breughel den oude 144
Heksendans in het Bisdom Trier om 1620 157
Veroordeeling van een heks te Ghislenghien in 1675 234
Heksen vliegen bij nacht 359
De nachtmerrie 359
Heksendans 425
De toovervrouwen die zich in katten veranderden 224

IV. — *Geestenwereld.*

1. — *Luchtgeesten (weerwolven, spoken, weerkeerende dooden).*

De weerwolf te Mortehan 119
De weerwolf te Elbron 126
De weerwolf te Eisden 420

2. — *Watergeesten (nekkers).*

Nikkers te Oudenburg 123
De Nikkenberg en de groote vijver te Halle 256
Bij de oervolkeren in Kongo 425

3. — *Vuurgeesten (dwaallichten, draken).*

Dwaallichtjes zijn zielen in nood 126

4. — *Aardgeesten (dwergen, reuzen).*

De reuzen van Gent 495
Alvermannekens uit den Koekelberg 418
Çapirussa, reuzengeest 260

5. — *Huisgeesten (vertelsels en sagen die er mede in verband staan.*

De Simmenjacht te Mechelen 257

B. — Volksleven.

I. — *Bijgeloof.*

1. — *Bijgeloof aangaande het menschelijk lichaam (haar, baard, hart, enz.).*

Bijgeloof in Estland 389

2. — *Voorteekens van geluk of ongeluk.*

De maskot der Croy, Salm en Bassonpierre 235

3. — *Bijgeloof aangaande dieren, planten en delfstoffen.*

De Wolf en Wolfshond 377
Over de folklore der Megalieten 125

II. — *Folklore en liefde.*

1. — *Goede en slechte voorteekens betreffende het huwelijk.*

Bij het voltrekken van het huwelijk 126
Het huwelijk onder de linde 128

2. — *Spreekwoorden en zegswijzen over de liefde.*

Ouderwetsche spreuken en verzen 317

3. — *Middelen die men aanwendt om te weten of men al dan niet bemind wordt.*

III. — *Folklore en Droom.*

IV. — *Volkszeden en volksgebruiken.*

Tentoonstelling over pijp en tabak 138

1. — *Gebruiken betreffende de geboorten, het huwelijk, den dood.*

Charivari in Condroz 378
Huwelijk onder de Linde 128
Doopgeschenken 361
Volkslied in Wallonië 361
Gebruiken van den Molenaar bij geboorten en overlijdens 495
Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruik 496

2. — *Volksfeesten, kermissen, fooren en jaarmarkten, stoeten, volksspelen.*

De Sint-Antoygilde te Dwingeloo 129
Een bloemfestoen van papieren rozen 244
De Meiboom te Brussel 245
Het omsmelten der Mannen te Nessonvaux 397

3. — *Kleeding en sieraad.*

Volkskleedij in Ardennen 126
De pluimenmantel van Montezuma 381
Het strijken der mutsen van Quimperlé 127

4. — *Versiering van huizen op feestdagen.*

5. — *Bijzondere gebruiken in elken stiel.*

Het opstellen van het koren in Vlaanderen 123
De strandvisscherij langs de Noordzeekust 123
De pianomakers van Gent 123
Wijze van grond bebouwen in Frankrijk 126
Tentoonstelling van Windmolens 137
Het Museum van het Zeewezen 136
Het offeren van den laatsten schoof in Camargne 257
Oude zeemanshuisjes in Schiermonnikoog 259
Gebruiken in Windmolens 495
Feest der Koperslagers in Tyrol 261
De taal der metaalbewerkers te Hoyoux 378
Werkplaats van Belgo-Romeinsche potbakkers te Hambressart 382
De Vischvangst in Estland
Oude papiermolen in het Zoniënwoud 114
Het planten van hagedoorns aan hoeven 511
Het woord « Gezel » in de werkhuizen 511
Bij de Zigeuners 108

6. — *Juridische Folklore.*

De proef van het vergif bij de oervolkeren 120
Overblijfsels van collectieve dienstbaarheden op de weiden te Gramat 127
Gerechtsboomen en steenen Roelanden 127
Het aan den paal spijkeren 163
Het afsnijden van een oor 164
Het verbannen (sur le poing) te Nijvel 172
Onder den galg begraven 177
Levend begraven 182
Gift van roerende goederen in de XVIIIe eeuw 236
Het recht eikels te rapen 237
Studie over recht in Senegal 258
Nut der plaatselijke gebruiken in recht 379
De galgenheuvel en gerecht te Eisden 483
Een opstandig schuldenaar te Westvleteren 489
Juridisch tweegevecht te Cambron in 1322 493

7. — *Handelsgebruiken.*

8. — *Tafelgebruiken.*

De Ardensche hespen 120
De Folklore van het varken 379
Folklore en Gastronomie 391

V. — *Het Kind in de Folklore.*

Kinderuitdrukkingen om te zeggen dat het sneeuwt 132-264-267-501
Kinderlied te Eisden 240
Poppententoonstelling te Brussel in 1939 271
Folklore in de Volksschool 282
Kinderrijmpje te Eisden 424

VI. — *Folklore en Almanak.*

Wensch op 1e Maart 132-265-504
Vuur op Vastenavond 132
Het Bethleem van Verviers 392
Santons te Aubagne 494
Vastenavondvuren in Oostvlaanderen 494
Vastenavondvuren 510
Sint-Jans- en Sint-Pietersvuren 512
Het vuur van den eersten Zondag van den Vasten te Virton 492

C. — Volksliteratuur.

I. — *Vertelsels.*

Vertellingen uit Ierland 130
De Wolven en de Viool 361
In de Muyerkes luidt een klok 418
Sprookjes en vertelsels van Noord-Brabant 261

II. — *Sagen en legenden.*

Valsche etymologie waaruit legenden geboren worden 243
Legende der verborgen schat 431
Balder, de God van het licht 433

III. — *Anecdoten.*

IV. — *Spreekwoorden en zegswijzen.*

Ouderwetsche spreuken en verzen 317

D. — Volkswetenschap en Volkskunst.

I. — *Volkstaal (idiotismen, dieventaal, grafschriften, spotzegels en spotnamen, bijnamen, volkshumor, volksetymologie).*

Luxemburgsche spotnamen 119
Germaansche elementen in de Belgo-Romaansche toponymie 122
Grafschrift der familie de le Court te Leuven 237
Een eigenaardige voornaam Valmy 362
De voornaam Arille 363

De « Porte aux Broquettes » 365
Nut van de studie van persoons- en plaatsnamen en over hun verband met de folklore 376
Krachtpatsers in de Nederlandsche volkstaal 497
De Sneeuw 132-264-267-501
De « vache Sarlabot » 511
Het « Pedendal » 204
De woordenschat van het balspel in Wallonië 243

II. — *Geschiedenis en aardrijkskunde (historische personen, wapens, plaatsnamen).*

Maria de Ellendige, Maagd en Martelares van Woluwe 29
Kort bericht over de Geschiedenis van de gemeente Ukkel 74
Het Kasteel van Gaasbeek 118
De Godshuizen van Molenbeek 119
Nicolas Rombouts, glasschilder en burger van Brussel 121
Museum te Virton 134
Het feodaal kasteel te Beersel 140-391
Bijdragen tot de geschiedenis van de Abdij van Diligem-Jette 206
De verdronken « Edelvrouw » 224
De familie de le Court 237
Geschiedenis van Opwijk 242
Luik 245
Het Kasteel van Doggenhout 246
De omwenteling te Luik 249
Geschiedenis van Steenokkerzeel 250
Geschiedenis van Ruisbroek 250
De Brabantsche Omwenteling 251
Geschiedenis van Tienen 252
Het onderwijs te Brussel 252
De bouwkundige : Pater G. Hesius 252
De familie d'Overschie 252
Kantteekeningen over Bazel-Waas 254-383
De heeren van Leugenhage 254
Volkskunst te Luik 255
Museum voor godsdienstige kunst te Leuven 273
Een Museum te Vilvoorde 273
Abdij van Villers 274-512
Kerk van Tervuren 274
Op de Groote Markt te Brussel 274
Ergens in België (Zoutleeuw) 275
Abdijen in Henegouwen 366
De afkomst van Granvelle 366
Brand aan het Hof te Brussel in 1731 366
De familie van Ludwig van Beethoven 369
Wapenschild der van Beethoven 370
De onderaardsche plaatsen in de Goudstraat 371
Pausanias en de folklore 377

Memorie van Goswin de Fierland 378
Oude Brabantsche geslachten 379
Het beleg van Antwerpen 380
Hoogstraten in den Patriottentijd 382
Het dorp Mervergnies 383
De slag van Hoogstraten in 1814 383
Verdwenen klokkenspelen in de Antwerpsche Kempen 383
De Kerk van Zinnik 384
De beiaardier van Brugge 384
De Silexgroeven te Spiennes 392
Bijdrage tot de geschiedenis van de parochie Strombeek 439
Geschiedenis van Lens 489
De stad Namen in de geschiedenis van de Maasvallei 490
De geschiedschrijver J. Berthelot 493
Paul Verlaine te Luik 493
Volksrijmpjes 495
Het Sint-Bernaardsdal te Diest 496
s'Heeren Warande binnen Diest 496-500
Philip de Goede bij het beleg van Dinant 497
Godefroid de Maillen 498
Het Lanternhof te Deurne 500
Bijdrage tot de geschiedenis van Tongerloo's hoeven 500
Het Vrije van Borgendaal 508
In het Museum te Neder-over-Heembeek 512
Stedenschoon te Luik en te Mechelen 513
Hertoglijk Museum te Bouillon 513
Handschriften van Dumus 514

III. — *Volksgeneeskunde (straatremedies, wonderdokters, enz.).*

Volksgeneeskunde 240
Wondergeneesmiddelen 250
De Balsem in de Volksgeneeskunde van de 18e eeuw 335
Stokken met vier hoeken 365
Levenselixir uit den tijd van Keizer Karel 367

IV. — *Volksastronomie (invloed van de maan, enz.). Volksmetereologie (weerspreuken en weerrijmpjes, enz.).*

V. — *Volkskunst (liederen, balladen, dansen, volkstooneel, lokale bouwkunst, volksprenten, enz.).*

Hessische Volkskunst 124
Kan het volkslied nog herleven 127
Den dans Yansmet 133-510
De grafzuilen in gebeeldhouwden leisteen 238
Volksliederen uitgegeven sedert 1826 249
Volksrijmptje te St-Kruis 260
Oorsprong en symboliek van den Reidans 261
Opvoering van een Vlaamsch passiespel onder het Fransch bewind 302

Kantwerksterslied uit Brugge 373
Sneeuwsalon 391
Le chant des Wallons 490
De zang en zijn invloed op de Jeugd 498
Antwerpsche sanctjeskring 513
Marionettenspel te Brussel 513

Systematische Inhoudstafels.

Afleveringen 109-114.

Nrs 109-110. Sept.-Novemb. 1939.

Plaatselijke Musea. — *Albert Marinus* 5
Maria de Ellendige, Maagd en Martelares van Woluwe. — *J. Helbig* 29
Kort bericht over de Geschiedenis van Ukkel. — *H. Crokaert* 74
Bij de Zigeuners. — *W. H. Ten Hoet Parson* 108
Een oude papiermolen in het Zoniënbosch. — *A. Vander Stichel* 114
Boekennieuws 118
Vragen en Antwoorden 131
De Folkloristische beweging 134
Ons Weerstandsfonds 142

Nrs 111-112. Januari-Maart 1940.

Enkele verzen van « Die Hexe » folkloristisch toegelicht. — *Prof. Dr J. Gessler* 143
Het Pededal. — *Peeter J. Lefever* 204
Bijdragen tot de geschiedenis van de Abdij van Diligem-Jette. — *J. Verbesselt* 206
De « verdronken » Edelvrouwe. — *Marcel Van de Velde* 224
Ditjes en Datjes 230
Boekennieuws 242
Vragen en Antwoorden 264
De Folkloristische beweging 269
Onze Uitstapjes 276
Necrologie 277
Weerstandsfonds 279

Nr 113. Mei 1940.

De Folklore in de Volksschool. — *G. H. Dexters. — Illustratie Alf. Van Wanzeele* 282
Opvoering van een Vlaamsch Passiespel onder het Fransch bewind. — *Ch.-A. Thomas-Bourgeois* 302

Ouderwetsche Spreuken en Verzen. — *Ph. van Boxmeer* 317
De Balsem in de Volksgeneeskunde van de 18e eeuw. — *R. Van Ransbeek* 335
Nogmaals een terechtwijzing. — *A. Marinus* 351
Ditjes en Datjes 355
Boekennieuws 375
De Folkloristische beweging 391
Necrologie 393

Nr 114. Juli 1940.

De Vrouwen die haar Man laten omsmelten. — *A. Marinus* 398
In de Muyerkes luidt een klok ! — *G. H. Dexters.* — *Illustratie A. Van Wanzeele* 416
Bijdrage tot de Geschiedenis van de Parochie Strombeek. — *J. Van Doorslaer* 439
Boekennieuws 486
Vragen en Antwoorden 501
De Folkloristische beweging 512
Necrologie 514

Inhoudstafels 515

Inhoudstafel der platen 517
Inhoudstafel der Schrijvers 519
Lijst der vermelde Brabantsche gemeenten 522
Ontledende inhoudstafel 523
Systematische inhoudstafel 531